
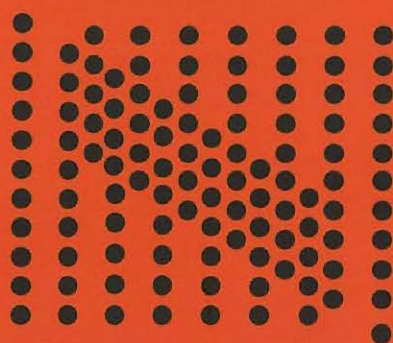
RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

33

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Ljubljana, 1998

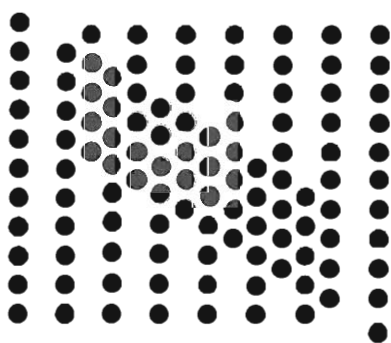
RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

33

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Ljubljana, 1998

RAZPRAVE IN GRADIVO - TREATISES AND DOCUMENTS

Revija za narodnostna vprašanja - Journal of Ethnic Studies

UDK-UDC 323.15.342.4 (058)

ISSN 0354-0286

Uredniški odbor - Editor Board

*mag. Boris Jesih, mag. Vera Klopčič, dr. Miran Komac,
Marinka Lazič, dr. Avguštin Malle, dr. Albina Nečak Lük, Milan Pahor,
Janez Stergar, Mojca Medvešek*

Odgovorni urednik - Editor in Charge

Mag. Boris Jesih

Prevodi - Translation

Meta Gostinčar Cerar, Jana Kranjec Menaše

Tisk - Printed by

Eurota d.o.o.

Založil in izdal - Published and edited by

*Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies
SLO, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: 386 (061) 20 01 87 0, fax 210-964*

Predstavnik - Representative

Dr. Mitja Žagar

Revijo sofinancira - Co-financed by

Ministrstvo za znanost in tehnologijo

*Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 426-36/94 mb,
šteje revija Razprave in gradivo za proizvod,
od katerega se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.*

Kazalo

Uvodnik/Introduciton.....	1
Vera Kržišnik-Bukić: Slovenci na hrvaškem in slovensko narodno vprašanje.....	7
Irena Šumi: “...Ker živimo na tromeji”: Poznavanje, vrednotenje in raba slovenskih kodov pri starših otrok-slušateljev zasebnega pouka slovenščine v Kanalski dolini.....	31
Marko Kosin: Slovenska manjšina v slovensko-italijanskih odnosih.....	57
Renata Mejak: Pogledi prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo.....	99
Vladimir Wakounig: Manjšinsko šolstvo na Koroškem.....	121
Simona Zavratnik Zimic: “Manjšina - večina - matica“: Podobe istovetnosti in tujosti.....	131
Matjaž Klemečič: Župnik Jurij Trunk in prva svetovna vojna.....	145
Mitja Žagar: Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji.....	155
Karmen Medica: Sociološki prikaz jezikovne podobe Istre.....	193
Vera Klopčič: Svet Evrope in narodne majšine.....	203

Karl Cordell:	
Constitutional protection, education and the preservation of identity: the German minority in Poland today.....	207
Albert F. Reiterer:	
Ethnicity as Life-World.....	227
Dietmar Larcher:	
Enjoying the tower of Babilon.....	245
Jernej Zupančič:	
Identiteta je merljiva.....	253
Felicita Medved:	
Razprava o multikulturalizmu in individualnih človekovih pravicah.....	269
Astrid Kaiser:	
Bildung für die Menschenrechte.....	279
Irena Šumi:	
Towards a new story of the European self. An interview with Dr. Iver Neumann.....	287
Sonja Kurinčič Mikuž / Marinka Lazić:	
Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto 1997.....	299
Jernej Zupančič:	
O geografskem atlasu Slovenije.....	337

UVODNIK

Posebej sem vesel, da prvič kot direktor Inštituta za narodnostna vprašanja ob koncu leta 1998 lahko z nekaj besedami pospremim na pot novo – že trintrideseto – številko naše revije. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja* se je uveljavila kot osrednja nacionalna znanstvena revija za področje etničnih študij, poleg tega pa vse večji pomen dobiva tudi v mednarodnih okvirih. V reviji namreč poleg slovenskih besedil objavljamo tudi vse več prispevkov v tujih jezikih (angleščini, italijanščini, madžarščini, nemščini, itd.), ki jih dobimo od svojih sodelavcev in vrhunskih strokovnjakov na posameznih področjih. Poleg tega smo uveljavili prakso, da objavljamo slovenske in angleške povzetke vseh prispevkov. Vse to naj bi našo revijo bolj približalo tudi strokovni javnosti v tujini. Ne nazadnje kaže opozoriti, da revijo navajajo in povzemajo tudi v zgodovinskih povzetkih (Historical Abstracts), prizadevali pa si bomo, da bi jo vključili v politološke in sociološke povzetke (Political Science Abstracts, Sociological Abstracts) ter tudi v indeks citatov na področju družboslovnih znanosti (Social Science Citation Index). Prav zato pri urejanju revije strogo uveljavljamo strokovne in kakovostne kriterije, ki jih zagotavlja ustrezen recenzijski postopek. S tem postopoma tudi dvigamo kvaliteto naše revije. Vse večji znanstveni in strokovni interes za *Razprave in gradivo* kažejo tudi izmenjave drugimi – zlasti tujimi – revijami, saj zdaj našo revijo v okviru izmenjav pošiljamo skoraj 70 partnerjem doma in v tujini.

Čeprav revija tradicionalno že od svojega začetka izhaja enkrat letno, upamo, da bomo v naslednjih letih – morebiti prav v okviru proslavljanja 75 letnice inštituta leta 2000 – začeli revijo izdajati dvakrat letno. Polletna in morebiti kdaj v prihodnosti celo četrtletna dinamika izdajanja revije bi namreč v večji meri omogočala, da bi revija sproti (od)reagirala na aktualna dogajanja in trende doma in v svetu, kar bi verjetno tudi povečalo interes za to revijo pri širši javnosti. Razmišljali smo tudi o tem, da bi v tem primeru revijo izmenično izdajali v slovenskem in v tujem jeziku ter jo tako še bolj približali tako domači kot tuji javnosti. S tem bi na eni strani omogočili in zagotovili razvoj slovenske strokovne, raziskovalne in znanstvene terminologije ter s posameznimi prevodi tujih prispevkov približali posamezne problematike tudi tistim zainteresiranim bralcem, ki besedil v tujih jezikih – iz takšnega ali drugačnega razloga – ne prebirajo. Na drugi strani bi številke revije v tujem jeziku, v katerih bi poleg tujih strokovnjakov s svojimi prispevki sodelovali tudi slovenski avtorji, prispevale, da bi se slovenska stroka in znanost na področju etničnih študij še bolj vključila v mednarodne tokove in se uveljavila v svetu. V obeh primerih pa bomo nadaljevali prakso, da bomo objavili povzetke vseh objavljenih prispevkov v slovenskem in angleškem jeziku, v primeru, da bo izvorni jezik prispevka kakšen drug, pa tudi v izvirnem jeziku.

Vsebinsko uredniške politike revije *Razprave in gradivo* ne bomo bistveno spremenjali, bomo pa jo dograjevali upoštevaje razvoj etničnih in manjšinskih študij v svetu. Tudi v bodoče bomo tako v naši reviji objavljali zanimive in kvalitetne prispevke domačih in tujih strokovnjakov, ki se lotevajo različnih tematik iz širokega in raznolikega področja etničnih in manjšinskih študij. Pri tem je poglavitno merilo za selekcijo kvaliteta

posameznih za objavo ponujenih prispevkov, ki jo bodo kot recenzenti preverjali povabljeni ugledni tuji in domači strokovnjaki za različna področja in vprašanja. V reviji bodo sicer prevladovali znanstveni prispevki, bomo pa vanjo (vsaj občasno) vključevali tudi zanimiva poročila in pregledne ter aktualna razmišljanja in poglede posameznikov – »praktikov,« ki se z različnimi vprašanji srečujejo in ukvarjajo pri svojem vsakdanjem delu (praksi). Upamo, da se bo revija uveljavila tudi kot prostor za razprave in polemike o posameznih (aktualnih) tematikah, v katerih bodo sodelovali tako domači kot tuji avtorji ter tako prispevali k razjasnitvi posameznih odprtih vprašanj in k uspešnejšem razvoju etničnih in manjšinskih študij ter proučevanja narodnega vprašanja. Še naprej bomo pri snovanju posameznih številok posebno pozornost namenili tudi predstavitvi dejavnosti, raziskovalnih in znanstvenih rezultatov Inštituta za narodnostna vprašanja ter tistim temam, ki so za naš inštitut in za Slovenijo posebej zanimive in pomembne. Nikakor namreč ne želimo pozabiti, da je, kot sem to že poudaril, revija *Razprave in gradivo* hkrati tudi osrednja nacionalna revija za področje etničnih in manjšinskih študij, ki mora ustrezno mesto in pozornost nameniti tudi proučevanju slovenskega narodnega vprašanja v vseh njegovih razsežnostih. Zato si mora uredniški odbor revije prizadevati, da bo od sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja – tako tistih, ki so na inštitutu zaposleni, kot tudi tistih domačih in tujih strokovnjakov, ki z inštitutom stalno ali občasno sodelujejo – za vsako številko zagotovil nekaj kvalitetnih prispevkov, ki bodo obravnavali navedene tematike.

Tokratna številka revije ni le zelo obsežna, ampak je tudi vsebinsko bogata in raznolika, kar pokaže že bežen pogled na kazalo. Taka zasnova in struktura revije – na svoj način – odražata širino, raznolikost in bogastvo etničnih in manjšinskih študij v Sloveniji in v svetu. Raznolikost se kaže tudi v različnem pristopu avtorjev k obravnavani tematiki, saj poleg znanstvenih prispevkov v reviji najdemo tudi bolj aktualne prispevke, med katerimi so zelo zanimiva poročila in razmišljanja nekdanjega diplomata. Vse to potrjuje že prej opredeljeno uredniško politiko naše revije.

Naj svoj uvodnik končam z nekaj besedami o Inštitutu za narodnostna vprašanja v njegovem štiriinšedemdesetem letu obstoja in delovanja. V letu 1999 se bodo intenzivno začele priprave na obeleževanje petinšedemdesetega jubileja našega inštituta, poleg tega pa moramo na podlagi bogate tradicije in doseženih uspehov zasnovati strategijo razvoja inštituta v novem tisočletju. Nastanek slovenske države ter dogajanja v svetu in dinamičen razvoj ob koncu dvajsetega stoletja predstavljajo velik izziv tudi za etnične in manjšinske študije in za proučevanje narodnega vprašanja na vseh ravneh. Poleg tradicionalnih tem in pristopov se vsak dan pojavljajo nove teme in problemi, ki jih strokovnjaki spremljajo in proučujejo z različnih zornih kotov in na različne načine. Vse bolj se kaže, da je za kvalitetno in uspešno proučevanje (med)etničnih odnosov in manjšinske problematike nujno potrebno pritegniti vrsto znanstvenih – družboslovnih in vse pogosteje tudi naravoslovnih¹ – disciplin, poleg večdisciplinarnega pa se vse bolj uveljavljajo tudi interdisciplinarni pristopi (ki se najpogosteje kažejo v tem, da v posameznih raziskovalnih skupinah sodelujejo strokovnjaki iz različnih ved in področij). To bo pogojevalo tudi kadrovski razvoj inštituta v naslednjih letih. Čeprav se bo Inštitut

¹ Med tistimi znanstvenimi vedami in disciplinami ter področji, brez katerih si sodobnih etničnih in manjšinskih študij ter proučevanja narodnega vprašanja sploh ni več mogoče predstavljati, kaže (po abecednem vrstnem redu, ki ne pomeni rangiranja glede na pomembnost) v družboslovju omeniti antropologijo, demografijo, ekonomijo, kulturologijo, politologijo, pravo, socialno psihologijo, sociolingvistiko, sociologijo, upravo in upravljanje (management), urbanizem, itd., v humanistiki etnologijo, geografijo, jezikoslovje, zgodovino, itd., v naravoslovju pa biologijo, genetiko, medicino, itd.

za narodnostna vprašanja moral prilagoditi temu razvoju, pa mora upoštevati nacionalne interese slovenske države kot osrednja nacionalna raziskovalna institucija na področju etničnih in manjšinskih študij ter proučevanja slovenskega narodnega vprašanja ohranjati in razvijati tudi »tradicionalna« raziskovalna področja in tematike; zlasti mora paziti, da pokriva vsa tista območja (ozemlja, teritorij) in vse tiste skupnosti, ki tvorijo »enoten slovenski kulturni prostor« v vsej njegovi raznolikosti in razsežnosti. Zato, da bi inštitut lahko to svojo nalogo uspešno opravljal, je potrebno zagotoviti zadostno, stabilno in dolgoročno financiranje teh njegovih raziskovalnih dejavnosti. Na drugi strani pa bo moral Inštitut za narodnostna vprašanja poskrbeti, da bo izpolnjeval vse formalne pogoje, in da bodo njegovi raziskovalni projekti tudi v bodoče dobivali pozitivne in najvišje ocene strokovnjakov in strokovne javnosti ter (formalno določenih) recenzentov v okviru formalnega preverjanja kvalitete raziskovalnega dela. V tem okviru moramo posebno pozornost nameniti boljšemu seznanjanju strokovne in širše javnosti z delom in raziskovalnimi rezultati inštituta. To poleg nadaljnega (že predstavljenega) razvoja revije *Razprave in gradivo* najprej pomeni širitev in razvoj publicistične dejavnosti inštituta (serija monografij in študij, v okviru katere bi vsako leto izšlo nekaj naslovov in ki bi postopoma lahko prerasla v založbo), zlasti pa moramo zagotoviti redno in zaznavno prisotnost inštituta in njegove dejavnosti v (javnih) medijih (posebej še na radiu in televiziji) ter na svetovnem spletu (kjer nas že lahko obiščete na našem naslovu: <http://www.inv.si>).

Upamo, da bo pomemben prispevek k razvoju in uveljavljanju Inštituta za narodnostna vprašanja tudi še v bodoče prispevala prav naša revija. Tako upamo, da bomo v reviji strokovni in širši javnosti uspešno predstavljali dogajanja in razvoj na področju etničnih in manjšinskih študij in proučevanja narodnega vprašanja v svetu in pri nas. Prav zato načrtujemo, da bomo v prihodnje na naši domači strani na svetovnem spletu poleg kazala revije objavili tudi vsaj del prispevkov, ki bodo tako dostopni najširši javnosti.

dr. Mitja Žagar

INTRODUCTION

It is my great pleasure to have the opportunity to announce, for the first time as director of the Institute for Ethnic Studies (IES), the new, thirty-third issue of our journal. *Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* has already gained the reputation of the central national scientific journal in the field of ethnic studies; moreover, its international significance is increasing. Apart from bringing texts in Slovene, every issue brings more articles in foreign languages (English, Italian, Hungarian, German, etc.), written by our researchers and leading experts in individual fields. We have also established the practice of publishing Slovene and English summaries of all articles. The purpose of all this is to bring our journal closer to professional public abroad. Last but not least it should also be pointed out that *Treatises and Documents* are regularly cited and abstracted in Historical Abstracts, and that we will strive for the journal to be also included into Political Science Abstracts, Sociological Abstracts as well as the Social Science Citation Index. Our editorial work is based on strict professional and quality criteria, guaranteed by adequate procedure of reviewing. Thus, the quality of our journal is gradually improving. The ever increasing scientific and professional interest in *Treatises and Documents* is after all also reflected in ample exchange with (mostly) foreign magazines; presently we are sending it to some 70 partners in Slovenia and abroad.

Although our journal has always been published once a year only, we hope that in future – perhaps at the occasion of the 75th anniversary of the IES in the year 2000 – we will be able to start issuing it twice a year. Two or perhaps (sometime in future) even four annual issues would offer a greater possibility for the journal to react more accurately upon current trends and events at home and abroad. No doubt, this would have a positive impact upon the general interest in the *Treatises and Documents*. Moreover, we are considering the possibility to start publishing it in Slovene and foreign language alternately, which would bring it even closer to domestic and foreign readers. On the one hand, this would provide for the progress of the Slovene expert, research and scientific terminology; besides, readers who cannot read texts in foreign languages would thus be able to read translated articles dealing with interesting topics. On the other hand, issues published entirely in foreign language would no doubt contribute to the world-wide promotion of the Slovene expertise and science in the field of ethnic studies. In both cases we will continue with the practice of publishing summaries of all articles in Slovene and English languages; with articles written in other original languages, summaries in those languages will also be added.

Regarding the contents, *Treatises and Documents* will not be undergoing any essential changes in future; however, our editorial policy will continually be updated with respect to the development of ethnic and minority studies throughout the world. We will also continue with the publishing of relevant and quality articles of Slovene and foreign authors dealing with different topics from the wide and diverse spectrum of

ethnic and minority studies. The decisive criterion for selection will be the quality of submitted articles, verified by invited reviewers, renowned foreign and domestic experts in specific fields (see Notes for contributing authors. Although articles with scientific contents will prevail, the journal will (at least occasionally) also bring relevant reports, surveys and currently interesting views of individuals – »practitioners«, who are dealing with these issues in their everyday work (practice). We hope that our journal will gain ground as the place, open to polemics and discussions on topical issues, in which domestic and foreign authors will participate, thus contributing to the elucidation of some open questions, as well as to the promotion of ethnic, minority and national question studies. Special attention will also be given to the presentation of activities, research and scientific results of the IES, as well as to all those topics, which are specifically relevant and significant for our Institute and Slovenia in general. Namely, we must not forget that, as already mentioned, *Treatises and Documents* is the central national journal for ethnic and minority studies; as such it ought to assure special status and attention to the study of Slovene national question in all its dimensions. Thus, with every issue, the editorial board should strive to provide at least a few quality articles dealing with the mentioned topics, either as contributions from the Institute's staff or from its permanent and occasional collaborators.

A mere glance at the contents proves that this issue is not just very voluminous, but also diverse and rich in contents. Such a concept and structure of the journal reflect, in their own way, the heterogeneity and wealth of ethnic and minority studies in Slovenia and abroad. This diversity is also reflected in authors' different approaches to topics. Apart from strictly scientific articles, the journal also brings other relevant contributions, among them some highly interesting reports and reflections of a former diplomat. All this confirms the above defined editorial policy of our journal.

I would like to end my introduction with a few words about the Institute for Ethnic Studies in its seventy-fourth year of existence. In the year 1999 intensive preparations for the celebration of its 75th anniversary will start; moreover, a new strategy of the Institute's development in the third millennium should be devised, proceeding from its rich tradition and significant achievements. The emergence of the Slovene state, global world changes and dynamic development in the last decades of the 20th century are great challenges for ethnic and minority studies at all levels. Apart from traditional themes and approaches, new topics and problems are arising every day, and experts study them from different viewpoints and in different ways. It is becoming increasingly evident that a quality and successful research of (inter)ethnic relations and minority problems calls for a co-operation of a number of scientific disciplines.¹ Apart from the multidisciplinary approach, interdisciplinary approaches (where experts in different sciences and fields co-operate in individual research groups) are becoming increasingly important as well. This will also affect the Institute's human resource management policy over the next few years. Although the Institute for Ethnic Studies will have to adapt to these trends in future, its status of the central national research institution in the field of ethnic and minority studies demands that it provides for the preservation

---

¹ The following sciences and disciplines (listed in alphabetical order, irrespective of their importance) are absolutely essential for the study of contemporary ethnic and minority studies: administration and management, anthropology, demography, economics, law, political science, social psychology, socio-linguistics, sociology, sociology of culture, urbanism, etc. in social sciences; ethnology, geography, history, linguistics, etc. in the humanities; biology, genetics, medicine, etc. in natural sciences.

and promotion of the »traditional« research fields and topics; moreover, it should pay special attention to all those regions (territories) and communities representing the »Slovene cultural space« in all its diversity and width. However, for the Institute to be able to carry out all these tasks successfully, sufficient, stable and long-term financing of its research activities should be assured. On the other hand, the Institute will have to comply with all formal conditions, which means that in future its research projects will have to receive positive and highest evaluations from experts, public and (formally appointed) reviewers. In this context, special attention will be given to a more efficient conveying of our work results to experts and public. Apart from the (already described) future changes concerning *Treatises and Documents*, this means a continuous expansion and development of the Institute's publishing activities (a series of monographs with a small number of titles coming out regularly, could in time grow into a publishing house). It is especially important that we provide for a regular and perceivable presence of the Institute and its activities in (public) media (especially radio and TV), and in the World Wide Web (our address there: <http://www.inv.si>).

We hope that our journal will continue to provide a major contribution to the promotion of the Institute for Ethnic Studies. We also hope for quality and accurate presentations of the current trends in the field of ethnic and minority studies in Slovenia and abroad. That is why we are planning to expand our home page on the World Wide Web; apart from present contents, it will include at least some articles, published in the latest issue, thus making them accessible to everyone interested.

Dr. Mitja Žagar

SLOVENCİ NA HRVAŠKEM IN SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE

Vera Kržišnik-Bukić

Uvod

Pojav slovenstva na Hrvaškem je kot družbeni pojav dozorel v zadnjih in posebej v zadnjem letu do točke, ko ga je mogoče (in potrebno) obravnavati (tudi) v kontekstu širših družbenih, političnih in strokovnoraziskovalnih okoliščin. In zlasti ta kontekst je predmet tokratne središčne pozornosti.

So nekateri razlogi, ki sroki (strokam) nalagajo in so drugi razlogi, ki stroko (stroke) zadržujejo, da se javno, tudi prek medijev širokega komuniciranja, oglasi (oglasijo) v zvezi z neko tematiko¹. To posebno velja za družboslovno tematiko in še zlasti za tisto z močnim političnim nabojem. Taka je gotovo tudi tema Slovenci na Hrvaškem. Med razlogi, ki strokovnjake zavezujejo, je seveda v ospredju moralna dolžnost, da se narodu (in državi) tudi popularneje in dostopneje poroča o dosežkih znanstvenega raziskovanja, ki so pre pogosto deležni le ožje strokovne pozornosti. Razlogov za zadržanost stroke je več. Glavni je povezan z bojaznijo zaradi možne in verjetne politizacije z vsaj dvojnimi neposrednimi negativnim učinkom, ki v našem primeru lahko torej škodi tako Slovincem na Hrvaškem kot nadaljnjim raziskovalnim naporom znotraj znanstvenega polja. Nadalje, tema o Slovencih na Hrvaškem je raziskovalno razmeroma zelo nova, še preveč v svežem delu, in je tudi zato izrazito nevhvaležno podajati splošnejše ocene. Ko se oba omenjena razloga povežeta z dejstvom dnevno politične in javne aktualizacije, ki je je bila tematika Slovencev na Hrvaškem deležna v zadnjem času, in se je zadeva tako rekoč šele pravkar polehla, postaja zadržano stališče stroke še razumljivejše. Za na primer historiografsko metodološko zahtevano časovno distanco v zvezi z našo temo pa enostavno zmanjka časa, kajti če bi upoštevali na primer le ta strokovni kriterij in preložili obravnavo sodobne zgodovinske tematike na čas čez denimo tri desetletja, tvegamo, da se tedaj na pojav slovenstva na Hrvaškem morda lahko ozremo samo še kot na določeno zgodovinsko dejstvo, kot samo na pojav iz preteklosti.

Naj v zvezi s prav tem že uvodoma pokomentiram sicer izrazito hvale vredni trud sedanjih slovenskih zgodovinarskih funkcionarjev s ciljem, da bi se slovenski narod in država letos s proslavljanjem in javno počastitvijo pomembnih mejnikov slovenske zgodovine močnejše nacionalno ovedela slovenstva². Z malce retorike se sprašujem, ali se ta ista stroka sama dovolj zaveda, da v ozadju napovedanih slovesnosti nekje na obrobju

¹ Temeljno podlogo pričujočega teksta sem prvotno, v prvi polovici leta 1998, pripravila za objavo v ljubljanskem Delu, kjer je kot podlistek z istim naslovom: med 03. in 10. junijem, tudi izhajal. Tukajšnja objava vsebuje nekaj manjših sprememb in dopolnitev, zlasti pa strokovne opombe, ki z njimi nisem bremenila časopisnega prostora.

² Gre za gotovo nesporne mejnike v zgodovini slovenskega naroda, kot so razglasitev ideje Združene Slovenije leta 1848, začetek taborskega gibanja v letu 1868, nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918.

slovenstva sočasno poteka proces izginjanja tega slovenstva deloma tudi zato, ker ga ne uspevamo ali ne utegnemo ustrezno znanstveno obravnavati.

Slovenci na Hrvaškem v preteklosti in sedanjosti

Slovenci živijo danes tudi na Hrvaškem. A živeli so na Hrvaškem, ponekod več, ponekod manj, tudi v bližnji in daljni preteklosti, v daljni pravzaprav predniki Slovencev. Geografska bližina hrvaškega ozemlja je, ob dejstvu slovanske etnične sorodnosti, močnejše privabljala prednike Slovencev in Slovence v kraje bližje slovenskim deželam kot v bolj oddaljene.

Toda naš namen ni podajati gibljive zgodovinske slike ozemeljskega lastništva določenih predelov ob sedanji slovensko-hrvaški meji³. S takšno sliko bi vsaj delno lahko pojasnjevali navzočnost (avtohtonega) slovenstva na Hrvaškem, saj so zlasti pogoste migracije na širšem geografskem območju, dialektološka podobnost ali celo pogovorna enakost jezika, kakor tudi proces naravne asimilacije onemogočali jasno in nedvoumno ugotavljanje kontinuitete v pogledu etnične, še posebno narodnostne pripadnosti prebivalcev v ožjem (ali širšem) obmejnem pasu.

Čeprav je še daleč do zaokroženih in celostnih spoznanj, tudi ko gre za Istro, se najpodrobnejše dosedanje znanstvene raziskave nanašajo prav nanjo. Neko število prednikov Slovencev naj bi na območju današnje hrvaške Istre morda živelo še v 11. stoletju, ko je posvetna oblast mesta Koper segala v vasi Skorušica, Brda, Hrvoji, Brič in od 13. stoletja v Šterno. Podobno velja za katastrski občini Savudrija in Kaštel, ki sta bili prva od 12., druga od 16. stoletja v lasti mesta Piran in v katerih je bilo kasneje, npr. ob zadnjem avstrijskem popisu v teh krajih leta 1910, poleg prevladujočih italijansko govorečih prebivalcev znatno več slovenskih kot hrvaških govorcev (Kaštel) oziroma ni bilo niti enega popisane hrvaškega govorca (Savudrija). V buzeškem okraju in v osrednjem delu Istre okrog Pazina so do 16. stoletja živeli tudi slovenski kmetje, a so spričo migracij in depopulacije beneške Istre od tedaj nastajale velike etnične spremembe, po katerih je postal istrski polotok tudi v teh predelih etnično pretežno hrvaški⁴.

Zelo zanimiva so etnična gibanja v zadnjih desetletjih habsburške vladavine, ko slovenski in hrvaški etnični element v nekaterih krajih današnjega severnega dela hrvaške Istre od enega popisa prebivalstva do drugega močno nihata, ob marsikje tudi v notranjosti količinski prevladi Italijanov; enkrat je več popisanih slovensko govorečih, drugič hrvaško govorečih prebivalcev v sicer splošneje ocenjenih izrazito etnično mešanih okoljih. Popisi prebivalstva, ki so sploh poglavitni, čeprav ne edini in seveda zelo nezanesljiv vir za spoznavanje številčnih etničnih dejstev in razmerij v evropski družbeni preteklosti 19. in 20. stoletja, nam npr. odkrivajo, kakor ugotavljajo hrvaški raziskovalci, da je bilo v današnji hrvaški Istri 1880. leta 12 večinsko slovenskih naselij (na območju Buzeta 9, Poreča 2 in Buj 1 naselje), da jih je leta 1910 še 7 (5 na območju Opatije in po eno na buzetščini in pazinščini). Poimensko gre v tem obdobju za naslednja večinska slovenska naselja: Brdce, Pasjak, Šapjane, Rupa, Kaštel, Dobreč, Tuliševica ter naselje Zamask, leta 1910 še edino slovensko naselje južno od reke Mirne. Leta 1945 je imelo še 6

³ Zgodovinske slike ozemeljskega lastništva predelov ob celotni slovensko-hrvaški meji za sedaj tudi ni mogoče podati, saj ni bilo ustreznih raziskav.

⁴ Bliže videti v: D. Darovec, *Poskus opredelitve problematike naseljevanja Slovencev med Dragomjo in Mirno do 17. stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, ur. V. Kržišnik-Bukić, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995, str. 37-60.

naselij večinsko slovensko etnično sestavo, leta 1948 še eno, leta 1953 spet tri, kasneje pa nobeno več⁵. Tako hrvaški strokovnjaki, ki se sicer ne osredotočajo posebej na slovenski etnični element v Istri.

Še nekoliko natančnejši pogled prav na Slovence pa omogoča tudi npr. naslednje zanimive »podrobnosti«. Popisni sprehod bo tu najprej zajel le tista področja nekdanjih katastrskih občin današnje hrvaške Istre, ki so bila v znatni meri etnično (tudi) slovenska očitno že pred letom 1880. Pri tem se bomo omejili na prikaz dveh vrst podatkov, ki jih omogočajo popisi iz let 1880, 1890, 1900, 1910, to je na absolutno število Slovencev in na njihov etnični delež na terenu. Vsaj ob enem od teh štirih popisov je naštetu s slovenskim občevalnim jezikom več kot pol prebivalcev ali je šlo celo kar za povsem slovenski etnični teritorij v naslednjih katastrskih občinah današnje hrvaške Istre:

Soviščine, leta 1910: 438 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom ali 95,22 odstotka vseh prebivalcev, Zamask, leta 1910: 498 ali 67,39 odstotka, Čepić, leta 1900: 162 ali 69,23 odstotka, Sveti Ivan od šterne leta 1880: 722 ali 87,09 odstotka, Baderna, leta 1880: 401 ali 53,54 odstotka, vse leta 1910 v upravnem okraju Poreč;

Brdce, leta 1890: 147 ali 100 odstotkov, leta 1900: 153 ali 100 odstotkov, leta 1910: 136 ali 100 odstotkov; Lipa, leta 1890: 408 ali 100 odstotkov in leta 1900: 433 ali 99,77 odstotka, Lisac, leta 1910: 190 ali 81,20 odstotka, Pasjak, leta 1890: 360 ali 99,45 odstotka, leta 1900: 359 ali 98,90 odstotka, leta 1910: 320 ali 97,86 odstotka, Rupa, leta 1900: 308 ali 100 odstotkov, leta 1910: 314 ali 100 odstotkov, Šapjane, leta 1900: 335 ali 98,82 odstotka, leta 1910: 308 ali 100 odstotkov, Škalnica 1890: 195 ali 98,49 odstotka, Sv. Frančišk, leta 1910: 824 ali 88,41 odstotka, Tuliševica, leta 1910: 820 ali 93,29 odstotka, vse leta 1910 v upravnem okraju Volosko-Opatija;

Kaštel (k. o. Kaštel), leta 1880: 863 ali 99,31 odstotka, Pračana (k. o. Sovinjak), leta 1880: 154 ali 67,25 odstotka, Brnobići (k. o. Hum), leta 1900: 149 ali 73,40 odstotka, Krtobreg (k. o. Sovinjak), leta 1880: 160 ali 100 odstotkov, Hum, leta 1900: 64 ali 56,14 odstotka, Kodolje (k. o. Črnica), leta 1890: 166 ali 100 odstotkov, Kotle (k. o. Hum), leta 1900: 74 ali 73,27 odstotka, Marčanigla (k. o. Vrh), leta 1880: 155 ali 93,37 odstotka, šalež, leta 1880: 229 ali 98,71 odstotka, Sv. Kliman (k. o. Hum), leta 1900: 208 ali 64,20 odstotka, Senj (k. o. Sovinjak), leta 1880: 135 ali 100 odstotkov, Žontí (k. o. Šalež), leta 1880: 159 ali 100 odstotkov, vse leta 1910 v upravnem okraju Koper.

Mnogo več pa je bilo seveda katastrskih občin oziroma krajev, kjer je ob omenjenih štirih popisih naštetu med 1/4 in 1/2 govorcev s slovenskim občevalnim jezikom, še več krajev, kjer jih je bilo nad 10 odstotkov vsega prebivalstva. Sicer pa so Slovenci tedaj živeli in bili s svojimi prepoznavnimi priimki popisani v vseh šestih upravnih okrajih: Poreč, Pulj, Pazin, Lošinj, Volosko-Opatija in Koper (teritorialno obsegajoč tudi buzetščino), na katere je bila Istra razdeljena leta 1910⁶.

Oboji, slovenski in hrvaški raziskovalci enako močno poudarjajo problem velikih in pravzaprav nenaravnih oscilacij popisnih števil glede slovenskih in hrvaških prebivalcev ob omenjenih popisih oziroma od enega popisa do naslednjega. Ob nespornem dejstvu, da so te spremembe veliko bolj značilne za severni del današnje hrvaške Istre in veliko manj za današnjo slovensko Istro, oboji ugotavljajo, da je bilo v danem zgodovini-

⁵ Prim. M. Klemenčič, V. Kušar, Ž. Richter, *Promjene narodnostnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991*. Društvena istraživanja, časopis za društvena pitanja, 6-7, št. 4-5, Zagreb 1993, str. 616-618.

⁶ Navedene podatke z vseh štirih popisov sem poiskala, zbrala in sistematizirala po viru: *Cadastre National de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945*, Edition de l'Institut Adriatique, Sušak, 1946, str. 3-590. Ker bi povsem natančno citiranje vsake navedene številke ta tekst prostorsko zelo obremenilo, kaže zainteresiranega bralca usmeriti na celoten, sicer zelo pregledno podan vir.

skeu trenutku ob tem ali onem popisu bistveno to, katere narodnosti je bil župnik oziroma učitelj na terenu⁷. On naj bi popisovalcem dajal podatke o narodnosti krajanov ali pa naj bi popisovalci o narodnosti preostalih prebivalcev sklepali kar na podlagi narodnostne pripadnosti krajevnega učitelja oziroma duhovnika. In ker so se učitelji in župniki menjavali, ob enem popisu je bil Slovenec, ob drugem Hrvat, je prihajalo tudi do omenjenih nihajočih sumarnih podatkov o narodnostni pripadnosti prebivalcev po posameznih krajih⁸. V tej razlagi je gotovo del resnice, a se tako posploševanje le ne more sprejeti kot povsem verodostojen odgovor, ki je mogoč samo po dejanski natančni in vsestranski raziskavi: dotlej so lahko popolnoma nesporne zgolj popisne številke, ki jih, iste, kot primarni vir sicer navajajo doslej tako slovenski kot hrvaški raziskovalci, a bodo tekoče znanstvene, zlasti lingvistične analize gotovo lahko bliže osvetlile dejanske etnične vidike obravnavane tematike.

Nov veliki popis, ki je zajel vso jugoslovansko Istro, njen hrvaški in slovenski del, je delo Jadranskega inštituta na Sušaku leta 1945. Kar štiri katastrske občine, tedaj v sklopu upravnega okraja Piriska Bistrica, sedaj kraji v republiki Hrvaški, so bile popisane kot skoraj povsem etnično slovenske: Brdce (od vseh 127 prebivalcev 127 Slovencev ali 100 odstotkov), Pasjak (262 ali 98,50 odstotka), Rupa (301 ali 96,17 odstotkov) in Šapjane (264 ali 94,62 odstotka). Okrog vsaj 5 odstotkov ali več je tedaj popisano Slovencev še v naslednjih krajih današnje hrvaške Istre: Bačva (k. o., upr. okr. Poreč, 25 ali 4,5 odstotka), Kuberton (k. o., upr. okr. Buje, 24 ali 5,57 odstotkov), Savudrija (k. o. upr. okr. Buje, 70 ali 11,73 odstotka), Lipa (k. o., upr. okr. Opatija, 8 ali 4,88 odstotka), Pobri (k. o., upr. okr. Opatija, 28 ali 5,62 odstotkov), Matulji (k. o., upr. okr. Opatija, 45 ali 4,18 odstotka), Volosko (k. o., upr. okr. Opatija, 102 ali 5,35 odstotka), Opatija (k. o., upr. okr. Opatija, 279 ali 7,73 odstotka), Raša (k. o. Brgud, upr. okr. Labin, 179 ali 6,24 odstotka), Podlabin (k. o. Labin, upr. okr. Labin, 119 ali 7,71 odstotka), črnica (k. o., upr. okr. Koper, 261 ali 89,38 odstotka)⁹.

Gotovo zaslužita posebno pozornost mesti Volosko in Opatija, in sicer vsaj iz dveh razlogov. Med seboj sta dejansko ozemeljsko povezani in na tem strnjem mestnem ozemlju je že v prejšnjem stoletju in potem naprej stalno in kontinuirano živelo veliko Slovencev (Opatija, leta 1890: 213 Slovencev ali 17,87 odstotka vseh prebivalcev, leta 1900: 128 ali 5,47 odstotka, leta 1910: 351 ali 9,17 odstotka; Volosko, leta 1880: 39 ali 4,9 odstotka, leta 1890: 323 ali 23,01 odstotka, leta 1900: 194 ali 10,83 odstotka, leta 1910: 373 ali 13,69 odstotka)¹⁰. Ko ob teh številčnih dejstvih še pogledamo na zemljevid in pri tem najprej na bližnjo Reko, v katero so Slovenci prihajali živeti že več stoletij in jih je bilo sredi 20. stoletja prek 3000, podobno kot že desetletja prej (in kasneje), ter se ozremo na sever, proti Jelšanam, kaj hitro ugotovimo, še posebno če se dodatno spomnimo pred dobrimi tremi stoletji nastalih Valvasorjevih etnografskih zapisov o Istri kot o "petem delu dežele Kranjske", da je bilo slovenstvo ob Kvarnerju in v širšem zaledju vse do ilirskobistriške kotline v znatni meri tradicionalno navzoče in Slovenci oziroma njihovi neposredni predniki že trajneje naseljeni¹¹.

⁷ Literaturo o tem videti npr. v D. Darovec, *Pregled Zgodovine Istre, Annales 1*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice, Koper 1992, str. 79-84, J. Kramar, *Narodna prebujanja istrskih Slovencev*, Lipa, založništvo tržaškega tiska, Koper 1991, str. 10-11.

⁸ O tem tudi npr.: V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, isto, 138-139.

⁹ Cadastre National..., isto.

¹⁰ Isto

¹¹ J. V. Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1964, str.55.

Slovenski etnični element je na zlasti ozemeljsko bližjih področjih današnje hrvaške države navzoč še od pred več stoletij tudi zunaj Istre. Predvsem gre seveda za mesto Reka, kjer na primer priimki in vzdevki kranjskih trgovcev še v 15. stoletju pričajo o njihovi tamkajšnji naselitvi. V 16. stoletju gre izpostaviti vlogo in pomen slovenskih graditeljev mesta Karlovac, okrog 1200 mož iz Kranjske, Štajerske in Koroške; nekateri so kasneje skupaj še z mnogimi slovenskimi doseljenci različnih poklicev ostali tam in živeli na širšem območju Gorskega Kotarja, kar dokazuje že napisana starejša in mlajša zgodovina tega območja, na desetine ohranjenih slovenskih priimkov in priimkov slovenskega izvora, pa tudi popisi prebivalstva do konca 20. stoletja. Vztrajanje slovenskega etničnega elementa se je v tem okolju zadrževalo zlasti okrog čabra, Prezida Gerovega in Ravne gore. Ugotavljanje slovenstva v kajkavskem hrvaškem Zagorju je morda neizvedljiva ali celo neutemeljena raziskovalna naloga, kajti tudi tu, podobno kot velja potem naprej proti severovzhodu za regijo Prekmurje-Medimurje, se je etnična meja med slovenskim in hrvaškim narodom dokončno oblikovala kot posledica večstoletne ustaljene upravno-politične meje med avstrijskim in ogrskim delom Habsburške monarhije, podedovane z manjšimi izjemami potem v Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji. A le kaže poudariti za razvoj slovenskega naroda poseben pomen zlasti Varaždina, kjer so se množično šolali slovenski učenci še v 18. stoletju in kjer je bil sploh prvi ravnatelj tamkajšnjega gimnazijuma Slovenec¹².

Največji pomen za Slovence in slovenstvo pa je na Hrvaškem v preteklosti in sedanjosti imelo seveda mesto Zagreb. Dejstvo, da je pred več kot 100 leti, leta 1890, tam naštetih 5880 ljudi s slovenskim maternim jezikom, kar je znašalo 15,20 odstotka vseh prebivalcev Zagreba, ob tem, da vsi ti ljudje niso prišli hkrati ali trumoma kot posledica kakega množičnega bega ali preselitve iz slovenskih dežel, temveč so prihajali časovno postopno, že površno gledano omogoča dva sklepa: da je veliko Slovencev že pred tem dlje časa živelo v Zagrebu in da so bili Slovenci številčno močno udeleženi v tedanjem zagrebškem mestnem prebivalstvu¹³. Ko dodamo tudi že preverjena zgodovinska dejstva, kot so združevanje slovenskih izobražencev v posebni slovenski sekciji Matice hrvatske v drugi polovici 19. stoletja, podporna združenja slovenskih deklet in žena, organizirano slovensko cerkvenozborovsko in zborovsko petje po slovenskih kulturnih društvih, ki se v Zagrebu registrirano oglašajo vsaj od časa neposredno po prvi svetovni vojni in ki so potem vse 20. stoletje glavno gihalo zagrebškega slovenstva, se porodita še vsaj dva očitna sklepa: o že častitljivo stari slovenski narodnostni samoorganiziranosti in o nedvomno uspešni socialni integriranosti zagrebških Slovencev v večinskem hrvaškem etničnem okolju mesta Zagreb¹⁴. Zaneslo bi me gotovo predaleč, če bi začela podajati že nekatere svoje, čeprav samo še fragmentarne raziskovalne rezultate o zagrebškem slovenstvu; bogastvo njegovih vsebin gotovo zasluži monografsko obdelavo, ki bo čez nekaj

¹² Več v: V. Kržišnik-Bukić. *Okvirni pregled poteka, vzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško*, Razprave in gradivo št. 29-30. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1994/95, str. 85-92; Ista, *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*, zbornik *Slovenci na Hrvaškem*, str. 162-172; D. Plevnik. *Slovenci na Hrvaškem*. Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, Območna organizacija za Belo Krajino. Črnomelj-Metlika, 1998, str. 13-83.

¹³ Prim. A. Szabo. *Regionalno porijeklo i socialna struktura stanovništva grada Zagreba između 1880-1910. godine*. Radovi Instituta za hrvatsku povijest – Sveučilišta u zagrebu, vol. 17, Zagreb 1984, str. 104; V. Kržišnik-Bukić. *O narodnostem in...*, str. 143.

¹⁴ Videti npr.: A. Szabo. *Socijalna struktura Slovenaca u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji između 1880. i 1910. godine*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, str. 103-104.

let, upam, tudi res knjižno dejstvo¹⁵. Naj zato, skladno tudi s siceršnjim tukajšnjim pristopom navedem le še nekaj osnovnih popisnih števil. Leta 1900 se je število Slovencev v Zagrebu približalo 6000 (5990), a je to pomenilo zmanjšanje relativnega deleža Slovencev na 10,38 odstotka Zagrebčanov. Za leto 1910 obstajata dve statistični tolmačenji: po prvem je Slovencev 5119, po drugem 7169. Osem jugoslovanskih popisov pa daje naslednjo popisno sliko zagrebških Slovencev: 8599 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom leta 1921, 17.360 "rojnih v Dravski banovini" (po drugem viru 17.541) leta 1931, narodnostno opredeljenih kot Slovencev pa po drugi svetovni vojni: 17.054 leta 1948, 17.592 leta 1953, 16.859 leta 1961, 12.445 leta 1971, 9177 leta 1981, 7186 leta 1991¹⁶.

In če sta Zagreb in Reka, vedno najpomembnejši slovenski mesti na Hrvaškem, to vlogo dobila in imela zaradi velike geografske bližine s slovenskimi deželami, kar v malo manjši meri velja tudi za Karlovac in Varaždin, bi bilo hudo napak pozabljati slovenstvo v nekoliko bolj oddaljenem Pulju, Splitu, Šibeniku, Dubrovniku, Osijeku.

Naj bo na tem mestu omenjena le komponenta samoorganiziranja, ki je seveda že višja stopnja navzočnosti neke narodnostne entitete in implicira tudi njene druge vsebinske vidike, kot so: kritično število posameznikov, razvita narodnostna zavest in izražena potreba ter volja po združevanju na narodnostni podlagi, minimalni materialni oziroma infrastrukturni pogoji in podobno. Pulj se tako, po mojih dosedanjih ugotovitvah, lahko ponaša s sploh prvim združenjem s slovenskim imenom, leta 1904 ustanovljenim Slovenskim društvom. Kmalu zatem je Pulj dobil tudi slovensko čitalnico, leta 1913 je nastalo Slovensko pevsko, zabavno in podporno društvo, kar vse pa ne preseneča ob podatku, da so leta 1910 našteji v mestu 3293 govorcev slovenskega jezika, v okraju (kotar Pulj) pa jih je bilo še 1779. Razmeroma veliko navzočnost Slovencev v Pulju je treba gledati v luči gradnje vojne baze, Arsenala. (Avstrija ga je začela graditi leta 1856, nakar je sledil močan dotok vojakov, vojaških in drugih strokovnjakov različnih narodnosti v Pulj, nemških govorcev je leta 1910 naštetih celo čez 8500.) Kasneje je to število sicer znatno upadlo, a je vsaj v drugi polovici 20. stoletja ob vsakem popisu krepko presegalo 1000. V Splitu so bili Slovenci gospodarsko in kulturno organizirani med obema svetovnjima vojnama in jih je bilo že tedaj kot še danes tudi čez tisoč. Od leta 1992 so ponovno zlasti kulturno dobro samoorganizirani v novem agilnem društvu Triglav. Starim društvom v Zagrebu (Slovenski dom) in na Reki (Bazovica) ter splitskemu Triglavu se je v najnovejšem času pridružilo novo, v Šibeniku¹⁷, napovedano pa je tudi narodnostno in kulturno samoorganiziranje Slovencev v Varaždinu in Osijeku ter obnavljanje aktivnosti v Karlovcu. Vedelo se je, da se Slovenci iz narodnostnih vzgibov zbirajo tudi v Dubrovniku, kjer so bili sicer vedno maloštevilni. Po drugi strani pa morda bolj in prej pričakovano slovensko narodnostno združevanje po letu 1991 ni zaživelo nikjer v Istri, čeprav so bile tam kar močne tovrstne pobude. Leta 1994 je bila v Pulju ustanovljena in uradno registrirana celo Unija Slovencev istrske županije (po zgledu na združevanje Italijanov v Istri). Sicer pa so bile, po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške, te pobude povezane z določeno mero "politične"

¹⁵ Zagrebške Slovence bi bilo potrebno in zanimivo raziskati z več vsebinskih vidikov. En tak je najavljen v: V. Kržišnik-Bukić, *Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostin v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja*, RIG št. 28, Ljubljana 1993, str. 136-141.

¹⁶ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O Slovincih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991*, RIG št. 26-27, INV, Ljubljana 1992, str. 172-198.

¹⁷ Slovensko društvo v Šibeniku z imenom *dr. France Prešeren*, ustanovljeno ob pomoči splitskega Triglava spomladi leta 1997, je kot društvo uradno registrirano in je imelo v maju 1997 blizu 50 članov, videti v: *Novi odmev*, št. 3. oktober 1997, str. 10.

(istrsko regionalne, vseistrske) konotacije, ki je sicer, zgodovinsko gledano, zaradi tradicionalnega slovanskega (medsebojnega slovenskega in hrvaškega) povezovanja zelo razumljiva¹⁸. Vsekakor pa je ta situacija v Istri izjemen tovrsten primer na Hrvaškem in je gotovo med glavnimi razlogi, da do danes ni bilo nikakršnega dejanskega samoorganiziranja slovenstva v hrvaški Istri¹⁹.

Glede na povod za nastanek pričujočega teksta je večja pozornost zavestno namenjena preteklosti kot sedanosti slovenstva na Hrvaškem. Okvirni zgodovinski pregled končajmo s podajanjem popisnih števil o Slovencih na Hrvaškem oziroma v hrvaških deželah skozi zadnje stoletno obdobje (1880-1981).

V času Avstro-Ogrske je bilo Slovencev v Banski Hrvatski (Hrvaška in Slavonija, brez Istre, Reke in Dalmacije) leta 1880: 20.102 ali 1,06 odstotka vsega popisanege prebivalstva, leta 1890: 20.987 ali 0,96 odstotka, leta 1900: 19.789 ali 0,82 odstotka, leta 1910: 15.686 ali 0,60 odstotka; ob vsakem od omenjenih popisov je v (hrvaški) Istri, Reki in Dalmaciji živelo še kakih 10.000-15.000 Slovencev (slovenski materni jezik oziroma domovinsko poreklo slovenskih zgodovinskih dežel)²⁰. Jugoslovanski popisi dajejo naslednjo podobo Slovencev na Hrvaškem: leta 1921: 23.260 (slovenski materni jezik), leta 1931: 36.246 (rojeni v Dravski banovini in živeči v Savski in Primorski banovini); pri obeh popisih manjka zlasti več tisoč Slovencev iz Slovenskega primorja, ki je po letu 1920 pripadlo Italiji. V "novi" Jugoslaviji so se Slovenci vedno že samoopredeljevali po narodnostni pripadnosti, leta 1948: 38.734 ali 1 odstotek vsega prebivalstva na Hrvaškem, leta 1953: 43.010 ali 1,10 odstotka, leta 1961: 39.103 ali 0,90 odstotka, leta 1971: 32.497 ali 0,70 odstotka, leta 1981: 25.136 ali 0,60 odstotka²¹.

Sedanji zgodovinski trenutek bi bilo mogoče poenostavljeno povzeti v naslednjih točkah. Najnovejši popis prebivalstva iz leta 1991, ko je bilo na Hrvaškem naštetih 22.376 (0,50 odstotka) Slovencev, kaže na že prej navzoče tendence naglega in razmeroma velikega zmanjševanja števila Slovencev na Hrvaškem sploh, v Zagrebu še posebej. To dejstvo je delno plod asimilacije v hrvaškem etničnem korpusu, delno pa so se v zadnjih desetletjih Slovenci tudi razmeroma več vračali v Slovenijo. Podrobnejše raziskave, ki so narejene za obmejni pas med Slovenijo in Hrvaško oziroma za vseh 17 hrvaških občin, ki mejijo na Republiko Slovenijo, med katere spadata tudi Zagreb in Reka, kažejo, da se je v obdobju 1971-1991 število popisanih Slovencev v tem prostoru zmanjšalo za 7349 in jih je bilo leta 1991 le še 14.580, približno dve tretjini od tedaj vseh Slovencev na Hrvaškem, le na nekaterih, čeprav redkejših, lokacijah se je število povečalo.²² Po letu 1991 se krepí narodnostno samoorganiziranje na Hrvaškem, ponovno le na kulturnem področju. Gre zlasti za večja mesta, kjer številnost Slovencev omogoča združevanje prek slovenskih kulturnih društev, ki imajo poleg običajnih društvenih sekcij, kot so literarna, dramska, pevska, glasbena in športna, še knjižnične in časopisne oddelke ter pripravljajo tečaje slovenščine (Zagreb, Reka, Split). Društveno samoorganiziranje Slovencev na

¹⁸ Prim. npr. N. Šetić, *Hrvatsko-slovenske veze u Istri tijekom nacionalne integracije*, zbornik *Hrvati u Sloveniji*, Uredniški odbor, gl. ur. M. Domini, Institut za imigracije i narodnosti, Zagreb 1997, str. 61-71.

¹⁹ O tem tudi K. Medica, *Sodobna organizacijsko povezovanje v hrvaški Istri: prispevek k raziskovanju*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, str. 396-398.

²⁰ Prim. A. Szabo, *Regionalno porijeklo...*, str. 88-89; V. Valenčič, *Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije*, Zgodovinski časopis, 1. 1990, str. 49-66.

²¹ Videti V. Kržišnik-Bukić, *O Slovencih na območju Jugoslavije...*, str. 175-196.

²² Statistična prisotnost Slovencev v hrvaškem delu obmejnega pasu med Slovenijo in Hrvaško je podrobneje obdelana v: V. Kržišnik-Bukić, *Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, prvi zvezek projekta *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, INV, Ljubljana 1997/98, 134 strani.

Hrvaškem s ciljem ohranjanja in negovanja narodnostne identitete je deležno približno enake materialne podpore slovenske oziroma hrvaške države²³. Vsa slovenska društva so povezana v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem, ki je sprejeta v Zagrebu in v Ljubljani kot legalni, legitimni in edini zastopnik vsega hrvaškega slovenstva. Po 60 letih premora v Zagrebu spet izhaja slovenski časopis. Nekdanji Odmev je sedaj Novi odmev. Dejstvo, da je vsaka naslednja številka Novega odmeva zajetnejša in kakovostnejša, kaže na perspektivo utrjevanja preostalega narodnostnega slovenstva na Hrvaškem, na željo in voljo po tamkajšnjem obstanku²⁴.

Sicer pa pričakujemo na popis prebivalstva leta 2001, ko se utegne zgoditi, da se bo (popisno) število Slovencev na Hrvaškem po daljšem času spet povečalo. Menim namreč, da je bilo zaradi različnih razlogov v določeni meri, po eni strani metodološko popisno skrito, po drugi pa pričakujem možnost vnovične dejanske krepitve slovenskega narodnostnega ozaveščanja na Hrvaškem. A tudi če se število Slovencev ne bi povečalo in bi na primer ostalo približno isto, kaže spomniti, da so bili Slovenci na Hrvaškem ob popisu leta 1991 med tedaj navajanimi triindvajsetimi številčno tretja najmočnejša narodnostna skupnost ali manjšina (za Srbi in Muslimani, a pred Madžari in Italijani)²⁵.

Slovenski narod in Slovenci na Hrvaškem

Ko je v letih pred razkrojem Jugoslavije med Slovenci (v Sloveniji) dozorevala odločitev o osamosvojitvi in ustanovitvi lastne neodvisne države, je verjetno bolj malo kdo razmišljal o kakih 100.000 Slovincih, ki bi v tem primeru ostali v republikah dotedanje Jugoslavije, torej zunaj nove slovenske države.

Zgodovina zlasti prve polovice 20. stoletja priča, da so se Slovenci ob zgodovinskih prelomnicah, kot so bile razpad Avstro-Ogrske in nastanek Države oziroma Kraljevine SHS ter poraz fašistične Italije v drugi svetovni vojni, tedaj in kasneje vedno močno zavzemali za čim dostojnejši položaj tistih delov narodovega telesa, ki so zaradi znanih okoliščin teritorialno ostali ali pripadli sosednjim državam. Gibalo skrbečega odnosa slovenskega naroda do teh Slovencev v "zamejstvu" je verjetno vedno izhajalo tudi iz zavesti o siceršnji številčni majhnosti slovenskega naroda, ki mu zgodovinska usoda ni bila naklonjena, kajti ves čas so ga obdajali samo številčno močnejši narodi, agresivne sosednje države, ki bi, če bi bilo le mogoče, slovensko deželo pogoltnile in slovenski narod pobile, izgnale, asimilirale, podredile, kar vse so tudi poskušale med drugo svetovno vojno. V drugi polovici 20. stoletja se je slovenski narod v teritorialnem okviru svoje republiške državnosti znotraj zvezne jugoslovanske države močno utrdil, vsestransko razvil in še naprej skrbel za svoje zamejce v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Slovenci, ki so živeli v drugih jugoslovanskih republikah, niso bili zamejci ne v dejansko življenjskem ne v pravnostatusnem smislu. Po zvezni ustavi in ustavah posameznih republik so kot pripadniki enega od jugoslovanskih konstitutivnih narodov imeli enakopraven položaj s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov v vsaki izmed republik. Predvsem zato, pa

²³ Ocena D. Šonca, predsednika Slovenskega doma v Zagrebu in Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, aprila 1998, dana avtorici na njeno vprašanje o tem.

²⁴ Zadnja, šesta številka Novega odmeva, november 1998, je izšla na 27 straneh A4 formata in bogato barvno slikovno opremljena; urednik Silvin Jerman.

²⁵ Številčni vrstni red je bil naslednji: Srbi: 581.663, Muslimani: 43.469, Slovenci: 22.376, Madžari: 22.355, Italijani: 21.303, itd., prim.: Republika Hrvatska - Popis stanovništva, domačinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991, Dokumentacija 881, Zagreb 1992, str. 9.

verjetno tudi zato, ker v zvezi z njimi ni bilo nikoli kakšnih problemov, niso bili deležni kake posebne pozornosti iz Slovenije (med redke izjeme je spadala na primer Zveza kulturnih organizacij Slovenije)²⁶.

V nasprotju z drugimi jugoslovanskimi republikami, kjer Slovenci razen v nekaj letih po drugi svetovni vojni (Sarajevo, Beograd) niso bili društveno samoorganizirani, je bilo precej drugače na Hrvaškem, kjer kulturno dejavnost Slovencev v Zagrebu, na Reki in v Karlovcu lahko skoraj nepretrgoma spremljamo v celotnem povojnem obdobju do razpada Jugoslavije. Naj še pristavim, da je ta podoba izraz vsaj dveh dejstev: prvič, Slovenci so na Hrvaškem že kakih 150 let tradicionalno navzoč etnični element, ki se je v različnih vsebinskih oblikah tudi vedno samoorganiziral, drugič, Slovenci so bili na Hrvaškem tudi številčno vedno sorazmerno daleč močnejši kot v drugih jugoslovanskih deželah/republikah (približno 2/3 Slovencev na Hrvaškem v razmerju do 1/3 Slovencev drugod po Jugoslaviji skupaj)²⁷.

V zadnjem desetletju 20. stoletja so zgodovinske okoliščine slovenskemu narodu omogočile vzpostavitev lastne države v mejah jugoslovanske republike Slovenije iz leta 1991. Več deset tisoč Slovencev, ki so živeli na Hrvaškem (in vsi tisti, ki so živeli še v drugih republikah), je ostalo zunaj meja nove slovenske države. Prvič v zgodovini slovenskega naroda se je zgodilo, da se je ob kolektivno zavestni narodovi odločitvi število njegovih pripadnikov, ki živijo oziroma bodo poslej živeli v isti skupni državi, zmanjšalo. Ocenjujem, da se je zmanjšalo za približno dvajsetino. Toda (tudi) to je pač moralo biti všteto v ceno nastanka lastne države. Čeprav s pretežnim priokusom grenkobe - seveda niso in v danih okoliščinah morda niti niso mogli pričakovati, da bi se jih iz Slovenije kaj vprašalo - so vendarle tudi z občutkom ponosa pospremili novo politično konstelacijo. Postali so državljani nove hrvaške države, a ostali Slovenci.

Sicer pa, ali sploh lahko obravnavamo Slovence, na primer na Hrvaškem, kot entiteto, ki je v odnosu do slovenskega naroda? Mar niso tudi oni slovenski narod?²⁸ Kdo je ta vrhovni arbiter, ki si bo privzel ali si že privzema vlogo legitimnega odgovarjanja oziroma vsaj promoviranja subjekta, ki da je upravičen do tovrstnega presojanja? Klobčič s takimi in podobnimi vprašanji se lahko nadaljuje. Slej ko prej pa se bo tudi vprašalo (ali se že), kdo ali kaj je in bo ali naj bi bil slovenski narod. Predvidevam, da bodo odgovori na vsa ta vprašanja lahko zelo pestri, vsekakor pa še lep čas aktualni.

Slovenska država in Slovenci na Hrvaškem

Čeprav gre seveda za vzajemen odnos, ki bi ga bilo treba obravnavati obojestransko in še kako drugače, kaže na tukaj omejenem prostoru v nekaj točkah, ki jih imam za morda indikativnejše ali pomembnejše za razumevanje pričujoče zadeve, poudariti vlogo ene "strani", države Slovenije.

Nova slovenska država je začela tudi Slovence na Hrvaškem obravnavati v skladu s 5. členom Ustave Republike Slovenije, ki nalaga državi skrb za slovenske zamejce, izseljence in zdomce. To skrb je mogoče v letih po osamosvojitvi spremljati v več smereh; v sklopu ravnanja zlasti državnega aparata in nekaterih dejavnosti ter dogajanj, delno tudi

²⁶ Blíže: V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem...*, str. 178-179.

²⁷ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O Slovencih na območju...*, str. 181.

²⁸ Na to temo je v zadnjem času razmišljal tudi kolega z Inštituta za slovensko izseljenstvo M. Drnovšek, "Zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda". Dve domovini, št.8, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1997, str. 207-212.

povezanih z njim. Obravnavo državnega aparata gre usmeriti na parlament, vlado in posamezna ministrstva, zlasti slednja. Še leta 1991 je bilo namreč ustanovljeno celo posebno ministrstvo za Slovence po svetu, katerega status pa je bil kaj hitro znižan na raven urada s praktično istimi pristojnostmi, a v okviru zunanjega ministrstva. Ta urad je že nekaj let glavni naslov, ki koncipira in izvaja oziroma od katerega se pričakuje izvajanje politike slovenske države tudi do Slovencev v Hrvaški. Tu gre, potem, omeniti ministrstvo za kulturo, ministrstvo za šolstvo in šport, ministrstvo za delo in socialne zadeve, notranje ministrstvo in še katero, medtem ko deluje v okviru parlamenta Odbor za mednarodne odnose, kasneje še ožje zavezana Komisija za Slovence v zamejstvu in po svetu, oba z nalogo skrbeti tudi za Slovence na Hrvaškem.

Gotovo so določeno vlogo odigrali tudi nekateri drugi državni organi, ne nazadnje Ministrstvo za znanost in tehnologijo, ki podpira raziskovalni projekt o Slovencih v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije, katerega sestavni del so Slovenci na Hrvaškem. Zatem so tu še Slovenska izseljenska matica, ki se po lastnem priznanju zaradi skupnega okvira jugoslovanske države do leta 1991 ni ukvarjala s Slovenci na Hrvaškem, kar enako velja tudi za Svetovni slovenski kongres, ki je bil sploh ustanovljen tik pred slovensko državno osamosvojitvijo.

Vloga in pomen vseh teh subjektov v zvezi s Slovenci na Hrvaškem seveda ne moreta biti predmet prikaza, kaj šele neke verodostojne analize v pričujočem tekstu, a naj mi bo dovoljena izbira okvirne predstavitev enega segmenta, ki je povezan z mojim raziskovalnim delom, nanaša pa se na manj znane, toda zelo aktualne vidike obravnavane problematike.

Leta 1995 je v Državnem zboru potekal znanstveni posvet na temo z naslovom "Manjšina kot subjekt", ki so ga zasnovali Državni zbor Republike Slovenije (Delovna skupina za problematiko slovenske manjšine Odbora za mednarodne odnose), Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Inštitut za narodnostna vprašanja²⁹. (Kot vodja projekta o Slovencih tudi v Hrvaški in urednica tedaj svežega zbornika o isti temi k vsebinskemu koncipiranju posveta nisem bila povabljen). Namen posveta je bil iskanje odgovorov na vprašanje, "kakšno je pričakovanje manjšine v zamejstvu oziroma zamejskih Slovencev v odnosu do matice"³⁰. Zato so bili povabljeni, poleg raziskovalcev in politikov, seveda zamejci sami, iz Italije, Avstrije in Madžarske. Niso pa bili povabljeni Slovenci iz Hrvaške, ker da, po Ustavi Republike Slovenije, ne spadajo med slovenske avtohtone manjšine³¹. Posebej tvorni sta lahko bili v okviru dvodnevnega posveta dve okrogli mizi "O šolstvu, kulturi, medijih, znanosti in športu v zamejstvu" ter "O vprašanjih gospodarstva, politične participacije manjšine in stikov z matičnim naro-

²⁹ *Manjšina kot subjekt*. Zbornik referatov in razprav, Ljubljana, 29.-30.6. 1995, Uredniški odbor, ur. B. Jesih. Državni zbor Republike Slovenije. Inštitut za narodnostna vprašanja. Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Ljubljana 1996, 194 str.

³⁰ Isto, J. Šturm-Kocjan, V. Klopčič, P. Vencelj, *Uvod*, str. 3.

³¹ Isto, P. Vencelj, *Predstavitve dela Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*: "... Gre za Slovence, ki tudi živijo za mejo, vendar ne na avtohtonem ozemlju. To so Slovenci na Hrvaškem. Že uvodoma je bilo omenjeno, da bo potrebno na nek način najti odgovor, kaj je to. To ni manjšina v tistem pomenu besede, kot jo razumemo...", str. 20. Kot zanimivost velja omeniti, da uredniški odbor, katerega član je bil tudi P. Vencelj, kot prilogo k tej isti publikaciji priključuje leta 1996 v Državnem zboru sprejeto *Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije*, ki določa kot avtohtono slovensko manjšino tudi tisto, ki živi v Republiki Hrvaški "na področjih vzdolž hrvaško-slovenske državne meje, zlasti v Istri, Gorskem Kotarju in Medmurgju", str.195.

dom", ki naj bi omogočili zamejcem izraziti se (in posvetovati) o vseh vprašanih in težavah njihovega manjšinskega življenja³².

Sama sem tedaj dobila priložnost, da spregovorim o Slovencih na Hrvaškem kot simbolično zadnja razpravljalka na plenumu, dve leti in pol kasneje pa je tedanja predsedujoča in tedanja voditeljica delovnega telesa Državnega zbora za mednarodne odnose na seji nove sorodne komisije v parlamentu v moji prisotnosti javno razkrila, da so bile tedaj težave, da jaz takrat sploh dobim besedo glede na pisno prijavnico z vsebino prispevka "Slovenci na Hrvaškem"³³. Šele sedaj mi je tudi bolj jasno, zakaj v zborniku, ki je o tem posvetu izšel leta 1996, v gradivo ni vključen pozdravni telegram, ki ga je drugi dan posveta poslal plenarnemu zasedanju Slovensko kulturno društvo Slovenski dom iz Zagreba, pač v težnji, da opozori na dejansko prisotnost slovenstva tudi v hrvaškem zamejstvu.

Ker kaže, da moje tedanje besede še niso izgubile na aktualnosti, naj mi bo dovoljeno, da se malce ponovim. "Danes se je na tem našem srečanju precej govorilo o tem, da naj bi manjšina v zamejstvu postala pravzaprav partner slovenski državi, da je to tisti pravi status, ki bo manjšinam omogočal subjektiviteto in s tem lastno prosperiteto. To se seveda lepo sliši in tisti kolegi raziskovalci, ki se ukvarjajo s preučevanjem starih slovenskih narodnih manjšin, slovenski državi gotovo utemeljeno predlagajo takšen koncept manjšinske politike. Moje osnovno opozorilo in hkrati svarilo pri tej zadevi je, in to je sploh morda glavni razlog mojega tukajšnjega javljanja za besedo, da je potrebno tudi narodnim manjšinam, podobno kot sploh vsem družbenim pojavom, če jim seveda poskušamo pristopati z znansvenega zornega kota, pristopati selektivno, obravnavati jih konkretno v njihovem stvarnem družbenem kontekstu in ne generalizirati zadev. S Slovenci na Hrvaškem je namreč takole: kot nacionalna manjšina pravzaprav šele nastajajo, nimajo izkušenj kakega političnega organiziranja na slovenski narodnostni podlagi v novi hrvaški državi, njihovi družbeni interesi tudi danes ne vsebujejo političnega naboja, imajo pa jasno izražene zlasti kulturne potrebe, želeli bi ohraniti in negovati svojo slovensko kulturno identiteto ter s čim manj ovir obdržati in nadaljevati svoje različne stike s Slovenijo, bodisi kot rojstno domovino ali domovino staršev in prastaršev. Situacija Slovencev na Hrvaškem je torej specifična, močno drugačna kot tista, v kateri se nahajajo Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. In če se za te stare slovenske narodne manjšine priporoča slovenski državi politični koncept partnerstva kot v danem zgodovinskem trenutku najprimernejšo politiko do njih, pa za odnos slovenske države do Slovencev na Hrvaškem sodim, da kaj podobnega ne samo da ne bi kazalo predlagati, temveč bi imelo tako razmerje za tamkajšnje slovenstvo gotovo lahko le porazne posledice. Izhajati moramo namreč iz konkretnih okoliščin, to pa pomeni, da Slovenci na Hrvaškem za sedaj še niso in tudi objektivno še niso mogli postati narodnostni subjekt v oni meri, ki bi omogočala, da o njih govorimo in jih obravnavamo kot partnerja. Menim, da je ta razvojna točka, če bo do nje sploh prišlo, še precej oddaljena. Vlogo in nalogo slovenske države glede vprašanja slovenstva na Hrvaškem gre zato gledati oziroma postavljati drugače, kot smo danes slišali razvijati misli v pogledu odnosa Slovenije do njenih "starih" manjšin. Če je skrbništvo slovenske države ncke vrste nadloga za "stare" manjšine, ki si menda zatorej

³² Na prvi okrogli mizi, ki jo je vodila kolegica A. Nečak Liik, je sodelovalo 24 razpravljalcev, na drugi, ki jo je vodil kolega J. Stergar, prav tako z INV, je bilo 23 razpravljalcev, skoraj vsi razpravljalci so bili iz vrst zamejcev, isto, str. 61-189.

³³ Predsedujoča delovnega predsedstva posveta, J. Šturmova, je sicer na plenarni seji ta pozdravni telegram iz Zagreba prebrala, ni pa vključen med priloge Zbornika, kjer mu je vsekakor bilo mesto.

upravičeno želijo partnerstva, pa je Slovincem na Hrvaškem neke vrste skrbništvo morada "coditio sine qua non" narodnostnega obstanka sploh. Gre seveda za vse vrste in oblike pomoči in podpore, ki naj bi jih slovenska država nudila Slovincem na Hrvaškem, da bi ohranili in v skladu s svojimi zmožnostmi tudi razvijali slovensko narodnostno zavest kot posamezniki in kot posebna, a od hrvaškega večinskega okolja vendar ne ločena družbena skupnost."¹⁴

Da, prav odločilnega pomena je bilo, da tedaj slovenska država Slovence na Hrvaškem "prizna" in podpre, ko je že bila storjena kapitalna napaka, da kot edini slovenski zamejci niso bili povabiljeni k okroglima mizama. Sicer je potem, čez leto dni (1996) Državni zbor Republike Slovenije sprejel "Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije", ki izhaja iz ugotovitve, da avtohtona slovenska manjšina živi tudi v Republiki Hrvaški, in to na področjih vzdolž hrvaško-slovenske državne meje, zlasti v Istri, Gorskem Kotarju in Medmurju, a je ta dokument ostal pravzaprav "mrtva črka na papirju"¹⁵, kajti "pravi" slovenski zamejci, torej tisti (nedvomljivo) avtohtoni, še naprej ostajajo politično in diplomatsko-protokolarno ter v praksi dejanskega odnosa slovenskega državnega aparata in, posredno, široke slovenske javnosti sploh, seveda le Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem.

Kako drugače tudi tolmačiti tradicionalne sprejeme slovenskih zamejcev pri predsedniku države ob glavnem slovenskem kulturnem prazniku? Le enkrat, leta 1995, so bili povabljeni na ta sprejem tudi predstavniki Slovencev na Hrvaškem, a tudi takrat jih je predsednik Republike sprejel ločeno, ne skupaj s predstavniki (avtohtonih) Slovencev iz Avstrije, Italije in Madžarske¹⁶, ki ob tej priložnosti nastopajo kot ena delegacija, kot delegacija avtohtonega slovenstva v zamejstvu. Kljub nedvomno izpričani osebni naklonjenosti sedanjega predsednika Republike Slovenije Slovincem na Hrvaškem¹⁷, so očitno močnejše ustaljene protokolarne norme države. Slovenci na Hrvaškem so nepovabilo na ta sprejem občutili s posebno grenkobo februarja letos, ko se počutijo še sveže ranjene po udarcu s strani hrvaške države, ki je decembra lani uradno izrinila ime Slovinci iz ustave Republike Hrvaške z naknadno obrazložitvijo, da Slovenci na Hrvaškem niso na Hrvaškem avtohtona manjšina.

Kar očitno je, da slovenska država na vseh ravneh notranje skladno ustvarja in utrjuje politični koncept jasnega statusnega ločevanja med slovenskimi zamejci. "Starim" zamejcem bo tudi v prihodnje priznavala ustavno utemeljeno avtohtonost, za "nove" (Slovence na Hrvaškem) se pa še odloča, kaj naj z njimi. Kljub izraženemu formalnemu negodovanju ustreznim organom oblasti v Hrvaški¹⁸ se zdi, da ji je dejansko kar prav prišlo, da Slovencev ni več v hrvaški ustavi. Tako ima vse argumente, da ne sprejme s strani

¹⁴ Iz avtorizirane razprave (str. 55-60) V. Kržišnik-Bukić na posvetu v Državnem zboru 29. junija 1995. Zbomik referatov in razprav. Ljubljana, 29.-30.6. 1995. Ljubljana 1996. str. 59.

¹⁵ Formulacija J. Šturmove na seji Komisije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu Državnega zbora Republike Slovenije, 5. februarja 1998.

¹⁶ Podatek je avtorici, na njeno vprašanje, posredoval D. Šonc, predsednik Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, 19. februarja 1998.

¹⁷ Pričevanja zagrebških Slovencev o obisku predsednika Republike Slovenije Milana Kučana v Slovenskem domu 7. junija 1994. Prim. V. Kržišnik-Bukić. *O narodnostnem in kulturnem...* str. 162.

¹⁸ Vlada Republike Slovenije je 18. decembra 1997 obravnavala informacijo o spremembi ustave Republike Hrvaške z dne 12. decembra 1997, s katero je bila "slovenska manjšina izpuščena pri naštevanju avtohtonih manjšin, ki živijo na območju Republike Hrvaške", izrazila obžalovanje zaradi take odločitve Sabora Republike Hrvaške in "uradno zahtevala od Vlade Republike Hrvaške ustreznega pojasnila in zagotovilo, da se stopnja zaščite in podpore Slovincem na Hrvaškem ne bosta znižali" in hkrati sklenila, "da bo še naprej

hrvaške države že dlje ponujane koncepta recipročnosti v obravnavi Slovencev v Hrvaški oziroma Hrvatov v Sloveniji. A se je pred sam konec leta 1998 le nekaj premaknilo. Komisija Državnega zbora za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, ustanovljena v maju 1997, je pripravila 18. decembra posvet o odnosih med Republiko Slovenijo in Slovenci iz sosednjih držav.³⁹ Prvič so bili na tako srečanje v Državni zbor skupaj s predstavniki Slovencev iz Avstrije, Italije in Madžarske povabljeni tudi predstavniki Slovencev iz Hrvaške. Prvič se je zgodilo, da so lahko enakopravno spregovorili o slovenstvu na Hrvaškem Darko Šonc (Zagreb), Marjan Keber (Reka), Boštjan Kordiš (Split).⁴⁰ Vendar delovna razprava na tem "prednovoletnem posvetu" ni bila predvidena.

Slovenci na Hrvaškem in hrvaška država

Tu se ne bomo zadrževali na odnosu večinskega hrvaškega naroda do Slovencev na Hrvaškem. Zato ne, ker gre v tem pogledu za neko neproblematično razmerje. Le z najnujnejšo uvodno opombo naj povzamem dve sicer znani dejstvi: prvič, slovenski in hrvaški narod še nikoli v zgodovini nista z orožjem udarila drug na drugega⁴¹, nasprotno, pogosto sta se skupno bojevala proti različnim zavojevalcem, drugič, Slovenci na Hrvaškem so bili skozi vsa obdobja svojega tamkajšnjega bivanja priznavani kot posebna etnična entiteta in uživali v glavnem vsakovrstno spoštovanje hrvaškega naroda in si tudi mnogi kot posamezniki zaslužili ugledno mesto v hrvaški zgodovini in sedanjosti⁴².

Toda tudi hrvaške države ne gre ocenjevati v zvezi z njenim razmerjem do Slovencev na Hrvaškem le v luči nedavnega negatorskega odnosa do slovenstva v novi oziroma spremenjeni hrvaški ustavi.

Pred očmi je treba imeti mnoga dejstva iz preteklosti, ki razkrivajo naklonjene in nediskriminatorske ukrepe različnih ravni in vej hrvaških oblasti. Ne le da so na primer priznavale slovenska društva, temveč so jih tudi gnotno podpirale. Odnos oblasti na Hrvaškem do tamkajšnjih Slovencev je bil, z izjemo obdobja Nezavisne Države Hrvatske, dejansko v glavnem jasno pozitiven, v času pred državno osamosvojitvijo in po njej pa je to razmerje, zaradi poslabšanja odnosov med Hrvati in Srbi na Hrvaškem, avtomatično dodatno poboljšano, kajti hrvaška oblast se je dobro zavedala, da v nasprotju s hrvaškimi Srbi hrvaški Slovenci niso nikoli imeli nobenih političnih ambicij, kaj šele pretenzij⁴³. Prav v tem ozadju kaže videti tudi glavni razlog, da je hrvaška t. i. božična ustava decembra 1990. v svojo preambulo vnesla (tudi) Slovence, saj je vsaka ustava vendarle zlasti

moralno in materialno podpirala Slovence na Hrvaškem pri njihovem prizadevanju, da ohranijo svoje narodnostne značilnosti in vrednote in si v okviru pravnega reda Republike Hrvaške zagotovijo ustrezno zaščito"; iz gradiva za 8. sejo Komisije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, dne 5. februarja 1998.

³⁹ To je bil drugi tovrstni posvet, če kot prvega računamo tistega iz junija 1995.

⁴⁰ Prim. gradivo Komisije za omenjeni posvet z dne 18.12. 1998.

⁴¹ Naj npr. povzamem tudi sklep hrvaškega zgodovinarja P. Korunića, strokovnjaka prav za odnose med slovenskim in hrvaškim narodom v preteklosti: "...ne pri Slovencih ne pri Hrvatih se ni pojavil agresivni nacionalizem, ki bi ogrozil njihovo sodelovanje in pokvaril njihove večstoletne odnose in vezi.", zbornik *Hrvati u Sloveniji*, str. 19.

⁴² Poleg zbornika *Slovenci v Hrvaški* primerjati kot dokaz še vrsto prispevkov v zborniku *Hrvati u Sloveniji*, gl. ur. M. Domini, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb 1997, ki je nastal kot rezultat znanstvenega srečanja hrvaških in slovenskih kolegov v Zagrebu 20.-21. Junija 1996.

⁴³ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem...*, str. 179.

politični dokument, suverenost države pa se zrcali seveda v pravici do samostojnega in neodvisnega urejanja vsakovrstnih družbenih razmer v državi.

V kontekstu soodvisnosti meddržavnih odnosov v sodobnem svetu in ob tendenci stopnjevanja take soodvisnosti, ki se kaže (tudi) v vse bolj obvezujočem sprejemanju določenih norm pri urejanju zaščite temeljnih človekovih pravic, a tudi že pravic manjšinskih etničnih skupnosti, se vsaka država posebej, zlasti navzven, trudi vzpostaviti pravno regulativo, primerljivo z merili sodobne svetovne skupnosti. V nasprotnem se določeni državi ne piše dobro. Nesprejemanje ali celo kršenje omenjenih meril jo vodi v težave ali celo v osamitev v globalni skupnosti. V tem pogledu je prav hrvaška država v zadnjih letih kar nekajkrat že doživela zanjo vsekakor neprijetne kritike, pritiske, opozorila ali celo sankcije, organizirane na meddržavni evropski ali svetovni ravni. Temu resda nikoli niso bili razlog ali povod Slovenci na Hrvaškem, šlo pa je oziroma gre za neko, kot je znano, drugo etnično entiteto na Hrvaškem⁴⁴.

Seveda le nominalno izpuščanje Slovencev iz dopolnil hrvaške ustave leta 1997 ne more biti znamenje za kak svetovni preplah, čeprav so dejanske posledice za slovenstvo na Hrvaškem lahko veliko usodnejše, kot se zdi na površju. Pri zadevi torej ne gre za nikakršno "etnično čiščenje", ali bo posredno vplivala na okrepitev procesa "tihe" asimilacije, pa bo pokazal že naslednji popis prebivalstva; možna je tudi nasprotna hipoteza: "dogodek" lahko prispeva h krepitvi slovenstva na Hrvaškem.

Sicer bo to zagotovo storilo hrvaško zgodovino pisje v prihodnosti, a tudi že nekateri sedanjí hrvaški družboslovci in politiki menijo, da gre pri izpadu (tudi) Slovencev iz nove hrvaške ustave za korak nazaj v razvoju civilizacijskih dosežkov hrvaške države/hrvaškega naroda⁴⁵. Brez spuščanja v iskanje ali celo analizo vsebinskih neposrednih ali posrednih vzrokov in razlogov za nastanek omenjene spremembe - gre za izrazito politični akt hrvaške države, ki pa je suverena, in zato za akt, ki je legitim - je namreč mogoče zlahka presoditi, da je bila ob tem primeru sporna legalna formalna procedura. O tem je mogoče po večmesečni distanci precej verodostojno sklepati že na temelju javnega obveščanja domačih (hrvaških) medijev, ki je bilo vsestransko in podrobno ter ostalo v glavnih dimenzijah uradno nedemantirano. S svoje strani pa "dovoljujejo" to tuje (v pričujočem primeru tukajšnje) ocenjevalno vmešavanje v svetu vsesplošno bolj navzoče tendence k globalizaciji in transparentnosti političnega in sploh družbenega dogajanja v posameznih državah, še posebno, ko gre za sosednje države.

Gotovo so bili tako kršeni vsaj naslednji trije vidiki že legalizirane regulative. Prvič, uradna pisna pobuda je izšla iz skupine petih saborskih poslancev (podpisali so jo trije: Madžar, Italijan in Slovak⁴⁶), tj. številčne kvote poslancev, ki po Ustavnem zakonu RH zastopajo vse etnične manjšine in skupnosti v Republiki Hrvaški - z izjemo Srbov, katerih

⁴⁴ Gre seveda za Srbe na Hrvaškem, še posebej v kontekstu zahtev mednarodne skupnosti, da se jim po množičnem eksodusu leta 1995 omogoči vrnitev na njihove domove na Hrvaškem.

⁴⁵ Poleg več tovrstnih izjav za hrvaške medije, zlasti Z. Tomca, SDP, in D. Kajina, IDS, prim. npr. uradno izjavo Skupnosti Srbov v Republiki Hrvaški o "nesprejemljivosti črtanja iz ustave nacionalnih manjšin Slovencev in Muslimanov", Glas Istre, Pulj, 17. 12. 1997; in središčni nastop N. Šimica na hrvaškem Zdrženju za sodelovanje domovine in diaspore, ki je "črtanje /iz Ustave/ samo Muslimanov in Slovencev" ocenil kot "nemodro, nepotrebno in za Hrvaško celo škodljivo", Glas Istre, 20. 12. 1997.

⁴⁶ Madžar - Šandor Jakab, Italijan - Furio Radin in Slovak - Njegovan Starek; dejstvo je (potrjeno s strani očevidca - D. Šonca, predsednika Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, M. Malešiču, veleposlaniku Republike Slovenije v Hrvaški, ki je podatek osebno posredoval avtorici tega teksta), da je takšna pisna pobuda kot dokument obstajala, medtem ko se je o drugih neformalnih pritiskih na nastajanje nove manjšinske formulacije resda tudi pisalo, pri čemer se je optožbe na svoj račun v posebni izjavi poskušal otrestiti zlasti F. Radin, prim. npr. Glas Istre, 16. 12. 1997, a nedokumentirano.

status je urejen drugače - in ki so legalno dolžni varovati pravice tudi tistih manjšin in skupnosti (po ustavi iz leta 1990 jih je izrecno poimensko navedenih osem: Srbi, Muslimani, Slovenci, Čehi, Slovaki, Italijani, Madžari in Židi, preostale dejanske pa so vključene v "in druge"), ki zaradi le petčlanske kvote nimajo oziroma teoretično ne morejo imeti svojega neposrednega zastopnika v saboru. Drugič, prekršena je bila s poslovníkom sabora predpisana demokratična procedura pri nastanku amandmaja o "avtohtonih narodnih manjšinah", ker sta bila "preskočena" vsaj dva za to pristojna saborska organa: pododbor za uresničevanje pravic etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin ter odbor za človekove pravice in pravice etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin. Za nameček vodstvo organiziranega slovenstva na Hrvaškem ni bilo o namerah teh poslancev predhodno niti obveščeno. Naknadno se je eksplicitno izpostavilo (Izjava Zveze slovenskih društev v Republiki Hrvaški, objavljena v medijih), da je zadeva narejena proti volji Zveze slovenskih društev kot legalne in edine predstavnice Slovencev na Hrvaškem⁴⁷. Tretjič, ne samo da ni v skladu s splošno tendenco v demokratičnem svetu, ki že načelno nasprotuje zniževanju ravni že pridobljenih pravic, temveč je, ob natančnejšem ugotavljanju, pravzaprav v neposredni legalni koliziji s pred tem že v Saboru ratificirano Okvirno konvencijo Sveta Evrope o zaščiti narodnih manjšin, sicer nastalo še leta 1994⁴⁸. (Vsebinsko je morda pri tem lahko odigralo kakšno vlogo, formalno pa ne more biti sporen razlog, dejstvo, da v slovenskem parlamentu resda do decembra 1997 Konvencija ni bila ratificirana; to se je zgodilo februarja 1998.) V njenem besedilu namreč nikjer ni uporabljena beseda avtohtonost kot seveda bolj zavezujoče merilo, medtem ko so po tem, torej kasneje sprejetem merilu sedaj veljavnega besedila hrvaške ustave (po ratifikaciji Okvirne konvencije Sveta Evrope v Saboru) v njem imensko navedene le "avtohtone nacionalne manjšine" (med katerimi ni več Slovencev). Te pa po novi oziroma spremenjeni hrvaški ustavi so: "Srbi, čehi, Slovaki, Italijani, Madžari, židi, Nemci, Avstrijci, Ukrajinci, Rusini in drugi"⁴⁹. (Primerjava z besedilom hrvaške ustave iz leta 1990 kaže na torej naslednje poimenske spremembe: dodani so Nemci, Avstrijci, Ukrajinci in Rusini, izpuščeni pa Slovenci in Muslimani.⁵⁰)

"Slaba vest", ki sta jo takoj po sprejetju dopolnil k hrvaški ustavi, javno izkazala dva (Italijan in Slovak) izmed petih omenjenih saborskih poslancev (ki sta se bila glas-

⁴⁷ Prim. npr. Glas Istre. "Ne prihvačamo promjenu ustava". 27. 12. 1997, str.6.

⁴⁸ Ministerski odbor Sveta Evrope, Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, Strasbourg, 10. november 1994; slovenski prevod, RIG, št. 29/30, str. 285-294; o dokumentu šire: V. Klopčič, Okvirna konvencija Sveta Evrope za zaščito narodnih manjšin, isto, str. 265-272.

⁴⁹ Spremenjeni stavek v Preambuli hrvaške ustave, po sprejetju v Saboru 12. 12. 1997, se glasi: "Republika Hrvaška se ustanavlja kot nacionalna država hrvaškega naroda in država pripadnikov avtohtonih nacionalnih manjšin, ki so njeni državljani: Srbov, Čehov, Slovakov, Italijanov, Madžarov, Židov, Nemcev, Avstrijcev, Ukrajincev, Rusinov in drugih". Glas Istre, 13. 12. 1997.

⁵⁰ Ustav Republike Hrvatske. Službeni list Republike Hrvatske, št. 56, Zagreb 22. decembra 1990. Različnih novinarskih (in drugih) javnih razlag, češ da je bilo nominalno kontekstualiziranje Slovencev v ustavih iz leta 1990 in iz leta 1997 obakrat v zvezi s političnim odločanjem o pravnem položaju neke tretje etnične entitete, zaradi še nedostopnosti relevantnih virov ne kaže tukaj obravnavati: v ustavo iz leta 1990 naj bi bili kot nacionalna manjšina ali skupnost nominalno uvrščeni tudi Slovenci s ciljem razvođenitve položaja Srbov na Hrvaškem, ki jim je tedaj znižana raven statusa iz "naroda" v "nacionalno manjšino ali skupnost", medtem ko naj bi bilo nominalno črtanje Slovencev iz ustave 1997 zlasti v politični funkciji pospremljanja Muslimanov (Bošnjakov) v ustavno kategorijo "drugih". ("Priznajte, da ste nameravali iz ustave vreči le Bošnjake. Da bi lahko to namero izpeljali, pa ste žrtvovali še Slovence" je zabrusil nam že znani manjšinski poslanec Furio Radin poslancem vladajoče HDZ v hrvaškem državnem saboru 4. 11. 1998, javlja s pomenljivim naslovom *Slovenci žrtve hrvaško-bošnjaških iger?* dolgoletni Delov novinar iz Zagreba, Delo, Ljubljana 5. 11. 1998.)

ovanja o ustavnih dopolnilih v Saboru sicer osebno vzdržala) - pri čemer eden izmed njiju (iz vrst italijanske manjšine) v naknadni izjavi zanika svojo odgovornost pri nastanku ustavnega dopolnila, ki opredeljuje manjšinsko vprašanje, se z njim ne strinja in izrecno poudarja svojo pripravljenost za sprožanje potrebne formalne procedure za "vračanje" Slovencev v hrvaško ustavo - o vsej tej zgodbi zgovorno priča sama zase.

"Izpuščanje" ali "metanje" Slovencev iz sedaj veljavne hrvaške ustave, ki je delno vsekakor tudi povod za nastanek tega besedila, lahko analitsko zelo enostavno ocenimo kot osupljivo dejanje, ki navzven zrcali hrvaško državo v slabi luči, kot udarec razvoju demokracije na Hrvaškem in kot neljubi dogodek v zgodovini odnosov slovenskega in hrvaškega naroda. Šlo je oziroma gre za politično potezo, ki jo, prepričana sem, že obžaluje večina saborskih poslancev ter široka politična in javna sfera na Hrvaškem.

Problem avtohtonosti in Slovenci na Hrvaškem

In sedaj posebej in poblizhe k tako usodnemu pojmu avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem. Gre za vprašanje, do katerega zavzemajo razmerje različne ravni družbene dejanskosti. Videli smo, da se avtohtonost Slovencev na Hrvaškem tako v okviru slovenskega naroda kot v okviru slovenske države malo oziroma delno in včasih priznava, malo oziroma delno in včasih ne priznava. Uradna hrvaška država je od nedavnega torej eksplicitno ne priznava (več). Potem je tu raven evropskega konteksta. Ne nazadnje tudi mesto in vloga znanosti.

Za nobeno od omenjenih ravni seveda ni sporna etimologija besede avtohtonost (starogrška sestavljanka *autochthonos*, *autos* = sam, svoj, *chthon* = zemlja), ki v spoju z besedo prebivalec, avtohtoni prebivalec, označuje prvotnega prebivalca, domačina. Sporno je vsebinsko prepoznavanje in posebno priznavanje neke določene etnične entitete, v našem primeru slovenske etnične entitete na Hrvaškem, kot avtohtone narodne manjšine. Konkretno lahko ugotavljamo, da je ta spornost večstranska. Razumljivejša naj bi morda bila, ko prihaja s strani večinskega etničnega okolja (naroda in/ali države), manj razumljiva, ko gre za matični narod in državo, odprto naj bi bilo vprašanje te avtohtonosti v evropskem okviru, najmanj razumljiva oziroma nerazumljiva pa naj bi bila obravnavana spornost, kadar izhaja iz znanosti.

Znanost naj bi, ne glede na narodnostno ali državno pripadnost njenih nosilcev, oblikovala stališče, ki temelji na spoznani resnici o tem problemu, dognani s teoretično-metodološko uveljavljenim in primerljivim instrumentarijem. Ko gre za področje slovensko-hrvaškega družbenega in teritorialnega prostora, ne obstajajo namreč tako objektivno posebni in različni pogoji, ki bi omogočali in zahtevali dve (znanstveni) resnici, eno, ki bi se nanašala na slovenski, in drugo, ki bi se nanašala na hrvaški prostor. Je po povedanem vloga znanosti potem enostavna? Ne, položaj glede vloge znanosti ni enostaven, toda to ni zlasti iz nekega drugega razloga. načeloma bolj pomembnega kot je tisti, ki ga morda javnost in politična sfera vidita v različni nacionalni pripadnosti znanstvenikov.

Zadržimo se pri tem drugem razlogu. Nemudoma je namreč treba povedati, da gre pri avtohtonosti za zadevo, ki je po naravi vsebinsko izrazito večrazsežnostna in zategadelj znanstvenoraziskovalno večdisciplinarna. S tem je ustvarjen apriorni teoretično-metodološki problem, tak problem, ki namreč posledično izhaja iz različne vrste oziroma različnih ravni pojmovanja sintagme avtohtona narodna manjšina (Slovencev na

Hrvaškem). Še drugače povedano, videnje in spoznavanje avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem je odvisno od razdrobljenosti in različnosti metodoloških zornih kotov posameznih disciplin.

Poglejmo. Zgodovina, na primer, na vprašanje o avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem odgovarja posredno; raziskuje, predstavlja in tolmači vsebino pojava v preteklosti, zemanjta sploh uporabo samega izraza (avtohtonost), kaj šele, da bi se spuščala v njegovo formalno definiranje⁵¹. Podobno etnologija, ki se raziskovalno razteza tudi v sedanost; prav ko gre za slovenstvo na Hrvaškem pa celo, omejujoč se na prostorsko velik del obmejnega pasu, zaradi etnične mešanosti zavestno opušta in izrecno priporoča opustitev koncepta avtohtonosti⁵². Velik pomen za spoznavanje in razumevanje pojmovne vsebine avtohtonosti, čeprav spet pravzaprav posredne narave, pripada lingvistiki; z empiričnimi raziskavami jezika in govora osvetljuje tudi razprostranjenost določene prebivalstvene poselitve⁵³. Socialne in etnogeografe zanima zlasti vpliv družbene funkcionalnosti prostora na medetnične odnose in obratno, pri čemer sicer zelo na splošno omenjajo avtohtonost kot eno od demografskih značilnosti prebivalstva na nekaterih lokacijah v obmejnem prostoru, a same pojmovne vsebine ne raziskujejo in ne analizirajo⁵⁴. Sociologija se trudi vzpostavljati ravnotežje med vsebino in formo, zaradi česar se močno ukvarja tudi z nominalno klasifikacijo narodnostnih pojavov, a pri tem zaradi siceršnje premajhne nakopičenosti izkustvenega gradiva oziroma njegove velike razpršenosti, a tudi lastne neusposobljenosti, da ga v znatnejši meri soustvarja tudi sama, (še) ne zmore zadovoljivo odgovorjati na vprašanja v zvezi z avtohtonostjo slovenstva na Hrvaškem⁵⁵. Kot njena ožja disciplina se politologija osredotoča zlasti na posamezne, na primer komparativno-normativne ali politično participativne dimenzije narodnostne oziroma narodnostno-manjšinske strukturiranosti in se pri tem neposredno srečuje s pojavom avtohtonosti, a se s tem pojmom potem ukvarja na že izvedeni, sekundarni ravni brez zahajanja v njegovo morebitno vsebinsko vprašljivost⁵⁶. Pravo in mednarodno pravo se ubadata posebej z analizo in vprašanji normiranja narodnostno-manjšinske zaščite in se v tem sklopu s problemom – pojmom/terminom avtohtonosti, poleg morda politologije, srečujeta več kot druge znanstvene discipline⁵⁷.

⁵¹ Jasno pa izsledki zgodovinskega dokazujejo, da je mogoče in potrebno Slovence na Hrvaškem vsebinsko obravnavati dvojno: kot izseljence na Hrvaško (alohtoni etnični element) in kot tamkajšnje domačine (avtohtoni etnični element). Primerjati številne prispevke v že citiranih zbornikih *Slovinci v Hrvaški in Hrvati u Sloveniji* ter D. Plevnik, *Slovinci na Hrvaškem*.

⁵² Prim. V. Belaj, *Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 287-294.

⁵³ V tem pogledu je do sedaj največ narejeno za področje Istre, prim. npr., F. Ostanek, *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*, *Gradivo za obdobje od leta 1860-1956*, I-III, *Annales* 1-3, Koper 1991-1993; med hrvaškimi lingvisti prim. npr. G. Filipi, *La koin istriana*, *Centro di Ricerche Storiche*, Rovinj 1989, str. 46-54. Novejšo razpravo o kajkavskem narečju in relevantno hrvaško in slovensko strokovno literaturo na to temo videti pri: M. Lončarić, *Hrvatsko-slovenski jezični odnosi s dijalektoloških gledišta*, zbornik *Hrvati u Sloveniji*, str. 347-357.

⁵⁴ Prim. npr. P. Repolusk, *Elementi prebivalstvenega razvoja v obmejnih hrvaških občinah s poudarkom na Slovincih*, zbornik *Slovinci na Hrvaški*, str. 261-284.

⁵⁵ V razliko od bolj teoretičnih socioloških pristopov, ki, kot P. Klinar, Slovence na Hrvaškem pripisuje "že precej zančilnosti avtohtonega prebivalstva" v *Raziskovanje manjšin v novih državah: nekaj uvodnih pripomb h konceptualizaciji*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 191-194, pa se statistične sociološke raziskave vzdržujejo uporabe besednih izpeljank termina avtohtonost, prim. S. Mežnarić, *Slovinci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociološkog) istraživanja*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 195-227.

⁵⁶ Prim. npr.: M. Komac, *Narodne manjšine – most med narodi ali subjekti lastnega razvoja*, Teorija in praksa, št. 7-8, Ljubljana 1992, str. 670-681 in B. Jesih, *Politična participacija narodnih manjšin – primerjava med Slovenijo in Hrvaško*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 373-379.

⁵⁷ Pravni pristop prim. v zborniku *Slovinci v Hrvaški* zlasti pri: M. Žagar, *Ali so Slovinci na Hrvaškem narodna manjšina: splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita*, str. 323-354. M. Domini, *Status Slovenaca u Republici Hrvatskoj*, str. 355-372. V. Klopčič, *Pravice manjšin v mednarodnih dokumentih in Slovinci na Hrvaškem*, 381-387.

Skratka, lahko bi ugotovili, da sta pri spoznavanju in proučevanju pojava avtohtone manjšinskosti možni in potrebni dve vrsti znanstvenoraziskovalnih pristopov. Poenostavljeno povedano: ena proizvaja in prispeva zlasti empirična spoznanja, druga jih formalno določa, razvija, vključuje in oblikuje v sistemske obrazce imaginarne vsebine. Obe vrsti pristopov sta nujno potrebni tudi pri obravnavi in opredeljevanju pojava avtohtone narodne manjšinskosti (Slovencev na Hrvaškem). A ne le ena poleg druge, temveč vsaj v so-delovanju, če že ne sintetičnem, tj. nadgraditvenem integralnem metodološkem postopku. In tu se začne problem znanosti kot take: namreč v dejstvu njene neusposobljenosti oziroma domnevne apriorne nesposobnosti, da sploh ustvarja in ustvari tak metodološki postopek v raziskovanju različnih družbenih pojavov⁵⁸, tudi pojava avtohtone narodnosti manjšinskosti slovenstva na Hrvaškem. Tu se ni mogoče naprej spuščati v to sicer nadvse pomembno širšo teoretično-metodološko problematiko raziskovanja narodnega vprašanja; v "našem" primeru je gotovo potrebnega še precej predhodnega različnega novega disciplinarnega znanja.

V skladu z do sedaj razvitimi mislimi naj bi na pojav avtohtonega slovenstva na Hrvaškem torej enako ali podobno gledali slovenski in hrvaški zgodovinarji, slovenski in hrvaški etnologi, slovenski in hrvaški lingvisti, morda nekoliko različno slovenski in hrvaški politologi in pravni strokovnjaki. Ob pretresu raziskanega in objavljenega ugotavljam, da na vseh teh področjih res ni bistvenih razlik med slovenskimi in hrvaškimi strokovnjaki, takih razlik, ki bi izhajale iz nacionalne pripadnosti znanstvenikov.

In ker se eksplicitno formalno narodnostno manjšinska vprašanja obravnavajo na področju prava in politologije, je v danem trenutku zlasti pomembno primerjati stališča teh strok do obravnavanega vprašanja. Povzamem lahko in potrdim, da so izhodišča in spoznanja tako slovenskih kot hrvaških strokovnjakov s tega področja pravzaprav identična.

Oboji torej priznavajo in se opirajo na znano splošno definicijo narodne manjšine, pripravljeno že pred skoraj 30 leti za potrebe delovanja Organizacije združenih narodov, po kateri je narodna manjšina prebivalstvena skupina, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva v državi (1) in je v nedominantnem položaju (2), pripadniki te skupine so državljani države, v kateri živijo (3), imajo etnične, religiozne ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od preostalega prebivalstva (4) in kažejo, čeprav samo implicitno, solidarnostni čut za ohranjanje svoje kulture, tradicij, religije ali jezika (5).

Enako se oboji tudi ne razlikujejo v opredelitvi slovenske narodne manjšine na Hrvaškem, ko se ji doda atribut avtohtona. Strnjena ocena avtohtonosti slovenske etnične manjšine, tako na slovenski kot na hrvaški strokovni strani, temelji na merilu "relativne trajnosti naselitve" oziroma "trajanja v prostoru". Strokovna ocena slovenske avtohtonosti na Hrvaškem je bila s strani hrvaških strokovnjakov pred tremi leti celo razvitejša in odločnejša kot s strani slovenskih, saj "vrednost avtohtonosti" slovenstva na Hrvaškem povezuje z dolgotrajno medsebojno solidarnostjo Slovencev na Hrvaškem, da prek svojih kulturnih društev ohranjajo svoj jezik, kulturo in tradicijo, sodelujoč tako v kulturnem in družbenem življenju Hrvaške⁵⁹.

(Zbornik *Slovenci v Hrvaški kot celota* omogoča mnogostransko in poglobljeno razumevanje pojava avtohtonega slovenstva na Hrvaškem, a natančnejšega povzemanja v njem zapisanega seveda ni mogoče podati tako, da kar preveč pomembnega ne bi ostalo neomejenega.)

Samoumevno pa je, da knjiga, ki je "pionirskega" značaja, kljub oceni samih Slovencev na Hrvaškem, da gre za "leksikon slovenstva na Hrvaškem", ne more vsebinsko

⁵⁸ Šire o tem: T. Hribar, *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana 1991, str. 104-109.

⁵⁹ Prim. M. Žagar, isto, str. 333-336 in M. Domini, isto, str. 357-358.

izčrpati tematike, a je zagotovo odprla mnoge poti nadaljnjim raziskavam. Eno takih važnih področij je tudi problem avtohtonega slovenstva na Hrvaškem. So že nakazane smeri raziskovanja tega problema zadostne in jim je treba le slediti in znanja razvijati naprej? Gotovo, da je treba nadaljevati po že ustaljenih raziskovalnih modelih, a menim, da kaže izpostaviti na tem mestu vsaj še tri razmeroma nove ravni, ki so seveda lahko plod le že nakopičenega znanja.

Prvič, posebna, a pomembna raven problema avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem izhaja iz prostorsko-časovne diskontinuitete pojava. V Sloveniji klasično pojmovanega pojava avtohtonosti, takega, ki označuje v več stoletjih strnjeno teritorialno naseljenost slovenskega etničnega elementa, ki je hkrati v danem okolju tudi prebivalstveno večinski ali številčno izrazito znaten, na Hrvaškem danes res ni, ni ga že več desetletij, če naj bi bili popisi prebivalstva sprejemljiv vir spoznanja⁶⁰. A Slovenci na Hrvaškem vendarle danes so, in to zagotovo ne le doseljenci iz časa po drugi svetovni vojni. Toda če ne živijo v istih avtohtonih okoljih na Hrvaškem, je pa možno, že *glede na njihovo sodobno številčno navzočnost na Hrvaškem in glede na polstoletno tendenco zmanjševanja in ne povečevanja njihovega števila, da so njihovi potomci, poleg izginotja v hrvaškem narodnostnem asimilacijskem procesu, delno migrirali tudi znotraj Hrvaške in da še danes kot Slovenci tu tudi živijo*. Obravnava take razvojne različice slovenstva na Hrvaškem je raziskovalno-metodološko izredno zapletena, kar pa naj ne bi že vnaprej blokiralo raziskovalnih poskusov spoznanja slovenskih migracij v Hrvaški: še posebno ne ko danes vendarle vemo, da je nemalo (tudi) hrvaških Slovencev na prelomu 19. in 20. stoletja emigriralo v čez-oceanske države in po Evropi⁶¹.

Drugo raven pristopa problemu avtohtonega slovenstva na Hrvaškem vidim v modifikaciji klasičnega koncepta narodnostne avtohtonosti, ki se (ta koncept) ujema s podeželskim značajem kompaktne teritorialne poseljenosti. Po tem tradicionalnem metodološkem razumevanju zadeve je podeželsko okolje bistveno merilo etnične avtohtonosti oziroma neavtohtonosti zadevnega prebivalstva; tudi tradicionalno določanje narodnostnega profila mesta oziroma urbanih centrov je bilo po ustaljenem mednarodnem pravu razglašano za odvisno od etničnega značaja širšega obdajajočega teritorialnega okolja. Ko gre za Slovence na Hrvaškem, je to merilo, namreč samo tako merilo, menim, nevzdržno. *Slovenci v Zagrebu so izrazito etnično avtohtono prebivalstvo na Hrvaškem, saj trajajo v teritorialno strnjenem prostoru - mestu gotovo dovolj časa za svoje statusno legitimno počutje kot domačih ljudi, domačinov v Zagrebu*⁶². Podobno velja za Reko, a ostanimo pri primeru Zagreba. Nesporno je, da Slovenci živijo v večjem številu (več tisoč) v Zagrebu že vsaj 120 do 150 let, torej kakih štiri ali pet generacij, kar bi ustrezalo merilu časovno zadovoljive količine bivalne navzočnosti ali ga celo presegalo (1). Mesto Zagreb z okolico je v omenjenem času urbano naselitvena enota, a hkrati povsem blizu slovenskega večinskega etničnega ozemlja, na katero se skoraj

⁶⁰ Bliže V. Kržišnik-Bukić, *Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, isto, str. 21-25.

⁶¹ Več v A. Szabo, *Društvena struktura iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1880-1910*. Migracijske teme, št. 4, Zagreb 1988, str. 67-71, in Ista, *Iseljavanje pučanstva iz Banjske Hrvatske u Sjevernu Ameriku i druge prekomorske zemlje 1901 i 1910. godine*. Susret svijetova (1492-1992), zbornik radova, Zagreb 1992, str 181-188.

⁶² Za moto knjige *Slovenci v Hrvaški* nisem slučajno izbrala sledeče izjave oziroma "pozdrava slovenskemu jeziku": "Srečni sva in dobro se počutiva, ker se doma, v krogu svojih otrok in vnukov, rojenih in odraslih v našem dragem nam Zagrebu, še naprej vedno pogovarjamo slovensko, v Zagrebu, februarja 1995. Marija Rapotec (94) let in Nada Drnovšek (90 let), zagrebški Slovenki.", str. 7. Gre pač za tako dejstvo iz življenja Slovencev v Zagrebu, ki se mi ga je zdelo pomembno posebej izpostaviti.

opira (2). Po časovni vertikali in prostorski horizontali je tako zagrebško okolje omogočalo kontinuirano pogostnost in človeško navzočnost v polju socialne komunikacije in interakcije celotnega mestnega prebivalstva in v njegovem okviru tudi zagrebških Slovencev (3). Iz omenjenih dejstev izhaja, in jim po svoje rabi tudi kot dokaz, več kot stoletna etnična samoorganiziranost slovenstva v Zagrebu, ki je nedvomno bistveno in odločilno merilo pri določanju etnične avtohtonosti v sodobnem razumevanju pojava (4)⁶³.

Tretjo in vendarle bistveno novo raven v razmišljanju o avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem (a hkrati narodnostne avtohtonosti v prostoru nekdanje Jugoslavije sploh) pa ponuja področje pravne oziroma mednarodnopravne stroke. Gre za vidik, ki ni povezan z neko daljno preteklostjo, temveč z najnovejšim obdobjem zgodovine. Slovenci na Hrvaškem (in v drugih državah, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije, a analogno tudi tiste narodnostne skupine ali skupnosti etničnega porekla z območja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji) niso imigranti, priseljenci v Republiki Hrvaški, ki je samostojna in neodvisna država od leta 1991. V tem smislu (pravno) je država (Republika Hrvaška) "nova", Slovenci, živeči na Hrvaškem, pa "stari", podedovani iz preteklega časa, iz časa nekdanje jugoslovanske države (pa tudi Habsburške monarhije). Priseljevali so se iz enega v drugi del iste (skupne) države in so torej preseljenci. Slovenci na Hrvaškem so dejansko in formalno nasledstvo nekdanje Jugoslavije. Zato je mogoče Slovincem v Hrvaški pripisati atribut vsaj take vrste avtohtonosti, ki je avtomatična mednarodnopravna posledica določenih zgodovinskih okoliščin, v katerih je manjši del enega naroda pripadel oziroma ostal v novonastali državi večinsko drugega naroda, vendar sam objektivno ni imel možnosti vpliva na odločanje o svoji usodi⁶⁴.

V strokovnem in političnem diskurzu se je za te ločene manjšinske dele narodov uveljavila sintagma "nove manjšine"⁶⁵. Analogno konceptu "novih držav" naj bi na tleh nekdanje Jugoslavije (ali na primer nekdanje Sovjetske zveze) nastale tudi "nove manjšine". Toda če se stori še en korak naprej in povzame ugotovitev, da so bili Slovenci (tudi) na Hrvaškem v okviru skupne jugoslovanske države statusno ustavno-pravno priznani kot konstitutivni narod na tleh NR/ SR Hrvatske, kaže to dejstvo pozorno premisliti (in ga po svoje tudi upoštevati). Pri zadci se ni mogoče izogniti zavezanosti Republike Hrvaške (analogno Republike Slovenije) že (v obeh državah) ratificiranim mednarodnim listinam, ki izrecno zahtevajo nezniževanje ravni že doseženih pravic etničnih entitet v državah podpisnicah listin. To dejstvo dodatno zavezuje (tudi) Republiko Hrvaško, da - konkretno je govor o Slovincih na Hrvaškem - uradno sprejme obveznost ustavnega in zakonskega statusnega normiranja narodnostne skupnosti (tudi) Slovencev na Hrvaškem, ki bo v formalno-pravnem skladu oziroma vsaj ne v neskladu z njihovim dotedanjim položajem v nekdanji Jugoslaviji oziroma v nekdanji SR Hrvaški. To gotovo ne pomeni, da jim bo priznana narodnostno statusna konstitutivnost kot nekoč, v nekdanji Jugoslaviji oziroma SR Hrvaški.

V dominantno enonacionalnih državah, ki jima pripadata po letu 1991 tako Slovenija kot Hrvaška, je seveda narodnostno konstitutivni status, ki ga ustavno uživata v Hrvaški le hrvaški narod in v Sloveniji le slovenski narod, namreč nemogoča različica rešitve. Pravno-statusna rešitev slovenske skupnosti na Hrvaškem je mogoča le v širšem osnovnem političnem okviru ureditve hrvaške države (1), je nujno politične narave, a vendar odvis-

⁶³ Slovence v Zagrebu bi bilo gotovo moči primerjati s Čehi na Dunaju, ki jim je Avstrija leta 1976 priznala status avtohtone narodne skupine (manjšine), prim. Center avstrijskih narodnosti, *Tschechen und Slowaken*, zv. 2, Dunaj 1992, str. 14.

⁶⁴ Prim. tudi M. Komac, isto, str. 671.

⁶⁵ Prim. npr. M. Domini, isto, str. 363.

na od sprejetih evropskih standardov (2), neizogibno pa bo, razumljivo, ne glede na kake posebne oziroma druge argumente, kot je na primer zlasti zgodovinska dimenzija navzočnosti Slovencev na Hrvaškem, vseskozi navzoče načelo vzajemnega reševanja narodnostne problematike v obeh državah, Hrvaški in Sloveniji (3). Gledano na vprašanje avtohtonosti torej le, poudarjam, le z na tem mestu obravnavanega pravnega/mednarodnopravnega vidika, naj bi se status Slovencev na Hrvaškem ne razlikoval od statusa Hrvatov v Sloveniji. Seveda je treba na tej točki nemudoma zastati, saj bo verjetno že omenjena ocena lahko razlagana kot vmešavanje v (slovensko) državno politiko. Zastati ne zato, ker naj bi stroko moral obhajati strah pred reakcijo aktualne politike, s katero se morda v tem ali onem ne strinja, temveč zato, ker se je dejansko prijadrilo v sfero tiste politične odločilnosti, ki naj bi bila po naravi zadeve dejansko lastna politiki države.

Slovenci na Hrvaškem in slovensko narodno vprašanje

Ostaja vsaj še poskus umeščanja "pojave" Slovencev na Hrvaškem v kontekst slovenskega narodnega vprašanja.

Odkar si je slovenski narod ustvaril svojo, samostojno državo, se je začela povsem nova zgodovinska etapa v razvoju slovenskega narodnega vprašanja. Primerljivost z obdobji Trubarja, Prešerna, Slomška, Levstika, Cankarja, Kardelja in drugih, ki so vsak v svojem času oziroma po smrti prispevali k opredeljevanju problematike slovenskega narodnega vprašanja in k njegovemu kasnejšemu razumevanju in upoštevanju, je sicer po svoje možna in tudi potrebna, ne omogoča pa odgovorov na izzive sodobnega sveta, ko človeštvo resda še močno živi družbeno življenje razdeljeno po narodih/nacijah, a hkrati stremi narodnostno življenje tudi vsestransko presepati.

Usoda slovenstva na Hrvaškem je in bo, ob še drugih pogojih, odvisnih zlasti od njihovega statusnega položaja v hrvaški državi, ki bo spet pogojen s širšim evropskim kontekstom, zelo odvisna od razvoja slovenskega narodnega vprašanja, ki bo nihal med konceptom strateških oziroma dolgoročnih interesov in konceptom kratkoročnih interesov slovenskega naroda. Prvi so nedvomno brezpogojno usmerjeni vsaj k ohranjanju, če že ne bistvenem povečevanju števila pripadnikov slovenskega naroda in k duhovni krepitvi etničnega slovenstva nasploh in povsod. Drugi, kratkoročni, se sicer ne v celoti, a pretežno, skladajo z interesi slovenske države, Republike Slovenije, ne sledijo samodejno dolgoročnim interesom in so zlasti odvisni od delovanja s parlamentarno demokracijo določenega vsakokratnega državnega aparata.

Pojmovanje dolgoročnih interesov slovenskega naroda izhaja na tem mestu iz seveda klasičnega koncepta razumevanja slovenskega narodnega vprašanja. Se v sodobnem zgodovinskem trenutku to pojmovanje spreminja in se strateško nagiba v prid državno uokvirjenemu slovenstvu, tj. slovenskemu narodu, ki je ali "le" ali "zlasti" tisto slovenstvo v državnih mejah Republike Slovenije?

Če brezpogojno enačimo pojem slovenskega naroda s pojmom Slovenci in imamo zlasti pred očmi "naše" Slovence na Hrvaškem, je odgovor bliže pritrdilnemu kot nikalnemu. A v tem primeru nimam v mislih klasičnega državnega aparata, ki kot v vsaki drugi državi deluje pač v skladu s svojimi notranjimi razvojnimi zakonitostmi. Vsekakor bolj skrb zbujujoča bi namreč morala biti situacija v strokovni oziroma intelektualni sferi, tistem, lahko bi rekli žlahtnem polju, ki je ali se vsaj ima za zelo, če že ne najzaslužnejše za obstoj slovenstva v težkih okoliščinah zadnjih stoletij.

In tu, v tem polju, denimo v Enciklopediji Slovenije (11. zvezek), geslo "Slovenci" sploh ne vsebuje Slovencev na Hrvaškem kot posebej obravnavane narodne entitete. Kot edini slovenski zamejci ostajajo enciklopedično še naprej v samostojni obliki neobdelani. Pri stvari gotovo ne gre za nepoznavanje oziroma neraziskanost področja, kajti tudi o Slovencih na Hrvaškem imamo že nekaj let na razpolago kar precej napisanega, tudi knjigo. Posamezni zvezki Enciklopedije praviloma izhajajo ob koncu koledarskega leta, ko so bili, decembra 1997, tudi Slovenci na Hrvaškem "izpuščeni" iz hrvaške ustave. Nedvomno prehuda in neumestna bi bila samodejna asociacija o sočasnem slovenskem in hrvaškem "izpuščanju" Slovencev na Hrvaškem iz Enciklopedije Slovenije oziroma iz ustave Republike Hrvaške. Gre za dejstvo, ki je slučajno, a hkrati objektivno resnično in vredno obžalovanja.

A ožje področje znanosti? Tisto, ki naj bi poklicno skrbelo za raziskave tematike *tudi* Slovencev na Hrvaškem? Poudarjam besedico *tudi* zato, ker slovenska znanstvenoraziskovalna sfera ne premore niti enega raziskovalca, ki bi se ukvarjal le s Slovenci na Hrvaškem.

Projekt *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije* sem namreč že leta 1991 idejno in programsko zastavila kot raziskovanje, ki naj bi ga bili tako rekoč enakovpravno deležni Slovenci tudi v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori, Makedoniji, in je kot tak tudi sprejet v financiranje na Ministrstvu za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Že res, da so dobili Slovenci na Hrvaškem prednost pri projektih raziskavah, a je po knjigi *Slovenci v Hrvaški* (1995)⁶⁶ seveda nastopila potreba, da se intenzivnejše raziskovalno pristopi še drugim Slovincem na področju nekdanje Jugoslavije. Prav dejstvo, da bodo "najpomembnejši" Slovenci, torej tisti na Hrvaškem, ostali izven nujne nadaljnje in kontinuirane vsestranske raziskovalne pozornosti, me je v veliki meri najprej opredelilo, da koncipiram še en, dopolnilni projekt – projekt *Medetnični odnosi v obmenem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, ki na Inštitutu za narodnostna vprašanja uradno poteka od leta 1997.⁶⁷

Kasneje od začetka leta 1998 pa si prizadevam pridobiti na INV "mladega raziskovalca", ki bi se v sklopu dela na obeh projektih ukvarjal (magistral in doktoriral) s tematiko zgodovinskih razsežnosti slovensko-hrvaške meje in etničnega slovenstva z njimi povezanega. Kandidata za "mladega raziskovalca" sem iskala tako na Hrvaškem kot v Sloveniji. V prvem primeru sem bila povsem neuspešna, saj mi leta 1998 tam ni bilo mogoče najti ustreznega diplomiranega zgodovinarja ali etnologa slovenskega porekla⁶⁸. Toda tudi v Ljubljani po več kot polletnih naporih ni bilo končnega uspeha. Ustreznega kandidata, obetavnega mladega zgodovinarja sem sicer našla in za nalogo pridobila, a njegove kandidature, potem ko so izčrpane tudi vse pojasnjevalne in pritožbeno-proce-

⁶⁶ Inštitut za narodnostna vprašanja, projekt: *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije*, prva knjiga: *Slovenci v Hrvaški*, zbornik skupine avtorjev, nosilka projekta in urednica: V. Kržišnik-Bukić, Ljubljana, marec 1995, 415 str.; s strokovnimi prispevki (zgodovina, sociologija, geografija, etnologija, sociolingvistika, socialna psihologija, pravo, politologija) je sodelovalo 20 avtorjev, 14 iz Slovenije, 6 iz Hrvaške. Knjiga je bila javno predstavljena najprej v Ljubljani, Slovenska matica 10. maja, nato v Zagrebu, Slovenski dom 27. junija in Evropski dom 28. junija 1995.

⁶⁷ Pri projektu neposredno sodelujejo, ob še drugih svojih obveznostih, sociologinji mag. S. Zavrtnik-Zimic in K. Medica ter geograf P. Repolusk, iz Slovenije, in sociolingvist mag. Srđan Orbanic ter sociologinja dr. S. Mežnarić, iz Hrvaške.

⁶⁸ Poleg osebnih ustnih poizvedb in mojega pošiljanja v Zagreb razpisnih obrazcev MZT za mladega raziskovalca, se tudi na poseben oglas, ki ga je objavil Slovenski dom v Zagrebu, ni odzval noben kandidat, nobena kandidata, prim. Novi odmev, št. 5, junij 1998, str. 15. En odziv je sicer prišel iz Reke, a zainteresirana potencialna raziskovalka niti približno ni izpolnjevala razpisnih kriterijev.

duralne možnosti, Ministrstvo za znanost in tehnologijo ni sprejelo⁶⁹. Niso zalegla moja večkratna pisna pojasnjevanja ministru (in zadolženemu organu na MZT), niti tisto, da je Inštitut za narodnostna vprašanja pred 73 leti sploh kot ustanova nastal zaradi raziskovanj, povezanih z borbo Slovencev za njihovo severno in zahodno politično/etnično mejo, odkar pa imamo Slovenci, prvič v zgodovini svojo državo, da pa je nujna sistematična historiografska raziskava te celotne, najdaljše meje, ki jo ima Slovenija s katero od sosed⁷⁰.

Še enkrat nazaj h glavnemu zastavljenemu vprašanju. Kako naj se samoobrnava slovenski narod? Prek svoje države, poldržavnih kulturnih in znanstvenih institucij? Je sploh še možna kaka samo narodu lastna, nedržavna družbena instanca, ki bo izražala in osmišljevala dolgoročni narodni interes slovenstva? V primeru in ob primeru slovenstva na Hrvaškem se torej z vso silo in široko odpira slovensko narodno vprašanje ne samo v dimenziji te konkretne veje narodovega drevesa, temveč kar pri drevesnih koreninah, ki bodo ali ne bodo vzdržale bremena zahtevne družbene sedanjosti in prihodnosti.

⁶⁹ Kandidat, diplomirani zgodovinar Aleksander Lavrenčič, je izpolnjeval potrebne razpisne pogoje, a so v tem primeru odločili drugi kriteriji: v skladu z normativi MZT njegovi strokovni organi niso dolžni dajati strokovno objasnjenih odgovorov o svojih odločitvah; prim. dopis - odgovor M. Bertonec, vodje Oddelka za razvoj kadrov na MZT, dne 11. 11. 1998, na moje pismo ministru 22. 10. 1998, arhiv INV. Nedvomno pa drži, da so finančna sredstva glede na izražene potrebe po raziskavah zelo omejena.

⁷⁰ Na ministra osebno sem svoja pisma naslavljala tudi zato, ker se je prav minister L. Marinček v letu 1998 večkrat javno zavzel za potrebe raziskovanja slovensko-hrvaške meje. Prim. npr. njegov *Nagovor* ob okrogli mizi na temo "Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri". Portorož 21. Februarja 1998, zbornik referatov z istim naslovom, Uredniški odbor V. Rajšp, D. Krnel-Umek, P. Zupančič. Umetnostnozgodovinski inštitut, Ljubljana 1998, str. 9.

Summary

Slovenes in Croatia and Slovenian national question

Slovenes in the neighbouring Croatia are a contemporary ethnic fact. They have lived there in at least some thousands from the middle of the 19th century, and in several tens of thousands in most of the 20th century; however, according to the latest population census (1991) they now number only about 23.000.

In the article the Slovenes in Croatia are treated in a complex way: beginning with the time when and places where they have lived in Croatia, to their occupations, activities and self-organising on ethnic basis. The major emphasis is laid on Slovenes living in the Croatian border area between the two new states, especially in Istria, as they are supposed to be autochthonous inhabitants there. The author argues that Slovenes are also autochthonous in Zagreb and Reka, the biggest Croatian towns and geographically nearest to Slovenia. The other Slovenes in Croatia are mainly immigrants from Slovenia from the decades following the Second World War:

In the 1990 Croatian constitution, the Slovenes of Croatia were mentioned as a national minority, but in the amendment from 1997 they do not appear at all. This has had a bad impact on the relations between the two nations and the two states despite the fact that Croatia officially obliged itself not to reduce the already achieved national minority status of the Slovenes in Croatia. Slovenian state promised and provided for different support to the Slovenes in Croatia. Concerning financial means for the organising of national minority activities, in 1997 both the "homelands" contributed approximately equal sums.

The author continues with the consideration of the scientific research of the Slovenes in Croatia. She describes the past achievements, points out present and future tasks, and praises the good cooperation between Slovene and Croatian researchers. At the same time she expresses her dissatisfaction particularly with the attitude of the Slovene Ministry of Science and Technology, which has shown relatively small interest in the scientific research of the topic. Her key point is that Slovenes in Croatia are an organic part of the Slovene nation and should be treated as such.

“... KER ŽIVIMO NA TROMEJI”: POZNAVANJE, VREDNOTENJE IN RABA SLOVENSКИH KODOV PRI STARŠIH OTROK-SLUŠATELJEV ZASEBNEGA POUKA SLOVENŠČINE V KANALSKI DOLINI*

Irena Šumi

Oris problematike

Skozi vrsto študij med slovensko govorečim domačinskim prebivalstvom v Kanalski dolini (zlasti: Minnich 1993; dela več avtorjev, predstavljena v Šumi in Venosi, ur., 1996; in Šumi in Venosi 1995) je bil vzpostavljen precej trden konsenz glede nekaterih značilnih obrisov dolinske etničnosti. Izmed teh je nemara najbolj notorno opažanje, po katerem “indigeni”¹ govorce slovenskih kodov tega dela svojega jezikovnega repertoarja na noben enostaven način ne povezujejo ali celo enačijo s kako eksplicitno slovensko kulturno, kaj šele politično identiteto, ali s prištevanjem h kakorkoli že definiranemu slovenstvu.

Radi bi takoj posvarili, da pri tem gotovo ne gre za kako neinformirano ali nekvalificirano negiranje. Prav nasprotno, gre za skrbno konstruirane in močno strukturirane identitetne samopredstave, ki socialni konsenz, rezonanco in legitimacijo dosegajo na različne načine in na različnih nivojih, npr. generacijsko (prim. Minnich 1996), skozi uspešne (in politično spretno vzdrževane) odmeve nekdaj zelo vplivnih ideologij (npr. vindišarstva), skozi pazljivo reflektiran lokalni patriotizem, ali skozi specifične reorganizacije politično-lojalnostnih nostalgij (npr. po staroavstrijskem kulturnem in političnem univerzumu ali mitologiji o njem) itd. Ob kratkem, s svojim neistovetenjem z ideološkim slovenstvom, ki ga reprezentira slovenska država (pred tem ga je slovenski “narod”), in z manjšinskim slovenstvom, kakršnega predstavljajo Slovenci na avstrijskem Koroškem ali na italijanskem Goriškem in Tržaškem, indigeni slovensko govoreči Kanalčani nikakor ne razkazujejo svoje neobveščenosti ali kake socialne in kulturne, pač “narodnozavedne” afazije, kot se glasila domneva klasičnih slovenskih narodnostnih študij (prim. Šumi 1995). Nasprotno, radi bi promovirali tezo, da s tem slejkoprej izkazujejo svojo privilegirano obveščenost o naravi in učinkih nacionalnih identitetnih izrek. Takšna obveščenost je tem mejašem, ljudem, že desetletja izpostavljenim med seboj tekmujočim nacionalizmom (prim. Minnich

* Pričujoče besedilo je kratek oris in problematizacija nekaterih rezultatov, pridobljenih v okviru razisko-valne naloge, ki jo je omogočil Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Trst, v letu 1997. Med drugim je bilo izvedeno anketiranje staršev otrok, ki obiskujejo tečaj slovenskega jezika. Za posvetovanja o sociolingvističnih vidikih pri pripravi ankete sem dolžna hvaležnost kolegici Majdi Kaučič Baša, za pomoč pri izvedbi pa Maksimiljanu Gufiču. Za nekatere kritične pripombe in sugestije pa se zahvaljujem kolegu Miranu Komacu.

¹V skladu z zgleodom iz Minnich 1993 so »indigeni« ali domačinski prebivalci doline tisti posamezniki in družine, ki v dolini bivajo oz. svojo družinsko kontinuiteto v dolini vlečejo izpred leta 1919, ko je bila dolina priključena Italiji.

1993, 1996; Moritsch 1996; Stuhlpfarrer 1996) vzdolž družbenih mejnosti, ki jih je določila in zavarovala meddržavna meja, stvar tako osebnih kot medgeneracijskih izkušenj.

Slednjo, medgeneracijsko izkušnjo teh ljudi v zadnjem stoletju je mogoče strniti v nekakšen seznam osrednjih zgodovinskih, demografskih in socioloških prelomnic. Pri tem se bomo za potrebe oblikovanja prigradnega eksternega, kategorizirajočega pogleda (prim. Jenkins 1997) naslonili na pozicije tradicionalnih slovenskih narodnostnih študij, katerih perspektiva je organizirana okrog obstoja historičnega, t.j. generacijsko kontinuiranega, ozaveščenega (samo)identificiranja s kulturnim in/ali političnim slovenstvom. S pozicij te perspektive torej lahko identificiramo dogodkovne mejnike, ki so idiosinkratično etničnost slovensko govorečih "indigenih" prebivalcev v Kanalski dolini sooblikovali, in ki jih je na kratko mogoče označiti takole:

- prevladujoča politično in ideološko zavarovana identitetna opozicija slovenstvo-nemštvo in velika prednost politično zavarovanih germanizacijskih procesov v dolini v času do leta 1919;
- dramatične politične, demografske in jezikovnopolitične spremembe v dolini po priključitvi Italiji v letu 1919;
- problematika t.i. opcij v Kanalski dolini – vsiljenega izrekanja za nemško ali italijansko državljanstvo - in radikalne demografske spremembe v času med II. svetovno vojno (1939-1942). Za integrealnejšo prezentacijo procesa optiranja v dolini, ki sicer nima socialnoanalitskih ambicij, glej Gariup 1995;
- povojna relativno velika oddaljenost doline od slovenskega centra v Jugoslaviji in od drugih slovensko govorečih obmejskih skupnosti v Italiji in Avstriji. S tem v zvezi je tudi pomembna nevpetost doline v tisto, čemur bi lahko rekli moderna (politično) formativna doba slovenskih manjšin v Italiji (pribl. 1945-1954; prim. inter alia Komac 1995; Dolhar 1995), ki jo zaznamuje proces razmejevanja med Italijo in Jugoslavijo, izgradnja klasičnih manjšinskih institucij v odnosu do države, ter kristalizacija bipolarnega političnega prostora znotraj (tržaške in goriške) manjšine. Socialno rezonanten prostor Kanalske doline (z izjemo nekaterih posameznikov, rojenih dolincev, ki pa so kot slovenski manjšinski politiki in intelektualci delovali zunaj doline) je bil od teh dogajanj znotraj slovenske manjšine v Italiji (pa tudi od sočasnih procesov v avstrijski slovenski manjšini) tako popolnoma odrezan, da v okviru slovenskih manjšinskih študij govorijo o
- poznem "odkritju" doline s strani slovenske "matice" ter enako poznem oblikovanju slovensko zavedne in politično aktivne elite (konec 60. in začetek 70. let; prim. Venosi 1996). Ta okoliščina je končno proizvedla
- glede na slovensko manjšino v Italiji na eni strani, in glede na dejavnike "indigenega tradicionalizma" v dolini na drugi strani med drugim zelo specifično organizirano prisotnost, delovanje in cilje propagatorjev kulturnega in političnega slovenstva v zadnjih treh desetletjih; in prav gotovo tudi zelo specifičen odnos domačinskih govorcev slovenščine do teh in takih propagatorjev.

Tako konstruiran kategorizirajoči pogled prav gotovo ob večjem že vsebuje okolnosti in dejstva, ki jih bomo pri konstrukciji svojega analitskega pogleda morali posebej upoštevati. Predvsem se zdi na mestu opomba o naravi pretresa, ki ga pomenijo za dolino dogodki, ki jih je v skladu s mirovno pogodbo iz Saint Germaina sprožila italijanska vojaška zasedba doline v jeseni leta 1918. Ogromna večina odraslih dolincev, med njimi tudi vse večinsko, pretežno kmečko, slovensko govoreče prebivalstvo, se je tako rekoč v trenutku znašlo v posebni situaciji: njihova dotedanja socialna struktura in celoten kul-

turni repertoar, vse komunikacijske strategije so postale brezpomembne; padla so vsa dotedanja razmerja moči; njihov celoten jezikovni repertoar je postal sila neuporaben, njihova opismenjenost v (pretežno) nemškem jeziku nerelevantna. Tako oropani temeljnih socialnih virov so avtomatično postali drugorazredni državljani.

Odmeve te situacije je v dolini prav gotovo najti še danes, vendar nikakor ne na kak enostaven način. Posebej za starejše živeče generacije domačinov naj bi bilo značilno v ničkolikokrat citirano in komentirano reklo zajeto prepoznavanje teh ali podobno razumljenih kolizij: Govorimo po naše (=slovenski dialekt), po srcu smo Korošci (=neke vrste Staroavstrijci), živeti pa moramo v Italiji. - Če gre pri Kanalski dolini torej s stališča etničnih in mejnih študij za posebej odlikujoč se problem, pa so bile vsaj za tradicionalne slovenske manjšinske (pač "narodnostne", kot se glasi osrednji epitet) študije gotovo razočaranje ugotovitve, da v Kanalski dolini govorci slovenskega domačega jezika, celo tisti, ki jim je ta jezik materni, tega dejstva ne povezujejo avtomatično s kakim kulturnim/etničnim, kaj šele nacionalnim slovenstvom (do katerega mestoma gojijo kar odpor), niti svoje rabe različnih kodov slovenščine npr. v cerkvi in na drugih javnih mestih ne povezujejo s kakim historičnim etničnim ali političnim slovenstvom, temveč jo štejejo za povsem lokalno prakso, torej za početje, ki je integralni del takih celostnih identitetnih (samo)pripisov, kakršne nosilci štejejo za samosvoje, izključno njihove, in s tem drugačne tudi od slovenskih.

Tako razumevanje lastnih kulturnih praks nadalje analitsko komplicira še množica drugih realcij, od katerih so bile nekatere tu in tam registrirane, morda celo komentirane (npr. historični nastavki moderne demografske situacije, npr. Steinicke 1996), niso pa še bile v recentnem času sistematično opazovane in kontekstualizirane. Tukaj lahko naštejemo kar nekaj takih identitetnih relacij: npr. donedavna precej zanemarjeno vprašanje dolinskega domačinskega razumevanja lokalnega nemštva. Mnogi domačini zlasti starejših generacij, katerih materni jezik je slovensko narečje ali so v tem jeziku polno kompetentni, se štejejo za Nemce; med slednje se nadalje prišteva tudi potomstvo meščanskega nemštva, sicer številčno kaj neznatno, katerih zgodovinske postojanke v dolini so bili Trbiž, Naborjet, Pontafelj, Bela peč in Rajbelj (prim. Šumi in Venosi 1995; Steinicke 1996), in ki jih je učinkovito politično izničila, nato pa še prisilila v malone kompletno izselitev spretna italijanska zasedbena oblast po prvi svetovni vojni (prim. Šumi in Venosi 1995). V sestavi dolinskega samoizjavnega nemštva se torej zrcalijo tudi odmevi nekdanjega staroavstrijskega razmerja med ruralnim in urbanim družbenim sektorjem, od katerih je (bil) prvi gotovo lahko zaželjen cilj socialnega povzpetništva. Vendar pri podaljških teh družbenih razmerij, ki segajo v današnji dan, ne gre za kako enostavno prezrcaljenje; čeprav stvar ni neposredno relevantna za namen tega besedila, velja vendarle pribeležiti, da naša najnovejša opazovanja kažejo na zelo živ notranji, očitno strukturni antagonizem med domačini, ki so *bolj po slovenskem* in tistimi, ki so *bolj po nemškem*², kar izziva nekatera starejša opažanja.³ Čeprav imajo, po splošnem prepričanju domačinov, eni in drugi izenačeno kompetenco v lokalnih variantah slovenskih in nemških kodov, je napetost vendarle tolikšna, da jo ostro zaznava, kot je dokumentirala naša raziska-

² Razločevanje povzemamo po eni od informatorok v raziskavi. Alternativno smo v tej zvezi med domačini registrirali še izraze (*biti bolj na slovensko (nemško) stran*, ali ... *se imajo bolj za Slovence (Nemce)*).

³ Menimo predvsem komentar R. Minnicha – povzema ga po Steineckju (1984) - o (re)polarizaciji stališč na proslovenska in pronemška, do katere da je prišlo ob ustanovitvi zasebnih tečajev slovenščine sredi sedemdesetih let. Avtorja menita, da naj bi dogodek oživil antikvirirano, staroavstrijsko nasprotje med skupinama, torej implicite trdita, da sicer v modernih časih te opozicije ni (Minnich 1993: 108).

va, tudi kategorizirajoči pogled njihovega nemudnega Drugega, dolinskih "Italijanov" (Šumi 1998). - Na drugi strani imajo domačini, najsi se štejejo za Korošce, Nemce, Vindišarje ali Slovence (ali pa, očitno predvsem med mlajšimi odraslimi generacijami, tudi za Italijane, ki na svoj neitalijanski jezikovni in kulturni repertoar gledajo zgolj kot na znanje, ne pa tudi kot na identitetno določnico), zelo sestavljen odnos do italijansko govorečih "nedomačinov", svojih sodolincev, katerih predniške linije ne koreninijo v dolini ali v prostorih, ki jih domačini štejejo za "indigene"; ta pa sta poleg Kanalske doline same po sedaj pridobljenih opažanjih predvsem Bovško in Ziljska dolina.

Tak je torej kratek oris dejstev, ki smo jih upoštevali pri oblikovanju raziskave, s katero smo skušali pridobiti vpogled v konkretne samoidentifikacijske procese v izbrani skupini dolinskih domačinov. Izbrani raziskovalni vhod skozi jezikovno problematiko pri tem ni bil naključen. Današnja močno sestavljena jezikovna situacija je ena najbolj distinktivnih in raziskovalno ulovljivih značilnosti dolinskega prebivalstva. Jezikovne problematike kot izbranega problemskega okvira pri tem ne postavljamo v kake izključno lingvistične pristojnosti, temveč kot vhod v presojo mnogovrstnih socioloških problematik med dolinskimi domačini: posebej nam je šlo za ugotavljanje relacij med jezikovnim repertoarjem in implicitnimi kulturnimi in etničnimi izrekami.

Še beseda o načinu pridobivanja podatkov in o skupini respondentov. Anketa z zaprtimi vprašanji je zajela izbrano skupino staršev otrok, ki hodijo k tečajem slovenskega jezika. Te prireja Slovensko kulturno središče Planika. Že na tem mestu velja poudariti, kakor bodo pokazali tudi rezultati raziskave, da pri izbrani skupini anketirancev nikakor ne gre za kako homogeno skupino npr. nekakšnih zavednih Slovencev, kompetentnih govorcev knjižne in/ali narečne slovenščine ali kaj podobnega, in da je bilo to dejstvo vsekakor jasno že vnaprej. Je pa izbor te populacijske skupine - mimo njene prikladne pristopnosti glede na dejstvo, da so ti ljudje, naj tako rečemo, v orbiti SKS Planike, ki je v dolini osrednja in močno dejavna slovenska organizacija - pobudila domneva, da gre pri njih za bolj ali manj bližnjo sorodstveno vezanost na, oziroma vključenost v, stare domačinske rodbine. Z drugimi besedami, izhodiščno ugibanje je bilo, da se motivacija za izobraževanje otrok o (in v) slovenskem knjižnem jeziku poraja, formira in vzdržuje v socialnih kontekstih akterjev, ki sebe štejejo (in pri drugih veljajo za) nosilce, da ne rečemo stebre "prave" domačinskosti: znanje ali interes za znanje kake variante slovenščine je namreč v tej skupini gotovo eden od izrazitih znakov "našosti". Še drugače rečeno, izhodiščno smo ugibali, da gre pri slušateljih tečajev slovenščine vsaj v ogromni večini za podmladek tistega domačinskega razširjenega sorodstva in njegovih socialnih sate-litov, ki konstituirajo lastno, relativno zaprto moralno skupnost, znotraj katere ima znanje slovenskih jezikovnih kodov jasno definirano mesto in pomen - in to celo ne glede na to, do katere mere posamezen (odrasel) član obvlada slovenske kode ali po katerem vzorcu jih socialno uporablja, če jih obvlada. Do neke mere je šlo pri tem za odločilno empirično testiranje že poprej pridobljenih opažanj, po katerih se

...odrasel človek lahko opredeljuje bodisi kot Nemec, Slovenec, Italijan ali Vindišar; zanj je socialno pomembno predvsem, da je priznan kot aktiven član indigenega gos podinjstva, ki v celoti razume kompleks lokalnega življenja in razmerij znotraj njega. Če uživa tak status, so politične (strankarske) in nacionalne opredelitve pravzaprav štete za stvar osebne, intimne izbire, ki ne vpliva na njegovo ali njeno 'našost' (Šumi 1996:182).

Opis vzorca

Temeljna vzorčna skupina za anketno raziskavo je bila skupina staršev, skupaj dvanajst (12) parov oz. triindvajset (23) ljudi,⁴ katerih enaindvajset (21) otrok od skupno sedemindvajsetih (27) je v preteklih dveh šolskih letih vse leto obiskovalo privatne tečaje slovenskega jezika v Ukvah in Žabnicah, ki jih prireja SKS Planika. Hkrati vsi ti otroci tečaje slovenskega jezika obiskujejo že dlje kot dve leti.⁵

Izbranih dvanajst parov roditeljev, ki predstavljajo dobrih 63% vseh staršev tečajnikov, ima poleg enaindvajsetih slušateljev slovenščine še skupno šest (6) otrok, od katerih so trije (3) iz dveh družin že nehali hoditi k tečaju in so vsi starejši od šestnajst let, so ga pa vsi obiskovali najmanj tri in največ šest let; še dva v dveh družinah, ki sta starejša od osemnajst let in nista nikoli hodila k tečajem; in enega, ki je še premajhen, da bi hodil k tečajem. Z drugimi besedami, tečaj slovenščine je v šolskih letih 1996/7 in 1997/98 zajel 68% naraščaja vseh udeleženih družin; 9% jih je tečaje že obiskovalo; prav toliko jih ni nikoli hodilo k tečaju; še dodatnih 14% te mladine pa lahko tečaj v prihodnjih letih pričakuje. Izkušnje kažejo, da mlajši bratje in sestre tečajnikov praviloma pridejo k tečaju slovenščine, kar pomeni, da starši, zajeti v raziskavo, tečaje štejejo za del obveznega vzgojnega repertoarja.⁶

Pri naboru osnovnih podatkov o anketirancih zaradi varovanja anonimnosti vprašalnik ni zahteval letnice rojstva ali starosti v letih, ampak je ponudil dekade, od »več kot 20« do »več kot 60«, med katerimi je bilo treba izbarati ustrezno. Slika tako označene starosti in izobrazbe posmeznih staršev je takale: v vseh primerih je oče starejši od matere, od katerih nobena ni v poznejših kot štiridesetih letih, očetje pa v pedesetih. Izobrazbena slika je bolj razgibana. Očetje imajo višjo izobrazbo od mater v štirih primerih; enako kot matere v treh primerih, in nižjo od mater v dveh primerih. Pri nobenem paru izobrazbena razlika ni večja od ene stopnje, noben posameznik pa nima nižje izobrazbe od srednje.⁷ Grafično so ta razmerja videti takole (sl. 1):

⁴ Pri enem paru staršev smo lahko zaradi posebnih družinskih okoliščin v času raziskave k sodelovanju prilegnili le mater.

⁵ Vseh otrok, ki so v šolskih letih 1996/97 in 1997/98 obiskovali privatne tečaje slovenskega jezika v dolini je bilo sicer trideset (30) in prihajajo iz skupno devetnajstih (19) družin, ki imajo skupaj štirinštrideset (44) otrok. En (1) otrok je sicer k tečaju hodil vse leto, toda starši žal izpolnjenega vprašalnika niso vrnili. Dva (2) iz dveh družin sta tečaj lani obiskovala prvič in ne celo leto: nekateri so k slovenščini hodili le prvih (ali zadnjih) nekaj tednov, potem pa niso več mogli oziroma so hodili bolj ali manj sporadično (6), to pa večinoma zaradi lanske prenove urnikov v javni osnovni šoli v dolini in prehoda nekaterih šol na petdnevni šolski teden, zaradi česar je prišlo do težav pri usklajevanju pristočasnih in popoldanskih dejavnosti otrok. - Od staršev otrok, ki obiskujejo tečaj slovenščine v Žabnicah, v raziskavo nismo vključili dveh starševskih parov, obeh s Trbiža, od katerih k tečaju hodi po en otrok, ker sta oba začela slovenščino obiskovati po 1. 1. 1998 (torej že po zaključku empirične faze raziskave). Oba otroka sta tečaj v tem letu prvič obiskovala; in dveh starševskih parov iz Žabnic, katerih skupno trije otroci so, iz že navedenega vzroka, tečaj obiskovali le v prvih tednih šolskega leta, proti koncu tečaja in/ali občasno. - Od staršev otrok, ki obiskujejo tečaj slovenščine v Ukvah in živijo v Ovčji vasi ali v Ukvah, v raziskavo nismo vključili enega starševskega para, ki je anketiranje odklonil; enega para, katerega otroka sta bila prisotna le pri začetku tečaja oziroma le občasno; in enega para staršev, katerega otrok je sicer vse leto redno obiskoval tečaj, pa izpolnjenih vprašalnikov žal nista vrnila.

⁶ Poročali smo že lahko o celi generacijski zamenjavi v Ukvah v letu 1991/92, ko je cela skupina "odraslih" tečajnikov odšla, prišla pa je nova skupina, v velikem deležu sestavljena iz njihovih mlajših bratov in sester (prim. Šumi in Venosi 1995:179ff).

⁷ Oznake za stopnjo izobrazbe se držijo italijanskega sistema. Označili smo štiri stopnje: 1 - osnovna, 2 - srednja, 3 - višja in 4 - visoka izobrazba.

Starši o sebi

Jezikovni repertoar v anketiranje zajetih mater in očetov tečajnikov slovenščine je bil v vprašalniku prvi vsebinski sklop vprašanj, ki je najprej vpraševal po poznavanju slovenskih kodov. »Domačo govorico« smo v vprašanih razločili od slovenščine kot poseben jezik; tudi to razločevanje temelji na predhodnih opažanjih o pojmovanju jezika med dolinci (prim. Šumi 1996: 177ff): tako smo se lahko izognili apriorni in nezaželeni hierarhizaciji domače govorice kot podvarianete slovenščine. – Kot kaže tabela 1, razen enega starševskega para ni nobenega, v katerem vsaj eden od partnerjev ne bi obvladal katere od variant slovenskih kodov vsaj do neke mere, kot so se starši samoizrekli v skladu s ponujeno štiristopenjsko kompetenčno lestvico.

Precej višji skupni rezultat pri »poznavanju slovenščine« od tistega pri »poznavanju lokalne govorice« je mogoče (razen pri starših, ki so iz Slovenije in so se tam tudi izobraževali in tistih, ki so se izobraževali na slovenskih manjšinskih šolah, ti pa so med zajetimi osebami le trije) začetkoma obrazložiti na dva načina: najprej gre morda za pričakovano odgovorov. Hkrati je mogoče, da se je kak respondent iz načelnih razlogov odločil izenačiti svojo kompetenco v lokalni govorici s slovenščino. Toda veliko pomembnejši se zdita drugi dve možnosti: prvič, da gre za posledico rabe knjižne slovenščine v cerkvi in pri verouku⁹ vse do leta 1995 v Žabnicah, in vsaj do leta 1975 v Ukvah in Ovčji vasi. Letnici predstavljata ostri ločnici, saj od takrat duhovščina v teh farah knjižne slovenščine ne obvlada več. O pomenu slovenskega verouka in liturgije kot malone izključnih javnih prostorov za rabo knjižne slovenščine, s tem pa za ohranjanje slovenskih kodov v dolini, je bilo dosti zapisanega drugje (prim. Venosi 1996; Šumi 1996; Šumi in Venosi 1995). Samoocena naših staršev, ki kaže frekventno in visoko poznavanje slovenskih knjižnih kodov, lahko v velikem odstotku primerov pomeni prav vzgojenost v slovenske kode skozi ta dva prostora javne rabe. – Še druga možna interpretacija rezultata pa se veže na očitno možnost, da gre pri vprašanih starših za populacijo, ki vzdržuje redne (poslovne, prijateljske, sorodniške...) stike s Slovenijo in je torej pomembno presegla ruralni sektor (in z njim pojmovanje in morda tudi meje »domačinskega« socialnega prostora, prim. zgoraj), s katerim je bilo poznavanje slovenskih kodov tradicionalno povezano.

Vendar je kompetenca v slovenskih kodih pomembno različna tudi med materami in očetmi. Iz spodnjih dveh grafov sledi nekaj jasnih razmerij znotraj vzorčne skupine v preseku očetje/matere. Ko gre za poznavanja lokalne govorice, je to med spoloma približno izenačeno; v poznavanju slovenskega knjižnega koda pa odločno in visoko prednjačijo očetje, saj so se razen moškega v paru, ki slovenskih kodov sploh ne obvlada, in zakonca v P7, ki na anketo ni odgovarjal, vsi vprašani očetje izrekli, da knjižno slovenščino vsaj razumejo, kar osem (8) izmed teh desetih pa knjižno slovenščino tudi govori; štirje (4) izmed teh osmih slovensko tudi berejo; za polno kompetenco (razume, govori, bere in piše) v slovenščini pa so se izrekli trije (3) očetje in le ena (1) mati. Malone obratno je pri poznavanju lokalne govorice: popolno kompetenco si je prisodila le ena (1) mati in noben oče. – Slika v posameznem spolu je torej takale: nobene stopnje kompetence v lokalni govorici nima sedem (7) mater, t.j. več kot polovica, in vsaj šest (6) očetov (M7 neznan), t.j. tudi polovica. Nobenega poznavanja knjižne slovenščine nima polovica mater (6), toda le en (1) oče (M7 ostaja v obeh primerjavah neznan; sl. 2a, 2b).

⁹ Vendar se udejstvovanje slovenske duhovščine ni ustavilo pri teh rabah; iz pogovorov s starejšimi Kanalčani vemo, da so župniki mlade in odrasle poučevali tudi v slovenskem jeziku. Veliko domačinov, starih nad 50 let, poleg domačega jezika govori tudi knjižni jezik oz. približke.

Tudi paroma je kompetenca v obeh kodih zelo različna, kot kaže tabela 1. Povzeto na kratko, pet (5) mater, ki imajo kakršnokoli kompetenco v lokalni govornici, ima soproge, ki so tudi kompetentni v tem kodu, in to precej izenačeno (razen pri F7, kjer je podatek o soprogu neznan). Sedem (7) v domači govornici nekompetentnih mater se je v šestih primerih poročilo z enako, naj se pošalimo, nekompetentnimi soprogi, ena (1) pa je vzela moža, ki lokalno govornico govori in razume. - Drugačna slika je pri poznavanju slovenščine: razen enega (1) primera, v katerem noben od staršev slovenščine ne pozna v nobeni stopnji in F7 (1), ki slovenščine ne pozna, podatka za soproga pa nimamo, je šest (6) mater, ki slovenski jezik vsaj razumejo, poročenih z možmi, ki slovenščino poznajo enako dobro v dveh primerih, v vseh drugih pa bolje od njih. Še štiri (4) matere, ki slovenskega jezika niti ne razumejo pa so vzele moža, ki ga razumejo v enem primeru, razumejo in govorijo v treh primerih, popolnoma pa ga obvlada en soprogo. Sumarno rečeno: razen enega para, ki ne pozna nobenih slovenskih kodov, in P7, pri katerem manjkajo podatki za soproga, v vseh razen v enem primeru vsaj eden od roditeljev slovenske kode - eno od variant ali obe - tudi govori, ne le razume. Z drugimi besedami, izmed dvanajstih parov se jih enajst navzven lahko sporazumeva v katerem od slovenskih kodov (sl. 3).

Kakšen pa je odnos med poznavanjem obeh variant slovenskih kodov? Šest (6) oseb nima nikakršne kompetence v nobenem slovenskem kodu, za eno (1) nimamo podatka. Devet (9) izmed anketiranih staršev obeh spolov pozna obe varianti slovenščine, od tega pet (5) oseb obe enako dobro; ena (1) lokalno govornico dosti bolje; in tri (3) osebe slovenščino bolje kot lokalno govornico. Ena (1) oseba od slovenskih kodov razume in govori le domačo govornico. Dve (2) osebi razumeta le slovenščino, (3) tri jo razumejo in govorijo, dve (2) pa jo popolnoma obvladata, kar je znanje, ki ga imata še dve (2) osebi, ki pa sta hkrati kompetentni tudi v domači govornici. - Gre torej za skupaj sedem (7) oseb, ki domače govornice ne poznajo, v različnem obsegu pa poznajo slovenščino. Seveda je evidentno, da gre pri dveh osebah, ki slovenščino obvladata v vseh štirih stopnjah za starša, rojena in izobraževana v Sloveniji. - Jezikovna kompetenca v slovenskih kodih pri vseh v anketo zajetih osebah je torej (kot v vseh drugih grafih tudi v spodnjih dveh črtkana rezina pomeni delež povsem nekompetentnih v slovenskih kodih, pri čemer nečrtkani del s podgrafom specificira kompetentne po stopnji poznavanja koda znotraj kvote, predstavljene z rezino »razume«;) prikazana v sl. 4a, 4b.

Poleg slovenskih kodov pa vprašanci poznajo še vrsto drugih jezikov: anketa jih je ponudila sedem z dodatno možnostjo »drugo«. Naj kar takoj povemo, da se je poleg ponujenih (italijanščina, nemščina, slovenščina, lokalna govornica, furlanščina, angleščina, francoščina) pojavila še španščina, v dveh primerih in obkrajat s polno kompetenco. - V celoti so vprašani izraziti poliglotti. Med njimi ni niti enega, katerega znanje bi bilo omejeno le na en jezik: vsi (v katerikoli kompetenčni stopnji od »razumem« do »pišem«) poznajo najmanj dva, nekateri pa do pet. Za polno kompetenco v italijanščini (razumem, govorim, berem, pišem) so se izrekli vsi starši razen enega. - Oglejmo si, kakšna je razlika v samopripisanem jezikovnem repertoarju med materami in očeti. Podatki kažejo, da največ mater v različni meri obvlada štiri različne kode; največ očetov pa pet. Spodnja grafa kažeta, da je znatna razlika v jezikovnem repertoarju med materami in očeti le pri dvokodnem samopripisu, to pa zato, ker je provenienca mater v več primerih kot pri očetih nelokalna (sl. 5a, 5b).

Pri očetih je kompetenčno razmerje od največ do najmanj italijanščina > slovenščina > nemščina in furlanščina izenačeno > lokalna govornica, pri materah pa italijanščina >

nemščina > furlanščina in slovenščina izenačeno > lokalna govorica. Gornji rezultat vnovič potrjuje znatno poznavanje slovenskih kodov pri očetih, medtem ko je najznačilnejša lastnost mater, da so v velikem deležu nosilke nemškega jezika. Visoka – nemara presenetljivo – je tudi kompetenca v furlanskem kodu pri obeh spolih, medtem ko je izrazito najšibkejše poznavanje lokalne, domače govorice (sl. 6a, 6b).

Vendar je poznavanje kodov eno, drugo pa odnos do njih; zato smo z naslednjim vprašanjem spraševali, KATERE OD (ZGORAJ NAŠTETIH) JEZIKOV NAJRAJE GOVORITE? Kot je očitno, je bila namerna implicitna restrikcija v vprašanju dvojna: prvič, vprašani je lahko izbiral le med kodi, ki jih vsaj govori, ne le razume. Torej je moral(a) izbirati med kodi, v katerih je njegova ali njena kompetenca precejšnja.¹⁰ Nikakor pa ni nujno, da je njegov ali njen najljubši jezik hkrati tudi tisti, ki ga najbolje obvlada. - In drugič, spraševali smo o afektivnem odnosu do delov vprašančevega repertoarja, ne pa morda o, denimo, pogostnosti rabe tega ali onega jezika pri vprašanem ali vprašani. Vprašancem je bila na voljo osemestna lestvica. Le en oče na vprašanje ni odgovoril. Nekateri so izbrali le dva jezika (manj nobeden), nekateri pa do šest. Rezultati so pokazali, da je drugi najbolj priljubljeni jezik – za italijanščino, ki je prva izbira tako materam kot očetom - naših staršev nemščina, tudi pri očetih, ki sicer v tem jeziku kažejo bistveno nižjo kompetenco od mater. Furlanščina ima med prvimi tremi najljubšimi najčistejši rezultat: kadar je izbrana, je posameznikov drugi jezik, izbrana pa je bila skoraj prav tolikokrat kot nemščina. Medtem ko slovenščina ni nikogaršnji drugi najljubši jezik, je bila lokalna govorica izbrana na drugo mesto pol manjkrat kot nemščina oz. furlanščina. - Z ozirom na samopripis kompetentnosti v slovenskih kodih, kjer si vsaj očetje pripisujejo večjo kompetenco v slovenščini kot v lokalni govorici, gornji rezultat napeljuje na nekaterim morda nekolikanj sitno misel, da je slovenščina sicer morda med našimi vprašanci razmeroma dobro poznana, ne pa tudi enako priljubljena. - Tudi tretji daleč najljubši jezik naših staršev je nemščina, nato pa pridejo slovenski kodi: materam je v primeri s slovenščino bližje lokalna govorica 3 : 1, očetom pa v natanko obratnem razmerju (sl. 7a, 7b).

Med najljubših pet je slovenščino in/ali lokalno govorico uvrstilo osem (8) očetov in štiri (4) matere. Na petem mestu, ki je zasedeno le štirikrat, se pri očetih pojavita furlanščina (2) in slovenščina (2). Pri materah je peto mesto v desetih primerih nezasedeno, v preostalih dveh pa izpolnjeno s furlanščino (1) oziroma slovenščino (1). - Od vseh očetov jih je torej lokalno govorico med svojih najljubših pet uvrstilo le pet, kar je polovica vseh, ki so na vprašanje odgovorili. Ti podatki potrjujejo poprejšnje ugotovitve glede kompetence v slovenskih kodih zdaj še z vidika, naj rečemo, njihove všečnosti za starše otrok, slušateljev tečajev slovenskega jezika. Medtem ko je naklonjenost do lokalne govorice med očeti in materami če ne izenačena, pa vsaj primerljiva (kakor je dokaj izenačena tudi kompetenca, prim. zgoraj), je tista do slovenščine pri očetih bistveno višja in sorazmerna z njihovo visoko kompetenco.

Vprašanj o tem, kako pogosto in kdaj ter s kom naši starši govorijo v slovenskih kodih, v anketi nismo zastavili naravnost. Izbran vpogled v to tematiko smo si zagotovili s tremi vprašanji, s katerimi smo spraševali po

- jeziku, ki ga je vprašani govoril v svoji starševski družini;
- jeziku ali jezikih, ki jih je razumel in govoril v predšolski dobi; ter
- jeziku, v katerem vprašani občuje s svojim zakoncem.

¹⁰ Tak namen sta očitno razpoznala in odklonila starša, par, ki je k anketi pripisal, da zapisujeta ne lestvico najljubših, temveč njima najbolj poznanih jezikov.

Pri vprašanju **KATERE JEZIKE STE GOVORILI V STARŠEVSKI DRUŽINI OZIROMA DRUŽINI, V KATERI STE ZRASLI?** je bilo petim predvidenim jezikom (italijanščini, nemščini, slovenščini, lokalni govorici, furlanščini; in »drugo«) dodanih pet kvalifikativov: nikoli, včasih, pogosto, večinoma in vedno. Možnosti »drugo« za jezik ni izbral nihče od vprašanih. Iz podatkov sledi, da je več mater kot očetov v družinah svojih staršev spoznalo furlanščino in nemščino; toda hkrati so bile nemščina, furlanščina in slovenščina materam manj znane kot očetom. Bistveno manj mater kot očetov pa je poznalo lokalno govorico. Z drugimi besedami, materam so bili v njihovem otroštvu v domači družini najmanj znani kodi zapovrstjo furlanščina, slovenščina in lokalni jezik; očetom pa furlanščina, nemščina in slovenščina. Materam sta bila najbolj znana italijanski in nemški jezik, očetom pa italijanščina in lokalni jezik. - Poglejmo podatke še grafično (podatkovni nizi za očete so označeni kockasto:), sl. 8.

Hkrati je pomembno držati v mislih, da sedanji jezikovni repertoar in kompetenca v njegovih delih gotovo le izjemoma sovpadata s tisto, ki so jo vprašanci imeli v zgodnjih letih življenja, v času t.i. primarne jezikovne socializacije; jezik je mogoče pozabiti, mogoče se ga je naučiti, mogoče ga je tudi poznati, pa ne rabiti. - Kar dotiče rabe slovenskih kodov v družinah staršev anketirancev posebej, si oglejmo najprej, kako je bilo v družinah mater (sl. 9a, 9b).

Zdaj lahko položaj slovenskih kodov znotraj repertoarja starševskih družin dodatno določimo tako, da pokažemo prevladujoči kod in hierarhijo preostalih in dobljene podatke gledamo kot rezultat »glasovanja« z izločenim rezultatom »nikoli«. - Slovenski kodi skupaj so v starševskih družinah mater enako znani kot italijanščina (ne pa tudi enako frekventni!), razpored pa je pri družinah očetov in mater grafično predstavljeni v sl. 9c, 9č, 9d, 9e.

Iz grafov sledi, da je bil pri očetih položaj lokalne govorice zelo jasen: ali je v starševski družini nikoli niso govorili, ali pa vedno ali vsaj večinoma. Pri materah je položaj lokalne govorice bolj razpršen, »vedno« so jo govorili pa le v eni starševski družini. Le dve materi sta tudi imeli kakršenkoli kontakt s slovenščino, medtem ko je v družini svojih staršev ta kod srečevala skoraj polovica očetov. - Poglejmo zdaj sliko še obrnjeno, s stališča frekvence odgovorov "nikoli": po pričakovanju zelo velik delež mater v svojem otroštvu v družini svojih staršev nikoli ni slišalo italijanščine, kar pa velja le za enega očeta. Materam v tem življenjskem obdobju je bila absolutno najbolj tuja slovenščina, očetom pa furlanščina. Pri materah sta po stopnji tujosti na drugem in tretjem mestu potem lokalna govorica in furlanščina, pri očetih pa nemščina in slovenščina.

Relacije med podatki, pridobljenimi v odgovor na vsa tri zadnjenašteta vprašanja, so že na prvi pogled močno interesantne, saj odgovori na primer precizirajo jezik(e) starševskega gospodinjstva glede na kompetenco, ki jo je vprašani dosegel v času do šestih ali sedmih let starosti. Tukaj so variacije na ravni posameznika zanimive in pomembne: vzemimo primer respondentke, ki je v prvem vprašanju (jezikovni repertoar starševske družine) enakovredno navedla italijanščino, nemščino in lokalno govorico; v naslednjem vprašanju pa precizira, da je do vstopa v šolo italijanščine znala malo, lokalni jezik dobro, najbolje pa nemščino. - Ali pa primer respondenta, ki je kot repertoar svoje starševske družine navedel štiri jezike, toda le enega v odgovor na vprašanje **SE SPOMINJATE, KATERE JEZIKE STE RAZUMELI IN GOVORILI KOT PREDŠOLSKI OTROK?**

Iz odgovorov v celoti sledi, da sta bila slovenščina in furlanščina vprašanim v dobi zgodnje socializacije najbolj (in primerljivo) tuja koda, nemščina pa nekaj manj; izrazita je razlika le v poznavanju lokalne govorice, ki so jo očetje poznali v dvakrat večjem

številu kot matere. Poglejmo razmerja najbolj tujih, t.j. najmanj poznanih kodov (sl. 10a).

Graf 10a kaže minimalna odstopanja glede na podatke iz vprašanja o jezikovnem repertoarju v starševski družini: v času do začetka osnovnega šolanja so nekateri vprašanci imeli določeno stopnjo poznavanja tudi tistih jezikov, ki jih sicer v starševski družini niso srečevali in obratno, nekaterih jezikov, ki so sicer bili prisotni v družini staršev, sploh niso obvladali. Vendar je diskrepanca minimalna (razen seveda v nekaterih posameznih primerih, kot že rečeno): v splošnem velja, da so se vprašani svojega osnovnega jezikovnega repertoarja »nalezli« v primarnem socialnem okolju, v družini svojih staršev oziroma v družini, v kateri so do vstopa v šolo odraščali. – To pa ne velja za razlike med njihovim jezikovnim repertoarjem v otroštvu in sedanjim (sl. 10b).

Vidimo torej, da so se jezikovni repertoarji vprašanih od časov njihovega otroštva močno spremenili. Če zanemarimo dejstvo, da nekateri posamezni starši prihajajo iz zelo različnih jezikovnih okolij, lahko posplošeno rečemo, da so se vsi naučili italijanščine, izboljšali svoje znanje nemščine in vsaj očetje so tudi zelo občutno izboljšali svoje poznavanje slovenščine in furlanščine, slednje v kar dramatičnem obsegu. Pri obeh spolih pa je zaznavno upadlo znanje lokalne govornice oz. se je njen prostor v življenjih vprašanih od časov njihovega otroštva očitno skrčil.

Eksplikirajmo torej bistveno razliko v iskanem podatku pri zadnjih dveh vprašanjih: prvo je iskalo samooceno vprašanega o jezikih, ki jih je srečeval v družini, v kateri je zrasel; drugo vprašanje pa je anketiranca vprašalo po njegovem lastnem kodnem repertoarju v času zgodnjega otroštva (do vstopa v šolo). – Medtem ko smo že ugotovili, da samoocene o položaju slovenskih kodov v obeh vprašanjih primerjalno ne odstopajo signifikantno (razen pri posameznih vprašanih), si velja tudi za vprašanje o repertoarju v predšolski dobi ogledati prevalenčno razmerje (kot "lestvico" brez rezultata "nikoli"); torej lestvico kodov, kot jih je vprašani v iskani življenjski dobi poznal. Primerjava pove, da so vprašani pred vstopom v šolo znali več italijanščine (in očetje malenkost več furlanščine), kot pa so je bili deležni v svoji starševski družini; hkrati manj slovenščine in nemščine; poznavanje lokalne govornice pa ostaja izenačeno v obeh samoocenah (sl. 11a, 11b).

Očitno je, da je znanje slovenskih kodov, lokalne in nelokalnih variant, prevalentna lastnost očetov tako diahrono kot sinhrono: preprosteje rečeno, otroci, ki hodijo k tečajem slovenščine, v glavnem izvirajo iz družin, v katerih so nosilci slovenskih kodov očetje.

Zadnje vprašanje tega sklopa v anketi je sicer še vedno iskalo podatke o rabi in socialni incidenci slovenskih kodov pri vprašanih, je pa bilo zastavljeno zelo drugače od prejšnjih: iskalo je namreč lastni vtis vprašanega o rabi svojega jezikovnega repertoarja v komunikaciji z, naj se pošalimo, najpomembnejšim Drugim, namreč z lastnim zakoncem. Vprašanje je bilo, V KATEREM JEZIKU GOVORITE S SVOJIM ZAKONCEM?

Obdelava rezultata je bila drugačna kot pri gornjih vprašanjih, saj je bilo treba računati na korelacijo po polovici oz. parno zrcalnost odgovorov očetov in mater, vendar stoodsotno parno ujemanje nikakor ni bilo zajamčeno. Rezultati so izkazali ne le skoraj povsem uresničenega parnega zrcaljenja med spoloma (torej bi lahko domnevali, da se zakonci med seboj dobro poznajo in razumejo), temveč predvsem dejstvo, da je redni ali vsaj večinski kod komunikacije med našimi vprašanci italijanščina. To pa nadalje pomeni, da je italijanščina tudi kod premoščanja razlik med sicer nadvse pisanimi repertoarji v parih: je torej *lingua franca* med zakonci. – Verjamemo sicer, da bi detajliranje tega vprašanja (npr. povpraševanje po intimnem kodu med zakoncema in druga sistemska ali

situacijska preciziranja aktivacije posameznih delov repertoarja) pokazalo znatne variacije. Toda zanesljivo je mogoče domnevati, da so se respondenti v odgovoru držali presoje o občem večinskem kodu komunikacije z zakoncem. – V teh okvirih so si tudi zelo edini glede nerabljenih delov svojih repertoarjev: velika večina zakoncev, t.j. vsi razen dveh parov, nikoli ne uporablja slovenščine in furlanščine; noben razen štirih parov ne uporablja lokalne govornice; nemščino pa rabijo trije oz. štirje pari. Podatki so v resnici tako nedvoumni, da verjetno ne potrebujejo grafične eksplikacije; vendarle poglejmo »povprečni« rezultat, ki korigira manjša odstopanja od parnega zrcaljenja, za oba spola skupaj (sl. 12).

Starši o otrocih

V obsegu in na način, po katerem je gornje odgovore vendarle mogoče šteti za izjavljanje o intimni oz. nejavni rabi delov kodnega repertoarja, je bilo gornjemu sorodno vprašanje V KATERIH OD NAŠTETIH JEZIKOV STE GOVORILI S SVOJIMI OTROCI DO NJIHOVEGA TRETJEGA LETA, pri katerem je bil izbor jezikov enak kot pri gornjih vprašanjih, ponujeni kvalifikativi pa kot v vprašanju o kodnem repertoarju v starševski družini staršev. – V nasprotju s poprejšnjimi odgovori sta možnost »drugo« v ponujenem seznamu kodov tukaj izkoristila dva starša, očitno par. – Vprašani so torej s svojimi majhnimi otroci zgovorni v več kodih kot s svojimi zakonci: največ (17) jih sicer z otročiči govori ali je govorilo italijansko, vendar precej (skupaj 9) tudi nemško, v lokalni govornici (6), v slovenščini (3), in v furlanščini (1). – Med »izključno« rabljene jezike komunikacije z majhnimi otroci so respondentje, matere in očetje skupaj, uvrstili le tri kode: italijanščino (7), nemščino (4), in slovenščino (3). Slika kodne prevalence kaže sl. 13.

Če je torej komunikacija med vprašanimi zakonci precej – vsaj jezikovno – enolična, pa z majhnimi otroci starši komunicirajo precej bolj v skladu s svojim širokim kodnim repertoarjem. Jezik komunikacije z majhnimi otroci bi lahko šteli celo za indic materega jezika vprašancev, vendar je tak sklep glede na gornje rezultate očitno nezadosten vsaj kar dotiče, denimo, furlanščine. – Otroci, ki so slušatelji tečaja slovenskega jezika in njihovi mlajši in starejši bratje in sestre so bili torej do svojega tretjega leta starosti od svojih staršev najmanj deležni komunikacije – če izvzamemo kategorijo »drugo« – v furlanščini in slovenščini (sl. 14).

V celoti smo v anketi postavili več vprašanj, ki se vsa nanašajo na »jezikovno politiko« staršev do otrok. Vprašanj je bilo pet, zaporedoma:

- katere jezike ste govorili s svojimi otroci do njihovega tretjega leta starosti;
- ali so vaši otroci v prvih treh letih življenja s kakimi bližnjimi osebami (z zakoncem, z vašimi starši, tetami ali strici) govorili kak drug jezik, in če je tako, katerega (italijanskega; nemškega; slovenskega; lokalnega; furlanskega; drugo);
- kateri od jezikov je po vašem menju za vaše otroke najpomembnejši (italijanski; nemški; slovenski; lokalni; furlanski; angleški; francoski; drugo);
- s kakšnim razlogom otroke pošiljate k tečajem slovenščine (ker želim, da otrok/otroci razumejo govorjeno slovenščino; ker želim, da razumejo in govorijo slovensko; ker želim, da bi znali slovensko ravno tako dobro kot italijansko; ker mislim, da bodo bolje razumeli lokalno govornico); in povezano vprašanje,
- zakaj se vam to zdi pomembno: (ker k slovenščini pošiljajo svoje otroke tudi moji sorodniki ali sorodniki mojega zakonca; ker sem Slovenec(ka) in štejem svoje otroke za

Slovence; ker je slovenščina del naše kulture; ker je lokalna govornica del naše kulture; ker živimo na področju tromeje in se mi zdi pomembno, da otroci razumejo in govorijo jezike vseh treh držav; ker mislim, da jim bo znanje slovenščine koristilo v življenju; drugo).

Zgoraj smo že obravnavali vprašanje "v kakšnem jeziku ste govorili s svojimi otroci do tretjega leta starosti" v kontekstu komunikacije z zakoncem kot dveh rab, ki se približujeta nejavni, intimni sferi. Rezultati so pokazali, če na kratko povzamemo, da je med starši pri komuniciranju z majhnimi otroki najbolj »nepopularna« furlanščina, takoj za njo pa slovenščina. Toda po drugi strani iz podatkov sledi, da je bilo ravno toliko otrok vzgajanih v izključno italijanskem jeziku kot je bilo takih, ki tega jezika v tej starosti sploh niso poznali. Vendar je zgodnja socializacija v slovenskih kodih, v domačem ali v kaki drugi varianti, minimalna: le pet staršev je z otroci v tej vzrastni dobi govorilo v katerem od slovenskih kodov. - Ta podatek ni nobeno presenečenje; v skladu z domnevo, ki smo jo elaborirali že drugod (Šumi 1996) pa tudi ne gre za nič pretirano zaskrbljujočega z vidika interesa za ohranjanje slovenščine v dolini. Gotovo obstajajo trdni indici o tem, da današnje generacije otrok in mladostnikov v Kanalski dolini niso več primarno socializirane v slovenske kode; ti potemtakem niso, če rečemo nekoliko poenostavljeno in shematično, njihovi materni jeziki, kakršnekoli psihološke in sociološke posledice že utegnemo iz tega izvajati. Ni pa posebnega razloga, da bi v tem dejstvu iskali vzrok za kak iminentni propad slovenskih kodov v dolini, kajti navsezadnje se ti isti otroci slovenščine učijo; drugič pa razpolagamo z opažanji, da je domača govornica, alternativno imenovana *pa ukuščem*, *pa žabnškem*, *pa našem*.

...razumljen(a) kot izrazit 'kod odraslih', še natančneje, kot jezik odraslih (pretežno moških) vodij gospodinjstev, torej kot 'žmoški', 'žoblastni' kod, v katerega je treba dejansko zrasti in v katerem se socialno ni mogoče udeleževati v otroštvu (Šumi 1996: 180).

Vprašanje ALI SO VAŠI OTROCI V PRVIH TREH LETIH ŽIVLJENJA S KAKIMI BLIŽNJIMI OSEBAMI (Z ZAKONCEM, Z VAŠIMI STARŠI, TETAMI ALI STRICI) GOVORILI KAK DRUG JEZIK KOT VI, IN ČE JE TAKO, KATEREGA, je iskalo dodatnih podatkov o okoliščinah zgodnje jezikovne socializacije otrok. Mimo dejstva, da imajo nemara starši o svojem bližnjem govornem okolju nekoliko različno vedenje – ali pa so nemara starši mislili vsak na svoje bližnje sorodstvo – je kazno, da je tudi nemudna okolica otrok v času njihove zgodnje jezikovne socializacije pretežno italijansko govoreča, zatem pa v pomembnem deležu nemško. Najšibkeje zastopana je furlanščina, skupni rezultat slovenskih kodov pravzaprav ni nizek: nepričakovano nizka je pravzaprav le ocena staršev o izpostavljenosti otrok lokalni govornici. Po vrednostih je starševska ocena o kodnem repertoarju v okolici majhnih otrok primerljiva s kodno prevalenco v starševskih družinah staršev (prim. zgoraj). – Celota teh starševskih ocen je grafično predstavljena v sl. 15.

Z naslednjim vprašanjem smo iskali starševsko projekcijo glede kodnega repertoarja, kakršnega želijo svojemu otroku ali otrokom zagotoviti: radovednost o hierarhiji kodov, ki se staršem zdijo najbolj zaželeni oz. za njihove otroke pomembni, smo strnili v vprašanje KATERI OD NAVEDENIH JEZIKOV SE VAM ZDIJO NAJPOMEMBNEJŠI ZA VAŠE OTROKE. Že znani seznam lokalno prisotnih jezikov, dopolnjen z angleščino in francoščino ter opcijo »drugo« smo opremili s tremi kvalifikativi: ni pomemben; srednje pomemben; najpomembnejši. - Izkazalo se je, da se vprašanim staršem za njihove otroke absolutno najpomembnejši po vrsti zdijo tile kodi: italijanščina; nemščina; in slovenščina.

Pomen slednjih dveh kodov starši gledajo dokaj izenačeno: nemščina komajda kaj vodi pred slovenščino. Na četrtem mestu pa je angleščina. To je zelo jasen, čist in zdravorazumni rezultat: starši menijo, da morajo otroci znati jezike vseh treh držav Tromeje, pri čemer ima kod lastne države visoko prednost, in takoj nato tudi angleščino kot najpomembnejši svetovni jezik.

Glede na nizko kompetenco mater v lokalni govorici (in slovenščini) je bil precejšnje presenečenje podatek, da je lokalna govorica materam bolj pri srcu kot očetom, kadar gre za uvrščanje med jezike, ki se jim zdijo najpomembnejši za njihove otroke; med malo manj pomembnimi jezikovnimi znanji pa so starševski sentimenti do domačega jezika izenačeni. Prav nobeden izmed staršev pa ne misli, da bi znanje furlanščine imelo primaren pomen za njihove otroke; uvrstili so ga marveč kot izrazito sekundaren kod, blizu in le malo višje od francoščine.

Naslednje vprašanje v tem sklopu, zastavljeno zelo naravnost, se je glasilo **ZAKAJ POŠILJATE SVOJE OTROKE K TEČAJEM SLOVENŠČINE?** Ponujeni so bili naslednji odgovori: 1. otroci razumeli govorjeno slovenščino; 2. razumeli in govorili slovensko; 3. znali slovensko enako dobro kot italijansko; 4. da bi bolje razumeli lokalno govorico. S tako ponudbo odgovorov (na vprašanje nista odgovorila en oče in ena mati) smo pravzaprav skušali ugotoviti ambicijo staršev glede znanja slovenščine pri otrocih: ali menijo, da je dovolj osnovno znanje, solidno znanje ali celostna kompetenca? V četrtem ponujenem odgovoru pa smo načeli temo, ki smo jo polno razvili v zadnjem sklopu vprašanj: namen je bil ugotoviti, ali je vključevanje v množico kompetentnih govorcev lokalne govorice nemara cilj, ki ga starši zasledujejo. - Iz rezultatov je razvidno, da starši večinsko težijo k temu, da bi otroci osvojili solidno znanje slovenščine: nekaj manjše pa je pričakovanje, da jo bodo osvojili tako dobro kot jezik večinskega okolja in šole, italijanščino. Spet je presenetil sentiment, ki ga matere očitno izkazujejo lokalni govorici: kar štiri menijo, da bo znanje slovenščine otrokom pomagalo v kompetenci v lokalni govorici (prim. sl. 16).

Naslednje vprašanje je bilo, kot rečeno, neposredno tematsko vezano na prejšnje in se je glasilo: **ZAKAJ MENITE, DA JE (UČENJE SLOVENŠČINE ZA VAŠE OTROKE) POMEMBNO?** Ponujenih je bilo šest odgovorov; te in dodatno opcijo »drugo« zaradi razvidnosti predstavljamo tudi v tabelarni obliki (tab. 2).

Kar šest očetov je izbralo več kot en odgovor na gornja vprašanja, in pet mater. Medtem ko se starši strinjajo pri utilitarnih razlogih (5 in 6), so matere (ponovno) izkazale bistveno večjo občutljivost za vprašanja lokalne kulture in tradicije in so kar šestkrat slovenščino označile za del lokalne kulture, lokalno govorico pa trikrat; tako so se izrekle kljub izkazanemu dejstvu, da niso tipične ali večinske nosilke slovenskih kodov, temveč so to očetje. En sam roditelj je izkoristil možnosti oblikovanja lastnega odgovora (»drugo«): »ker je znanje več jezikov kulturno bogatenje«. En oče je k odgovoru »ker se čutim Slovenca...« dopisal: »vendar kot italijanski državljani«. Odločali pa so se (zaradi dolgotnosti odgovorov jih v legendi h grafu številčimo po gornjem tabelarnem ključu; poleg tega je treba imeti v mislih, da so nekateri vprašanci izbrali več kot en odgovor, tako da z grafom tukaj prikazujemo »kolektivno« rezoniranje, ne pa kako specificirano po osebah), kot kaže sl. 17.

Rezultat torej jasno kaže, da starši svoja prizadevanja, da bi se otroci naučili slovenščine, racionalizirajo kot predvsem zadevo pagmatične priprave otrok na življenje in kariero, in to kar v 60 odstotkih vseh mnenj, ki so jih o tem izrazili.

Zadnji, sklop vprašanj se je izrecno nanašal na razmerje med slovenščino (ponavljamo, da smo v ta izraz strnili vse od knjižne slovenščine pa do vseh možnih nelokalnih variant) in lokalno govornico. Vprašanja so bila:

- Ali menite, da je znanje slovenščine za otroke glede na lokalno govornico manj pomembno, enako pomembno ali bolj pomembno?
- Ali menite, da tečajji slovenščine otrokom pomagajo pri učenju lokalne govornice (da; zmerno; ne; ne vem)?
- Ali menite, da znanje lokalne govornice otrokom pomaga pri učenju slovenščine (da; zmerno; ne; ne vem)?
- Ali menite, da bi bilo dobro otroke poučevati lokalni jezik (da; ne; ne vem)?

Medtem ko je prvo vprašanje zasledovalo evidenten cilj, je drugo in tretje mogoče šteti za kontrolni vprašanje k prejšnjim, ki se dotikajo razmerja med slovenščino in lokalno govornico; zadnje vprašanje pa smo postavili iz dveh razlogov. Prvič, v Kanalski dolini se slovenskega jezika v rednih javnih šolah ni poučevalo že od časa priključitve k Italiji (1919)¹¹, politično pa je bila dolina do pred nedavna tudi precej izolirana od centrov slovenstva. V takih okoliščinah ima lokalni jezik tendenco osamosvajanja od standarda, kar je proces, katerega geografsko bližnje variante poznamo npr. v Benečiji in Reziji. Dejansko so se v zadnjem času v nekaterih, recimo temu, lokalistično nastrojenih krogih v dolini pojavila naziranja o (večji) pomembnosti lokalne govornice od standarda, kar smo želeli z vprašanjem preveriti. - Prvo vprašanje se je torej glasilo, **KAKO POMEMBNO JE ZNANJE SLOVENŠČINE ZA OTROKE GLEDE NA LOKALNO GOVORICO?** Tudi tukaj so rezultati izkazali znatno diskrepanco med očeti in materami: matere so se spet »zavzele« za lokalno govornico, ki se jim zdi enako pomembna kot znanje slovenščine kar sedemkrat, očetom pa le štirikrat; zato pa se starši strinjajo glede večjega pomena slovenščine, kar lahko gledamo kot pragmatično stališče. Le en oče meni, da je znanje slovenščine manj pomembno od znanja lokalne govornice (pr. sl. 18a).

¹¹ Na pobudo lokalnih političnih dejavnikov, predvsem občin Trbiž (Tarvisio) in Naborjer-Ovčja vas (Malborghetto-Valbruna) in lokalne Gorske skupnosti je bila v maju leta 1997 sprožena širša razprava o možnostih uvedbe pouka slovenskega jezika v nekatere osnovne šole v dolini, h kateri je bilo vabljeno tudi SKS Planika. Temeljni namen akcije je bil te šole obvarovati pred grozečim zaprtjem zaradi premajhnega števila otrok tako, da bi pridobile poseben status kot izvajalke t.i. multikulture vzgoje. Začetni tentativni dogovor je bil, naj bi realizaciji projekta pristopila lokalno didaktično ravnateljstvo v sodelovanju s SKS Planika, vendar je slednje od priprav odstopilo zaradi zamejitvev v programu (neustrezen in strokovno sporen naslov pouka – Multikultura; ena skupna šolska ura slovenščine tedensko za vse štiri razrede osnovne šole; prepoved slovnicega pouka, pouka slovenske ortografije in sploh pisanja). Tako zastavljen pouk se je sredi januarja 1998 začel v dveh šolah Kanalske doline: v Žabnicah in v Ukvah. V svojem dopisu pristojnim lokalnim in pokrajinskim šolskim in drugim oblastem je vodstvo SKS Planika v marcu 1998 obnovilo potek dogodkov in med presodilo, da tako zastavljen pouk ni le strokovno povsem zgrešen, temveč zgodovinsko prisotnost slovenščine in njenih govorcev v dolini folklorizira in jih kategorizira kot »drugačno«, torej v bistvu »tujko« kulturo. V tem in v dopisu iz septembra 1998 je SKS Planika ponovno ponudilo svojo eksperimto pomoč pri načrtovanju takega predmeta. Čeravno so bili odgovori nagovorjenih oblasti evazivni, je misliti, da si je s takim ukrepanjem SKS Planika učinkovito zagotovilo ne le pozicijo prvega strokovno pristojnega za vprašanje, temveč je vzpostavilo tudi formaliziran družbeni nadzor nad poučevanjem slovenščine v osnovni šoli, hkrati pa je svoje privatne tečaje še razširilo, poleg tečajev za odrasle tudi na srednješolsko populacijo, kjer je bila pobuda obarvana presoja individualnih, četudi ta čas odločujočih, akterjev v procesu, kar pa ne zanikuje dolgoročnih obetov projekta. – Vir za dopise: arhiv SKS Planika.

Slednjič smo zastavili vprašanja, ALI MENITE, DA TEČAJI SLOVENŠČINE OTROKOM POMAGAJO PRI UČENJU LOKALNE GOVORICE?, in ALI MENITE, DA ZNANJE LOKALNE GOVORICE OTROKOM POMAGA PRI UČENJU SLOVENŠČINE? Poizvedbi sta direktno komplementarni, zato bomo tudi rezultate predstavili skupaj in primerjalno (sl. 18b, 18c).

Kot kažeta gornja grafa, so matere v primeri z očeti veliko bolj prepričane v vzajemno vrednost obeh kodov za učenje enega ali drugega, skeptične pa so glede vprašanja, ali znanje slovenščine pomaga pri učenju lokalne govornice. Odgovori očetov so bolj razgibani, v istem vprašanju pa so bistveno večji dvomljivci. Prehod z lokalne govornice na slovenščino se jim zdi dosti bolj verjeten kot obratno (sl. 18č).

Zadnje vprašanje, ALI MENITE, DA BI BILO DOBRO OTROKE POUČEVATI LOKALNI JEZIK?, je ponudilo kaj skope možnosti odgovorov: da, ne, ne vem. En par staršev je svoj nikalni odgovor dodatno utemeljil s pripisom "ker bi prišlo do zmede pri učenju slovenščine"; en par se ni odločil za ponujeno, pač pa je dopisal "ni nujno". Matere so tudi tu izkazale visok in razločen "sentiment" do lokalne govornice (ena mati ni obkrožila nobene ponujene možnosti), očetje pa so v šibki večini (5 : 4) na strani nikalnega odgovora (sl. 19).

Slovenski kodi: vrednotenje in raba

Za zaključek gornjega prikaza si najprej velja ogledati rezultat še dveh vprašanj, zastavljenih v anketi: prvo je spraševalo o lastnostih domače govornice v primeri s slovenščino in drugimi kodi. Karakteristično je, da je večina (7) vprašank prepričanih, da je lokalna govornica enako izrazna kot katerikoli drug jezik, da je torej popoln kod; razen ene (1) same pa se nobena ni hotela izreči o večji ali manjši lepoti domačega jezika v primeri s slovenskim, ta edina pa meni, da je lokalna govornica lepša. Razen ene (1) se tudi nobena ni izrekla o tem, ali je lokalna govornica podobna slovenščini ali ne, in ali je njena zvrst ali ne; edina izjema (1) meni, da lokalna govornica ni podobna slovenščini. – Med očeti so odgovori bolj kvalificirani. Da je lokalna govornica enako izrazna kot drugi jeziki, menijo štirje (4); da je lepša od slovenščine, eden (1); da je bolj praktična od slovenščine, tudi eden (1), ki pa edini meni tudi, da je lokalna govornica varianta slovenščine. Eden (1) tudi odgovarja, da je enako lepa in praktična kot slovenščina. Da je drugačna od slovenščine, menita dva (2). Med materami torej prevladuje vtis, da je lokalna govornica enako ekspresivna in torej enakovredna drugim kodom – kar bi bilo mogoče, ne pa nujno, treba brati kot prepričanje v avtonomnost lokalne govornice, torej njeno nesorodnost s slovenščino, med očeti pa, da je podobna slovenščini: slednje je prav gotovo v korelaciji z njihovo visoko kompetenco v slovenščini.

Slednjič smo v tem sklopu vprašanj iskali še podatek, kakšno je posameznikovo govorno vedenje glede na domači kod. Vprašanje je bilo, ALI MENITE, DA SAMI LOKALNO GOVORICO UPORABLJATE VEDNO VEČ (ENAKO, VEDNO MANJ, NE VEM). Na vprašanje nista odgovorila dva (2) očeta in pet (5) mater, ki si kompetence v lokalni govornici ne prisojajo. Izmed tistih, ki jezik sami očitno tako ali drugače uporabljajo (7 mater in 9 očetov), se za ohranitev govornice očitno trudijo vsaj trije (3) očetje in tri (3) matere; še trije (3) očetje in dve (2) materi menijo, da govornico rabijo vedno manj; in ena sama mati (1) pravi, da jo uporablja vedno več. Trije očetje (3) in ena (1) mati svoje

rabe lokalnih kodov ne more presoditi (»ne vem«). Vprašanci torej svoje lastne govorne prakse v lokalnem jeziku večinoma ne vidijo kot problematične, in za usihanje rabe, ki jo percipirajo, očitno vidijo širše vzroke. Diskrepanca med vtisom o rabi in oceni lastne rabe lokalnega jezika, ki jo kaže spodnji graf, ponovno potrjuje, da so očetje tisti, ki se s svojimi govornimi praksami upirajo marginaliziranju lokalne govorice; zgoraj smo jih že razpoznali za nosilce slovenskih kodov v družinah vprašancev (gl. slika 20).

Ti rezultati gotovo navajajo na več premislekov. Najprej tiste bolj tehnične narave. Konstrukcija povprečij, izkazanih pri mnogih gornjih rezultatih, je bila le ena možna pot interpretacije pridobljenih podatkov, saj velikost vzorca, struktura ankete in predhodno znanje o problematiki omogočajo tudi konstrukcijo podatkovnih slik parov, posameznikov, skupin posameznikov ali kako drugače analitsko zamejenih entitet. Vendar se metoda trientitete analize (starševske skupine kot celote, skupine mater in očetov posebej) zdi srečno izbrana za izris nekaterih osrednjih problemov presoje tistih delov samopripisov in samoizrekanj, ki jih navadno označujemo kot etnične. Z vidika slednjih, kot rečeno, je bila raziskava empirična preverba opažanj, pridobljenih v mnogih neformaliziranih terenskih izkušnjah. - Poglejmo te izbrane vidike posamič.

Že uvodoma smo govorili o jezikovnem repertoarju kot primarnem socialnem viru. V natanko osemdeset letih od časa velikega pretresa, priključitve k Italiji, so potomci tedanjih odraslih generacij dolinskih domačinov ta vir, kot pričajo rezultati raziskave, dramatično razširili, ga prilagodili novim socialnim in političnim okolnostim v svojem življenjskem okolju in si ga podredili na način, ki je v tako množičnem obsegu pravzaprav posebna lastnost prebivalstva ob meddržavnih mejah. Iz druge bistvene posledice leta 1918, reorganizacije in (zaradi obsežnih populacijskih premikov tudi) repopulacije socialnih razredov v dolini, ki je pretežno kmetско domačinsko prebivalstvo potisnila na dno, so prav tako – vsaj v okviru opazovane skupine in njenega rodbinskega zaledja – očitno uspeli iztisniti prednostni položaj: večina izpraševanih očetov sestoji iz najaktivnejše živeče generacije potomcev starih domačinskih rodbin, katerih pomemben socialni atribut je dejstvo, da so večinoma poročili ženske iz nelokalnih in nedomačinskih okolij, tudi seveda iz lokalnega "italijanskega" miljeja; obratnih primerov je v izpraševani skupini le nekaj. Domnevamo lahko, da je bilo tako poročanje moških domačinov je bilo še pred nekaj desetletji dokaj redko in verjetno vsaj s stališča večinskega dolinskega prebivalstva štetu za prestižno; domnevamo lahko tudi, da je bilo dosti običajnejše poročanje "prise-ljencev" z domačinkami, kar ve bi bilo običajno za situacijo, v kateri je domačinska skupina z različnimi kulturnimi znaki potisnjena po razredni lestvici, ki jo določa zmagoviti »okupator«, navzdol, s čimer je ustvarjeno t.i. razmerje spolne asimetrije v dostopnosti žensk obeh skupin za moške dominantne skupine (prim. Južnič 1993). Vendar naši podatki kažejo, da tako poročanje domačinskih deklet med domačini ni bilo nujno štetu za prestižno, pa tudi ne hudo pogostno. Izjave starejših informatorjev na terenu, pa tudi začete raziskave genalogij domačinskih rodbin kažejo, da je domačinska plast prebivalstva, četudi hudo zdesetkana zaradi odseljevanja med fašističnimi Opcijami (1938-42), ohranila izredno močno skupinsko integriteto, katere znak je tudi neodobravanje moženja deklet izven skupine ali celo obstoj aktivnih strategij za preprečevanje takega poročanja, in precejšen delež priženjencev v domačinska gospodinjstva že kmalu po letu 1920, kar kaže na asimilatívno in s tem tudi – vsaj v nekaterih ozirih ali nemara razmerjih - prestižno moč domačinske skupine. Ta vprašanja, kot rečeno, čakajo nadaljne razjasnitve skozi že načrtovana raziskovanja.

V tem smislu je mogoče tolmačiti veliko senzibiliziranost vpraševanih mater pri vrednotenju kulture in jezika skupine, ki jih morajo v bistvu šteti za rodbinsko in družinsko zaledje

svojih soprogov, in v katerega so primožene. Prav ta senzibiliziranost pa, obratno, kaže tudi na to, da so te reči v družinah njihovih mož implicitno ali eksplicitno "na dnevnem redu".

Ta, recimo ji, etnična agenda domačinov Kanalske doline slovenske kode vključuje na način, ki kaže na njihovo polno funkcionalnost znotraj domačinske moralne skupnosti. V tem smislu skupnost kaže veliko lojalnost domačemu jeziku in njegovim približkom, ki jo najrazločnejše, skozi tečaje SKS Planska, zastopa "slovenščina". Opažanje o relativnem "razgubljanju" teh kodov je pravzaprav nasledek eksternega pogleda, ki "žaluje" za stvarmi, ki jih domačinska perspektiva kratkomalo ne vključuje in kot takih ne more zagledati. V tem vidimo kvalitativno razliko med "narodnostnim" se-ntimentalizmom in perspektivo, ki smo jo uvodoma pripisali domačinom Kanalske doline kot privilegirano, kadar gre za presojo projekta nacionalizma: njihova raba slovenskih kodov tega vira zaenkrat očitno ne potrebuje.

Reference:

- Dolhar, Rafko.** 1995. Leva sredina in tržaški Slovenci. I. del. Trst: Virgil Šček.
- Gariup, Mario.** 1995. Odločili so se za tretji rajh : Kanalska dolina 1939 (Svobodna misel) št. 15 (11.VIII.1995), str. 15-18, št. 16 (25.VIII.1995), str. 15-18.
- Jenkins, Richard.** 1997. Rethinking ethnicity. Arguments and explorations. London etc.: Sage.
- Knudsen, Anne.** 1996. European ethnic and linguistic minorities in a social anthropological perspective. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 17 – 28.
- Komac, Miran.** 1995. Levo in desno med goriškimi Slovenci. V: *Pretoki*, 1-2, ss. 7-30.
- Minnich, Robert G.** 1993. Socialni antropolog o Slovencih. Zbornik socialnoantropoloških besedil. Ljubljana: SLORI in Amalietti.
- Minnich, Robert G.** 1996. The individual as author of collective identities: reconsidering identity formation within a multilingual borderland. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996.
- Moritsch, Andreas.** 1996. Der Prozeß der nationalen Differenzierung in der Region Dreiländereck bis 1918. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 77 – 88.
- Neumann, Iver.** 1996. The formation of European identity and the minorities. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 193-202.
- Steinicke, Ernst.** 1984. Das Kanaltal. Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion. Innsbruck: Institut für Geographie der Universität Innsbruck. Innsbrucker geographische Studien, Band 11.
- Steinicke, Ernst.** 1996. Die humangeographische Differenzierung des Kanaltals innerhalb der Montagna Friulana. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 103 – 130.

Stuhlfarrner, Karl. 1996. Das Kanaltal 1918 – 1945. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 89 – 102.

Šumi, Irena. 1995. Multilingualism on European borders: the case of Valcanale. V: *Anthropological Notebooks*, 1995, I/1, ss. 108-112.

Šumi, Irena. 1996. Standardna in narečna slovenščina v Kanalski dolini: vzorci učenja in rabe. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 177 – 192.

Šumi, Irena. 1988. Socialna lega slovenskega jezika v Kanalski dolini. Empirična raziskava v družinah slušateljev tečaja slovenskega jezika. Projektne naloge v letu 1997: prvo poročilo. Trst: SLORI (kopija poročila dostopna v knjižnici INV, Ljubljana).

Šumi, Irena in Salvatore Venosi. 1995. Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes. Trst: Virgil Šček.

Šumi, Irena in Salvatore Venosi (ur.). 1996. Večjezičnost na evropskih mejah: primer Kanalske doline. Multilingualism on European borders: the case of Valcanale. Kanalska dolina/Valcanale: SLORI, sedež Kanalska dolina/SLORI, seat Valcanale.

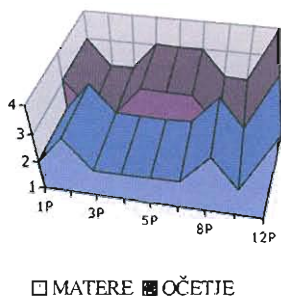
Venosi, Salvatore. 1996. Slovenci v Kanalski dolini. V: ŠUMI in VENOSI (ur.), 1996. Ss. 45 – 50.

Summary

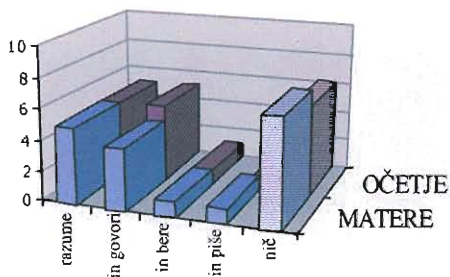
"...for we live at the triple Border": Slovene codes usage and evaluation in parents of children that frequent private Slovene language instruction in Valcanale

Among the researchers of various disciplines that have dealt with Valcanale, Italy, a border region at the triple Italian-Austrian-Slovene border, a fairly firm consensus has formed regarding the ethnic self-perceptions of the native Slovene speakers. It has been established that they do not, as a rule, regard the Slovene part of their linguistic repertoire as an ethnic or national identity marker. Their most dramatic population history since the annexation of the valley to Italy in 1918 induced the scholars in the classical Slovene minority studies to view their situation as an impossibility, as an aphasic social defect. Our observations, however, show that precisely because such history, this population enjoys superior understanding of the nature of nationalism, and possesses detailed and much reflected upon identity self-perceptions. The paper is based on the 1997 research among parents whose children frequent private Slovene language instruction in the valley. The initial premise held that this group of parents are all members of an extended kin network within which Slovene codes maintain their firm social position. This position is highlighted through the analysis of a series of self-estimations and projections as obtained through research, and offers considerable insight into their construction of social identities.

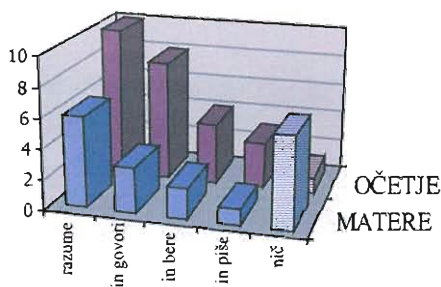
SLIKA 1: Izobrazba starševskih parov

SLIKA 2a: Lokalna govornica pri materah in očetih (N=23)

SLIKA 2b: Slovenščina pri materah in očetih (N=23)

SLIKA 3: Komunikabilnost v slovenskih kodih pri starševskih parih (N=11)

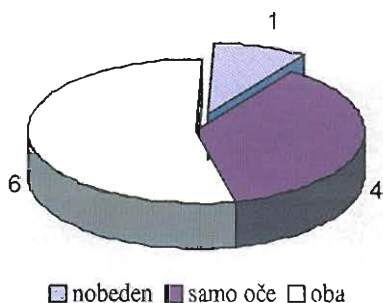
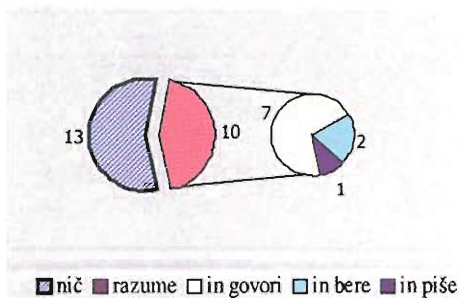

TABELA 1: Poznavanje lokalne govornice in slovenščine pri starševskih parih⁸

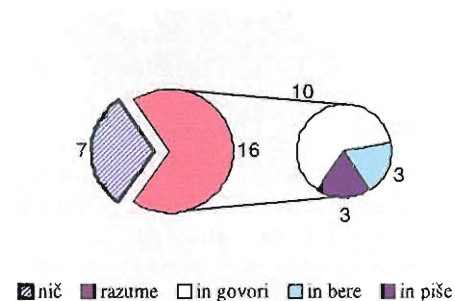
PAR	RAZUME		GOVORI		BERE		PIŠE	
	F	M	F	M	F	M	F	M
P1	••	••	••	••				
P2	•		•					
P3	•		•					
P4	•	••	••		•		•	
P5	••	••	•	•	•		•	
P6	•		•					
P7	•	--	•	--	--		--	
P8	••	••	••		••			
P9	•	•	•	•	•	•	•	•
P10	•							
P11	••	••	••	••	•	•	•	
P12								

⁸ V gornjih dveh tabelah smo pomanjkanje podatka označili z znakom »-«. V vseh primerih gre za starševski par, pri katerem je anketo lahko izpolnila le mati; vsi drugi vprašanci so ustrezno označili odgovore.

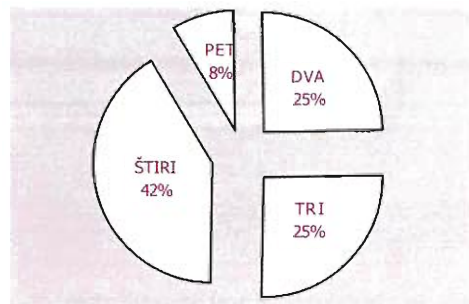
SLIKA 4a: kompetenca v lokalni govornici pri vseh starših (N=23)

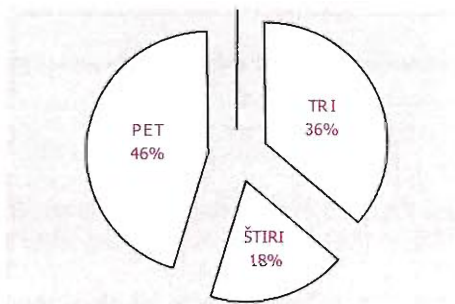
SLIKA 4b: kompetenca v slovenščini pri vseh starših (N=23)

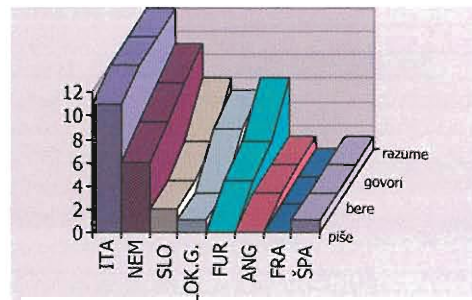
SLIKA 5a: Kodni repertoar pri materah (N = 12)

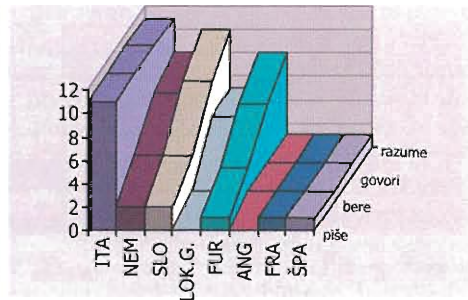
SLIKA 5b: Kodni repertoar pri očetih (N = 11)

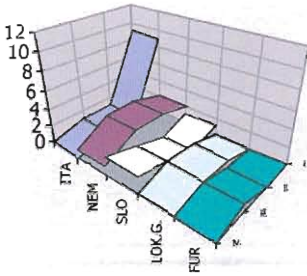
SLIKA 6a: Kompetenca v jezikih pri materah (N = 12)

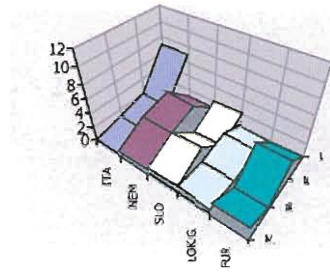
SLIKA 6b: Kompetenca v jezikih pri očetih (N = 11)

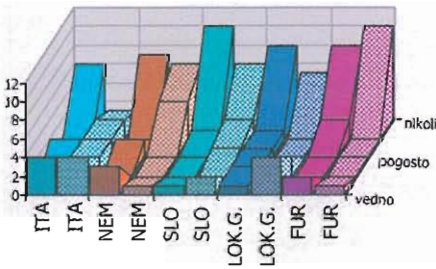
SLIKA 7a: Najljubši jezik pri materah (N = 12)

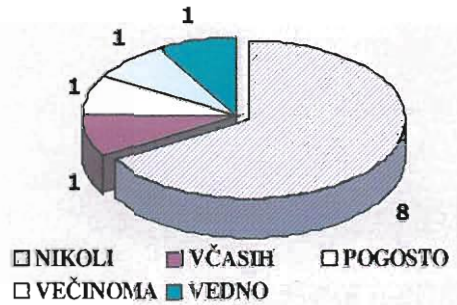
SLIKA 7b: Najljubši jezik pri očetih (N = 10)

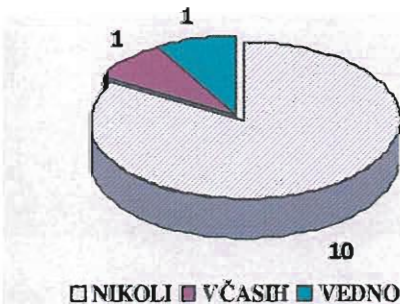
SLIKA 8: Jeziki v starševskih družinah in frekvenca rabe (N = 23)

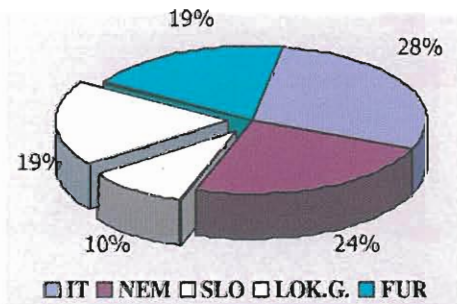
SLIKA 9a: Lokalna govornica v starševskih družinah mater (N = 12)

SLIKA 9b: Slovenščina v starševskih družinah mater (N = 12)

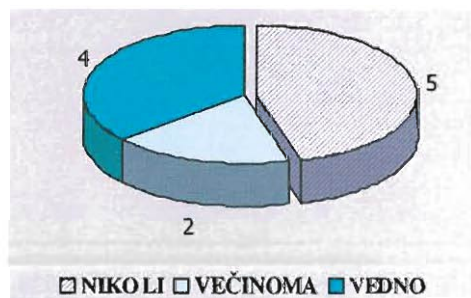

SLIKA 9c: Prevalenca kodov v starševskih družinah mater (N = 12)

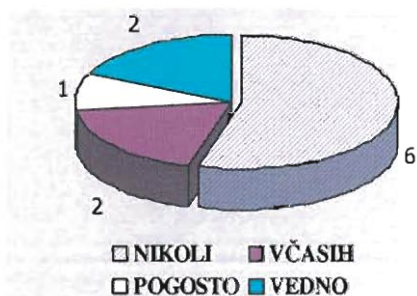

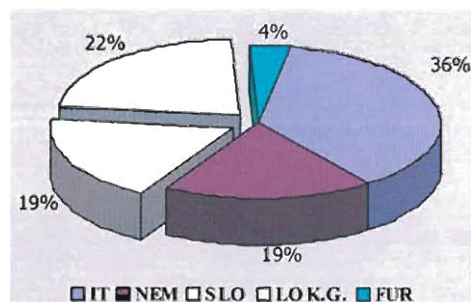
SLIKA 9c: Lokalna govornica v starševskih družinah očetov (N = 11)

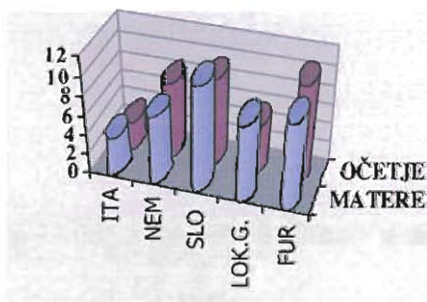
SLIKA 9d: Slovenščina v starševskih družinah očetov (N = 11)

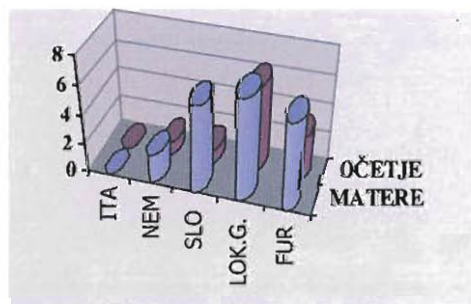
SLIKA 9e: Prevalenca kodov v starševskih družinah očetov (N = 11)

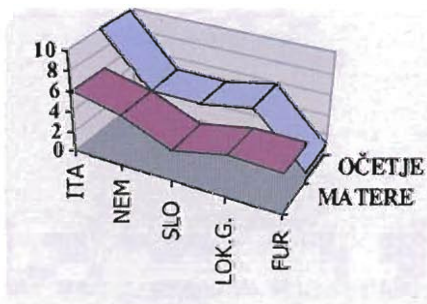
SLIKA 10a: Deleži kodne nekompetence ("nič") pri vprašanih do začetka šolske dobe (N = 23)

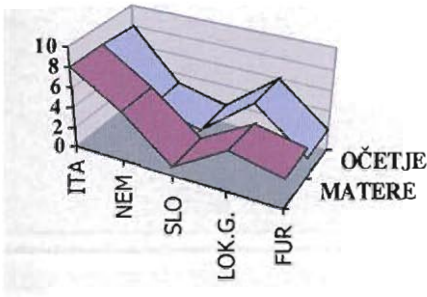
SLIKA 10b: Nična kompetenca v sedanjem jezikovnem repertoarju vprašancev (N = 23)

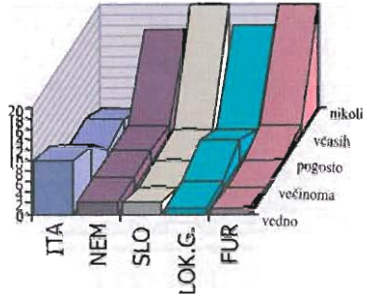
SLIKA 11a: Prevalenčni kod v starševskih družinah vprašanih (N = 23)

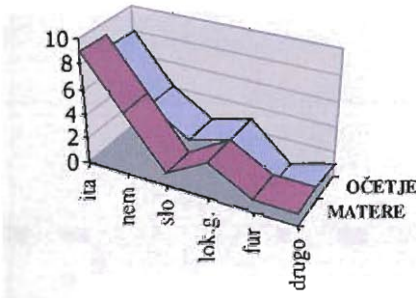
SLIKA 11b: Prevalenčni kod pri vprašanih do vstopa v šolo (N = 23)

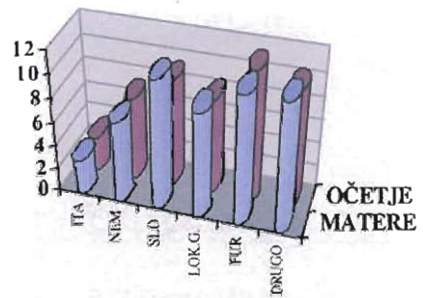
SLIKA 12: Povprečje kodov komunikacije s partnerjem (N = 23)

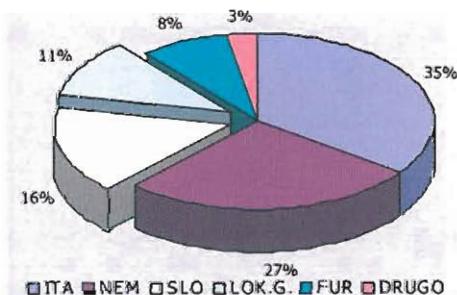
SLIKA 13: Prevalenčni kod pri komunikaciji z otroci (N = 23)

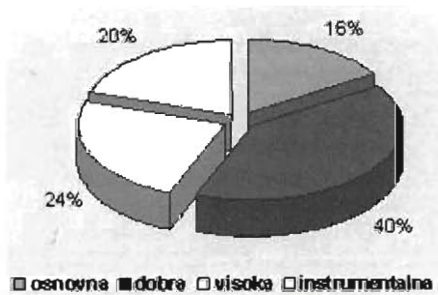
SLIKA 14: Nična komunikacija z otcem do tretjega leta starosti (N = 23)

SLIKA 15: Prevalenca kodov v bližnji okolici majhnih otrok

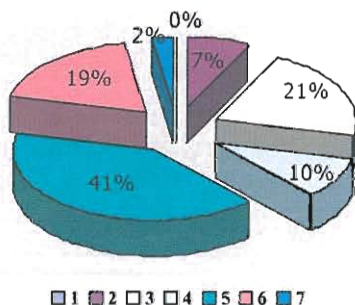
SLIKA 16: Želena kompetenca v slovenščini pri otrocih (N = 21)

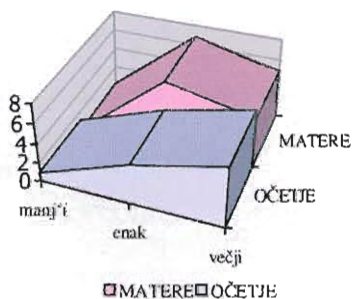
TABELA 2: Zakaj je pouk slovenščine za otroke pomemben

KER	F	M
1 moji in moževi sorodniki pošiljajo otroke k slovenščini		
2 sem Slovenec(ka) in štejem svoje otroke za Slovence	1	2
3 je slovenščina del naše kulture	6	3
4 je lokalna govornica del naše kulture	3	1
5 živimo na Tromeji in sodim, da je znanje vseh treh jezikov za otroke pomembno	9	9
6 menim, da jim bo poznavanje slovenščine v življenju koristilo	4	4
7 drugo (ker je znanje več jezikov kulturno bogatenje)	1	

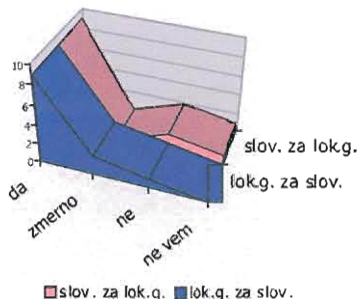
SLIKA 17: »Zakaj pošiljamo otroke k slovenščini«, frekvenca ponujenih odgovorov

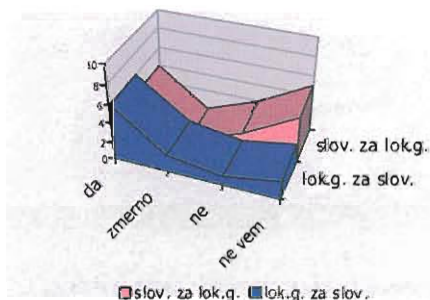
SLIKA 18a: Pomen znanja slovenščine glede na lokalno govornico (N = 23)

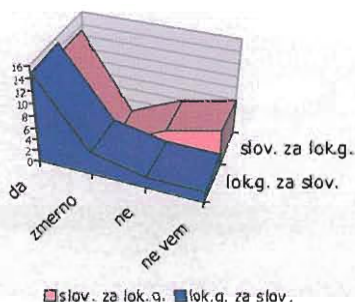
SLIKA 18b: Pomen znanja slovenščine za lokalno govornico in lokalne govornice za slovenščino pri materah (N = 12)

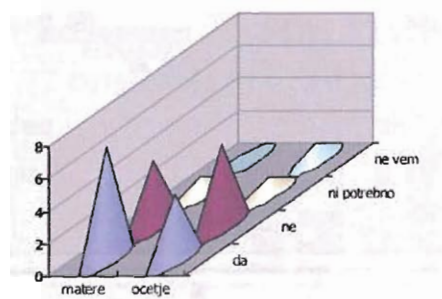
SLIKA 18c: Pomen znanja slovenščine za lokalno govornico in lokalne govornice za slovenščino pri očetih (N = 11)

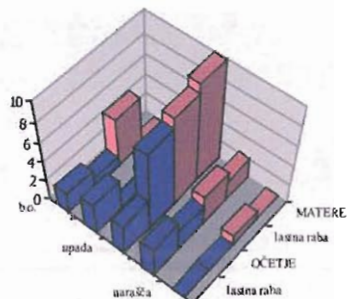
SLIKA 18č: Pomen znanja slovenščine za lokalno govornico in lokalne govornice za slovenščino pri materah in očetih (N = 23)

SLIKA 19: Potrebnost poučevanja lokalne govornice (N = 22)

SLIKA 20: Samopercipirana obča in lastna raba lokalnega jezika (N = 23)

SLOVENSKA MANJŠINA V SLOVENSKO- ITALIJANSKIH ODNOSIH (kronološki pregled za obdobje od osamosvojitve 1991 do konca 1995)

Marko Kosin*

Pregled zajema tiste korake in razgovore o slovenski manjšini med uradnimi predstavniki Slovenije in Italije v katere je imelo vpogled veleposlaništvo Republike Slovenije v Rimu. Omenjamo tudi nekatere važnejše dogodke iz slovensko-italijanskih odnosov, ki so se odražali na položaj slovenske manjšine. Reproducirani so tudi pomembnejši dokumenti, ki jih je v zvezi z zaščito slovenske manjšine slovenska stran uradno posredovala italijanski.

Namesto uvoda

Po mednarodnem priznanju Slovenije so italijanska vlada in njeni organi postajali slovenski manjšini vedno manj naklonjeni. Kljub Osimski pogodbi ter sodbam njihovega ustavnega sodišča v prid uporabe slovenskega jezika in varstva manjšine, naša sosedka ni pokazala dejanske pripravljenosti, da bi storila kaj konkretnega za izboljšanje položaja manjšine, oziroma, da bi preprečila tiho zmanjševanje njenih pridobljenih pravic, ki se od proglasitve samostojnosti Slovenije dejansko stalno zožujejo. Problemi slovenske manjšine so zato bili stalni predmet razgovorov med državama. Slovenski državniki so v vseh srečanjih z italijanskimi, opozarjali na nezadostno zaščito, težave in slab položaj slovenske manjšine ter zahtevali, da se to nujno in benevolentno uredi. Na posebno občutljive probleme ter grobe kršitve pa smo reagirali tudi z diplomatskimi notami ali pismi naših zunanjih ministrov.

Po osamosvojitvi Slovenije (in Hrvaške) je uradna Italija naenkrat začela izkazovati posebno skrb za zaščito italijanske manjšine v Istri. Prej se več kot trideset let (od leta 1955) ni zanimala za svojo manjšino. Interno so njene pripadnike celo smatrali za nekakšne izdajalce italijanstva, ker so se odločili ostati v Jugoslaviji. Zvezo z njo so vzdrževali le preko njihovega generalnega konzulata v Kopru in Ljudske univerze v Trstu, ki je manjšini zagotavljala skromna sredstva iz državnega proračuna za pomoč lokalnim sedežom (ti. circolom) italijanske manjšine, šolam, učiteljem, štipendije in podporo kulturni dejavnosti. Kot veleposlanika nekdanje Jugoslavije so me na primer zaradi italijanske manjšine v štirih letih (1980-1984) samo enkrat poklicali v Farnesino in to, ko je popis prebivalstva leta 1981 pokazal, da v Jugoslaviji živi le še 15.000 Italijanov. Njihova nenadna velika skrb za svojo manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem po osamosvojitvi vzbuja naše pomis-

* Avtor je bil veleposlanik Republike Slovenije v Italiji v obdobju od 1992-1995

leke saj zrcali neko novo italijansko politiko do Istre. V situaciji, ko odločno zavračajo sklenitev kakršnegakoli dvostranskega sporazuma o slovenski manjšini v Italiji, se njihovega vztrajanja na posebnem dvostranskem sporazumu za varstvo italijanske manjšine v Sloveniji ne da drugače smiselno pojasniti. Italijansko zunanje ministrstvo namreč dobro ve, da njihova manjšina pri nas uživa nadevropsko raven zaščite.

Po osamosvojitvi je slovenska manjšina vedno bolj izpostavljena šovinističnim pritiskom različnih političnih sil, italijanske oblasti pa se do nje dokaj neprijazno obnašajo. Čeprav je z izmenjavo not 31. 7. 1992 potrdila veljavnost Osimskih sporazumov in sprejela Slovenijo kot naslednico razpadle pogodbene partnerice, je Italija z različnimi utemeljitvami (varčevanje, spoštovanje ustavnega reda, utrditev italijanstva) ter zakonodajnimi spremembami, slovenski manjšini dejansko odvzela nekatere že pridobljene pravice in s tem direktno kršila 8. člen Osimske pogodbe. Kljub pozitivnim sodbam Ustavnega sodišča se je javna uporaba slovenščina v praksi še bolj omejila. Tako je bila prepovedana uporaba slovenščine na sejah občinskih svetov v nekaterih slovenskih občinah (Doberdob, Sovodnje, Števerjan), na sejah krajevnih konsult. kraških skupnosti itd, odstranjene so dvojezične table (tržaška občina), zanikana pravica dvojezičnih napisov na javnih zgradbah v slovenskih občinah (npr. v Dolini na zgradbi nove pošte). Na stalnem udaru so slovenske šole, ki se jih zaradi "varčevanja" postopoma združuje in nekatere ukinja. Slovenskim šolnikom se z različnimi materialnimi posegi jemlje možnost dopolnilnega izobraževanja v Sloveniji. S spremembami deželnega volilnega zakona in uvedbo večinskega sistema na nacionalni ravni, so občutno zmanjšane možnosti, da bi manjšinci bili lahko izvoljeni v lokalne organe oblasti. Posebno pa so zaskrbljujoči pritiski na gospodarske osnove manjšine (prisilna uprava in dokapitalizacija Kmečke banke, gonja proti Saftiju itd). Desničarske sile so na obmejnem območju intenzivirale pritiske na manjšino in okrepile protimanjšinsko kampanjo. Sicer je manj fizičnih napadov in pogromov na manjšino, vendar se mazaške akcije in skrunjenje slovenskih spomenikov ter napisov nadaljuje. Kljub 22 letnim leporečnim obljubam italijanskih vlad je šele Prodijeva dała v parlamentarno proceduro zakon o globalni zaščiti slovenske manjšine. Nekdaj so italijanski zunanji ministri sprejemali skupno predstavništvo slovenske manjšine pred vsakim pomembnejšim obiskom iz Jugoslavije. Od priznanja Slovenije do konca 1995 pa je, kljub pogostim prošnjam in našim intervencijam, predstavnike slovenske manjšine sprejel samo predsednik Scalfaro leta 1992 v Trstu in leta 1995 v Gorici, ter vodja II. urada v politični direkciji Farnesine pooblaščen minister Ago avgusta 1993 v Trstu. Šele v času Prodijeve vlade se je z manjšino večkrat srečal podsekretar v Farnesini Piero Fassino.

Manjšina in odnosi z Italijo do mednarodnega priznanja Slovenije

Ob zaostrevanju krize v Jugoslaviji so v Furlaniji julijski krajini (FJK) deželne oblasti, zlasti predsednik dežele Biasutti in javno mnenje dokaj simpatizirali s Slovenijo in njenimi prizadevanji za večjo demokratizacijo skupne države, samostojnost, preureditev na konfederalnih osnovah, kasneje pa tudi za našo osamosvojitve. Hkrati pa so se v Italiji in zlasti v Trstu močno aktivirale nacionalistične sile, ki so sicer verbalno podpisale osamosvajanje Slovenije in Hrvaške, dejansko pa so v tem videle priložnost, da pristavijo svoj lonček in razpad izkoristijo za razveljavitev Osimske pogodbe ter post-

avljanje zahtev o "vrnitvi" Istre. Tako je sredi aprila 1991 Krščanska demokracija (DC) v Trstu na pokrajinski konferenci razpravljala o jugoslovanski krizi in opozorila na vprašanje ezulov, češ da je njihov problem podoben palestinskemu, saj so bili pregnani s svoje zemlje in bi jim demokratični procesi morali omogočiti vrnitev v Istro. Maja 1991 se je v Trstu sestalo vodstvo neofašistične stranke (MSI-DN) na čelu s Finijem, ki je ocenilo, da so sicer Slovenci in Hrvatje, tako kot vsi Slovani, zgodovinski sovražniki Italije in Italijanov, vendar se bo s samostojno Slovenijo in Hrvaško lažje pogajati o novem zemljevidu Evrope, na katerem bosta Istra in Dalmacija spet v mejah Italije. Zavzeli so se za oživitev italijanskega duha v Istri, za "razpihovanje žerjavice italijanstva, ki tam tli pod pepelom". Liberalna stranka Italije (PLI) je na vsedržavnem kongresu maja 1991 sprejela resolucijo v kateri je zahtevala vrnitev Istre Italiji in razveljavitev Osimske pogodbe. Tudi Lista za Trst (LpT) je zahtevala, da se razpad Jugoslavije izkoristi za razveljavitev Osimske pogodbe.

V italijanskem javnem mnenju je, zlasti po izbruhu vojne v Sloveniji in pozneje na Hrvaškem, ob dokaj intenzivnem pisanju italijanskih medijev, bilo precej povečano zanimanje za italijansko manjšino v Istri, kar so šovinistični krogi spretno izkoriščali. Septembra 1991 je na pobudo predsednika republike Cossige v Benetkah prišlo do prvega srečanja med ezulskimi organizacijami in Unijo Italijanov ter njihove zgodovinske medsebojne pomiritve.

Slovenska manjšina je v času vojne agresije na Slovenijo zelo aktivno pomagala matični državi. V Italiji je vodila obširno akcijo informiranja v prid Slovenije. Tržaška kreditna banka in Kmečka banka v Gorici sta s svojimi sredstvi omogočili nemoteno poslovanje Slovenije s tujino (ne samo Italijo) in doznačevale devizna sredstva za razne nabave in druge potrebe nove države. Drugi dan vojne je Novo Gorico obiskal član vodstva PDS Fassino. Na pobudo deželnega svetovalca Slovenske skupnosti Bojana Brezigarja so sredi vojne prišli na solidarnostni obisk v Ljubljano predsedniki dežel FJK Biasutti, Veneta Carraro in Trentina-Zgornjega Poadižja Andreolli. Predsednik SSK Marjan Terpin je pripeljal med vojno v Ljubljano sekretarja PLI Altissima, LDS pa vodjo radikalcev Pannello. 20. julija je De Michelis v Majanu blizu Vidma sprejel delegacijo SKGZ, ki jo je vodil predsednik Palčič.

Slovenija je takoj po osamosvojitvi v razgovorih z uradnimi predstavniki Italije aktualizirala vprašanje zaščite slovenske manjšine in poudarjala nujnost ureditve njenega položaja. Tako je o pričakovanju izboljšanja položaja slovenske manjšine govoril predsednik Predsedstva RS Kučan ob obisku FJK 16.9.1991. Biasutti je odgovoril, da se deželne oblasti zavzemajo za čimprejšno sprejetje zakona o globalni zaščiti slovenske manjšine. Sam pa je izpostavil vprašanje varstva italijanske manjšine, ki je sedaj z mejo razdeljena med dve državi ter nujnost ureditve zahtev ezulov.

Tudi na obisku dr. Rupla v Rimu 15.10.1991 je bila poleg gospodarskega sodelovanja, zaščita slovenske manjšine glavna tema njegovih razgovorov z italijanskim zunanjim ministrom De Michelisom. Ta je obljubil, da bo čimprej sprejet globalni zaščitni zakon. Pred tem obiskom je dr. Rupel v Ljubljani sprejel enotno delegacijo slovenske manjšine, ki je izrazila zaskrbljenost zaradi naraščanja italijanskega nacionalizma in šovinizma v obmejnem prostoru in spremenjenih stališč političnih sil glede zaščite slovenske manjšine, saj se je vedno manj strank zavzemalo za sprejetje zaščitnega zakona. De Michelis je v oddaji na RAI 22.10.1991, ki je bila namenjena predvsem Trstu izjavil, da mora parlament čimprej sprejeti zaščitni zakon ter da morajo vsi Slovenci v pokrajinah Trst, Gorica in Videm uživati enako varstvo.

23. oktobra 1991 je Poslanska zbornica sprejela resolucijo o smernicah italijanske zunanje politike. V njej se med drugim zahteva, da vlada prizna Slovenijo in Hrvaško ter jo zavezuje, da si prizadeva zagotoviti zaščito italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem. Nekoliko presenetljiva je bila zahteva parlamenta, da mora vlada zagotoviti varstvo tudi slovenski manjšini.

Manjšinam je bil posvečen znaten del razgovorov tedanjega predsednika italijanske republike Cossiga s predsednikom Predsedstva RS Kučanom in predsednikom vlade Peterletom 3.11.1991 v Novi Gorici. Predsednik Kučan je v pozdravnih besedah povedal, da bo Republika Slovenija "še naprej zagotavljala italijanski manjšini visoko stopnjo zaščite, ki je višja od evropskih standardov". Izrazil je pričakovanje, da bo tudi Italija tako postopala u odnosu do slovenske manjšine. Cossiga je dejal, da je ta dan položil venec na spomenik v Rižarni in da je potem kot prvi šef italijanske države položil venec na fojbo pri Bazovici, kar je bila "simbolična gesta milosti in pomiritve." S strani slovenske manjšine je bil povabljen, da položi venec štirim slovenskim fantom ustreljenim v Bazovici. Edini razlog, da tega ni storil je bilo pomanjkanje časa oziroma prenapet program. Vendar je o bazoviških žrtvah govoril na seji občinskega sveta v Gorici kateri so prisostvovali tudi predstavniki slovenske manjšine. Kot predsednik republike Italije jim je zagotovil polno zaščito. "Italija spoštuje pravice vseh manjšin: slovenske, francoske, nemške, ladinske". Dodal je, da je "na svojo narodno pripadnost lahko ponosen vsakdo, ki spoštuje tudi druge narode". Nadaljeval je, da je "pred mesecem v Benetkah sprejel italijansko manjšino iz Hrvaške in Slovenije ter ezule iz Istre. Italijanski manjšini je dejal, da ima dve dolžnosti; da ohrani zvestobo do svoje nacionalnosti, do italijanstva in da bo lojalna do republik oziroma držav v katerih živi. Italija se bo zanimala in ščitila to manjšino, ne da bi se vmešavala v notranje zadeve. Naše meje so bile že doslej odprte. Vzpostavili smo medsebojno zaupanje in ga bomo v bodoče še bolj utrdili. Nove meje ne bi smele oteževati medsebojne komunikacije in pretoka".

O manjšinah sta se pogovarjala predsednik vlade Peterle in zunanji minister Rupel z italijanskim zunanjim ministrom De Michelisom ob njegovem obisku v Ljubljani 21.12.1991. Tako je Peterle dejal da "v naših odnosih posvečamo posebno pozornost manjšinam, italijanski pri nas in slovenski v Italiji. Manjšine so nekakšen lakmus za naše odnose. Korektno urejanje njihovega položaja, varstva bo prispevalo k še boljšem vzdušju med državama. Znano je naše prizadevanje za korektno ureditev statusa slovenske manjšine v Italiji". De Michelis je na tem razgovoru dejal, da bi želeli "trojni sporazum Italije, Hrvaške in Slovenije o zaščiti italijanske manjšine", ki v novi situaciji živi razdeljena v dveh državah. Predlagal je, da bi se še pred 15. januarjem 1992 sestale delegacije treh držav o tem vprašanju. Zagotovil je, da se italijanska vlada zavzema tudi za ureditev zaščite slovenske manjšine v Italiji in da so o tem "pripravljeni podpisati poseben sporazum oziroma protokol". Dr. Rupel je nato predlagal, da bi hkrati s trojnim sestankom o italijanski manjšini pred 15. januarjem potekalo tudi slovensko-italijansko srečanje o slovenski manjšini, s čemer je De Michelis soglašal.

Na podlagi tega dogovora so se 9. in 10. januarja 1992 v Zagrebu sestale delegacije ministrstev za zunanje zadeve Slovenije, Hrvaške in Italije. Pred tem je 8.1.1992 enotna delegacija Slovencev v Italiji sprejela posebno Spomenico, v kateri je zahtevala sklenitev posebnega sporazuma med Italijo in Slovenijo o zaščiti slovenske manjšine na celotnem območju kjer manjšina živi. Italija se mora obvezati v kakšnih rokih bo, v soglasju s slovensko manjšino, sprejela in uveljavila ustrezne zaščitne norme. Italijanske oblasti doslej niso spoštovale določil Specialnega statuta niti Osimske pogodbe. Kljub določilom

ustave in sodbam svojega ustavnega sodišča niso sprejele zakona, ki bi okvirno opredelil obseg političnih, jezikovnih, kulturnih, šolskih in družbeno-gospodarskih pravic slovenske manjšine na celotnem območju kjer je avtohtono naseljena.

V Zagrebu je bil najprej trojni sestanek o memorandumu za italijansko manjšino. Italijanska delegacija je bila zelo ofenzivna glede vsebine trojnega memoranduma. Dala je vedeti, da je sprejetje tega dokumenta pogoj za njihovo priznanje Slovenije in Hrvaške. Po dolgih pogajanjih je bilo oblikovano besedilo, po katerem se "tri vlade obvezujejo, da bodo za zaščito italijanske manjšine v dveh državah, čimprej sklenile bilateralne sporazume med Italijo in Hrvaško, Italijo in Slovenijo ter Hrvaško in Slovenijo, ki bodo temeljili na relevantnih mednarodnih sporazumih in na obveznostih KVSE pa tudi na sledečih načelih": 1. priznanju avtohtonosti, novitosti in specifičnega značaja italijanske manjšine ter njenega enakega tretmana v obeh državah; 2. priznanju v obeh državah pravne subjektivitete Unijo Italijanov "kot edine organizacije, ki predstavlja manjšino kot celoto"; 3. potrditvi enakega (uniformity) pravnega tretmana italijanske manjšine, ki bo temeljil na obstoječih pridobljenih pravicah kot tudi potrditvi novih pravic, ki izhajajo iz ustavnih aktov in drugih zakonov Hrvaške in Slovenije; 4. V obeh državah na območjih kjer manjšina živi: svoboda gibanja manjšincev, ki so hrvaški ali slovenski državljani, svoboda dela za hrvaške in slovenske državljane, ki pripadajo manjšini in so "zaposleni v dejavnostih vezanih na manjšino (npr. institucije, šole, mediji itd.)", jamstva proti diskriminaciji sedaj zaposlenih manjšincev, ki bi temeljila na hrvaškem ali slovenskem državljanstvu. Tak memorandum, s preambulo in naknadno vneseno klavzulo, da bo stopil v veljavo, ko ga podpišeta vsaj dve pogodbenici in da je odprt za podpis tretje strani, sta 15.1.1992 v Rimu podpisala zunanja ministra Italije De Michelis in Hrvaške Šeparević.

Italijanska stran je v pogajanjih tudi zahtevala, da se v memorandumu opredeli v katerih občinah živi italijanska manjšina v Istri, Reškem področju, Dalmaciji in Slavoniji, manjšini prizna pravna subjektiviteta in kolektivne pravice iz katerih izhaja pravica do zajamčenih predstavnikov v lokalnih in republiških predstavniških organih, dalje, naj se manjšini omogoči avtonomija v upravljanju manjšinskih inštitucij, zagotovi pravica samostojnega odločanja na vseh ravneh svojega izobraževalnega, znanstvenega, kulturnega in informacijskega sistema, uvede italijanski jezik kot enakopravni uradni jezik na vseh območjih kjer manjšina živi ter vpelje učenje italijanskega jezika v vseh šolah na tem območju kot jezika okolja. Italijanske konzularne oblasti naj bi imele pravico nadzora nad izvajanjem memoranduma in sploh zaščite italijanske manjšine v Istri, zlasti njenega enovitega in enakega tretmana v obeh državah kot tudi, da se ezulom zagotovi možnost odkupa nepremičnin v Istri. Slovenska in hrvaška delegacija sta tem zahtevam odločno nasprotovali.

Po parafiranju trojnega memoranduma sta slovenska in italijanska delegacija pristopili k oblikovanju besedila dvostranskega memoranduma o položaju in varstvu slovenske manjšine v Italiji. Italijanska stran je najprej odklanjala takšen dogovor češ, da ni potreben, saj se za slovensko manjšino v Italiji z razpadom Jugoslavije ni nič spremenilo, medtem ko je italijanska manjšina v Istri, ki je zgodovinsko vedno živelja skupaj, sedaj razdeljena med dve državi, kar jo je zelo prizadelo in ošibilo. Po mučnih razpravah, našem sklicevanju na dogovor dveh zunanjih ministrov v Ljubljani in odločnemu stališču, da ne bomo podpisali trojnega memoranduma, če hkrati ne bo dvostranskega dogovora o slovenski manjšini, je italijanska delegacija le soglašala z oblikovanjem nekakšnih izhodišč za dvostranski sporazum o zaščiti slovenske manjšine, ki naj bi ga Slovenija in Italija sklenili.

Z veliko težavo je bil po mučnih in dolgotrajnih pogajanjih le oblikovan osnutek memoranduma, ki sta ga delegaciji parafirali in je glasil:

"Inspirirani z Sklepnim aktom KVSE, Pariško listino o novi Evropi in drugimi dokumenti KVSE, ki zadevajo človekovo dimenzijo in posebno z delom Dokumenta kopenhagenskega sestanka Konference o človekovi dimenziji, ki zadeva pravice manjšin ter Poročila sestanka KVSE ekspertov o nacionalnih manjinah održanega v Ženevi leta 1991.

Potrjujoč avtohtoni karakter kot tudi individualne značilnosti slovenske manjšine v Italiji.

Ugotavljajoč dejstvo, da že obstojajo nekatere mednarodne obveznosti za zaščito slovenske manjšine, ki se nanašajo na specifična področja kjer ta živi (residence).

Upoštevajoč, da slovenska manjšina, ki živi na različnih področjih dežele Furlanije Julijske krajine uživa različno stopnjo zaščite.

Z ozirom na Trilateralni memorandum o razumevanju, ki so ga podpisale Hrvaška, Italija in Slovenija o varstvu italijanske manjšine na Hrvaškem in Sloveniji.

1. Vladi Italije in Slovenije soglašata, da bo bilateralni sporazun, ki je predviden z omenjenim Trilateralnim memorandumom o zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji, dopolnjen z določili, ki zadevajo zaščito slovenske manjšine v Italiji, podobno inspiriran s priznanjem njenega avtohtonega značaja in osnovnimi (fundamentalnimi) načeli, ki jih vsebujejo zadevni mednarodni sporazumi in obveze KVSE.

2. Dalje se italijanska vlada obvezuje, da si bo prizadevala, da bi italijanski Parlament hitro sprejel zakon o zaščiti slovenske manjšine, ki je na njegovem dnevnem redu in da se v najbolj naklonjenem duhu upoštevajo amandmaji, ki so jih predlagali predstavniki slovenske manjšine".

V slovenskem zunanjem ministrstvu je bilo besedilo parafiranega osnutka memoranduma o slovenski manjšini ocenjeno kot nezadovoljivo zaradi premajhne preciznosti, zlasti glede opredelitve ozemlja kjer živi avtohtona slovenska manjšina in zahteve, da se bo zaščita zagotovila in izenačila v vseh treh pokrajinah (tržaski, goriški, videmski). Sprejeto je stališče, da se pri Italijanah nujno izposluje njegova dopolnitev. Zato je bil z italijansko stranjo dogovorjen 14.1. v Gorici sestanek zunanjega ministra dr. Rupla s podsekretarjem v italijanskem zunanjem ministrstvu senatorjem Vitaloneom. Političen trenutek pa je bil delikaten, saj bi od izida tega srečanja bilo lahko odvisno italijansko priznanje. Zato je na zahtevo zunanjega ministra Rupla 14.1. o tem razpravljala Komisija za mednarodne odnose Skupščine. Skritizirala je parafirani dvostranski memorandum o slovenski manjšini in dr. Rupel je dobil nalogo, da ga v razgovorih z Vitaloneom bistveno izboljša.

V Gorici se je Vitalone najprej sestal z dr. Ruplom na štiri oči in mu povedal, da so ga prestregli voditelji DC iz Furlanije Julijske krajine in zahtevali naj italijanska stran ne sprejme nobenega sporazuma o slovenski manjšini, saj bi v Zagrebu parafirani bilateralni memorandum pred volitvami povzročil na obmejnih območjih pravi potres. Zato italijanska stran od njega odstopa in se o tem besedilu ni več pripravljena pogovarjati.

Na plenarnem srečanju delegacij je podsekretar Vitalone dejal, da z bilateralnim dokumentom niso zadovoljni tako slovenski parlament kot italijanske stranke v Furlaniji Julijski krajini. Sploh je v Zagrebu italijanska delegacija prekoračila pooblastila, ko je parafirala ta dokument in zato o njem ne morejo razpravljati. Predlagal, da bi namesto dvostranskega sporazuma ministra De Michelis in Rupel naslednjega dne v Rimu ob podpisu tripartitnega memoranduma dala izjavo za tisk o zaščiti slovenske manjšine. Po njegovem bi takšna skupna izjava imela velik mednarodni odmev, čeprav pravno ne

bi obvezovala Italije pa zato z njo ne bi morali v parlament. Predlagal je, da na srečanju oblikujemo besedilo takšne izjave, ki bi vsebovala tiste elemente za katere ocenjujemo, da so bistveni. Dr. Rupel je odgovoril, da nas izjava za tisk ne zadovoljuje in da bi takšen dokument moral imeti vsaj status deklaracije ali v skrajnem primeru svečane izjave italijanskega zunanjega ministra. Lahko bi bil krajši kot tripartitni memorandum, vendar bi moral precizirati jasne obveze glede slovenske manjšine. Skliceval naj bi se na načela KVSE, obvezoval Italijo na boljšo zaščito slovenske manjšine kot jo ta danes uživa in zagotavljal manjšini v vseh treh pokrajinah enako varstvo.

Potem se je več kot dve uri poskušalo oblikovati neko novo besedilo o slovenski manjšini. Podsekretar Vitalone je zagotavljal, da je italijanska vlada vsekakor za okrepitev zaščite slovenske manjšine in da je nihče ne želi diskriminirati. Ob upoštevanju mnenj in hotenj manjšine bodo sprejeli zakon, ki bo izboljšal njeno zaščito. Če bomo ob mednarodnem priznanju odprli spor o varstvu manjšin, se bodo ti problemi vlekli še dolga leta. Ponudil je nekaj splošnih neobvezujočih fraz, da bo italijanska stran v duhu prijateljstva proučila možnost izboljšanja varstva slovenske manjšine, kar nas ni moglo zadovoljiti. Dr. Rupel je v pogajanjih večkrat opozoril, da brez sporazuma o varstvu slovenske manjšine ne bomo naslednjega dne (15.1.) podpisali trojnega memoranduma, saj so za nas ta dva sporazuma medsebojno povezana. Italijani so pa, sicer manj grobo kot v Zagrebu, omenjali, da nas v tem primeru najbrže ne bodo priznali. Pogajanja so zaradi italijanske nepripravljenosti zašla v slepo ulico in razšli smo se z dogovom, da jih bomo še tisto noč obvestili o sklepih Komisije za mednarodne odnose, oziroma ali bo dr. Rupel prišel naslednji dan v Rim na podpis trojnega memoranduma ali ne.

Seja Komisije za mednarodne odnose je bila še isti večer. Poleg članov in predstavnikov zunanjem ministrstvu so ji prisostvovali še predsednik parlamenta dr. Bučar, predsednik vlade Peterle ter enotna delegacija slovenske manjšine iz Italije. Poročilu dr. Rupla o neuspešnem sestanku v Gorici je sledila dolga razprava, ki je na trenutke bila ostra in mučna. Nekateri poslanci so dr. Ruplu neutemljeno in grobo očitali, da zavestno žrtvuje interese manjšine in se želi dodvoriti Italijanom. Trenutek pa je bil politično izjemno delikaten. Kaj če nas Italija 15.1. ne bo priznala? Na koncu je bilo sklenjeno, da kljub veliki negotovosti ne bomo podpisali trojnega memoranduma, ker ne moramo pustiti slovenske manjšine na cedilu pa tudi naše javno mnenje tega ne bi razumelo. Na predlog predsednika vlade Peterleta je bil sprejet tudi sklep, da pismeno obvestimo De Michelisa zakaj ne moremo podpisati trilateralnega memoranduma, vendar povemo, da ga bo Slovenija izvajala kot, da ga je sopodpisala. Še isto noč smo te sklepe po telefonu posredovali pooblaščenemu ministru Graffiniju, namestniku šefa kabineta ministra De Michelisa in odpovedali prihod dr. Rupla v Rim na podpis trojnega memoranduma.

15.1.1992 je minister dr. Rupel poslal De Michelisu naslednje pismo:

"Komisija za mednarodne odnose Parlamenta Republike Slovenije je sinoči obravnavala moje poročilo o razgovorih s podsekretarjem senatorjem Vitaloneom, ki sva jih včeraj imela v Gorici. Z obžalovanjem je ugotovila, da je italijanska stran odstopila od že parafiranega Memoranduma o soglasju med Italijo in Slovenijo o zaščiti slovenske manjšine v Italiji in da niso bila uresničena pričakovanja Republike Slovenije, da se bo ob podpisu memoranduma o zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem mogoče dogovoriti tudi o varstvu slovenske manjšine v Italiji. Zato je sklenila, da v takšnih pogojih Republika Slovenija ne more podpisati trilateralnega Memoranduma o zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem.

V želji, da bi se sodelovanje z Republiko Italijo kar najbolje razvijalo glede na naše dosedanje dosledno udejanjanje določila Ustave Republike Slovenije o varstvu manjšin, Vam želim, gospod minister, zagotoviti pripravljenost Republike Slovenije, da bo tripartitni Memorandum spoštovala in izvajala, kot da bi ga sopolpisala.

Republika Slovenija želi tudi ob tej priliki izraziti svojo privrženost načelom najvišje stopnje varstva narodnih manjšin kot dejavnikov prijateljstva in sodelovanja med našima državama. Prepričani smo, da bodo ta vprašanja dobila adekvatno težo v našem prihodnjem medsebojnem vsestranskem sodelovanju”.

Našo odločitev da ne bomo podpisali trilateralnega memoranduma so v Farnezini sprejeli z veliko nevoljo, češ da nismo kooperativni. Tudi De Michelis nam je to zameril, saj bi trojni memorandum lahko politično valoriziral kot svoj dosežek v zaščiti italijanske manjšine. Vendar je pri njemu prevladala politična razsodnost tako, da ni zavrl že sprejetega sklepa vlade o priznanju in 15.1.1992 je Italija, skupaj z drugimi državami Evropske skupnosti priznala Slovenijo.

Italijansko zunanje ministrstvo nam ni nikoli oprostilo zavrnitve podpisa tristranskega Memoranduma. Toda takoj so hiteli razlagati, da smo se s pismom dr. Rupla obvezali spoštovati določila Memoranduma (po uzanci mednarodnega prava, da izjava zunanjega ministra obvezuje njegovo državo). Če je le bila priložnost, se je italijanska stran v dvostanskih dokumentih sklicevala na to našo obvezo.

Odnosi in manjšini v času do izmenjave not o sukcesiji pogodb sklenjenih med Italijo in nekdanjo skupno državo

17.1.1992 je prišel v Slovenijo na uradni obisk tedanji predsednik italijanske republike Cossiga. V uradnih razgovorih in zdravicah na svečani večerji, ki jo je priredil v njegovo čast predsednik Predsedstva Kučan, sta oba predsednika med drugim poudarila zavzetost za ureditev vprašanja manjšin. Tako je predsednik Kučan v razgovorih dejal, da bo Slovenija italijanski manjšini, ki živi na njenem ozemlju, zagotovila zaščito po najvišjih evropskih standardih ter svobodno komuniciranje z delom italijanskega naroda, ki živi na Hrvaškem in z matico. Obenem pa je izrazil upanje, da bo podobno ravnala tudi Italija in vsem Slovencem v Furlaniji-Juljski krajini zagotovila enako varstvo. Po njegovem bosta manjšini odigrali pozitivno vlogo pri povezovanju naših narodov. Zapleti v zvezi z manjšinsko problematiko, ki smo jim bili priča v zadnjih dneh, ne bi smeli vplivati na naše prihodnje sodelovanje. Cossiga je izrazil zadovoljstvo, ker bo Slovenija spoštovala obveznosti, ki jih je SFRJ sprejela do Italije. Kar zadeva manjšin je zagotovil, da bo zastavil ves svoj ugled, da bi o tem prišlo do sporazuma med Italijo in Slovenijo. V zdravici pa je o manjšinah dejal: “Ne dvomim, da bo k takšni pozitivni perspektivi (razvoja odnosov - naša opomba) tehtno prispevalo angažiranje vaše vlade, da zagotovi kar najširše varstvo manjšinam, ki živijo v Sloveniji, posebno italijanski, ki predstavlja rezidenčno jedro kolektiviteta, ki je po drugi svetovni vojni v veliki večini zapustil svoje rojstne kraje. Italija bo s svoje strani garantirala, na bazi predlaganega zakona, ki je v pretresu pred našim Parlamentom, adekvatno zaščito za slovensko manjšino, ki živi na njenem ozemlju”.

Predsednika sta se ponovno srečala v Gorici 7.2.1992. Kučan je takrat Cossigo zaprosil za intervencijo, da ne bi prišlo do brisanje členov statotov, ki dovoljujejo javno uporabo slovenščine v občinah Sovodnje. Doberdob in Števerjan. Tam so statuti določali

pravico javne uporabe slovenščine celo v obdobju hladne vojne, sedaj pa se jim to odvzema. Čeprav je italijanski parlament razpuščen je treba za to vprašanje najti rešitev. V smislu skupne ugotovitve, da je čas za pogovore o bodočih odnosih in ne o zgodovinskih zamerah, je predsednik Kučan ponovno zagotovil, da se položaj italijanske manjšine v Sloveniji ne bo v ničemer poslabšal. Izrazil je upanje, da se to ne bo zgodilo niti s slovensko manjšino v Italiji. Zaprošil je Cossigo naj se zavzame za rešitev problema in tudi, da v Rimu sprejme predstavnike slovenske manjšine. Cossigo je odgovoril, da se občinski statuti morajo prilagoditi obstoječi zakonodaji. Kljub temu pa bo govoril s predstavniki oblasti, da ne bi zadeve prejeducirali. Obljubil je da bo sprejel predstavnike manjšine (kar se ni zgodilo - naša pripomba). Zagotovil je predsedniku Kučanu, da ni razloga za zaskrbljenost in da se bo problem rešil.

Na predstavitvenih obiskih pri funkcionarjih v zunanjem ministrstvu (podsekretar Vitalone, generalni sekretar Bottai, generalni direktor za politične odnose Vanni d'Archirafi) sem kot prvi slovenski veleposlanik izrazil pričakovanje, da bo v novi legislaturi globalni zakon čimprej sprejet in bo slovenska manjšina deležna njihove večje naklonjenosti, saj je po padcu berlinskega zidu in z nastankom demokratične Slovenije odpadel vsak strah, ki je vedno bil povsem neutemeljen, da bi ta manjšina lahko bila nekakšna peta kolona komunizma, ki ogroža italijanstvo na obmejnih območjih. Povedal jim tudi naše poglede na pozitivno vlogo manjšin v utrjevanju medsebojnih odnosov. Vsi so mi zagotavljali, naj bomo brez skrbi, saj na temu delajo. Sploh so bili prvi meseci mojega službovanja v Italiji obetavni, ker so na vseh ravneh izkazovali prijateljsvo do Slovenije in poudarjali njihov interes za krepitev sodelovanja. Le redki funkcionarji so bili rezervirani do nas.

V aprilu 1992 smo v Rimu začeli pogajanja o sukcesiji pogodb. Našo delegacijo je vodil šef pravne službe zunanjega ministrstva mag. Andrej Grasselli, italijansko pa direktor njihove pravne službe prof. Luigi Ferrari Bravo. O varstvu slovenske ali italijanske manjšine se izrecno nismo pogovarjali, ker je bilo to vprašanje zajeto v Osimski pogodbi. Italijanska stran je, kljub naši bojazni, brez pripomb soglašala, da prevzamemo nasledstvo Osimskih sporazumov in vseh 10 prilog. Pomagali so nam precizno formulirati ustrezno noto. Sploh so tako na teh pogajanjih kot tudi na kasnejših sestankih, ki sem jih imel s prof. Ferrari Bravom in pooblaščenim ministrom Tarelijem (koordinator za izvajanje Osimskih sporazumov) bili zelo kooperativni in konstruktivni. Predlagali smo, da se sporazume amandira in prilagodi novemu stanju. Italijanska stran nam je to odsvetovala češ, da bi to predolgo trajalo ter zahtevalo ratifikacijo v parlamentu. Postopno smo z njimi v maju in juniju uglasili besedila not in se dogovorili, da izvršimo njihovo izmenjavo, potem ko bo nova italijanska vlada dobila zaupnico. Italijani so najprej razmišljali, da bi izmenjava not bila opravljena na svečan način ob prisotnosti obeh zunanjih ministrov in čimvečji publiciteti. Ker so bile težave z uglasitvijo prostega termina ministrov je bilo odločeno, da to opravita veleposlanik Slovenije v Rimu in pravni svetovalec Farnesine.

31. julija 1992, v dneh ko Italija ni imela zunanjega ministra (zunanji minister Scotti je namreč po mesecu dni odstopil) in je to dolžnost začasno opravljal predsednik vlade Giuliano Amato, smo na svečanosti pri podsekretarju zunanjega ministrstva Valdu Spiniju izmenjali note o sukcesiji. Pravni svetovalec zunanjega ministrstva prof. Ferrari Bravo je zatrdil, da ima izrecno soglasje predsednika vlade Amata za ta korak. Povedal je tudi, da ratifikacija teh pogodb ne bo potrebna, ker jih je Parlament enkrat že ratificiral. V uradnem listu bodo objavili samo njihov seznam, tako, da bodo italijanski organi

obveščeni in po njih postopali. V kratkih govorih ob svečanosti izmenjave not je bila poudarjena obojestranska želja za najboljše odnose, čemur so dokaz tudi note o prevzemu pogodb. Z njimi je med državama vzpostavljeno začasno pogodbeno stanje, ki omogoča vsestransko sodelovanje. V procesu našega približevanja Evropi bo pa te pogodbe postopno zamenjati z novimi bolj ustreznimi.

24.08.1992 je v Rimu dr. Rupel obiskal novega zunanjega ministra Emilia Colomba. Pred Londonsko konferenco o Jugoslaviji sta izmenjala poglede o jugoslovanski krizi. Rupel je načel tudi varstvo slovenske manjšine, Colombo pa zatrdil, da bo vlada v parlamentu vsekakor obnovila predlog za sprejetje zaščitnega zakona za slovensko manjšino. Kot osnovo bo vzela predlog ti. zakona Maccanico. Prosil je za morebitne pismene opazke in pripombe na ta osnutek. Dr. Rupel se je o tem pogovarjal tudi z generalnim sekretarjem Farnesine ambasadorjem Bottaiem. Le ta ga je obvestil, da bodo jeseni v parlamentu obnovili postopek za sprejem zakona o varstvu manjšine. Načelno ne vidi težav, da se uredi zaščita slovenske manjšine.

Odmevi na prevzem pogodb in protiosimska oziroma protislovenska kampanja

8.9.1992 je v uradnem listu italijansko zunanje ministrstvo objavilo seznam sporazumov, ki so po izmenjavi not 31.7.1992 v veljavi med Republiko Slovenijo in Republiko Italijo. Kakšen mesec dni ni bilo odmevov. Potem pa so v drugi polovici oktobra 1992 tržaški ezuli začeli protestirati, ker je Slovenija prevzela Osimske sporazume. Hitro se jim se pridružile LpT, MSI-DN in drugi nacionalistični krogi tako, da se je kmalu razvnela hrupna kampanja. Zamerili so vladi ker je Sloveniji sploh pripustila, da prevzame Osimske sporazume, saj bi jih, po izginotju Jugoslavije kot pogodbene stranke, morala razveljaviti in zahtevati vrnitev Istre in Dalmacije. Objokavali so usodo italijanske manjšine, ki je sedaj razdeljena na dve državi. Obsodili so vlado nacionalnega izdajstva, prikrižanja in naklepnege izigravanja parlamenta, ker sporazumov s Slovenijo ni predložila v ratifikacijo. Bodlo jih je v nos, ker je seznam prevzetih sporazumov bil objavljen v uradnem listu 8. septembra (dan italijanske kapitulacije) in se zgražali ker je v italijanskih notah fraza o velikem zadovoljstvu s katerim italijanska stran sprejema na znanje slovensko obvestilo o prevzemu Osimske pogodbe. Zahtevali so njeno revizijo in celo njeno razveljavitev, vrnitev nepremičnin ezulom in izrecne garancije za italijansko manjšino. Na dan so privlekli fojbe in Konvencijo iz Vancouverja na osnovi katere bi Slovenija morala vzpostaviti takšen habitat kot je bil leta 1945 (se pravi sprejeti nazaj optante).

Pritiski so postajali vse bolj organizirani in za vlado nerodni. Desničarske sile so proteste skušale maksimalno izkoristiti v predvolilni kampanji za pokrajinske in občinske volitve v Furlaniji Julijski krajini in Trstu. Milanski dnevnik "Il Giornale" je celo začel akcijo zbiranja podpisov za referendum o reviziji Osimskih sporazumov. Po izjavi takratnega namestnika direktorja tega dnevnika Livia Caputa, ki je bil med promotorji protislovenske kampanje, naj bi v treh mesecih zbrali cca 140.000 podpisov. Caputo je takrat v uvodniku Il Giornale napisal naj italijanski parlament izjavi, da Slovenija in Hrvaška ne moreta prevzeti mesta Jugoslavije v Osimskih sporazumih, temveč morata privoliti v trilateralna pogajanja. Trdil je, da je nujno vztrajati na vrnitvi premoženja ezulov, ne toliko iz ekonomskih razlogov, temveč zato, da bi se ponovno vzpostavila italijanska

prisotnost v Istri. Zapisal je tudi, da s pogajanji ni hiteti, ker se tako Slovenija kot Hrvaška "želita približati Evropski skupnosti, zato igra čas v naš prid".

Vlada in vodstva demokratičnih strank niso odločnejše obsodila te kampanje. Tudi italijansko zunanje ministrstvo je reagiralo zelo defenzivno. Zadevo so skušali umiriti z dvoumnimi izjavami o začasnosti pogodbenega stanja, nekakšni nedefiniranosti Osimskih sporazumov ipd. Zelo prav jim je pri tem prišla izjava zunanjega ministra Rupla, ki so jo koncem oktobra objavili tržaški mediji, da se državi lahko pogovarjata o vsem razen o meji. Dr. Rupel trdi, da tega ni nikoli rekel, vendar so tržaški dnevnikarji objavili takšno njegovo izjavo, naša stran je pa takrat ni demantirala.

12.11.1992 je bila v Poslanski zbornici in Senatu pod točko "izvajanje interpelacij o Osimskem sporazumu" razprava o odnosih s Slovenijo. Poslanci vseh strank so namreč v zvezi z našim prevzemom Osimskih sporazumov naslovili na vlado različne interpelacije. Čeprav so bile različno intonirane, so vse zahtevale odgovor: ali je vlada postopila odgovorno ter v skladu z nacionalnimi interesi, ko je sprejela k znanju ta akt Slovenije in s tem podaljšala veljavnost Osimskih sporazumov in zakaj je to storila; ter drugo, kako namerava vlada zagotoviti italijanske interese v Istri (italijanska manjšina, ezuli, njihovo premoženje).

Zunanji minister Colombo je v svojem obširnem odgovoru na poslanska vprašanja želel delovati pomirjevalno in se izogniti morebitnim sklepom parlamenta, ki bi vlado obvezovali v nadaljnjih korakih. Ni veliko polemiziral, temveč je delovanje vlade glede Osimskih sporazumov skušal prikazati kot skladno z zahtevami parlamenta oziroma interesi Italije in Evrope. Poudaril je, da bi bilo postavljanje vprašanja meja v nasprotju z nacionalnimi interesi Italije. Vlada je postopala v skladu s sklepi Poslanske zbornice z dne 23.11.1991, ki so jo obvezovali na takojšno priznanje Slovenije in Hrvaške ob upoštevanju helsinških načel. Meje med Italijo in Slovenijo so definitivne in nespremenljive ter ne izhajajo iz Osimskih sporazumov temveč heliških dokumentov in načel KVSE. To, da je italijanska vlada sprejela k znanju enostranske izjave Republike Slovenije o prevzemu bilateralnih sporazumov, je v skladu z mednarodnim pravom in je bilo nujno zaradi popolnitve pravnega vakuma, nastalega z razpadom nekdanje SFRJ ter nastankom nove države. S tem so vzpostavljeni le začasni pogodbeni odnosi ob jasnem dogovoru obeh držav, da bodo vsi sporazumi revidirani in sklenjeni novi. Takoj po volitvah v Sloveniji bo Italija pristopila k pogajanjem za revizijo Osimskih sporazumov. Kasneje pa bodo s Slovenijo sklenjeni novi sporazumi za okrepitev gospodarskega sodelovanja, pomembni tudi za spodbuditev gospodarstva Trsta in obmejnih območij. Slovensko manjšino je omenil le pri pojasnjevanju, zakaj je Slovenija odklonila podpis trilateralnega memoranduma o zaščiti italijanske manjšine.

Desničarski poslanci (zlasti MSI, pa tudi nekateri iz PLI in PRI) so bili v razpravi zelo strupeni in zahtevali razveljavitev Osimskih sporazumov. Vztrajali so na povrnitvi Istre ter napadali vlado, ker ni zavrnila izjave Slovenije o prevzemu 49 pogodb. Zavračali so Colombovo tezo o nespremenljivosti meja kot temeljnemu načelu helsinške Evrope in dokazovali, da je z združitvijo Nemčije le-to ovrženo. Bili so grobi in podcenjevalni do Slovenije. Stranke ti, ustavnega loka (DC, PDS, PSI, Komunistična prenova), Zelenih in Mreže (Rete) so odločno nasprotovale zahtevam za spremembo meja. Predstavniki PDS, Komunistične prenove, Zelenih in Mreže so obsodili hujskaško protiosimsko kampanjo v Trstu in poudarjali vrednost Osimskih sporazumov. Poslanci DC in PSI so bili glede tega manj jasni. Vsi pa so zahtevali ukinitve določil o prosti industrijski coni na Krasu, ureditev odškodnine za odvzeto premoženje Ezulov in vrnitev nepremičnin opantom ter večje garancije za italijansko manjšino.

O slovenski manjšini in njeni zaščiti se je malo govorilo. Za njeno zakonsko zaščito so pledirali predstavniki PDS, Komunistične prenovе, Zelenih in Mreže. Predstavniki PSDI je izjavil, da slovenska manjšina uživa zadostno zaščito, poslanec PLI pa je za je za italijansko manjšino v Istri zahteval vsaj takšno zaščito kot jo ima slovenska v Italiji. Predstavniki PSI je celo predlagal, da so obnovi mešana komisija za manjšine.

Manjšine in pogajanja v času zunanjega ministra Colomba

Novembra 1992 je predsednik republike Scalfaro v Trstu sprejel delegacijo slovenske manjšine kot tudi predstavnike Italijanske unije. Delegaciji Slovencev je obljubil ureditev zakonske zaščite.

21. novembra 1992 sta se na zasedanju Srednjeevropske pobude (SEP) v Gradcu, o Osimskih sporazumih pogovarjala zunanja ministra Rupel in Colombo. Italijanski mediji so poročali o njunem dogovoru, da se januarja 1993 t.j. po volitvah v Sloveniji, začnejo pogovori o reviziji Osimskih sporazumov. Poudarek bi bil na gospodarskem sodelovanju, njegovem pospeševanju, na varstvu manjšin in premoženju ezulov. Oblikovana bo italijansko-slovenska pogajalska komisija, ki bi pripravila menu za diplomatska pogajanja v januarju. Italijanski mediji so hvalili konstruktivnost slovenske strani, češ da je izrazila pripravljenost za pogajanja o vseh vprašanih Osimskih sporazumov razen o meji.

Italijanom smo decembra sporočili sestavo slovenske delegacije. Povedali smo jim tudi, da se ne želimo pogajati o nikakršni reviziji Osimskih sporazumov, temveč le o njihovem izvajanju. Italijansko zunanje ministrstvo je nato razvilo tezo o tki nadgradnji Osimskih sporazumov, medtem ko so mediji, politiki in ezuli še naprej govorili o njihovi reviziji. Italijanska stran je stalno poudarjala nujnost vrnitve nepremičnin ezulov in razpihovala njihova pričakovanja.

Koncem novembra so Italijani odpovedali obisk dr. Drnovška, ki je bil dogovorjen za prve dni decembra s pojasnilom, da politična situacija v Italiji, zlasti v Trstu, ni primerna za obisk in da ga je zato bolje odložiti. Odlaganje obiska dr. Drnovška je dejansko označevalo začetek ohlajevanja odnosov med državama. Ni ostalo samo pri tem. V Trstu se je nadaljevala hrupna šovinistična kampanja. V Evropskem parlamentu sta vodja poslanske skupine Socialistične stranke Italije Lelio Lagorio in podpredsednica parlamenta Maria Magnani-Noya zahtevala naj se Evropsko skupnost zavzame za italijansko manjšino ter ezule. V Bruslju so predstavniki Italije delali težave pri pogajanjih za sporazum o kooperaciji med Evropsko skupnost in Slovenijo, zlasti pri oblikovanju prometnega protokola. Zaradi njihovega zavlačevanja smo ta sporazum podpisali šele aprila namesto decembra/januarja. Italija je zamrznila vse naše pobude za razširitev sodelovanja in nam hotela na ta način pokazati, da je od naših stališč do "post Osima" odvisno kako se bodo v prihodnje razvijali odnosi med državama.

Kaj hočejo od Slovenije, so dokaj jasno povedali januarja 1993 v sporočilu Farnesine o imenovanju italijanske delegacije za pogajanje z nami. Izpostavili so namreč tri prioritete: večja in preciznejša zaščita italijanske manjšine v Sloveniji; povrnitev eksproprijiranih in zapuščenih nepremičnin ezulom na podlagi nove slovenske zakonodaje o denacionalizaciji oziroma povečanje odškodnine za to premoženje; novi dogovori o gospodarskem sodelovanju.

Januarja 1993 se je v Rimu dr. Rupel, ki je prisostvoval nekemu posvetovanju Liberalne internacionale, sestal s Colombom. Rekel mu je, da se o premoženju ezulov

nimamo kaj pogovarjati, ker je to vprašanje urejeno z Rimskim sporazumom, mi pa izhajamo od načela "pacta sunt servanda". Colombo je dejal ni mogoče ignorirati problema premoženja ezulov, temveč moramo v pogajanjih iskati zanj nekakšne rešitve. Dr. Rupel je izpostavil tudi vprašanje zaščite slovenske manjšine in se zanimal kdaj bo vlada predlagala parlamentu osnutek zakona. Colombo je zagotovil, da vlada na tem dela.

V začetku februarja 1993 smo protestirali zaradi predloga tržaškega šolskega skrbništva pokrajinskemu šolskemu svetu za "racionalizacijo" nekaterih slovenskih šol na Tržaškem in združitve svetoivanskega in šentjakobskega didaktičnega ravnateljstva v skupno ravnateljstvo. Tako je slovensko zunanje ministrstvo poslalo veleposlaništvu Italije v Ljubljani 2.2.1993 diplomatsko noto števil 112-93/SD-1817 v katerem izraža zaskrbljenost zaradi tega predloga in pravi:

"Ministrstvo za zunanje zadeve opozarja, da je predlagano združevanje svetoivanskega in šentjakobskega didaktičnega ravnateljstva v skupno ravnateljstvo v okviru racionalizacije šolskega omrežja, kar predvidevajo nova določila Ministrstva za šolstvo o celotnem razvoju vsedržavne šolske mreže, v nasprotju z 4. členom točka c Posebnega statuta Londonskega memoranduma z dne 5. oktobra 1954 in 8. členom Pogodbe med SFRJ in Republiko Italijo (Osinski sporazum) z dne 10. novembra 1975, ki jo je Republika Slovenija kot sukcesorica nekdanje Jugoslavije v sporazumu z Republiko Italijo prevzela dne 31. julija 1992.

Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije meni, da Ministrstvo za šolstvo ne more odločiti o ukinitvi ravnateljstva, ki ga ščitijo omenjeni mednarodni sporazumi, saj bi to pomenilo nedopustno zmanjševanje pravic slovenske manjšine v Republikli Italiji in zato predlaga, da se ohrani sedanja šolska mreža v nespremenjeni obliki ter se razpišejo natečaji za nezasedena mesta slovenskih didaktičnih ravnateljev".

O tem je z enako argumentacijo pisal osebno pismo 4.2.1993 tudi novoimenovani zunanji minister Peterle ministrici za izobraževanje Rosa Russo Jervolino v katerem, jo opozarja, da bi sprejem predloga šolskega oskrbnika pomenil "nedopustno zmanjševanje pravic slovenske manjšine v Republikli Italiji". Nanjo se je obrnil tudi kot predsednik SKD na predsednico DC in jo prosil za posredovanje, da se ohrani dosedanja raven slovenskega manjšinskega šolstva.

16.2.1993 sta Colombo in zunanji minister Peterle v Neblu odprla nov mednarodni prehod. Ozračje je bilo zelo prijateljsko. Peterle je obširno govoril o vlogi manjšin v medsebojnih odnosih. Tako slovenska manjšina v Italiji kot italijanska v Sloveniji lahko veliko prispevata k dobrim odnosom, boljšem razumevanju, bogatenju kultur. Izhajamo od tega, da so manjšine subjekti, da se medsebojna politika ne more delati brez manjšin in mimo manjšin. Izrazil je prepričanje, da se bodo v novi dinamiki odnosov našle nove rešitve za manjšino in da bo tudi slovenska manjšina zakonsko zaščitena. Colombo pa je zelo obširno izpostavil vprašanje italijanske manjšine v Istri. Ta je sedaj razdeljena na dve državi zato ji je potrebno zagotoviti, da ne bo čutila te razdelitve meje in da bo v obeh državah obravnavana enotno, na enak način. Potožil je ker Slovenija lani ni hotela podpisati tristranskega memoranduma. Peterle je pojasnil zakaj ga nismo podpisali. Rešitve za italijansko manjšino bi bile mogoče s sklenitvijo bilateralnih sporazumov, ki bi izhajali iz enotnih standardov zaščite v obeh državah. Nič nimamo proti, da nekatere skupne ustanove manjšine (na pr. TV Koper, radio, šole, EDIT, Inštitut v Rovinju itd) koristi manjšina v obeh državah in da se skupno financirajo. No potrebno bo o tem skleniti sporazum s Hrvaško. Kar zadeva recipročnosti Slovenija ne želi italijanski

manjšini znižati varstva. Zavzemamo se za maksimalno zaščito obeh manjšin - tako italijanske kot slovenske. Toda če manjšina v eni državi ima dvojezične napise in pravico do uporabe svojega jezika, potem pričakujemo, da bo to imela manjšina tudi v drugi državi. Colombo je dejal, da sta o vlogi in zaščiti slovenske manjšine nedavno (ob obletnici priključitve Trsta Italiji) v Trstu govorila predsednik republike Scalfaro in predsednik vlade Amato. Uporabili bodo ti. zakon Maccanico, ki bi ga nekoliko dopolnili. Peterle je opozoril, da se je položaj slovenske manjšine nekoliko poslabšal, omenil je prepoved uporabe slovenščine v nekaterih občinskih svetih in predloge za ti. racionalizacijo slovenskih šol na Tržaškem. Sicer sta se ministra največ pogovarjala o pogajanjih za nadgradnjo Osima. Dogovorila sta se, da se pogajanja začnejo 23.2.1993 v Ljubljani. Ministra sta se tudi dogovorila za ustanovitev skupne zgodovinsko-kulturne komisije.

19. februarja 1993 se je v Rimu ob uradnem obisku pri papežu, predsednik republike Kučan na italijansko željo sestal tudi s predsednikom Scalfarom. Razgovoru sta prisostvovala tudi zunanja ministra Colombo in Peterle. Kučan je poudaril naš interes za dobre odnose, za prijazno mejo med državama ter za večjo prisotnost Italije na našem prostoru. Izrazil je zaskrbljenost, ker so odnosi nekoliko v zastoju, ker ni novih pobud za poglobitev sodelovanja in ker nekateri odpirajo vprašanja iz preteklosti namesto, da bi se obrnili v prihodnost. Urediti je potrebno zaščito slovenske manjšine v Italiji. Pričakuje, da se bodo na pogajanjih o post Osimu med drugim dogovorili tudi o zakonskem reguliranju položaja in varstva slovenske manjšine, seveda pa tudi italijanske tam kjer ni zadovoljivo urejen. Scalfaro je povedal, da se je pred kratkim v Trstu srečal s slovensko in italijansko manjšino. Zlasti zadnja se je pritoževala zaradi težav, ki jih je povzročila meja. Kar zadeva načel za zaščito manjšine so ta enaka za obe. Na praktičnem planu pa je izhajati od realnosti. Italijanska manjšina je v slabšem položaju kot slovenska kar je treba popraviti.

Kučan je dejal, da je meja realnost, potrebno pa si je prizadevati, da bi jo manjšina čim manj čutila. Slovenija je pripravljena, da v praksi uresniči kar je zapisano v ustavi o varstvu italijanske manjšine. Število manjšine ni pomembno za aplikacijo varstvenih ukrepov. Dejstvo, da je italijanska manjšina v Sloveniji maloštevilna predstavlja svojevrsten problem. Ekonomska osnova te manjšine je slaba in ji naša država zato mora pomagati. Za italijansko manjšino bomo naredili vse kar ji gre po evropskih standardih. Seveda pa to pričakujemo tudi za slovensko manjšino v Italiji. Cenimo kar sta Scalfaro in Amato rekla v Trstu o slovenski manjšini. Slovenska manjšina v treh pokrajina FJK želi enako pravno zaščito. Evropska načela za zaščito manjšin so skupna in vsi se moramo truditi, da jih v praksi izvajamo.

23. 2.1993 je na gradu Sirmolu bilo prvo zasedanje delegacij za ti. post Osimo. Našo delegacijo je vodil državni sekretar Ignac Golob (v delegaciji sta bila še ambasador Čigoj in univerzitetni profesor dr. Bohte), italijansko pa veleposlanik Sergio Berlinguer. Soglasno je bilo rečeno, da cilj pogovorov ni nekakšna revizija Osimskih in drugih veljavnih sporazumov, temveč njihov pretres in če se izkaže za potrebno njihova prilagoditev sedanjim razmeram. To naj bi zagotovilo nove možnosti in spodbude za razširitev in obogatitev medsebojnega sodelovanja. Zasedanje je poteklo v konstruktivnem in prijateljskem vzdušju. Slovenska stran je kot posebno pomembno vprašanje izpostavila urejanje položaja slovenske manjšine v Italiji in italijanske narodne skupnosti v Sloveniji. Dogovorjena so tudi druga vprašanja o katerih naj bi se dve strani pogovarjali. Delegaciji sta se razšli v dobrem vzdušju.

Potem pa so se nad medsebojne odnose zgrnili oblaki. 17.3.1993 je italijansko zunanje ministrstvo objavilo sporočilo za tisk v katerem je reklo, da je "med nedavno začeti

pogajanja o reviziji Osimskih sporazumov zelo jasno poudarjen prvenstveni interes italijanske strani za zadovoljivo rešitev vprašanja premoženja, ki je pripadalo italijanskim ezulom". Zato...."bi vsaka zakonska pobuda, ki bi bila v nasprotju s tem ciljem, lahko prejudicirala pogajanja". Izjavilo je tudi, da bo Farnesina z največjo pozornostjo spremljala razvoj situacije "da bi se tako izognili obnašanju, ki bi bilo težko kompatibilno z željeno postopno integracijo Slovenije in Hrvaške v območje Evropske skupnosti".

To sporočilo je pri nas naletelo na oster odmev. Zlati še ker je nekako koincidiralo z italijanskim zavlačevanjem v Bruslju, da bi se določil datum podpisa sporazuma o kooperaciji med Slovenijo in Evropsko skupnostjo. Nekako ob istem času je prišla tudi vest iz Sveta Evrope, da je skupina italijanskih poslancev (demokristjan Folchi in drugi) pogojevala sprejem Slovenije v članstvo Sveta z zahtevo o večji zaščiti italijanske manjšine pri nas in je v ta namen tudi predlagala posebno resolucijo.

Po vtisom vsega tega je Državni zbor 24. 3. 1993 sprejel znana stališča in sklepe o urejanju odnosov med Slovenijo in Italijo, s katerimi je praktično zaprl možnosti za iskanje simboličnih rešitev za nepremičnine optantov. Tako je rečeno, da slovenska delegacija nima mandata za pogajanja o vprašanih, ki posegajo v našo notranjo ureditev; da Slovenija ne more sprejeti skrbi za usodo italijanske manjšine v drugih državah in da Slovenija vztraja pri zahtevi za zakonsko zaščito slovenske manjšine v Italiji.

15.3.1993 je bil v Rimu drugi krog pogovorov, ki pa so potekali v dokaj napetem vzdušju. Državni sekretar Golob je italijanski strani predstavil sklepe in stališča Državnega zbora o odnosih z Italijo in varstvu manjšin. Sporočilo Farnesine z dne 17.3. je ocenil kot grob poizkus internacionalizacije vprašanja nekdanjih nepremičnin optantov in vsiljevanja stališč o nepremičninski zakonodaji. Poudaril je, da je slovenski delegaciji naloženo naj posebno pozornost posveti ureditvi položaja slovenske manjšine v Italiji. Zavrnil je zahtevo italijanske strani naj Slovenija ureja položaj italijanske manjšine tudi na Hrvaškem. Berlinguer je pojasnil, da niso želeli internacionalizirati tega vprašanja temveč le dobronamerno svetovati Sloveniji naj ob njenem približevanju evropskim inštitucijam ne sprejema zakonodaje, ki bi bila v nasprotju z evropsko. Tako kot ima slovenska stran za svojo prioriteto zaščito slovenske manjšine, ima italijanska za prioriteto vrnitev nepremičnin ezulom.

Aprila 1993 je Italija končno dala soglasje za podpis sporazuma o kooperaciji med Evropsko skupnostjo in Slovenijo. Svoje soglasje za podpis sporazuma je temeljila na pismu dr. Drnovška predsedniku Komisije Delorsu v katerem je najavil prilaganje slovenske zakonodaje evropski. Izposlovala pa je, da je Evropski svet zunanjih ministrov 5.4. ob podpisu sporazuma v posebni izjavi izrazil pričakovanje, da Slovenija pri lastninski zakonodaji ne bo delala razlik med državljani ES. Italija je tudi umaknila rezerve za našo včlanitev v Svet Evrope.

Maja 1993 je ministrica za šolstvo Rosa Russo Jervolino izdala dekret o združitvi nekaterih slovenskih osnovnih in srednjih šol v Gorici. S tem v zvezi ji je 17. maja 1993 zunanji minister Peterle poslal osebno pismo, v katerem med drugim pravi: "Žal Vam že drugič pišem o praktično identičnih težavah slovenske manjšine, tokrat na Goriškem" Menda je prav z "Vašim odlokom predvidena združitev pedagoškega liceja Simon Gregorčič s klasičnim licejem Primož Trubar v Gorici". ...."uresničitev predvidene združitve dveh šol (bi) zmanjšala zaščito slovenske manjšine, saj ta še vedno nima zaščitnega zakona. Prav v tej luči ne more biti sporna naša zahteva, da naj se obstoječe stanje na področju šolstva ohrani do sprejema tega zakona. Še posebej pa je nesprejemljivo, da so za šole manjšine predvideni isti kriteriji združevanja kot za italijanske šole".

Na koncu jo prosi, da se ohrani obstoječa mreža manjšinskih šol. Tudi veleposlaništvo v Rimu je zaradi tega protestiralo v Farnesini. Tako je bilo izvajanje dekreta odloženo.

Manjšine in odnosi v času zunanjega ministra Andreatte

Koncem maja 1993 je bila v Italiji oblikovana nova, "tehnična" vlada, ki ji je predsedoval dotedanji guverner centralne banke Ciampi. Zunanji minister v tej vladi je postal ekonomist in univerzitetni profesor Andreatta. Njegove prve izjave o Sloveniji niso bile prav nič nežne. V Trstu je izjavil, da se glede nepremičninske zakonodaje Slovenija mora prilagoditi Evropski skupnosti in ne obratno. Vprašanje Istre je opredelil kot eno od italijanskih strateških vprašanj, vzhodno mejo (tj. mejo s Slovenijo -naša pripomba) pa kot eno od štirih razlogov za aktivnejšo zunanjepolitično dejavnost Italije.

Zunanji minister Peterle mu je že v osebnem pismu 8. junija, s katerim mu je čestital, naštel vrsto vprašanj, ki bi jih bilo potrebno premakniti in med drugim napisal: "Ob koncu seveda ne morem mimo položaja manjšin z obeh strani meje. Slovenija je že večkrat izrazila pripravljenost, da pomaga reševati tiste probleme italijanske manjšine v Sloveniji, ki so nastali po naši osamosvojitvi, zavedajoč se dejstva, da se z zgledno ustavno in zakonodajno ureditvijo skrb za manjšine nikakor ne konča. Vas pa bi prosil za pomoč pri realizaciji obljube... da bodo predstavniki slovenske manjšine v Italiji povabljeni v Rim na konsultacije glede priprave osnutka globalnega zaščitnega zakona".

Andreatta mu je odgovoril s pismom 17. junija, v katerem je med drugim izpostavil problem ezulov, ki ne bi smeli biti diskriminirani pri denacionalizaciji. Soglašal je s Peterletovim stališčem o pomembnosti zaščite manjšin. "Želim v prvi vrsti potrditi obvezo moje vlade za definiranje organskega zakonskega okvirja za slovensko manjšino, ki živi v Furlaniji Julijski krajini. Njene potrebe želimo upoštevati skozi demokratični dialog na ravni vlade in parlamenta" In nadaljuje... "Zaupam v vašo pripravljenost, da italijanski manjšini v Istri zagotovite ne samo zaščito, ki jo predvideva slovenska zakonodaja, temveč tudi vaše osebno angažiranje, da bi se s sosedno Republiko Hrvaško dogovorili tisti ukrepi, ki bi zagotavljali enovitost (uniformita) varstva na čim višji ravni, kot je to predvideno v trilateralnem italijansko-hrvaško-slovenskem memorandumu od 15.1.1992, ki je, čeprav ni bil podpisan s slovenske strani, bil naknadno sprejet s strani vaše vlade z uradnim sporočilom italijanski vladi."

Julija 1993 je tržaška občinska uprava (župan Staffieri - Lista za Trst) dala odstraniti dvojezične krajevne napise na območju Vzhodnokraškega rajona, ki so jih manjšinci sami postavili leta 1984 na svoji privatni zemlji. Nekaj dni zatem pa je tržaški občinski svet iz novega pravilnika o rajonskih sosvetih črtal člen o pravici do rabe slovenskega jezika pri delu sosvetov. Zaradi tega je naš veleposlanik interveniral pri generalnemu sekretarju zunanjega ministrstva veleposlaniku Bottaiu in vodji II. urada politične direkcije MZZ pooblaščenemu ministru Agu. Pri tem jima je ponovno izrazil zaskrbljenost zaradi drastičnega zmanjšanja predstavnikov slovenske manjšine v deželnem in pokrajinskih svetih po junijskih volitvah v te organe, kar je posledica sprememb volilne zakonodaje, ki sploh ni upoštevala potreb oziroma obstoja manjšine. Tako je v deželni svet bil izvoljen en sam svetovalec iz vrst slovenske manjšine, dolga leta pa bili v njem kar štirje manjšinci. V tržaški pokrajinski svet je prav tako izvoljen samo en slovenski

svetovalec, medtem ko so bili prej štirje. V goriški pokrajinski svet pa tokrat sploh ni bil izvoljen noben Slovenec, prej so pa bili štirje. Tako Bottai kot Ago sta izražala razumevanje za našo zaskrbljenost. Trdila sta, da MZZ ne more uradno intervenirati pri tržaški občini, saj zato nima zakonskega vzvoda. Da pa bodo poskušali vplivati na drugačno obnašanje tržaške občine.

Agu smo izročili opomnik s primeri omejevanja oziroma kršitev pravic slovenske manjšine v zadnjem času (na deželnih in pokrajinskih volitvah 6.6.1993 izvoljeno veliko manj slovenskih svetnikov kot prej, predstavniki vlade so v parlamentarni razpravi o novem volilnem zakonu nasprotovali predlogu, da se slovenski manjšini zagotovi zajamčeno zastopstvo in pri oblikovanju volilnih okrožij upoštevajo interesi manjšine, krši se pravica do uporabe manjšinskega jezika v javnem življenju: župan Staffieri je oktobra 1992 z okrožnico prepovedal sprejemati dopise v slovenskem jeziku; kršena je pravica do dvojezičnih topografskih in drugih napisov, npr. odbita je prošnja občine Dolina da se na novi pošti namesti tabla tudi v slovenskem jeziku, 20.7. so organi občine Trst odstranili napise v slovenskih vaseh Bazovica, Padriče, Trebča in Bani, odbite so zahteve prof. Sama Pahorja za slovenskega tolmača na referendumu 16.4.1993, v predlogu pravilnika o delovanju rajonskih svetov v občini Trst ni več priznana slovenskimi svetovalcem pravica do rabe slovenščine na sejah svetov itd. Dalje RAI še ni začel oddajati oddaj v slovenskem jeziku).

Zaradi teh kršenj pravic naše manjšine je 3. avgusta 1993 Ministrstvo za zunanje zadeve Slovenije izročilo italijanskemu veleposlaništvu v Ljubljani protestno noto št. 178 - SD/93 - 12025, ki glasi:

"Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije izraža odlično spoštovanje Veleposlaništvu Republike Italije v Ljubljani in ima čast izraziti protest proti ukrepom italijanskih oblasti s katerimi slovenski narodnostni skupnosti, ki živi v občini Trst odvzemajo pravico do uporabe lastnega jezika v rajonskih sosvetih in pravico do dvojezičnih krajevnih napisov v slovenskih vaseh.

Republika Slovenija kot članica Sveta Evrope ima zaščito nacionalnih manjšin urejeno na ravni višji od evropskih standardov. Republika Italija je zagovornica upoštevanja evropskega duha pri urejanju skupnih oziroma sosedskih zadev na naši celini.

Pričakujemo, da Republika Italija, naša sosedka in članica Sveta Evrope, pokaže polno stopnjo pripravljenosti za urejanje in globalno ureditev položaja slovenske manjšine v Republiki Italiji.

Slovenska manjšina v Republiki Italiji še danes nima celovite pravne zaščite. Še vedno ni globalnega zaščitnega zakona, ki bi opredelil in zagotovil potreben obseg političnih, jezikovnih, kulturnih in drugih pravic na celotnem območju, kjer živi manjšina.

Nesprejemljivo in v nasprotju z evropskim duhom je omejevati in ukinjati pravico slovenske manjšine do uporabe lastnega jezika v rajonskih sosvetih in pravico do dvojezičnih krajevnih napisov v slovenskih vaseh, ker Republika Italija še vedno ni sprejela zakona o globalni zaščiti.

Republika Italija vendarle ima pravno osnovo za varovanje doslej pridobljenih pravic slovenske manjšine. Drugi, peti in sedmi člen Specialnega statuta za Tržaški teritorij (Londonski memorandum) iz leta 1954 in osmi člen Osimske pogodbe iz leta 1975, predstavljajo pravno osnovo za zajamčeno uporabo slovenskega jezika v lokalnih organih oblasti in za dvojezične napise v krajih, kjer živi slovenska manjšina.

Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije izraža upanje, da bo s skupnimi prizadevanji mogoče najti način za pozitivno ureditev položaja slovenske manjšine v

Italiji in izrablja to priložnost, da Veleposlaništvu Republike Italije v Ljubljani ponovi izraze svojega odličnega spoštovanja."

10. avgusta 1993 je na Strmolu bil tretji krog pogovorov o post Osimu. Italijansko delegacijo je tokrat vodil generalni sekretar Farnesine veleposlanik Bruno Bottai. Prišli so z dokaj prožnimi stališči, ki naj bi zagotovila začetek konkretnih pogajanj. Verjetno je bil to poskus ubiranja drugačne taktike, ko naj bi s pogovori o temah kot je položaj slovenske manjšine in gospodarsko sodelovanje, ustvarili ugodnejše vzdušje in možnost za pogajanja o premoženju ezulov, ki je za njih prioriteto vprašanje. (Dan pred tem srečanjem se je v Trstu pooblaščen minister Ago sestal z enotno slovensko delegacijo. Na srečanju je bil dokaj zaprt in odklonilen do zahtev manjšine in naredil slab vtis. Manjšina ga je zato v Primorskem dnevniku kritizirala). Bottai je na tem srečanju široko ekspliciral interes Italije za stabilno Slovenijo, njeno notranjo konsolidacijo in demokratičen razvoj, za našo varnost ter izrazil podporo Italije pri našem vključevanju v Evropsko skupnost, NATO in Zahodnoevropsko unijo. Določen je datum obiska Andreatte v Sloveniji in dogovorjeno, da bi predsednik vlade dr. Drnovšek jeseni obiskal Italijo. Obe strani sta se dogovorili o ustanovitvi delovnih skupin-komisij za urejanje vprašanja manjšin, za gospodarska in finančna vprašanja, premoženjsko pravne zadeve, za področje kulture, izobraževanja in znanost ter za socialna vprašanja in zaposlovanje. Sklenjeno je tudi, da čimprej začne z delom zgodovinsko-kulturna komisija. Slovenska stran je izpostavila kot prioriteto ureditev položaja slovenske manjšine v Italiji.

Srečanje zunanjih ministrov Peterle in Andreatta je bilo 26. 8. 1993 na Bledu. Ministra sta sprejela konkretne sklepe za intenziviranje dvostranskega sodelovanja pa tudi za tesnejše medsebojno sodelovanje v Srednjeevropski pobudi, v Evropi in v reševanju krize v BiH. Sklenjeno je, da na Strmolu dogovorjena delovna telesa in komisije začnejo z delom. Italija je obljubila polno podporo Sloveniji za pridružitvev Evropski skupnosti in vključevanje v ZEU in NATO. Peterle je posvetil veliko pozornost ureditvi položaja slovenske manjšine, sprejetju zaščitnega zakona, ki bo slovenski manjšini v vseh treh pokrajinah zagotovil varstvo in enak tretman ter povečanju subvencij v italijanskem proračunu za leto 1994. Izrazil je pričakovanje, da bo manjšini zagotovljeno tudi minimalno zajamčeno zastopstvo v predstavniških organih. Andreatta je obljubil, da bo vlada kmalu predložila zaščitni zakon parlamentu v katerem se bo skušalo urediti tudi zajamčeno zastopstvo v lokalnih organih in si prizadevala, da bo kljub varčevalnim ukrepom manjšina dobila izdatnejšo pomoč. Obljubil je tudi, da bo v Rimu sprejel delegacijo slovenske manjšine (česar pa ni storil - naša pripomba). Andreatta je s svoje strani postavil kot italijansko prioriteto premoženje ezulov, vrnitev nacionaliziranih nepremičnin vsaj nekaterim, oziroma možnost odkupa nekdanjih posestev optantov. Peterle je zavrnil te zahteve saj je vprašanje urejeno z Rimskim sporazumom ter so mogoče le posamezne geste dobre volje. V skupnem sporočilu so med drugim poudarjena vprašanja varstva manjšin in nacionaliziranega premoženja.

Medtem so nastali problemi s subvencijami za slovensko manjšino iz proračunskih sredstev. Koncem 1993 je bila izčrpana triletna subvencija v višini 8 milijard lir letno, ki je bila slovenski manjšini dodeljena z zakonom 19/91. V prvih delovnih osnutkih proračuna za leto 1994 so v zakladnem ministrstvu za pomoč slovenski manjšini predvideli samo 2 milijarde lir. Na naše prigovore in zlasti na intervencijo ministra Andreatte, ki je septembra 1993 o tem tudi pisмено obvestil Peterleta, je vlada v predlogu finančnega zakona za leto 1994 predvidela za slovensko manjšino sredstva v višini 6 milijard lir, to je 2 milijarde lir manj kot prejšnja tri leta. Čeprav je v Senatu senator Bratina uspel z aman-

damji to vsoto povečati na 8 milijard lir, je vlada to povečanje izigrala na način, da odločitve Senata ni dala v potrditev Poslanski zbornici in je tako na koncu za slovensko manjšino odobreno za leto 1994 le 6 milijard lir.

Jeseni 1993 so z motivacijo nujnega varčevanja italijanske šolske oblasti osmim slovenskim šolnikom, ki so dobili štipendije za enoletno izpopolnjevanje slovenskega jezika na Ljubljanski univerzi, zavrnile zahtevo oziroma osporavale pravico, da bi v času dopolnilnega šolanja še naprej dobivali redne plače. Ker štipendije niso mogle pokriti izpada rednega dohodka in bi se družine teh šolnikov-štipendistov znašle v nemogoči situaciji, je ta ukrep pomenil konec več kot nujnega dodatnega izpopolnjevanja slovenskih šolnikov iz slovenščine na naših univerzah. Že od leta 1992 pa italijansko ministrstvo za šolstvo tudi ni več zagotavljalo sredstev za organiziranje kratkega seminarja slovenskega jezika za slovenske šolnike v Italiji, ki so se do tedaj vsako leto prirejali v skladu s programom kulturnega sodelovanja. Ker je šlo za kršitev Osimske pogodbe in drugih sporazumov je veleposlaništvo v Rimu protestiralo v kulturni direkciji MZZ in poslalo 6. oktobra 1993 noto številka 1047/93 v kateri je pravno utemeljilo, da gre za kršitev mednarodne obveznosti Italije. Ta nota glasi:

“L'Ambasciata della Repubblica di Slovenia presenta i suoi complimenti al Ministero degli Affari Esteri ed ha l'onore di richiedere l'assistenza e l'intervento presso le competenti Autorità nella seguente questione:

Gli insegnanti delle scuole slovene in Italia partecipano con profitto da quasi trent'anni a corsi nella durata di un anno di lingua e cultura slovena, organizzati dalla Facoltà di filosofia di Ljubljana. In maniera reciproca, anche gli insegnanti delle scuole italiane in Slovenia partecipano annualmente a dei corsi di perfezionamento in Italia. Per il periodo durante il quale i borsisti frequentano i corsi in Italia, percepiscono il loro regolare stipendio alla scuola presso la quale sono occupati in Slovenia. Mentre la Repubblica di Slovenia adempie regolarmente ai propri obblighi, quest'anno gli insegnanti delle scuole slovene in Italia si vedono minacciati a non poter partecipare ai corsi di perfezionamento in Slovenia, in quanto il Ministero della Pubblica Istruzione della Repubblica Italiana quest'anno nega ai borsisti il diritto allo stipendio mensile percepito presso le scuole nelle quali sono impiegati per il periodo di frequenza dei corsi di perfezionamento in Slovenia. Poiche' in questo modo verrebbe minacciata l'esistenza degli otto borsisti di quest'anno, considerato che con borsa di studio percepita in Slovenia non possono in alcun modo coprire le spese ordinarie in Italia, sarebbe opportuno garantire loro come finora lo stipendio mensile per il periodo della frequenza del corso di perfezionamento.

Considerato il Memorandum d'Intesa d.d. 5 ottobre 1954, considerato che gli accordi di cui al verbale della XV sessione del Comitato misto italo-jugoslavo di cui all'art.8 dello Statuto Speciale allegato al Memorandum d'Intesa d.d. 5 ottobre 1954 tenutasi a Roma dal 7 al 16 novembre 1968 fra l'altro recitano:

“I fruienti delle borse di studio derivanti dall'accòrdo culturale d.d. 21 luglio 1964, mantengono, per il periodo di frequenza all'universita, lo stipendio spettante in base al posto occupato”;

tenuto conto dell'art.8 degli Accordi di Osimo del 10/11-1975 ratificati con legge 14 marzo 1997, n.73, e precisamente dell'art. 8 che recita:

“Al momento in cui cessa di avere effetto lo Statuto Speciale allegato al Memorandum d'Intesa del 5 ottobre 1954, ciascuna parte dichiara che essa mantzerra' in vigore le misure interne già adottate in applicazione dello Statuto suddetto...”

nonchè visto il D.L.n. 155/1993 (G.U.n. 118 del 22-5-1991 pg. 8) e precisamente dell'art.8 che recita:

"A decorrere dalla data di entrata in vigore del presente decreto, la facoltà di impegnare le spese... puo' essere esercitata limitamente ... alle spese derivanti di accordi internazionali...",

siamo dell' avviso che si tratta di obblighi derivanti da accordi internazionali.

In questo senso l'Ambasciata desidera sottolineare l'interesse della Repubblica di Slovenia perche' anche quest'anno e negli anni prossimi il perfezionamento degli insegnanti di entrambi i Paesi si svolga indisturbatamente e pertanto ai aspetta un positivo riscontro.

L'Ambasciata della Repubblica di Slovenia si avvale anche di quest'occasione per rinnovare al Ministero degli Affari Esteri i sensi della sua massima considerazione".

Žal tudi ta intervencija ni nič zalegla in Italijani na noto niso niti odgovorili.

Jeseni 1993 je TVS zmanjšala italijanske programe na TV Koper. Italijanska stran je protestirala, češ da se s tem zmanjšuje raven zaščite italijanske manjšine in krši 8. člen Osimske pogodbe. Andreatta je o tem pisal Peterletu. Vsekakor ta ukrep Sveta RTVS ni bil politično dovolj premišljen, saj je sprejet pred občinskimi volitvami v Trstu in v času, ko smo intenzivirali prizadevanja za sprejetje globalnega zakona o zaščiti slovenske manjšine. Z njim smo se, ob hkratni opozorilni zatemnitvi repetitorjev Ponteca in poslabšani vidnosti signala TV Koper in RTVS v italijanskem prostoru, dejansko odrekli medijske prisotnosti v Italiji. Najbolj je bila prizadeta slovenska manjšina, saj ni več mogla spremljati slovenske TV.

Od sestanka v Bologni do italijanske blokade v EU

Januarja 1994 je prišlo do vladne krize zato je dr. Drnovšek odložil dogovorjen obisk Italiji, kar je Italijane zelo prizadelo. Da bi to zgladili smo sprejeli pobudo za srečanje zunanjih ministrov. Sestala sta se 16.2.1994 v Bologni. Peterle je prepričeval Andreatto, da Slovenija želi imeti kar najboljše odnose z Italijo, Andreatta pa poudaril interes za stabilne in prijateljske odnose z nami. Obljubili so nam podporo za Partnerstvo za mir in pridružitvev Evropski uniji. Dogovorjeno je bilo, da se čimprej srečajo pristojni funkcionarji dveh zunanjih ministrstev radi dogovora o podpori Italije pri pogajanjih o sklepanju asociacijskega sporazuma ter premagovanju različnih birokratskih ovir v Bruslju. Srečala naj bi se tudi predsednika premoženjsko pravnih komisij. Dogovorjeno je bilo tudi, da se takoj oblikuje skupna komisija, ki bi poiskala rešitve za gmotne probleme TV Koper in zagotovila nemoteno nadaljevanje italijanskih programov ter pospešila uvajanje slovenskega televizijskega programa na RAI Trst. Komisijo bi sestavljali predstavniki dveh zunanjih ministrstev ter TVS in RAI.

Tudi na tem srečanju je Peterle vztrajal na čimprejšnjem sprejetju zaščitnega zakona, povečanju državne finančne pomoči itd. Andreatta je dejal, da vlada na tem resno dela. Pripravila je predlog zakona, ki bo šel v proceduro takoj po oblikovanju novega parlamenta. Dodal je, da bo italijansko javno mnenje veliko bolj naklonjeno ureditvi teh vprašanj, če bo medtem Slovenija naredila kakšne pragmatične geste dobre volje glede premoženja ezulov. Tako naj bi: 1. nekdanjim lastnikom namesto plačila odškodnine vrnilo tiste nepremičnine, ki so še v javni lasti; 2. optantom dali možnost, da v nekdanji coni B uživajo "right of establishment"; 3. optantom - italijanskim državljanom nekoliko odprli slovenski trg nepremičnin tako, da bi lahko posedovali kakšno hišo, majhno

tovarno ipd. To je bilo prvič, da je italijanska stran urejanje položaja slovenske manjšine odprto povezovala z zadovoljitvijo nekaterih zahtev optantov. Od takrat naprej so Italijani urejanje položaja slovenske manjšine dejansko pogojevali z zadovoljitvijo premoženjskih zahtev ezulov in naša manjšina je postala talka teh izsiljevanj. To nam sicer ni bilo nikoli direktno rečeno, toda italijanska stran ni več za slovensko manjšino storila ničesar pozitivnega.

Na podlagi dogovora iz Bologne sta se 2.3. v Rimu srečala predsednika delegacij za premoženjsko pravno vprašanja g. Tone Poljšak in ambasador Vincenzo Manno. Dogovorila naj bi se o dnevnem redu in načinu dela komisije. Toda Manno je na ta sestanek pripeljal številno italijansko delegacijo, ki je hotela vsiliti njihov koncept obravnavanja in reševanja optantskega premoženja. Nastopili so dokaj grobo in Andreattine predloge iz Bologne tokrat posredovali kot zahteve. Rimski sporazum iz 1983 naj bi se spremenil tako, da bi slovenska stran zagotovila italijanskim upravičencem brezplačno vrnitev tistih nepremičnin, ki so še v javni lasti, vrednost teh nepremičnin pa bi se odbila od odškodnine, ki smo jo po tem sporazumu dolžni plačati. Dali so vedeti, da če njihovih zahtev ne bomo sprejeli, bodo blokirali naše vključevanje v evropske integracije in parlamentu ne bodo predlagali zakona o zaščiti slovenske manjšine. 11.3. pa so bile v Farnesini konsultacije med svetovalko vlade gospo Adanjo in koordinatorjem za EU pooblaščenim ministrom Rossijem. Namesto, da bi se pogovarjala o italijanski pomoči pri pogajanjih z EU, je Rossi govoril samo o konkretnih korakih, ki jih moramo storiti glede vrnitve optantskega premoženja.

15. marca je bil v Trstu sestanek zunanjih ministrov SEP. Andreatta in Peterle sta od tam se potem skupaj odpeljala v Koper na otvoritev prenovljenega sedeža Italijanske unije in imela tam simpatične govore o sodelovanju med državama in vlogi italijanske in slovenske manjšine v krepitvi odnosov med državama. Andreatta ni nič omenil, da bodo v Bruslju zahtevali odlaganje pogajanj s Slovenijo o pridružitvenem sporazumu. V teku predvolilne kampanje je prijazno govoril o Sloveniji, se zavzemal, da se ji pomaga v tranziciji in vključevanju v evropske integracijske procese ter opozarjal na nevarne teze postfašističnega nacionalnega zavezništva in Forza Italia oziroma Finija in Berlusconi o italijanskih zgodovinskih pravicah na Istro ter njihovega manipuliranja z nostalgijo ezulov, češ da bi to Italijo onemogočilo v Evropi.

21.3.1994 je italijanski veleposlanik v Ljubljani Solari izročil državnemu sekretarju Golobu aide-memoire, v katerem se nam zamerja, da kljub dogovorom zunanjih ministrov na Bledu. Bologni in Kopru o dobrih odnosih in prijateljstvu, Slovenija v zadnjih šestih mesecih, "vsaj kar zadeva konkretne poteze, ni pokazala nikakršne dobre volje, poleg tega ni pokazala pripravljenosti, da bi ugodila legitimnim italijanskim pričakovanjem"... "Nedavni srečanja med pomembnimi funkcionarji obeh ministrstev za zunanje zadeve v Rimu 2. in 11. marca, so pokazali celo izrazito zaprtost in nerazumljivo pomanjkanje predlogov slovenske strani, navkljub politični odprtosti, ki jo je pred tem izrazil minister Peterle". Zato je Italija prisiljena "svetovati Komisiji EU, da odloži sprejetje mandata o pogajalskem mandatu" za pogajanja s Slovenijo o pridruženem članstvu. In res je Italija na Komisiji EU predlagala, da se za nekaj tednov odloži razprava o pogajalskem mandatu za pridružitveni sporazum s Slovenijo.

Sicer smo ves čas dobivali informacije, da Italijani niso zadovoljni z našimi stališči glede optantskega premoženja italijanske manjšine in sploh medsebojnih odnosov. O naši "nekooperativnosti" glede premoženja optantov je veleposlanik Berlinguer že spomladi 1993 potožil ameriškim in kanadskim diplomatom. Na Bledu so po srečanju Peter-

le-Andreatta godrnjali zaradi našega odklonilnega stališča o optantskih nepremičninah. V EU so italijanski predstavniki januarja 1994 imeli pripombe na nemško poročilo o pozitivnem gospodarskem in političnem razvoju Slovenije. Trdili so, da kar zadeva nacionalnih manjšin sedanja slovenska zakonodaja ne zagotavlja vsem državljanom enakega tretmana na področju gibanja kapitala in nepremičninskih investicij. Tako so nacionalne manjšine diskriminirane, zlasti italijanska, čeprav je slovenska vlada uradno priznala njen avtohtoni značaj. Dejstvo, da slovenska vlada še ni priznala pravne osebnosti Italijanski uniji je tudi zaskrbljujoče. Zaskrbljuje zmanjšanje italijanskega programa na TV Koper. Tudi v Sekciji EU za zunanje odnose, trgovino in razvojno politiko so 20. in 28.4.1994 v sicer ugodnem poročilu o Sloveniji predlagali črtanje besedila, da Slovenija nima problemov z zaščito manjšin. Zahtevali so, da bi morala več narediti za zaščito italijanske manjšine, ki da je številnejša kot to uradne statistike prikazujejo, dovoliti lastnino nad nepremičninami ne samo ezulom temveč vsem državljanom EU, omenjali eksodus in fojbe itd.

Berlusconijska vlada, manjšina in odnosi s Slovenijo

Na predčasnih volitvah 27. in 28. marca 1994 je zmagala desna koalicija Berlusconi-Fini. Že v predvolilni kampanji je desnica najavljala, da bo v primeru zmage na volitvah postavila vprašanje Istre. Tako je Fini že februarja izjavil "da je za Nacionalno zaveznitvo (AN) italijanskost Istre načelno vprašanje; AN želi po mirni, demokratični in diplomatski poti pregledati krivični sporazum, ki prek vseh meja krši pravice italijanske skupnosti, ki že stoletja živi na tem ozemlju". Berlusconi pa je pred volitvami izjavil, "da se strinja ne samo s Finijem, temveč z ogromno večino italijanskih državljanov, ki smatrajo italijansko pravico na nesrečno istrsko deželo kod neodtujljivo". Vezano z vključevanjem Slovenije in Hrvaške v EU pa je zahteval posodobitev naše zakonodaje, "ki naj prizna tako neodtujljive pravice Italijanov, ki so morali zbežati, kot onih, ki so tam ostali". Berlusconijev pooblaščenec za Furlanijo Julijsko krajino upokojeni general Caligaris pa je najavil, da bo podobno kot Grčija, ki že dvajset let preprečuje povezovanje Turčije z EU, tudi Italija to onemogočala Sloveniji, dokler le-ta ezulom ne bo vrnila premoženja. O slovenski manjšini tako Forza Italia kot AN v predvolilni kampanji nista govorili, temveč le o italijanski v Istri, ki da je diskriminirana in jo gre bolj zaščititi. Sicer je pa stališče AN do slovenske manjšine bilo znano in nespremenjeno - slovenska manjšina je tujek, ogroža italijanstvo Trsta in Furlanije julijske krajine, uživa preveč pravic in Italija ji daje preveliko finančno pomoč.

Takoj po volitvah je desnica, organizirana v AN in Forza Italia, še bolj odkrito pokazala svoj sovražen odnos do Slovenije in slovenske manjšine še predno je bila formirana vlada. Tržaške ezulske organizacije so bile evforične kako bo sedaj Italija pritisnila Slovenijo. Forza Italia je na sestanku novoizvoljenih poslancev v Fiuggiu sprejela resolucijo, da bo nasprotovala pridružitvi Slovenije v EU dokler ta ne bo ezulom vrnila premoženja, dovolila njihove vrnitve v Istro in dodatno zavarovala italijanske manjšine. Član vodstva AN Mirko Tremaglia je v intervjuu za *Corriere della Sera* izjavil, da je treba razveljaviti Osimo in zahteval spremembo meje, saj sta Istra in Dalmacija zgodovinsko italijansko ozemlje, ki je sedaj pod tujo okupacijo. Zahteval je italijanski veto na pridruženo članstvo Slovenije. Ta intervju je sprožil ostre reakcije italijanskih strokovnjakov za mednarodne odnose, uglednih novinarjev pa tudi politikov sredinske in leve opcije. Moral je

reagirati tudi kandidat za zunanjega ministra Martino z izjavo, da mednarodni sporazumi niso kosi papirja, ki se lahko odvržejo v koš kadar se komu zljubi in da so meje nespremenljive. Novoizvoljeni senator Caputo je ocenil Tremagline izjave kot nerealistične. Italija ne more zahtevati spreminjanje meje, lahko pa vztraja na reviziji Osima, vrnitvi nepremičnin ezulom in zaščiti manjšine. S tem mora pogojevati svoje soglasje za pridruženo članstvo Slovenije v EU. Končno lahko ezuli računajo na polno podporo vlade pri uresničevanju njihovih zahtev. Ezulske organizacije in tržaški poslanci (posebno Vasconova in Menia) so razvili hrupno kampanjo proti Sloveniji.

V začetku maja 1994 je Berlusconi oblikoval vlado skupaj s Finijevo postfašistično AN in Legu Nord. Zunanji minister v tej vladi je postal prof. Martino. Nova vlada je takoj v začetku zavzela do Slovenije odbojno stališče. V Farnesini so za odnose s Slovenijo zadolžili podsekretarja Livia Caputa, znanega jastreba in zagovornika neoirendentistične politike. Na pariški konferenci o paktu stabilnost v drugi polovici maja je Italija (Martino) nasprotovala vključitvi Slovenije v skupino najbolj zainteresiranih držav in preprečila, da bi jo v sklepnem dokumentu navedli med kandidatkami za pridruženo članstvo oziroma za razširitev EU. Nasprotovala je podelitvi mandata Komisiji EU za pogajanja s Slovenijo o asociaciji. Do konca 1994 je v Bruslju še štirikrat blokirala, da bi predlog mandata EU za pogajanja s Slovenijo prišel na dnevni red ministrskega sveta.

Poletni meseci so bili zelo intenzivni. V juniju se je dvakrat sestala komisija za premoženjsko pravna vprašanja in sicer 9.6. v Rimu ter 30.6. v Ljubljani. Razjasnjeno je, da bodo predmet pogovorov le nepremičnine z območja slovenskega dela nekdanje cone B. Italijanom je povedano, da je le malo nepremičnin, ki so še v javni lasti (od 300 do 400), da že 2000 italijanskih državljanov poseduje na naši obali nepremičnine, ki so jih dobili na osnovi dedovanja. Naprotovali smo italijanskim zahtevam za vrnitev nepremičnin ezulom in vztrajali na izvajanju Rimskega sporazuma.

Junija 1994 je MZZ Peterle v pismu Martinu obširno ekspliciral neurejena vprašanja slovenske manjšine. Italijanska manjšina v Sloveniji uživa z ustavo in zakoni garantirane pravice, ki so nad evropskimi standardi. Njenega položaja se ne da primerjati s situacijo 90.000 članov slovenske manjšine v Italiji, ki je diskriminirana v primerjavi z nemško in francosko, ni zakonsko zaščiten in je različno tretirana v treh pokrajinah kjer živi. Po desetletjih borbe za pravico na javno uporabo slovenskega jezika se le-ta upošteva samo v štirih občinah tržaške pokrajine. Izpolnitev obvez do slovenske manjšine bi močno prispevala k izboljšanju odnosov med državama. Za restitucijo nepremičnin optantov iščemo politično rešitev, ki bi temeljila na dobri volji in spoštovanju veljavnih pogodb. Razumemo humane aspekte tega problema, čeprav se sprašujemo ali so optanti bili resnično pregnani z našega ozemlja. Po drugi strani je 50.000 Slovencev bilo pregnanih s svojih domov v času fašističnega terorja. Oni niso imeli pravice na opcijo, prav tako kot ne tisti, ki so bili internirani v Gonarsu, Rabu in drugih taboriščih Italije. Navedel je koliko imovine, društev, šol, bank je bilo Slovencem odvzeto, podatke o poitaljančevanju itd. Plediral je za vrnitev Narodnega doma v Trstu. Zavzel se je za reševanje odprtih vprašanj in prenehanje pogojevanja ter blokiranja Slovenije na poti v EU.

Martino mu je pismeno odgovoril 14.7.1994, da je vsekakor za dobre odnose in da so "vezi, ki nas povezujejo veliko bolj močne kot sicer pomembna, a vendar marginalna vprašanja, ki obremenjujejo odnose med našima državama". Ne strinja se pa s Peterletom, da je položaj slovenske manjšine v Italiji slab. Vztraja, da bodo ezuli kot nekdanji avtohtoni prebivalci glede restitucije nacionalizirane imovine izenačeni s Slovenci. Pozitivni izhod pogajanj o premoženju ezulov bi v Furlaniji Julijski krajini izboljšalo ozračje

in "olajšalo tudi hitro sprejetje zakona o slovenski skupnosti v Italiji". Najavil je možnost, da bi povečali finančno pomoč na nekdanjo raven, kar pa bo mogoče le če bo medtem Slovenija priznala Unijo Italijanov in jo direktno financirala kot nekdanj.

16. 7. 1994 sta se v Trstu ob sestanku predsednikov vlad Srednjeevropske pobude sestala predsednika vlad dr. Drnovšek in Berlusconi, ki sta jih spremljala Peterle in Martino. Srečanje je bilo prijateljsko. Oba sta poudarila interes za dobrososedske odnose. Drnovšek je zameril ker bilateralne probleme povezujejo z multilateralnimi in otežujejo našo približevanje Evropski uniji. Naši problemi z Italijo bi se veliko lažje reševali če bi Slovenija bila v Evropski uniji. Za Berlusconi je absurdno, da ne moremo optantom zagotoviti predkupne pravice. Če bi to pozitivno rešili bi nas podprli za Evropsko unijo. Drnovšek je odgovoril, da so materialno to res majhne stvari, vendar gre pri tem za veljavnost mednarodnih sporazumov, saj so ta vprašanja bila rešena z Osimskimi in Rimskim sporazumom. Dogovorjeno je bilo, da se pospeši delo komisije za premoženjska vprašanja, ki naj išče konstruktivne rešitve. Naša stran je izpostavila vprašanje varstva slovenske manjšine in globalnega zakona. Martino je odgovoril, da na tem delajo. Predsednika sta se dogovorila, da se septembra srečata v Arcore pri Milanu, da bi se izčrpnjše pogovorila o medsebojnih odnosih in varstvu slovenske manjšine. Takrat naj bi podpisala tudi skupno izjavo o bodočih odnosih med državama. S sestanka smo odšli s pozitivnim vtisom, da smo na dobri poti za izboljšanje odnosov. Vendar je le dobro uro po tem srečanju, podsekretar Caputo na konferenci za tisk vse podržal z izjavo, da je Italija postavila Sloveniji ultimat naj v treh mesecih uredi vrnitev optantske nepremičnine, sicer bo 5. oktobra v Bruslju blokirala mandat za pogajanja o pridruženem članstvu.

27. julija 1994 je na lastno pobudo prišel v Ljubljano podsekretar Caputo. Pogovarjal se je z državnim sekretarjem Golobom in ministrom Peterletom. Oba sta mu odkrito povedala, da ne razumemo italijanskega obnašanja do Slovenije in blokad v Evropski uniji. Poudarila sta željo za razvijanje dobrososedskih odnosov in pripravljenost, da na podlagi veljavnih sporazumov skušamo rešiti vprašanja, ki otežujejo odnose. Caputo je predlagal, da intenziviramo delo komisij in da obe strani pripravita predlog dokumenta o medsebojnih odnosih, ki bi ga predsednika vlad podpisala na srečanju v Arcore. Ta dokument bi prej pogledala državni sekretar Golob in Caputo in se zato sestala 1. 9. 1994 v Rimu.

Predsednik zunanjepolitične komisije poslanske zbornice Tremaglia je 20. 8. 1994 v Rimu zbral na posvet predstavnike ezulskih organizacij, Unije Italijanov, Istrske demokratične diete ter poslanca italijanske skupnosti v slovenskem in hrvaškem parlamentu. V izjavi agencijam je Tremaglia dejal, da so na posvetovanju "vsi bili istih misli in enakih pogledov ko je šlo za zaščito manjšin, vračanja imetja ezulom, kulturna in jezikovna vprašanja, še posebej pa glede zahteve po enotni regionalni avtonomiji vseh Italijanov Istre in Dalmacije".... In zaključuje, da bosta Slovenija in Hrvaška če bosta hoteli v Evropo morali "še marsikaj storiti za zaščito manjšin in varstvo človekovih pravic".

Po dogovoru sta se 1. 9. 1994 v Rimu sestala državni sekretar Golob in podsekretar Caputo. Sestanek je bil zelo težak. DS Golob je protestiral zaradi Tremagline izjave, da moramo še veliko narediti za varstvo manjšin in človekovih pravic. Italija še po 18 letih obljubljanja ni sprejela zakona o zaščiti slovenske manjšine, ni še imenovala članov manjšinske komisije, ki se mora v kratkem sestati. Izročili so nam njihov osnutek skupne deklaracije, ki naj bi jo podpisala predsednika vlad. Osnutek je bil povsem neuravnotežen, saj je predvideval za našo stran izpolnitev njihovih povsem konkretnih in rokovsko

opredeljenih zahtev, medtem ko so zase predvideli samo neke nedefinirane obveze. O slovenski manjšini je rečeno, da ji bo vrnjen dom pri Sv. Ivanu ter da bo vlada čimprej dala zakon o zaščiti manjšine v parlamentarni postopek. Povedali smo, da nas to absolutno ne zadovoljuje. Državni sekretar Golob ni dal soglasja za skupno sporočilo za tisk, ker v njem ni bila omenjena slovenska manjšina in znova niso bili upoštevani bistvene zahteve slovenske strani.

V drugi polovici septembra smo italijanski strani izročili naš protipredlog skupne izjave, ki je predvideval povsem konkretne obveznosti Italije do slovenske manjšine in obšel italijanske zahteve glede restitucije nepremičnin ezulom. Italijanska stran je ta predlog na sestanku Golob-Caputo 29.9.1994 v Ljubljani zavrnila, tako da so pogajanja na tej ravni bila končana neuspešnozaradi nesprejemljivih italijanskih zahtev.

Zanimivo je bilo prvo in edino zasedanje komisije za manjšinska vprašanja 19.9.1994 v Rimu. Našo delegacijo je vodil državni sekretar dr. Vencelj, italijansko pa ambasador Manno. Manno je sestanek začel s trditvijo, da je naloga komisije priprava dvostranskega sporazuma med Slovenijo in Italijo o zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji. Ta obveza izhaja iz trilateralnega memoranduma. Ambasador Ago je nato nanizal, da glede zaščite italijanske manjšine konkretno pričakujejo: priznanje Unije Italijanov kot enotne zastopniške organizacije italijanske manjšine; da Slovenija finančna sredstva, ki jih daje Samoupravnim narodnostnim skupnostim preusmeri na Italijansko unijo; da se ta sredstva povečajo; da Slovenija vzpostavi ekonomsko bazo italijanske manjšine; da se italijansko manjšino vključi v procese denacionalizacije in privatizacije; da se pri koprskem šolskem zavodu ustanovi poseben urad, ki bi skrbel za pedagoško-didaktične zadeve italijanske manjšine v Istri; da se v vse šole na narodnostno mešanih območjih uvede pouk italijanske kulture; da se okrepi avtonomnost manjšinskega šolskega sistema; da se okrepi organizacijska in vsebinska avtonomija manjšinskih programov TV Koper; da se izboljša znanje italijanščine zaposlenih v pravosodnih organih treh obalnih občin, da se omogoči nemoten pretok Italijanov iz Hrvaške Istre, ki se želijo zaposliti v strukturah italijanske manjšine v Sloveniji; da se odpravijo težave pri uvozu italijanske literature; da se ustanovi posebna mešana komisija za vprašanja radia in TV Koper. Slovenska vlada naj ne ovira procesa pridobivanja italijanskega državljanstva za manjšince. Dejansko je italijanska stran zahtevala precej več kot v Zagrebu 10. januarja 1992.

Državni sekretar dr. Vencelj je osporaval italijansko stališče, da je mandat komisije zgolj priprava dvostranskega sporazuma o zaščiti njihove manjšine. Poudaril je, da smo se pripravljene pogovarjati samo, če bo predmet razgovorov tudi položaj slovenske manjšine v Italiji. Opozoril je na zaskrbljujočo situacijo v kateri se ta manjšina nahaja. Ustno je posredoval seznam zahtev, ki jih izraža slovenska manjšina v Italiji in jih bomo zastopali v pogajanjih. Manno je trdil, da bodo slovensko manjšino zaščitili z notranjimi ukrepi, italijansko pa želijo z dvostransko mednarodno pogodbo. Ago je dal vedeti, da italijanska stran nima nobenega namena sklepati bilateralnega sporazuma o zaščiti slovenske manjšine (kar je njihova linija od pogajanj v Gorici 14. januarja 1992). Pri tem so se ves čas sklicevali na Ruplovo pismo in se delali neumne glede jasnega stališča v prvem delu tega pisma, da trilateralnega memoranduma nismo podpisali zato, ker Italija ni želela skleniti dvostranskega o varstvu slovenske manjšine. Naša stran je zavrnila njihovo tolmačenje in odprto povedala, da se ne nameravamo pogajati samo o italijanski manjšini, temveč le o zaščiti obeh. Povedala jim je tudi, da po normah med-narodnega prava varstvo manjšin ni več interna zadeva neke države ter da so države glede tega zavezane mednarodnim normam. Vencelj je predlagal naj krovna mešana komisija določi mandat komisije.

Na sestanku je bilo dogovorjeno, da bo dr. Vencelj italijanski strani poslal seznam zahtev slovenske manjšine za ureditev njenega položaja. Te zahteve je veleposlanik Kosin v imenu dr. Venclja oktobra izročil ambasadorju Mannu.

“Sklopa poglavitnih zahtev, ki se nanašajo na slovensko manjšino v Italiji:

I. sklop: Neuresničene in neizvajane rešitve za katere obstaja zakonska osnova

- *Financiranje manjšinskih organizacij: financiranje manjšinskih organizacij in njihovih dejavnosti se s strani italijanske republike izvaja neverjetno neurejeno in neredno. Dvo in večletne zamude niso nobena redkost. Državni proračun in izvedbeni deželni zakoni za izvajanje državnega proračuna se ponavadi sprejemajo pravočasno, izjemno pa zaostaja njihova realizacija; razlogi za oviranje rednega zakonitega financiranja slovenske manjšine so politične narave. Posledice tega so čedalje večje zadolževanje manjšinskih organizacij, krčenje njihovega delovanja in vse večja navezanost na proračunske vire Republike Slovenije.*

- *Odsotnost slovenskih televizijskih oddaj na državni televizijski mreži: že dve desetletji je v veljavi državni zakon, ki uvaja slovenski program na eno od nacionalnih televizijskih mrež. Slovenskih oddaj na italijanski radioteleviziji (RAI) pa še vedno ni. Obljube in zagotovila se vrstijo, storjenega pa ni bilo praktično ničesar.*

- *Opuščanje financiranja ustaljenega dodatnega izobraževanja pedagoških delavcev, ki poučujejo na slovenskih šolah v Italiji.*

II. sklop: Zadeve in rešitve, ki jih je (še)le potrebno zakonsko urediti

- *Globalni zaščitni zakon, kot temeljna in vseobsegajoča zakonska norma: zakon je ena ključnih zahtev, ki jih vsebuje Osimska pogodba, sklenjena med Italijo in Jugoslavijo že leta 1975 (to ni povsem točno - Osimska pogodba tega ne vsebuje, je pa to implicitno rečeno v resoluciji, ki jo je ob ratifikacije Osimske pogodbe 17.12.1976 sprejela Poslanska zbornica - naša pripomba). V parlamentarni postopek je bilo vključenih že vsaj pet zakonskih osnutkov; do plenarne parlamentarne razprave pa se ni “prebil” niti eden.*

- *Politično zastopstvo manjšine v predstavniških organih na lokalni ravni (rajon, občina, pokrajina, dežela) in državni ravni: manjšinske politične strukture že dalj časa zahtevajo uvedbo zagaraniranega manjšinskega mandata v predstavniških organih vseh ravni; doslej brez vsakega uspeha.*

- *Zakonsko jasno urejena raba slovenskega jezika v pisnem in ustnem poslovanju organov in predstavnikov oblasti na ozemlju kjer avtohtono živi slovenska manjšina.*

- *Dosledno dvojezična toponomastika na ozemlju kjer avtohtono živi slovenska manjšina.*

- *Možnost sprememb v preteklosti poitalijančenih imen po maksimalno poenostavljenem postopku.*

- *Možnost učenja slovenskega jezika, kot tujega jezika in sicer pod enakimi pogoji kot angleškega, nemškega in francoskega jezika, v vseh šolah na ozemlju kjer avtohtono živi slovenska manjšina.*

- *Privatni dvojezični šoli v Špetru Slovenov v Videmski pokrajini se prizna status državne šole.*

- *V vseh občinah Videmske pokrajine kjer avtohtono biva slovenska manjšina, se v vrtcih v učne programe uvedejo tudi teme, ki se nanašajo na krajevne tradicije, jezik in kulturno v slovenskem jeziku,*

- V vseh občinah Videmske pokrajine kjer avtohtono biva slovenska manjšina, se v vse obvezne šole uvede poučevanje slovenskega jezika, krajevne zgodovine, tradicije in kulture.

- V srednjih šolah s sedežem v tistih občinah Videmske pokrajine kjer avtohtono biva slovenska manjšina, se obvezno organizirajo izbirni tečaji slovenskega jezika.

- Priznanje statusa državnega glasbenega konservatorija glasbenim šolam ("Glasbena matica", "Emil Komel"), ki že delujejo v pokrajinah Trst, Gorica in Videm.

- "Združenju slovenskih športnih društev v Italiji" se prizna status javne ustanove za promocijo športa.

- Ustanovi se deželni institut za raziskovanje in razvoj na področju vzgoje v šolah s slovenskim učnim jezikom. Institut naj bo pravna oseba po javnem pravu in upravno avtonomna.

- Narodni dom v tržaškem rajonu Sv. Ivan, bivši Narodni dom ("Hotel Balkan") v centru Trsta in bivši Trgovski dom v centru Gorice naj se namenijo brezplačni in trajni uporabi slovenske manjšine.

- Na območju kjer avtohtono biva slovenska manjšina morajo upravna ureditev, uporaba prostora, načrti družbeno-ekonomskega in urbanističnega planiranja ter njihovo izvajanje spoštovati načelo varovanja etnične značilnosti teh območij. V ta namen mora biti v pristojnih organih zagotovljena primerna zastopanost slovenske manjšine".

Po zmagi desnega kartela se je stopnjeval pritisk šovinističnih sil na slovensko manjšino. Poleg nacionalističnih organizacij (na pr. Lega nazionale in drugih) so proti manjšini nastopali tudi poslanci desničarskih strank (Menia, Romulo, Vasconova, Nicolini). V nos so jim šle zlasti proračunske dotacije za manjšino pa so se zavzemali za njihovo zmanjšanje. Tako je Romulo, goriški senator Forza Italie po beneških vaseh govoril kako manjšina ne bo več dobivala državnih dotacij oziroma, da bodo ta sredstva uporabljena za krepitev italijanske kulturne prisotnosti. V tej dejavnosti jim je prišlo zelo prav poslabšanje odnosov med državama. V vladinem predlogu proračuna za 1995 je tako izginila postavka za pomoč slovenski manjšini in so se ta sredstva znašla povsem nedefinirana v neki skupni postavki, s katero bi povsem arbitrarno razpolagalo in jo delilo predsedstvo vlade. Zahteve manjšine so bile v javnosti ignorirane. Tako je Slovenska skupnost v Rimu priredila dobro obiskano konferenco za tisk ob 40. obletnici Londonskega memoranduma o soglasju in delila spomenico v kateri je zlasti zamerila parlamentu, ker še ni sprejel zakona o globalni zaščiti. Na konferenci so poleg voditeljev Slovenske skupnosti govorili tudi poslanci z Val d'Aoste in Južne Tirolske. Vendar mediji o tem niso ničesar objavili, čeprav je na konferenci bilo kar dober ducat dokaj uglednih novinarjev. Pod pritiski so se znašle tudi gospodarske institucije manjšine. Banca d'Italia je uvedla skrajno drastični ukrep komisarske uprave v Kmečki banki in grozila s podobnim korakom v Tržaški kreditni banki. Njeni inšpektorji so se zapičili v Safti in ga poskušali inkriminirati. (Več o pritiskih na manjšinske banke v posebnem poglavju). Šolski skrbnik je zopet predlagal zmanjšanje števila slovenskih šol.

Oglejski dokument in okoli njega

27. septembra sta se v New Yorku srečala zunanja ministra Peterle, ki je že bil v ostavki in Martino. Menila sta, da bi medsebojnim pogajanjem bilo potrebno dati nov zagon. Zato je potrebno poiskati najmanjši skupni imenovalec za izhod iz sedanje rel-

ativno blokirane situacije ter dati v naših odnosih poudarek na prihodnost. 30. septembra je naša vlada dala izjavo, da bo harmonizirala zakonodajo z evropsko in predlagala spremembo ustave. 1. oktobra je Martino v posebni izjavi pozitivno ocenil ta naš korak in povedal, da pošilja v Ljubljano generalnega sekretarja MZZ Sallea, ki bo posredoval vabilo našemu zunanjemu ministru za njuno srečanje v Italiji. Na tem sestanku naj bi zunanji ministra ustvarila pogoje za spodbuditev medsebojnih pogajanj in pripravila srečanje predsednikov vlad, ki naj bi bilo čimprej.

Salleo je prišel v Ljubljano 5. 10. Srečal se je z zunanjim ministrom Peterletom. Osnovna tema njunega razgovora je bila kako v situaciji objestranske čustvene nabitosti pomakniti odnose, urediti položaj manjšin ter izhajajoč od deklaracije slovenske vlade od 30.9. priti do sprejemljivih rešitev glede nepremičnin optantov. Kar zadeva manjšin je Salleo poudaril zaskrbljenost italijanske strani za svojo manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem glede na to, da je razdeljena med dve suvereni državi. Italijanska stran se zaveda, da je potrebno še veliko storiti za slovensko manjšino. Peterle je dejal, da je položaj slovenske manjšine v Italiji pomembno odprto vprašanje med Slovenijo in Italijo. Razlika v zaščiti manjšin je zelo velika. Izrazil je željo, da bi na tem področju prišlo do napredka. Posebej je izpostavil neizenačen položaj Slovencev, ki živijo v treh različnih pokrajinah. Kot primer je navedel neurejen status slovenske zasebne šole v Benečiji. Zahteval je pojasnilo glede izpada postavke pomoči za slovensko manjšino v osnutku proračuna. Zaprošil je tudi za pojasnilo o uvedbi komisarske uprave v Kmečki banki v Gorici. Dogovorjeno je, da se bosta ministra srečala 10. oktobra v Ogleju.

Zunanji minister Martino je 6. 10. obvestil zunanjepolitično komisijo Predstavniškega doma o razvoju pogajanj s Slovenijo. Po njegovem je Slovenija ena od akterjev transformacije prostora bivše Jugoslavije za katerega je Italija neposredno zainteresirana. Italijansko-slovenska pogajanja nosijo v sebi splošno dimenzijo in presegajo vprašanja, ki so predmet pogajanj. Italija podpira cilj Slovenije, da postane pridružena članica s perspektivo polnopravnega članstva. Slovenija je geografsko, tradicionalno, kulturno in civilizacijsko del Evrope. Osrednje vprašanje pogajanj je bilo premoženje ezulov. Kar zadeva italijanske manjšine je potrebno urediti posledice dejstva, da se je manjšina znašla razdeljena med Slovenijo in Hrvaško. Pri tem je potrebno izhajati od tristranskega memoranduma. Slovenija pričakuje, da se sprejmejo nekateri ukrepi v odnosu do slovenske manjšine v Italiji, ki se jih bo italijanska stran morala lotiti v okviru avtonomne državne suverenosti in v duhu odprtosti.

Srečanje Peterle - Martino v Ogleju je potekalo v konstruktivnem duhu. Pred tem je 7. in 8. 10. v Rimu redakcijska skupina Kosin - Manno skušala oblikovati nekakšen osnutek deklaracije predsednikov vlad, ki bi jo dva ministra definitivno oblikovala. Italijanska stran je prvič v zgodovini medsebojnih odnosov v osnutku predvidela tudi zagotovitev manjšinskih pravic Slovincem v Benečiji, vendar pod pogojem preštevanja. Osnutek je bil s slovenske strani na večih mestih amandiran, tudi določilo o preštevanju, tako da je največji del tega dokumenta ostal v klepajih, ki naj bi jih razrešila dva ministra. Slovenska stran je 9. 10. zvečer pod vodstvom ministra Peterleta pripravila našo različico skupne izjave, ki se je dokaj razlikovala od rimskega osnutka. V Ogleju je Martino, po dolgotrajnih in trdih pogovorih sprejel največji del naše verzije osnutka izjave. Vendar je italijanska delegacija z nekaterimi amandmaji razvodenela naš prvotni papir. Ministra sta signirala osnutek skupne deklaracije predsednikov vlad in izjavila, da bosta o smotnosti te izjave skušala prepričati svoji vladi.

Oglejska izjava govori o manjšinah v 5., 6. in 7. točki, ki glasijo:

"5. Italijanska stran bo sprejela ukrepe v korist slovenske manjšine v Italiji, začeniši z vrnitvijo Narodnega doma pri Sv. Ivanu in dodelitvijo finančnih sredstev za zasebno slovensko šolo v Videmski pokrajini, kakor tudi druge ukrepe, o katerih se bosta strani sporazumeli v Mešani slovensko italijanski komisiji za manjšinska vprašanja. (italijanska stran je bila že v Ogleju pripravljena razširiti to besedilo s še kakšnim konkretnim ukrepom, vendar, da ne bi pri naštevanju bilo izpuščeno kakšna pomembna zahteva manjšine, so sprejeli naš predlog, bi se o tem naknadno dogovorili na mešani komisiji - moja pripomba).

6. Vladi se sporazumeta, da bodo ukrepi za zaščito manjšin sprejeti v obeh državah na osnovi ustrezne notranje zakonodaje, upoštevajoč pri tem obstoječe bilateralne in multilateralne obveznosti. S tem v zvezi italijanska stran potrjuje, da bo do 31.12.1994 predložila parlamentu zakonodajo za globalno zaščito slovenske manjšine.

7. Slovenska vlada potrjuje pripravljenost za dogovor za odpravljanje posledic, ki izhajajo iz ločitve italijanske manjšine v dve različni državi, v skladu z duhom Memoranduma o soglasju z dne 15. januarja 1992."

V Ogleju je generalni sekretar MZZ Salleo povedal, da bodo, kot gesto posebne naklonjenosti, manjšini za leto 1994 zagotovili dodatno še 2 milijardi proračunskih sredstev (torej skupaj 8 milijard). V proračunu za leto 1995 bo ponovno uvedena postavka pomoči za slovensko manjšino, zaenkrat v višini 6 milijard ITL, s perspektivo povečanja na 8 milijard.

Med razgovori v Ogleju je Peterle izrazil Martinu našo prizadetost zaradi uvedbe komisarske uprave v Kmečki banki. Razumemo, da so proti banki ukrepa, če krši zakone ali slabo posluje. Vendar ima Banca d'Italia na voljo široko paleto ukrepov za takšne primere. Pri Kmečki banki se je poslužila najbolj drastičnega, kar izziva našo upravičeno zaskrbljenost, saj kaže na nenaklonjenost do slovenske manjšine. Martino se je skliceval na popolno samostojnost Banca d'Italia vendar je obljubil, da si bo prizadeval vplivati na ublažitev tega ukrepa.

Martino je dokaj hitro dobil soglasje voditeljev strank vladine koalicije za osnutek skupne izjave. Precej težav je sicer imel s Finijem, ki ji je najprej nasprotoval. Na koncu pa je le sprejel Martinove argumente, da si Italija s slabimi odnosi in pritiski na Slovenijo poslabšuje pozicijo v Evropski uniji ter postavlja na kocko svoje vitalnejše interese v srednji in vzhodni Evropi. Postavil pa je pogoj, da se pred podpisom izjave, o njej razpravlja v parlamentu. Fini je imel s svojimi pristaši v Trstu hude težave, ko jim je na zborovanju pojasnjeval in zagovarjal nujnost sporazuma s Slovenijo. Mnogi so bili razočarani in prizadeti ter temu nasprotovali. Kot je kasneje izjavil je bilo zanj to najtežje zborovanje v njegovem političnem življenju. Na zborovanju so mu žvižgali in glasno negodovali, čeprav je zahteval, da se Slovenija mora opravičiti zaradi fojb in eksodusa italijanskega prebivalstva.

Oglejska izjava je bila prvi skupni dokument v katerem so Italijani priznali obstoj Slovencev v Benečiji in izrazili pripravljenost, da za njihovo šolo zagotovijo finančna sredstva. Politično je bilo tudi pomembno, da je Fini kot vodja nacionalistične desnice z njo soglašal in bil pripravljen sprejeti pomiritev s Slovenijo, saj bi že samo dejstvo, da AN podpira sodelovanje s Slovenijo, verjetno nekoliko zaprlo usta nacionalističnim krogom ter organizacijam in zaustavilo njihovo harangiranje proti naši državi. Seveda je Fini to naredil samo zaradi izboljšanja imidža AN v Evropi. Toda Slovenija je osnutek skupne izjave zavrnila. Najprej je predlagala nekaj amandmanov, ki smo jih posredovali z nota-ma 26. in 28. oktobra. Ker italijanska stran tudi po razgovorih Peterleta in Martina 27. oktobra ni bila pripravljena sprejeti naših predlogov, je Slovenija osnutek zavrnila.

16.11.1994 je dr. Iztok Simoniti, kot posebni odposlanec predsednika vlade dr. Drnovška, izročil v Rimu generalnemu sekretarju italijanskega MZZ veleposlaniku Ferdinandu Salleu novi predlog osnutka skupne izjave predsednikov vlad. V njem je o manjšinah rečeno:

Obe vladi "priznavata obvezujoč značaj notranjih in mednarodnih norm, ki urejajo zaščito avtohtonih nacionalnih manjšin, slovenske v Italiji in italijanske v Sloveniji, in v tem smislu potrjujeta veljavnost naslednjih načel:

Tč. 2a) polno spoštovanje minimalne ravni zaščite po 8. členu Osimske pogodbe z dne 10. novembra 1975, če le-te evropska zakonodaja ni še presegla;

b) spoštovanje in upoštevanje večnacionalne identitete posameznikov, družin in socialnih skupin, ki na različne načine povezujejo prvine obeh nacionalnosti, italijanske in slovenske;

c) dosledno izvajanje notranjih pravnih norm, ki same ali s sklicevanjem na ustrezne mednarodne pogodbe, določajo kazni za diskriminacijo posameznikov ali skupin zaradi njihove nacionalne pripadnosti;

d) da si bosta prizadevali za zaščito ekonomskih temeljev nacionalnih manjšin z omogočanjem svobodnega razvoja v okviru pravil tržnega gospodarstva; vladi se zavezuje, da bosta vprašanja, ki so povezana z ekonomskimi temelji obstanka nacionalnih manjšin reševali dvostransko z namenom vsklajevanja morebitnih posegov ene in druge države v to področje.

Tč.3) da bosta priznali in spoštovali čustva človeškega trpljenja vseh pripadnikov avtohtonega prebivalstva, Slovencev in Italijanov, ki so, zaradi narodnostne pripadnosti ali zaradi posledic totalitarne politike v različnih obdobjih in na različne načine, brez lastne krivde morali zapustiti svoje domove; da si bosta hkrati prizadevali odločno braniti naravno pravico do življenja v miru in do svobodnega razvoja ter ukrepali proti slehernemu revanšizmu in nacionalističnem zlorabljanju preteklosti."

Italijanska stran uradno ni odgovorila na ta predlog. Podsekretar Caputo ga je na seji komisije za zunanjo politiko Senata 24.11.1994 omenil in povedal, da predlog ni vseboval željenih konkretnih predlogov glede vračanja nepremičnin, predkupne pravice in varstva italijanske manjšine, temveč samo neka splošna načela, ki naj bi veljali za odnose med državama.

Na naše insistiranje je v Ljubljano 23.11.1994 ponovno pripotoval generalni sekretar MZZ Salleo. Srečal se je s predsednikom vlade dr. Drnovškom in državnim sekretarjem Golobom. Vztrajal je, da je za deblokiranje medsebojnih odnosov nujen nekakšen konkreten dogovor o premoženju ezulov. Po njemu bi bilo najmanj boleče in najbolj elegantno če bi nekdanjim bivšim lastnikom dali predkupno pravico, ki bi bila časovno omejena. S tem bi problem, ki je sedaj med državama, spustili na raven privatnikov in njihovega neposrednega dogovarjanja ter se osvobodili pritiskov ipd. Vendar naša stran tega ni mogla sprejeti. Po tem obisku se z Berlusconijevo vlado nismo več pogovarjali.

Naj še omenimo, da je septembra 1994 Centralni urad za problematiko obmejnih in etničnih manjšin italijanskega Ministrstva za notranje zadeve objavil dokaj izčrpan študijo pod naslovom "Evropa manjšin - prvo poročilo 1994". V tej študiji med drugim zajema tudi italijansko manjšino pri nas in slovensko v Italiji. Ocenjuje, da italijanska manjšina v Sloveniji šteje okoli 3500 pripadnikov in da živi v občinah Koper, Izola, Piran. Korektne opisuje njen položaj ter ustavne in zakonske norme za njeno zaščito. Pri tem poudarja, da slovenska ustava, poleg osnovnih človekovih pravic, garantira tudi

posebne pravice avtohtoni italijanski in madžarski manjšini. Te najbolj važne posebne pravice so: pravica na uporabo materinega jezika, uporaba nacionalnih simbolov, pravica na ustanavljanje avtonomnih organizacij in inštitucij, pravica na razvoj lastne kulture in pravica, do informiranja v svojem jeziku.

V isti študiji ocenjujejo, da slovenska manjšina šteje cca 80.000 od katerih živi cca 25.000 v Tržaški pokrajini, 11.000 v Goriški in med 36 do 40.000 v Videmski. Dokaj dobro opisuje situacijo med Slovenci na Goriškem, površno o položaju in zaščiti na Tržaškem, manjšino v Benečiji pa opisuje kot ne povsem slovensko, saj naj bi govorila jezik, ki je le podoben slovenskemu in se zato mnogi manjšinci ne počutijo Slovence. Mnenje notranjega ministrstva, da v Benečiji obstaja slovenska manjšina je bilo zelo pomembno. Nacionalistične sile so seveda zagnale krik in vik proti tej študiji in ji zlasti zamerili, da je pretiravala v ocenah o številčnosti slovenske manjšine, ki da so nerealno visoke. Zato je v drugi študiji Ministrstva za notranje zadeve iz leta 1996 to število zmanjšano na cca 46.000 Slovencev. Od tega naj bi jih bilo na Tržaškem 25.000, na Goriškem 11.000 in v Videmski pokrajini od 6.000 do 10.000. O manjšini v Benečiji pišejo da "je razdeljena, zlasti v Nadiških dolinah na dva dela: en del je filo-slovanski, drugi pa močno povezan z italijanskim nacionalizmom". V študiji ugotavljajo "da se vedno bolj uveljavlja težnja k močnemu oživljanju nacionalističnih čustev in da se duhovščina, zlasti domači duhovniki pomikajo k stališčem, ki so blizu filozofski struji".

Program kulturnega sodelovanja in manjšina

Naprej smo videli kako so italijanske oblasti "zaradi varčevanja" in racionalizacije ukinjale slovenske šole na Tržaškem in Goriškem oziroma jih združevale. S podobnim opravičevanjem tudi niso več zagotavljale sredstev za organiziranje seminarjev za izpopolnjevanja slovenskega jezika za slovenske šolnike v Italiji. Od leta 1993 so šolnikom, ki naj bi šli v Ljubljano na enoletno dopolnilno šolanje iz slovenskega jezika, ukinili izplačevanje rednih plač. Z 24.9.1994 pa je Italija enostransko suspendirala Sporazum o vzajemnem priznanju diplom in strokovnih naslovov z dne 18.2.1983, ki ga je Slovenija prevzela z izmenjavo not 31.7.1992. Menda zaradi zlorab in sprememb v visokošolskih sistemih. Vse to je močno prizadelo slovensko manjšino. Zato je slovenska stran pri dogovarjanju programa kulturnega sodelovanja za obdobje 1995-1998, posvetila veliko pozornost izobraževalni in kulturni dejavnosti za manjšine. O tem se je razpravljalo po diplomatskih kanalih in na dveh zasedanjih mešane komisije za kulturo, izobraževanje in znanost septembra in oktobra 1994.

20.10.1994 je bil v Rimu podpisan štiriletni program kulturnega sodelovanja. Prvo poglavje tega programa obravnava "vzgojno in kulturno dejavnost za manjšine". V prvem členu "podpisnici poudarjata svoje zanimanje za dejavno sodelovanje, ki naj pospeši kulturno življenje manjšin v obeh državah...." "Slovenska stran v zvezi s tem opozarja na svoj pglavitni interes za pobude, ki se nanašajo na sodelovanje med šolskimi oblastmi obeh držav; na dejavnost pedagoških svetovalcev; na seminarje in predavanja za izobraževanje ter dodeljevanje štipendij učiteljem jezika druge države podpisnice; na možnost študijskih obiskov ter na dodeljevanje štipendij učencem in učiteljem obeh manjšin, na izmenjavo učnega gradiva". V programu se prvič izrecno omenja slovenska manjšina v Videmski pokrajini. Namreč 2. člen glasi: "Podpisnici poudarjata interes za uresničitev pobud v izobraževanju in kulturi, katerih namen je ohraniti zgodovinsko,

umetnostno, kulturno in jezikovno identiteto italijanske manjšine v Sloveniji (po veljavni zakonodaji o regionalni ureditvi na območju občin Koper, Izola in Piran) ter slovenske manjšine v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini. Podpisnici bosta podpirali vse oblike neposrednega sodelovanja med ustanovami obeh podpisnic, ki delujejo v profesionalni in amaterski kulturi, katerih namen je ohranjanje in razvoj kulturne identitete slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji, še posebej s pošiljanjem knjig, revij in časopisov, opreme ter organiziranja razstav in gostovanj umetniških ansamblov" itd. V tretjem členu se državi obvezujeta, da bosta podpirali sodelovanje množičnih medijev, zlasti pri obveščanju manjšin in zagotovili sodelovanje manjšin v radijskih in TV programih, oziroma sprejemanju programov iz matičnih držav. 4. člen pa predvideva ustanovitev delovne skupine ekspertov, ki bo "letno določila podrobnosti za uresničevanje pobud iz 1. člena tega programa in spremljala njihovo uresničevanje".

Komisija ekspertov se je sestala maja 1995 v Ljubljani in se sporazumela: o izmenjavi pedagoškega svetovalca za potrebe manjšinskih šol ter njihovih nalogah; da se v vsaki državi organizirata letno po dva seminarja za pedagoške delavce manjšinskih šol; da vsaka država daje po 8 štipendij letno za izpopolnjevanje učiteljev in profesorjev pripadnikov manjšin s tem, da zadržijo plačo; da slovenske šolske oblasti nudijo slovenskim šolam v Italiji brezplačno knjige za šolske knjižnice in učne pripomočke, enako italijanske za manjšino v Sloveniji, manjšinskim šolam dajeta matični državi na razpolago tudi brezplačne učbenike, da se organizirajo poučni šolski izleti itd. Italijanska stran je izrazila "pričakovanje, da se bo Vlada RS aktivno zavzela za ohranitev pridobljenih pravic pri poučevanju italijanskega jezika v šolah na narodnostno mešanem območju" slovenska pa "da se bo italijanska vlada aktivno zavzela za ohranitev sedanje mreže šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji".

Ker je začasni italijanski suspenz sporazuma o priznavanju diplom prizadel zlasti manjšini, sta Slovenija in Italija 10.7.1995 podpisali Memorandum o soglasju o vzajemnem priznavanju slovenskih in italijanskih diplom, ki naj bi manjšincem omogočil, da se v času dokler ne bo sklenjen in stopil v veljavo novi sporazum o vzajemnem priznavanju visokošolskih diplom, priznajo diplome pridobljene na univerzah v matičnih državah. Da je Memorandum sklenjen predvsem zaradi manjšin izhaja iz preambule, ki govori o izogibanju za manjšini nezaželenim posledicam suspenzije sporazuma in iz 2. člena, ki za manjšince ne zahteva pogoja, da so v času šolanja dejansko prebivali v državi kjer je sedež univerze. Memorandum je izjemnega pomena za manjšince, ki svoj študij končajo v matični državi.

Na manjšinskem šolskem področju italijanska stran ni izpolnila dogovora, da slovenski šolniki, ki gredo na specializacijo v Slovenijo, zadržijo osebni dohodek, ni uredila vprašanje prostorov za slovenskega pedagoškega svetovalca, krči mrežo šol s slovenskim učnim jezikom in ne financira seminarjev za slovenske šolnike, itd. Skratka slovensko manjšinsko šolstvo obravnava tako kot šolstvo večine, kar je nesprejemljivo.

Manjšina in pogajanja v času Dinijeve vlade

Januarja 1995 je na povabilo predsednika odbora za mednarodne odnose Thalerja prišel v Ljubljano predsednik zunanjepolitične komisije Senata Gian Giacomo Migone. Bil je zelo prijateljski. Obsojal je vladino pogojevanje italijanskega soglasja za pridružitveni sporazum s predhodno rešitvijo zahtev za vrnitev premoženja ezulov. Naklonjen je bil ureditvi položaja slovenske manjšine. Zagotavljal je, da Italija nima nobenih

teritorialnih pretenzij do Slovenije in da bi bile zahteve za spremembo meja nekaj norega. Obljubil je podporo Senata v deblokiranju vladinih blokad v Bruslju. Kmalu po tem obisku je Berlusconijska vlada padla. Dini je oblikoval novo "tehnično" vlado.

Za obdobje vlade premiera Dinija in zunanje ministric Agnellijeve je značilno dokaj intenzivno prizadevanje tako slovenske kot italijanske strani, da bi za optantsko premoženje našli nekakšen kompromis. Slovenska vlada je želela prekiniti italijansko nagajanje in blokiranje sklenitve pridružitvenega sporazuma, italijanska se pa razbremeniti pritiska ezulov ter vsaj nekoliko zadovoljiti njihova pričakovanja. Dinijevi vladi zaradi zunanjepolitičnih ambicij niso ustrezali slabi odnosi s Slovenijo, vendar ni mogla ničesar presekat mimo parlamenta. Zato je imela v pogajanjih vezane roke, saj bi za kakršenkoli sporazum z nami, morala dobiti izrecno ali vsaj tiho soglasje tudi desnega centra. Po drugi strani pa, kot je to komentiral senator Andreotti na seji zunanjepolitične komisije Senata 3.3.1995, se nobena druga vlada kot Dinijeva "tehnična", ne bi mogla lotiti urejanja odnosov s Slovenijo. Namreč politične vlade, ki bi to poskušale, bi njihovi nasprotniki takoj anatemizirali in jim tako gledale pod prste, da ne bi mogle sprejeti nobenega kompromisa. Tehnična vlada ni imela teh ovir. Desnica je sicer Diniju oporekala, da ima njegova vlada mandat za pogajanja s Slovenijo, vendar je Agnellijeva imela dokaj širok maneverski prostor za urejanje odnosov z nami.

8. februarja sta se v Rimu srečala novoimenovana zunanja ministra Thaler in Agnellijeva. V več kot enournem pogovoru na štiri oči je Agnellijeva spor s Slovenijo ocenila kot nesmiseln. Izrazila je željo, da se hitro najde obojestransko sprejemljiva rešitev za premoženje optantov in umakne italijansko nasprotovanje za začetek pogajanj o pridruženem članstvu. Thaler je izpostavil tudi varstvo slovenske manjšine. Dogovorila sta se za imenovanje osebnih predstavnikov, ki naj bi iskala kompromisne rešitve za odprta vprašanja in predloge čimprej poslala ministroma v odobritev. Agnellijeva je tudi zagotovila, da Italija ne bo več blokirala pogajanj med EU in Slovenijo in se bodo bilateralna vprašanja reševala paralelno.

Ministra sta za svoja predstavnika imenovala Matjaža Jančarja in generalnega direktorja za politične zadeve Italijanksega zunanjega ministrstva De Franchisa. Italijanska stran je bila seznanjena z našimi zahtevami in pričakovanji za izboljšanje zaščite slovenske manjšine. O varstvu narodnih manjšin kot pomembnemu dejavniku za krepitev medsebojnega zaupanja je izčrpno govoril minister Thaler na posvetovanju o slovensko-italijanskih odnosih 18.2.1995 v Pesaru. Izpostavil je neurejen položaj slovenske manjšine, saj po devetnajstih letih obljubljanja italijanski parlament še ni sprejel globalnega zakona o zaščiti te manjšine, ki se jo v treh pokrajinah kjer živi dokaj različno obravnava.

Jančar in De Franchis sta se sestala prvič 18.2.1995 v Ljubljani in potem do 6.3. še dvakrat (v Rimu in Ljubljani). Osebna predstavnika sta z dokajšno težavo, po številnih obratih in zapletih, oblikovala predlog skupnega sporočila, ki sta ga zunanja ministra objavila 6. marca 1995, na dan ko je Italija v Bruslju dala soglasje za začetek pogajanj EU z nami. V njem sta potrdila odločnost za rešitev problemov, ki obstajajo med dvema državama. Poudarila sta, da so "trenutno bilateralni pogovori usmerjeni k nadaljnem razvoju celovitih bilateralnih odnosov, ... in pobud v korist narodnih manjšin".

V pogovorih pooblaščenecv, (kot smo mi kvalificirali ta dvostranska intenzivna pogajanja) je naša stran zelo odločno in argumentirano postavljala v ospredje zakonsko ureditev položaja in drugih vprašanj slovenske manjšine. De Franchis je takoj na začetku

povedal, da nasprotujejo bilateralnem sporazumu o slovenski manjšini, da pa so jo pripravljene z notranjo zakonodajo benevolentno zaščititi. O premoženju ezulov smo se bili pripravljene pogovarjati samo vezano za vrnitev nekaterih stavb, ki so bile slovenski manjšini odvzete v obdobju fašizma (npr. Narodni dom "Balkan", Trgovinski dom v Gorici, Narodni dom pri Sv. Ivanu itd). Toda Agnellijeva ni pokazala poslušnosti za probleme slovenske manjšine. Menila je, da je položaj slovenske manjšine zadovoljiv.

Agnellijeva je 3. marca obvestila zunanjepolitično komisijo Senata, da bo 6.3. v Bruslju umaknila veto na začetek pogajanj o asociaciji. Povedala je, da so v pogovorih osebnih predstavnikov namenili "maksimalno prioriteto vprašanju nepremičnin, ki so v Sloveniji nekdaj bile v italijanski lasti. Hkrati je izrazila upanje, da mi ne bomo v tej fazi ustvarjali novih problemov, med katere po njenem sodijo tudi zahteve za zaščito slovenske manjšine. Tako so jo zbudila naša "povsem neumestna poudarjanja glede tretmana slovenske manjšine v Italiji (ki) niso na mestu in so nepotrebna. Italija, tako kot vse druge evropske države, ki jih povezuje civilizacija in demokracija, zaupa zakonodaji svojih sosed o varstvu manjšin in spoštovanju obveznosti, ki v tej materiji izhajajo iz mednarodnih sporazumov". Tudi Italija pozorno spremlja položaj italijanske manjšine, ki živi v dveh državah ter potrebuje enotno varstvo. "S pravico torej pričakujemo s strani Slovenije enako zaupanje v pripravljenost Italije, da bo adekvatno zaščitila njeno manjšino v naši državi". Podobno je govorila tudi 7.3.1995 na zunanjepolitični komisiji Poslanske zbornice.

4. marca je naša vlada v sporočilu za javnost pozdravila italijanski umik veta in ponovila pripravljenost, da z Italijo nadaljuje bilateralna pogajanja o vseh odprtih vprašanjih. Sporočilo končuje z naslednjim odstavkom: "H konstruktivnosti pogovorov bo vsekakor prispeval tudi spremenjen odnos do slovenske manjšine v Italiji, ki je v zadnjem času izpostavljena dodatnim, zlasti ekonomskim pritiskom".

7.3.1995 je Agnellijeva ministra Thalerja z osebnim pismom obvestila o "hrabrem koraku Italije" v Bruslju in poudarila nujnost hitrega nadaljevanja razgovorov o bilateralni problematiki, začeni z indiciranjem možnega vsebinskega napredka o vprašanjih, ki sta jih načela osebna predstavnika. Predlagala je naj bi se v prihodnjih dneh sestala v Rimu mešana komisija. Thaler je v odgovoru z dne 15.3. predlagal naj bi pooblaščenca nadaljevala z uvodnimi pogovori. Obvestil je o naši nameri, da postavimo tudi vprašanje nepremičnin, ki so bile Slovincem odvzete v času fašizma in sklenitev dvostranskega sporazuma o zaščiti manjšin.

Jančar in De Franchis sta marca v Rimu nadaljevala pogovore. Jančar je obširno razgrnil probleme slovenske manjšine, pričakovanja glede zakonske zaščite in drugih vprašanj, trpljenje Primorskih Slovencev v času fašističnega terorja. Posredoval je podatke koliko nepremičnin, bank itd. so fašistične oblasti odvzele Slovincem v tem času, plediral, da se jim nekaj nepremičnin sedaj vrne. Pojasnjeval je nujnost sklenitve dvostranskega sporazuma za zaščito slovenske in italijanske manjšine itd. De Franchis je bil nekoliko presenenečen zaradi tega in Agnellijeva je 31.3. poslala Thalerju novo pismo v katerem je protestirala zaradi razširjanja tematike. Izrazila je zaskrbljenost, da se pogajanja ne bi zapletla in zašla v sterilnost. Potožila je, da je pričakovala našo večjo konstruktivnost glede premoženja optantov. Ponovno je predlagala naj bi čimprej začela z delom mešana komisija za pravno premoženjske zadeve. Sklepe te komisije bi rada sankcionirala s čimprejšnjim obiskom v Ljubljani. Ne bi želela, da postane vprašljiv odmik italijanskega veta v Bruslju.

Pogovori Jančar-De Franchis so se vrteli precej v krogu. Na vsakem srečanju sta obe strani spreminjali stališča. Italijani so najprej sprejeli naše zahteve za vrnitev nekaterih

stavb, ki so jih fašistične oblasti odvzele slovenskim organizacijam, kasneje pa so jih zavrnili in bi bili pripravljene vrniti samo dom pri Sv. Ivanu. Zavrnili so naš predlog za sklenitev dvostranskega sporazuma o zaščiti manjšin. V takšni situaciji so pogovori dveh pooblaščenecv zašli v slepo ulico. Cigoj, ki je zamenjal obolelega Jančarja in De Francis sta na sestanku v Rimu 27.7. uglasila nekakšen osnutek protokola o premoženju optantov, varstvu manjšin in italijanski ratifikaciji pridružitvenega sporazuma oziroma spremembah, ki jih do takrat mora Slovenija izvršiti v lastninski zakonodaji. Kot vse dotodaj, bi tudi ta papir morali odobriti dve vladi. Italijanska stran pa ga je po neki, samo njej jasni logiki, tolmačila kot da je definitivno usklajen. Ko je jeseni Thaler v pismu predlagal nov sestanek pooblaščenecv Agnellijeva nanj ni odgovorila. Hkrati je Italija blokirala podpis asociacijskega sporazuma z EU. Francesina je namreč ocenila, da nadaljevanje pogovorov ni smiselno ker naša vlada nima zadostnega števila glasov v parlamentu za podporo morebitnega sporazuma z Italijo in spremembo ustave.

18.9.1995 je prišla v Ljubljano na razgovor z državnim sekretarjem Golobom načelnica II. urada politične direkcije MZZ Laura Mirachian. Državni sekretar Golob ji je izročil naše predloge za ureditev vprašanja nepremičnin in osnutek "Memoranduma o statusu slovenske manjšine v Republiki Italiji in italijanske manjšine v Republiki Sloveniji", ki glasi:

"- Obe državi ponovno potrjujeta veljavnost odločb o zaščiti manjšin, ki jih vsebuje Mirovna pogodba, Londonski memorandum o soglasju in Pogodba iz Osima.

- Izražata svojo privrženost duhu in konkretnim določbam Kopenhagenskega dokumenta o človekovi dimenziji v KVSE, Pariške listine, Listine Sveta Evrope o zaščiti regionalnih jezikov in jezikov manjšin, Zaključnega poročila srečanja strokovnjakov o narodnih manjšinah v Ženevi leta 1991, Helsinškega dokumenta iz leta 1992 in Okvirne konvencije Sveta Evrope o zaščiti manjšin. Zavezujeta se, da bosta omenjene dokumente ustrezno in pravno zavezujoče vključili v ustrezno domačo zakonodajo, ki ureja zaščito manjšin.

- Izražata svojo privrženost načelu nedeljivosti in enakih standardov človekovih pravic in, v tem okviru, pravic manjšin in pripadnikov teh manjšin.

- Prizadevata si za načelo najvišje stopnje kolektivnih in individualnih manjšinskih pravic za manjšine v obeh državah in pri tem upoštevata objektivno potrebo po zaščiti posameznih manjšin.

- Izražata svojo pripravljenost, da skušata olajšati komunikacijo v svojih odnosih do tretjih držav in možnosti za sodelovanje med manjšinami v primerih, ko manjšine živijo na ozemlju tretjih držav.

1. Vlada Republike Italije:

1. leta 1995 ob ustreznem sodelovanju organizacij, ki predstavljajo slovensko manjšino, sproži postopek za sprejem Zakona o globalni zaščiti manjšin;

2. Vlada Republike Italije izroči nepremičnine organizacijam slovenske manjšine v Italiji za kulturne, socialne in druge neprofitne dejavnosti. Seznam nepremičnin se začne z Narodnim domom v Trstu, Trgovskim domom v Gorici in Narodnim domom Sveti Ivan v Trstu ter drugimi nepremičninami, ki so pripadale Slovincem;

3. sprejme ustrezne določbe ali spremeni obstoječe in tako zagotovi, da bodo slovensko manjšino v predstavnih telesih na lokalni, regionalni in državni ravni zastopali pripadniki slovenske manjšine;

4. uzakoni uporabo slovenskega jezika v komuniciranju z upravnimi in sodnimi organi, še posebej uporabo slovenskega jezika, pisanega in govornega, za tiste člane

predstavnih teles, ki pripadajo slovenski manjšini;

5. z zakonom na ustrezen način zagotovi dvojezičnost uradnih krajevnih imen, tabel in oznak krajevnih imen ter napise, ki označujejo lokalne in državne javne ustanove na ozemlju avtohtone slovenske manjšine;

6. s spremembo zakona zagotovi možnost poenostavljenega brezplačnega postopka na zahtevo upravičencev za spremembo tistih slovenskih priimkov in imen, ki so bili spremenjeni v skladu s predpisi;

7. zakon naj bi na šolah na ozemlju avtohtone slovenske manjšine, omogočil enako pravno možnost učenja slovenščine kot tujega jezika za vse, ki jih to zanima;

8. izenačila bo ustrezne predpise in prakso v zvezi z zaščito slovenske manjšine v Videmski, Goriški in Tržaški pokrajini.

II. V okviru tega Memoranduma se Vlada Republike Italije zavezuje, da bo:

1. takoj ustanovila ali ponovno ustanovila vse tiste vzgojnoizobraževalne zavode slovenske manjšine, ki so navedeni v Aneksu k Londonskemu memorandumu in jih vnesla v vse ustrezne zakone Republike Italije o slovenskih šolah v Goriški in Tržaški pokrajini (zakon št. 1112 z dne 12. julija 1961, zakon št. 923 z dne 22. decembra 1973);

2. v okviru programa kulturne izmenjave za leto 1996 refinancirala in zagotovila dodatno izobraževanje učiteljev iz šol slovenske manjšine;

3. zagotovila redno in promptno financiranje organizacij slovenske manjšine v znesku najmanj 8 mlrd. ITL na leto. Sredstva se nakažejo ustanovam, ki so do njih upravičene, do konca marca vsakega koledarskega leta, sredstva za 1995 pa najkasneje en mesec po podpisu te izjave;

4. omogočila Tržaški kreditni banki in Kmečki banki, da bosta na ustrezen način restituirali sredstva, ki so bila slovenskim bančnim ustanovam na zasedenem ozemlju Republike Italije bila odvzeta v letih od 1918 do 1943.

III. Dodamo bo Republika Italija sprejela še druge ukrepe v korist slovenske manjšine in sicer:

1. Dodelila bo državni status privatni šoli v Špetru Slovenov in manjšinskim glasbenim šolam, ki delujejo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

2. Na območju videmske pokrajine, kjer živi slovenska manjšina, bo zagotovila:

a) uvedbo tematike v zvezi z lokalnimi tradicijami, slovenskim jezikom in kulturo v programe predšolskih zavodov;

b) uvedbo fakultativne možnosti udeležbe učencev na tečajih slovenskega jezika v vseh osnovnih šolah ter na srednjih in visokih šolah, ki imajo sedež v občinah zgoraj omenjenega območja.

3. Dodelila bo javno-pravni status Združenju slovenskih športnih organizacij pri vlogah za podporo športov iz javnih fondov.

4. Dodelila bo pravno osebnost in upravno avtonomijo za posebni regionalni inštitut za raziskovanje in razvoj vzgoje v šolah s slovenskim jezikom.

5. Zagotovila bo takšno upravno organizacijo, rabo prostora, programe planiranja ekonomskega in urbanističnega razvoja, ki se nanašajo na ozemlje avtohtone poselitve slovenske manjšine in bo upoštevala zaščito etničnih značilnosti tega območja. V ustreznih pristojnih organih naj bo zagotovljeno adekvatno predstavništvo slovenske manjšine.

6. Podaljšala bo čas in razširila območje slušnosti in vidnosti oddaj rednih slovenskih programov RAI, ki bo pokrivala celotno ozemlje avtohtone poselitve slovenske manjšine.

IV. Na osnovi recipročnosti bosta obe državi predmete, ki jih manjšinske organizacije potrebujejo in uvažajo za svoje kulturne in izobraževalne potrebe, oprostili carine in prometnega davka.

V. Republika Slovenija bo zagotovila:

1. Neomejen obseg in kvaliteto pravnega varstva na območju avtohtone poseljenosti italijanske manjšine v občinah Koper, Izola in Piran ter na višjih predstavnih, upravnih in sodnih ravneh, kjer je to določeno z ustavo in zakoni Republike Slovenije.

2. Z ustreznimi notranjimi predpisi čim boljše možnosti za stike in sodelovanje organizacij italijanske manjšine na območju Republike Slovenije in Republike Hrvaške.

VI. Z vprašanjem narodnih manjšin se bo takoj začela ukvarjati mešana slovensko-italijanska komisija, ki bo presojala ob upoštevanju in v okviru določb bilateralnih in multilateralnih pravnih instrumentov".

Tako kot na druge naše predloge o zaščiti slovenske manjšine, tudi na tega italijanska stran ni odgovorila. V New Yorku so koncem septembra v razgovorih med Thalerjem in Agnellijeva Italijani ponujali nek kratek non-paper o zaščiti manjšin, ki je bil zelo splošen. Tako je prvi odstavek glasil: "Dve vladi se zavezuje, da bosta sprejeli, v okviru svojih suverenih prerogativov, vsebinske ukrepe, če potrebno tudi na zakonski ravni, za zaščito njihovih respektivnih manjšin, vključno z zagotovitvijo ustreznih prostorov."

O varstvu manjšin je Agnellijeva v intervjuju za Delo, objavljenem 21.10.1995 rekla: "Avtohtona italijanska manjšina v Sloveniji seveda čuti posledice fizične ločitve zaradi nove meje, to pa je problem, katerega resničnosti ni mogoče zanikati in ki ga bomo morali rešiti. Razumem, da je to težje v sedanjih okoliščinah, vendar težave ne smejo postati alibi, da bi se v koreninah zanikal obstoj problema. Za slovensko manjšino v Italiji ta problem gotovo ne obstaja. Poleg tega uživa visok standard življenja in blaginje, saj ji je med drugim v zadnjih letih pomagala znatna gospodarska rast v Furlaniji-Juljski krajini, v kateri aktivno sodeluje. Toda vse je inogoče izboljšati in pripravljene smo to storiti v okviru naše ustave in veljavnih predpisov".

Do konca leta 1995 se z italijanskim zunanjim ministrstvom o zaščiti manjšin nismo več pogovarjali, razen ko sta decembra odpravnik poslov Volk in načelnica Mirachianova poskušala oblikovati nek kompromisni papir o rešitvi odprtih vprašanj, ki pa mu je vodstvo Farnesine nasprotovalo, češ da za to trenutno ni političnih pogojev.

V letu 1995 je v proračunski debati bil sprejet triletni zakon (1995-1997) o finančni pomoči slovenski manjšini v Italiji in italijanski v Sloveniji ter na Hrvaškem. Po tem zakonu je za slovensko manjšino predvidena subvencija za leto 1995 v višini 7 milijard ITL, za leti 1996 in 1997 pa po 8 milijard ITL letno. V tem letu je Slovenska skupnost preko poslancev iz Doline d' Aoste in Južne Tirolske predložila v Poslanski zbornici osnutek zakona o globalni zaščiti slovenske manjšine. Nekaj mesecev kasneje pa je podoben osnutek, ki ga je pripravila skupna delegacija slovenske manjšine, predlagal v parlamentarno proceduro v Senatu pokojni senator Darko Bratina. Osnutek so podprli predstavniki vseh strank, razen senatorjev Nacionalnega zavezništva. Od jeseni 1995 pa je stopila v veljavo ukinitvev dveh slovenskih nižjih srednjih šol na Tržaškem in treh višjih srednjih šol na Goriškem. Šole so bile ukinjene tako, da se jih je, kljub protestom staršev, manjšine in Slovenije, pripojilo drugim šolam. Leta 1995 so se končno, dvajset let po sprejetju zakona o tem, začele na tretji regionalni mreži (RAI 3) dnevne televizijske oddaje v slovenščini. Oddaje oblikuje in emitira deželni sedež RAI v Trstu. Vendar signal ne sega do Videmske pokrajine. Omeniti je še, da je oktobra 1995 v Gorici predsednik republike Scalfaro sprejel enotno delegacijo manjšine in ji svetoval, da vztraja v svojih zahtevah za zakonsko zaščito. V Rimu pa je maja 1995 Primorski dnevnik priredil jubilejno promocijsko proslavo ob 50. obletnici izhajanja tega glasila slovenske manjšine. Proslava je bila dobro obiskana vendar brez odjeka v rimskih medijih.

Prisostvovalo ji je okoli 10 italijanskih poslancev in senatorjev, novinarji in večje število javnih in kulturnih delavcev.

Gospodarsko spodkopavanje manjšine

Kmalu po volitvah marca 1994 na katerih je zmagal Kartel svoboščin, je italijanska centralna banka na dokaj demonstrativen način poslala inšpekcije v tri od petih bank slovenske manjšine. 6.4.1994 je začela inšpekcija v Kmečki banki v Gorici, 30.4.1994 v Zadružni banki in hranilnici v Doberdolu, 31.5.1994 pa v Tržaški kreditni banki. V Kmečko banko so približno ob istem času prišli tudi inšpektorji Finančne straže, v TKB pa inšpektorji Urada za valute. Inšpekcija v Kmečki banki je bila pričakovana, saj je bila zadnja pred osmimi leti. V TKB pa so bili presenečeni, saj je zadnja bila opravljena komaj pred dobrim letom.

Inšpektorji, ki so prišli v Kmečko banko so bili med najsposobnejšimi kar jih premore Banca d'Italia. Prišli so s prevodi slovenskih "raziskovalnih" novinarjev, ki so med manjšinskimi gospodarskimi strukturami iskali udbomafijske zaklade. Obnašali so se zelo arogantno, dajali šovinistične izjave, imeli vnaprej profilirane poglede in sklepe. Il Piccolo je verjetno na podlagi tega pisal, da so inšpektorji prišli na sugestijo nekaterih političkih krogov v Ljubljani. Najprej so iskali, če je v poslovanju Kmečke banke bilo kaj ilegalnih transakcij. Ker niso ničesar takega našli, so se koncentrirali na ugotavljanje rizičnosti posameznih poslov ter na povezave banke s Saftijem. Pri tem so vse posle s Slovenijo in Hrvaško ocenili kot visoko rizične ter nevnovčljive.

Zaradi teh demonstrativnih in sinhroniziranih inšpekcij sem julija 1994 interveniral v Farnesini pri namestniku generalnega direktorja za ekonomske odnose. Govoril sem tudi z nekaterimi uglednimi italijanskimi politiki, vendar niso uspeli pomagati. Tudi senator Darko Bratina je večkrat brezuspšeno interveniral v Banca d'Italia. Nedvomno so manjšini hoteli odvzeti to banko.

To je zlasti postalo očitno ko je jeseni 1994 centralna banka uvedla v Kmečki banki komisarsko upravo, od TKB pa zahtevala, da do junija 1995 razčisti vse dubioze in se dokapitalizira. Pri tem je izrecno prepovedala, da bi jo dokapitalizirali slovenski delničarji ali banke, temveč je zahtevala, da najde za partnerja kakšno italijansko banko.

Hitro se je pokazalo, da poslovanje Kmečke banke ni bilo tako slabo, kot je trdila inšpekcija in da izguba ni velika. Vendar je potem centralna banka najavila, da se bo Kmečka banka morala dokapitalizirati in dobiti za partnerja kakšno italijansko banko, ki jo bodo poiskali komisarji. Tudi TKB so zagrozili, da se dokapitalizira sicer bodo uvedli prisilno upravo. S siljenjem v partnerstvo z italijanskimi bankami so hoteli izničiti samostojnost in slovenski značaj teh dveh najmočnejših bank slovenske manjšine.

Sledilo je mučno obdobje sistematičnega zavijanja vratu tema dvema bankama. Kmečka banka je v času komisarske uprave zmanjšala poslovanje za skoraj tretjino in izgubila nemalo klientov. TKB je spričo stalnih inšpekcij poslovala z veliko nervozo in negotovostjo. Med manjšinskimi gospodarstveniki je to seveda ustvarilo precejšnje negotovost. Poleg tega niso več mogli dobiti kreditov za tekoče poslovanje, saj sta jih komisarja v Kmečki banki ustavila, v TKB so pa tudi zaostriili pogoje. Ta negotova situacija in restrikcija kreditov je močno prizadela manjšinsko gospodarstvo.

TKB je spomladi 1995 našla parterja v Banca di Brescia, ki je prevzela 44% delnic. S tem je TKB prenehala biti banka izključno slovenske manjšine, čeprav ji je uspelo

zadržati kontrolni paket. Kreditno politiko je prepustila banki iz Bresce od katere je postala zelo odvisna. Kot je znano je septembra 1996 Banca di Brescia odstopila od pogodbe in pospešila propad TKB. Sicer je za likvidacijo TKB odgovorno predvsem slovensko vodstvo banke, ki je z napačno posojilno politiko povzročilo velike izgube banke in s tem omogočilo centralni banki, da uvede najbolj drastične ukrepe tako, da so delničarji izgubili vsa vložena sredstva, banka je pa likvidirana. Vendar je pri tem tudi Banca di Brescia odigrala umazano vlogo, s tem ko je šla v partnerstvo s TKB takrat, ko bi le-ta morda lahko našla kakšnega drugega bolj zainteresiranega partnerja in je izkočila v trenutku, ko se je TKB znašla pred veliko izgubo. Možne so različna ugibanja zakaj je tako naredila, med njimi tudi, da je bila podtaknjena zato, da bi pomagala uničiti banko manjšine. Zelo je čudno, da številne inšpekcije Banca d'Italia niso prej odkrile velikih izgub TKB.

V Kmečki banki je komisarska uprava trajala dolgih 17 mesecev - brez pravih razlogov. Banka je zaradi tega oslabela. Banca d'Italia ji je vsilila kot partnerja za dokapitalizacijo banko CAER iz Bologne, čeprav so lastniki za partnerja preferirali banko iz Zgornjega Poadižja in Novo Ljubljansko banko. Tako je aprila 1996 banka zopet prišla v soupravljanje manjšine oziroma delničarjev, s tem, da ji je centralna banka vsilila statut, po katerem za dobo petih let generalnega direktorja imenuje izvršni odbor, v tem pa imajo Italijani večino in ne upravni odbor kot je to normalno ter je za generalnega direktorja imenovan Italijan. Tako je tudi Kmečka banka izgubila slovenski značaj in postala mešana italijansko-slovenska banka. Vendar je njej vsaj uspelo preživeti, delničarji so ohranili svoje deleže in danes zopet dobro posluje.

V dobrih dveh letih je italijanski strani, zaradi napačnih poslovnih potez slovenskih upraviteljev banke, uspelo likvidirati TKB kot največjo banko slovenske manjšine, ki je bila vodilna tržaška banka za poslovanje s tujino. Uspelo jim je tudi v veliki meri izničiti slovenski značaj Kmečke banke. Posledice tega občutijo zlasti manjšinski gospodarstveniki. Mnogo manjšincev je ostalo brez zaposlitve. Prizadeta je tudi kulturna, športna in druga dejavnost slovenske manjšine, ki je od teh dveh bank dobivala pomoč ali pa vsaj premostitvene kredite (npr. Stalno slovensko gledališče, Narodna in študijska knjižnica, Glasbena matica, SLORI, Primorski dnevnik, podjetja v Benečiji itd). Italijanske bančne oblasti so maksimalno izkoristile napačne poslovne poteze slovenskih upraviteljev in zadale hud udarec manjšinskemu gospodarstvu ter eksistenčni perspektivi slovenskega življa v Italiji.

Namesto sklepa

Iz naprej prikazanega izhaja, da je uradna slovenska stran v vseh razgovorih in stikih z italijansko, opozarjala na neurejene probleme slovenske manjšine ter protestirala zaradi kratenja pridobljenih manjšinskih pravic. Naše reakcije so bile ažurne, odločne, argumentirane. Ni bilo srečanja, da ne bi naši državniki izpostavili težav slovenske manjšine in se zavzeli za njihovo reševanje.

Vse naše intervencije pa, razen glede finančne pomoči slovenski manjšini, niso imele haska. Italijanske oblasti se nanje niso ozirale in so izpeljale svoje zamisli (ukinjanje slovenskih šol, sprememba volilne zakonodaje, akcije proti Kmečki banki in TKB, odstranjevanje dvojezičnih napisov, ukinitvev uporabe slovenščine v lokalnih organih oblasti itd). Pri tem je Italija grobo kršila Osimsko pogodbo in druge mednarodne sporazume, zlasti londonski Memorandum o soglasju, saj je zniževala raven zaščite in pridobljene pravice manjšine. Ta dejstva bi lahko izkoristili pri morebitnih korakih na Haškem sodišču.

Po proglasitvi samostojnosti Slovenije, se je položaj slovenske manjšine v Italiji dejansko poslabšal. Iz državnega proračuna je sicer dobivala določeno subvencijo, katere višina je nihala med 6 in 8 milijardami lir letno. Prejemala pa jo je zelo neredno in z veliko zamudo. V petih letih v Italiji ni bil sprejet noben zakonski ali podzakonski akt v prid slovenske manjšine, pač pa nekaj pozitivnih sodb ustavnega sodišča. Njene pridobljene pravice so se sistematično zmanjševale.

Manjšina je bila talec slovensko-italijanskih odnosov. Italijanske oblasti niso hotele prostopiti urejanju njenih problemov dokler Slovenija ne bo pokazala pripravljenosti za zadovoljitev italijanskih zahtev glede premoženja ezulov. Na njen položaj ter zakonsko ureditev njenega statusa so odločujoče vplivale oblasti in politične sile dežele Furlanije-Juljske krajine. Med njimi pa so prevladovali manjšini nenaklonjeni dejavniki (Lista za Trst, Forza Italia, ostanki Republikanske in Liberalne stranke, masoni, ezuli itd), ki so trdili, da je manjšina celo preveč zaščiten in so nasprotovale ukrepom za izboljšanje njenega položaja. Ko je šlo za našo manjšino, so italijanske vlade kazale izjemno pozornost in rahločutnost do stališč teh sil.

Vendar ne gre zanemariti pozitivnih premikov. Demokratični procesi v italijanski družbi so povečevali občutljivost, vsaj civilne družbe če še ne političnih sil, tudi za neurejene probleme slovenske manjšine, kar dolgoročno odpira perspektivo urejanja njenega položaja. Italijansko ustavno sodišče je prineslo nekaj spodbudnih sodb o uporabi slovenskega jezika in neposredni aplikaciji 6. člena italijanske ustave o zaščiti jezikovnih skupin. Prodijska vlada je pokazala večjo naklonjenost in pozornost do slovenske manjšine in prevzela finansiranje slovenske privatne šole v Špetru, storila nekaj pozitivnih korakov glede slovenskega šolstva ter kulturnih inštitucij manjšine, povečala gmotno pomoč ter po tolikih letih obljubljanja podprla v parlamentu postopek za sprejem zaščitnega zakona. Nenazadnje je slovenska manjšina postala stalen predmet razgovorov med Slovenijo in Italijo, ki je sprejela kot povsem normalno našo skrb za položaj slovenske manjšine pri njih.

Summary

***The Slovene minority and the Slovene-Italian relations
(chronological survey for the period since the gaining of independence in 1991 to
the end of 1995)***

For Slovenia, the regulation of the status of Slovene minority is the only open issue in its relations with Italy. With the Treaty of Osimo, Italy confirmed its »adherence to the principle of the highest possible protection of minority members« and adopted the obligation to keep valid the formerly adopted measures for the protection of the Slovene minority, as well as to ensure, within its internal legislation, to this minority the equal level of protection as determined in the Special Statute annexed to the London Memorandum of Understanding from 1954. However, this was never put into effect. In all inter-state contacts, the Slovene side was pointing out the unsatisfactory status of the Slovene minority, supporting the minority demands for the prompt adoption of the global protection law. It accurately intervened against the constant encroachment of the acquired minority rights.

After the break-up of Yugoslavia and the international recognition of Slovenia, the Italian state paid no attention to these protests; under the pretext of different reasons (economizing, respect of constitutional order) and legislation changes, it deprived the Slovene minority of some of the already granted rights, thus directly violating Article 8 of the Osimo Treaty. Public use of Slovenian is even more restricted. It was forbidden in Slovene municipalities' councils sessions, as well as in local consulting bodies and councils. Constantly exposed were Slovene schools which were often merged or abolished due to rationalization. Supplementary university education in Slovenia was made practically impossible for teachers at Slovene schools. With the changes of the provincial electoral law and with the implementation of the majority electoral system, the possibility for the minority members to be elected has been considerably diminished. Thus, the Agricultural Bank of Gorizia is no longer Slovene, the Credit Bank of Trieste was closed down, and there are tendencies to destroy the minority holding Safti. The great delays in the state budget financing of different institutions, such as Stalno slovensko gledališče (Slovene theatre), Glasbena matica (Music Society), Primorski dnevnik (Primorska Daily), SLORI (Slovene Research Institute), etc. almost caused the destruction of these institutions. The nationalistic forces were undisturbed in their anti-minority campaign. It was only the Prodi government that partly stopped this negative trend in minority education, provided for the state financing of the Slovene schools in the Veneto Province, of Music Society as well as some other institutions. It also launched the procedure for the adoption of the global protection law in the Italian Parliament.

POGLEDI PREBIVALCEV MONOŠTRA NA SOSEDNJO SLOVENIJO

Renata Mejak

Uvodna pojasnila

Življenje Madžarov in Slovencev na stičnih območjih Slovenije in Madžarske je oblikovalo poglede, opažanja, stališča in izkušnje o sosedih, ki vplivajo na medsebojne odnose in sožitje v smislu zблиževanja ali oddaljevanja prebivalcev ob slovensko - madžarski meji.

Cilji raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter vključujejo tudi preučevanje percepcij in stališč do lastne in druge etnične skupnosti (Madžarov in Slovencev v Porabju, Madžarov na Madžarskem, Madžarov v Sloveniji in Slovencev v Sloveniji)¹. Analiza percepcij prebivalcev na narodnostno mešanih krajih (tudi Monošter lahko opredelimo kot mesto kjer prebivajo pripadniki različnih narodnosti, poleg Madžarov in Slovencev še Nemci in Romi) lahko opozori na nevrvalgične točke in na produktivna razmerja med etnijami v stiku.

Zapleteni strukturi percepcij o sosednji državi Sloveniji smo se poskušali približati, poleg primerjav Madžarske in Slovenije na nekaterih pomembnih področjih družbenega življenja (kot so pravno politična ureditev obeh držav, življenjski standard, kulturna razvitost, socialna varnost, človeške pravice in zaščita narodnih manjšin)² še s skupino vprašanj, zajetih v naslednja tematska področja:

- vloga posameznih virov pri oblikovanju pogledov na Slovenijo in njene ljudi,
- informiranost respondentov v Monoštru o slovenskih nacionalnih praznikih,
- opažanja respondentov v Monoštru o sorodnostih oziroma razlikah na obeh straneh - meje (Porabje, Prekmurje),
- miselna bližina/oddaljenost Slovencev in Madžarov.

Pri preučevanju navedenih področij smo izhajali iz spoznanja, da so percepcije respondentov nastajale v zavesti respondentov v daljšem časovnem obdobju, v interakciji različnih neposrednih in posrednih dejavnikov.

V raziskavi smo se osredotočili na aktualne poglede respondentov v Monoštru (junij - julij 1992) na sosednjo državo in njene ljudi. Zanimali so nas aktualni pogledi na Slovenijo, ki so kljub večje ali manjše trenutne naklonjenosti respondenta do intervjuja, nastajali skozi daljše obdobje (starost respondentov se je gibala od 18 do 70 let) in se napajali iz različnih virov.

¹ Albina Nečak Lük. Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Razprave in gradivo šte. 28. INV. Ljubljana 1993, stran 5

² Glej: Renata Mejak. Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji. Razprave in gradivo šte. 31. INV. Ljubljana 1996

V skladu z osebnim razvojem in z družbenimi spremembami se je podoba Slovenije in Madžarske pri respondentih iz Monoštra dopolnjevala in se tudi spreminjala. Sprostitev čezmejnih stikov po letu 1989 in svoboden pretok informacij je poglobil in razširil spoznanja o političnem, kulturnem, gospodarskem dogajanju v Sloveniji.

V raziskavi je sodelovalo 602 prebivalcev Monoštra. Intervjuji z. respondenti so potekali v madžarskem in slovenskem jeziku, izvajalci intervjujev so bili usposobljeni za delo na posebnih seminarjih.

Narodnostna struktura respondentov v Monoštru leta 1992

	Madžari	"Madžari"	Slovenci	Drugi
N = 602	392	75	128	7
%	65,1	12,5	21,3	1,2

Respondenti so bili razvrščeni po etnični pripadnosti v naslednje kategorije:

- Madžari - homogena skupina respondentov, ki so se opredelili kot Madžari,
- "Madžari" - po določenih kazalcih smo predvidevali, da so respondenti te skupine slovenskega porekla,
- Slovenci - respondenti, ki so se opredelili kot Slovenci ali kot Slovenci in Madžari hkrati, ali kot Vendi
- Drugi - v to kategorijo so zajeti maloštevilni Nemci, Romi in respondenti, ki se niso narodnostno opredelili.

Pomen posameznih virov pri oblikovanju pogleda na sosednjo Slovenijo in njene prebivalce

Pogostejši stiki prebivalcev Monoštra s Slovenijo po letu 1989 in svoboden pretok informacij iz Slovenije na Madžarsko so poglobili in razširili prejšnje skromno vedenje o sosedih in omogočili oblikovanje nove podobe o sosednji Sloveniji.

Pri preučevanju percepcij prebivalcev Monoštra o sosednji Sloveniji smo želeli najprej spoznati dejavnike, kakor tudi težo in pomen posameznih dejavnikov iz katerih nastaja po zapletenih interakcijah v zavesti respondentov podoba o Sloveniji in njenih ljudeh.

Ne glede na dejstvo, da so percepcije respondentov o Sloveniji oblikovale različne formalne in neformalne vezi, osebne in tuje izkušnje, interakcije različnih socialnih, kulturnih in političnih vplivov, kakor tudi osebnost posameznega respondenta (starost, spol, izobrazba, etnična pripadnost, interesi, izkušnje, itd.), smo v vprašalniku razčlenili in ločeno prikazali posamezne elemente iz katerih je zgrajena podoba o sosedih. Respondenti so ocenili težo posameznih elementov glede na njihov pomen za oblikovanje pogleda na Slovenijo. Ocene so izražene v točkah od 1 do 10, kjer ima 1 najmanjši, 10 pa največji pomen.

Respondenti so pomen posameznih virov pri oblikovanju njihovega pogleda na sosednjo Slovenijo in njene ljudi ovrednotili tako:

TB 1 (tabela prikazuje povprečne vrednosti)

Madžari povpr.	"Madžari" povpr.	Slovenci povpr.	Skupaj povpr.				
1. osebne izkušnje	7,29	1. osebne izkušnje	7,17	1. osebne izkušnje	7,60	1. osebne izkušnje	7,34
2. madž. TV oddaje	6,82	2. radio (madž. od.)	7,12	2. kulturne prired.	7,12	2. kultur.prired.	6,87
3. čas. rev. madž.	6,68	3. čas.rev.madž.	7,08	3. radio (mad.odd.)	6,65	3. TV madžar.odd.	6,72
4. kultur. prireditve	6,77	4. kultur.prireditve	6,94	4. šola	6,61	4. čas.rev.madž.	6,67
5. radio. madž.oddaje	6,58	5. TV madž.oddaje	6,82	5. radio slov.od.	6,60	5.rad. madž.	6,67
6. knjige madžarske	6,14	6. šola	6,57	6. TV mad...odd.	6,52	6.šola	6,29
7.šola	6,11	7. knjige	6,46	7. del.Zveze Slov.	6,44	7.knjige.madž.	6,16
8.delov. Zveze Slov.	5,81	8. radio.slov.od.	6,38	8. čas.rev.madž.	6,40	8.del.Zveze Slov.	6,03
9.pripov.drugih	5,73	9. del.Zveze Slov.	6,35	9. TV slov.odd.	6,03	9.pripov.drugih	5,66
10.predav.posveti	5,27	10.TV slov.oddaje	6,12	10.čas-rev-slov.	5,87	10.pred.posveti	5,49
11.radio slov.odd.	4,80	11.predav.posv.	6,04	11.pre.posv.	5,77	11.radio slov.odd.	5,45
12.TV slov.oddaje	4,70	12.pripov.drugih	5,93	12.knjige slov.	5,67	12.TV slov.oddaje	5,21
13.knjige (slov).	4,26	13.čas.rev.slov.	5,57	13.pripov.drugih	5,29	13.časop.rev.slov.	4,83
13.časop.rev.slov.	4,26	14.knjige slov.	5,52	14.knjige madž.	4,06	14.knjige slov.	4,77

Razvrstitev posameznih virov po njihovem pomenu za nastajanje podobe o Sloveniji in njenih ljudeh z vidika etnične pripadnosti respondentov izkazuje naslednje značilnosti:

1) Prvo mesto pri oblikovanju pogleda na sosednjo Slovenijo so respondenti, ne glede na etnično pripadnost, prisodili osebnim izkušnjam. Ta odločitev respondentov nedvoumno kaže, da imajo pri oblikovanju podobe o Sloveniji najpomembnejšo vlogo samostojno pridobljene izkušnje in neposredni stiki z življenjem v sosednji državi

Osebne izkušnje so respondenti zelo izenačeno ovrednotili (nad 7 povprečne vrednosti). Primerjava ocen po etnični pripadnosti respondentov kaže le na majhne difference. Največ točk so osebnim izkušnjam prisodili Slovenci (7,60), sledijo jim Madžari (7,29) in "Madžari" (7,17). Analiza variance je pokazala, da pripadnost etnični skupini vpliva na oceno respondentov o pomenu osebnih izkušenj pri oblikovanju pogleda na Slovenijo ($p = 0.0250$). Prav tako lahko iz podatkov lahko razberemo, da izobrazba vpliva na oceno pomembnosti osebnih izkušenj ($p = 0.007$).

Posredne izkušnje respondentov (kot je na primer pripovedovanje drugih o Sloveniji) imajo v primerjavi z osebnimi izkušnjami le majhno težo pri nastajanju podobe o Sloveniji. Vsi respondenti so, ne glede na etnično pripadnost pripovedovanje drugih ocenili približno enako ("Madžari" 5,93, Madžari 5,73 in Slovenci 5,29).

Primerjava rangiranja osebnih izkušenj prebivalcev Monoštra z izsledki na isto vprašanje v Lendavi, kaže, da so respondenti v Monoštru in v Lendavi pri oblikovanju podobe o sosednji državi, na trdno prvo mesto postavili osebne izkušnje.

2) Podobno izenačenost pogledov kot pri oceni pomena osebnih izkušenj je moč zaslediti pri respondentih tudi pri ocenjevanju virov z najmanjšo težo za oblikovanje pogledov na Slovenijo. Respondenti so na spodnji del lestvice uvrstili slovenske knjige, časopise in revije. Najbolj izrazita je takšna razvrstitev pri Madžarih (4,26 točk) in "Madžarih" (5,57 in 5,52 točk), ki slovenskega jezika le v skromnem obsegu ali pa sploh ne obvladajo.

Analiza variance je prav tako potrdila, da pripadnost etnični skupnosti vpliva na oceno respondentov o pomenu slovenskih knjig, revij in časopisov pri oblikovanju pogleda na Slovenijo ($p = 0.0003$).

Razvrstitev slovenskih knjig, revij in časopisov na zadnja mesta po pomenu za oblikovanje pogleda na Slovenijo, ne preseneča, ker je znanje slovenskega knjižnega jezika (pretežni del knjig, revij in časopisov je dosegljiva le v slovenskem knjižnem jeziku) na nizki stopnji tako pri respondentskih Slovincih kot tudi Madžarih slovenskega porekla. Pri večini Madžarov pa gre za popolno nepoznavanje slovenskega knjižnega jezika. Navedene trditve dokumentirajo izsledki delu naše raziskave o jezikovnem znanju.³

Nekoliko bolj vzpodbudni so podatki iste raziskave o poznavanju slovenskega narečja v Porabju. Respondenti Slovenci večinoma obvladujejo slovensko porabsko narečje (68,0% dobro, 14,8% srednje dobro, 11,7% slabo). Respondenti Madžari v pretežni večini slovenskega porabskega narečja ne poznajo (86,7%, korelacija 5. 9). Kljub nevzpodbudnim podatkom o poznavanju slovenskega jezika so izsledki o razumevanju slovenskih tekstov nekoliko bolj obetavni, vendar ne v taki meri, da bi predstavljali močnejšo vzpodbudo za zблиževanje s slovenko pisno besedo.⁴

Vzroki za preskromno vlogo slovenske pisane besede pri oblikovanju pogleda respondentov na Slovenijo so, poleg nerazumevanja besedil v slovenskem jeziku, tudi v šibki motiviranosti za učenje slovenskega jezika in v dosegljivosti knjig (v Monoštru so slovenske knjige na voljo v šolski in mestni knjižnici, v prosti prodaji jih praviloma ni), časopisov in revij (redna dobava iz Slovenije ni zagotovljena) v slovenskem jeziku.

Novo vzpodbude za izpopolnjevanje v slovenskem jeziku prinaša, poleg informiranja o življenju in dogajanjih v Porabju, zamejstvu in na Madžarskem, časopis za Slovence na Madžarskem "Porabje", ki izhaja od leta 1992 na 14 dni, (v nakladi 1000 izvodov, sprejema ga pa vsaka slovenska družina v Porabju) pretežno v porabskem narečju, slovenskem knjižnem jeziku in z občasnimi prispevki v madžarskem jeziku. Časopis Porabje svoje bralce, poleg informiranja o dogajanju v ožjem in širšem okolju, tudi jezikovno vzgaja (narečni izrazi so v oklepaju v tekstu zapisani tudi v madžarskem ali slovenskem jeziku). Časopis Slovencev na Madžarskem Porabje (izhaja z denarno pomočjo Javnega sklada za narodne in etnične manjšine na Madžarskem) je bil v času izvedbe intervjujev v Monoštru šele v povojju. V naslednjih letih je časopis pridobil širši krog bralcev in pridobil večji pomen v življenju slovenske skupnosti v Porabju.

Na podlagi podatkov o znanju slovenskega jezika in razumevanju slovenskih tekstov kakor tudi na podlagi razvrstitve pisnih virov na zadnja mesta na lestvici, lahko sklenemo, da imajo slovenske knjige, revije in časopisi za oblikovanje pogledov respondentov na Slovenijo, skromnejši vpliv kot nekateri drugi viri, zlasti osebne izkušnje in TV oddaje.

3) Dokaj visoko razvrstitev virov za oblikovanje pogledov na sosednjo Slovenijo so

³ Respondenti iz Monoštra so ocenili svoje znanje slovenskega knjižnega jezika tako:

slabo oziroma sploh ne obvlada slovenski jezik 92,1% Madžarov (korelacija med madžarsko etnično pripadnostjo in nepoznavanjem slovenskega jezika je 4,1), 64,0% "Madžarov" in 26,6% Slovencev. Podatki povzeti iz Sumarnega pregleda rezultatov raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd, Dokumentacija Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993, stran 71, 78

⁴ Iz sumarnega pregleda rezultatov raziskave povzemamo, da so respondenti ocenili razumevanje slovenskih tekstov tako:

- slovenski tekst v celoti razume:	1,0%	Madžarov.	5,3%	"Madžarov"	in	21,9%	Slovencev.
- razume vsebino teksta:	5,6%	--	25,3%	--	40,6%	--	
- teksta ne razume:	74,2%	--	33,3%	--	1,6%	--	

respondenti namenili še madžarskim TV oddajam, kulturnim prireditvam (zlasti Slovenci), radijskim oddajam, madžarskim časopisom, revijam in knjigam, slovenskim radijskim oddajam (respondenti Slovenci), delovanju Zveze Slovencev na Madžarskem ("Madžari" in Slovenci) in šoli. Naštetim virom so namenili od 6 do 7, 12 povprečne vrednosti točk.

Respondenti so, ne glede na njihovo etnično pripadnost, dokaj enotni glede najpomembnejšega vira (osebne izkušnje) in manj pomembnih virov (knjige, časopisi in revije v slovenskem jeziku) za oblikovanje njihovih pogledov na sosednjo Slovenijo.

Dokajšnjo enotnost zapažamo tudi pri vrednotenju pomena šole. Razvrstitev šole na 7. (Madžari) in 6. mesto ("Madžari", Slovenci), ne kaže na večje razlike v številu točk med najvišje ovrednotene osebne izkušnje in šolo (7,34 točk skupne povprečne vrednosti za osebne izkušnje v primerjavi s šolo, ki je dosegla po vrednotenju respondentov 6,29 skupno povprečno vrednost). Šolo so ocenili s približno enakim številom točk vsi respondenti, tako Madžari (6,11) kot tudi "Madžari" (6,57) in Slovenci (6,61). Analiza variance je pokazala, da z majhnim tveganjem lahko trdimo, da izobrazba respondenta vpliva na oceno o pomenu šole kot dejavnika, ki oblikuje pogled na sosednjo Slovenijo in njene prebivalce ($p=0.0061$).

Ocene respondentov kažejo, da imajo mediji (zlasti madžarska TV in radio) močan vpliv na oblikovanje pogledov respondentov na Slovenijo. Po oceni nekaterih respondentov mediji dosegajo ali celo presegajo pomen šole pri seznanjanju o Sloveniji in njenih ljudeh. Etnična pripadnost respondentov vpliva na rangiranje pomena madžarskih TV in radijskih oddaj, čeprav se ocene bistveno ne razhajajo.

Analiza variance potrjuje, da ima pripadnost etnični skupnosti določen vpliv na ocene respondentov (TV madžarske oddaje $p=0.0076$, radio madžarske oddaje $p=0.0147$). Večja so razhajanja v ocenah respondentov pri ocenjevanju radijskih in TV oddaj v slovenskem jeziku, in sicer med Madžari na eni strani in med "Madžari" in Slovenci na drugi strani (razlika v številu točk varira pri slovenskih TV oddajah od 4,70 - 6,13, pri slovenskih radijskih oddajah pa od 4,80 - 6,60). Prav tako tudi analiza variance potrjuje, da pripadnost etnični skupnosti vpliva na ocene o pomembnosti TV in radijskih oddaj v slovenskem jeziku (TV oddaje $p=0.0004$, radijske oddaje $p=0.0002$).

Madžari zaradi nepoznavanja jezika slovenskih TV in radijskih oddaj ne gledajo in ne poslušajo, zato so pomen teh oddaj ocenili le s 4,70 in 4,80 točkami. Za "Madžare" in Slovence imajo slovenske oddaje zaradi poznavanja ali vsaj delnega poznavanja večji pomen (od 6,03 - 6,60 točk). Radijske oddaje v slovenskem jeziku so nekoliko višje ocenjene kot TV oddaje. TV oddaje v slovenskem jeziku so na programu 14 dnevno, in sicer oddaja Porabski utrinki, madžarske TV iz Budimpešte v trajanju 25 minut.

Prebivalci Monoštra poleg tega lahko spremljajo tudi oddaje TV Slovenije (I. in II. program), vendar pri teh oddajah pomeni resno oviro slovenski knjižni jezik. Podatki naše raziskave izkazujejo, da slovenske TV oddaje razumejo predvsem Slovenci (le 2,3% Slovencev ne razume teh oddaj), Madžari in "Madžari" pa v znatno manjšem številu (75,3% in 33,0% ne razume).

V Porabju lahko radijske oddaje v slovenskem jeziku spremljajo iz studija Győr (1 x 10 minut na teden, po načrtih naj bi do konca leta 1997 bistveno razširili obseg slovenskih oddaj) in iz oddajnikov iz Slovenije. Naši izsledki kažejo, da imajo slovenske radijske oddaje za Slovence in tudi za "Madžare" dokaj pomembno mesto pri oblikovanju pogleda na Slovenijo, dočim pri Madžarih zaradi nepoznavanja jezika imajo te oddaje bistveno manjši pomen.

Na podlagi ocene respondentov o pomenu posameznih virov za oblikovanje percepcij o Sloveniji in njenih ljudeh lahko sklenemo, da:

- imajo osebne izkušnje, za vse etnične skupine, zajete v raziskavi, najpomembnejšo vlogo,
- ima poznavanje slovenskega jezika odločilno vlogo pri rangiranju virov.
- so slovenskim in tudi madžarskim knjigam respondenti namenili le skromno vlogo.

Poznavanje slovenskih nacionalnih praznikov

Za izhodišče preučevanj pogledov o Sloveniji smo želeli pridobiti nekaj osnovnih informacij od respondentov iz Monoštra o njihovem poznavanju nekaterih elementov slovenske zgodovine in kulture. Sklepamo, da odgovori o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov lahko do neke mere osvetlijo informiranost respondentov o temeljnih mejnikih slovenske zgodovine in kulture. Pričakovali smo, da so vsaj bežno spremljali in registrirali dogodke ob osamosvajanju Slovenije leta 1991. Glede na to, da imajo proslave ob slovenskem kulturnem prazniku (8. februar) v Porabju že daljšo tradicijo, smo predvidevali seznanjenost respondentov s kulturnim praznikom Slovencev.

Odgovori respondentov nam pomagajo pri razčlenjevanju dileme:

- ali so v percepcijah prisotni nekateri najpomembnejši momenti slovenske zgodovine in kulture, ki tvorno sooblikujejo podobo o Sloveniji,
- ali pa se percepcije o Sloveniji nahajajo v zgodovinsko in kulturno praznem prostoru in se napajajo iz trenutnih vtisov, (kot so občasna potovanja v Slovenijo, osebni kontakti s Slovenci iz Slovenije, s Slovenci iz Porabja), parcialnih, nepovezanih in nerefektiranih podatkov.

Vprašanje o slovenskih nacionalnih praznikih je bilo postavljeno respondentom v odprti obliki in se je razlikovalo od večine ostalih vprašanj intervjuja, ki so bila zaprtega tipa in so preučevala predvsem afektivna in vrednostna stališča respondentov. Pri tovrstnih vprašanih ankete je zadoščalo, da so respondenti aktivirali svoje osebne izkušnje, poglede in stališča, povezanih z lastno etnijo in z etničnimi skupnostmi s katerimi živijo v stiku.

Vprašanje o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov se je dotaknilo področja kognitivne sfere percepcij o sosednji Sloveniji in je zahtevalo od respondentov določanja znanja iz zgodovine in kulture Slovencev.

Odgovori respondentov na vprašanje o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov (ker je bilo vprašanje odprtega tipa so morali respondenti navesti poimenovanje ali vsaj datum enega ali več slovenskih nacionalnih praznikov) kažejo, da je bilo vprašanje za respondente v Monoštru prezahtevno in pretežko. Razlogi za težave respondentov se krijejo zlasti v dolgoletni izoliranosti od sosednje Slovenije, kar je onemogočilo prebivalcem Monoštra (in celotnega Porabja) spoznavanje zasnove zgodovinskih in kulturnih temeljev na katerih so zasnovani slovenski nacionalni prazniki. Drugo težavo pa predstavlja dejstvo, da se je vsebinska in časovna strukturiranost slovenskih nacionalnih praznikov po osamosvojitvi Slovenije, spremenila. Nekateri respondenti so odgovorili (10 respondentov), da zaradi "nastalih sprememb slovenskih praznikov ne poznajo".

Zbrani odgovori kažejo, da velika večina respondentov nima elementarnega znanja o slovenski (polpretekli) zgodovini in kulturi. Le redki posamezniki (2,0% responden-

tov pozna en praznik, 1,0% pozna več praznikov) so se spomnili, da so nacionalni prazniki v Sloveniji povezani z nastankom samostojne Slovenije in s slovenskim kulturnim praznikom (Prešernova proslava).

Posamezni dokaj redki pisni odgovori (večina sploh ni odgovorila na vprašanje) kažejo, da več respondentov ne razlikuje med nacionalnimi in cerkvenimi prazniki (navajali so Božič, Miklavževanje, Novo leto, proščenje, Dan mrtvih itd). Nekateri so izjavili, da poznajo praznike vendar jih ne znajo poimenovati. Več respondentov je navedlo praznike iz polpretekle zgodovine kot so Dan mladosti, Dan borca, Dan Republike v novembru. Prešernov dan ali 8. februar je navedlo sedem respondentov. Nekateri so navajali dneve, ki so povezani z ljudskimi običaji (mlaj, trgatav, borovo gostüvanje) ali s srečanjem narodnih manjšin na Madžarskem (narodnostni dnevi, ki so jih praznovali na Madžarskem do leta 1991).

Preseneča visoko število respondentov, ki so odgovorili, da slovenske nacionalne praznike ne poznajo (46,8%). V največjem številu pa so bili respondenti, ki na to vprašanje sploh niso odgovorili (50,2%).

Izsledki analizirani z vidika nacionalne strukture respondentov kažejo, da so Slovenci v primerjavi z Madžari in "Madžari" nekoliko boljše informirani o slovenskih nacionalnih praznikih, čeprav še vedno izredno skromno, ob upoštevanju dejstva, da gre za nacionalne praznike matičnega naroda in sosednje prijateljske dežele.

Podatki o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov razvrščeni po etnični pripadnosti respondentov kažejo naslednjo podobo:

	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %
pozna enega	1, 5	0, 0	4, 7
pozna več	0, 3	0,0	3, 9

Odgovori razvrščeni po starostni in izobrazbeni strukturi respondentov kažejo, da so redki posamezniki, ki so uspeli navesti enega ali več slovenskih nacionalnih praznikov, večinoma mlajši prebivalci Monoštra (do 40 let), s poklicno (11,1%), srednjo (27,8%) ali VIŠ-VIS izobrazbo (55,6%).

Primerjava izsledkov o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov v Monoštru z izsledki v Lendavi (kjer smo preučevali poznavanje madžarskih nacionalnih praznikov v krogu prebivalcev Lendave) kaže na bistveno slabše rezultate v Monoštru. V Lendavi je 39,0% respondentov navedlo enega ali več madžarskih nacionalnih praznikov. Pri poznavanju praznikov so prednjačili Madžari (65,9%) vendar pa so tudi Slovenci dokazali dostojno raven poznavanja nacionalnih praznikov sosednje Madžarske (39,1%).

Izsledki o poznavanju slovenskih nacionalnih praznikov kažejo, da kljub upoštevanju neugodnih razmer, ki so zatrle pojavne oblike narodne zavesti slovenske manjšine v Porabju in za daljše obdobje onemogočile naravno povezovanje prebivalcev v bližini madžarsko slovenske meje, je poznavanje kulture in zgodovine sosednje Slovenije, še izredno skromno. Odgovori respondentov Slovencev in "Madžarov" (osebe s slovenskim poreklom) pričajo o težavah s katerimi se srečujejo pri prepoznavanju lastne narodne identitete, pri Madžarih pa je razvidno, da so na splošno pre malo pozorni na politična in kulturna dogajanja v njihovem neposrednem sosedstvu.

O sorodnostnih in razlikah med Porabjem in Prekmurjem

Pri presojanju in ocenjevanju sorodnosti in različnosti na nekaterih področjih vsakdanjega življenja v Porabju in v Prekmurju, gre pravzaprav za prepoznavanje dinamičnih interakcij slovenskih in madžarskih vplivov, ki že več kot tisoč let (t.j. od prihoda Madžarov v Karpatski bazen) zaznamujejo življenje prebivalcev ob Muri in Rabi. Sobivanje Slovencev in Madžarov skozi stoletja je pustilo številne vplive na različnih področjih (jezik, kultura, religija, običaji in navade, itd.).

Kljub dolgemu sobivanju Slovencev in Madžarov v skupnem zgodovinskem prostoru se je temeljitejše raziskovanje medsebojnih vplivov pričelo pozno, t.j. šele v 19. stoletju. Ne glede na nekatere raziskovalne dosežke zadnjih desetletij so ugotovitve Avgusta Pavla pred dobrim pol stoletjem o nezadostnem medsebojnem poznavanju Slovencev in Madžarov, še danes aktualne. A. Pavel meni tako: "Naše medsebojno poznavanje je nezadostno. To vodi v brezbriznosti, hladnemu nezanimanju, celo k neutemeljenemu podcenjevanju. Pri nas hitro omenjajo Balkan, tam čez pa Azijo. To pa ni dobro. Prepričan sem, da bi medsebojno poznavanje rodilo spoštovanje, spoštovanje pa vsaj simpatije. Temeljna učenja najinih religij bi nas zavezovala celo na več".⁵ V navedeni razpravi A. Pavel nadaljnje ugotavlja, da je madžarsko znanstveno raziskovanje temeljito raziskalo slovenske korenine madžarske kulture, s slovenske strani pa v času, ko je A. Pavel deloval, to ni bilo storjeno.

K raziskovanju medsebojnih slovensko-madžarskih vplivov so največ prispevali Jožef Kosič, Anton Trstenjak, Avgust Pavel, Vilko Novak, Bellosics Bálint, Gönczi Ferenc, Gunda Béla, Bálint Béla, Csaba József, Dömötör Sándor in Barabás Jenő. Danes področja medsebojnega vplivanja in literaturo, ki raziskuje prevzemanje kulturnih elemenov v slovenski in madžarski kulturi poglobljeno raziskuje etnologinja Marija Kozar Mukič.

Raziskovanje medsebojnih slovenskih - madžarskih vplivov odkriva številne podobnosti na področju materialne kulture (tradicionalne stanovanjske hiše, gospodarska poslopja, zunanji videz vasi, itd.), folklori (glasba, ples, ljudsko pesništvo, skupni motivi v ljudskem pesništvu in pripovedništvu, ljudska verovanja, običaji, itd.), oblačenju (zlasti v preteklosti, ko so obleke izdelovali iz enakih materialov in s podobno ornamentiko), notranji strukturi in opremljenosti hiš ter v načinu življenja.

Preučevanja medsebojnih slovensko-madžarskih vplivov razkrivajo, da so bili od vsega začetka ti vplivi dvosmerni, vendar pa je bila v posameznih časovnih obdobjih teža teh vplivov različna. A. Pavel in M. K. Mukič ugotavljata, da je bilo v prvem obdobju slovenski vpliv močnejši od madžarskega.⁶ Močnejši vplivi so še tudi danes prisotni, in sicer v taki meri, da je v obmejnih slovensko-madžarskih krajih komaj viden prehod na področje druge države. Razlike se pojavljajo šele v krajih, ki so bolj oddaljeni od meje. M. K. Mukič meni, da podobnost in istovetnost kulture vseh sosednjih narodov, Madžarov in Slovencev, najbrž izvira iz skupne evropske kulture.

V okviru naše raziskave o medetničnih odnosih nas je zanimalo, ali respondenti sploh registrirajo in osmislijujejo sorodnosti in razlike na nekaterih področjih vsakdanjega življenja med Porabjem in Prekmurjem.

Za presojanje o medsebojnih slovenskih-madžarskih vplivih smo namenili nekaj vprašanj, ki zaradi svoje konkretnosti ne zahtevajo od respondentov posebnega misel-

⁵ Pável Ágoston. Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely 1976, stran 197

⁶ A. Pavel, isti vir, stran 217, M.K.Mukič, Kölcsönhatások, Tanulmányok a Szlovéniai magyarság körébol. Teleki László alapirvány, Budapest 1994, stran 114

nega napora. Respondente iz Monoštra smo zaprosili, da ocenijo podobnosti (ali različnosti) na obeh straneh meje, in sicer:

- v zunanjem videzu naselij, stavb, gospodarskih poslopij in ureditvi prostora,
- v oblačenju prebivalstva v obmejnih slovensko-madžarskih krajih,
- v prehranjevalnih navadah prebivalstva,
- v obnašanju ljudi v Porabju in Prekmurju,
- v zgodovinskih izkušnjah prebivalcev.

V okviru prvih treh primerjav (videz naselij, stavb, itd., oblačenje in prehranjevanje) so morali respondenti aktivirati svoja zapažanja, ki so nastajala na podlagi osebnih stikov s Slovenijo (obiski), prebiranja literature o Sloveniji, poslušanja on gledanja radijskih in televizijskih oddaj in podobno.

Četrto in peto vprašanje (obnašanje in zgodovinske izkušnje) zajemata področji, ki sta od anketirancev zahtevali, ne le opazovanje, temveč tudi nekaj refleksije. Respondenti so se morali osredotočiti na manj razvidne značilnosti in se poglobiti v miselni svet (za mnoge respondente so le-ti že dokaj oddaljeni), ki so jih osebno ali posredno doživeli po pripovedovanju drugih.

Utemeljenost vprašanj o sorodnosti korenini v spoznanju, da zaznavanje sorodnosti na posameznih področjih življenja na obeh straneh meje, lahko pozitivno vpliva na interetnične odnose in prispeva k zblizevanju prebivalcev Prekmurja in Porabja. Znano je, da sorodnost mikro kultur, življenjskih navad, podobnost vzorcev obnašanj in komunikacij zblizuje narode in pogloblja medsebojno sodelovanje.

Pri vrednotenju anketnih odgovorov nastopajo, poleg objektivnih presojanj tudi emocionalni momenti (notranje vezi z matičnim narodom, identifikacija z življenjskim slogom in navadami sosedov, itd.), ki lahko vplivajo na zaznavanje sorodnosti in različnosti na posameznih področjih raziskovanja. Predvidevali smo, da je strukturiranost odgovorov povezana z narodno pripadnostjo, starostjo in izobrazbo respondentov. Prav tako ni zanemarljiv dejavnik pri primerjanju in prepoznavanju sorodnosti med Porabjem in Prekmurjem, pogostost potovanj v Slovenijo kakor tudi sposobnost sporazumevanja in komuniciranja s prebivalci Prekmurja.

Respondenti iz Monoštra so na prvo vprašanje, ALI OPAŽATE SORODNOSTI NA OBEH STRANEH MEJE V ZUNANJEM VIDEZU NASELIJ, STAVB, UREDITVI PROSTORA, odgovorili tako:

Tabela 1	MADŽARI	"Madžari"	SLOVENC	DRUGI+B.0	SKUPAJ
	%	%	%	%	%
NIČ	7.7	6.7	12.5	14.3	8.6
MALO	21.2	38.7	28.1	14.3	24.8
PRECEJ	34.7	44.0	21.9	14.3	32.9
MNOGO	22.7	4.0	28.1	28.6	21.6
NE VEM	13.8	6.7	9.4	28.6	12.1
Total	65.1	12.5	21.3	0.7 + 0.3	100.0

n= 602

Med respondenti prevladuje ocena, da so določene, večje ali manjše sorodnosti na obeh strani meje glede videza naselij, stavb ureditvi prostora "precej". Le manjše število respondentov je menilo, da ni nobene sorodnosti na tem področju na obeh straneh slovenske - madžarske meje.

Med respondenti, ki so zaznali "malo" sorodnosti med Prekmurjem in Porabjem prevladujejo "Madžari" slovenskega porekla (korelacija je 2.4) in Slovenci. Podobno so razvrščeni tudi odgovori pri alternativni "precej", kjer največ sorodnosti zaznavajo "Madžari", sledijo jim Madžari in v precej manjšem številu Slovenci.

Med respondenti, ki so izbrali alternativo "mного" prednjačijo Slovenci, z nekaj odstotki razlike jim sledijo jim Madžari, močno pa zaostajajo za njima pa "Madžari", med katerimi so se maloštevilni (4,0%) zaznali "mного" sorodnosti med Prekmurjem in Porabjem v zunanjem videzu naseljih, stavb, ureditvi prostora, itd.

V skupino, ki ni uspela zaznati sorodnosti in odgovorila "ne vem" so se uvrstili v večjem številu Madžari in respondenti, ki sploh niso odgovorili na vprašanja.

Razvrstitev respondentov po starostni strukturi kaže, da srednja generacija (od 31 do 50 let) in starejši nad 50 let zapaža več podobnosti na obeh straneh meje kot mladi do 30 let. Odgovore "ne vem" (ali b.o.) so v največjem številu posredovali mladi respondenti do 30 let (korelacija je 3.5).

Med izobrazbo respondentov in zaznavanjem podobnosti v Prekmurju in Porabju nastopa povezava, opazen je trend, da respondenti s srednjo in VIS/VIŠ izobrazbo bolj zaznavajo podobnosti kot respondenti z nižjo izobrazbeno stopnjo (zlasti z nekončano osnovno šolo), ki so v večjem številu izbirali odgovor "ne vem".

Pri vrednotenju odgovorov velja upoštevati, da so imeli respondenti iz Monoštra do leta 1989 le zelo omejene možnosti za potovanje v Slovenijo kar je omejevalno vplivalo na spoznavanje sorodnosti in razlik med Porabjem in Prekmurjem. Tudi danes so v primerjavi z Lendavčani v bistveno slabšem položaju. Prometne povezave Prekmurja s Porabjem so še vedno neustrezne (javni promet še ni urejen), hkrati pa tudi šibko materialno stanje prebivalcev v Porabju ovira pogostejša potovanja čez mejo. Poleg teh objektivnih zaviralnih okoliščin, (ki vplivajo na prepoznavanje sorodnosti ali različnosti na obeh straneh meje) imajo tudi subjektivni dejavniki svojo vlogo (obiskovalci se večinoma osredotočajo na cilje njihovega obiska, na osebe s katerimi se bodo srečali, manjšo pozornost pa namenjajo okolju, ki se v glavnih potezah ne razlikuje od njihovega domačega okolja).

Gledano v celoti in z upoštevanjem specifičnih okoliščin Porabja (do leta 1989) odgovori kažejo, da večina respondentov (78,3%), ne glede na etnično pripadnost, zapaža določeno stopnjo (malo, precej ali mnogo) sorodnosti na obeh straneh meje glede zunanjega videza stavb, naselij in ureditvi prostora.

Respondenti so na drugo primerjalno vprašanje, ALI OPAŽATE SORODNOSTI NA OBEH STRANEH MEJE V OBLAČENJU PREBIVALSTVA, odgovorili tako:

Tabela 2:	MADŽARI	"Madžari"	SLOVENC	DRUGI+B.O	SKUPAJ
	%	%	%	%	%
NIČ	10.2	10.7	20.3	14.3	12.5
MALO	20.4	32.0	24.2	28.6	22.8
PRECEJ	31.4	45.3	23.4	0.0	31.1
MNOGO	24.7	5.3	22.7	28.6	21.9
NE VEM	13.3	6.7	9.4	28.6	11.8
Total	65.1	12.5	21.3	0.7 + 0.3	100.0

n= 602

Za respondente izbira odgovora na vprašanje o oblačenju na obeh straneh meje ni bilo, po našem mnenju, težavno. Respondenti so ocenjevali predvsem navade vsakod-

nevnega oblačenja, kar jim omogoča srečevanje z ljudmi ob obiskih v Sloveniji oziroma obiski Slovencev v Porabju. V ocene respondentov je deloma zajeta tudi sorodnost folklornih elementov v narodnih nošnjah s katerimi se seznanjajo na različnih kulturno umetniških prireditvah (domače platno je osnova narodne nošnje Madžarov in Slovencev v teh krajih).

V skupino respondentov, ki ne najde nobene sorodnosti na obeh straneh meje v oblačenju se je uvrstilo le manjše število respondentov. Preseneča pa dejstvo, da so v tej skupini, ki ne najde stičnih točk v oblačenju prebivalstva na obeh straneh meje, najštevilnejši Slovenci. Ostali, Madžari in Madžari slovenskega porekla so v primerjavi s Slovenci v znatno manjšem številu izbirali alternativo "nič".

V celoti gledano podatki razkrivajo, da je večina respondentov, ne glede na etnično pripadnost, zaznava (malo, precej, mnogo) sorodnosti v oblačenju na obeh straneh meje v Porabju in Prekmurju.

V skupini, ki zaznava "malo" in "precej" sorodnosti prevladujejo "Madžari" (korelacija pri odgovoru "precej" je pomembna, in sicer 2.2).

Zanimivo je dejstvo, da so odgovor "mnogo" izbrali v največjem številu Madžari (24,7%), nekoliko za njimi zaostajajo Slovenci (22,7%). Glede na dejstvo, da so Madžari slovenskega porekla ("Madžari") večinoma izbirali odgovore "malo" in "precej", so le maloštevilni (5,3%) izbrali odgovor "mnogo".

Odgovori Slovencev so dokaj enakomerno razdeljeni (približno 20% vsaka alternativa, razen odgovora "ne vem", ki ga je izbralo 9,4% Slovencev).

Starostna struktura respondentov ne razkriva pomembnejših povezav med zaznavanjem sorodnosti med porabjem in Prekmurjem na področju oblačenja. Značilen je le podatek, da odgovor "ne vem" korelira (3.3) s starostno skupino respondentov do 30 let.

Izobrazbena struktura ima pomembnejši vpliv na prepoznavanje sorodnosti kot starost respondentov. Alternativno "precej" so prežežno izbirali respondenti z VIS/VIŠ in srednjo izobrazbo, medtem ko so se respondenti z nedokončano in dokončano osnovno šolo v manjšem številu odločali za odgovore, ki potrjujejo sorodnosti v oblačenju.

Gledano v celoti odovori potrjujejo dejstvo, da večina respondentov (79,3%) opaža "malo", "precej" ali "mnogo" sorodnosti na obeh straneh meje glede oblačenja prebivalstva na obeh straneh meje. Le manjše število respondentov ne zaznava nobenih sorodnosti med Porabjem in Prekmurjem na tem področju.

"Na tretje vprašanje, ALI OPAŽATE SORODNOSTI NA OBEH STRANEH MEJE V PRIPRAVI HRANE IN PREHRANJEVALNIH NAVADAH, so respondenti odgovorili tako:

Tabela 3:	MADŽARI	"Madžari"	SLOVENC	DRUGI+B.0	SKUPAJ
	%	%	%	%	%
NIČ	11.0	6.7	16.4	28.6	11.8
MALO	23.0	38.7	33.6	28.6	27.2
PRECEJ	28.3	40.0	17.2	0.0	27.1
MNOGO	21.4	6.7	23.4	14.3	19.9
NE VEM	16.3	8.0	9.4	28.6	14.0
Total	65.1	12.5	21.3	0.7 + 0.5	100.0

n= 602

Na medsebojne vplive v prehrani Porabja in Prekmurja so etnologi upozarjali v svojih študijah. Marija Mukič v svoji študiji navaja ugotovitve Vilka Novaka, da je hrana Madžarov in v soseščini živečih Slovencev zelo podobna.⁷

Sklepamo, da primerjanje in ocenjevanje na področju prehranjevanja in prehrambnih navad za respondente ni bilo zahtevno, ker so razvijajoči se čezmejni stiki omogočili spoznavanje Prekmurja tudi s te strani. Hkrati pa je konkretnost področja prehrane omogočilo, da so izkušnje z madžarsko hrano brez težav primerjali s prekmurskimi prehranjevalnimi navadami.

Bistvenih razhajanj med predhodnimi ocenami o sorodnosti in različnosti na obeh straneh meje ne zapažamo. Respondenti so približno enako razdelili svoje ocene kot pri prejšnjih primerjavah. Iz podatkov razberemo, da tudi pri zaznavanju sorodnosti v pripravi hrane in prehranjevalnih navad prevladujejo respondenti, ki so zaznali "malo", "precej" ali "mnogo" podobnosti na tem področju na obeh straneh meje. Pri zaznavanju "malo" sorodnosti prevladujejo "Madžari" (38,7%, korelacija 1.9), sledijo jim Slovenci (33,6%) in Madžari (23,0%). Pri zaznavanju "precej" podobnosti prednjačijo "Madžari" (40,0%, korelacija 2.2), sledijo jim Madžari (28,3%), precej za njimi pa ostajajo Slovenci (17,2%).

Slovenci so se v večjem številu uvrstili v alternativo "mnogo" (23,4%), za njimi sledijo Madžari (21,4%) in v znatno nižjem številu "Madžari" (6,7%). Iz podatkov razberemo, da tudi maloštevilna skupina Drugi, ki na sploh zelo zaostaja za drugimi etničnimi skupinami pri prepoznavanju sorodnosti, na področju prehrane, le zaznava nekaj več sorodnosti na obeh straneh meje.

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi respondentov ne kaže pomembnejših razlik med posameznimi starostnimi skupinami. Izobrazbena struktura respondentov ima nekoliko večji vpliv na zaznavanje sorodnosti v prehrani. Respondenti z višjo izobrazbeno stopnjo so zaznali več sorodnosti na obeh straneh meje na področju prehrane in prehrambnih navad kot respondenti z nedokončano in dokončano osnovno šolo.

Naslednje področje primerjav je zajemalo iskanje sorodnosti ali razlik v obnašanju ljudi na obeh straneh meje. Na vprašanje, ALI OPAŽATE SORODNOSTI V OBNAŠANJU LJUDI NA OBEH STRANEH MEJE (PREKMURJE - ŽUPANIJA VAS), so respondenti odgovorili tako:

Tabela 4:

	MADŽARI %	"Madžari" %	SLOVENC %	DRUGI+B.0 %	SKUPAJ %
NIČ	13,8	8,0	16,4	14,3	13,6
MALO	16,6	37,3	31,3	14,3	22,3
PRECEJ	34,2	40,0	18,8	14,3	31,4
MNOGO	22,4	0,8	24,2	14,3	20,8
NE VEM	13,0	8,0	2,0	42,9	12,0
Total	65,1	12,5	21,3	0,7 + 0,5	100,0

n= 602

Primerjanje in iskanje sorodnih ali različnih potez v obnašanju ljudi na obeh straneh meje je predstavljalo za respondente dokaj zahtevno nalogo. Prepoznavanje sorodnosti ali različnosti v ponašanju v Porabju in v Prekmurju je povezano s pogostostjo medse-

⁷ Marija Kozar Mukič, Tanulmányok a Szlovéniai magyarság körébol, Teleki László alapítvány, Budapest 1994, stran 100.

bojnih stikov med prebivalci obeh pokrajin, kakor tudi s sposobnostjo opazovanja in komuniciranja v obeh jezikih. Na sploh zahtevajo odgovori na to vprašanje več refleksije in miselnega napora od respondentov kot predhodna, bolj konkretna vprašanja.

Izsledki kažejo, da so respondenti tudi to vprašanje, kljub bolj zapleteni naravi, ocenili podobno kot predhodna primerjalna vprašanja, t.j. skupaj je 74,5% je zaznalo neko stopnjo sorodnosti (malo, precej ali mnogo) v obnašanju ljudi na obeh straneh meje.

Razvrstitev odgovorov po etnični pripadnosti respondentov spominja na shemo prejšnjih odgovorov, in sicer v tem, da ni bistvenih razhajanj v prepoznavanju sorodnosti med posameznimi etničnimi skupinami (73,2% Madžarov, 78,1% "Madžarov" in 74,3% Slovencev je zaznalo malo, precej ali mnogo sorodnosti). Ne glede na dejstvo, da imajo Slovenci in "Madžari" boljša izhodišča za prepoznavanje sorodnosti ali razlik v obnašanju (pogostejši stiki s sorodniki, prijatelji in znanci iz Slovenije, boljše komunikacijske sposobnosti v slovenskem jeziku) kot Madžari, so odgovori z vidika etnične pripadnosti respondentov, dokaj izenačeni.

Starostna struktura respondentov ne izkazuje posebnih značilnosti. Pomembnejši vpliv ima izobrazbena stopnja respondentov na zaznavanje sorodnosti v obnašanju na obeh straneh meje. Podobno kot pri predhodnih vprašanjih, respondenti z višjo izobrazbeno stopnjo (srednja, VIS/VISŠ izobrazba) zaznavali več sorodnosti na obeh straneh meje kot respondenti z nižjo izobrazbeno stopnjo.

Zadnje področje primerjav se je osredotočilo na ugotavljanje sorodnosti ali razlik na področju zgodovinskih izkušenj prebivalcev na obeh straneh meje. Na vprašanje ALI OPAZATE SORODNOSTI V ZGODOVINSKIH IZKUŠNJAH LJUDI NA OBEH STRANEH MEJE (PREKMURJE- ŽUPANIJA VAS) so respondenti odgovorili tako:

Tabela 5:

	MADŽARI	"Madžari"	SLOVENC	DRUGI+B.0	SKUPAJ
	%	%	%	%	%
NIČ	16,1	10,7	17,2	14,3	15,6
MALO	19,1	32,0	29,7	14,3	22,9
PRECEJ	31,4	44,0	21,1	14,3	30,6
MNOGO	15,3	5,3	22,7	14,3	15,6
NE VEM	18,1	8,0	9,4	42,9	15,3
Total	65,1	12,5	21,3	0,7 + 0,5	100,0

n= 602

V preteklosti so današnje obmejne pokrajine Madžarske in Slovenije pogosto doživljale skupno usodo, in sicer v času turških napadov (med avtohtonim prebivalstvom na obeh straneh meje je še danes živo izročilo o turški nevarnosti in o junaškem boju proti turškim osvajalcem), v obdobju večstoletne nadvlade Habsburžanov, v težavnih letih prve svetovne vojne in revolucije leta 1919, itd. Sorodna zgodovinska doživetja in izkušnje (pogosto posredovane skozi družinsko izročilo iz roda v rod), lahko še danes pomembno vplivajo na miselno bližino in sožitje ljudi na obeh straneh meje.

V novejšem času so skupne zgodovinske izkušnje nastajale v letih 1941-45, ko je bilo Prekmurje priključeno kraljevini Madžarski. Težavne razmere v času druge svetovne vojne, prihod Rdeče armade leta 1945 v Porabje in Prekmurje, povojna obnova, naraščanje vpliva komunistične partije v obeh državah, so ponovno zblížale izkušnje prebivalcev na političnem, gospodarskem in kulturnem področju. Po letu 1948 (kljub nekaterim skupnim potezam kot so plansko gospodarstvo, nacionalizacija premoženja,

kmetijska politika, ideološki boj proti Cerkvi in političnim nasprotnikom) nastajajo globoke razlike v izgradnji socializma na Madžarskem in med jugoslovansko samoupravno socialistično prakso.

Sklepamo, da respondenti, ki ne opažajo nobene sorodnosti v zgodovinskih izkušnjah ljudi na obeh straneh meje, imeli pri primerjanju zgodovinskih izkušenj v mislih prav to obdobje (od 1948 do 1990), ko so bile razlike med obema državama (Madžarska-Jugoslavija) v stopnji demokratičnosti, kljub nekaterim sorodnim potezom v političnem življenju, bistveno različne.

Ponovno zблиževanje izkušenj ljudi v obmejnih regijah Madžarske in Slovenije je omogočil razpad socialističnega sistema (leta 1990), prehod na parlamentarno demokracijo in tržno gospodarstvo v obeh državah.

Vprašanje je zahtevalo od respondentov poznavanje elementov krajevne zgodovine in najpomembnejšega političnega dogajanja na Madžarskem in v Sloveniji. Šele tovrstna znanja, poleg osebnih izkušenj, dajejo podlago za primerjanje zgodovinskih izkušenj in razkrivanje sorodnosti v zgodovinskem dogajanju regij (Županija Vas in Prekmurje). Predvidevali smo, da so respondentom znani temeljni elementi zgodovinskega dogajanja na Madžarskem in v Porabju, kakor tudi v Sloveniji oziroma v Prekmurju. Poznavanje nekaterih elementov zgodovinskega razvoja in spremljanje političnega dogajanja na obeh straneh meje, šele omogoča objektivno primerjanje zgodovinskih izkušenj in sorodnosti v obeh regijah (Županija Vas, Prekmurje).

S pomočjo anketnega vprašanja smo želeli ugotoviti v kakšni meri se respondenti zavedajo sorodnih zgodovinskih izkušenj bližnje ali daljnje zgodovinske preteklosti. Odgovori kažejo, da večina respondentov zaznava določeno stopnjo sorodnosti v zgodovinskem dogajanju na obeh straneh meje, le manjše del respondentov je izbralo odgovor "nič" ali "ne vem".

Skupnih zgodovinskih izkušenj se zavedajo tako Madžari slovenskega porekla (44% je izbralo odgovor "precej", korelacija je 2.1) kot tudi Slovenci, ki so v največjem številu izbrali odgovor "mnogo" (22,7%, korelacija 2. 0). Hkrati pa se je dokaj močna skupina Slovencev odločila za odgovor "malo" (29,7%, korelacija 2.2) in "precej".

Kljub temu, da pri Madžarih pomanjkanje komunikacijskih sposobnosti v slovenskem jeziku lahko zaviralno vpliva na poznavanje skupne zgodovinske preteklosti je večje število Madžarov (31,4%) menilo, da obstaja "precej" sorodnosti v zgodovinskih izkušnjah prebivalcev na obeh straneh meje.

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi respondentov ne kaže pomembnejših značilnosti. Analiza odgovorov z vidika respondentov izobrazbene strukture ne kaže večjih razhajanj pri izboru odgovorov, opazna je le tendenca, da respondenti z višjo stopnjo izobrazbe (srednja, VIŠ/VIS) izkazujejo boljše prepoznavnost skupnih zgodovinskih izkušenj.

Na splošno ugotavljamo, da so imeli respondenti z odkrivanjem in prepoznavanjem skupnih zgodovinskih izkušenj imeli težave (zlasti Madžari in Drugi, ki so v večjem številu izbrali odgovor "ne vem"). Kaže, da današnji hiter tempo življenja s številnimi novimi eksistencialnimi problemi na Madžarskem, odvrča ljudi od razmišljanj o minulih zgodovinskih dogodkih in jih umešča v zgodovinsko prazen prostor. Zanimanje za zgodovinsko dogajanje je zaznavno le med izobraženci.

Miselna bližina / oddaljenost Madžarov in Slovencev

Ocene respondentov o miselni bližini oziroma distanci Madžarov in Slovencev razširjajo polje naših preučevanj in prispevajo k razumevanju širših dimenzij interetničnih odnosov v obmejnem prostoru Madžarske in Slovenije.

Anketna vprašanja o miselni bližini/oddaljenosti so preučevala odnos respondentov v Monoštru do vseh pomembnejših etničnih skupnosti v Porabju in Prekmurju kakor tudi do Slovencev v Sloveniji in Madžarov na Madžarskem. Glede na cilje naše študije (interetnični odnosi med Madžari in Slovenci) smo analizirali anketne odgovore o miselni bližini/oddaljenosti Madžarov in Slovencev.⁸ To pomeni, da so respondenti presojali o miselni bližini/oddaljenosti Madžarov in Slovencev na lokalni (mikro) ravni v Porabju in Prekmurju in na širši (makro) ravni o Madžarih na Madžarskem in o Slovenceh v Sloveniji.

Strokovna literatura preučuje na različnih ravneh dimenzije pogledov ("image") na narode, dežele in na medsobojne odnose.⁹ Nekatero pomembnejše izsledke preučevanj o pogledih na narode in dežele je mogoče v strnjeni obliki povzeti tako:

- podobe o narodih nastajajo v interakciji kognitivnih, afektivnih in akcijskih komponent, ki jih pri večini ni mogoče empirično ločevati,¹⁰
- na podobo o narodih pogosto vplivajo stereotipi (enostranski pogledi, predsodki in nosilci negativnih konotacij),
- družbeno okolje oblikuje dispozicije za miselno podobo o etnijah s katerimi je posameznik v stiku.
- podobo o narodu/narodih ustvarja posameznik na podlagi pridobljenih informacij (družina, šola, množična občila, zgodovinski dejavniki, vrednotenje zgodovinske preteklosti, politične spremembe, itd.) in osebnih izkušenj (prebivališče, sorodniki, poznavanje jezika, potovanja, stiki z narodom/narodi),
- na podobo /na predstave, percepcije) o narodu je mogoče vplivati (mediji, politika, šola, prijatelji, itd.).
- z osebnostnim razvojem se podobe o narodu/narodih izpolnjujejo in se tudi spreminjajo.
- na oblikovanje podobe o narodih vplivajo tudi osebne poteze posameznika, družinsko ozadje, družbeni položaj, starost, poklic, izobrazba, število kontaktov z narodom/narodi.

Danes ni dvoma o tem, da politične spremembe in množična občila v veliki meri oblikujejo podobe o državah in tudi o narodih. V našem primeru so politične spremembe v letu 1990 v Sloveniji in na Madžarskem pozitivno vplivale na meddržavne odnose

⁸ Anketno vprašanje je zajemalo še odnos respondentov do Romov, Nemcev, Hrvatov in Srbov na Madžarskem in v Sloveniji

⁹ Pregleden prikaz nekaterih najpomembnejših novejših teorij o teh vprašanjih vsebuje delo Hoffmann Márte in Lendvay Judit (*A nemzetképek vizsgálatának elméleti és módszertani problémái*, Budapest 1986). V delu so poleg lastnih pogledov in empiričnih preučevanj na Madžarskem zlasti analizirani teoretični in metodološki problemi preučevanja podob o narodih v delih K.E.Bouldinga, W.A.Scotta in J. Hallorana

¹⁰ William A. Scott v svojem delu *Psychological and Social Correlates of International Images*, analitično razčlenjuje sestavine "image" o narodu na tri različne vidike, in sicer na:

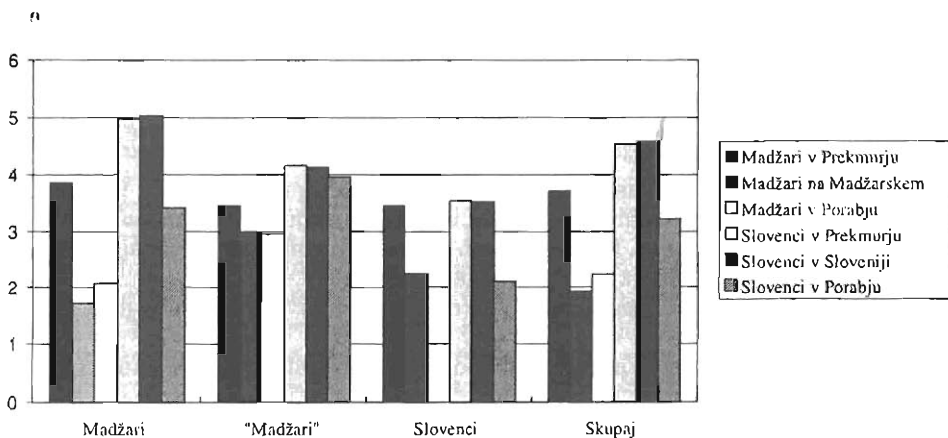
- kognitivno komponento s katero dojemamo oseba objekti po intelektualni poti, brez lastnih osebnih odzivov.
- afektivno komponento, ki predstavlja pozitiven ali negativen odnos do objekta in je običajno povezana s pritrilnimi ali odklonilnimi percepcijami.
- akcijsko komponento kot odziv do objekta v smislu percipiranih atributov

med Madžarsko in Slovenijo. Tudi medijske podoba Slovenije na Madžarskem in Madžarske v Sloveniji izpričuje dobre sosedske odnose, ki se manifestirajo v medsebojnem plodnem sodelovanju na različnih področjih družbenega življenja (politika, gospodarstvo, kultura, itd.). To pomeni, da danes, poleg večstoletnega sobivanja Madžarov in Slovencev v skupnem geografskem prostoru v Porabju in Prekmurju, tudi meddržavni odnosi in mediji obeh držav prispevajo k boljšemu medsebojnemu poznavanju in zблиževanju Madžarov in Slovencev.

Navedena spoznanja so nam služila kot izhodišče za preučevanje miselne bližine oziroma oddaljenosti Madžarov in Slovencev v ožjem in širšem okolju.

Respondente iz Monoštra (Madžare, Madžare s slovenskim poreklom in Slovence smo zaprosili, da ocenijo miselno bližino/oddaljenost (glede na jezik, kulturo, način življenja, običaje) Madžarov v Prekmurju, Porabju in na Madžarskem in Slovencev v Porabju, Prekmurju in v Sloveniji. Respondenti so svoje ocene izrazili v točkah (prikazane so povprečne vrednosti), kjer pomeni 1 največjo bližino, 10 pa največjo oddaljenost.

Respondenti so svojo miselno bližino/oddaljenost do posameznih etnij ocenili tako:

Razpon (skalo) za ovrednotenje miselne bližine/oddaljenosti (točke od 1 - 10) smo razdelili tako:

- od 1,0 - 2,5 točk = zelo blizu, - od 2,5 točk - 5,0 točk = dokaj blizu,
- od 5,0 - 7,5 točk = dokaj daleč, - od 7,5 točk - 10,0 točk = zelo daleč

V celoti gledano izsledke o miselni bližini/oddaljenosti kažejo, da se respondenti za izrazito oddaljenost (7,5 do 10,0 točk), ne glede na etnično pripadnost, niso se odločali. Vse ocene respondentov so v okviru ocen zelo blizu in dokaj blizu. Kot najbolj oddaljene so ocenili respondenti Madžari Slovence v Sloveniji, vendar je še tudi njihova ocena praktično v kategoriji "dokaj blizu" (5,04 točk).

Na splošno pa izsledki kažejo, da sta sobivanje na istem prostoru (Madžari in Slovenci v Porabju), kakor tudi geografska bližina (Madžari v Prekmurju) močno vplivalo na zaznavanje in občutenje miselne bližine pri respondentih. Tako so Madžari Slovence v Porabju ocenili kot dokaj blizu (3,42 točk) t.j. skoro enako kot Madžare v Prekmurju (3,47 točk). Slovence v Sloveniji (ki so geografsko bolj oddaljeni in jezikovno različni) pa kot dokaj daleč (5,04 točk).

Pri vseh respondentih je bil večinski narod (Madžari na Madžarskem) ocenjen kot miselno zelo blizu. Točkovanje miselne bližine se je gibalo pri vseh respondentih, ne glede na etnično pripadnost od 1.72 do 2.60 točk. Analiza variance pa je potrdila, da so Madžari na Madžarskem blizu miselnosti vseh respondentov, t.j. Madžarom, Madžarom slovenskega porekla ("Madžari") in Slovencem v Monoštru ($p = 0.146$).

Odgovori razvrščeni po etnični pripadnosti respondentov kažejo nekatere značilnosti, in sicer:

1) Madžarom so miselno "zelo blizu" Madžari na Madžarskem (1.72) in Madžari v Porabju (2.07), Slovenci v Porabju (3.42) in Madžari v Prekmurju (3.47) so jim miselno že nekoliko bolj oddaljeni vendar pa še "dokaj blizu". Na robu skale "dokaj blizu" se nahajajo po oceni respondentov Madžarom, Slovenci v Prekmurju (4.96), medtem ko Slovenci v Sloveniji njihove ocene (z malenkostno razliko) uvrščajo na začetek skale, ki je bolj oddaljena miselnosti Madžarom (5.04). Predvidevamo, da so te ocene nastale kot posledica pomanjkljivih stikov s Slovenijo in neobvladovanja slovenskega jezika.

2) Tudi Madžarom slovenskega porekla ("Madžari") so Madžari na Madžarskem miselno najbližji (2.60), sledijo jim Madžari v Porabju (2.97). Ti izsledki navajajo na sklep, da se je ta skupina, ki je zaradi znanih zgodovinskih okoliščin zunanjo razpoznavnost identete že v veliki meri izgubila, se je že tudi notranje (emocionalno, miselno) zblížala in se v veliki meri poistovetila z večinskim narodom. Asimilacijski procesi v minulih desetletjih in težke življenjske razmere pripadnikov slovenske manjšine v Porabju so ogrozili njihovo etnično preživetje in privedle do spremenljivosti narodne identite.

Slovenci v Prekmurju in Slovenci v Sloveniji je ta skupina ("Madžari") sicer označila kot miselno "dokaj blizu" (4.17 in 4.13), vendar pa so jim Madžari v Prekmurju le nekoliko še bližji (3.44).

3) Podobne značilnosti kot pri respondentih "Madžarih" zasledimo tudi v odgovorih Slovencev. Miselno najbližji so sicer sami sebi (Slovcem v Porabju so prisodili 2.10 točk), sledijo jim Madžari na Madžarskem (2.24 točk) in Madžari v Porabju (2.29 točk). Iz teh podatkov lahko sklepamo, da so Slovenci v Porabju čvrsto vraščeni v madžarsko družbeno okolje in so jim miselno najbližje etnije s katerimi živijo skupaj v svojem ožjem porabskem okolju in v skupni državi Madžarski.

Slovenci v Prekmurju in Slovenci zunaj Prekmurja so respondentom Slovencem približno enako blizu t.j. "dokaj blizu" (3.54 in 3.52 točk).

V celoti gledano so respondenti vse etnične skupine razvrstili v skupini "zelo blizu" ali "dokaj blizu". Nobena skupina ni bila ocenjena kot "zelo daleč", kar pa dokazuje, da je mogoče prihodnost graditi na razumevanju, sožitju in medsebojnem sodelovanju.

Primerjave z izsledki o miselni bližini/oddaljenosti med Lendavo (iz leta 1991 kažejo) in med Monoštrom kažejo na nekatere razlike. V Lendavi je miselna bližina zlasti zaznavna med Slovenci in Madžari, ki živijo v Prekmurju. Madžarom v Lendavi so Slovenci iz Prekmurja (način in kvaliteta življenja, kulturni vzorci, navade, obnašanje, itd). Nekoliko bližji kot Madžari na Madžarskem. Razlike niso sicer bistvene vendar zrcalijo vplive slovenskega okolja na miselnost Madžarom v Prekmurju.

V Monoštru so respondenti o miselni bližini do posameznih etnij presojali drugače kot v Lendavi. Vsem respondentom, (Madžarom, "Madžarom" in Slovencem) so miselno zelo blizu Madžari na Madžarskem, šele za Madžari sledijo etnije s katerimi živijo v ožjem okolju t.j. v Porabju. Večjo miselno oddaljenost respondenti iz Monoštra izkazujejo do Slovencev v Prekmurju in zlasti do Slovencev zunaj Prekmurja. Razloge za večjo miselno distanco do Slovencev lahko pojasnimo z nepoznavanjem ali z zelo

skromnim poznavanjem slovenskega jezika, s skromnejšim številom čezmejnih osebnih stikov prebivalcev Monoštra s Slovenijo in z dolgoletno zaprtostjo in izoliranostjo Porabja od sosednje Slovenije.

Razvrstitev odgovorov po starostni strukturi respondentov kaže, da obstaja korelacija med starostjo in določanjem miselne bližine oziroma distance do posameznih etničnih skupin v Porabju in Prekmurju.

Na splošno je razviden trend, da starejši respondenti (nad 50 let) izražajo večjo miselno bližino (do jezika, kulture, načina življenja in tradicij etničnih skupnosti s katerimi sobivajo ali so njihovi bližnji sosedji) kot mlajši respondenti, zlasti skupina do starosti 30 let. Tako so na primer respondentom iz Monoštra Slovenci v Porabju, Slovenci v Prekmurju in Slovenci v Sloveniji respondentom srednje generacije (30 do 50 let) in nad 50 let bistveno bližji kot mladim do 30 let. Ilustrativen primer je ocenitev miselne bližine do Slovencev v Porabju. Med respondenti do 30 let 38,1% meni, da so jim Slovenci v Porabju miselno zelo blizu, medtem ko med respondenti od 30 do 50 let in nad 50 let kar 57,9% in 54,9%, meni enako. Iz zbranih podatkov lahko sklepamo, da hkrati z osebnostnim razvojem ter z nabiranjem življenjskih izkušenj, poteka tudi proces miselnega zblíževanja s kulturo, navadami in življenjskimi vzorci etničnih skupnosti v neposrednem življenjskem okolju (v Porabju) in v sosednji državi.

Tudi analiza variance je pokazala, da obstaja signifikantna povezava med starostjo respondentov iz Monoštra in miselno bližino do obravnavanih stičnih skupnosti (v primeru Madžarov v Porabju $p=0.903$, v primeru Slovencev v Porabju $p=0.477$).

Križanja med miselno bližino (do etničnih skupnosti v ožjem in širšem okolju) in izobrazbeno strukturo respondentov opozarjajo na dokaj prsenetljivo dejstvo, in sicer, da so respondentom z nižjo (dokončana osnovna šola) in srednjo izobrazbo Slovenci v Porabju, Slovenci v Prekmurju in Slovenci v Sloveniji, miselno bližji kot respondentom z VIS/VIS izobrazbo. To pomeni, da so respondenti z dokončano osnovno šolo, poklicno in srednjo šolo, v nasprotju z realnimi pričakovanji (povezanost višje izobrazbe z miselnim zblíževanjem različnih etnij v ožjem in širšem okolju), odkrili več skupnih potez v miselnosti prebivalcev na obeh straneh meje, kot respondenti z VIS/VIS izobrazbo. Hkrati pa med respondenti z nedokončano osnovno šolo zasledimo največ ocen o miselni oddaljenosti do Slovencev v Sloveniji, Slovencev v Prekmurju in tudi do Slovencev v Porabju.

Sklepne ugotovitve

Zapletena struktura percepcij o Sloveniji in Madžarski se je oblikovala v zavesti respondentov v daljšem dinamičnem procesu in v interakciji različnih neposrednih in posrednih dejavnikov, ki so se medsebojno dopolnjevali in se tudi spreminjali.

S preučevanjem nekaterih, za izkušnje in znanje respondentov dovolj oprijemljivih in manj zahtevnih področij (kot je: vloga in pomen posameznih virov pri oblikovanju pogledov na Slovenijo in njene ljudi, informiranost respondentov iz Monoštra o slovenskih nacionalnih praznikih, zapažanja respondentov o sorodnostih in razlikah na obeh straneh meje Porabje / Prekmurje ter pogledi respondentov na miselno bližino / oddaljenost Slovencev in Madžarov), smo poskušali prodreti v svet percepcij, ki razkrivajo nekatere pomembne segmente interetničnih odnosov in pogledov na lastno etnijo in na druge etnične skupnosti.

Spoznavanje Slovenije in njenih ljudi je bilo za respondente iz Monoštra zaradi zgodovinskih okoliščin (dolgoletna nepropustnost madžarske državne meje, izoliranost Porabja, ne le od sosednjih držav temveč tudi od ostalih delov madžarske države, nepoznavanje ali zelo skromno poznavanje slovenskega jezika, itd.) povezano s številnimi ovirami. Šele po politični sprostitvi na Madžarskem (1989), ko se je Porabje odprlo do svojih sosedov (Slovenija, Avstrija) so nastale razmere za boljše spoznavanje in dopolnitev (ali spreminjanje) pogledov na Slovenijo.

Izsledki naše raziskave kažejo, da na oblikovanje pogledov na Slovenijo najpomembneje vplivajo osebne izkušnje respondentov t.j. neposredni stiki s Slovenijo in njenimi ljudmi. Glede na to, da mnogim respondentom še ni omogočeno pogostejše obiskovanje Slovenije (slabe prometne povezave Porabja s Slovenijo, slab gospodarski položaj, itd.), respondenti dobivajo le občasne informacije o Sloveniji pretežno iz madžarskih medijev (zlasti po radiu in TV, manj iz časopisov in revij).

Kljub raznovrstnim možnostim za pridobivanje informacij o sosednji Sloveniji (madžarski RTV programi, oddaje v slovenskem jeziku za porabske Slovence, šola, knjižnice, tisk v slovenskem in madžarskem jeziku, kulturne prireditve, itd.) je informiranost respondentov (ne le Madžarov temveč tudi Madžarov slovenskega porekla in Slovencev) o nekaterih temeljnih dogodkih slovenske zgodovine in kulture izredno skromna. Do teh spoznanj smo prihajali s preučevanjem poznavanja slovenskih nacionalnih praznikov, ki so tesno povezani s slovensko zgodovino in kulturo.

V nadaljem delu raziskave smo na podlagi ocen in primerjav o sorodnostih in razlikah v mikrokolju Porabja in Prekmurja (zunanj vidiz naselij, stavb, ureditev prostora, življenjske navade, vzorci obnašanj, prehrana, oblačenje in zgodovinske izkušnje) razkrivali percepcije respondentov o sosednji Sloveniji.

Kljub temu, da imajo Slovenci in Madžari slovenskega porekla ("Madžari") boljša izhodišča za prepoznavanje sorodnosti ali razlik (pogostejši stiki s sorodniki, prijatelji in znanci iz Slovenije, boljše poznavanje slovenskega jezika) kot Madžari, so ocene respondentov o zaznavanju sorodnosti dokaj izenačene. Vsi respondenti, ne glede na etnično pripadnost, so zaznali sorodnosti na preučevanih področjih med Porabjem in Prekmurjem (največ sorodnosti so ugotavljali na področju prehrane, najmanj pa glede zgodovinskih izkušenj).

Zaključni del študije o miselni bližini oziroma distanci Madžarov in Slovencev (glede na jezik, kulturo, način življenja, običaje) in se usmerja na preučevanje odnosa do lastne in druge etnične skupnosti v ožjem in širšem okolju (Porabje, Prekmurje, Madžarska, Slovenija). Respondenti iz Monoštra se niso odločili za oceno, ki bi izrazito izkazovala izrazito miselno oddaljenost do obravnavanih etnij (Madžarov v Porabju, Madžarov na Madžarskem, Madžarov v Prekmurju, Slovencev v Porabju, Slovencev v Prekmurju in Slovencev v Sloveniji). Večina respondentov je menila, da so Madžarom in "Madžarom" miselno najbližji Madžari na Madžarskem. Respondentom Slovencev so najbližji Slovenci v Porabju, le z majhno razliko jim sledijo Madžari na Madžarskem.

Ne glede na etnično pripadnost so respondenti v pretežni večini presodili, da so jim miselno zelo blizu ali dokaj blizu vse etnične skupnosti, zajete v naše preučevanje. Izjema so Madžari, ki ocenjujejo, da so jim Slovenci v Sloveniji (zunaj Prekmurja) dokaj daleč od njihove miselnosti. Za veliko miselno oddaljenosti (zelo daleč) se respondenti niso odločali v nobenem primeru.

Na podlagi naših izsledkov smemo sklepati, da so percepcije o narodih, ki so nastajale v interakciji kognitivnih, afektivnih in akcijskih komponent, izoblikovale pozitivno

miselno podobo o etnijah (preučevanih v pričujoči raziskavi) s katerimi živijo prebivalci Monoštra v skupnem bivanjskem prostoru in v sosedstvu.

Literatura:

Ágoston Pável, Válogatott tanulmányi és cikkei, Szombathely, 1976,

Flisar Dragan, Slovenci v Porabju, Obzorja, Maribor, 1973

Hirnök Munda Katalin, Spremljanje medijev v Monoštru, Razprave in gradivo 29-30, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1994-95

Horvátok, Szerbek, Szlovénok Magyarországon, Országos idegennyelvu könyvtár, Budapest 1991

Kozar Mukič Marija, Slovensko Porabje, Ljubljana-Szombathely, 1994,

Kozar Mukič Marija, Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem, Monošter-Szombathely, 1996

Kozar Mukič Maria, Kölcsönhatások, Tanulmányok a Szlovéniai magyarság köréből, Teleki László alapítvány, Budapest 1994,

Mukič Francek- Kozar Marija, Slovensko Porabje, Celje 1982,

Kozar-Mukič Marija, Hirnök Katalin, Szlovének a városokban - Szentgotthárd, III. Békescsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségi kutató konferencia előadásai, Budapest -Békescsaba, 1986

Lázár Guy, Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből, Osiris Kiadó, Budapest 1996

Mejak Renata, prispevki k spoznavanju slovenske manjšine v Porabju, Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, Ljubljana 1990,

Mejak Renata, Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji, razprave in gradivo 31, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1996,

Maučec J. In Novak V, Slovensko Porabje, Slovenski knjižni zavod OF v Ljubljani, 1945,

Nećak Lük Albina, Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, Razprave in gradivo 28, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993,

Nećak Lük Albina, Language component of the Interethnic relations issues in the ethnically mixed regions along the Slovene- Hungarian border, Razprave un gradivo 28, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993

Nećak Lük Albina, Jezik in etnična pripadnost v Porabju, Razprave in gradivo 29-30, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1996,

Székely A. Bertalan, Od Rabe do Mure, Monošter 1994,

Stipkovits Ferenc, Porabski Slovenci, Celldömök- Szentgotthárd-Szombathely, 1991

Summary

The attitude of the inhabitants of Monošter/Szentgotthard towards Slovenia

The article discusses the views, observations and standpoints of the inhabitants of Monošter/Szentgotthard regarding Slovenia, Slovenes as well as their own ethnic community and Hungary. This complex structure of perceptions was approached through a group of questions included in the following topical fields:

- *the role of individual sources in the shaping of opinions about Slovenia and its people;*
- *respondents' knowledge about the Slovene national holidays;*
- *the respondents' observations of similarities and differences on both sides of the border (Porabje – Prekmurje);*
- *the respondents' opinions about the mutual closeness/remoteness of Slovenians and Hungarians.*

Results of our research project prove that respondents' personal contacts with the life in Slovenia are the most important factor affecting the shaping of the views upon Slovenia. Due to different reasons, these contacts are not as frequent as they could be. Perceptions of Slovenia and Hungary were analyzed on the basis of respondents' comparisons of the microsettings of Porabje and Prekmurje (architecture, urbanization, lifestyle, behaviour patterns, food, clothing, history).

The final part of the article deals with the answers of respondents from Monošter as well as with the mental closeness or remoteness of Slovenes and Hungarians (concerning language, culture, lifestyle and customs). It also studies their attitudes towards their own and other ethnic communities in the narrower and wider geographical area (the Porabje, Prekmurje, Hungary, Slovenia).

Irrespective of their ethnic adherence, most of respondents were of the opinion that mentally they are quite close to all the ethnic communities included in the research project. The only exception are Hungarians; they estimate that the differences between themselves and Slovenes outside Prekmurje are quite substantial.

It can therefore be concluded that perceptions arising from the interaction of cognitive, affective and action components created a positive mental picture of the ethnic communities sharing the same living space.

MANJŠINSKO ŠOLSTVO NA KOROŠKEM

Trendi - vprašanja - perspektive

Vladimir Wakounig

1. Namesto uvoda - Bežen pogled v polpreteklost

V zadnjih letih je postalo okrog manjšinskega šolstva na Koroškem razmeroma zelo mirno. Ta trditev velja toliko, koliko imamo v spominu razprave in diskusije iz druge polovice 80-tih let. Takrat je namreč šlo za enega največjih političnih posegov v strukturo manjšinskega šolstva, saj so nemško-nacionalni krogi, ki so dobili podporo iz vseh koroških deželnozborskih strank, bili na tem, da uvedejo ločevanje otrok po jezikovnih in nacionalnopriznavalnih kriterijih. Razprava, ki se je razvnela, je zdaleč presežala koroške in avstrijske meje. V to tematiko so bili vključeni tudi najvišji politični vrhovi obeh držav. Saj je ob prilikah različnih srečanj avstrijskih in takrat jugoslovanskih politikov, t.i. koroško šolsko vprašanje bilo vedno prisotno in je nemalokrat tudi odločilno oblikovalo vzdušje političnih pogovorov in sosedskih odnosov. Na pobudo južnotirolskih politikov, ki so iz manjšinske solidarnosti zelo pozorno sledili tej "koroški razpravi", je prišlo celo do tematiziranja v rimskem senatu, kjer se je z vso resnostjo apeliralo na avstrijsko vlado, naj ne kloni pred zahtevami nemško-nacionalnih grupacij na Koroškem. Takratna koroška politična elita se je zacementirala na zelo čudno pojmovanje šolske diskusije. češ da je to samo "koroško vprašanje" in da ga je treba tudi zaradi tega edino le rešiti na Koroškem. Vse opomine k strpnosti in zmernosti se je kvalificiralo kot "napade na Koroško". Lahko trdimo, da je ravno koroški politični vrh agiral s teorijo zarote in da nikakor ni bil dovzeten ta nasvete, ki so prišli iz krogov politikov-kolegov drugih zveznih dežel Avstrije. Nasprotno. Tristrankarski pakt, h kateremu so se zavezale vse tri deželnozborske stranke (SPÖ, ÖVP in FPÖ) že leta 1976, kadar gre za pravice in interese Koroških Slovencev, je vplival na politike hromeče in kakor jarem, ki jih je naredil statične in zaverovane v svoje agiranje. V tej tristrankarski navezi so se obrnili predvsem proti vsaki znanstveni razpravi o šolstvu, ki so jo zahtevali znanstveniki različnih avstrijskih in tujih univerz. Akceptiranje znanstvene razprave bi pomenilo, da bi se bilo treba odpovedati določenim mitom koroškega zgodovinopisja, ki je politikom ponujalo poenostavljeno gledanje na odnose med večino in manjšino. Akceptiranje znanstvene razprave pa bi tudi pomenilo, da se politika umakne iz diskusije in da je treba razpravo usmerjati po stvarno znanstveno-pedagoških, ne pa političnih argumentih.

Napetost med uradno koroško politično elito in znanostjo je eskalirala prav ob primeru celovške univerze, ki se je z vsem njej danim angažmajem izrekla proti vsaki šolski reformi, ki bi uvajala ločevanje otrok. Ker so strokovnjaki celovške univerze ločevanje otrok razpravljali na ravni mednarodnih izkušenj in s tem vključevali to "koroško šolsko vprašanje" v kontekst mednarodne pozornosti, so koroški politiki to delovanje dis-

kreditirali in grajali (glej predvsem GSTETTNER 1988; WAKOUNIG 1991; PÄDAGOGISCHE FACHVEREINIGUNG / STROKOVNO PEDAGOŠKO ZDRUŽENJE 1991). Gonja s strani uradnih politikov osebno proti nekaterim znanstvenikom celovške univerze je postala prav tako del javnega agiranja in je deloma prekoračila meje tolerance in človeškega spoštovanja. Višek poskusa politične represije in grožnje je bila vsekakor intervencija takratnega deželnega glavarja Leopolda Wagnerja pri bivšem ministrstvu za znanost dr. Hansu Tuppyju leta 1987, da bi odstranili oz. premestili s univerze tiste znanstvenike, ki nočejo biti poslušni in pokorni. Koroška politika se je ravno ob diskusiji manjšinskega šolstva v 80-tih posluževala strategij, ki so deloma zelo drastično spominjale na tendence, ki niso več v skladu z demokratičnimi sistemi. Poskusi ustrahovanja in utišanja so bili vidni.

Zelo masiven poseg koroške politike v razpravo o spremembi manjšinskega šolstva je bil več kot samo poseg v strukturo šolskega sistema. Bil je predvsem poseg v koroško družbo. Diskusija o ločevanju otrok je nekako na novo definirala meje med večino in manjšino, kar je pomenilo, da pripadnost k jeziku ni več odgovarjala tradicionalnemu razmerju med večino in manjšino. Na strani manjšine so se čez noč znašli tudi vse tiste nemškovo-goroče strukture in nemškovo-govoreči, ki so javno nastopali proti segregacijskim zahtevam v šoli in se zavzemali za večjo potrebo po dvojezični izobrazbi. Poseg koroške politike v šolsko razpravo 80-tih je zapustil globoko socialnopsihološko zarezo med prebivalstvom in pri posameznikih. Lahko pa izostavimo tudi tezo, da se je ob primeru šolske razprave del koroškega prebivalstva emancipiral in s tem zapustil linijo, ki so jo politiki hoteli določiti.

Za potrditev te drzne hipoteze zaenkrat ni možno navesti kakih znanstvenih raziskav, kar pa po mojem ne nasprotuje taki oceni. Vsekakor pa je nekaj opazovanj iz političnega obnašanja in življenja koroške družbe, ki to potrjujejo. Eden najbolj jasnih pokazateljev je sprememba v razmerju sil med strankami, kar pomeni da posamezne stranke ne morejo računati več z ustaljenim in lojalnim potencialom volilcev. Tema "manjšina" ni več apriori tabuizirana. Političnega in kulturnega udejstvovanja se ne da več zakoliti s poskusi etnične pripadnosti. Iz tega sledi, da je na ravni civilnega obnašanja, bodisi pri ekoloških, regionalno-gospodarskih, delovnih, socialnih, kulturnih in celo politično-participacijskih vprašanih vedno več povezovanj med nemško- in slovenskogovorečimi. Ta osebna sprostitvev ob običajni jezikovni meji in čedalj večje premagovanje etnično veljavnih kriterijev ima tudi posledice za manjšinsko šolstvo in njene perspektive. To se zaenkrat kaže predvsem v vsakoletni statistiki prijav k dvojezičnemu pouku.

2. Znanstveno zanemarjanje in marginaliziranje manjšinskega šolstva

Ena največjih hib manjšinskega šolstva je, da mu manjka podrobnih znanstvenih razprav, ki bi dale vpogled v notranjost sistema. Primanjkuje raziskav, ki bi pokazale funkcionalnost in uspešnost dvojezičnega pouka; primanjkuje raziskav, ki bi se lotile motivov, zaradi katerih starši prijavijo svoje otroke k dvojezičnemu pouku. Primanjkuje tudi znanstvenega pristopa do izobrazbe dvojezičnega kadra, torej, da trenutno ni nobene evalvacije med teorijo izobrazbe in vsakdanjo prakso. Znanstveni deficiti na področju manjšinskega šolstva so slej ko prej tesno povezani s historičnimi hipotekami, ki so produkt dolgoletnega odnosa koroške politike do razvoja manjšinskega šolstva. Medtem, ko se je avstrijska izobraževalna politika v začetku 70-tih zapisala temeljiti

razpravi vsesplošne šolske problematike in prav v ta namen ustanovila tri Centre za šolske poskuse in šolski razvoj (Zentrum für Schulversuche und Schulentwicklung) na Dunaju, v Gradcu in Celovcu, je manjšinsko šolstvo na Koroškem ostalo nedotaknjeno. Kljub temu, da se je v raziskovanje in preobrazbo splošnega avstrijskega šolskega sistema investiralo nešteto razprav, ki so imele tudi konsekvence na organizatorično in vsebinsko ponudbo šolstva, je pedagoško in didaktično posodobljenje dvojezičnega pouka popolnoma izostalo. Tako tudi manjšinsko šolstvo na Koroškem kot svoja zvrst avstrijskega šolstva dolgo ni prodrla v zavest znanstvenikov in političnih struktur, ki so bile zadolžene za reforme. Manjšinsko šolstvo so avstrijske šolske reforme le v tolikor prizadele, v kolikor so bile določene spremembe v šolstvu splošnega značaja. Doba avstrijskih šolskih reform je šla mimo manjšinskega šolstva. Zgleda da je ignoriranje potreb in morebitnihboljšanj pri dvojezičnem pouku bilo več kot samo slučajno. To preziranje lahko ocenimo kot zavestno marginaliziranje manjšinskega šolstva, ki se ga je s tem prepustilo popolnoma samemu sebi oz. je bilo s tem odrinjeno v zelo osamljeno pozicijo. Koroški politiki je tako ravnanje bilo zelo prav, saj dvojezično šolstvo do začetka 80-tih let nikakor ni dobilo kake solidarnosti s strani pedagogov znanstvenikov.

Tako tudi ne preseneča, da se tudi med dvojezičnimi učitelji v preteklosti nikakor nista mogla razviti kultura reforme in pripravljenost za eksperimentiranje. Prej je bilo opazati veliko rezerviranosti do morebitnih sprememb. Skepsa dvojezičnih učiteljev do inovacij je bila razumljiva, kajti spremembe iz preteklosti so bile politično obarvane in so bile vseskozi v škodo in nazadovanje manjšinskega oz. dvojezičnega šolstva.

Trdim, da se zanemarjanje znanstvenih razprav o manjšinskem šolstvu danes hudo maščuje. Modernizacija družbe, kot trend k urbanizaciji, naraščanje dominantnosti večinskih jezikov, izginotje tradicionalnih družinskih struktur, opuščanje vaških skupnosti, tehnizacija uporabe medijev, naraščanje pomembnosti organiziranega otroškega varstva, vse to posega v strukture manjšine in s tem tudi v strukture manjšinskega šolstva na Koroškem. Vsi ti trendi niso popolnoma novi, res pa je, da na izobraževalnem in šolskem sistemu manjšine vodijo do posebnega problema, ker zapustijo na nivoju jezika veliko vrzel. Kako namreč razviti manjšinsko šolstvo, ki naj bi tudi v bodoče z atraktivnim dvojezičnim poukom konkuriralo v družbi, ki se zgleduje po funkcionalnosti in uspešnosti t.i. svetovnih jezikov? Zdi se, da se manjšinsko šolstvo ne bo tako hitro izklopalo iz marginaliziranja, ki ga je utrpelo s strani izobraževalne in raziskovalne politike. Morebiten preobrat je, če se bo uradna politika zavedala svoje prinesnine, ki jo ima doboljšanja dvojezične izobrazbe. Znanstveno preverjanje uspešnosti manjšinskega šolstva je iz znanstveno teoretičnih in etičnih vidikov, če je za takim konceptom tudi namen. dvojezičnosti na Koroškem dati družbeni ugled. V kolikor bi se s tako filozofijo znanstvenega proučevanja dvojezičnega pouka strinjale tudi koroške politične strukture, je najbrž v tem hipu zelo vprašljivo. Saj bi to tudi pomenilo, da dobijo do pedagogov-znanstvenikov na lastni deželni univerzi odnos brez predsodkov in se jih povabi k čimprejšnjemu raziskovanju. Kajti do nedavnega je veljal odlok deželnega šolskega sveta, ki je eksplicitno prepovedal vstop znanstvenikom celovške univerze in jih kvalificiral kot "šolam tuje osebe".

Tak odnos odgovornih do znanosti je v resnici zaviral, da bi se že v preteklosti začela stvarna in pedagoško-znanstvena razprava o prednostih in deficitih ter možnih perspektivah dvojezične vzgoje v ljudskih šolah. Ne da bi zdaj bolj podrobno utemeljeval, lahko trdim, da je razvoj manjšinskega šolstva v preteklosti skoraj do cela zavise-lo od pedagoških in didaktičnih iniciativ posameznih učiteljev. Podpora s strani odgo-

vornih je prišla šele z novo personalno zasedbo pri manjšinskem šolskem oddelku na deželnem šolskem svetu.

3. Kaj pravijo številke? Kako zanesljive so statistike?

Ker o manjšinskem šolstvu na Koroškem skoraj ni raziskav, ki bi med drugim proučevale učinkovanje in atraktivnost sedanje dvojezične učne prakse, je možno samo pritegniti vsakoletno statistiko prijav, ki jo izda manjšinski šolski oddelk pri Deželnem šolskem svetu. Zato se bom v naslednjih izvajanjih o zasidranosti manjšinskega šolstva med prebivalstvom predvsem osredotočil na omenjene statistike in na manjšo lastno raziskavo, ki sem jo opravil leta 1996. Pri tej raziskavi sem se na podlagi intenzivnih intervjujev pogovarjal z 20 starši, ki se ne prištevajo k slovenski narodni skupnosti in imajo svoje otroke prijavljene k dvojezičnemu pouku.

Tabela 1: Prijave k dvojezičnemu pouku

šolsko leto	ljudska šola	glavna šola	slov. gimnazija
1945	13.902		
v. 22.9.1958	10.030	2.744	
n. 22.9.1958	2.094 20,88	305	137
1960 / 61	1.820 17,28	138	228
1965 / 66	1.602 14,46	156	375
1970 / 71	1.486 14,53	351	422
1975 / 76	1.224 13,95	378	465
1980 / 81	1.115 15,88	416	538
1981 / 82	1.096 16,38	368	515
1982 / 83	1.088 17,10	377	511
1983 / 84	1.063 17,52	339	491
1984 / 85	1.070 18,38	333	472
1985 / 86	1.098 19,06	328	443
1986 / 87	1.130 19,88	311	433
1987 / 88	1.107 19,49	313	439
1988 / 89	1.092 19,36	280	435
1989 / 90	1.134 20,00	275	449
1990 / 91	1.163 20,58	300	421
1991 / 92	1.242 22,03	317	436
1992 / 93	1.302 22,62	275	450
1993 / 94	1.338 22,75	285	458
1994 / 95	1.368 23,66	290	453
1995 / 96	1.375 23,71	285	469
1996 / 97	1.427 25,00	298	459
1997 / 98	1.494 25,71	275	445
1998 / 99	1.620 26,52	262	426

Iz tabele 1 je možno razbrati več kot samo statističen razvoj manjšinskega šolstva zadnjih štirih desetletij. Pretekli september je minulo 40 let, odkar je na pritisk nemškonacionalnih krogov takratni deželni glavar Ferdinand Wedenig izdal odlok, da lahko starši odjavijo svoje otroke od dvojezičnega pouka. Ta politična odločitev je bila ena najusodnejših za slovensko manjšino, dvojezično šolstvo in odnose med nemško- in slovenskogovorečimi na Koroškem. Kdor se bolj točno ukvarja s koroško manjšinsko politiko, ve, da je razvoj manjšinskega šolstva najtesneje povezan s politično klimo in političnimi dogodki. Zato tudi ni čuda, da je v letih po trganju dvojezičnih tabel jeseni 1972 prišlo pri prijavah k dvojezičnemu pouku do najvidnejših upadov. Na eni strani se je manjšinsko šolstvo sredi 70-tih znašlo na dnu akceptiranosti v koroški družbi, kajti le vsak sedmi otrok od desetih je bil na veljavnostnem območju še prijavljen k dvojezičnemu pouku. Na drugi strani se je širom Avstrije razvila široka solidarnost nemškogovorečih s koroškimi Slovenci, ki je daljnoročna začela vplivati deloma pozitivno na prirastek prijav k dvojezičnemu pouku. Čeprav so v tem obdobju sprejeli odločilne zakone (na primer Zakon o narodnostnih skupinah 1976), ki so jezikovno, kulturno, politično in družbeno pomembnost manjšine zožili, je hkrati pri šolstvu opazati prve pozitivne zametke pri nemškogovorečih, ki začnejo prijavljati svoje otroke k dvojezičnemu pouku.

Naslednji udar proti manjšinskemu šolstvu je sledil sredi 80-let, torej v momentu, ko so se prijave začele pomikati proti magični meji 20 procentov. Zahteva po ločevanju otrok, ki so jo sprožili nešmkonacionalne skupine leta 1984, zgleda da ni več mogla zaustaviti civilnega obnašanja prebivalcev na dvojezičnem ozemlju. Obdobje prejšnjega desetletja najbolj jasno dokazuje solidarnost večinskega prebivalstva z manjšino. Javne inštitucije kot avstrijske univerze, znanstveni inštituti ter številne cerkvene in privatne organizacije se nedvoumno izrečejo proti segregacijskim zahtevam v šoli in s tem izpovedo tudi potrebo po izboljšanju dvojezične izobrazbe. V številnih pogovorih s študenti celovške univerze in z zastopniki različnih kulturnih in socialnih iniciativ na Koroškem se prikaže, da je znanstveni angažma celovške univerze v šolskem vprašanju signal za večje upoštevanje dvojezičnosti in dvojezične vzgoje. Mnogi nemškogovoreči, ki so prijavili svoje otroke k dvojezičnemu pouku, so se ozirali po argumentih celovške univerze in njenih zastopnikov. Lahko trdimo, da je zavzetost javnih in poljavnih inštitucij za manjšinsko šolstvo bilo odločilnega pomena, da se dvojezična šolska izobrazba zasedrala kot nekaj pomembnega in atraktivnega.

Pozitiven trajajoč trend pri naraščanju prijav z začetkom 90-tih let ima pa vsekakor tudi opraviti s splošno političnimi preobratu v Evropi. Evropska izobraževalna politika je jasno zazrta v večjezičnost, kar pomeni, da je znanje jezika sosedu ključ do večjezične in multikulturne izobrazbe. Ravno z nastankom nove države Slovenije je čez noč izginila sovražna slika o komunističnem sosedu. Dejstvo je, da so predvsem nemškonacionalni krogi v preteklosti slovenščino skušali diskreditirati z jezikom komunizma in s tem z jezikom "smrtnega sovražnika" koroškega domoljubja (glej WAKOUNIG 1990). Ta negativna propaganda na račun slovenščine je dolgo odbijala starše, da bi prijavili svoje otroke k dvojezičnemu pouku, ker niso želeli, da bi njihovi otroci postali žrtve psovanja in žaljenja. Gospodarsko povezovanje med Koroško in Slovenijo dobiva v zavesti javnosti vedno večji politični in strateški pomen, kar ima pozitiven vpliv na družbeni status slovenščine in dvojezičnosti. Zdi se, da zaverovanost v enojezičnost in zakrnjen ponos, "da ne znam niti najmanj slovenščine", postajata tudi na Koroškem čedalje manj sprejemljiva.

Trenutni delež prijav kaže, da ljudje manjšinsko šolstvo sprejemajo kot alternativno ponudbo šolanja. S tem je šolstvu uspelo odvrniti napade, ki bi ga lahko potisnili na

obrobje in v nepomembnost. Naraščanje prijav lahko tolmačimo tako, da si starši od tega šolstva nekaj pričakujejo za življenjsko kariero svojih otrok. Treba je vedeti, da tvorijo največji rezervoar za prijave otroci, ki pridejo iz nemškogovorečih oz. dvojezičnih družin. Sicer to ni čisto novo spoznanje, vendar pa so se z nemškogovorečo klientelo bistveno spremenila pričakovanja. Medtem ko so še pred dobrimi 10 leti nekako Koroški Slovenci in njihovi politični organizaciji nekako implicitno definirali namene in cilje dvojezične vzgoje, so pedagoška pričakovanja danes popolnoma različna in raznolika, ker so nemškogovoreči prijavljeni otroci bistveno spremenili tudi pedagoška izhodišča. Glavni konzument dvojezičnega pouka je otrok z nemškogovorečo socializacijo in slovenstvu odmaknjenim družinskim ozadjem. Ta t.i. demografska, kulturna in jezikovna sprememba prijavljenih otrok je eden izmed najbistvenejših izzivov za uspešnost manjšinskega šolstva na Koroškem.

4. Normalne biografije prijavljenih otrok ni

Iz zgodovine splošnega šolstva je znano, da je s svojim organizatoričnim urejanjem vedno skušalo homogenizirati tiste, za katere naj bi bilo namenjeno. Reguliranje je potekalo s pomočjo spolnih, verskih, etničnih in jakostnih kriterijev. V ozadju takega organizatoričnega urejanja je bila filozofija, da je samo homogenizirana skupina konkurenčna in zmožna za preživetje. Vse kar ni odgovarjalo predstavam homogenizirane skupine se je izločilo. Do gotove mere zasledimo to filozofijo homogeniziranja že v nazivu "manjšinsko šolstvo". Ko je zakonodajalec leta 1959 preimenoval šolsko ureditev o "Dvojezičnih ljudskih šolah" iz leta 1945 v "Manjšinsko šolstvo" je s tem implicitno dal tudi organizacijsko navodilo za urejanje šolarjev. Naziv "manjšinsko šolstvo" vsebuje asociacijo, da gre za šolo manjšincev, vsebuje tudi predstavo, kakšen naj bi bil tisti, ki se vpiše za to šolstvo. S tem je struktura po homogeniziranju šolarjev tudi začrtana.

Iz novejših razprav, ki se ukvarjajo z najnovejšimi trendi izobraževanja in šolanja je znano, da učenca z normalno biografijo ni več. Ravno migracijski tokovi so tej normalni biografiji vzeli vse podlage, kajti biografska ozadja šolarjev so se v zadnjih desetih letih tako spremenila, da je težko iskati normo, ki bi še imela veljavo pri opisu povprečnega šolarja. Vse to velja tudi za prijavljene otroke k dvojezičnemu pouku. Morda se je še dalo pred nekaj leti bolj točno orisati konture prijavljenih otrok in jih tudi posplošiti. Dejstvo, da večina prijavljenih otrok danes ne dorašča v neposredni afiniteti do slovenske kulture in slovenskega jezika, je nekoč zamišljeno normalno biografijo prijavljenih otrok postavilo na glavo. Za marsikatero dvojezično učiteljico je ravno to raztapljanje normalne biografije prijavljenega otroka, ki naj bi prišel iz zavedne slovenske družine, kjer so starši zagnani za napredovanje v šoli ipd., ena največjih poklicnih streznitev. Naraščanje prijav nemškogovorečih pa je več ali manj razveljavilo vse pedagoške sigurnosti in osebna gledanja na dvojezični pouk. Lahko se reče, da se manjšinsko šolstvo zelo dobro približuje k tistim šolskim realitetam, ki zahtevajo od posameznega učitelja kulturo dvoma, pripravljenost do relativiranja in pripravljenost do novega dožemanja šolske prakse (glej BECK 1996). Od vsega, kar je še pred nedavnim dajalo varnost, jasen pogled in orientacijo za ukrepanje, se je treba posloviti. Tako je karakterizirana šolska realiteta postmodernizma (glej MEXER-DRAWE 1996).

Tabela 2: Znanje slovenščine 1. šolska stopnja

letnik	dobro	neznatno	nobeno
1983/84 (267)	118 = 44,2%	57 = 21,3%	92 = 34,5%
1984/85 (272)	103 = 37,9%	62 = 22,8%	107 = 39,3%
1985/86 (301)	113 = 37,5%	87 = 28,9%	101 = 33,6%
1986/87 (312)	101 = 32,4%	55 = 17,6%	156 = 50,0%
1987/88 (283)	99 = 35,0%	67 = 23,7%	117 = 41,3%
1988/89 (301)	92 = 30,6%	76 = 25,2%	133 = 44,2%
1989/90 (325)	104 = 32,0%	93 = 28,4%	128 = 39,4%
1990/91 (332)	103 = 31,1%	68 = 20,4%	161 = 48,5%
1991/92 (364)	122 = 33,5%	86 = 18,7%	156 = 42,8%
1992/93 (383)	105 = 27,4%	76 = 19,8%	202 = 52,8%
1993/94 (383)	114 = 29,8%	77 = 20,1%	192 = 50,1%
1994/95 (389)	101 = 25,9%	78 = 20,2%	210 = 53,9%
1995/96 (406)	112 = 27,6%	80 = 19,7%	214 = 52,7%
1996/97 (444)	105 = 23,6%	74 = 16,7%	265 = 59,7%
1997/98 (456)	98 = 21,5%	94 = 20,6%	264 = 57,9%
1998/99 (526)	131 = 24,9%	112 = 21,3%	283 = 53,8%

Tabela 2 zelo nazorno prikazuje, kako se je v teku 15 let znanje slovenščine pri prijavljenih prvošolcih spremenilo. Medtem, ko je še v šolskem letu 1983/84 skoraj 45 % prvošolcev, ki po ocenah učiteljev pridejo z dobrim znanjem slovenščine v šolo, jih je v tekočem letu 1998/99 samo več četrtina (24,9 %). Na drugi strani pa je vedno več prijavljenih k dvojezičnemu pouku takih otrok, ki nimajo prav nobenega predznanja v slovenščini. Na podlagi podrobnejše analize lahko trdimo, da so nemškogovoreči starši tisti, ki najbolj "zalagajo" manjšinsko šolstvo. Otroci slovenskih družin oz. z dobrim predznanjem slovenščine so v manjšini. Ali pa še bolj poantirano povedano: slovenska manjšina je tudi v "lastnem" manjšinskem šolstvu v manjšini.

Podrobna analiza znanja slovenščine na ravni posameznih šol prikazuje posebno zanimiv rezultat. Povsod tam, kjer že dalj časa uspeva dvojezična vzgoja v občinskih ali pa privatnih otroških vrtcih, je tudi največji delež takih otrok, ki pridejo z dobrim znanjem slovenščine v šolo. Ta korelacija velja na primer za ljudske šole Pliberku, Božjem grobu, Globasnici, Šmihelu, Šentprimožu, Bilčovsu, Šentjakobu v Rožu in Škofičah. Ta rezultat pa podkrepljuje tezo, da je kvalitativno napredovanje pri dvojezičnem pouku tesno povezano z dobro in zavzeto dvojezično vzgojo v otroških vrtcih.

Pedagoški razvoj manjšinskega šolstva brez temeljite razprave o sestavu prijavljenih otrok skoraj nima perspektiv. Za bodočnost je eden največjih argumentov v tem, da je odprtost nemškogovorečih staršev treba vključiti v razprave o nadaljnjih reformah dvojezičnega šolstva. To pa pomeni, da je potrebo po čim osnovnejši dvojezični vzgoji že v otroških vrtcih razlagati tudi nemškogovorečim staršem, da bo pristop k dvojezičnemu pouku čim manj abrupten in nepričakan.

5. Šteje edino kvalitativen pouk

Obe tabeli nazorno prikazujeta, da je prirastek prijav k dvojezičnemu pouku v zadnjih letih zelo viden. Nemškogovoreči nimajo strahu pred stikom s slovenščino oz. dvojezičnostjo. V tem sklopu je zanimivo zvedeti, iz kakšnih motivov prijavljajo nemškogovoreči starši svoje otroke k dvojezičnemu pouku. Kot sem že prej omenil, sem pred dvema leti povprašal 20 oseb, ki so se odločili svoje otroke prijaviti k dvojezičnemu pouku.

Iz pogovorov je sklepati, da so ti nemškogovoreči starši zelo samozavestni glede šolanja svojih otrok. Zanje šola in tudi dvojezična izobrazba nista tabu, zato razpravljajo o njima tudi s svojimi znanci ali pa se vključujejo tudi javno v diskusijo. Svojim otrokom hočejo nuditi dobro šolsko izobrazbo, ki naj bi bila podlaga za boljše življenjske in poklicne perspektive. Če dvojezičen pouk tem pričakovanjam lahko bistveno prispeva, je to izobraževalno ponudbo treba koristiti, meni večina intervjuvanih staršev. Dvojezičen pouk je zanje primarno regionalno specifična izobraževalna ponudba, ki pa je nikakor ne povezujejo s kakimi "narodnostnimi momentimi". Pri prijavih svojih otrok k dvojezičnemu pouku so se nekateri povežali s slovenskogovorečimi, da bi dobili kake informacije o jeziku samem. Solidarnost do slovenske narodne skupnosti pa zanje tudi ni vzrok za prijavo. Ta rezultat je v tolikor zanimiv, ker je ravno v 70-tih in 80-tih bilo nekaj nemškogovorečih, za katere je solidarnost s slovenskogovorečimi bila pogostokrat motivacija, da so svoje otroke prijavili.

Zgleda, da se generacija staršev 90-tih tudi ne zgleduje po tem, kaj misli uradna politika o prijavih. Edino le kar jih vodi, sta samozavest in skrb za dobro izobrazbo svojih otrok. Zanje so tudi izjave nekaterih domovinskih organizacij o manjšinskem šolstvu nepomembne. Pri svojih razmišljanjih o šolski izobrazbi za svoje otroke se nočejo ravnati po družtvih in inštitucijah, ki iz "nacionalnih in političnih interesov" hočejo ustvarjati "neprijetno skupinsko vzdušje" in s tem "omejujejo osebno svobodo". Treba pa je vedeti, da so ti starši tudi zelo kritični do ponudbe dvojezičnega pouka. Zanje je dvojezičen pouk tako dolgo zanimiv in primeren, dokler vidijo, da otrok napreduje in se dobro počuti. V ospredju dojemanja dvojezičnega šolstva je njegova kvaliteta, ki naj bi koristila osebnemu napredovanju otroka.

V teh odgovorih je zapaziti moment osebne svobode in osebne odgovornosti do lastne odločitve. Starši niso več sužnji nekdanjih odločitev, marveč pazljivo sledijo šolskemu procesu in če pogrešajo kvaliteto pouka in dobro počutje otroka, so pripravljeni, otroka tudi odjaviti. V svojih razmišljanjih se starši ne ozirajo na kake narodnostne aspekte. Svojega ravnanja ne povezujejo s kakimi osebnimi posledicami, ki bi se lahko pripetile zaradi prijave k dvojezičnemu pouku.

Kaže, da so tudi na podeželju narodnostni momenti zelo izgubili socialno kontrolo, kar se pravi, da se starši pri odločitvi za prijavo k dvojezičnemu pouku ne pustijo voditi od negativne propagande. Omaleževanje dvojezičnega šolstva, ki je še pred leti mnoge odvrčalo od prijavih, pa nima več kolektivne veljave za odločanje in ravnanje ljudi. Starši so v svojih odločitvah avtonomni, zanje je važno kvalitativno dvojezičen pouk.

Iz pogovorov s starši je sklepati, da je dvojezičen pouk bolj kot kdaj v javni izložbi in izpostavljen kritičnemu opazovanju staršev. Odločitev za dvojezičen pouk nikakor ni povezana ne s pripadnostjo k tej ali oni narodni skupini in tudi ne z momentimi solidarnosti s slovenskim jezikom.

6. Perspektive manjšinskega šolstva

Prijava in tudi neprijava k dvojezičnemu pouku sta dolga bili pod pritiskom narodnostnega konflikta na Koroškem. Tako prijava kot neprijava sta bili neke vrste izkaznici za narodnostno pripadnost. Ob prijavih so se štete tako duše na tej kot na oni strani. Manjšinsko šolstvo je igralo vlogo tihlega plebiscita. Zato se tudi status dvojezične šolske izobrazbe v preteklosti ni dal primerjati s statusom preostale enojezične šolske izobrazbe. Dvojezično šolstvo je bilo podrejenim političnim namenom, stvarni pedagoški momenti so bili postranski. Za pravo reformo dvojezičnega šolstva in za kritično razpravo o učinkovitosti dvojezičnega šolstva ni bilo prostora in tudi ne politične volje. Manjšinsko šolstvo je do pred kratkim bil predmet političnega konflikta, s katerim se je skoraj še vedno dalo dobiti te ali one volitve.

Po novejših podrobnejših opazovanjih se zdi, da etnično opredeljevanje izgublja na pomenu - tako za politiko kot tudi za vsakdanje življenje ljudi. Nastaja vtis, da je vsaj v širši koroški javnosti strmenje na izključno narodnostne momente, torej kaj je zdaj "slovensko" in kaj je zdaj "nemško", zaenkrat doseglo svoj višek. Mnogim je to narodnostno fiksiranje jemalo energije in zavzetosti za socialne, kulturne in izobraževalne iniciative, s katerimi so hoteli preseči etnično opredeljevanje. Zato tudi ni čudno, da so se v preteklosti mnogi starši skušali izogniti političnemu pritisku na ta način, da svojih otrok niso prijavi. Kajti neprijava ni bilo negativno honorirana. Negativno reakcijo manjšine so lažje pogrešali in "predelali".

Sicer je težko prognozirati, kakšen bo nadaljnji razvoj prijav k dvojezičnemu pouku, vendar je neke vrste anahronizem, če se tudi v bodoče skuša ohraniti naziv "manjšinsko šolstvo". Prijave so najboljši dokaz za to, da so nemškogovoreči to dvojezično ponudbo šolske izobrazbe sprejeli. Zaradi tega je treba resno razmišljati, kako dati temu šolskemu sistemu bolj zanimiv in v premagovanje narodnostnih in državnih meja zazrt naziv. Ravno izobraževalni sistem, ki bi v svojih strukturah upošteval kulturna in jezikovna stičišča regije, bi lahko naredil prvi korak v živeto trojezičnost. Trenutno manjšinsko šolstvo se lahko znebi svoje historične hipoteke tudi s tem, da se ga preoblikujejo v izobraževalno ponudbo, ki bi upoštevala potrebe regionalne pluralnosti.

Literatura:

Beck, Ulrich: Das "eigene Leben" in die die eigene Hand nehmen. In: Pädagogik, 1996,7/8, 41 - 47.

Gstettner, Peter: Zwanghaft Deutsch. Über falschen Abwehrkampf und verkehrten Heimatdienst. Drava: Klagenfurt-Celovec 1988

Meyer-Drawe, Käte: Tod des Subjekts - Ende der Erziehung? In: Pädagogik, 1996,7/8, 48 - 57

Pädagogische Fachvereinigung / Strokovno pedagoško združenje (Hrgb.): Abschied von Reformillusionen. Das Minderheitenschulgesetz 1988 - eine kritische Bilanz nach drei Jahren. Eigenverlag: Klagenfurt-Celovec 1991

Wakounig, Vladimir: "Die Sprache der Todfeinde". Sprachliche und ethnische Unterdrückung am Beispiel der Kärntner Slowenen. In: WODAK, Ruth / MENZ, Florian (Hrsg.): Sprache in der Politik - Politik in der Sprache. Analysen zum öffentlichen Sprachgebrauch. Drava: Klagenfurt-Celovec 1990, 79-97

Wakounig, Vladimir: Die unerfüllte Dienstbarkeit der Universität. Kritische Bemerkungen zum Verhältnis von Universität für Bildungswissenschaften Klagenfurt/Celovec und Region. In: Das gemeinsame Kärnten - Skupna Koroška. Dokumentation des deutsch-slowenischen Koordinationsausschusses der Diözese Gurk. Bd.11. Klagenfurt 1991, 709-716

Summary

Minority schools in Carinthia – The necessity of a new attitude?

Bilingual schools in Carinthia went through significant changes over the last decade. The reorganization from 1988 which was the result of German nationalistic pressures caused painful changes in the structural and organizational conditions. Its positive effect was that it brought smaller classes and additional posts for the so called additional teachers. The negative side, however, is the yielding to the demands, hostile to social and educational bilingual equality. A true linguistic, cultural and social re-structuralization also occurred with the registered children. Teachers' estimates show that less than one third of registered children enter elementary school with a good command of Slovene.

Although the acceptance of bilingual classes is increasing with parents (above all the German speaking ones), it should nevertheless be reconsidered how to ensure, in future, quality classes for those children who expect effective improvement of competence in Slovene. The structure of registered children indicates that the term »minority schooling« will soon no longer be relevant for bilingual education. There are a number of indicators in favour of regional education.

“MANJŠINA - VEČINA - MATICA”: PODOBE ISTOVETNOSTI IN TUJOSTI (med Slovenci na avstrijskem Koroškem)

Simona Zavrtnik Zimic

Predstavljeni tekst je del terenske raziskave, ki je bila opravljena v okviru priprave diplomske naloge¹. Središčna tema je bila preučevanje etnične identitete in njenih manifestativnih oblik pri slovenski etnični skupini na južnem Koroškem. Temelj slovenske identitete na avstrijskem Koroškem je v dvojezični socializaciji, 'lomi' pa se ob jezikovni in etnični samoopredelitvi in samopodobi. Iz tega izhajajo podobe istovetnosti oz. identitete kot tudi tujosti ali celo sovražnosti. V nadaljevanju predstavljamo nekaj izsledkov iz intervjujev, ki se nanašajo na tematiko istovetenja in tujosti v odnosih med manjšino, večino in matico. Pred tem pa kratek diskurz o metodoloških in vsebinskih izhodiščih.

Metode: polstrukturirani intervjuji in opazovanje z udeležbo

Pri terenski raziskavi sta bili uporabljeni metoda intervjujev in metoda "opazovanja z udeležbo".

Pri intervjujih smo uporabili tip polstrukturiranih intervjujev, kar pomeni, da smo okvirno spraševali po štirih tematskih sklopih in nismo uporabljali strukturiranih vprašanj, ki bi spominjala na standardiziran intervju ali anketo. Metodo pogovorov smo skušali čim bolj približati odprtim globinskim intervjujem. Mnogokrat je bilo dovolj postaviti eno vprašanje, nato je pripoved sama stekla. Pomembno je bilo sprotno prilagajanje in neprisiljeno usmerjanje, čeprav je bil tok pripovedovanja v večini primerov precej podoben. Večina pripovedovalcev je pričela s spomini na otroštvo in starše, nato pa so linearno nadaljevali s šolanjem, poklicem, družino. Prizadevali smo si za spontan in odprt pogovor, s čimer je bil dan prostor osebnim izkušnjam, spominom na razne pomembne dogodke, predstavam o vsakdanu, razmišljanjem in osebnim interpretacijam sogovornika.

Menimo, da je metoda delno strukturiranih intervjujev pozitivna vsaj z dveh vidikov, ki sta v družboslovnem raziskovanju velikega pomena. Prvič: intervjuji zahtevajo od sogovornika večjo stopnjo participacije, s čimer dobi raziskovalec več podatkov. To je glavni razlog, da smo raje kot vprašalnike z vnaprej podanimi odgovori uporabili odprte intervjuje. In drugi razlog: pri takšni obliki intervjujev je dana možnost, da poleg po-

¹ "Etnična identiteta pri koroških Slovencih", diplomska naloga. FDV, (mentorja: dr. Stane Južnič, dr. Miran Komac) Ljubljana, 1995. V nalogi tematiziramo predvsem naslednje odnose: 1. (dvojezična) socializacija, 2. jezikovna opredelitev, 3. istovetenja in tujosti v odnosih med manjšino, večino in matico in 4. etnična samopodoba. Prirejeno besedilo diplomske naloge je izšlo v knjižni obliki: "Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, dvojezični vzgoji in samopodobi". Mohorjeva založba, Celovec; Ljubljana: Dunaj, 1998.

datkov, ki nas posebej zanimajo, izvemo ali posredno izluščimo tudi ozadje dogodkov, torej psihosocialni in zgodovinski kontekst. Najprej spoznamo življenjsko zgodbo pripovedovalca, poleg tega pa umestitev osebne izkušnje v prostor in čas. V našem primeru ne obravnavamo celotnih življenjskih zgodb pripovedovalcev, ampak le izseke v domeni določenih sklopov, ki jih podrobneje analiziramo.

Druga metoda je opazovanje z udeležbo². Bistvo tega pristopa je stik in sobivanje z ljudmi in kulturo, ki je predmet raziskave. Poleg točno zastavljenih tem je pomembno čim bolj spoznati kontekst, torej vsakdanje življenje, ki je referenčni okvir vsega dogajanja. V pogovorih, ki ponavadi niso bili vezani neposredno na temo proučevanja, smo odkrivali vsakdan koroških Slovencev. Nimalokrat smo tako izvedeli več o identiteti kot kasneje, ko smo isto osebo prosili za "uradni" intervju. Pomen opazovanja z udeležbo je še posebej v tem, da omogoča raziskovalcu neposreden stik s "predmetom" njegovega dela, s tem pa tudi določeno mero empatije. Sposobnost in pripravljenost vživljanja v nek nov in drugačen svet pa sta pri terenskem delu ne le dobrodošli, temveč nujni.

Intervjuje smo opravili na področju treh južnokoroških dolin, kjer avtohtono biva slovenska narodna skupnost, v Podjuni, Rožu in Zilji. Časovni razpon terenske raziskave obsega obdobje treh mesecev - junij, julij in avgust 1995, ko so bili pogovori opravljeni. V intervjujih je sodelovalo 51 pripovedovalcev, pri čemer je pri nekaj pogovorih sodelovalo več oseb, ponavadi predstavniki treh generacij ali vsaj staršev in otrok. Kriteriji pri izbiri sogovornikov so bili geografska razporeditev, spolna, starostna in izobrazbena struktura.

Pri regionalnem ključu smo si prizadevali za enakomerno zastopanost. Iz Podjune je sodelovalo 23 intervjuvancev, od tega 8 moških in 15 žensk; iz Roža je intervjuvancev 16. 8 moških in 8 žensk; iz Zilje pa 12, od tega 9 moških in 3 ženske. Glede na spolno strukturo je razmerje uravnoteženo, 25 moških in 26 žensk. Starostna sestava je različna, najnižja meja je letnica rojstva 1975, zgornje meje nismo določali. Po opravljeni raziskavi ugotavljamo, da so najstarejši pripovedovalci rojeni okoli leta 1910. Tudi izobrazbena struktura je močno različna in obsega domala vse stopnje šolanja, od glavne šole, poklicnih šol, gimnazije do višje in visoke izobrazbe.

Trajanje intervjujev je bilo precej različno, od 45 minut pa vse do dveh ur in tudi več, ko se je uradni pogovor prevesil v neuradnega.

Vse intervjuje smo opravili v slovenščini, največkrat so intervjuvanci govorili rožansko, podjunsko ali ziljsko narečje oziroma lokalni govor. Nekaj intervjuvancev je govorilo knjižno slovenščino.

Večino intervjujev smo zapisovali, le redke smo posneli. Vzrokov, da smo se odločili za zapisovanje in nismo vztrajali pri snemanju, je vsaj nekaj: od občutljivosti teme in zato večje pripravljenosti pripovedovanj brez magnetofonskega traku do prisotnega strahu pri izrekanju nacionalne in jezikovne pripadnosti ter skrbi za anonimnost podatkov. Nenazadnje pa je bila prisotna neka mera negotovosti tudi zaradi nepoznanosti raziskovalke.

Teoretska in vsebinska izhodišča

V tekstu so izpostavljene nekatere relacije med večino in manjšino, manjšino in matico in - kar je predvsem pomembno - znotraj manjšine. Naš namen ni zajeti ko-

² Več o tem npr. v: Minnich, Socialni antropolog o Slovencih. Uvodna beseda avtorja. str. 13-40. Ljubljana, 1993

npleksne problematike medetničnih odnosov, temveč zgolj opozoriti na določene odnose v tem triangularnem iskanju slovenske manjšinske identitete. Ko govorimo o istovetnosti - o tem torej, kdo jaz sem, je nujno govoriti tudi o drugem polu - o "tistem", kar jaz nisem, torej o tujosti in neistovetnosti. V neprijaznih okoliščinah, denimo poudarjenega etnocentrizma, ksenofobije ali diskriminacije, so podobe tujosti stopnjevane do ekstremnih podob sovražnosti. "Mi" smo boljši, "oni" so slabši! "Oni" lahko postanejo "sovražnik", namišljen ali dejanski, vsekakor pa tak in tisti, ki ga "mi - skupina" potrebuje: nekdo, v kogar je kanalizirana negativna energija. Prav odnos "mi - oni" je obilno začinjen s stereotipi in predsodki.

Stereotipi temeljijo na "kognitivni komponenti, torej na nepreverjenih dejstvih ali govoricah" (Ule, 1994:103). So posplošitve o skupini posameznikov, ki omogočajo kategorizacijo članov te skupine v skladu s stereotipnimi pričakovanji. Gre za neke relativno ustaljene vzorce, ki posamezniku nudijo "definicijo resničnosti o drugih".

Za socialno skupino, v kateri so razširjeni, imajo stereotipi po Tajflu (1984:698) vsaj tri funkcije (posamezno ali v kombinaciji). Te so:

1. družbeno deljena razlaga kompleksnih družbenih dogodkov,
2. pozitivna diferenciacija od drugih relevantnih skupin in
3. opravičevanje načrtovanih akcij ali namer proti drugim skupinam.

Med ene najbolj razširjenih stereotipov gotovo sodijo etnični stereotipi. Uletova jih definira kot "poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih ali nacionalnih skupinah oziroma pripadnikih teh skupin. Nastanejo z generalizacijo nekih značilnosti in lastnosti, ki so lahko deloma celo točne, na cel narod ali skupino" (1994:104). Ameriška raziskovalca Buchanan in Cantril pri etničnih stereotipih razlikujeta avtostereotipe in heterostereotipe. Ugotavljata, da je ocena lastnega naroda ali skupine, torej avtostereotip, vedno najbolj pozitiven. Pri heterostereotipih, ki so vedno v odnosu do avtostereotipov, so drugi narodi ali skupine tem slabše ocenjeni, čim bolj so različni od lastnega naroda (v: Ule, 1994:104-105).

Značilnost stereotipov je njihova razširjenost v vsakdanjem govoru, s čimer dobijo neke vrste legitimnost: permanentna jezikovna raba jim namreč daje novo potrditev. Etnični stereotipi velikokrat prerastejo v predsodke, to je "...vrsto stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe (Rot, 1977). V tem smislu so lahko predsodki pozitivni ali negativni" (Ule, 1994:101). Gre za zbir nenatančnih in poenostavljenih posplošitev, ki z jezikovno rabo in ob emocionalni podpori pridobijo trajnost.

Nas zanimajo predvsem negativni etnični stereotipi in predsodki. Blumer je definiral štiri osnovne tipe občutkov, ki so značilni za negativne socialne predsodke v dominantnih skupinah:

1. občutek superiornosti dominantne skupine,
2. občutek, da je manjšinska skupina po naravi drugačna in manjvredna,
3. občutek lastninske pravice do moči, privilegijev, statusa,
4. strah in sum, da manjšinska skupina ogroža moč, privilegije in status dominantne skupine (povzeto po: Ule, 1994:101).

Za odnos med večino in manjšino v socialni skupini je dolgo časa prevladovalo stališče o konformnosti manjšine z večino. Socialni vpliv naj bi šel od večine k manjšini, obratno le malo ali redko. Vzrok je v tem, da ima večina možnosti za sankcioniranje in stigmatiziranje, zaradi česar posameznik legitimira svoja mnenja, stališča in vrednote z avtoriteto večine. Moscovici postavlja tezo o dvosmernosti socialnega vpliva, od večine

k manjšini in obratno, od manjšine k večini. Ne gre torej za enosmerno delovanje nosilca socialnega vpliva na cilj, temveč za vzajemen proces akcij in reakcij nosilca in cilja socialnega vpliva (Moscovici, 1979:83). In drugo pomembno stališče: sprejemanja in oddajanja socialnega vpliva ni mogoče ločiti, ker sta dva aspekta istega procesa. Vsak pripadnik skupine istočasno sprejema in izvaja vpliv. Na eni strani izhaja pritisk iz večine, ki skuša svoje norme in stališča vsiliti manjšini, na drugi strani pa je večina istočasno pod vplivom manjšine, ki želi priznanje svojih norm in stališč (Moscovici, 1979:83). Rezultat vpliva kreativnih manjšin na večino v skupinah je po Moscoviciju destabiliziranje in inovativno preoblikovanje skupin. Dva imperativa socialnega sistema sta inovacija in konformizem.

Manjšina lahko vpliva na večino s konsistentnim stilom obnašanja in delovanja, kar pomeni stabilno samopredstavljanje, koherentna, trdna, avtonomna stališča in dejavnost skozi daljši čas (Ule, 1994:221). Manjšina mora trdno zagovarjati svoja stališča, s čimer pri večini ustvari negotovost glede lastnih mnenj. Na ta način večina začne "upoštevati" manjšino.

Poleg konsistentnosti v obnašanju je pomemben tudi celoten socialni kontekst, v katerem se odnosi med večino in manjšino dogajajo. Pomembno je, da manjšina pravilno usmerja svojo energijo; ne zgolj na nosilce moči, saj je najtežje "spreobrniti" birokracijo. Pomembno je delovati na široko populacijo in s tem pridobiti javno podporo tudi z večinske strani. Konsistenten vpliv "od spodaj navzgor", torej od manjšine k večini, lahko pomeni eno od poti k inovacijam v socialnem sistemu.

V nadaljevanju nas zanimajo karakteristične podobe tujosti, ki se pojavljajo v odnosih med manjšino in večino, med manjšino in matico in slednjič znotraj same manjšine. V odnosih med večino in manjšino izpostavljam - v perspektivi naših intervjuvancev - problematiko dvojezičnosti, multikulturalnosti in konfliktnosti med etničnima skupinama. Odnos med manjšino in matico nas zanima v smislu vprašanja: kje je istovetenje in kje tujost? Podobe tujosti in istovetnosti se ne pojavljajo le med skupinami, temveč se oblikujejo tudi znotraj samih skupin, pri čemer slovenska etnična skupina na Koroškem ni izjema.

Manjšina in večina – dvojezičnost, multikulturalnost in konflikt

Odnos do dvojezičnosti in multikulturalnosti se je v naših razgovorih pokazal za ključ razmišljanjem o odnosih med večino in manjšino. Mnenja so različna in segajo od skrajno pozitivnih do povsem negativnih podob. Precejšen del intervjuvancev zagovarja koncept multikulturalnosti, ki temelji na demokratičnih vrednotah, vendar pod pogojem, da ta ne gre na račun slovenščine. Pojem multikulturalnosti je aktualen pojem koroškega vsakdana. Srečujemo ga domala povsod; v političnih govorih, na znanstvenih razpravah, predvsem ga množično uporabljajo mediji. Mnogokulturalnost je sprejemljiva in dobra, kolikor ne pomeni tudi izgube lastne kulture, na kar je opozorilo več sogovornikov. Nekaj tipičnih izjav o multikulturalnosti: *"Ne na račun slovenščine, ki se zapostavlja."*

"Pri popisu je bilo pri nas ena četrtnina Slovencev. Svoj čas že veliko več ... Dvojezični smo Slovenci, oni pa ne. To je enotirna pot! Multikulturalnost je prihodnost ... politično na tem delati."

"Multikulturalnost ... ti vselaj ... kje je pa Nemeč korak k nam naredil? Tega še nisem videl."

O dvojezičnosti je mnenje na splošno dobro, čeprav se tudi geslo "Dvojezično je boljše!" dolgo časa ni prijelo. Nekaj samoumevnega je, da je koroški Slovenec dvojezičen. Obvladovanje nemščine je zanj vitalnega pomena, saj bi se brez nje le težko orientiral v okolju. Negativno plat dvojezičnosti vidijo Slovenci v bojazni, da lahko ta pelje k nemški enojezičnosti. "Drugi", torej nemško govoreči, ne kažejo pripravljenosti naučiti se slovensko. Dvojezični so samo Slovenci. Podoba koroškega Slovenca je imenitno zajeta v izjavi: "Slovenci se ločijo od Nemcev po tem, da znajo dva jezika."

"Bi bilo pozitivno, če bi bili tudi Avstrijci dvojezični. Tako se ne more obnesti. Ni pripravljenosti."

"O dvojezičnosti mislim samo pozitivno. Če zna otrok enkrat dva jezika ... To se naučijo kot nič ... Sproti, brez težav."

"Več znaš, več veljaš. Taki stvari ne moreš nasproten bit. Materine besede ne boš zavrgel, če si v redu človek."

"Vedet moraš, kaj si. Moj oče je pravil: če hočeš biti dober Slovenec, moraš znat tudi dobro nemško."

"Dvojezičnost je dobra samo takrat, če je enojezičnost in zavest, v kateri si zrasel, dovolj močna."

"Če je dvojezičnost predstopnja asimilacije ..."

"Ena stopnja naprej v nemško stran. Ne verjamem, da se bodo Nemci učili slovensko ... lahek korak za Slovenca v eno stran."

Kakor hitro govorimo o odnosih med dvema ali več etničnimi skupinami, se ne moremo izogniti obravnavi raznolikih konfliktnih situacij. Nismo posebej spraševali o njih, je pa beseda vedno nanelsa nanje. Koroški nacionalni konflikt je tema, mimo katere ne more tudi bežen obiskovalec teh krajev. Kakšen je koroški vsakdan, kakšno je občutenje nacionalne pripadnosti v koroškem vsakdanu, so konflikti stvar preteklosti ali tudi sedanjosti, kaj pomeni biti koroški Slovenec... ipd., so vprašanja, ki so dobila odgovor ne da bi bila izrečena. Če drži teorija, da so konflikti vzpodbujevalci novega in je to "novo" praviloma boljše, potem mora koroška realnost "iti na boljše". Medetničnih konfliktov je bilo v preteklosti nemalo, tudi sedanjost je z njimi zaznamovana, čeravno morda na bolj miroljuben, pa zato nič manj tragičen način.

Nekaj tipičnih izjav o doživljanju statusa manjšinca bomo v nadaljevanju strnjeno prezentirali. Najprej o konfliktih, nato še o tem, "kako je biti koroški Slovenec?"

"So konflikti. Ljudje so pod vplivom KHD propagande. So nedovzetni za kar koli. KHD so ponemčeni Slovenci ... s sovraštvom v srcu proti svojemu narodu. Umetno so ustvarili vindišarstvo."

"Trenutno, v teh krogih (...) so ljudje, ki so tako izobraženi, da ne delajo konfliktov iz nacionalnosti. Med sosedi je čisto navadno... prej na poti v šolo z avtobusom je bilo včasih neprijetno... V Velikovcu nam prej niso dali dvorane v najem za slovenske prireditve."

"Kakršnega mišljenja si. Eni se počutijo čudno. Eni je, pa se ne počuti. So hoteli napraviti avstrijske Slovence ... heimardienst ... noben se ni mel za avstrijskega Slovenca. Jih še ni bilo kdaj, pa jih ne bo."

"Gotovo je povezano s konflikti. Biti Slovenec je za nas nekaj drugega kot za vas ... tam ste to vsi."

"Je že kaj težko biti zaveden. Najti še zavedne, ki se ne bojijo priznati ... strah je ... desetletja pritiska ... Hitlerjeva izselitev ... takrat so našli Slovence. Je boljša atmosfera pri mladini."

"Enostavno ni. Zraven sliši čudno veliko samozavesti, drugače te pohodijo. Stališče moraš imeti ... prepričanje ... omahljivci so pač najhujši."

"Biti koroški Slovenec, če bi se to pametno vzelo, ne bi bilo problema. Kar se rodiš, si, če imaš karakter, če ga pa nimaš, pa kor kaj nisi."

"Zame je nacionalna pripadnost sama po sebi umevna. Upam si povsod priznati, pa me akceptirajo. Za nas se je vedno vedelo ... Druge pustiti pri miru. Si, kar si, in to ostaneš."

"Zame osebno ni problema. Če si pripadnik manjšine ... po jeziku, veri ... predstavljaš nekaj posebnega. Si izjema. To je samo ... Nimam slabih izkušenj, če kdo šimfa, pač nima inteligence. ... Si pa ožigosan, ni nujno, da negativno. Ljudje vedo: on je Slovenec ... Nekateri se distancirajo ... vtis, da imaš znamenje."

Si, kar si, svojega se je treba držati. Lahko pa se pojavi nevarnost getoizacije.

"Nekje začne zahajati samo v svoje kroge. To je getoizacija ... zdaj samo v slovenske ... v one kroge več ne pridemo..."

Manjšina in matica - Slovenija in Avstrija

V odnosih med manjšino in matico nas zanima, v kakšnih ozirih se pojavljajo podobe istovetenja manjšine z matico in kdaj podobe tujosti. Istovetenje s 'slovenstvom' je prisotno v narodnostnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa to istovetenje z državo Slovenijo, še manj z bivšo Jugoslavijo. Koroški Slovenci so Slovenci, s slovensko kulturo in jezikom, ki živijo v Avstriji.

Larcher (1988:230-231) ugotavlja, da podoba zavednega Slovenca ustreza podobi zavednega Avstrijca, s čimer zavrača nemškonacionalne kroge, ki slovensko govorečo skupnost obtožujejo odcepitvenih teženj. Samopodoba asimiliranca je zajeta v definiciji nemškega Korošca. Bolj ko so posamezniki asimilirani, bolj se opredeljujejo za Korošce. V njihovi samodefiniciji je manj povezav z Avstrijo. Tudi večina naših sogovornikov - z redkimi izjemami - izjavlja, da raje živijo v Avstriji. Najbolj tipična izjava bi bila naslednja: *"Sem Slovenec in avstrijski državljan."*

Večina pripovedovalcev poudarja, da so stiki z matico boljši od osamosvojitve Slovenije dalje. Bolj pozitiven odnos občuti predvsem katoliški tabor, kjer je "odpadel priokus" komunizma, partizanstva in podobnih zgodovinskih atributov. Velik del koroških Slovencev se nikoli ni identificiral s komunističnim sistemom v matični državi. Prav ideološke razlike med matico in manjšino so bile v preteklosti ena največjih podob neistovetnosti. Takole so argumentirali naši sogovorniki:

"Prej so bili vsi Slovenci komunisti. Tako so rekli Avstrijci. Zdaj je to odpadlo."

"Kako se vse razvija, gospodarsko in politično ... to pripelje k drugemu mnenju. V zadnjih letih se je bolj obrnilo v Zilji. Dvajset let nazaj ... vse, kar je bilo slovensko, je bilo avtomatično komunizem. Ljudje niso upali govoriti slovensko ... iz Srbije nikoli ni prišlo kaj dobrega. Nemški turisti so nosili marke ... to je čudno vplivalo na naše kraje. Niso pa dobili dinarjev."

Še na eno pomembno podobo istovetenja oziroma tujosti je treba opozoriti. Gre za sliko Slovenca iz maticе v podobi manjšinskega Slovenca. V relaciji "mi" (manjšina) - "oni" (matica) nastajajo tako pozitivne kot negativne primerjave.

Najpogostejša podoba bi bila: status manjšinskega Slovenca je opredeljen z bojem

za slovenski jezik in kulturo, Slovincu v matici je pa to samoumevno dano.

"Mi smo zavedni Slovenci, oni so pa Slovenci. Mi smo trpeli za to, oni so živeli v svobodi"

"Gotovo je povezano s konflikti. Biti Slovenec je za nas nekaj drugega kot za vas ... tam ste to vsi."

Znotraj manjšine: predsodki in stereotipi v jeziku

Podobe tujosti, neistovetnosti in celo sovražnosti se lahko pojavljajo enako močno kot v odnosih med etničnimi skupinami tudi znotraj manjšine. Del odgovora na vprašanje o oblikovanju identitete moramo iskati v vprašanju "Kdo sem?" Drugi, prav tako relevanten del, pa v odgovoru na vprašanje "Kdo pa nisem?" Identiteta se lahko ustvari skozi omejitve od "drugih" ali skozi neistovetenje z "njimi". "Jaz to nisem" je morda psihološko lažje dosegljivo istovetenje kot povsem točno opredeljevanje.

Še preden bomo navedli izjave naših sogovornikov, pa pogledjmo povzetek izsledkov iz raziskave avstrijskih avtorjev "Dvojezičnost in ideniteta"³, kjer je ena od obravnavanih tem "Jezikovna konstrukcija tujosti". Avtorica ugotavlja: "V pogovorih s partnerji v naših intervjujih smo vedno znova opažali, da uporabljajo določene okrajšave, da bi se z njimi omejili od ljudi v bližini. Zelo pogosto so navajali sledeče: drugi, različni, neki, takšni" (Egger, 1988:105).

Podobe tujosti deli v dve skupini:

1. negativne in
2. nevtralne.

Negativne podobe tujosti so značilne za kategoriji zavednih Slovencev, politično aktivnih in za radikalne asimilirance, torej za oba pola identitetnega kontinuuma. V drugo skupino sodijo podobe asimiliranecv, nihalecv med kulturama in zavednih Slovencev. Nevtralne podobe tujosti so skoncentrirane pri določenih značilnostih, ki se razlikujejo od skupine do skupine. Eggerjeva podaja model vsakdanje jezikovne podobe tujosti in ustrezen teoretičen konstrukt (povzeto po: Egger, 1988:123):

VSAKDANJA JEZIKOVNA PODOBA TUJOSTI	TEORETIČEN KONSTRUKT
FANATIK, EKSTREMIST (podoba sovražnosti)	zavedni Slovenec, politično aktiven, radikalni asimiliranec
ZAVEDNI SLOVENEK	zavedni Slovenec
TISTI, KI JE BOLJ NEMEC	asimiliranec
TISTI, KI GRE SREDNJO POT	nihalec med kulturama

³ Gre za skupino avstrijskih avtorjev pri projektu "Dvojezičnost in ideniteta": Dietmar Larcher, Karl-Michael Brunner, Klaus-Boerge Boeckmann, Mariola Egger, Georg Gombos, Marija Jurič. Študija sloni na 52 globinskih intervjujih s posamezniki slovenskega rodu, ki jih glede na stopnjo vztrajanja pri etničnih tradicijah lahko razdelimo v pet skupin: politično aktivni zavedni Slovenci; zavedni Slovenci; nihalci med kulturama (Kulturpendler); asimiliranci; radikalni asimilanti (več v: Jurič, Razprave in gradivo/20, 1987).

V prvi skupini, kjer gre za negativne jezikovne konstrukcije tujosti, ki se oblikujejo na obeh polih, najdemo na enem polu sliko drugega pola. "Zavedni Slovenci, politično aktivni" podajajo podobo "radikalnih asimilirancev" in obratno. "radikalni asimiliranci" prikazujejo podobo "zavednih Slovencev, politično aktivnih". Gre za sovražne podobe tujosti po načelu "Kdor ni z nami, je proti nam!"

Pri drugi skupini ugotavlja, da je vsem intervjuvancem skupno omejiti se od "fanatikov" in "ekstremov". Menimo, da so podobe tujosti precej bolj nevtralne zaradi strahu, da bi jih istovetili s tema oznakama, pa naj gre za pol politično aktivnih zavednih Slovencev ali za radikalne asimilirance. Samo pritrđimo lahko Eggerjevi, ko ugotavlja, da sta oznaki "fanatik" in "ekstremist" eni od ključnih pojmov v vsakdanjem govoru (1988:120).

Nekatere podobe tujosti (v smislu vzorca "mi - oni") bomo izpostavili v tem zapisu. Naš namen ni podati celovit prikaz, zdi pa se pomembno izpostaviti tiste vidike, ki so se v intervjujih najbolj pogosto pojavljali. Omejitve od drugih so posebej izrazite pri 1) poimenovanjih etničnih skupin, 2) odnosu do mešanih porok, 3) vzorcju center - periferija in 4) stališču do ekstremizma. Večji del gre za negativne podobe, nekaj je nevtralnih. Pozitivnih podob tujosti v koroškem kontekstu takorekoč ni.

1. Oznake etničnih skupin: "čuš" - "vindišar" - "nemčur"

Negativne oznake etničnih skupin so vezane na obdobje 19. stoletja, obdobja prodora nacionalizma in naraščajoče pomembnosti občutkov etnične pripadnosti. Na Koroškem gre za tri negativne oznake: vindišar, čuš in nemčur oziroma nemškutar.

Nemško govoreči označujejo slovensko govoreče z "vindišar" in "čuš", slovensko govoreča skupina pa pozna izraz "nemčur" ali "nemškutar" (Priestley, 1994:122). Oznaka "nemčur" ali "nemškutar" je poimenovanje Slovencev za nezavedne Slovence. Prav tako oznaka "Vindišar", le s to razliko, da oznako "vindišar" / "windische" uporabljata obe etnični skupini.

Naredimo model stereotipnih "vindišarjev", ki so po besedah naših intervjuvancev:

- ... *odpadniki od koroških Slovencev,*
- ... *nemčurji so to,*
- ... *noče biti Slovenec,*
- ... *k Nemcem se prišteva,*
- ... *tisti, ki znajo slovensko.*

Prve štiri oznake so podobe zavednih Slovencev o "vindišarjih", zadnja je oznaka nemške skupine.

Slovenci torej poznajo - kot je dejal eden naših sogovornikov - pristne Nemce in nemčurje. Nemčurji so izvorno Slovenci, se pa prištevajo k Nemcem. Nemci jih imenujejo "Nemcem prijazne Slovence" oziroma vindišarje. Tako se opisujejo tudi sami.

Nemško govoreča skupina pozna poleg "prijaznih vindišarjev" še oznako čuš. Beseda čuš / tschusch je imela v 19. stoletju celo vrsto pomenov. Moderna konotacija, torej psovka za Slovence ali na splošno južne Slovane, je nastala v 19. stoletju. Njen izvor ni popolnoma znan, prva pisna omemba naj bi bila 1919 v Grazer Tageblattu (Priestley, 1994:122). Oznaka "čuš" je v rabi tudi pri skupini nezavednih Slovencev za zavedne Slovence.

Tujost poimenuje slovensko govoreča skupina "nemčur" ali "nemškutar", s čimer se omeji od renegatstva in kameleonstva. Nemško govoreča skupina pozna "Nemcem prijazne vindišarje" in druge, ki jih psuje s "čuši". Navedimo nekaj ilustrativnih primerov iz intervjujev:

"Čuši so nas zmerjali nezavedni Slovenci."

"Starši govorijo z otroki samo nemško. Da ne bojo enako trpeli. To so Vindišarji oziroma za nas nemčurji."

"Naši nemčurji so najhujši."

"Pristnih Nemcev ni veliko. Vindišarji bi pa radi nemško ..."

"če je eden enkrat zgubil narodno identiteto, je hujši. Tak je zagrizen v nemščino ... renegati so najhujši."

2. Mešane poroke: "slovenski fant ne sme nemčurke vzeti"

Predsedkov glede etnično mešanih porok ni prav veliko, zanikati jih pa tudi ne gre. Predvsem starejša generacija je manj zaupljiva do mešanih zakonov, stališča mladine pa so veliko bolj liberalna. Večina pripovedovalcev je opozorila na "koroško obremenjenost". Nekdo, ki ni avtohton prebivalec Koroške, je neobremenjen s koroškim nacionalnim konfliktom in v takem etnično mešanem zakonu ima slovenska identiteta več možnosti kontinuitete. V potrditev so navedli primere "priženjenih" ne-koroških Nemcev, ki so se celo sami naučili slovenščine. Da je vprašanje identitete v največji meri psihološki problem in stvar zavestne odločitve, po našem mnenju potrjujejo številne izjave, ki poudarjajo pomen "človekovega karakterja".

Posebno obravnavo bi morali odpreti pri skupini "priženjenih iz Slovenije". O teh je podoba praviloma skrajno negativna: prvi se ponemčijo, slovenščine več ne govorijo, tudi otrok ne učijo materinščine. Gre za psihološki problem, ki je povezan z občutkom manjvrednosti in neadekvatnosti v primerjavi z dominantno skupino, posledica česar je negativna samopodoba. Način reševanja tega kompleksa ali občutka inferiornosti je v veliko primerih istovetenje z dominantno skupino. Pravzaprav ima "priženjena/i iz Slovenije" na voljo dve poti; prva je vztrajanje pri slovenski identiteti, s čimer se izpostavi različnim pritiskom in konfliktom; druga je identificiranje z večino, kar pomeni, da mora čim prej in čim temeljiteje zakriti razpoznavne znake slovenske identitete: pozabiti "kdo sem" in govoriti nemško. Nekaj reprezentativnih mnenj izbiramo tudi pri tej temi: *"... dolgoletno umiranje ... Vsakokrat, ko se Slovenec ženi z Nemko, je eden manj."*

"Moja mama je rekla: slovenski fant ne sme nemčurke vzeti. Je res. Raje Nemko, če že mora."

"Gre za karakter ljudi ... ljudje od tu so bolj obremenjeni ... Mislim, da se bolj obnese, če je eden iz Zgornje Avstrije ali od kje drugje ..."

"Če bo šlo tako naprej, bo izumrtje. Ostale bodo res zavedne družine. Če bi se sami Slovenci med sabo poročali ... To pa ne gre."

"Poznam družine, kjer je eden priseljen iz Slovenije, pa otroci več ne znajo. Imajo manjvrednostni kompleks ... Čim prej se čim bolj prilagoditi ... Taki nam niso v oporo."

"Veliko, ki jih pride iz Slovenije ... se priženijo ... tu ne izpusti slovenske besede."

3. "Rož - Podjuna - Zilja"

Ena pogostih podob tujosti znotraj manjšine je povezana z regionalno neenakostjo. Občutki, da je Zilja poleg geografske obrobnosti odmaknjena od centra slovenstva tudi v drugih smislih, so pri Ziljanih konstantni. Problematičen je že sam pojem "centra", ki je za Podjunčana in Rožana Celovec, za Ziljana pa je center lahko tudi Podjuna, ker "se vse tam dogaja".

V Zilji je bore malo slovenskega "zaledja"; ni manjšinskih kulturnih ali političnih organizacij, tudi ne delovnih organizacij. Ljudje ta manjko močno čutijo, kar je izraženo tudi v smislu očitkov: *"Vse se dogaja v Podjuni, na obrobje so pa pozabili!"* Ogroženost je čutiti tudi v nekaterih pripovedovanjih Rožanov.

Za današnjo slovensko identiteto na Koroškem je velikega pomena prav regionalni ključ. Medtem ko so nekatere vasi praktično povsem slovenske (nekaj takih je v Podjuni in Rožu), pa so drugje ostale slovenske družine le tiste z najrdnejšo nacionalno zavestjo.

"V Podjuni je širše okolje ... v Zilji ni bilo plebiscita. ...Tukaj se dela v Beljaku ... je čist nemško."

"V Podjuni so ekstremi, pri nas tega ni. Politiki v Podjuni dajajo vtis ... oni nekaj so, mi pa nič. Ziljo so odpisali ... a je zdaj Rož na vrsti? Vse se dogaja v Podjuni. Tukaj je pa bolj ogroženo."

"To ni samoumevno biti Slovenec v Zilji. V Podjuni se nismo brigali, smo govorili slovensko."

"Manjšinske organizacije tu ne pridejo v poštev ... preveč od centra. Spomnijo se ob volitvah. Ne pričakujemo ne vem kaj. Kar še sami hočejo, to ostane ... sami Ziljani. Redki idealisti so še."

Slovenska identiteta je v veliki meri tudi regionalna, celo lokalna identiteta, kar najlepše ilustrirajo raznovrstni narečni govori. Narečja so lokalno naučena, pri čemer gre za veliko pestrost in raznolikost. Odtod izjava Podjunčana: "Jaz njihovega dialekta ne razumem," ko govori o ziljskem govoru. Podjunčan zatrjuje isto za Ziljana, nič drugačna ni slika pri Rožanih.

Različna narečja naj bi bila kriva tudi za dejstvo, da se otroci v slovenski gimnaziji pogovarjajo med seboj več nemško kot slovensko. Dva vzroka navajajo za takšno situacijo; prvi so velike razlike v narečjih, zaradi česar se lažje in enostavneje sporazumejo v nemščini, in drugi, nezavednost oziroma nezadostna "narodna vzgoja od doma".

4."Stran z ekstremizmom"

Po mnenju Boeckmanna velik del Korošcev verjame, da je konflikt med etničnima skupinama na Koroškem "zasluga" ekstremistov, medtem ko se večina zavzema za mir. Iz tega izhaja precej močnejši odklonilni odnos do politične aktivnosti. Različni identitetni tipi se pri tem razlikujejo glede na to, kaj občutijo kot ekstremno. V grobem rečeno: zavedni Slovenci kritizirajo nemškonacionalno aktivnost, asimiliranci in asimilanti pa slovenskonacionalno aktivnost. Nihalci med kulturama vidijo ekstreme na obeh straneh (primerjaj: Boeckmann, 1988:84).

Navajamo enega od primerov, ko se intervjuiranec omejuje od ekstremov. Ne mara ekstremne levo ali desno orientirane politike ne opredeljevanja za komunizem ali vero. Poudarja pa, da je ekstremizem lahko plod tako ene kot druge etnične skupine:

"Sem Slovenec. Nisem za vero ne za komunizem. Starejši so bolj verni. Jaz pravim: stran z ekstremizmom."

Pripoveduje, da na kulturnih prireditvah povedo tudi nekaj v nemščini, ponavadi pozdrav in predstavitev programa. Zgodi se, da so deležni kritik kot: "Preveč nemško ste naredili!" Takšna omejevanja, pravi, doživlja kot nepotrebna vznemirjanja, iz katerih slej ko prej pride do ekstremističnih besed.

5. Pa še o usodi slovenske manjšine

V dolgih razgovorih s koroškimi Slovenci je bilo vedno prisotnih nekaj premišljanj o prihodnosti. In obračunavanje s preteklostjo obenem. Naj v zaključku tega zapisa nanizamo še nekaj besed sogovornikov o tej temi. Najpogostejše besedne zveze pri pozitivnih gledanjih na usodo manjšine lahko strnemo v tri točke:

1. večja odprtost in neobremenjenost s koroškim etničnim konfliktom pri mladini,
2. prihodnost slovenske manjšine je v veliki meri v rokah te iste mladine, ki pa je dobro izobrazena,
3. zavest, da je vse odvisno od lastne aktivnosti, tako na političnem in kulturnem področju kot na vseh drugih področjih.

V veliki meri je pri takih premišljanjih obveljal optimizem, včasih z nemalo grenkim

priokusom pripovedovalca ali spet drugič z občutkom poslušalca, da je bil tak optimizem način preživetja v hudih časih. Nikoli niso bila gledanja samo pozitivna, prej samo negativna. Pri negativnih dejavnikih, ki bi lahko vplivali na prihodnost slovenske manjšine na Koroškem, so sogovorniki na različen način povedali dve stari dejstvi:

1. politika določenih avstrijskih krogov oziroma političnih strank se ne spremeni in
2. asimilacijski pritisk na koroške Slovence tudi zlepa ne pojenja.

V nadaljevanju podajamo, nekaj izsekov premišljanj o slovenski manjšini, slovenski identiteti in prihodnosti.

"Odpiranje. Mladina ima dosti več prijateljev med nemško mladino. To je vzpodbudno. Tudi študirani ljudje se zavedajo svojih korenin in se vračajo.

Vendar ... politika se ne spremeni. Zeleni so edina stranka, ki ima v programu tudi za manjšine ... to izvaja, delajo z njimi."

"Sčasoma je manjšina stisnjena ... manj in manj. Veliko ljudi se bori proti izginjanju. Zato je kultura tako močna. Slovenska zavednost je zelo močna ... je pa asimilacija hud pritisk na Slovence, ki niso tako zavedni. Je zelo močna. Poznam mlade ljudi, ki s starši govorijo slovensko, otroci pa več ne znajo. Sicer nimajo nič proti slovenščini, učijo je pa tudi ne."

"čisto izumrlo pa nikoli ne bo. Slovenska kultura je tako lepa in visoka, da sploh ne more izumreti. Nemci se lahko skrivajo. ... Mladina je zadaj ... so študirani. Tu je bodočnost. Mislijo naprej."

"Prej v profesionalnih združenjih ni bilo mogoče debatirati o manjšinah. Atmosfera je že boljša."

"Dosegli smo raven, ko slovenstvo ne bo šlo nazaj. Večje število najbrž tudi ne bo. Odvisno od nas samih ... kaj bomo iztržili. Pritiski so ... odvisno od naše aktivnosti. Vážen je narod, ne pa leva ali desna politika."

"Odvisno, kako se bomo vsi skupaj trudili. Ustanove morajo najti zvezo s preprostim podeželskim človekom. Ne samo ob volitvah."

"Usodno je, da se doma ne govori. Če tisto ni, je mrtev jezik. Kaj bodo otroci naredili s slovensko identiteto ... tam več ne moreš vplivati."

"Duh naše vasi je tak, da slovenščina ne funkcionira. Osebné izkaznice ne dobim dvojezične. Prihodnost ne bo rožnata. Le, če se bo spremenila politika. Tega pa ne bo."

Odnosi med večino in manjšino so skoncentrirani okoli dveh ključnih problemov, to sta multikulturalnosti in dvojezičnosti ter konfliktnih situacij, ki iz tega izvirajo. Dvojezičnost je v perspektivi intervjuvancev ocenjena pozitivno, kljub dejstvu, da so Slovenci tako ali tako dvojezični. O multikulturalnosti so stališča različna. Kot pozitivna je ocenjena pod pogojem, da ne pomeni izgubo lastne kulture.

V odnosih med manjšino in matico je istovetenje s slovenstvom prisotno v narodnostnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa istovetenja z državo Slovenijo ali še manj z bivšo jugoslovansko državo. Koroški Slovenci so Slovenci, s slovensko kulturo in jezikom, ki živijo v Avstriji.

Predsedke in stereotipe znotraj manjšine smo analizirali na nivoju jezika, ki je najpomembnejši element za kategorizacijo "drugih". Negativne podobe tujosti so najizrazitejše pri oznakah etničnih skupin - v koroškem kontekstu se pojavljajo oznake "čušč", "vindišar" in "nemčur". Stereotipi se pojavljajo nadalje pri etnično mešanih porokah, dasiravno gre tovrstne predsodke relativizirati v smislu pogostosti in intenzivnosti. Precej izrazita podoba tujosti znotraj manjšine je povezana z regionalno neenakostjo. Zlasti pri Ziljanah so občutki odmaknjenosti, ki ni zgolj geografske narave,

precej pogosti. Velika večina pripovedovalcev se je omejila od ekstremov, pri čemer zlasti nihanci med kulturama vidijo ekstreme na slovenski in nemški strani.

Literatura:

Boeckmann, Klaus Børge (1988): Stereotype und Typen. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 81-104, Drava, Klagenfurt.

Egger, Mariola. (1988): Sprachliche Konstruktion von Fremdheit. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 105-124, Drava, Klagenfurt.

Gombos, Georg (1988): Sprache zwischen Schicksal und Wahl. v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 125-152, Drava, Klagenfurt.

Kein einig Volk von Brudern (1982): Studien zum Mehrheiten-/Minderheitenproblem am Beispiel Kärntens, Arbeitsgemeinschaft Volksgruppenfrage, Wien.

Larcher, Dietmar (1988): Die unteren Sieben Achtel des Eisbergs, v: *Zweisprachigkeit und Identität*, str. 221-235, Drava, Klagenfurt.

Merkač, Franc in Jurič, Marija (1984): O vaškem vsakdanu, Drava, Celovec.

Minnich, Robert G. (1993): Socialni antropolog o Slovenci. Zbornik socialnoantropoloških besedil, Ljubljana: Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, Amalietti, Ljubljana.

Moscovici, Serge (1979): Sozialer Wandel durch Minoritäten, Urban und Schwarzenberg, München - Wien - Baltimore.

Priestly, Tom (1994): Strategien zur Entschuldigung des Unentschuldbaren, v: *Steirische Slowenen: Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor*, str. 119-136, Alpen Adria Alternativ, Graz.

Reiterer, F. Albert (1996): Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung, Drava, Klagenfurt.

Liška, Janko (ur.) (1984): Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, CZDO Komunist Ljubljana in Drava Celovec.

Stregar, Janez (1998): Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matico, v: *Koroški vestnik*, 1, str. 43-50, Ljubljana.

Sušič, Emidij; Sedmak, Danilo (1983): Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja, Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Tajfel, Henri (1984): Intergroup relations, social myths and social justice in social psychology. v: *The social dimension*, str. 695-7715, *Maison des Sciences de l'Homme* and Cambridge University Press.

Ule Nastran, Mirjana (1994): *Temelji socialne psihologije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Zavratnik, Simona (1995): *Etnična identiteta pri koroških Slovencih*, diplomska naloga. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Zavratnik Zimic, Simona (1998): *Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*, Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj

Summary

**»Minority-majority-parent nation«: manifestations of identity and alienation
(The Case of Slovenes in Austrian Carinthia)**

The presented text is part of a fieldwork research, carried out in 1995 in the area of three Carinthian valleys: Zilja (Gailtal), Rož (Rosental) and Podjuna (Jauntal). The central topic was the study of ethnic identity and its forms of manifestation with the Slovene ethnic community in the Southern Carinthia. The research project was based on the methods of interviews and »observation with participation.« The interviews mainly deal with four types of relationships: 1. (bilingual) socialization, 2. language adherence, 3. identification and alienation in the relations between minority, majority and parent nation, 4. ethnic self-perception. The text focuses on the third element.

The relations between majority and minority are concentrated around two crucial problems, i.e. multiculturalism and bilingualism as well as conflicts arising from these two. Bilingualism got positive evaluation in the perspective of the interviewees despite the fact that Slovenes are already bilingual as such. However, standpoints regarding multiculturalism differ. It was estimated as positive but only on condition that it does not mean the loss of one's own culture.

In relations between the minority and majority, identification with everything Slovene is perceivable in ethnic adherence, language and culture; however, there is no identification with the Republic of Slovenia and even less with the former Yugoslav state. Carinthian Slovenians are Slovenians that foster Slovene culture and language but live in Austria.

Prejudice and stereotypes within minority were analyzed at the level of language which is the most important element for the categorization of »others«. Negative manifestations of alienation are most pronounced in the labelling of ethnic communities – in Carinthia labels like »čušč«, »vindišar« and »nemčur« are quite frequent.

Stereotypes also refer to ethnically mixed marriages although they are relative in terms of frequency and intensity. A rather distinct manifestation of alienation within minority is related to regional inequality. The feelings of remoteness, which is not only of geographical nature, are especially frequent amongst the people of Zilja (Gailtal). Most of the narrators disassociated themselves from extremes; especially people that are torn between two cultures perceive them on both sides, Slovene and German.

ŽUPNIK JURIJ TRUNK IN PRVA SVETOVNA VOJNA

Matjaž Klemenčič

Jurij Trunk je bil rojen 1. septembra 1870 v Bačah/=Faak na Koroškem. Osnovno šolo je obiskoval v Ločah/=Latschach, gimnazijo pa v Beljaku/=Villach ter Celovcu/=Klagenfurt. Po maturi se je 1891. vpisal na teološko fakulteto v Celovcu/=Klagenfurt in bil po končanem študiju, ki je "potekal mirno, a ne brez sunkov",¹ 19. julija 1895 posvečen v duhovnika. Že 28. julija je imel novo mašo v domačih Bačah/=Faak² in kot je zapisal, so bile s tem "priprave za novi poklic končane."³

Prvo službo je nastopil 14. avgusta 1895 v Vetrinju/=Viktring, kjer je kot kaplan služboval do novembra 1895. Zatem je kot kaplan ali kot pomožni župnik služboval še v Šmohorju/=Hermagor, Spodnjem Dravogradu/=Unterdrauburg, Kazazah/=Edling, na Višarjah/=Luschariberg in v Šmiheľu pri Pliberku/=St. Michael ob Bleiburg.⁴ Avgusta 1899 se vrnil v Kazaze/=Edling,⁵ kjer je najprej služboval kot upravitelj župnije, nato pa bil po uspešno opravljenem izpitu za župnika ("Pfarrconcursprüfung")⁶ na podlagi odločbe škofa dr. Josefa Kahna imenovan za tamkajšnjega župnika.⁷ V Kazazah/=Edling je ostal do septembra 1904, nakar je bil na svojo prošnjo premeščen v župnijo pri sv. Križu/=Heiligen Kreuz v beljaškem predmestju Na Perovi/=Perau,⁸ znamenito romarsko pot koroških Slovencev, kjer je dočakal tudi prvo svetovno vojno.

Omeniti velja, da je Trunk v tem obdobju veliko potoval. Tako je med drugimi že leta 1896 obiskal zdravilišče Brixen/=Bressanone na Južnem Tirolskem,⁹ leta 1906 več mesecev potoval po Egiptu ter Bližnjem vzhodu,¹⁰ štirikrat pa je obiskal tudi severnoameriško celino.¹¹

¹ Jurij Trunk: *Spomini*. (Celje: Družba sv. Mohorja, 1950). - str. 29-35.

² Dienst-Tabele des Georg Trunk, Pfarrers in Ferlach, 22. februarja 1921. Personalakt Trunk Georg, št. Z. 3133. Archiv der Diözese Gurk in Klagenfurt/=Arhiv krške škofije v Celovcu (v nadaljevanju: ADGK).

³ Trunk, *Spomini* ..., 34.

⁴ Kompetenz=Tabelle, 15. junija 1904. Personalakt Trunk Georg, ADGK. ; Pismo Geoga Trunka ordinariatu krške škofije, 31. oktobra 1896, APA, Edling III, ADGK.

⁵ Kompetenz=Tabelle, 15. junija 1904. Personalakt Trunk Georg, ADGK.

⁶ Pismo Jurija Trunka škofu krške škofije, 16. julija 1900, APA, Edling III, ADGK.

⁷ Josephus, divina miseratione Principes-Episcopus Gurcensis, 2. avgusta 1900, APA, Edling III/3577, ADGK. ; Professio fidei et Juramentum fidelitatis, 26. avgusta 1900, APA, Edling III, ADGK.

⁸ Trunk, *Spomini* ..., 37. ; Presentationsurkunde, 22. julija 1904, APA, Villach III/ Z. 12.313, ADGK. ; "Josephus divina miseratione Principes-Episcopus Gurcensis", 27. julija 1904, APA, Villach III/3655, ADGK. ; Pismo Geoga Trunka ordinariatu krške škofije, 28. avgusta 1904, APA, Edling III/4133, ADGK. ; Professio fidei et Juramentum fidelitatis, 25. septembra 1904, APA, Villach III, ADGK.

⁹ Trunk, *Spomini* ..., 35. ; Pismo Geoga Trunka ordinariatu krške škofije, 16. avgusta 1896, APA, Unterdrauburg III/3952, ADGK.

¹⁰ Jurij Trunk: *Na Jutrovem - Potopisne črtice iz Svete dežele*. (Celovec: Družba sv. Mohorja, 1911).- 287 strani.

¹¹ Trunk, *Spomini* ..., 43-46.

Aktiven je bil tudi na narodno-kulturnem, predvsem pa na političnem področju. Tako je bil že kot študent teologije v Celovcu/=Klagenfurt imenovan za tajnika, kasneje pa tudi za podpredsednika Akademije slovenskih bogoslovcev.¹² V času župnikovanja v Kazazah/=Edling je ustanovil podružnico Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško¹³ ter Marijino društvo za dekleta, prvo tovrstno na Koroškem,¹⁴ ki je kasneje odigralo pomembno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti pri koroških Slovencih. Bil je tudi aktiven član "Beljaškega omizja", nekakšnega debatnega kluba v Beljaku/=Villach živečih Slovencev,¹⁵ ter predsednik podpornega društva "Drava".¹⁶

Veliko se je ukvarjal tudi s pisanjem. Tako je pisal podlistke za koroški list *Mir*, za Družbo sv. Mohorja pa pripravil novo izdajo molitvenika *Premišljevanje o Rešnjem Telesu*¹⁷ (prvo izdajo je leta 1899 pripravil Pagani Janez Krstnik¹⁸) in knjižico *Bodi svoje sreče kovač* (izšla leta 1904),¹⁹ v reviji *Dom in svet* pa objavil daljšo razpravo o alkoholizmu,²⁰ Posebej velja ne tem mestu omeniti njegovo življenjsko delo, knjigo *Amerika in Amerikanci*,²¹ ki je leta 1913 izdal v samozaložbi in predstavlja prvo delo v slovenskem prostoru, v katerem je avtor na sicer poljuden pa vendarle dokaj celovit način predstavil Ameriko ter tamkajšnje slovenske priseljence. Knjiga je ob izidu doživela precej odmevov in to tako na slovenskem etničnem ozemlju, kot tudi med slovenskimi izseljenci v Združenih državah.

Kmalu za tem, ko je dokončal knjigo *Amerika in Amerikanci*, je po sarajevskem atentatu na prestolonaslednika Ferdinanda izbruhnila prva svetovna vojna. Atentat se je zgodil ravno na dan, ko je Trunk pri svoji romarski cerkvi sv. Križa/=Heiligen Kreuz vodil velik cerkveni shod, kjer "... se je posebno slovenskih okoličanov kar trlo ... Ko pridrvi nekdo z novico ... 'prestolonaslednik in soproga sta mrtva' ... Prva beseda, ki pade, je: 'Vojna bo!' ..." ²²

Zle slutnje so se uresničile in vojna je zadala udarec že omenjenemu "Beljaškemu omizju", o čemer je Trunk, kateremu ni bilo vseeno tako za usodo omizja zlasti pa Slovencev v Beljaku/=Villach oziroma na Koroškem, zapisal:

"... Slavno Beljaško omizje je dobilo s tem dnevom smrtni udarec. Razpršilo se je. Životarilo je sicer še nekaj let, potem pa je prišla smrt, morda, da, bržkone za vedno. Da na nas že preže, o tem se nobenemu niti sanjalo ni, najmanj meni. Bili smo sicer Slovenci in kot taki pri Nemcih vedno slabo zapisani, a kakih napačnih ali nevarnih tendenc nismo

¹² Tajniški zapisnik Akademije slovenskih bogoslovcev v Celovcu/=Klagenfurt. Handschriftl. No. 448. ADGK.-neoštevilčene strani.

¹³ Organizacija nepolitičnih društev na Koroškem. *Mir*, leto 23. št. 35. (Celovec 25. avgusta 1904).- str. 134.; Organizacija nepolitičnih društev na Koroškem. *Mir*, leto 23. št. 38. (Celovec, 22. septembra 1904).- str. 151.; Peter Fantur, "Der Christliche Kulturverband bei den Kärntner Slowenen im Wandel der Zeit". *Veröffentlichungen des Internationalen Forschungszentrums für Grundfragen der Wissenschaften Salzburg. Neue Folge. Band 52.* (Innsbruck-Wien: Tyrolia Verlag, 1992).- str. 29-57.

¹⁴ Trunk. *Spomini* .... 36.

¹⁵ Prav tam, 37-38.

¹⁶ Prav tam, 105-106.

¹⁷ Jurij Trunk: *Premišljevanje o Rešnjem Telesu*. (Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904).

¹⁸ *Družba sv. Mohorja. Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851-1995)*. (Celje, Celovec, Gorica: Mohorjeva družba, 1996).- str. 127.

¹⁹ Jurij Trunk: *Bodi svoje sreče kovač - nanki za vsakdanje življenje*. (Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904). - 144 strani.

²⁰ J. Trunk, "Alkoholna kuga. Novejši podatki o alkoholizmu". *Dom in svet*, leto 15. št. 10. (Ljubljana: založilo lastništvo, 1902).- str. 603-608. ; J. Trunk, "Alkoholna kuga. Novejši podatki o alkoholizmu". *Dom in svet*, leto 15, št. 11. (Ljubljana: založilo lastništvo, 1902).- str. 654-659.

²¹ Jurij Trunk: *Amerika in Amerikanci*. (Celovec: samozaložba, 1913).- 606 strani.

²² Trunk, *Spomini* ...., 47.

nikoli gojili proti državi. Če smo pa kot Slovani gojili simpatije do slovanstva, to vendar ni nikako izdajstvo. Tako sem sodil jaz, starosta omizja, tako so mislili vsi. A Nemci, za Avstrijo se med njimi tako nihče ni zmenil, so bili drugih misli. Ker gre za nemštvo, je in mora biti nevaren izdajalec vsak Slovenec, vsak Slovan. Sic volumus, tako hočemo in konec besedi ...”²³

“Beljaško omizje” je postajalo v očeh Nemcev vedno bolj sumljivo. Trunk je menil, da jih je pred hujšim preganjanjem takrat varoval okrajni glavar, ki je bil Gornjeavstrijec in kot takšen skorajda prijatelj Slovencev. Zaradi tega se je “Beljaško omizje” pričelo zbirati le še v zasebnih hišah, največkrat pri Hochmüllerju, vendar pa jih je tudi tam vojaška policija nadzorovala, o čemer je Trunk zapisal:

“... Pozneje smo zvedeli, da je vojaška policija vedela za vsak trenutek, ki smo ga ondi preživeli, in za vsako besedo, ki je padla. Hišni gospodar je sicer skrbno zamašil vsako luknjico pri oknu, a kaj, ko je imelo vojaško redarstvo oči in ušesa pasjeglavcev. O zadnjih smo si namreč otroci pripovedovali, da samo z enim očesom spijo, drugo vedno bedi. No, še tako obilna in pasjeglavsko občutljiva ušesa niso mogla po pravici ničesar ujeti, kar bi moglo nervozna germanska srca užaliti. Kvečjemu so slišali, kako je bila gospa dr. Potočnikova huda, če je pri ‘mavšljanju’ trkala in ‘padla’ (kvartopirski izrazi), ali kako je g. Lamprecht zabrisal karte pod mizo, ko je trdil, da ima vedno smolo. Morda so germanski farizeji opazili, da je peneze navadno pobiral g. Hochmüller, pa ne za Srbe, temveč ker je zadnjikrat izgubil, kakor je vselej resno zatrjeval. Take reči so pa celo za strogo c. kr. policijo ‘cmau’ (premalo). Tako so morali revčki le zmrzovati, če smo zimske večere ‘mavšelj’ končali šele ‘ko mežnar odzvonil je dan’. Sreča za nas, da smo šele pozneje zvedeli, kako nas nadzirajo, drugače bi nam bilo to pasjeglavstvo zagrenilo še tisto, že tako pičlo odmerjeno nedolžno veselje. Tako se je vojni ples začel ...”²⁴

Trunk je svoje poglede na slovanstvo, predvsem pa svojo tedanjo in kasnejšo politično filozofijo strnil v enem odstavku:

“Moj vzor je bil že davno pred vojno: Zedinjenje vseh Jugoslovanov ... in ... antanta vseh Slovanov. Da bo vojska mojemu prvemu vzoru pomagala vsaj do delnega uresničenja, tega si nisem upal misliti, se je vse preveč čudno pletlo, zlasti ker sem vedel, kak strupen sovražnik vsega slovanskega je Anglež, ki je pravzaprav ta krvavi ples vodil. Ko bi bil vedel, kaj nam bo zmaga antante prinesla, bi bil kajpada z njo simpatiziral, dasi pri našem osvobojanju nima dosti več zaslug kakor Judež Iškariot pri našem odrešenju ...”²⁵

Zaradi vojnih razmer je na Koroškem delovalo veliko ovaduhov. Med njimi je bil tudi faran Trunkove župnije, Johann Sadriesser, ki je ovajal Trunka, češ da “... daja (sic!) znamenja v cerkvenem stolpu Italijanom ...”, kar je Trunka močno jezilo. Ni se mogel načuditi, da so tem zgodbam verjele tudi vojaške oblasti, o čemer je pisal tudi v svojih spominih:

“... V glavnem stanu je bil neki major, ime sem žal pozabil, ki si je hotel tako *signum laudis* (vojno odlikovanje) zaslužiti, da bi vse slovenske duhovnike pregnal z župnij, prepovedal slovenske molitve in sploh odstraniti vsako slovensko sled iz koroških cerkva. Ta junak je proštu H. Atzlhuberju z vso resnostjo pripovedoval, da je nalašč za to postavljena straža opazovala, kako je Trunk signale dajal. Da ga prepriča, je razgrnil pred njim velik papir, z natančnimi risbami, fotografijami in sploh z vsem inženirskim aparatom izdelan načrt signaliziranja ter pristavil: “Glejte gospod prošt, tukajle iz zvonika je Trunk

²³ Prav tam, 48-49.

²⁴ Prav tam, 50.

²⁵ Prav tam, 66.

dajal znamenja. Takoj za njimi je na Strmcu (Krainberg - op. M. K.) proti laški fronti počil možnar in na Dobraču, kjer je drevje nalašč za to izsekano, se je pokazal dim." - "Toda, toda, gospod major," je proš, ki me je dobro poznal, ugovarjal, "Trunk bi moral biti inženir, in ne najslabši, ko bi hotel kaj takega izvrševati." Toda major se ni dal omajati v svojem prepričanju. "O, er ist intelligent genug - O, je zadosti intelligenten za kaj takega", je trobil svojo budalost naprej. Ker mu je proš očitno kazal, da ne verjame, mu je navedel še drug dokaz. "Glejte," mu pravi, "tu drži cesta mimo cerkve Sv. Križa, tukaj je stal en vojak, drug je stal tu ob zvoniku, oba sta videla, kako je Trunk dajal signale." - "Če sta ga videla, zakaj ga nista takoj aretirala?", ugotavlja proš. "Aretirala? Gospod proš, ali ne veste, da vojak ne sme svojega prostora zapustiti, naj se zgodi, kar hoče?" - "O ta vojska," je nato vzdihnil proš, "vse je zamešala!" V resnici, vse je zamešala, a višjo vojaško gospodo menda najbolj. V Beljaku je bilo na stotine vojakov, ki niso imeli drugega dela kakor lakoto pasti, kar po notah. Vendar glavni stan ni imel niti enega, ki bi me bil aretiral, če se že tista dva "svetnika" ob moji cerkvi, ki sta me videla dajati signale, nista smela z mesta ganiti. Kaj, to so bili poveljniki, ki so v varnem zaledju uboge "fajmoštre" preganjali, medtem ko moštvo, ki je na frontah krvavelo, takih gospodov še pozalo ni, ker ni nikoli nobenega videlo ..."²⁶

Seveda pa s tem Trunkovih nevshečnosti še ni bilo konec. Ker je bil Beljak=Villach le 30 km oddaljen od tedanje italijanske meje, so cerkvene oblasti zahtevale, naj župniki dragocene cerkvene stvari spravijo na varno. Ta ukaz je Trunk izpolnil, vendar pa je zaradi tega zopet zašel v težave:

"... Pod cerkvijo Sv. Križa je bila grobnica, pravzaprav klet, ker je bila svoj čas na mestu sedanje cerkve pristava. Pozneje so bivšo klet spremenili v grobnico za svetokriške dušne pastirje. Kakih deset jih je našlo v njej zadnji počitek. Vsi so bili že do malega strohneli. Tja noter sem spravil nekaj reči, da izpolnim ukaz svojih višjih. Pomagal mi je pri tem cerkovnik Grafenauer in njegov pomočnik Brandstaetter, p. d. Draubauer, kateremu nikoli nisem zaupal. Dasi sem jima po višjem ukazu naročil, da ne smeta o tem nikomur črhniti niti besedice, je moral Draubauerja vendar preveč jezik srbeti, da bi bil molčal. Morebiti je samo tako po strani malo namignil, da nekaj ve. Zadosti je bilo. Iz komarja je do vojaških ušes že slon prilomastil ... Premeteni "far" Trunk ni imel pod cerkvijo samo telefon, ki je noč in dan delal, ampak menda tudi podzemeljski rov, tja do Zilje k svojemu vrednemu tovarišu izdajalcu Mešku, ki ga je podaljšal tja do laške meje..."²⁷

Zaradi teh govorice je vojska 11. marca 1916 Trunka aretirala in ga kljub temu, da ob preiskavi niso našli nobenih dokazov, zaprla v hotel Tigerwirt v Gärbergasse v Beljaku/Villach, ki so ga avstrijske oblasti zaplenile "nekemu Italijanu de Roji" in ga spremenile "v nekaj provizoričen zapor ... za vse, kar je bilo policiji količkaj sumljivo." Ob pomoči slovenskih stražarjev je dobival v zapor hrano iz svoje lastne župnije. Istočasno so bili v tem "zaporu" priprti še Franc Ksaver Meško, župnik iz Brda=Egg Anton Šturm, državnozbornski poslanec France Grafenauer ter cerkovnik iz Trunkove župnije, Miha Grafenauer. Po zaslišanjih (zasliševala sta ga dr. Weiss in nadporočnik Webler) je bil v tork 4. aprila 1916 izpuščen iz zapora.²⁸

O teh dogodkih obstaja tudi zapis v okviru poročila vladne komisije o rezultatih raziskave v zvezi s preganjanjem koroških Slovencev v času vojne, ki so jo na zasedanju

²⁶ Prav tam, 72.

²⁷ Prav tam, 73.

²⁸ Prav tam, 88-102.

poslanske zbornice dne 7. julija 1917 zahtevali poslanec dr. Korošec in njegovi somišljeniki, ki v celoti potrjuje resničnost Trunkovih navedb v knjigi *Spomini*.²⁹ O omenjenih dogodkih je leta 1920 v časopisu *Ave Maria* pisal tudi Franc Ksaver Meško.³⁰

Že naslednjega dne (5. aprila 1916) po izpustitvi iz zapora je ordinariat krške škofije Trunka pozval, naj preda župnijski administratorju Ludwigu Viterniku, ki je dotedaj služboval na Jezerskem/=Seeland³¹ in se zglesi pri škofu Adamu Hefterju v Celovcu/=Klagenfurt, nato pa se odpravi na Jezersko/=Seeland, kjer bo opravljal dolžnosti pomočnika župnika.³² Na Trunkovo premestitev je vplival predvsem general Scotti (komandanta celovškega okraja), ki je menil, da bi bilo potrebno vse slovenske župnike odstraniti. Po Trunkovem odhodu je s 1. januarjem 1917 službo upravitelja župnije pri Sv. Križu/=Heiligen Kreuz nastopil kaplan Hermann Atzelhuber³³, tega pa je 1. avgusta zamenjal Franz Josef Kreuzer.³⁴ Ko se je pred svojim odhodom na Jezersko/=Seeland zgledil pri škofu Hefterju, je izvedel tudi za razloge višjih vojaških oblasti, zaradi katerih je bil premeščen:

"... *Beljak je torišče vročih političnih bojev. Trunk, ki je voditelj zgornjekoroških Slovencev, se je intenzivno bavil s politiko. Sicer niso pri njem našli nobenega obtežilnega materiala, ker je zadosti premeten, da je pravi čas vse skrnil, kar bi ga moglo kompromitirati, a se nam ravno zato zdi primerno, da ga konfiniramo...*"³⁵

Preden je odšel na Jezersko/=Seeland, so pri njem ponovno opravili hišno preiskavo, pri kateri sta sodelovala dr. Weiss in cesarsko kraljevi okrajni komisar, dr. Blaž Lahovnik.³⁶ Tudi o tem poroča že omenjeno poročilo vladne komisije o rezultatih raziskav v zvezi s

²⁹ Bericht der Ministerialkommission über das Ergebnis der an Ort und Stelle gepflogenen Erhebungen in Angelegenheit der von der Abg. Dr. Korošec und Genossen in der Sitzung der Abgeordnetenhaus vom 7. Juli 1917 an das Gesamtministerium gerichteten Anfrage "betreffend die Verfolgungen der Kärntner Slovenen während des Krieges". Pod zapisniško številko 13 je v tem poročilu zapisano:

"... ad Fälle der Pfarrer Georg Trunk, früher Stadtpfarrer in Villach, jetzt Pfarrer in Ferlach, und Franz Meško. Pfarer in Maria Gail:

Die Pfarrer Trunk und Meško wurden über militärische Veranlassung am 11. März 1916 wegen Verdachtes der Spionage, begangen dadurch, daß sie im Vereine mit dem Advokaten Dr. Ghon in Villach den Italienern mittels drahtloser Telegraphie und Lichter Zeichen gegeben hätten, verhaftet, in einer improvisiertes Militärgefängnis-haus in Villach abgeliefert, und am 4. April 1916 unter Einstellung des Verfahrens auf freien Fuß gesetzt.

Der Pfarrer Trunk und Meško verbrachten 25 Tage im Haft ... Der Pfarrer Trunk bemerkte zu Protokoll, seine Verhaftung sei mit der während der Kriegszeit in Kärnten allgemein zutagegetretenen Erscheinung zu erklären, daß der Geist der Südmark und des deutschen Volksrates in Kärnten plötzlich auch die politischen Behörden und Militärs hatten ihre Informationen ausschließlich aus deutschnationalen Kreisen geschöpft, wie den auch zahlreiche Angehörigen der deutschen Partei in Kärnten, die zum Militär eingerückt waren, ihre Anschauungen in ihrer militärischen Stellung gegen die Slovenen in Kärnten betätigt hätten."

Objavljeno v: "Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917". Poročili vojaške in vladne komisije. *Viri I* (dr. Janko Pleterski ur.). (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980).- str. 55-56.

³⁰ Franc Ksaver Meško. "Spomini iz za težkih dni". *Ave Maria, leto 12, št. 3 - 25* (več nadaljevanj v omenjenih številkah). (Chicago, Illinois: Očetje frančiškani, februar - december 1920). - str.37-38, 128-129, 221-222, 238-240, 273-274, 288-289, 315-317, 336-339, 347-348, 365-367, 380-381, 398-400.

³¹ Pismo ordinariata krške škofije Ludwiku Viterniku, 6. aprila 1916. APA, Seeland III / Z. 1541, ADGK.

³² Pismo ordinariata krške škofije župniku Georgu Trunku, 5. aprila 1916. APA, Heiligen Kreuz-Villach III / Z. 1541, ADGK.

³³ Pismo v imenu kanclerja Hermannu Atzelhuberju, 31. decembra 1916. APA, Heiligen Kreuz-Villach III / 5283, ADGK.

³⁴ Pismo v imenu kanclerja Franzu Josefu Kreuzerju, 25. junija 1917. APA, Heiligen Kreuz-Villach III, ADGK. ; Pismo generalnega vikarja župnijskemu uradu v St. Jacob, 25. junija 1917. APA, ADGK.

³⁵ Trunk, *Spomini* ..., 104.

³⁶ Prav tam, 105.

preganjanjem koroških Slovencev v času vojne.³⁷ Istočasno je okrajni komisar Trunku vročil odlok deželne vlade, s katerim je le-ta razpustila podporno društvo "Drava", ki so ga beljaški Slovenci ustanovili leta 1906, tedanji predsednik je bil Trunk. Odredil je tudi zaplembo vseh društvenih spisov, knjig in premoženja, vendar pa je Trunk ravno dan poprej sežgal vse spise, zapisnike in ostalo dokumentacijo. Po vseh nevšečnostih se je Trunk končno odpravil na Jezersko/Seeland. Župnijo pri Sv. Križu/Heiligen Kreuz je očitno težko zapustil, o čemer priča tudi njegov zapis:

*"... Dvajsetletnega župnikovanja ... je bilo konec, bržkone tudi konec župnikovanja zadnjega slovenskega župnika na tej božji poti, kamor je prihajalo in morda še prihaja 90 odstotkov Slovencev. A kaj duše, rešena je bila slovenske more ena nemška posest ..."*³⁸

Službo na Jezerskem/Seeland je nastopil 12. aprila 1916. Ko je tako preživljal dneve, mu je Ksaver Meško, ki je bil najprej premeščen na Javorje (pri Črni na Koroškem), nato pa v Korte/Trögern pri Železni Kapli/Eisenkappel, pisal, *"... da je deželni predsednik prepričan o Tvoji nedolžnosti, hočejo Te - v Borovlje ..."* Namig, da bo razpisano mesto župnika v Borovljah/Ferlach, je Trunk dobil tudi od generalnega vikarja, vendar pa, kot je sam zapisal, *"... nisem prav nič reagiral na to, temveč molčal kot miš, ko jo mačka čaka pred luknjo ... Borovlje so najbolj razvpita župnija na Koroškem ..."* Kmalu za tem je Trunk dobil uradno pismo: *"... Pozivate se, da nam javite, če mislite kompetirati za Borovlje. V tem primeru bodo razpisane. Ako bi pa tega ne hoteli, bo začasno ostalo pri provizuri ..."*³⁹

Iz pisma, ki ga je Trunk konec septembra 1916 poslal generalnemu vikarju krške škofije, je razvidno, da se je precej obotavljal glede svoje kandidature za boroveljskega župnika. Kot glavni razlog je navedel politične razmere, oziroma zaostrene mednacionalne odnose, zato je tudi zaprosil, naj z razpisom počakajo še dva tedna, da se bo lahko v miru odločil.⁴⁰ Ker je medtem prišel na Jezersko/Seeland novi župnik, ki kaplana ni potreboval in ker se k Sv. Križu/Heiligen Kreuz ni mogel vrniti,⁴¹ se je 23. oktobra 1916 vendarle odločil za Borovlje/Ferlach.⁴²

Konec novembra je ordinariat krške škofije zaprosil koroško deželno vlado za odobritev imenovanja Trunka za boroveljskega župnika,⁴³ kar je deželni predsednik 19. decembra s posebnim dopisom tudi odobril.⁴⁴ Z odločitvijo deželnega predsednika je ordinariat krške škofije seznanil Trunka dva dni pozneje.⁴⁵

Ko je po manjših zapletih na okrajnem glavarstvu v Velikovcu/Völkermarkt po dveh tednih čakanja in telefonskem posredovanju samega deželnega predsednika vendarle dobil

³⁷ Pfarrer Trunk wurde nicht wie in der Anfrage der Abgeordneten angeführt konfiniert, sondern laut Berichtes der Landesregierung in Klagenfurt an das Ministerium des Innern 5. Jänner 1917. Z. 12405/pr. ex. 1916, unter militärpolizeiliche Aufsicht gestellt.. prim.: Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917 .... 69-70.

³⁸ Trunk, *Spomini ...*, 105-106.

³⁹ Prav tam, 108.

⁴⁰ Pismo Jurija Trunka generalnemu vikarju krške škofije, 29. septembra 1916. APA, Seeland/Jezersko III, ADGK.

⁴¹ Trunk, *Spomini ...*, 108.

⁴² Pismo Georga Trunka deželni vladi v Celovcu, 23. oktobra 1916. APA, Seeland/Jezersko III. ADGK. ; Pismo Georga Trunka ordinariatu krške škofije, 23. oktobra 1916. APA, Seeland/Jezersko III / Z. 4405. ADGK.

⁴³ Pismo ordinariata krške škofije koroški deželni vladi, 23. novembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 4405. ADGK.

⁴⁴ Pismo koroškega deželnega predsednika grofa Lodroma ordinariatu krške škofije, 19. decembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 26884, ADGK.

⁴⁵ Pismo ordinariata krške škofije Georgu Trunku, 21. decembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 5213, ADGK.

dovoljenje za bivanje in delo v Borovljah/=Ferlach⁴⁶, je ordinariat krške škofije 30. decembra obvestil koroško deželno vladu o nastavitvi Trunka za boroveljskega župnika⁴⁷. Investitura je potekala v stolni kapeli v Celovcu/=Klagenfurt⁴⁸, pri čemer je sodeloval tudi žihpoljski (=Maria Rain) dekan Franz Mickl.⁴⁹ Tako 1. januarja leta 1917 Trunk vendarle postal župnik v Borovljah/=Ferlach, istočasno pa tudi upravitelj župnije Loiblhammer v Podljubelju/=Unterloibl.⁵⁰

Trunk, ki v Borovljah/=Ferlach "*nikoli ni bil z dušo*", a se je pač prilagajal razmeram, je kot župnik imel spricho podpore slovenskega pouka kmalu težave z občinskimi možmi. "*...Žalostno je bilo gledati, kako so tu s slovensko deco ravnali. Vsega nisem mogel požreti, kmalu smo si bili v laseh. Pretili so mi, da bo občina proti meni nastopila. Odločno sem jim povedal ... ako jim ni kaj po volji, naj se le obrnejo na pristojno mesto v Celovec. Pa se niso. Tlačili smo naprej. Požiral sem jih jaz, še bolj pa so jih požirali nemškutarski Borovčiči, ki jih je bilo na papirju 2300, med samo 119 Slovenci. V resnici je bilo Nemcev samo 130 z otroki vred. Papir je potrpežljiv, a nam je velike preglavice delal na mirovni konferenci v Parizu ..."*⁵¹

Omenjene Trunkove podatke o številu Nemcev ter številu Slovencev v Borovljah/=Ferlach nam potrjujejo tudi podatki uradnega ljudskega štetja po občevalnem jeziku za leto 1910. Tako naj bi po omenjenih podatkih mesto štelo 1.584 prebivalcev, od česar je bilo 1.435 ali 90,6 % Nemcev, 112 ali 7,1 % Slovencev in 37 ali 2,3 % tuincev. Podobno razmerje med posameznimi skupinami prebivalstva je bilo tudi v celotni občini Borovlje/=Ferlach, kjer je bilo od 3.194 prebivalcev 2.825 ali 88,5 % Nemcev, 323 ali 10,1 % Slovencev ter 47 ali 1,4 % tuincev.⁵²

Ko so se dogodki v prvi svetovni vojni pričeli vse bolj obračati v škodo Avstrije, so imeli koroški Slovenci septembra 1918 v Celovcu/=Klagenfurt posvet, "*... saj so dogodki kazali, da bo nekaj. Pretresali smo vprašanje "Narodnih svetov" in "Narodnih straž". Medtem je izšel cesarjev manifest, ki nam je prinašal svobodo, seveda le na papirju ..."* Tako so postavili Narodni svet tudi za Rož, v katerega so bili izvoljeni Borovnik, Turk, Stangl, Lečnik in župnik Trunk. Narodni sveti so se takrat poleg organizacije oblasti ukvarjali predvsem z vprašanji prehrane prebivalstva, oziroma kje dobiti hrano za številno boroveljsko delavstvo.⁵³

Narodni svet je oblast v Borovljah/=Ferlach prevzel v 26. oktobra 1918. Najprej so prevzeli žandarmerijo, nato pa še občino. Negotovo življenje v Borovljah/=Ferlach nekaj dni teklo "*... brez posebnih dogodkov ... Vest je podirala vest ... ugodno poročilo nam*

⁴⁶ Trunk. *Spomini* ..., 108-109.

⁴⁷ Pismo ordinariata krške škofije koroški deželni vladi, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 5251, ADGK.

⁴⁸ *Professio fidei et Juramentum fidelitatis*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III, ADGK. ; *Deinde juro*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III, ADGK. ; *Formula iurusurandi*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III, ADGK. ; *Juramentum evitatae simoniae*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III, ADGK. ; *Investitura*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III, ADGK. ; *Adam divina miseratione Principes-Episcopus Gurgensis ... in Christo Nobilis dilecto Georgio Trunk...*, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III / 5257, ADGK.

⁴⁹ Pismo generalnega vikarja krške škofije Francu Micklu, 30. decembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 5251, ADGK. ; Pismo generalnega vikarja krške škofije Georgu Trunku, APA, Ferlach III, ADGK.

⁵⁰ Pismo ordinariata krške škofije Gerogu Trunku, 31. decembra 1916. APA, Ferlach III / Z. 5251, ADGK.

⁵¹ Trunk. *Spomini* ..., 111.

⁵² *Spezialortsexportorium von Kärnten bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*. (Wien: Statistischen Zentralkommission, 1918). - str. 14.

⁵³ Trunk. *Spomini* ..., 112. ; Tone Zorn, "Prispevek k vprašanju jugoslovanske uprave v plebiscitni coni A". *Koroški plebiscit - razprave in članki* (ured.: Janko Pleterški et. al.). (Ljubljana: Slovenska matica, 1970). - str. 283-292.

dvigne pogum, slabo nas vznemiri..."⁵⁴ 12. novembra pa se je po Borovljah/=Ferlach kot blisk raznesla novica, da so prišli slovenski vojaki. Trunk je ta dogodek in novonas-tali položaj opisal takole:

"... Brata, nadporočnik in poročnik Hajnrihar iz znane rodbine v Škofji Loki sta prišla na dveh tovornih avtomobilih in s 13 vojaki. Pogumni so bili, nemčurji pa v strah. Nadporočnik je videl vso situacijo in šel takoj po pomoč, žal skoraj zastonj, ker brat poročnik se je moral v ponedeljek zjutraj natihoma umakniti. Veseli smo bili, ko so prišli, a za kratkim upom je sledilo bridko razočaranje. Bali smo se, da pride nemškutarija, s katero se je medtem zvezala "značajna" socialna demokracija, na kak "pogrom". A niso imeli poguma, ker g. Hajnrihar je nadporočniku Tschebausuu zagotavljal, da pride preko Karavank najmanj 3000 Jugoslovanov ... Dne 19. novembra sem imel sv. mašo pri Sv. Jožefu na Dolih. Fant ministrant prileti za menoj in pripoveduje: "Gospod, Slovenci so zopet prišli!" Resnično. Stotnik, pozneje major, pl. Lavrič je došel čez Ljubelj s krdelom kakih 60 mož, ko je nemška posadka na Malem Ljubelju precej strahopetno odšla. Tokrat sem mislil, da bo šlo, ker jih pride več, kakor se je zatnjevalo. Prišlo je tudi nekaj žandarjev, ki so odšli pred Lahom, s poveljnikom ritmojstrom Cvahtejem. Šli so celo v Ziljsko dolino, a kmalu so Nemci videli, da smo slabi, in začeli so napadati. Major Lavrič je prosil, prosil, pa ni bilo pomoči. Nemški pogum je od dne do dne rastel, dokler ni prišlo do bojev konec grudna (decembra - op. M. K.) l. 1918 in v začetku l. 1919. Ziljo in beljaški okraj so kmalu očistili, Rož se je upiral, naši so se držali hrabro, posebno predora niso pustili, a končno, ko so Nemci začeli napadati tudi od celovške strani, se je moral umakniti tudi oddelek iz Borovelj, pri čemer je bil major Lavrič ranjen in ujet. Držali so pa Jugoslovani še vso črto Šmarjeta, Drava in čez Dravo okolico ob Velikovcu." ⁵⁵

V prvih povojnih tednih boroveljski Slovenci očitno niso razmišljali o življenju v monarhistično urejeni Jugoslaviji, pač pa so se zavzemali za demokratično ureditev tedanje Jugoslavije. To je razvidno tudi iz letaka, ki ga je predsednik Narodnega sveta za Rož/=Rosental že v prvih dneh po koncu vojne naslovil na boroveljske delavce, v katerem je priznaval velike zasluge posameznih socialnih demokratov in celotne socialne demokracije za konec vojne, ter glede bodočnosti poudaril:

"... Ne vojskujemo se z nemškim narodom, ali pohlepu po deželah, tlačanju narodov in nasilstvu naj bo naš boj! Boj, boj na nož. če potrebno, mora biti naš klic zaničljivi politiki avstrijskih nemških nacionalcev. Mi stojimo na pravni podlagi manifesta od 16. oktobra 1918. na noti Wilsona in na noti Avstro-Ogrske od 27. oktobra na Zedinjene države. Mi stojimo na stari slovenski zemlji, na zemlji naših očetov.

Mi Vam nudimo prosto državljansko življenje, v katerem se bodo izpolnile vse demokratske želje, mi Vas kličemo na sodelovanje v boju za prostost, za zgradbo modernega življenja! Naša je bodočnost! Vojno katero je stara Avstrija zgubila, smo mi dobili, mi smo zmagali. Nismo premagani, ampak zmagovalci, za nami stoji prosta Amerika, za nami stoji prosta Jugoslavija! Proč s strahovlado! Živela narodna svoboda! Živela jugoslovanska republika! ..." ⁵⁶

Ker je bil predsednik Narodnega sveta za Rož/=Rosental Jurij Trunk, je očitno, da je bil on tudi avtor omenjenega letaka. To potrjuje tudi dejstvo, da je bila v letaku večkrat omenjena Amerika in da mu je bila kot poznavalcu Amerike republikanska ureditev države bližja kot monarhistična. Seveda si je Trunk s tem dejanjem zapravljal vse možnosti

⁵⁴ Trunk, *Spomini ...*, 112-114.

⁵⁵ Prav tam, 116-117.

⁵⁶ Dr. Auguštin Malle: *Kulturno in narodnopolitično delovanje v Borovljah, Borovlje in Borovljani, kultura*

kasnejšega življenja v jugoslovanski monarhiji in je bil to tudi eden od razlogov za njegov odhod v Združene države.

Ko se je v okviru bojev za Koroško morala slovenska vojska januarja 1919 umakniti iz Borovelj/=Ferlach in okolice, so morali 7. januarja proti Ljubljani zbežati tudi člani narodnega sveta. Trunk je kasneje o teh dogodkih zapisal, da "...*ko smo ravno opolnoči med piramidami prekoračili deželno mejo ... me je objela zla slutnja, da je domovina izgubljena in da bo tod najbrž šla državna meja. Slutnja me žal ni varala...*"⁵⁷

Po koncu vojne je Trunk najprej nekaj tednov preživel kot svetovalec slovenske delegacije na pariški mirovni konferenci, aprila 1920 pa bil imenovan tudi za člana plebiscitne komisije. Po plebiscitu, s katerim je Avstrija dobila večino nekdanje dežele Koroške/=Kärnten, je v prvih mesecih bil eden od političnih voditeljev koroških Slovencev⁵⁸ in skupaj z msgr. Valentinom Podgorcem izdajatelj glasila *Glas Pravice*.⁵⁹ Ker je imel zaradi svojega političnega delovanja veliko težav s tedanjimi avstrijskimi oblastmi in ker se nikakor ni mogel sprijazniti z dejstvom, da je večina Koroške pripadla Avstriji, se je leta 1921 izselil v Združene države.

Tam je najprej tri leta služboval na nemški etnični župniji sv. Anselma v Fuldí v Severni Dakoti.⁶⁰ nato pa skoraj 22 let na slovenski etnični župniji v Leadvilleu v Koloradu, najvišje ležečem mestu Združenih držav (več kot 3000 m nad morjem), kateremu je pustil neizbrisen pečat s svojimi poslikavami tamkajšnje cerkve cerkve sv. Jožefa in svojim dušno pastirskim ter narodnim delom med slovensko skupnostjo.⁶¹ V tem kraju je dočakal tudi upokožitev, nakar se je preselil v San Francisco v Kalifornijo, kjer je živel kot gost župnika Vitala Voduška v slovanski župniji Rojstva Gospodovega in vse do svoje smrti (leta 1973) opravljal funkcijo pomožnega župnika.⁶²

Omeniti še velja, da se je po izselitvi v Združene države Trunk v glavnem udeleževal na političnem področju, še naprej pa de je ukvarjal s pisanjem. Svoja dela je objavljaval v slovenskem ameriškem etničnem časopisju, (mesečnik *Ave Maria*, *Ave Maria Koledar*, *Glasiło K.S.K.J.*, *Edinost* in *Amerikanski Slovenec*), bil pa je tudi urednik poljudnoznanstvene revije slovenskih izseljencev - *Novi svet*. Objavil je še knjigo *Spomini*, ki je leta 1950 izšla pri celjski podružnici Družbe sv. Mohorja, ob prihodu v San Francisco pa je nkvkljub svoji starosti (več kot osemdeset let) napisal delo z naslovom *Amerika*, katerega pa ni uspel objaviti.

Umril je v San Franciscu leta 1973 v stotretjem letu starosti. V svojem dolgem življenju je pustil s svojim delom slovenskemu narodu in slovenski zgodovini neprecenljivo zakladnico. Vse sile in moči je posvetil delu za napredek in blagostanje slovenskega naroda. Nobena druga reč mu ni bila bolj pomembna in noben drug vidik bolj odločilen, pa naj si bo to za časa njegovega življenja in ustvarjanja na Koroškem ali pa v obdobju njegovega bivanja v Združenih državah. Iz vseh njegovih prizadevanj je vedno odsevala le njegova iskrena ljubezen do slovenstva in domovine, katere kljub več desetletij dolgi odsotnosti ni nikoli pozabil, pogrešal pa vedno ...

skozi 125 let. (Celovec: Drava, 1995).- str. 65.

⁵⁷ Trunk, *Spomini* ..., 119.

⁵⁸ Prav tam, 182-186.

⁵⁹ Tone Zorn. "Glas Pravice - prvi slovenski časnik na avstrijskem Koroškem po plebiscitu". *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 46 (nova vrsta 11), šte. 2. (Maribor. 1975).- str. 323.

⁶⁰ Trunk, *Spomini* ..., 193-194.

⁶¹ *St. Joseph's Church and Parish, 1899 - 1974. 75th Anniversary Celebration*. (Leadville. Colorado: Leadville Publishing and Printing Co., 29. septembra 1974).- str. 38-52.

⁶² "Jurij M. Trunk". *Ave Maria*, leto 65, št. 6. (Lemont, Illinois: Očetje frančiškani, 1973).- str. 185-186.

Literatura:

Družba sv. Mohorja. *Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851-1995).* (Celje, Celovec, Gorica: Mohorjeva družba, 1996).

Malle Auguštin: *Kulturno in narodnopolitično delovanje v Borovljah, Borovlje in Borovljani, kultura skozi 125 let.* (Celovec: Drava, 1995).

Peter Fantur, "Der Christliche Kulturverband bei den Kärntner Slowenen im Wandel der Zeit". *Veröffentlichungen des Internationalen Forschungszentrums für Grundfragen der Wissenschaften Salzburg, Neue Folge, Band 52.* (Innsbruck-Wien: Tyrolia Verlag, 1992). - str. 29-57.

Spezialortsrepertorium von Kärnten bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. (Wien: Statistischen Zentralkommission, 1918).

St. Joseph's Church and Parish, 1899 - 1974. 75th Anniversary Celebration. (Leadville, Colorado: Leadville Publishing and Printing Co., 29. septembra 1974).

Trunk Jurij: *Amerika in Amerikanci.* (Celovec: samozaložba, 1913).

Trunk Jurij: *Na Jutrovem - Potopisne črtice iz Svete dežele.* (Celovec: Družba sv. Mohorja, 1911).

Trunk Jurij: *Spomini.* (Celje: Družba sv. Mohorja, 1950).

Zorn Tone, "Glas Pravice - prvi slovenski časnik na avstrijskem Koroškem po plebiscitu". *Časopis za zgodovino in narodopisje, leto 46 (nova vrsta 11), štev. 2.* (Maribor, 1975). - str. 323.

Summary

Rev. Jurij Trunk During World War I.

The paper deals with Rev. Jurij Trunk (1870-1973), a Catholic priest and writer, in Carinthia during World War I. He was an active participant in the Slovene national movement, member of the debating club of the Slovenes in Beljak/=Villach "Beljaško omizje" ("Beljak Round Table") and leader of the Slovene fraternal organization "Drava". Both these organisations were during World War I. persecuted by Austrian military authorities. The "Drava" had to stop its operation and the members of Beljak debating club held meetings but occasionally, in private homes. As the leader of both organizations, Trunk was highly suspicious to the Austrian authorities. He was charged with espionage on behalf of the Italians. The military accused him of treacherous signaling the Italians from his church at Perova/=Perau near Beljak/=Villach. He was imprisoned in Beljak/=Villach, and suspended from his parish. In prison, his inmates were among other: Rev. Franc Ksaver Meško, who was charged as Trunk's aide in treason; Rev. Antom Šturm from Brdo/=Egg in Ziljska dolina/=Gailtal; member of Austrian Parliament, France Grafenauer; and Trunk's aide, Miha Grafenauer.

There exists an official Austrian Government report on these events, that largely corroborates Trunk's own writing about them in his memoirs. In 1920, Franc Ksaver Meško reported on the events in Slovenian American newspaper Ave Maria. Once Trunk was acquitted of espionage charges, his superiors sent him to serve as assistant priest in the parish of Jezersko/=Seeland. Before the end of World War I., he took over a Catholic parish in Borovlje/=Ferlach where he spent the remaining days of World War I.

**KULTURNA DEJAVNOST ITALIJSKE IN
MADŽARSKE AVTOHTONE NARODNE SKUPNOSTI,
ROMSKE SKUPNOSTI, DRUGIH MANJŠINSKIH
ETNIČNIH SKUPNOSTI IN PRISELJENCEV V
REPUBLIKI SLOVENIJI:
Opredelitve, načela, cilji in strategije slovenske manjšinske
kulture politike**

Mitja Žagar

1. Uvod: Opredelitev področja

Ta prispevek obravnava specifično področje, ki so ga na Ministrstvu za kulturo (MK) označevali kot proračunsko postavko 7199 z uradnim naslovom "kulturalna dejavnost narodnih skupnosti, romskih skupnosti in priseljencev."¹ Spomladi leta 1998 je strokovna skupina MK na podlagi predlogov in mnenj predstavnikov kulturnih društev, ki jih je skupina delovno uvrščala med "priseljenska društva," uradno predlagala nov naslov tega področja: "Kulturalna dejavnost italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji."²

¹ Glej npr.: *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1998, str. 7, 11, 135-146, 276.

² Glej zapisnik 3. seje strokovne skupine za manjšinsko in priseljsko kulturno problematiko z dne, 25. 05. 1998. Za takšno spremembo imena so se zavzemali zlasti predstavniki kulturnih organizacij in društev, ki združujejo tiste »priseljence,« ki so se priselili v Slovenijo v zadnjih štirih desetletjih in ki so po osamosvojitvi Slovenije pridobili slovensko državljanstvo. Menili so, da ne sodijo v tipično kategorijo »priseljencev,« ki praviloma niso državljani države, v kateri živijo. Svoje skupnosti so opredelili kot specifične (neavtohtone) manjšinske etnične skupnosti v Sloveniji. Kljub temu, da smo jih člani strokovne skupine opozorili, da slovenska ustava in zakonodaja ne predvidevata posebne zaščite za takšne etnične skupnosti ter da v večini držav v svetu priseljenci, ki pridobijo državljanstvo države, v kateri živijo, ne uživajo več posebne zaščite, so predstavniki omenjenih društev in organizacij vztrajali pri spremembi imena. Člani strokovne skupine smo jim pojasnili, da je bila dotedanja rešitev nekakšen kompromis, ki je tem društvom in organizacijam, v katerih se pretežno združujejo slovenski državljani, ki izvirajo iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, omogočal, da so lahko zaprosili za sredstva za svoje kulturne dejavnosti v okviru navedene proračunske postavke, v okviru katere smo spodbujali multikulturalizem in etnično pogojeno kulturno pestrost v Sloveniji. Pojasnili smo jim v čem je tveganje njihove odločitve. V svetu se namreč postopoma razvijajo standardi za zaščito priseljencev in priseljskih skupnosti, ki so seveda bistveno nižji kot standardi zaščite avtohtonih narodnih manjšin (čeprav tudi teh standardov zaščite večina držav – in med njimi tudi precej evropskih držav – ne uresničuje): na drugi strani pa ni nobenih standardov, ki bi zagotavljali zaščito

Kot pove predlagani naslov področja, lahko obravnavamo problematiko klasificiramo na več specifičnih in med sabo dokaj različnih področij kulturne dejavnosti, ki jih bom predstavil v nadaljevanju prispevka:

1. Kulturne dejavnosti italijanske in madžarske narodne skupnosti — dveh ustavno opredeljenih avtohtonih narodnih skupnosti v Sloveniji.

2. Kulturne dejavnosti Romske skupnosti v Sloveniji, katere posebne pravice in položaj naj bi uredila zakonodaja na podlagi splošnega ustavnega pooblastila.

3. Kulturne dejavnosti drugih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji, katerih pripadniki so državljani Republike Slovenije, vendar pa njihove etnične skupnosti v ustavi in zakonski ureditvi niso opredeljene kot narodne skupnosti (avtohtone narodne manjšine), ki uživajo posebno zaščito, pri čemer to kategorijo lahko razdelimo na dve podskupini: — kulturne dejavnosti (zelo) majhnih avtohtonih etničnih skupnosti (oziroma ostankov avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti) in njihovih pripadnikov; — kulturne dejavnosti pripadnikov "priseljenskih" (relativno nedavno priseljenih) neavtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji, katerih pripadniki imajo slovensko državljanstvo: te etnične skupnosti in njihove pripadnike včasih označujemo tudi kot "nove" oziroma "novodobne etnične manjšine."

4. Kulturne dejavnosti priseljencev, ki niso državljani Republike Slovenije, imajo pa na njenem ozemlju stalno ali začasno bivališče.

Navedena področja kulturne dejavnosti smo opredelili glede na specifične ciljne populacije. Splošno izhodišče za oblikovanje kulturne politike na področju "kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji" je spoznanje, da je Slovenija kulturno in etnično pluralna družba. Etnično in kulturno pluralnost razumemo kot bogastvo in pozitivno vrednoto, ki ju je potrebno ohranjati in razvijati. Izhajajoč iz tega koncepta — ki ga običajno označujejo kot multikulturalizem in/ali interkulturalizem (ko želijo poudariti medsebojno povezanost in vplivanje različnih kultur, ki sobivajo v večkulturni in večetnični družbi) — želi slovenska kulturna politika ohraniti in razviti kulturno in etnično raznolikost in bogastvo v Sloveniji. V ta namen zagotavlja tudi določena dodatna namenska sredstva, ki so namenjena (so)financiranju in spodbujanju tistih kulturnih dejavnosti, katerih namen je ohranjanje in razvoj specifične kulture ter kulturne in etnične identitete specifičnih (etničnih, kulturnih) skupnosti in njihovih pripadnikov, ki živijo na ozemlju slovenske države.

Navedena področja so le del slovenske manjšinske kulturne politike, v katero sodi tudi problematika kulturne dejavnosti Slovencev v zamejstvu in po svetu. Čeprav v svojem prispevku te problematike razen obrobno ne obravnavam, kaže vseeno omeniti, da tudi problematika kulturne dejavnosti Slovencev v zamejstvu in po svetu zajema več različnih področij in ciljnih populacij, ki bi jih (nekoliko poenostavljeno) lahko opredelili takole:

1. Zagotavljanje kulturne dejavnosti in financiranje delovanja kulturnih institucij slovenskih avtohtonih manjšin, ki živijo v zamejstvu (in katerih pripadniki so državljani teh sosednjih držav slovenske narodnosti).

»novim« oz. novodobnim manjšinam, če njihovi pripadniki pridobijo državljanstvo države, v kateri živijo. Kljub tem dodatnim pojasnilom, so predstavniki »priseljenskih« kulturnih organizacij in društev/združenj vztrajali pri svoji odločitvi in pri spremembi imena področja. Zato je strokovna skupina sklenila, da bo njihovo pobudo sprejela in predlagala spremembo imena, pri čemer so člani strokovne skupine jasno poudarili, da to ne pomeni pridobitve posebnega manjšinskega statusa in da je od politične volje in pripravljenosti kulturnega ministrstva odvisno, če se bodo v okviru te proračunske postavke zagotavljala dodatna sredstva za njihovo kulturno dejavnost, saj posebne ustavne in zakonske podlage za to ni.

2. Zagotavljanje kulturne dejavnosti in financiranje delovanja kulturnih institucij Slovencev, ki so se kot – ekonomski, politični, itd. – emigranti izselili iz Slovenije v različne države po vsem svetu. Na tem področju in za te ciljne populacije velja, da je večja pozornost namenjena tistim okoljem, kjer živi večje število Slovencev in je gostota njihove poselitve večja. Pri tem lahko ločimo zlasti dva tipa ciljnih populacije, ki jih predstavljajo:

- slovenski državljani, ki stalno ali začasno (kot izseljenci ali zdomci) živijo in delajo v tuji državi in želijo ohraniti svojo slovensko kulturo, in
- slovenski izseljenci, ki so postali državljani držav, v katerih stalno živijo, se pa zavedajo svojega etničnega izvora ter poskušajo ohraniti in razvijati svojo slovensko kulturo.

Prispevek je zasnovan tako, da uvodu sledijo opis področja in etnične situacije v Sloveniji, pregled zgodovinskega razvoja v preteklih desetletjih in njegovega vpliva na sedanjo situacijo, predstavitev normativnih okvirov ter opredelitev bistvenih elementov za oblikovanje slovenske kulturne in manjšinske kulturne politike na področju "kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji." V sklepnem delu predstavljam nekaj perečih problemov in predlogov za njihovo razrešitev.

2. Opis področja in stanja

Glede na delež Slovencev v celotnem številu prebivalstva (Tabela 1), bi Slovenijo primerjalno (še vedno) lahko opredelili kot etnično relativno homogeno državo, čeprav se delež Slovencev in pripadnikov ostalih avtohtonih etničnih skupnosti v celotnem številu prebivalstva zmanjšuje.

Tabela nam kaže tudi precej pestro etnično strukturo prebivalstva Slovenije, ki so jo zaznali popisi prebivalstva po drugi svetovni vojni. Pri tem kaže opozoriti, da ugotovljena etnična in kulturna pestrost prebivalstva tega ozemlja nista kakšna posebnost razvoja zadnjih desetletij. Različne kulture in etnične skupnosti so na ozemlju Slovenije sočasno obstajale praktično skozi vso zgodovino vse od predantične poselitve tega ozemlja. Kulturna in etnična pluralnost sta torej pomembni tradicionalni značilnosti tega okolja.

V zgodovini se je neprestano spreminjala tudi etnična struktura prebivalstva. Te spremembe so bile včasih skozi daljša zgodovinska obdobja majhne in skorajda neopazne, v nekaterih prelomnih obdobjih (npr. selitev zgodovinskih ljudstev, naravne nesreče in epidemije, vojne in med njimi tudi obe svetovni vojni, večje poselitve posameznih območij in intenzivne migracije — zlasti še znotraj meja skupnih držav, itd.) pa se je struktura prebivalstva lahko bistveno spremenila tudi v zelo kratkem času. Iz navedene tabele lahko zaznamo nekatere temeljne trende spreminjanja etnične strukture prebivalstva na ozemlju Republike Slovenije v času po drugi svetovni vojni. Druga svetovna vojna in dokaj intenzivne migracije znotraj jugoslovanske države v zadnjih petih desetletjih so pomembno vplivale na etnično strukturo prebivalstva na tem ozemlju. Podatki v tabeli kažejo povečano etnično pluralnost prebivalstva, hkrati pa je iz njih mogoče zaznati upadanje deleža Slovencev in pripadnikov drugih avtohtonih etničnih skupnosti na tem ozemlju, medtem ko se delež pripadnikov "novih" etničnih skupnosti povečuje. Če je v času osamosvojitve Republike Slovenije to veljalo zlasti za pripadnike drugih nekdanjih "jugoslovanskih narodov in narodnosti," pa se v zadnjem času v Sloveniji postopoma večja tudi

TABELA 1: Etnična struktura prebivalstva na ozemlju Republike Slovenije po popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni (Podatki: Statistični zavod SFR Jugoslavije in Statistični zavod Republike Slovenije)

Prebivalstvo / Leto	1953	1961	1971	1981	1991
Slovenci	1415448 (96,52%)	1522248	1624029	1712445	1727018 (87,84%)
Italijani	854 (0,75%)	3072	3001	2187	3064 (0,16%)
Madžari	11019 (0,75%)	10498	9785	9496	8503 (0,43%)
Romi	1663 (0,12%)	158	977	1435	2293 (0,12%)
Avstrijci	289 (0,12%)	254	278	180	199 (0,01%)
Nemci	1617 (0,11%)	732	422	380	546 (0,06%)
Judi (Židi)	15	21	72	9	37
Hrvati	17978 (1,23%)	31429	42182	55625	54212 (2,76%)
Srbi	11225 (0,77%)	13609	20521	42182	47911 (2,44%)
Albanci	169 (0,01%)	282	1281	1985	3629 (0,18%)
Črnogorci	1356 (0,09%)	1384	1978	3217	4396 (0,22%)
Makedonci	640 (0,04%)	1009	1613	3288	4432 (0,23%)
Muslimani	1617 (0,11%)	465	3231	13425	26842 (1,37%)
Jugoslovani	-	2784	6744	26263	12307 (0,63%)
Neopredeljeni	-	-	3073	2975	9011 (0,46%)
Regionalno opredeljeni	-	-	2705	4018	5254 (0,27%)
Ostali	...	...	...	...	...
Neznano ali nejasno	211 (0,01%)	1154	2964	10635	53545 (2,72%)
S K U P A J	1466425 (100,00%)	1591523	1727137	1891864	1965986 (100,00%)

število in delež pripadnikov drugih etničnih skupnosti iz različnih regij in delov sveta. Tako se tudi v Sloveniji pojavlja "tipična populacija" novih priseljencev, ki po svojem pravnem položaju in statusu (kot tujci s stalnim ali vsaj začasnim bivališčem v Republiki Sloveniji) ustrezajo tradicionalni kategoriji priseljencev (imigrantov).³

V Sloveniji se je postopoma oblikovala zavest o tradicionalnem obstoju etničnega pluralizma in o vplivu avtohtonih etničnih skupnosti na zgodovinski in kulturni razvoj Slovenije in zlasti njenih posameznih regij. V času po drugi svetovni vojni so tako tudi uradna slovenska politika, ustava in zakonodaja priznali obstoj etnične pluralnosti ter začeli oblikovati specifičen sistem zaščite (avtohtonih) narodnih manjšin. Te formalne podlage so zagotovile tudi izhodišča za oblikovanje slovenske kulturne politike na področju kulturne dejavnosti (avtohtonih) narodnih manjšin (vključno z romsko skupnostjo) ter v času po osamosvojitvi Republike Slovenije tudi na področju kulturnih dejavnosti pripadnikov drugih (manjšinskih) etničnih skupnosti, ki imajo slovensko državljanstvo, in priseljencev.

³ Natančnejše podatke o teh spremembah in novih trendih razvoja glede etnične strukture bodo dali podatki popisa prebivalstva v Sloveniji leta 2001, do takrat pa si lahko pomagamo s podatki Ministrstva za notranje zadeve, ki potrjujejo, da se v Sloveniji postopoma povečuje število tujcev — državljanov različnih držav in pripadnikov najrazličnejših etničnih skupnosti — s stalnim ali začasnim bivališčem.

2.1. Kratek pregled zgodovinskega razvoja formalnih izhodišč za oblikovanje kulturne politike na področju kulturne dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v času po drugi svetovni vojni

Za oblikovanje koncepta slovenske kulturne politike na področju manjšinske in priseljske kulture je zlasti pomemben razvoj po drugi svetovni vojni, ko so se postopoma oblikovala temeljna izhodišča. Prav zato ob opisu področja ter pregledu in oceni trenutnega stanja kaže najprej prikazati nekaj bistvenih elementov zgodovinskega razvoja formalnih izhodišč za oblikovanje kulturne politike v tem obdobju.

Med drugo svetovno vojno se je izhajajoč iz specifične večetnične in pluralne narave in organiziranosti narodnoosvobodilnega gibanja začel oblikovati specifičen model večnacionalne in dokaj decentralizirane jugoslovanske federacije. Vseeno je bil po koncu druge svetovne vojne – po sovjetskem vzoru in modelu – uveljavljen model centralizirane federacije, katere federalna enota je postala tudi Slovenija. Centralizirano naravo sistema je še poudarjal uveljavljeni politični in oblastni monopol Komunistične partije Jugoslavije, ki je bila organizirana po načelu demokratičnega centralizma. Centralistične težnje so se pojavljale na vseh področjih: v gospodarstvu, na socialnem področju, v politiki, kulturi, itd. V kulturi so se tako (ponovno) pojavljale zamisli o novi (skupni) "jugoslovanski kulturi." Ker so slovenski kulturniki in politiki pogosto poudarjali specifičnost slovenske kulture ter pomen ohranitve in razvoja slovenske identitete in kulture, so zaradi tega (vsaj občasno) prihajali v nasprotje s centralističnimi težnjami in koncepti. Vseeno je načelo "bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov," ki se je uveljavilo med narodnoosvobodilno vojno in ga je po vojni uradna politika uveljavila kot temeljno ustavno načelo, omogočalo določeno avtonomijo federalnih enot, ki se je odražala tudi v ohranjanju in razvoju njihovih specifičnih nacionalnih kultur – upošteva specifičen zgodovinski razvoj posameznih območij. Načelo "bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov" – in kasneje tudi "narodnosti" oziroma (avtohtonih) narodnih manjšin – je namreč poudarjalo prav koncept enotnosti v različnosti (ob obstoju, priznavanju in upoštevanju razlik) na ravni federacije.⁴

Kar zadeva specifično problematiko kulture (avtohtonih) narodnih manjšin, kaže poudariti, da so v Jugoslaviji v prvih dveh povojnih desetletjih vsaj občasno politični (partijski) in državni dokumenti poudarjali obstoj kulturne raznovrstnosti in posebno skrb za kulturo narodnih manjšin. Dejansko je bila možnost razvoja manjšinske kulture v veliki meri omejena zaradi takratne situacije in politike. Manjšinska kultura je pretežno sodila v amatersko in množično kulturo, ki je bila v petdesetih letih centralizirano zasnovana, financirana in nadzorovana. Poleg tega so bili materialni pogoji za amatersko in množično kulturo slabi, finančne pomoči za tovrstne dejavnosti pa pogosto sploh ni bilo. Vseeno se je slovenska politika ukvarjala tudi s problematiko narodnih manjšin in njihove kulture (npr. radio v Kopru in njegov posebni program za italijansko manjšino).

⁴ Glej npr. Mitja ŽAGAR (1995). "Nekaj hipotez o kvadraturi kroga: Ustava SFRJ in proces osamosvajanja Republike Slovenije - Etnična dimenzija osamosvajanja Slovenije" - v Razprave in gradivo (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1994-1995), št. 29-30, str. 235-236.

Vzporedno je uradna jugoslovanska politika razglašala skrb za svoje narodne manjšine – natančneje manjšine “jugoslovanskih narodov” – v sosednjih državah. Jugoslavija je prispevala tudi sredstva za delovanje njihovih kulturnih institucij, ki pa so se v začetku šestdesetih let drastično zmanjšala. To je takrat povzročilo krizo v slovenskih kulturnih institucijah v zamejstvu, ki jo je Slovenija reševala tako, da je ustanovila poseben sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti, kamor so se zbirala sredstva, ki so bila prej namenjena v zvezni fond. Sprejeti so bili tudi nekateri predpisi, ki so poudarjali specifičnost slovenske situacije na področju kulture.⁵

Z gledišča (razvoja) urejanja medetničnih odnosov in položaja narodnih manjšin lahko čas od konca petdesetih let (zlasti po letu 1958) pa vse tja do sredine šestdesetih let označimo kot nekakšno prehodno obdobje, ki se dejansko konča šele s sprejemom ustavnih amandmajev v letih 1968-1969 in 1971.

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije⁶ in republiške ustave iz leta 1963 so uveljavile v ustavni in politični praksi za označevanje (tradicionalnih) narodnih manjšin nov pojem – “narodnost”. Ta, po mnenju snovalcev vrednostno nevtralen, nov pojem naj bi odstranil morebiten negativen (vrednostni) prizvok pojma “manjšina”, zlasti pa naj bi poudaril enakopraven položaj teh specifičnih etničnih skupnosti. Ustava Socialistične republike Slovenije (1963)⁷ je zagotavljala pripadnikom manjšin pravico do izobraževanja v njihovem jeziku (75. člen). Ustava posebej poudarja in zagotavlja enakopravnost in možnost vsestranskega razvoja italijanske in madžarske narodnosti, način uresničevanja teh pravic pa so skladno z ustavnim pooblastilom urejali zakoni in statuti občin, kjer pripadniki narodnih manjšin živijo (77. člen).

Ustavni amandmaji (1968/1969 in zlasti 1971)⁸ so še bolj uveljavili spoznanje o etnični in kulturni pluralnosti jugoslovanske skupnosti ter oblikujejo tudi nov koncept socialistične avtonomne pokrajine kot posebne organizacijske in samoupravne oblike, ki naj zagotovi enakopravnost vseh etničnih skupnosti v etnično izrazito pluralnih okoljih na Kosovu in v Vojvodini. Ponovno se krepi tudi vloga zbora narodov v zvezni skupščini kot praktičen izraz spoznanja, da so urejeni medetnični odnosi in etnična enakopravnost ključni temelji obstoja večnacionalne jugoslovanske skupnosti.⁹

Koncept, ki manjšine opredeljuje kot avtonomne in enakopravne subjekte, ki morajo postati most sodelovanja med narodi in državami, se je izražal tudi v jugoslovanski pobudi v začetku šestdesetih let, da bi v Združenih narodih sprejeli poseben dokument o pravicah pripadnikov manjšin.¹⁰ Takšna pobuda je bila tudi posledica jugoslovanskega nezadovoljstva s splošno deklaracijo o človekovih pravicah, ki problematike manjšin dejansko ne ureja.

⁵ Glej npr.: Suzana ČURIN RADOVIČ (1995): “Manjšinska in migracijska kulturna politika, 1950-1995. Parcialno gradivo za Evalvacijo slovenske kulturne politike za Svet Evrope.” (fotokopirano tipkano gradivo) Ljubljana, 15. junij 1995, str. 10.

⁶ Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (1963), Uradni list SFRJ, št. 14/1963 z dne 7. 4. 1963.

⁷ Ustava Socialistične republike Slovenije (1963), Uradni list SRS, št. 10/1963 z dne 9. 4. 1963.

⁸ Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije (1967, 1968, 1971), Uradni list SFRJ, št. 18/1967, Uradni list SFRJ, št. 55/1968 in Uradni list SFRJ, št. /1971, Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične republike Slovenije (1969, 1971), Uradni list SRS, št. 5/1969 in št. 51/1971.

⁹ Glej npr.: ŽAGAR (1995), str. 236-237.

¹⁰ Deklaracijo o pravicah pripadnikov manjšin (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, Ethnic, Religious and Linguistic Minorities - A/RES/47/135) je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela šele nekaj desetletij kasneje, 18. decembra 1992.

Omenjeni razvoj je vplival na politične in državne dokumente in stališča na področju kulture v Sloveniji v tem obdobju, ki med drugim poudarjajo pomen medetničnega sožitja in omenjajo tudi problematiko narodnih manjšin. Manjšinsko skupnost pri tem vsaj deklarativno opredeljujejo kot subjekt, ki naj enakopravno sodeluje v družbenem in političnem samoupravnem odločanju. V tem času se začenjata nova dinamika in koncept razvoja manjšinske politike. Vseeno je manjšinska politika po svoji naravi še vedno predvsem paternalistična tudi takrat, ko ugotavlja, da manjšine svojih potreb ne artikulirajo dovolj jasno. V tem obdobju Slovenija v svojih dokumentih ni posebej opredeljevala kulture etničnih manjšin in manjšinske kulturne politike, prav tako pa tudi ni imela posebnega programa za to področje. Tudi v okviru republiškega sklada za pospeševanje kulture, ki je imel poleg upravnega odbora še vrsto komisij za različna področja dela, ni bilo posebne komisije za manjšinsko kulturo. Obstajala pa sta posebni telesi (sveta) za kulturo italijanske in madžarske skupnosti, ki sta spremljala specifično situacijo, delovanje in razvoj kulturni institucij in nasploh kulture omenjenih narodnostnih skupnosti.¹¹

Razprave in politični dokumenti v tem obdobju posebej omenjajo tudi dolžnost Slovencev do Slovencev, ki avtohtono ali kot izseljenci živijo zunaj meja ožje domovine, in potrebo po upoštevanju njihovih specifičnih pogojev in potreb v različnih okoljih.

Novo obdobje v razvoju se začinja s sprejemom ("nove") ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije¹² in republiških ustav leta 1974.¹³ V tem obdobju se bistveno spremeni tudi koncept organiziranja in delovanja na področju kulture. V kulturi se tako kot v vseh drugih "družbenih dejavnostih"¹⁴ v duhu "samoupravljanja" uveljavijo "samoupravne interesne skupnosti" kot (formalni) okvir in mehanizmi za oblikovanje, soočanje in usklajevanje specifičnih interesov "samoupravnih organiziranih" izvajalcev in uporabnikov ter širše družbene skupnosti — lokalne samouprave in države.¹⁵

V tem obdobju je prišlo do pomembnega razvoja pri oblikovanju kulturne politike na področju manjšinske kulture v Sloveniji ter pri organiziranju in delovanju manjšinskih kulturnih institucij. Hkrati se je — v okviru oblikovanja koncepta "enotnega slovenskega kulturnega prostora" — začela uveljavljati tudi nova strategija skrbi za Slovence, ki živijo zunaj meja svoje ožje domovine takratne Socialistične republike Slovenije v jugoslovanski federaciji. V tem obdobju se začinja — zlasti v Sloveniji — uveljavljati nov pristop k zaščiti in urejanju položaja (avtohtonih) narodnih manjšin, ki so ga strokovnjaki poimenovali "pozitivni koncept zaščite manjšin," ki manjšine obravnava kot subjekt in izrecno določa obveznosti države za uresničevanje posebnih pravic manjšin.¹⁶

¹¹ Glej: ČURIN RADOVIČ (1995), str. 11-12.

¹² Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (1974), Uradni list SFRJ, št. 9/1974 z dne 21. 2. 1974 in popravki št. 11/1974.

¹³ Npr.: Ustava Socialistične republike Slovenije (1974), Uradni list SRS, št. 7/1974.

¹⁴ Med družbene dejavnosti so bile uvrščene vzgoja in izobraževanje (šolstvo), znanost, kultura ter zdravstvo in socialno varstvo. Gre za tista področja delovanja, ki so za normalno delovanje in razvoj sodobnih družb izjemno pomembna. Na teh področjih se v tradicionalnih zahodnih demokracijah oblikujejo in razvijajo javne službe, ki jih na podlagi javnih pooblastil in/ali ustreznih licenc opravljajo javne in/ali zasebne organizacije in ustanove. Sistem samoupravnih interesnih skupnosti naj bi tako kot sistem javnih služb zagotovil ustrezno dostopnost, distribucijo, kvaliteto in opravljanje storitev in dejavnosti, ki so za usklajen družbeni razvoj in stabilnost sodobnih družb izjemno pomembne. (Glej npr.: Mitja ŽAGAR (1994), *Izhodišča za novo organiziranost slovenske kulture: Modeli organiziranja in upravljanja v kulturi*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1994.)

¹⁵ Glej npr.: člene 53-71 ustave SR Slovenije iz leta 1974.

¹⁶ Glej npr.: Mitja ŽAGAR (1992), "Position and Protection of Ethnic Minorities in The Constitution of the Republic of Slovenia: Basic information" - v Razprave in gradivo (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1992), št. 26-27, str. 9-11.

Ustava SFRJ (1974) je že v temeljnih načelih (Razdelek I) poudarila pomen "bratstva in enotnosti" narodov in narodnosti takratne Jugoslavije. Ko je v 1. členu opredeljevala jugoslovansko federacijo, pravi, da "je zvezna država kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik ter socialističnih avtonomnih pokrajin Kosova in Vojvodine v sestavi Socialistične republike Srbije, ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ter socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti." Zvezna ustava je opredeljevala tudi socialistične tudi socialistične republike kot države, ki temeljijo "na suverenosti naroda ter na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi", in kot samoupravne demokratične skupnosti "delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti." (3. člen) Enakopravnost narodov in narodnosti v jugoslovanski federaciji je bila razglašena za temeljno ustavno načelo in za izhodišče urejanja medetničnih odnosov v tej večetnični skupnosti. V poglavju o svobodnih, pravicah in dolžnostih človeka in občana je ustava posebej zajamčila "svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture" in pa svobodno rabo "svojega jezika in pisave." (170. člen) Ko je opredeljevala posebne pravice narodnosti, pa je v 171. členu določila:

"Pripadniki narodnosti imajo v skladu z ustavo in zakonom pravico rabiti svoj jezik in svoj pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila.

Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini pravico do pouka v svojem jeziku."

Določba drugega odstavka tega člena je bila v kontekstu večetnične federalne skupnosti izjemno pomembna, saj je zagotavljala uresničevanje pravice do pouka v šolah v svojem jeziku za vse državljane Jugoslavije na celotnem ozemlju takratne federacije, kar je bilo posebno pomembno ob dokaj intenzivnih tokovih notranje migracije, ko je prihajalo do dokaj množičnih selitev ljudi (zlasti iz gospodarsko manj razvitih območij) v gospodarsko bolj razvita okolja v drugih republikah.

Ustava Socialistične republike Slovenije (1974) je že v zadnjem odstavku I. Razdelka Temeljnih načel podrobneje opredelila posebne pravice italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji:

"Delovni ljudje in občani italijanske in madžarske narodnosti uresničujejo svoje pravice tako, da se povsod enakopravno z drugimi delovnimi ljudmi in občani vključujejo v samoupravne socialistične odnose in samoupravno odločanje. Ta ustava pa zagotavlja še posebne pravice in varstvo obeh narodnosti."

V 1. členu je republiška ustava opredelila Socialistično republiko Slovenijo kot državo, "ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije, na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi", in kot socialistično samoupravno demokratično "skupnost delovnih ljudi in občanov, slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti." Ko je v prvem odstavku 2. člena opredeljevala naravo, pristojnosti in naloge republike, pa je ustava izrecno navedla, da v njej "delovni ljudje in občani zagotavljajo in uresničujejo suverenost, enakopravnost in nacionalno svobodo;... izpolnjujejo dolžno skrb in se zavzemajo za ureditev položaja slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in Slovencev v tujini; varujejo narodnostni značaj, zagotavljajo položaj, uresničujejo enakopravnost ter pospešujejo vsestranski napredek italijanske in madžarske narodnosti;... razvijajo mednarodne odnose Socialistične republike Slovenije na političnem, ekonomskem, kulturnem in drugih področjih v okviru zunanje politike

Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb; urejajo družbene odnose in opravljajo vse druge družbene zadeve, ki so pomembne za politično, gospodarsko in kulturno življenje...”

Z gledišča položaja imigrantov, ki so v Slovenijo prišli iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik je slovenska ustava skladno z zvezno v 6. členu določala, da imajo “ŠdČržavljani drugih socialističnih republik Jugoslavije... na območju Socialistične republike Slovenije enake pravice in dolžnosti kot njeni državljani.”

Na področju kulture - kot ene izmed družbenih dejavnosti, v okviru katerih, po načelih solidarnosti in vzajemnosti, ljudje (delavci in delovni ljudje) uresničujejo svoje osebne in skupne potrebe in interese - je predvidevala ustava oblikovanje samoupravnih interesnih skupnosti. V (samoupravnih interesnih) kulturnih skupnostih ljudje “uresničujejo svobodno menjavo dela, združujejo delo in sredstva ter enakopravno in skupno odločajo o opravljanju teh dejavnosti v skladu s skupnimi interesi, določajo politiko razvoja in pospeševanja teh dejavnosti in uresničujejo druge skupne interese.” (54. in 57. člen) V samoupravnih interesnih skupnostih so se srečevali delegati (predstavniki interesov) izvajalcev kulturnih dejavnosti, porabnikov (institucij in organiziranih individualnih porabnikov) in delegati širše družbene skupnosti, ki naj zagotovijo upoštevanje in uresničevanje širših in splošnih družbenih interesov. Odločanje v teh skupnostih je predstavljalo proces dogovarjanja in usklajevanja, v katerem so se oblikovale skupne odločitve v skupščini samoupravne interesne skupnosti. (135. - 138. člen) Samoupravne interesne skupnosti so se tudi na področju kulture (kot kulturne skupnosti) oblikovale na različnih ravneh - od občine do republike. V njih se je skupaj s celotno problematiko s področja kulture odločalo tudi o manjšinski kulturi.

Ključno vlogo v opredeljevanju in določanju kulturne politike imajo v tem obdobju še naprej skupščine družbenopolitičnih skupnosti (občine in republike) kot najvišja predstavniška (delegatska) telesa. Glede na pomen občin pri uresničevanju posebnih pravic narodnih manjšin slovenska ustava izrecno določa v 190. členu, da se “*in* ja območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, ... v okviru občinskih skupščin ustanovi stalno delovno telo za obravnavo vprašanj, ki zadevajo narodnostni značaj, položaj, pravice in razvojne možnosti italijanske in madžarske narodnosti.” Tako “stalno delovno telo sestavljata enako število pripadnikov slovenskega naroda in italijanske oziroma madžarske narodnosti.”

V okviru opredeljevanja svoboščin, pravic in dolžnosti človeka in občana slovenska ustava iz leta 1974 jamči vsakomur pravico, “da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu, narodnosti ali etnični skupini, goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.” (212. člen) Na drugi strani pa se nihče “ni dolžan izjavljati, kateremu narodu, narodnosti ali etnični skupini pripada, in tudi ne opredeliti se za pripadnost k določenem narodu, narodnosti ali etnični skupini.” (214./1 člen)

Ustava razglašča za protiustavno in kaznivo “kakršnokoli propagiranje ali izvajanje nacionalne neenakopravnosti kot tudi kakršnokoli razpihovanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti.” (214./2 člen) Slovenska ustava pa je dodatno opredeljevala še posebne pravice italijanske oziroma madžarske narodnosti in njihovih pripadnikov, pri čemer je zanimivo, da že opredeljuje dvojno — individualno in kolektivno — naravo teh pravic. V prvem odstavku 250. člena je ustava določala, da je “italijanski oziroma madžarski narodnosti zajamčena pravica, da svobodno uporabljata svoj jezik, izražata in razvijata svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanovljata organizacije, uporabljata svoje narodnostne simbole ter uresničujeta druge, z ustavo določene prav-

ice." Ustava je nadalje zagotavljala enakopravnost jezika narodnosti s slovenskim jezikom na območjih, kjer narodnosti živita ter vzgojo in izobraževanje v jeziku narodnosti oziroma dvojezično vzgojo in izobraževanje.

Z gledišča obravnavane tematike je posebej zanimivo besedilo 251. člena, ki se glasi:

"Za razvijanje svoje nacionalne kulture, vzgoje in izobraževanja v lastnem jeziku, narodnostnega tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter založništva in za razvijanje stikov z matičnim narodom zaradi kulturnega in jezikovnega razvoja lahko pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti ustanovijo v občinah, kjer ti narodnosti živita, samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo. S statutom občine in s samoupravnimi akti samoupravnih interesnih skupnosti se določijo zadeve s teh področij, o katerih te skupnosti odločajo enakopravno s pristojnim zborom občinske skupščine oziroma z ustreznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi."

Na podlagi te ustavne določbe so se v vseh občinah, kjer so živeli pripadniki obeh narodnosti ustanovile ustrezne samoupravne interesne skupnosti narodnosti, ki so nekoliko preobražene nadaljevale s svojim delom tudi po sprejemu nove slovenske ustave leta 1991.

Skupščina Socialistične republike Slovenije je v tem obdobju določala okvire in usmeritve kulturne politike, pomembno vlogo pri njenem uresničevanju pa je imel republiški komite za kulturo oz. ministrstvo za kulturo kot resorni organ državne uprave. V skupščini je ves čas delovala tudi komisija za narodnosti, ki je obravnavala vsa pomembnejša vprašanja povezana s položajem in uresničevanjem posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji. Podobne komisije za narodnosti so imele tudi vse občinske skupščine na narodnostno mešanih območjih. O ključnih vprašanjih kulture in njenega razvoja pa so razpravljale zlasti kulturne skupnosti na različnih ravneh, ki so sprejemale tudi programe delovanja in financiranja kulture. Poleg omenjenih organov in teles je obstajal tudi poseben urad Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije za narodnosti, ki je deloval kot samostojna strokovna služba ter kot strokovna in administrativna pomoč za državno upravo na področju manjšinske oz. narodnostne politike. Pomembno vlogo na tem področju so imela tudi vodstva družbenopolitičnih organizacij na vseh ravneh.

Skupščina Socialistične republike Slovenije je leta 1977 sprejela posebna Stališča, priporočila in sklepe o uresničevanju posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti in njihovih pripadnikov v SR Sloveniji (Stališča '77). Ta dokument je opredelil izhodišča republiške politike glede položaja in uresničevanja posebnih pravic obeh avtohtonih narodnostnih skupnosti v celotnem obdobju (vse do leta 1990), hkrati pa je določal tudi okvire kulturne politike na tem področju. Skupščina je "Stališča '77" upoštevala tudi pri sprejemanju nove zakonodaje in pomembnejših odločitev, ki so zadevale tudi položaj in pravice italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji, med njimi pa kaže z gledišča obravnavane problematike navesti zlasti: stališča, sklepe in priporočila za oblikovanje prostorske, urbanistične in zemljiške politike v Socialistični republiki Sloveniji (1978), zakon o naravni in kulturni dediščini (1981), zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja (1981), zakon o knjižničarstvu (1981), zakon o kulturno-umetniških dejavnostih in posredovanju kulturnih vrednot (1983), smernice za dolgoročni plan SR Slovenije (1984), poročilo o medsebojnem sodelovanju sosednjih občin SR Slovenije in SR Hrvaške (1985), dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje 1986-2000, itd.

"Stališča '77" so bila tudi podlaga za pripravo poročil o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti, ki ju je skupščina sprejela leta 1981

in 1986. V teh poročilih je skupščina ocenila uresničevanje temeljnih načel manjšinske politike ter pregledala in ocenila konkretne aktivnosti na različnih področjih dela in življenja obeh narodnosti. Iz "Stališč '77" in poročil je razvidno, da je uradna politika narodnosti vsaj načelno opredeljevala kot enakopravna subjekta, izhajajoč iz ustavnega načela o enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, da se je zavzemala za varstvo, ohranitev in vsestranski razvoj narodnosti, pri čemer je njihove posebne pravice zagotavljala ne glede na njihovo število in neupoštevaje recipročnost (kot sicer v mednarodnih odnosih in pravo pogosto uveljavljeno načelo). Narodnosti je opredeljevala kot dejavniki sodelovanja s sosednjima Italijo in Madžarsko ob upoštevanju mednarodnih dokumentov in načel. Posebej je uradna politika poudarjala pomen ekonomskih okoliščin in dejavnikov za uresničevanja položaja in posebnih pravic narodnih manjšin, ki jih obravnavala tudi z (delavsko) razrednega gledišča.¹⁷

V teh dokumentih je posebna pozornost namenjena tudi kulturni dejavnosti italijanske in madžarske narodnosti, njuni samoupravni organiziranosti in delovanju na področju (zlasti ljubiteljske) kulture ter vlogi slovenske republike v tem kontekstu. Posebna pozornost je namenjena zagotavljanju in financiranju potrebne infrastrukture (npr. knjižnice, čitalnice, kulturni domovi in dvorane, založniška dejavnost) ter uresničevanju samoupravnega organiziranja obeh narodnosti in njuni vlogi v procesu samoupravnega in političnega odločanja. Rezultati v tem kontekstu so bili ugodno ocenjeni, poročila pa naštevajo tudi mnoge probleme, zlasti pri zagotavljanju financiranja in delovanja kulturnih institucij in dejavnosti.¹⁸

Kulturna skupnost Slovenije je v okviru svojega letnega programa dela sprejemala tudi poseben program za kulturni razvoj narodnosti v SR Sloveniji. V tem kontekstu so bile opredeljene konkretne naloge, akcije, prireditve in dejavnosti manjšinskih kulturnih organizacij, društev in institucij ter njihovo financiranje. Izhajajoč iz teh programov je kulturna skupnost sprejemala tudi svoja letna poročila, v katerih je ocenjevala uspešnost pri uresničevanju svojih programov na različnih področjih.

Opisana kulturna politika in upravno-organizacijska struktura, ki sta se oblikovali po letu 1974 pomenita pomemben premik in uveljavitev novega koncepta razvoja odnosov med manjšino in večino ter novo kvaliteto v manjšinski politiki držav. Manjšine so opredeljene kot aktivni subjekti, njihove institucije in oblike (samoupravnega) organiziranja pa dobijo neposredno mesto in vlogo v političnem sistemu in procesu samoupravnega in političnega odločanja - zlasti še na lokalni ravni. Pri tem že sama uradna politika opozarja na vrsto problemov in nedoslednosti, ki so povezane s konkretnim uresničevanjem sistema. Med njimi navaja pomanjkanje sredstev in pogojev za zadovoljitev vseh specifičnih manjšinskih potreb in interesov na področju kulture, različne nesporazume, pomanjkanje interesa ljudi za funkcioniranje predvidenega sistema, itd.

Tako kot zvezna ustava, je tudi slovenska republiška ustava poudarjala pravico pripadnikov drugih narodov in narodnosti Jugoslavije do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku v skladu z zakonom. (213. člen) Problematiko pripadnikov drugih jugoslovanskih

¹⁷ Podrobneje o tem glej, npr.: Poročilo o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti v Socialistični republiki Sloveniji v obdobju 1981-1985 / Relazione sulla realizzazione dei diritti particolari degli appartenenti alle nazionalità Italiana ed Ungereze nella Repubblica Socialista di Slovenia nel periodo 1981-1985 / Beszamolo a Szloven SZK-BEN elo olasz es Magzar nemzetiseg kulon jogainak megvalositasarol az 1981-1985-os idoszakban. Ljubljana: Skupščina Socialistične republike Slovenije / Assemblée della Repubblica Socialista di Slovenia / A Szloven szocialista kotársasag kepviselőháza, 1986, str. 17-19. (V nadaljevanju: Poročilo 1986)

¹⁸ Glej npr.: Poročilo 1986, str. 39-42.

narodov in narodnosti so vsaj občasno obravnavali različni politični forumi, ki so poudarjali pomen ustavno razglašeni načel. V večjih krajih, kjer je živel večje število pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, so v osnovnih šolah poleg slovenskih oddelkov organizirali posebne oddelke - pretežno s srbsko-hrvaškimi učnimi jeziki. Na svojo željo so starši otroke lahko vpisovali v te posebne oddelke, v katerih so se učili svojega jezika in kulture.¹⁹ V Sloveniji so pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti ustanovili tudi svoja kulturna društva in klube, da bi ohranjali in razvijali svojo kulturo in tradicije. Njihovo delovanje in financiranje je potekalo na enak način in ob enakih pogojih, kot je to veljalo za ljubiteljsko kulturo v Sloveniji nasploh.

Če bi iskali bistveno skupno značilnost povojnega razvoja v jugoslovanski federaciji z gledišča slovenske kulturne politike in še zlasti manjšinske kulturne politike, bi lahko ugotovili, da je to težnja po samobitnosti in večji samostojnosti. Tudi dejansko je zgodovinski razvoj potekal v tej smeri zlasti po sprejemu "nove" ustave SFRJ in republiških ustav leta 1974. Težnje po samobitnosti in samostojnosti slovenske kulture ter zavest o nujnosti ustreznega položaja in zaščite (avtohtonih) narodnih manjšin so opredeljevale in pogojevale tudi proces demokratizacije v Sloveniji v osemdesetih letih ter osamosvajanje Slovenije v začetku devetdesetih let.²⁰

Vse globlja ekonomska in družbena kriza v Jugoslaviji v osemdesetih letih ter specifičen družbeni in politični razvoj v Sloveniji so bile okoliščine, v katerih se je v Sloveniji začel pojavljati in uveljavljati politični strankarski pluralizem. Vse pogostejše in močnejše so postajale tudi zahteve po večji avtonomiji in samostojnosti Slovenije in po upoštevanju slovenskih specifičnosti v jugoslovanski federaciji. Ustavni amandmaji k slovenski ustavi iz leta 1974, ki jih je Skupščina SR Slovenije sprejela v letih 1989-1991, so postavili ustavni temelj za uveljavljanje političnega pluralizma in slovenske samostojnosti.²¹ Sprejem ustave Republike Slovenije decembra 1991 lahko označimo kot konec prehodnega obdobja ter formalni in tudi dejanski začetek obdobja demokratičnega parlamentarizma v Sloveniji, ki je medtem postala neodvisna in suverena država.

Z gledišča obravnavane problematike slovenske manjšinske kulturne politike, kaže v prehodnem obdobju demokratizacije omeniti zlasti naslednje štiri ključne dogodke:

- Leta 1989 je republiška skupščina sprejela ustavne amandmaje IX-LXXXIX²² k ustavi SR Slovenije iz leta 1974, ki so postavili ustavno podlago za uresničevanje političnih in gospodarskih reform v Sloveniji ter za njeno večjo samostojnost,²³ prav tako pa so

¹⁹ Pogosto se je dogajalo, da starši, pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki so živeli v Sloveniji, svojih otrok niso vpisovali v posebne oddelke osnovnih šol s srbsko-hrvaškimi učnimi jeziki. Za takšno prakso bi lahko navedli različne vzroke, ki pa jih je v praksi težko ugotoviti. Takšna odločitev staršev je bila vsaj v posameznih primerih pogojena z nekoliko negativnim stališčem nekaterih okolij do takih posebnih oddelkov, pretežno pa je bil vzrok zanjo razmišljanje staršev, da bodo imeli njihovi otroci v Sloveniji boljše možnosti za uspeh, integracijo v družbo in uveljavitev, če bodo obiskovali in končali slovenske šole.

²⁰ Glej npr.: ŽAGAR, 1995.

²¹ Vsekakor so amandmaji k ustavi SR Slovenije iz leta 1974, ki jih je po letu 1989 sprejela slovenska skupščina bistveno presegli okvir ustavnih amandmajev k ustavi SFRJ iz leta 1988, ki pa so vseeno odprli ekonomski in politični prostor za reforme. Prav zato, ker so bili slovenski ustavni amandmaji dejansko pomemben korak naprej v primerjavi z zveznimi, ob katerih je bilo le zelo težko najti potreben konsenz in so bili izraz kompromisov, s katerimi ni bil v Jugoslaviji zadovoljen nihče, so slovenske amandmaje kritizirali - zlasti v Srbiji in v nekaterih zveznih institucijah. Sloveniji so tako očitali, da s svojimi ustavnimi amandmaji razbija jugoslovansko federacijo, vendar pa je zlasti sprejem nove srbske in hrvaške ustave leta 1990 dejansko pomenil z normativnega gledišča odločilen poseg v zvezno ustavno ureditev ter začetek konca jugoslovanske federacije zasnovane na ustavi iz leta 1974.

²² Ustavni amandmaji IX-LXXXIX k Ustavi Socialistične Republike Slovenije. Uradni list SRS, št. 32/1989.

opredelili tudi položaj in posebne pravice italijanske oziroma madžarske narodnosti in njihovih pripadnikov v novih pogojih večstrankarske demokracije. Pri tem so ustavni amandmaji upoštevali dotedanji razvoj in sprejeli "pozitivni koncept zaščite (avtohtonih) manjšin" v Sloveniji kot svoje politično izhodišče. Amandma LV je dopolnil in spremenil 250. in 251. člen republiške ustave iz leta 1974 ter poudaril povezanost obeh narodnosti z večinskim slovenskim narodom in njuno avtohtonost. Poleg tega, da je uresničevanje posameznih pravic prilagodil novim ustavnim okvirom, je ta amandma izrecno zagotovil uresničevanje opredeljenih posebnih pravic obeh narodnosti ne glede na število njihovih pripadnikov. četrta podtočka prve točke amandmaja LXVII je določala, da mora Slovenija z zakonom urediti način uresničevanja posebnih pravic Romov. Šesta točka amandmaja XXXVI pa je določala, da imata "italijanska oziroma madžarska narodnost... vsaka vsaj po enega delegata v vsakem zboru Skupščine Socialistične republike Slovenije" ter da morata biti na "območjih, kjer živijo skupaj s pripadniki slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, ... v skupščinah občin ustrezno zastopani ti narodnosti."

- V deklaraciji o dobrih namerah²⁴ ob plebiscitu o slovenski samostojnosti v decembru 1990, ki jo je slovenska skupščina sprejela 6. decembra 1990, je slovensko vodstvo med drugim obljubilo, da se zaradi plebiscitne odločitve o samoodločbi ne bo poslabšal položaj pripadnikov narodnosti (avtohtonih narodnih manjšin) v Sloveniji. Poleg tega se je Slovenija zavezala, da ne bo kršila pridobljenih pravic pripadnikov vseh drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji, vključno s pravicami do celovitega kulturnega in jezikovnega razvoja ter možnostjo, da pridobijo slovensko državljanstvo, če to želijo.

- V deklaraciji o neodvisnosti²⁵ in temeljni ustavni listini o neodvisnosti in suverenosti Republike Slovenije,²⁶ ki ju je Skupščina republike Slovenije sprejela 25. junija 1991 na podlagi plebiscitne odločitve slovenskega naroda in državljanov Slovenije in skladno z mednarodnimi obveznostmi, Slovenija zagotavlja uresničevanje in zaščito temeljnih človekovih pravic in svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo etnično pripadnost in brez vsakršne diskriminacije. Posebej poudarja, da so italijanski in madžarski narodnostni skupnosti ter njihovim pripadnikom, ki živijo v Sloveniji, zagotovljene vse posebne pravice, ki jih določa veljavna slovenska ustava, ter pravice, ki jih priznavajo za Slovenijo obvezujoči mednarodni sporazumi. (Točka III Temeljne ustavne listine)

- Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela zakon o državljanstvu,²⁷ ki je v svojem 40. členu določil poseben postopek za pridobitev slovenskega državljanstva z naturalizacijo za vse tiste jugoslovanske državljane, ki so v času plebiscita imeli stalno

²³ Takšno ravnanje je bilo odraz zavesne odločitve takratnega slovenskega političnega vodstva, da je potrebno v Sloveniji, ki se opredeljuje kot pravna država, reforme izpeljati ob upoštevanju in v skladu z veljavno ustavno ureditvijo. Takšno usmeritev je potrdila in nadaljevala Slovenija tudi po izvedbi prvih večstrankarskih volitev spomladi leta 1990, ko je na oblast prišla nova koalicijska vlada dotedanjih opozicijskih strank. Kljub poudarjeni težnji po osamosvajanju je tudi nova koalicijska vlada poudarjala, da je potrebno spremembe izpeljati skladno z veljavno ustavno ureditvijo. (Glej npr.: ŽAGAR, 1995, str. 251-256.)

²⁴ Deklaracija o namerah Skupščine Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 44/1990.

²⁵ Deklaracija ob neodvisnosti, Uradni list RS, št. 1 (leto 1)/1991.

²⁶ Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 1 (leto 1)/1991.

²⁷ Zakon o državljanstvu Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 1 (leto 1)/1991.

²⁸ Ta člen zakona je bil kasneje dopolnjen tako, da je Slovenija lahko odrekla državljanstvo tistim, ki so ak-

bivališče v Sloveniji, pa niso imeli slovenskega republiškega državljanstva. Vlogo za pridobitev državljanstva po tem členu je vložilo skoraj 170.000 ljudi in skoraj vsi prosilci, katerih vloge so bile popolne in v skladu s tem členom, so slovensko državljanstvo tudi dobili.²⁸

Po volitvah leta 1990 se je v Sloveniji začela tudi normativna in organizacijska preobrazba na področju kulture, ko sta novo organiziranje in način odločanja nadomestila dotedanje samoupravno organiziranje in odločanje. V tem kontekstu se je zlasti okrepila vloga resornega ministra in republiškega sekretariata oziroma ministrstva za kulturo, ki je začelo pripravljati letni republiški program kulture, v okviru katerega so bili posebej opredeljeni tudi: program kulturne dejavnosti italijanske in madžarske narodnostne manjšine, kulturni stiki s Slovenci v zamejstvu in po svetu ter za te dejavnosti predvidena proračunska sredstva.²⁹

2.2. Ustavna ureditev in temeljna izhodišča za oblikovanje kulturne politike na področju kulturne dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji

Ustava Republike Slovenije iz leta 1991³⁰ je sprejela in še bolj razdelala "pozitivni koncept zaščite" avtohtonih narodnih manjšin v Sloveniji. Značilnost tega koncepta je, da predvideva aktivno vlogo in zagotovljen vpliv etničnih manjšin v političnem procesu. Pri tem manjšine vzpostavi kot aktiven subjekt v demokratični pluralni družbi in poudarja dvojno naravo njihovih posebnih pravic. Aktiven subjekt in nosilec posebnih pravic sta namreč tako manjšinska skupnost kot kolektivni subjekt kot tudi sleherni pripadnik te manjšine kot posameznik (individualni subjekt). Poleg tega pozitivni koncept zaščite manjšin predvideva tudi aktivno vlogo države pri uresničevanju posebnih manjšinskih pravic in tudi pri zagotavljanju potrebnih pogojev za njihovo uresničevanje. V tem okviru obstaja obveznost države, da vodi aktivno politiko zaščite manjšin ter da s svojim delovanjem na podlagi ustavnih in zakonskih obveznosti zagotavlja uresničevanje zagotovljenih pravic.³¹

²⁸ Ta člen zakona je bil kasneje dopolnjen tako, da je Slovenija lahko odrekla državljanstvo tistim, ki so aktivno sodelovali v agresiji jugoslovanske armade na Slovenijo v juniju 1991.

²⁹ Glej npr.: *Republiški program kulture za leto 1991*. Ljubljana: Republika Slovenija - Republiški sekretariat za kulturo, maj 1991, str. 42-48.

³⁰ Ustava Republike Slovenije (1991), Uradni list Republike Slovenije, Leto I, št. 33/1991 z dne 23. 12. 1991.

³¹ Glej npr.: ŽAGAR, 1992, str. 11.

Ko "pozitivni koncept zaščite" (avtohtonih) narodnih manjšin primerjamo z "negativnim konceptom" manjšinske zaščite, lahko ugotovimo bistveno razliko v tem, da negativni koncept namreč predvideva, da država intervenira na podlagi zahtevka upravičenca le takrat, ko pride do konkretne kršitve posamezne z ustavo in/ali zakonodajo zagotovljene pravice. Pri opredeljevanju pozitivnega in negativnega koncepta zaščite manjšin so slovenski avtorji izhajali iz delitve pravic po statusu na pozitivne in negativne pravice, ki jo je uveljavil Jellinek. (Georg JELLINEK, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Zweite durchgesehene und vermehrte Auflage. Anastatischer Neudruck der Ausgabe von 1905. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1919, str. 87, 94-135.)

Ustava Republike Slovenije (1991)³² v 5. členu jamči pravice avtohtone italijanske in madžarske manjšine (narodnostne skupnosti) v Sloveniji. Poleg prepovedi diskriminacije in načela enakosti pred zakonom (14. člen), pravice do svobodnega izražanja pripadnosti k svojem narodu ali narodni skupnosti, do gojitve in izražanja svoje kulture ter uporabe svojega jezika (61. člen), pravice do uporabe svojega jezika in pisave v uradnih postopkih (62. člen), prepovedi spodbujanja k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanja narodnega, rasnega, verskega ali druge sovraštva in nestrpnosti (63. člen), ustava določa tudi posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Tako 64. člen opredeljuje njihove kulturne in jezikovne pravice, pravico do svobodne uporabe narodnih simbolov, pa tudi pravico, da razvijajo svoje gospodarske, kulturne in znanstveno-raziskovalne dejavnosti. Narodnima skupnostma in njunim pripadnikom zagotavlja pravico do stikov in sodelovanja z njunima matičnima državama. Poleg tega pa določa obveznost slovenske države, da uveljavljanje teh pravic gmotno in moralno podpira. Ustava nadalje predvideva njihovo samoupravno organiziranje ter možnost, da država pooblasti njihove samoupravne skupnosti za opravljanje posameznih nalog iz državne pristojnosti, pri čemer mora država zagotoviti sredstva za njihovo uresničevanje. Ustava prav tako zagotavlja neposredno zastopanje avtohtonih narodnih skupnosti v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru ter vzpostavlja inštitut "manjšinskega veta" v državnem zboru (parlamentu) v zadevah, ki zadevajo zgolj manjšine. Ustava posebej poudarja, da so pravice manjšin zagotovljene ne glede na število pripadnikov obeh avtohtonih manjšin. Podrobneje 80. člen ustave določa, da se v državni zbor "vedno izvoli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti."

Upošteva specifično situacijo romskih skupnosti v Sloveniji ustava v 65. členu nadalje določa, da bo položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji uredil zakon.

Slovenska ustava v 5. členu opredeljuje tudi odgovornost in skrb slovenske države za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce po svetu, zlasti še za pospeševanje njihovih stikov z domovino. V drugem odstavku tega člena vsebuje ustava specifično določbo, da "Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti," pri čemer vrsto in obseg teh pravic in obveznosti določa zakon. Tovrstne ustavne določbe so v svetu redke, vendar pa je takšna ureditev precej bolj razumljiva, če upoštevamo dejstvo, da skoraj tretjina Slovencev živi zunaj meja slovenske države.³³

Slovenska ustava iz leta 1991 ne vsebuje nobenih posebnih določb, ki bi se nanašale na imigrante in imigrantske skupnosti v Sloveniji, kaže pa ob tem omeniti splošne določbe 61. in 62. člena ustave, ki zagotavljajo svobodo izražanja narodne pripadnosti in pravico

³² Členi Ustave Republike Slovenije iz leta 1991, ki se nanašajo na zaščito, položaj in posebne pravice manjšin oziroma na odgovornost slovenske države za Slovence zunaj meja ožje domovine, so navedeni v prilogi.

³³ Tako v Italiji živi 100-120.000 Slovencev, v Avstriji 50-60.000 in na Madžarskem cca. 5.000 Slovencev. ki jih štejemo za pripadnike tradicionalnih avtohtonih slovenskih etničnih manjšin v sosednjih državah - zamejce. Poleg tega živi na Hrvaškem približno 25.000 Slovencev, med katerimi je večina imigrantov, ki živijo v večjih hrvaških mestih. Če si pogledamo, kje živijo Slovenci v drugih državah, potem lahko ugotovimo, da jih na drugih ozemljih nekdanje Jugoslavije živi 15-20.000, v drugih evropskih državah kakšnih 100.000, v ZDA 300.000, v Kanadi 30.000, prav tako 30.000 v Argentini, kakšnih 25.000 Slovencev pa živi v Avstraliji. (*Ethnic Minorities in Slovenia: On the occasion of The 6th European Conference of Border Regions in Ljubljana, 13-15 October 1994*, Ljubljana: Institute for Ethnic Studies / Information Bureau - Government of the Republic of Slovenia, 1994, str. 10.)

do uporabe svojega jezika in pisave. Te ustavne določbe so tudi normativno izhodišče za razvoj kulturnih dejavnosti in urejanje problematike imigrantov in imigrantskih skupnosti. Pri tem je pomembno opozoriti, da je v letu 1992 republiški program kulture prvič predvidel sicer relativno majhna (rezervirana) sredstva za kulturno dejavnost imigrantskih skupnosti v Sloveniji³⁴ ter da Ministrstvo za kulturo – zlasti še pri delu že omenjene strokovne skupine – tej problematiki namenja precej pozornosti v okviru oblikovanja predlogov za financiranje kulturne dejavnosti narodnih manjšin, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev.³⁵

Skladno z ustavo in veljavno zakonodajo imajo ključne pristojnosti pri opredeljevanju in uresničevanju slovenske nacionalne kulturne politike in s tem tudi manjšinske kulturne politike Državni zbor, vlada in slovenski kulturni minister oziroma Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije kot najvišji resorni upravni organ. Državni zbor določa slovensko kulturno politiko, nadzoruje in ocenjuje njeno uresničevanje ter v okviru državnega proračuna vsako leto sprejme kulturni proračun. Predlagatelj večine parlamentarnih odločitev je Ministrstvo za kulturo. Vlada, kulturni minister in Ministrstvo za kulturo so odgovorni za uresničevanje sprejete politike in odločitev Državnega zbora, hkrati pa v okviru svojih pristojnosti oblikujejo podzakonsko normativno ureditev na področju kulture in sprejemajo ukrepe, ki so potrebni za uresničevanje kulturne politike. Državni zbor, vlada in ministrstvo lahko oblikujejo tudi različna delovna in posvetovalna telesa, ki se ukvarjajo s kulturo, ter z zakonom, ustanovitvenim aktom ali sklepom določijo njihovo delo in pristojnosti. Zlasti so pomembni različni sveti, strokovni sveti, strokovne skupine in komisije, ki naj bi s svojo strokovnostjo in vključevanjem različnih interesov (kot svetovalna telesa in oblike “(neo)korporativnega odločanja”) prispevali tudi k boljši kvaliteti predlogov za odločanje in k boljšim odločitvam na področju kulture.³⁶

2.3. Naslovniki (predmet, subjekti) manjšinske kulturne politike v Republiki Sloveniji: avtohtone narodne manjšine (narodne skupnosti), romska skupnost, druge manjšinske etnične skupnosti in priseljenci

Temeljni cilj slovenske manjšinske kulturne politike je zagotavljanje nujnih pogojev in (so)financiranje tistih kulturnih dejavnosti, ki so pomembne za ohranjanje in razvoj specifičnih (manjšinskih) etničnih kultur in bogastva kultur (večkulturnosti in interkulturnosti) v Sloveniji ter za ohranjanje in razvoj slovenske kulture zunaj meja slovenske države – v zamejstvu in po svetu. Konkretni cilji slovenske manjšinske kulturne politike so različni in specifični, saj se s časom spreminjajo in so odvisni od specifičnih okoliščin, potreb in interesov posameznih skupnosti, ki so opredeljene kot ciljne skupine, v določenem obdobju. Zato je potrebno operacionalizacijo manjšinske kulturne politike vedno znova sproti prilagajati specifični situaciji, potrebam in interesom posamezne sk-

³⁴ *Republiški program kulture za leto 1992*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, april 1992, str. 64, 67.

³⁵ Večina sredstev za kulturno dejavnost priseljencev oz. imigrantskih skupnosti (t.i. “novih” oz. “novodobnih” manjšin) v Sloveniji se nameni za kulturno dejavnost pripadnikov nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki živijo v Sloveniji, vključno s tistimi, ki so si v skladu z zakonom o državljanstvu pridobili slovensko državljanstvo. (Glej npr.: *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998*, str. 144-146.)

³⁶ Glej npr. Žagar, 1994, str 61-62, 136

upnosti, da bi s sprejetimi in uveljavljenimi ukrepi ter z razpoložljivimi sredstvi lahko dosegli optimalne rezultate in v kar največji meri uresničili zastavljene konkretne cilje.

Če se omejimo na slovensko manjšinsko kulturno politiko v tistem segmentu, ki se nanaša na ozemlje Republike Slovenije, kaže posebno pozornost nameniti uresničevanju ustavnih obveznosti do avtohtonih italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Kot sem že navedel, slovenska ustava podrobno opredeljuje poseben položaj in pravice teh dveh avtohtonih narodnih manjšin (kot skupnosti in kolektivnih subjektov) in njihovih pripadnikov (kot posameznikov). Posebne pravice in položaj, opredeljeni v 64. členu ustave, so manjšinama in njihovim pripadnikom zagotovljene ne glede na njihovo število.¹⁷ Obe tradicionalni narodni manjšini, ki živita strnjeno ob slovensko-italijanski oziroma slovensko-madžarski meji, sta tradicionalno sooblikovali kulturo na območju svoje poselitve, hkrati pa – neposredno in posredno – s svojo kulturo prispevata k večkulturnosti slovenskega ozemlja. V okviru svojih ustavnih obveznosti Republika Slovenija skrbi tako za obstoj in razvoj kulturnih institucij in ustanov obeh avtohtonih narodnih skupnosti, kot tudi za zagotavljanje sredstev za različne (zlasti amaterske) kulturne dejavnosti obeh manjšinskih skupnosti na podlagi pripravljenih projektov in programov.

V 65. členu ustava Republike Slovenije določa, da bo položaj in posebne pravice "romskih skupnosti" v Sloveniji uredil zakon. Medtem je bila sprejeta odločitev, da bodo namesto posebnega zakona za celovito zaščito romske skupnosti posebne pravice in ukrepe vsebovali in zagotavljali posamezni področni zakoni, ki zadevajo uresničevanje položaja in pravic te skupnosti. Ugotovimo lahko, da v drugi polovici leta 1998 še vedno ni bila sprejeta zakonodaja, ki bi položaj in pravice romskih skupnosti v Sloveniji celovito uredila in zaščitila. Uveljavilo se je spoznanje, ki ga vedno znova poudarjata tudi strokovna skupina MK in Urad Vlade Republike Slovenije za narodnosti, da mora zakonska ureditev zaščite in pravic romskih skupnosti v Sloveniji upoštevati njihovo specifično situacijo v posameznih okoljih, značilnosti, razlike in podobnosti ter njihove specifične potrebe in interese. Zlasti različne institucionalne rešitve, ki smo jih v Sloveniji uveljavili za italijansko in/ali madžarsko avtohtono narodno manjšino, za posamezne romske skupnosti niso uporabne in primerne zaradi njihove bistveno drugačne situacije, položaja, organiziranosti, potreb in interesov. Romske skupnosti, ki so po številu svojih pripadnikov praviloma relativno majhne, pogosto ne živijo tradicionalno in strnjeno na določenem ozemlju, precej romskih družin pa še vedno nima stalnih bivališč. Problemi zagotavljanja zemljišč in lokacij za trajno naselitev romskih skupnosti in družin (pravica do bivališča) ter problematika ustreznega bivalnega okolja, nastanitve in bivalnih pogojev še vedno predstavljajo ključne probleme za romsko populacijo, ki niso ustrezno rešeni. Koncentracija njihove naselitve je v Sloveniji največja na Dolenjskem in v Prekmurju. Njihova etnična identiteta se šele postopoma razvija, počasi pa se krepi tudi njihova medsebojna povezanost in samoorganiziranje – zlasti še na kulturnem področju. Upamo lahko, da bo to zaustavilo trend izginjanja in siromašenja romskega jezika in tradicionalne kulture v Sloveniji, ki ga zaznavamo pri proučevanju avtohtonih romskih skupnosti. Pri ohranjanju in razvoju romske kulture se namreč pojavlja vrsta težav (pomanjkanje finančnih sredstev, problem zagotovitve potrebnih prostorov, pomanjkanje ustrezno usposobljenih in za delo pripravljenih kadrov, organizacijske in druge težave, itd.), med katerimi kaže omeniti tudi odklonilni odnos okolja do Romov in zlasti njihovega tradicionalnega (načina) življenja. Pri obravnavanju problematike Romov in romske kulture moramo upoštevati

¹⁷ To je še posebej pomembno, če upoštevamo, da obe avtohtoni narodni skupnosti predstavljata manj kot 0,6 % celotnega prebivalstva Slovenije. (Glej tabelo o etnični strukturi prebivalstva Slovenije v tabeli 1!)

tudi dejstvo, da Romov, ki so se "priselili" v okolico nekaterih večjih mest (praviloma zunaj tradicionalnih poselitvenih območij avtohtonih Romov) in ki so prišli predvsem iz različnih območij nekdanje jugoslovanske federacije, ob uveljavljenih kriterijih ne štejemo za avtohtone Rome v Sloveniji, ampak jih moramo glede na njihov status obravnavati kot eno od obeh (pod)kategorij (i)migrantov, ki jih opredeljujem v nadaljevanju.³⁸

Poleg omenjenih avtohtonih etničnih manjšinskih skupnosti, v Sloveniji živi še manjše število Avstrijcev in Nemcev (nemško govorečih prebivalcev), Židov ter majhne skupnosti avtohtonih Hrvatov (ob slovensko-hrvaški meji) in Srbov (v Beli krajini).³⁹ Te skupnosti so številčno zelo majhne, poleg tega pa praviloma njihovi pripadniki živijo razpršeni na ozemlju Slovenije. Prav zato zanje ni predvidena posebna ustavna ali zakonska manjšinska zaščita na individualni ali kolektivni ravni, kot slovenskim državljanom pa so jim zagotovljene vse že omenjene ustavno zajamčene pravice in svoboščine.⁴⁰ Skladno s svojo manjšinsko kulturno politiko bo slovenska država podprla prizadevanja za ohranitev in razvoj njihove specifične etnične kulture in identitete — še posebej, ko gre za njihovo amatersko kulturno dejavnost. V zadnjem času je bilo — tudi ob pritiskih iz sosednje Avstrije (in občasno tudi iz Nemčije) — največ razprav o obstoju "nemško govoreče" skupnosti v Sloveniji in o zagotavljanju posebnih manjšinskih pravic zanje. Kot so pokazale raziskave, med katerimi kaže omeniti zlasti tisto, ki jo je vodil dr. Dušan Necak, gre za relativno majhno skupnost, ki je notranje izrazito heterogena in katere pripadniki živijo razpršeno na ozemlju Slovenije. Raziskave kažejo, da velik del pripadnikov te skupnosti v Sloveniji dejansko sodi v kategorijo (relativno nedavnih) "priseljencev."⁴¹ Pričakujemo lahko, da bo tudi problematiko "nemško govoreče" skupnosti Slovenija razreševala v okviru manjšinske kulturne politike s podporo prizadevanjem za ohranitev in razvoj specifične kulture te skupnosti. Posebej pa kaže ob tem opozoriti še na dejstvo, da se društva in pripadniki "nemško govoreče" skupnosti in drugih v tem odstavku omenjenih skupnosti vse do leta 1998 niso odzivali na redne razpise MK s svojimi vlogami za financiranje njihovih dejavnosti.

Slovenska ustava in zakonodaja ne predvidevata posebne zaščite in pravic za imigrante (kot posameznike) in imigrantske skupnosti (kot kolektivne subjekte). Vseeno je ta problematika še kako aktualna, saj imigranti predstavljajo že več kot 11 % etnično sicer dokaj homogenega prebivalstva Slovenije. V kategorijo imigrantov namreč lahko uvrstimo vse tiste posameznike, ki so se v Slovenijo priselili relativno nedavno — praviloma po drugi svetovni vojni, ki se pojavlja kot nekakšen logičen zgodovinski mejnik. Za potrebe slovenske kulturne politike in tudi upoštevanje različen pravni status posameznikov, ki smo jih v to kategorijo uvrstili, kaže imigrante obravnavati različno in pri tem

³⁸ Čeprav ni nekih splošno priznanih in uveljavljenih objektivnih kriterijev, na podlagi katerih bi bilo mogoče opredeliti avtohtonost (naselitve) posameznih etničnih skupnosti v določenem okolju, se je poleg strnjjenosti tradicionalne naselitve (ki jo kot kriterij postavljajo nekateri avtorji) uveljavil zlasti časovni kriterij. Pri tem je časovni kriterij za ugotavljanje avtohtonosti dokaj neopredeljen, velja pa, naj bi od naselitve na nekem ozemlju minile najmanj dve ali tri generacije, da bi neko skupnost sploh lahko začeli opredeljevati kot avtohtono v tem okolju. (Glej npr.: *World Directory of Minorities* (1990). Longman international refence. Edited by: Minority Rights Group. London, UK: Longman, 1990, str. xiv.)

³⁹ Pri tem je potrebno opozoriti, da je večina Hrvatov in Srbov, ki živijo v Sloveniji in jih prikazujejo popisi prebivalstva, prišla v Slovenijo po drugi svetovni vojni, da živijo razpršeno na celotnem ozemlju Slovenije, pri čemer je njihova gostota poselitve največja v velikih mestih in industrijskih središčih, in da poleg tega tudi po času svojega bivanja v Sloveniji (še) ne sodijo med avtohtono prebivalstvo — tudi če vzamemo za avtohtonost kriterij čas dveh ali treh generacij od naselitve v novem (imigrantskem) okolju, ki smo ga omenili že v prejšnji opombi.

⁴⁰ Gre zlasti za 61. in 16. člen ustave Republike Slovenije (1991).

razlikovati vsaj dve različni (pod)kategoriji, pri čemer kot kriterij uporabljamo državljanstvo Republike Slovenije.

Tako večina imigrantov v Sloveniji sodi v prvo (pod)kategorijo, ki ne ustreza tradicionalnemu pojmovanju priseljencev (imigrantov in imigrantskih skupnosti) v zahodni Evropi, saj gre za državljane Republike Slovenije. V tej skupini večino predstavljajo pripadniki (drugih) nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti (narodnih manjšin), ki so se v Slovenijo priselili iz drugih delov jugoslovanske federacije predvsem po drugi svetovni vojni in ki so po osamosvojitvi Slovenije pridobili slovensko državljanstvo po že omenjenem 40. členu zakona o državljanstvu. Ti imigranti imajo kot slovenski državljani vse individualne pravice vključno z državljanskimi pravicami, omenili pa smo že, da slovenska ustava in zakonodaja zagotavljata poseben položaj in zaščito le za avtohtone etnične manjšine. Prav zato, ker so pridobili slovensko državljanstvo, je položaj teh imigrantov in njihovih skupnosti precej boljši, kot to velja za imigrante v drugih državah, ki praviloma niso državljani držav, v katerih živijo in zato tudi ne morejo pridobiti državljanskih (političnih) pravic. Da bi poudarili zlasti to temeljno razliko v primerjavi s tradicionalno opredelitvijo priseljencev — (i)imigrantov in imigrantskih skupnosti v zahodni Evropi — predlagajo imigranti, ki imajo slovensko državljanstvo, da bi jih uradno (vsaj za potrebe slovenske manjšinske kulturne politike) opredelili kot pripadnike "drugih manjšinskih etničnih skupnosti" v Sloveniji. Takšna odločitev bi pomenila uradno priznavanje spremenjenih družbenih razmer in situacije v sodobnem svetu, ko povečana mobilnost ljudi in intenzivne migracije znotraj posameznih držav in v mednarodnih okvirih povzročajo nastajanje "novodobnih manjšinskih skupnosti" v imigrantskih družbah. Z uradnim priznanjem obstoja "drugih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji" bi pridobili tudi formalne podlage za oblikovanje specifične manjšinske kulturne politike na tem področju.

V Sloveniji obstajajo tudi "tipični" imigranti – priseljenci, ki nimajo slovenskega državljanja, imajo pa v Sloveniji stalno ali začasno bivališče. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve se postopoma veča tudi število teh priseljencev. Med njimi so poleg pripadnikov nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti vse bolj številni imigranti iz drugih okolij, tudi iz zunajevropskih držav. Značilno je, da so "tipični" priseljenci v Sloveniji še vedno zelo maloštevilni in da je njihova poselitev zelo razpršena, tako da v večini primerov komajda lahko govorimo tudi o priseljenjskih skupnostih. Poleg tega je etnična struktura priseljencev izrazito pluralna, z razvojem pa se ta različnost še povečuje.

Slovenija dejansko namenja le minimalna sredstva za kulturne dejavnosti "drugih manjšinskih etničnih skupnosti" in "tipičnih" priseljencev, vendar pa koncept in celo obstoječi (minimalni) ukrepi presegajo uveljavljeno prakso v večini držav. Pri tem je potrebno poudariti, da večina držav ne pozna nobenih posebnih ukrepov za ohranjanje in razvoj kulture in kulturnih dejavnosti tistih pripadnikov različnih neavtohtonih manjšinskih skupnosti, ki pridobijo državljanstvo države, v kateri živijo. Tudi v tistih državah, kjer se pojavljajo posamezna razmišljanja v tej smeri, gre le za individualni pristop (torej za problematiko posameznika, ki po svojem etničnem izvoru ne pripada večinski skupnosti), nikakor pa ne razmišljajo o uveljavljanju kakršnekoli oblike kolektivne zaščite neavtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti kot "novodobnih manjšin." Ko gre za ukrepe slovenske manjšinske kulturne politike na področju kulturnih dejavnosti "tipičnih" priseljencev, prav tako lahko ugotovimo, da Slovenija sledi trendom razvoja v Evropi, čeprav

⁴¹ Glej: Dušan Nečak, ur., *"Nemci" na Slovenskem 1941-1955 : izsledki projekta*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998.

je seveda delež "tipičnih" priseljencev izjemno majhen. Sredstva, ki so tej dejavnosti namenjena, pa so verjetno še vedno precej manjša od potrebnih. čeprav kaže ugotoviti, da praviloma ni bilo prijav kulturnih društev "tipičnih" priseljencev na razpise Ministrstva za kulturo. Programi kulture oziroma (so)financiranja kulturnih dejavnosti in programov v Sloveniji namreč vključujejo po letu 1992 tudi sofinanciranje ljubiteljske kulturne dejavnosti priseljencev in imigrantskih skupnosti v Sloveniji, zlasti še financiranje klubov in društev priseljencev pripadnikov "drugih narodov in narodnosti" nekdanje jugoslovanske federacije.⁴²

V svetu se le zelo počasi in postopoma začenjajo uveljavljati minimalni standardi zaščite imigrantov kot posameznikov, zlasti ko gre za uveljavljanje temeljnih človekovih pravic tistih "tipičnih" priseljencev, ki nimajo državljanstva države, v kateri živijo. Razen v primeru kanadske politike multikulturalizma, ki poudarja raso, nacionalno, etnično in versko raznolikost kanadske družbe,⁴³ gre v večini primerov predvsem za (splošne) antidiskriminacijske ukrepe in zakonodajo, ki pa vseeno pomembno izboljšujejo položaj priseljencev.⁴⁴ Kadar obravnavajo problematiko — zlasti "tipičnih" — priseljencev, navadno na zahodu med bistvenimi problemi navajajo problem njihove integracije v imigrantske družbe in v tem kontekstu pridobitev državljanstva države, v kateri so se naselili. Prav gotovo pa v svetu ne obstaja pripravljenost, da bi v posameznih državah uveljavili in ustrezno pravno uredili zaščito "novih (novodobnih) etničnih manjšin" kot skupnosti ter s tem omogočali ohranjanje in (avtonomni) razvoj kulture imigrantov in njihovih skupnosti v imigrantskih družbah.⁴⁵ Kljub temu lahko upamo, da se bodo postopoma in počasi tudi za "nove manjšine" uveljavili vsaj nekateri (mednarodni) standardi zaščite, ki danes veljajo za tipične avtohtone narodne manjšine. Takšen razvoj bi lahko postal bolj verjeten, če se bodo vsaj posamezne države opredelile za multikulturalizem ter uveljavile koncepte večkulturnega razvoja, katerih bistvena značilnost je prepletanje tradicionalnih in novih kultur v posameznih etnično in kulturno pluralnih družbah.

V letih po razpadu jugoslovanske federacije pa se je zlasti zaradi vojne na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini slovenska kulturna politika na tem področju ukvarjala še z eno specifično ciljno populacijo, ki navadno ne sodi v sklop nacionalne manjšinske kulturne politike. šlo je namreč za populacijo beguncev. Za to ciljno populacijo slovenska manjšinska kulturna politika ni izoblikovala posebnega pristopa, ampak jih je večinoma obravnavala kar v sklopu "priseljenske problematike," pri čemer pa je seveda upoštevala njihov specifični položaj in status. V skladu z možnostmi je Slovenija poskusila zagotoviti tudi — vsaj minimalne — pogoje na področju kulture in izobraževanja za begunsko populacijo; pri tem je poskušala upoštevati tudi njihove specifične potrebe. čeprav se je število beguncev v Sloveniji v zadnjih letih bistveno zmanjšalo, bo problematika be-

⁴² Glej npr.: *Program financiranja kulturnih dejavnosti in projektov v letu 1993*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo. 1993. str. 52. 54-55.

⁴³ Glej npr.: Bill C-93. An Act for the preservation and enhancement of multiculturalism in Canada - The Canadian Multiculturalism Act. The House of Commons of Canada (2nd Session, 33rd Parliament, 35-36-37 Elizabeth II, 1986-87-88) - v *The Canadian Multiculturalism Act: A Guide for Canadians*. Ottawa, Ontario: Communications Branch - Multiculturalism and Citizenship Canada, 1990.

⁴⁴ Glej npr.: Jacqueline COSTA-LASCOUX. "Anti-Discrimination Legislation: Belgium, France, Netherlands. Committee of Experts on Community Relations." (Report prepared by Jacqueline COSTA-LASCOUX) Strasbourg: Council of Europe / Conseil de l'Europe (MG-CR (90) 2), 9 January 1990.

⁴⁵ Glej npr.: "Community and Ethnic Relations in Europe: Final Report of the Community Relations Project of the Council of Europe." Strasbourg: Council of Europe / Conseil de l'Europe. MG-CR(91) 1 final E. 1991.

guncev ostala aktualna tudi v prihodnosti. Kot je to praksa na zahodu, lahko pričakujemo, da se bo tudi v Sloveniji povečalo število beguncev iz neevropskih držav. Upošteva se prakso drugih držav bo verjetno tudi v Sloveniji begunska problematika – vključno s kulturno problematiko – predmet posebne politike in obravnavanja, zato je tudi v svojem prispevku ne obravnavam podrobneje v okviru slovenske manjšinske kulturne politike.

2.4. Usmeritve, načela in cilji (manjšinske) kulturne politike ter kriteriji (merila) in način odločanja o (so)financiranju kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji

Za slovensko manjšinsko kulturno politiko v obdobju po drugi svetovni vojni je značilen kontinuiran razvoj, ki temelji na pojmovanju avtohtonih narodnih manjšin in sploh manjšinskih etničnih skupnosti kot avtonomnih in enakopravnih subjektov in partnerjev. V samostojni Sloveniji še nismo sprejeli formalnih dokumentov, ki bi opredeljevali temeljne usmeritve, načela in cilje nacionalne manjšinske kulturne politike. Vseeno pa bi iz obstoječih dokumentov, izjav državnih funkcionarjev in iz prakse, ki jo oblikuje zlasti Ministrstvo za kulturo, lahko izluščili zlasti naslednje temeljne značilnosti, usmeritve, načela in (dolgoročne) cilje slovenske manjšinske kulturne politike:

- Slovenija je, kljub temu da je njeno prebivalstvo etnično dokaj homogeno, kulturno in etnično pluralno in pestro okolje, v katerem poleg slovenske kulture obstajajo in ustvarjajo še kulture:

- avtohtonih narodnih manjšin (italijanske in madžarske narodne skupnosti),
- drugih avtohtonih (manjšinskih) etničnih skupin, med katere poleg romske skupnosti, ki ima zaradi navedbe v ustavi poseben položaj, sodijo še druge avtohtone etnične skupnosti v Sloveniji, ki sem jih že navedel,
- "drugih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji," katerih pripadniki so slovenski državljani, ki pa so se v Slovenijo priselili relativno nedavno (in jih torej na podlagi predstavljenih kriterijev ne moremo uvrstiti med avtohtone skupnosti), in
- priseljencev, ki živijo v Republiki Sloveniji, pa (še?) nimajo slovenskega državljanstva ali ga morebiti ne želijo pridobiti.

Poleg navedenih kultur so v slovenskem prostoru prisotne tudi še druge kulture, ki so navzoče prek različnih oblik sodelovanja in kulturne (iz)menjave, množičnih medijev in komunikacijskih sistemov (npr. Internet). Slovenija je tradicionalno bila in še bolj postaja večkulturna skupnost, za katero sta značilna bogastvo in ustvarjalno prepletanje različnih kultur. Pri tem je zlasti pomembno, da se pripadniki vseh kultur sproti seznanjajo s specifičnimi značilnostmi in naravo drugih kultur ter da imajo možnosti, da svojo kulturo predstavljajo drugim; ob tem mora biti zagotovljeno demokratično sožitje različnih kultur, ki mora temeljiti na toleranci in medsebojnem spoštovanju ter mora omogočati enakopravno sodelovanje. V tem okviru kot cilj slovenske manjšinske kulturne politike lahko opredelimo oblikovanje družbene kulture medsebojnega spoštovanja in enakopravnega sodelovanja različnih skupnosti in njihovih pripadnikov na področju kulture.

- Slovenska manjšinska kulturna politika je zasnovana na temeljnem konceptu, da je vsem manjšinskim etničnim skupnostim in njihovim pripadnikom ter priseljencem —

upoštevaje njihovo specifično situacijo, potrebe in interese — potrebno omogočiti osnovne pogoje za ohranjanje in razvoj njihove kulture in identitete. Slovenska kulturna politika za ta namen zagotavlja posebna namenska sredstva, za katera lahko, v okviru letnih javnih razpisov Ministrstva Republike Slovenije za kulturo na podlagi svojih kulturnih projektov in programov, zaprosijo upravičeni prosilci. Za ta sredstva lahko zaprosijo kulturna društva, organizacije in institucije italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in (tipičnih) priseljencev v Sloveniji, pa tudi ostali prosilci, ki za navedene ciljne skupine pripravljajo kulturne programe in aktivnosti, ki zadovoljujejo njihove specifične kulturne potrebe ter omogočajo ohranjanje in razvoj njihove specifične etnične kulture in identitete. Ta sredstva se skladno z razpisnimi pogoji in določenimi postopki dodeljujejo po posebnih merilih, ki jih je izoblikovala strokovna skupina Ministrstva za kulturo. Pri tem je potrebno poudariti, da gre za posebna dodatna namenska sredstva na področju kulturne dejavnosti navedenih etničnih skupnosti, saj te ter njihove kulturne organizacije in institucije lahko na enak način in pod enakimi pogoji kot vsi drugi prosilci v Republiki Sloveniji s svojimi kulturnimi projekti in programi kandidirajo na razpisih Ministrstva za kulturo za (so)financiranje kulturnih dejavnosti na vseh področjih, pri čemer pa zaradi svoje specifične situacije in problemov (materialni pogoji, kadri, objektivna kvaliteta dela, itd.) pogosto ne izpolnjujejo vseh zahtevanih pogojev.

- Avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost (manjšino) v Sloveniji, romsko skupnost in druge avtohtone etnične skupine v Sloveniji, druge neavtohtone manjšinske etnične skupnosti ter "tipične" priseljence in njihove skupnosti v Sloveniji slovenska manjšinska kulturna politika opredeljuje kot aktivne in avtonomne subjekte, ki morajo enakopravno sodelovati in sodelovati v procesu političnega odločanja o slovenski manjšinski kulturni politiki. Kot avtonomne in aktivne subjekte upošteva tudi avtohtone slovenske manjšine v sosednjih državah ter Slovence in njihove skupnosti po svetu. V tem kontekstu je cilj slovenske kulturne politike oblikovati takšno strukturo, mehanizme in kanale, ki bodo omogočali komunikacijo in prost pretok informacij v vseh smereh ter vključevanje specifičnih etničnih skupnosti, njihovih kulturnih institucij, organizacij in društev v proces pripravljanja in sprejemanja odločitev o slovenski nacionalni kulturni politiki in zlasti še o manjšinski kulturni politiki.

- Slovenska manjšinska kulturna politika si prizadeva za ohranitev in razvoj kulturne raznolikosti in bogastva v Sloveniji ter za ohranitev in razvoj kulturne in etnične identitete vseh (avtohtonih in neavtohtonih) manjšinskih etničnih skupnosti in njihovih pripadnikov. Pri tem se slovenska kulturna politika zaveda, da je kultura le en, čeprav izjemno pomemben in za ohranjanje njihove identitete celo ključen segment ohranjanja in vsestranskega razvoja teh skupnosti.

- V okviru koncepta policentričnega razvoja Slovenije, ki je v devetdesetih letih sicer manj poudarjen kot prej, je potrebno upoštevati ne le obstoj manjšinskih kultur, ampak tudi kulturno raznolikost in specifičnost slovenskih pokrajin. Skladno s svojimi ustavnimi obveznostmi pa slovenska manjšinska kulturna politika posebno pozornost namenja obstoju in razvoju identitete in kulture italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti ter romske skupnosti v Sloveniji. Pri tem podpira njihove kulturne institucije, organizacije in društva ter njihove programe in dejavnosti, še zlasti pa spodbuja njihovo amatersko kulturno dejavnost. Poleg tega skrbi tudi za ohranjanje in razvoj kulture drugih avtohtonih etničnih skupin, drugih manjšinskih etničnih skupnosti ter (tipičnih) priseljencev in imigrantskih skupnosti v Sloveniji.

- Slovenska manjšinska kulturna politika temelji na načelih enakopravnosti in nediskriminacije v kulturi. V tem kontekstu tudi zagotavlja pravico manjšinskih skupnosti, da na področju kulture sodelujejo z matičnimi državami svojega naroda. Spodbuja tudi neposredno (enakopravno) sodelovanje med različnimi manjšinskimi skupnostmi. Pri tem manjšine razume kot pomemben in aktivni dejavnik dvostranskega in večstranskega kulturnega sodelovanja med državami.

- Slovenska manjšinska kulturna politika se zavzema za ustrezen položaj in zaščito slovenskih avtohtonih manjšin v sosednjih državah ter za celovit razvoj njihove kulture. Pri tem lahko opozarja na rešitve in pozitivne izkušnje slovenske ustavne in zakonske ureditve ter predlaga naj tudi sosednje države uveljavijo podobne rešitve za urejanje položaja in zaščito slovenskih manjšin. V tem kontekstu zavrača načelo recipročnosti, če bi to pomenilo, da se katerikoli manjšinski skupnosti v katerikoli državi poslabša njen obstoječ položaj ali zoži krog njenih pridobljenih pravic.

- Slovenska manjšinska kulturna politika skrbi za sodelovanje na kulturnem področju med Slovenci po svetu ter za sodelovanje njihovih skupnosti s Slovenijo. V ta namen skrbi za vzpostavitev novih možnosti, kanalov in načinov za sodelovanje, še zlasti pa za razvoj amaterske kulturne dejavnosti kot pomembnega instrumenta ohranjanja slovenske identitete in kulture. V okviru dvostranskega sodelovanja s posameznimi državami si prizadeva tudi za izboljšanje položaja in možnosti kulturnega razvoja Slovencev in njihovih skupnosti po svetu.

- Izhajajoč iz koncepta "enotnega slovenskega kulturnega prostora" si slovenska manjšinska kulturna politika prizadeva vzpostaviti stalno komunikacijo in medsebojno sodelovanje med vsemi (slovenskimi in manjšinskimi) kulturnimi inštitucijami, društvi, klubi in posameznimi kulturnimi ustvarjalci, ki delujejo in ustvarjajo v Sloveniji, ter med kulturnimi institucijami, društvi, klubi in ustvarjalci v slovenskih skupnostih v tujini, tako med avtohtonimi slovenskimi manjšinami v sosednjih državah kot tudi med izseljeniškiimi skupnostmi po svetu.

Poleg navedenih temeljnih usmeritev, načel in ciljev slovenske manjšinske kulturne politike, bi bilo mogoče najti še vrsto dodatnih elementov in opredelitev, ki pogojujejo ukrepe kulturne politike, določajo konkretne cilje in zlasti usmerjajo (so)financiranje posameznih kulturnih dejavnosti. Konkretni cilji (so)financiranja posameznih kulturnih programov in dejavnosti manjšin in priseljencev v okviru slovenske manjšinske kulturne politike so zlasti ustvarjanje, ohranjanje in razvijanje potrebne infrastrukture (knjižnice in čitalnice, kulturni domovi, muzeji, založništvo, radijske in televizijske postaje oz. studii, itd.), spodbujanje lastne ustvarjalnosti vseh etničnih skupnosti in zlasti spodbujanje amaterske kulturne dejavnosti, vzgajanje, izobraževanje in usposabljanje potrebnih strokovnih kadrov, omogočanje kulturnih stikov z matičnimi državami in drugimi manjšinami ter vključevanje v širše mednarodno kulturno sodelovanje in izmenjave.

Ko gre za uresničevanje navedenih temeljnih usmeritev in načel ter splošnih in konkretnih ciljev slovenske manjšinske kulturne politike, lahko ugotovimo, da obstajajo relativno dobre in ustrezne pravne podlage, ki urejajo položaj in pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti ter njihovih pripadnikov. To velja tako za ustavno opredelitev obveznosti slovenske države na tem področju, kot tudi za zakonodajo, podzakonske akte in predpise lokalnih (samoupravnih) skupnosti. Kljub ustavni določbi, ki zagotavlja, da bo položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji uredil zakon, in kljub posameznim že sprejetim področnim zakonom, ki določene segmente te problematike bolj ali manj uspešno urejajo, pa lahko ugotovimo, da se celovita zakonodaja na

tem področju šele postopoma oblikuje, kar velja tudi za ustrezno urejanje te problematike v predpisih lokalnih skupnosti. Kot sem že omenil, pa v Sloveniji sploh še nimamo pravnih predpisov, ki bi ustrezno urejali problematiko drugih manjšinskih etničnih skupnosti in (tipičnih) priseljencev v Sloveniji in v tem okviru tudi njihovo kulturno dejavnost.

Tako kot za sprejemanje zakonodaje je Državni zbor pristojen tudi za določanje kulturne politike. V okviru pristojnosti ministrstva za kulturo je za sprejemanje odločitev pristojen in odgovoren minister, ki vodi delo tega resornega upravnega organa. Tako minister sprejema tudi odločitve o (so)financiranju kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji.

Na Ministrstvu za kulturo so se razvile različne organizacijske oblike in načini dela, ki zagotavljajo redno srečevanje in pretok informacij med ministrstvom in predstavniki avtohtonih narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Sloveniji. Ministrstvo je uveljavilo prakso, da se s predstavniki teh subjektov tudi usklajuje predlog proračunskega (so)financiranja njihove dejavnosti v okviru programa ministrstva. Tovrstni usklajevalni delovni sestanki so postali uveljavljena oblika delovanja na Ministrstvu za kulturo.

Minister za kulturo je leta 1995 ustanovil strokovno skupino za kulturo avtohtonih narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji kot posvetovalni organ ministra. Ta strokovna skupina kot posvetovalno strokovno telo pomaga oblikovati strokovne podlage za politično odločanje na tem področju ter ministru in pristojnim institucijam predlaga (so)financiranje posameznih kulturnih dejavnosti, sprejem potrebnih ukrepov kulturne politike in (po potrebi) tudi način njihovega uresničevanja. Pred ustanovitvijo strokovne komisije je na MK to področje pokrivala strokovna služba ministrstva, v okviru katere je na tem področju uspešno delala mag. Suzana Čurin Radovič, ki je kasneje postala tudi sekretarka strokovne komisije. Po ustanovitvi strokovne skupine je ta na podlagi vsakoletnega razpisa MK in prispelih vlog upravičenih prosilcev pripravila predlog za (so)financiranje kulturnih dejavnosti avtohtonih narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji v določenem letu, na podlagi katerega je minister sprejel svojo odločitev. Pri tem kaže poudariti, da so praviloma ministri za kulturo v celoti upoštevali predloge strokovne skupine za (so)financiranje. Manj je bila ta skupina uspešna pri svojih predlogih za povečanje sredstev oziroma deleža proračunskih sredstev za financiranje kulturne dejavnosti, programov in institucij v okviru proračunske postavke MK 7199.⁴⁶ Rast proračunskih sredstev na tem področju je bila sicer višja kot na nekaterih drugih področjih, vendar pa se s širitvijo področja dela — ko so se poleg kulture avtohtonih manjšin iz teh sredstev začele financirati tudi kulturne dejavnosti romske skupnosti in priseljencev — bistveno povečal tudi obseg dejavnosti. Strokovna skupina, ki trenutno deluje v sestavi dr. Albina Nečak Lük, Josip Osti, Draga Potočnjak, dr. Pavla Štrukelj in dr. Mitja Žagar kot predsednik, je 6. decembra 1996 kot strokovno podlago in kriterije za svoje delo in odločanje o prioritetah in (so)financiranju posameznih projektov sprejela "Merila za vsebinsko izbiro prijavljenih predlogov na področju manjšinske in priseljenke kulturne problematike" (v nadaljevanju "Merila"), ki jih je julija 1997 formalno verificiral tudi minister za kulturo Jožef Školč. Strokovna skupina je sklenila, da bo sprejeta merila redno obravnavala na svojih sejah ter jih po potrebi spreminjala in

⁴⁶ Glej npr.: "Poročilo o delu strokovne skupine za kulturni program narodnih skupnosti, Romov in priseljencev in strokovni predlog za dodelitev sredstev v letu 1998" z dne 13. 01. 1998.

dopolnjevala, pri čemer bo upoštevala tako razvoj stroke kot tudi aktualni družbeni razvoj, kar je v letu 1998 tudi že storila. Ob sprejemu sprememb in dopolnitev meril pa je strokovna skupina predlagala tudi že omenjeno spremembo svojega imena in uradno preimenovanje področja: "Kulturna dejavnost italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji."

Strokovna služba ministrstva in strokovna skupina MK za kulturo avtohtonih narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji sta razvila tudi poseben postopek in način svojega dela, ki kar najbolj upošteva specifičnosti tega področja. Tako strokovna skupina na svoje seje redno vabi predstavnike vseh navedenih ciljnih populacij in morebitnih zainteresiranih organizacij – pač glede na problematiko, ki jo na sejah obravnava. Na vse seje pa so povabljeni predstavniki obeh avtohtonih narodnih manjšin in romske skupnosti, Zveze kulturnih organizacij Slovenije oz. Sklada za ljubiteljsko kulturo ter direktor Urada Vlade RS za narodnosti. Po potrebi strokovna skupina organizira tudi posebne vsebinske sestanke, na katerih skupaj z zainteresiranimi predstavniki manjšinskih in priseljenjskih kulturnih organizacij, društev in združenj razpravlja o določeni problematiki.

Pri odločanju o (so)financiranju kulturnih dejavnosti na podlagi razpisa (v okviru postavke 7199) je strokovna skupina uveljavila prakso, da se sklepi o sofinanciranju kulturne dejavnosti obeh avtohtonih narodnih manjšin oblikujejo in sprejmejo v sodelovanju s predstavniki njunih samoupravnih narodnih skupnosti (Obalne italijanske narodne skupnosti in Pomurske madžarske narodne skupnosti) – v skladu z ustavo in zakonom o narodnih skupnostih. Odnos med MK in omenjenima nosilcema je podrobneje urejen v posebnem sporazumu. V letu 1998 je strokovna skupina sprejela odločitve, da bo tudi odločitve o (so)financiranju kulturne dejavnosti romske skupnosti v Sloveniji oblikovala in sprejela v sodelovanju s predstavniki Zveze romskih društev Slovenije, ki bo poprej znotraj romske skupnosti uskladila posamezne predloge. Na področju priseljenjske kulture in kulture drugih manjšinskih etničnih skupnosti pa bo strokovna skupina še naprej na podlagi sprejetih meril sama odločala o (so)financiranju posameznih dejavnosti, saj pri omenjenih etničnih skupnostih ne obstajajo ustrezne krovne organizacije, ki bi lahko opravljale vlogo obeh narodnostnih skupnosti ali Zveze romskih društev Slovenije.

Posebej kaže omeniti, da je v letu 1998 strokovna skupina Ministrstva za kulturo začela sistematično uveljavljati novo prakso. Strokovna skupina za vse prispеле prošnje za (so)financiranje kulturnih dejavnosti navedenih etničnih skupnosti ugotovi, če izpolnjujejo kriterije iz "Meril" in določi prioritete. Kadar gre za prošnje za financiranje posameznih kulturnih dejavnosti in področij (vključno z investicijami), ki jih glede na svoje področje dela in pristojnosti obravnavajo druge strokovne skupine in telesa MK, strokovna komisija prošnje, ki izpolnjujejo kriterije iz "Meril," posreduje pristojnim telesom v odločanje. Na podlagi svoje strokovne presoje strokovna skupina za kulturo narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji predlaga pristojnim strokovnim telesom, da pri svojem odločanju – če takšne vloge izpolnjujejo vse zahtevane formalne pogoje – upoštevajo tudi priporočila strokovne skupine o prioritetenem obravnavanju te vloge. Ker se strokovna skupina zaveda, da proračunska postavka 7199 nikakor ne more zadovoljiti stalno večjih potreb, upa, da bodo takšna priporočila izboljšala možnosti, da se bodo posamezne kulturne dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji, ki ustrezajo vsem pogojem v razpisih MK, financirale

tudi iz drugih virov proračunskih kulturnih sredstev.

2.5. Pregled financiranja kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji (pregledni podatki)⁴⁷

Pregledne tabele kažejo nekatere temeljne značilnosti in trende pri (so)financiranju kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Sloveniji v prikazanih časovnih obdobjih. Pri teh podatkih je potrebno upoštevati, da zajemajo le tista sredstva, ki so bila za (so)financiranje teh kulturnih dejavnosti namenjena iz proračunske postavke 7199, ne prikazuje pa sredstev, ki jih je za (so)financiranje teh dejavnosti in zlasti za investicije namenilo Ministrstvo za kulturo iz drugih proračunskih postavk, saj takšna pregledna statistika ne obstaja.

TABELA 2: Delež (realiziranih) sredstev za financiranje kulturne dejavnosti avtohtonih narodnih in drugih etničnih manjšin v Sloveniji v proračunu Ministrstva za kulturo (v %)

LETO	DELEŽ (REALIZIRANIH) SREDSTEV (v %)
1982	0,66
1983	0,79
1984	0,75
1985	0,72
1986	0,84
1987	1,00
1988	2,44
1989	0,34
1990	0,41
1991	0,39
1992	0,39
1993	0,53
1994	0,49
1995	0,45
1996	0,42
1997	0,45
1998	0,54* ¹

⁴⁷ Podatki za pregledne tabele 2, 3, in 4 so zbrani iz naslednjih virov: Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, 1983-1994; *Republiški program kulture za leto 1991*. Ljubljana: Republika Slovenija - Republiški sekretariat za kulturo, maj 1991; *Republiški program kulture za leto 1992*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, april 1992; *Program financiranja kulturnih dejavnosti in projektov v letu 1993*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, 1993; *Program financiranja kulturnih dejavnosti in projektov v letu 1994*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, 1994; *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1995*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, 1995; *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1998; gradivo o realiziranih sredstvih iz državnega proračuna za "Program narodnih skupnosti in Romov" ter za "Program priseljencev" Ministrstva za kulturo (Ana Železnik) z dne 14. 05. 1998.

⁴⁸ Pri podatku za leto 1998 gre za odobrena proračunska sredstva in ne za realizirana sredstva.

Podatki prikazani v Tabeli 2 kažejo, da se je delež sredstev za kulturne dejavnosti avtohtonih narodnih manjšin v slovenskem kulturnem proračunu od leta 1982 do leta 1988 stalno povečeval, kar kaže, da so v osemdesetih letih temu področju v Sloveniji namenjali posebno pozornost. Sama velikost tega deleža, ki je leta 1988 dosegel 2,44 % slovenskega kulturnega proračuna, priča, da je šlo za relativno dokaj pomembno proračunsko postavko. Zmanjšanje deleža proračunskih sredstev za kulturne dejavnosti avtohtonih narodnih manjšin v letu 1989 lahko pretežno pojasnimo s spremenjeno metodologijo financiranja. To potrjuje tudi dejstvo, da so se kljub temu, da je tudi manjšinska kultura doživljala podobne težave v tem obdobju kot celotna kultura v Sloveniji, ohranile in (celo) razvijale praktično vse manjšinske kulturne dejavnosti in institucije. Po letu 1989 delež sredstev za manjšinsko kulturo niha med 0,34 % in 0,54 % kulturnega proračuna, je pa v zadnjih treh letih mogoče opaziti pozitiven trend naraščanja deleža. Vseeno kaže ugotoviti, da razpoložljiva sredstva ne zadoščajo za vedno večje potrebe in nova področja, ki se razvijajo v zadnjih letih (zlasti npr. razvoj kulturnih dejavnosti romske skupnosti, drugih avtohtonih etničnih skupnosti, neavtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev). Strokovna skupina za kulturo narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji zato upa, da se bo vzporedno s povečanim obsegom dejavnosti povečeval tudi delež sredstev za proračunsko postavko 7199 tako, da bi v začetku naslednjega úsočletja dosegel vsaj 1 % sredstev kulturnega proračuna.

Če v Tabeli 3 pogledamo delež sredstev za posamezne dejavnosti v okviru slovenske manjšinske kulturne politike v slovenskem kulturnem proračunu v zadnjih treh letih, potem vidimo, da gre dejansko za minimalna sredstva, ki pa so vseeno v mnogočem ključna za ohranjanje kulture in identitete posameznih etničnih skupnosti. Pri tem kaže opozoriti, da gre pri (so)financiranju kulturnih institucij in dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne manjšine za uresničevanje ustavnih obveznosti Republike Slovenije, ki izvirajo zlasti iz 64. člena slovenske ustave. Ker gre na vseh treh navedenih področjih kulturnih dejavnosti za zelo majhne zneske (kar je razvidno zlasti iz Tabele 4), lahko že povečanje teh sredstev za relativno majhen znesek (npr. pri kulturnih dejavnostih Romov) bistveno poveča indeks rasti teh sredstev, čeprav na drugi strani to pomeni le minimalno povečanje deleža teh sredstev v slovenskem kulturnem proračunu. Zato lahko le upamo, da se bodo posamezne kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji začele v večji meri financirati tudi iz drugih postavk v okviru slovenskega kulturnega proračuna — tudi ob upoštevanju priporočil in opredeljenih prioritet strokovne skupine Ministrstva za kulturo. Vsekakor bi bilo za samo zagotavljanje nujno potrebne infrastrukture za potrebe kulturnih dejavnosti teh skupnosti, ki večinoma sodijo na področje ljubiteljske kulture, potrebno zagotoviti precej večja sredstva od trenutno razpoložljivih. Mogoče bi bila rešitev tudi v tem, da bi z ustrezno spremembo davčne zakonodaje in politike poskusili spodbuditi donacije in prispevke posameznikov in zlasti podjetij tudi v te namene.

TABELA 3: Podrobnejši pregled realiziranih sredstev za financiranje kulturne dejavnosti etničnih manjšin v Sloveniji v letih 1996-1998 upoštevaje delež v proračunskih sredstvih Ministrstva Republike Slovenije za kulturo

LETO	SREDSTVA ZA NARODNI MANJŠINI ⁴⁹ (v %)	SREDSTVA ZA ROMSKE SKUPNOSTI (v %)	SREDSTVA ZA PRISELJENCE ⁵⁰ (v %)
1996	0,3997	0,0012	0,0162
1997	0,407	0,0123	0,0329
1998* ⁵¹	0,4428	0,04986	0,0472

TABELA 4: Znesek proračunskih sredstev (v tolarjih) za financiranje kulturne dejavnosti etničnih manjšin v Sloveniji v letih 1996-1998

LETO	SREDSTVA ZA NARODNI MANJŠINI ⁵² (v SIT)	SREDSTVA ZA ROMSKE SKUPNOSTI (v SIT)	SREDSTVA ZA PRISELJENCE ⁵³ (v SIT)
1996	57278000	171000	2326000
1997	67338761	2037000	5439000
1998* ⁵⁴	82435917	9281650	8783000

⁴⁹ Gre za avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost v Sloveniji.

⁵⁰ Ta kategorija vključuje pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki so postali državljani Republike Slovenije, pripadnike ostalih etničnih skupnosti, ki so slovenski državljani, ter tujce različnih narodnosti, ki kot priseljenci živijo v Republiki Sloveniji in imajo v njej stalno bivališče, nimajo pa državljanstva Republike Slovenije.

⁵¹ Pri podatkih za leto 1998 gre za odobrena proračunska sredstva in ne realizirana sredstva.

⁵² Gre za avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost v Sloveniji.

⁵³ Ta kategorija vključuje pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki so postali državljani Republike Slovenije, pripadnike ostalih etničnih skupnosti, ki so državljani Republike Slovenije, ter tujce različnih narodnosti, ki kot priseljenci živijo v Republiki Sloveniji in imajo v njej stalno bivališče, nimajo pa državljanstva Republike Slovenije.

⁵⁴ Pri podatkih za leto 1998 gre za odobrena proračunska sredstva in ne realizirana sredstva.

Precej velik razkorak med sredstvi, ki so namenjena za kulturne dejavnosti obeh avtohtonih narodnih manjšin, in med sredstvi, ki so namenjena za financiranje dejavnosti romske in priseljskih skupnosti, je pogojen s posebnimi ustavnimi obveznostmi, ki jih ima slovenska država do obeh avtohtonih narodnih manjšin. Obe avtohtoni narodni manjšini sta namreč razvili dokaj široko in uspešno mrežo lastnih kulturnih institucij, organizacij in dejavnosti, ki skrbijo za ohranjanje in razvoj njihove manjšinske kulture. Področji romske kulturne dejavnosti in kulturne dejavnosti priseljencev sta se uveljavili šele v drugi polovici devetdesetih let in se postopoma razvijata, večja pa se – čeprav skromno in pogojeno z omejitvami kulturnega proračuna – tudi delež sredstev v ta namen. Ob prikazu deleža in višine sredstev za navedene dejavnosti iz okvira slovenske manjšinske kulturne politike, kaže poudariti, da v tabelah 3 in 4 niso zajeta sredstva, ki so bila iz rezervnih sredstev v letu 1998 na podlagi posebne prošnje naknadno odobrena za društvo Kočevarjev staroselcev v višini 380.000,00 SIT (kar predstavlja približno 0,002 % proračunskih sredstev za kulturo). Gre za prva sredstva, ki so bila odobrena na podlagi prošnje kulturnemu društvu "nemško govoreče skupnosti" v Sloveniji, kar potrjuje tudi že omenjeno usmeritev slovenske manjšinske kulturne politike pri urejanju problematike te skupnosti.

Slovenski kulturni proračun predstavlja le majhen delček v celotnem državnem proračunu (pri čemer se je ta delež v letu 1997 celo zmanjšal). Tabela 5 kaže, kako neznamenit delež slovenskega državnega proračuna je namenjen za (so)financiranje kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji.

TABELA 5: Delež sredstev Ministrstva za kulturo in sredstev za kulturne dejavnosti narodnih manjšin, romske skupnosti ter ostalih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v proračunu Republike Slovenije v letih 1996-1997

LETO	DELEŽ (REALIZIRANIH) SREDSTEV MINISTRSTVA ZA KULTURO V PRORAČUNU REPUBLIKE SLOVENIJE (v %)	DELEŽ (REALIZIRANIH) SREDSTEV ZA FINANCIRANJE KULTURNE DEJAVNOSTI ETNIČNIH MANJŠIN V SLOVENIJI ⁵⁵ V PRORAČUNU REPUBLIKE SLOVENIJE (v %)
1996	2,4	0,01
1997	2,22	0,01

⁵⁵Kategorija "kulturne dejavnosti manjšin v Sloveniji" v tej tabeli vključuje kulturne dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romskih skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji.

Če upoštevamo, da populacija, na katero se nanaša slovenska manjšinska kulturna politika, predstavlja več kot 11 % prebivalstva Slovenije, bi bil tudi to lahko argument za povečanje sredstev za proračunsko postavko 7199. Pri tem pa je seveda treba upoštevati, da ima slovenska država posebne ustavne obveznosti do obeh avtohtonih narodnih manjšin in (vsaj posredno) do romske skupnosti v Sloveniji. Zato deleža sredstev za kulturne dejavnosti posameznih skupnosti v skupnih proračunskih sredstvih za (so)financiranje kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev ne bo mogoče določati kar enostavno glede na številčnost posamezne skupnosti, ampak bo potrebno v vsakem primeru posebej upoštevati tudi specifično situacijo in potrebe posamezne skupnosti. Ker lahko pričakujemo, da bodo razpoložljiva sredstva vedno zaostajala za izraženimi potrebami, bo morala slovenska manjšinska kulturna politika opredeliti tudi prioritete v posameznih obdobjih.

Še enkrat pa kaže poudariti, da navedene tabele prikazujejo le sredstva, ki so bila za kulturne dejavnosti posameznih skupnosti v skupnih proračunskih sredstvih za (so)financiranje kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev namenjena iz navedene proračunske postavke, saj ni bilo mogoče pridobiti podatkov, ki bi zagotavljali pregled celotnega obsega financiranja kulturnih dejavnosti na tem področju iz drugih proračunskih virov – tako v okviru proračuna Ministrstva za kulturo kot tudi proračuna drugih državnih organov in institucij.

3. Ključni pblemi kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji

V prispevku sem že opozoril na nekatere probleme, ki zadevajo pravno in politično urejanje, (so)financiranje, organiziranje, razvoj in izvajanje kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji. Pri tem gre za sklope problemov, ki se nanašajo na slovensko kulturno politiko in v njenem okviru slovensko manjšinsko kulturno politiko nasploh, pa tudi na številne probleme, ki zadevajo posamezne segmente slovenske manjšinske kulturne politike ali kulturne dejavnosti skupnosti in subjektov, ki jih obravnavamo v okviru problematike kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji.

V prvi sklop problemov, ki se nanašajo na celotno slovensko kulturno politiko, sodi dokončno oblikovanje koncepta in zaokroženje zakonskega in pravnega urejanja na področju kulture v Republiki Sloveniji. Pri tem se bo morala slovenska politika v Državnem zboru najprej opredeliti za koncept. čeprav prizadevanja potekajo že nekaj let, temeljni koncepti in (zlasti dolgoročna) strategija slovenske kulturne politike še niso jasno opredeljeni, ker še nismo uspeli doseči nacionalnega konsenza, ki bi bil ob takšnih vprašanjih še kako zaželen. Tako kot za celotno kulturo tudi z gledišča slovenske manjšinske kulturne politike velja, da so še zlasti aktualna vprašanja (so)financiranja kulturnih dejavnosti in institucij ter statusna vprašanja kulturnih ustvarjalcev in delavcev, pri čemer bos-

ta ključnega pomena tudi ustrezna davčna zakonodaja in politika, ki naj bi pospeševala vlaganja v kulturo – in to tako vlaganja v vrhunsko kulturo kot tudi vlaganja amatersko kulturno dejavnost, kar je še zlasti pomembno za kulturno manjšinskih skupnosti. Pri tem se pojavljajo vprašanja, kateri ukrepi ter sistemi organiziranja in (so)financiranja so najustreznejši za uresničevanje temeljnih ciljev slovenske manjšinske kulturne politike, ki smo jih opredelili. Zavedati se namreč moramo, da se posamezne manjšinske etnične skupnosti v Sloveniji, o katerih smo govorili v tem prispevku, med sabo pomembno razlikujejo in da se zato pomembno razlikujejo tudi njihovi problemi, potrebe in interesi. Vseeno vsi opozarjajo na problem zagotavljanja nujne infrastrukture, kamor sodijo stroški za najem potrebnih prostorov, stroški za delovanje in vzdrževanje infrastrukture, vključevanje v delo in program različnih kulturnih institucij, itd.

Razen avtohtonih italijanske in madžarske narodne manjšine, ki imata relativno dobro urejene prostorske in institucionalne pogoje dela, kar je pogojeno zlasti z uresničevanjem ustavnih obveznosti slovenske države, vse ostale manjšinske skupnosti in imigranti ugotavljajo, da je zagotavljanje ustreznih prostorov za njihove kulturne dejavnosti temeljni problem, s katerim se srečujejo. Pri tem ugotavljajo, da slovenska država ne zagotavlja namenskih sredstev v ta namen, saj so sredstva Ministrstva za kulturo praviloma namenjena le izvajanju kulturnih dejavnosti in ne za financiranje infrastrukture. Posamezna kulturna društva teh skupnosti so zato prepuščena svoji lastni iznajdljivosti in pa pripravljenosti njihovega življenjskega okolja, da jim pomaga pri njihovi kulturni dejavnosti in ustvarjalnosti. Poleg sredstev, ki bi jih potrebovali za razrešitev prostorskih infrastrukturnih problemov (vključno s stroški za obratovanje prostorov), jim velik problem predstavlja zagotavljanje potrebnih režijskih stroškov. Želeli bi si tudi dodatno usposabljanje za prijavljanje na razpise ministrstva za kulturo in drugih institucij, pri katerih bi si lahko zagotovili sredstva potrebna za njihovo delovanje, pa tudi usposabljanje za to, da bi lahko izpolnjevali vse pogoje povezane s finančnim poslovanjem.

Sploh je (so)financiranje kulturnih dejavnosti in infrastrukture v tem segmentu poseben problem, na katerega sem že opozoril. Zato naj le ponovim, da je delež sredstev, ki se namenjajo za to področje v okviru nacionalnega kulturnega proračuna zelo majhen, delež teh sredstev v državnem proračunu pa sploh zanemarljiv, kar kaže, da slovenska država in politika tej problematiki ne namenjata posebne pozornosti, čeprav gre potencialno za zelo pomembno in morebiti celo "eksplozivno" problematiko, ki lahko negativno vpliva tudi na družbene odnose in stabilnost v Sloveniji. Upoštevaje delež proračunskih sredstev, ki ga slovenska država in politika namenjata za kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji, lahko ugotovimo, da se Slovenija ne zaveda možnosti za svojo mednarodno promocijo in povečanje ugleda v mednarodni skupnosti. Naše izkušnje, že obstoječe dejavnosti, izhodišča, načela in opredelitve kulturne politike ter pravna ureditev na tem področju namreč vzbujajo precej zanimanja v tujini, večji delež proračunskih sredstev za ta namen pa bi tudi potrdil resne namene slovenske države, da uresniči že omenjena izhodišča in opredelitve.

S problemom neenakega in netolerantnega odnosa okolja do manjšin in sploh vseh, ki so kakorkoli drugačni, se soočajo v večjem ali manjšem obsegu ter bolj ali manj intenzivno tudi vse navedene manjšinske etnične skupnosti in njihovi pripadniki, slovenska manjšinska kulturna politika, slovenska nacionalna kulturna politika, slovenska družba nasploh ter sploh večina držav in družb v svetu. Pri tem gre v različnih okoljih po svetu za nerazumevanje, nesprijemanje in negativno vrednotenje drugačnosti, za različne ob-

like netolerantnosti in včasih ("drobne") diskriminacije, za različne oblike in pojave (rasne, verske, etnične, itd.) nestrpnosti, v posameznih primerih pa tudi za ksenofobijo in nasilje nad drugačnimi. V Sloveniji, na srečo, ekstremnih primerov ksenofobije in nasilja nad drugačnimi ne zaznavamo pogosto, posamezne primere pa bi lahko označili kot osamljene ekscese. Vseeno ni posebnega razloga za zadovoljstvo. Netoleranten in neenak odnos do kakorkoli drugačnih ter — takšnih ali drugačnih — manjšinskih skupnosti in njihovih pripadnikov je tudi v Sloveniji del naše vsakdanje realnosti in tudi življenjske kulture. Vsaj občasno pripadniki vseh manjšinskih skupnosti — tudi pripadniki obeh avtohtonih narodnih manjšin, do katerih ima slovenska država posebne ustavne obveznosti⁵⁶ — potarnajo o posameznih primerih različnega obravnavanja in negativnem odnosu posameznikov, posameznih skupin in celo institucij do njih. Posebej jih moti to, da v Sloveniji ljudje pogosto dojemajo različnost in obstoj etnične in kulturne pluralnosti kot problem, da za različne probleme in ekscese krivijo predvsem pripadnike posameznih manjšinskih skupnosti (četudi ni realnih in objektivnih podatkov, ki bi potrjevali takšno mnenje ali vsaj dovoljevali posploševanje na celotno skupnost),⁵⁷ da različne ukrepe in mehanizme za zaščito manjšin in njihovih pripadnikov ter za zagotavljanje njihove enakopravnosti razumejo kot diskriminacijo proti pripadnikom večinske etnične skupnosti, itd.

V Sloveniji še nismo uspeli razviti celovitega sistema obravnavanja omenjene problematike, ki bi v skupnih prizadevanjih za večjo tolerantnost, sožitje in sodelovanje združeval vse zainteresirane subjekte — od države in javnih institucij, do zasebnega sektorja ter združenj (društev) in drugih subjektov civilne družbe. Tako ljudje še vedno relativno slabo poznajo etnično in kulturno različnost Slovenije, značilnosti, specifičnosti in podobnosti različnih kultur, zlasti pa se ne zavedajo, da kulturna raznolikost pomeni pomembno bogastvo in, če jo pravilno ovrednotimo, sprejememo in izkoristimo, lahko tudi primerjalno prednost. Za Slovenijo — tako kot za druge države po svetu — velja, da ne znamo oblikovati in razviti družbene kulture sodelovanja, ki bi temeljila na poznavanju in sprejemanju razlik, na iskanju skupnih interesov in na teh skupnih interesih temelječem sodelovanju, ki bi omogočalo tudi ohranjanje in razvoj kultur ter oblikovanje novih kultur, značilnost tega sodelovanja pa bi bila sožitje in enakopravna aktivna (prostovoljna) participacija vseh zainteresiranih subjektov, različnih kultur, skupnosti in njihovih pripadnikov. Zlasti bi v okviru prizadevanja za oblikovanje kulture miroljubnega sodelovanja v pluralnih družbah kazalo uveljaviti spoznanje, da vsaka netolerantnost in nasilje praviloma rodita in spodbudita nove netolerantnosti in novo nasilje.

Kot poseben problem kaže omeniti še oblikovanje ustrezne organizacijske enote — posebnega oddelka za celotno manjšinsko kulturno politiko in še posebej za kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji. Takšna organizacijska enota bi zagotovila ustrezno spremljanje in koordiniranje dejavnosti na področju manjšinske kulture ter omogočila tudi optimalno uresničevanje sprejetih opredelitev in ukrepov slovenske manjšinske politike — vključno s strokovno pomočjo prisilcem za sofinanciranje in izvajalcem (pretežno ljubiteljske) kulturne dejavnosti na tem področju.

⁵⁶ Posamezni pripadniki obeh italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti v Sloveniji omenjajo, da jim v njihovem okolju in še zlasti zunaj dvojezičnega območja včasih očitajo, da so zaradi svojega posebnega ustavnega položaja v privilegiranem položaju v primerjavi s pripadniki večinskega naroda. Pri tem navajajo tudi konkretne primere, zaradi katerih se včasih počutijo neprijetno ali celo ogrožene, kot so: nezadovoljstvo posameznih pripadnikov večinskega naroda na dvojezičnih območjih z dvojezičnimi osebn-

4. Sklepno razmišljanje : strategija in ukrepi slovenske manjšinske kulturne politike

Tako kot to velja za številne druge države, v Sloveniji nimamo formalnega dokumenta, ki bi ga sprejel nacionalni parlament in bi opredeljeval strategijo slovenske nacionalne kulturne politike in v njenem okviru slovenske manjšinske kulturne politike. V različnih dokumentih Ministrstva za kulturo in tudi v nekaterih dokumentih Državnega zbora obstajajo posamezna izhodišča in temeljne usmeritve, ki določajo okvire. Prav na tej podlagi lahko utemeljimo tudi koncept ter usmeritve, načela in cilji (manjšinske) kulturne politike, ki sem jih predstavil v tem prispevku. Na teh izhodiščih temeljijo tudi kriteriji (merila) in način odločanja o (so)financiranju kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji v okviru Ministrstva za kulturo, pa tudi konkretni ukrepi. Vseeno bi kazalo razmisliti tudi o tem, da bi slovenski parlament — Državni zbor in Državni svet — obravnaval problematiko manjšinske kulturne politike ter ob tem sprejel svoje usmeritve in morebiti določil prioritete. To bi parlament lahko storil v okviru celovitega obravnavanja slovenske nacionalne kulturne politike, lahko pa bi o tem sprejel tudi poseben dokument, ki bi nekako nadaljeval tradicijo "Stališč 77."

Veliko bolj kot formalni dokument, ki bi ga sprejel parlament, je za uresničevanje slovenske manjšinske kulturne politike pomembno zadostno financiranje. Ugotovimo lahko, da proračunska sredstva, ki so namenjena za (so)financiranje kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji, ne zadoščajo za uresničevanje navedenih opredelitev in ciljev slovenske manjšinske kulturne politike. Pri tem je namreč potrebno upoštevati dejstvo, da se stalno in bistveno širita krog dejavnosti in tudi subjektov — manjšinskih etničnih skupnosti, ki se financirajo iz sredstev namenjenih za to področje. Pomanjkanje sredstev bi namreč lahko v prihodnje pomenilo resno težavo pri ohranjanju že dosežene ravni in pri razvoju kulturnih dejavnosti pri omenjenih manjšinskih etničnih skupnostih v Sloveniji, ki so že vključene v sistem (so)financiranja, prav tako pa bi otežilo ustrezno reagiranje na potrebe tistih skupnosti (npr. "nemške" skupnosti), ki v preteklih letih v obstoječi sistem odločanja in (so)financiranja še niso bile vključene. Prav zaradi tega bi bilo potrebno sprejeti politično odločitev, da se delež proračunskih sredstev namenjenih za kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji poveča, tako da bi ob začetku naslednjega stoletja dosegel vsaj 1 % proračunskih sredstev za kulturo.

V ta namen bi kazalo tudi ustrezno spremeniti davčno zakonodajo, ki bi kot odbitno postavko (za zmanjšanje davčne osnove) ali vsaj kot davčno olajšavo priznala prispevek (ali vsaj ustrezen delež prispevka), ki bi ga davčni zavezanci prispevali za kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji, čeprav gre v tem primeru večinoma za amatersko kulturno dejavnost. Seveda pa bo najprej potrebno sprejeti ustrezno

imi izkaznicami in drugimi dvojezičnimi uradnimi dokumenti, s predpisi o dvojezičnosti in dvojezičnem poslovanju, ki naj bi diskriminirali tiste pripadnike večinskega naroda, ki ne znajo jezika manjšine, nasprotovanje slovensko-madžarski dvojezični osnovni šoli, nasprotovanje izobešanju manjšinskih zastav, itd.

⁵⁷ Gre za primere, ko zaradi potrjenega ali nepotrjenega obstoja kriminalnih združb ("etničnih mafij"), kaznivih dejanj ali drugih ekscesov, ki jih storijo pripadniki različnih skupnosti, ožigosajo celotno etnično skupnost in vse njene pripadnike, kar se potem kaže tudi v razumevanju in obravnavanju manjšinske problematike pri teh ljudeh. Zaskrbljuje tudi dejstvo, da se takšen pristop pojavlja — vsaj občasno — tudi v nekaterih javnih medijih.

politično odločitev, da bi prispevanje sredstev za posamezne pomembne družbene dejavnosti in področja, med katere nedvomno sodita kultura in znotraj nje tudi kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji, pomenilo ustrezno zmanjšanje davčne osnove zavezancev ali vsaj davčno olajšavo, ki bi bila zavezancu priznana v celoti.

Poseben problem je uveljavljanje koncepta večkulturne družbe — multikulturalizma in interkulturalizma — v Sloveniji, saj je ta koncept težko predstaviti in približati ljudem, ki se z njim v preteklosti niso srečevali. Vedenje o kulturni raznolikosti in bogastvu v Sloveniji nikakor ni zadostno, saj lahko ugotovimo, da le zelo malo vemo o kulturah in kulturnih dejavnosti različnih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji. Da bi ta problem lahko uspešno razreševali, bo potrebno pri ljudeh uveljaviti koncept in kulturo tolerance in sodelovanja, hkrati pa bo potrebno izboljšati tudi vedenje o kulturni raznolikosti v Sloveniji. To bo terjalo aktivno sodelovanje celotnega vzgojno-izobraževalnega sistema in različnih državnih resorjev; v usklajene aktivnosti pa bo potrebno pritegniti tudi javne medije. Zato bo potrebno razviti koncept in strategijo uveljavljanja družbene in politične kulture tolerance in sodelovanja, pri čemer lahko pričakujemo, da bo njeno uspešno uveljavljanje prispevalo tudi k razreševanju številnih drugih problemov.

V tujini pozitivno ocenjujejo v Sloveniji uveljavljen koncept, normativno ureditev in prakso obravnavanja in zaščite (avtohtonih) narodnih manjšin, ki manjšine postavlja kot aktivne in avtonomne subjekte. V tem kontekstu tudi slovensko manjšinsko kulturno politiko v tujini zelo pozitivno ocenjujejo. Zato bi kazalo posamezne elemente tega koncepta — po potrebi posebej prilagojene in spremenjene — uveljaviti tudi na drugih področjih. V ta namen bo potrebno dograditi in razviti tudi ustrezno strukturo in mehanizme odločanja, ki bodo zagotavljali aktivno in enakopravno sodelovanje predstavnikov kulturnih institucij in organizacij italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji v procesu odločanja ter tudi njihov vpliv na sprejem odločitev o manjšinski kulturni politiki.

V okviru uresničevanja opredeljenega koncepta slovenske manjšinske kulturne politike bo posebno pozornost potrebno posvetiti tudi konkretnim ukrepom, ki bodo razreševali probleme v kulturnem delovanju posameznih skupnosti, ki jih v okviru Ministrstva za kulturo obravnavamo kot področje kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji. Izhajajoč iz splošnih opredelitev slovenske manjšinske kulturne politike bo namreč potrebno ukrepe manjšinske kulturne politike prilagajati specifičnim razmeram, potrebam in interesom posameznih skupnosti. Zato je izjemno pomembno, da se v okviru posameznih skupnosti oblikujejo mehanizmi za oblikovanje in izražanje specifičnih potreb in interesov teh skupnosti, ki bodo hkrati tudi podlaga za prestavljanje teh skupnosti oziroma njihovih organiziranih kulturnih dejavnosti v okviru prej omenjenih mehanizmov in postopkov odločanja. Pri tem bo seveda potrebno upoštevati avtonomnost posameznih skupnosti, po drugi strani pa bodo morale tudi posamezne manjšinske skupnosti razumeti, da jih — ob upoštevanju skupnih in za vse manjšinske skupnosti veljavnih opredelitev in načel slovenske manjšinske kulturne politike — zaradi navedenih specifičnosti ni mogoče obravnavati povsem enako.

Za sam zaključek tega besedila pa dodajam še pregledno tabelo, ki shematično prikazuje nekatere opredeljene cilje slovenske manjšinske kulturne politike na področju kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev, probleme, ki jih pri tem zaznavamo, in ukrepe, ki jih predlagam za razreševanje teh problemov:

TABELA 6: Pregled nekaterih ciljev, problemov in predlaganih ukrepov (dejavnosti) slovenske manjšinske kulturne politike na področju kulturne dejavnosti italijanske in madžarske (avtohtone) narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji

CILJI, KONCEPTI	PROBLEMI	UKREPI, DEJAVNOSTI
Oblikovanje celovitega in dolgoročnega koncepta slovenske nacionalne kulturne politike in manjšinske kulturne politike / opredeljevanje dolgoročne strategije razvoja, prioritete in ciljev	Ni formalno sprejete opredelilne, strategije in prioritete slovenske nacionalne kulturne politike in v njenem okviru slovenske manjšinske kulturne politike (čeprav so splošne opredelilne znane in se v praksi - vsaj (k) določene mere - izvajajo)	Sprejem ustreznih dokumentov parlamenta (verjetno resolucija Državnega zbora in Državnega sveta; zakončen sistem kulturne zakonodaje; na resoluciji in zakonodaji temelječ kulturni proračun), vlade in ministra za kulturo oz. Ministrstva za kulturo kot resornega upravnega organa (pri tem gre tudi za doseganje "Meril")
Opredeljevanje in uveljavljanje Slovenije kot večkulturnega in večetničnega prostora, ki to raznolikost pojmuje kot bogastvo in primerljivo prednost ter v okviru koncepta multikulturalizma in interkulturalizma gradi na medsebojnem poznavanju, toleranci in enakopravnemu sodelovanju različnih kultur in etničnih skupnosti; oblikovanje in razvoj družbene kulture tolerance in sodelovanja.	Problem slabega poznavanja različnih kultur, ki obstajajo in nastajajo v Sloveniji; nezavedanje etnične in kulturne raznolikosti kot bogastva ter premajhna občutljivost za to problematiko; netolerantnost in neenako obravnavanje pripadnikov drugih etničnih skupnosti; agresivni nacionalizem in primeri nespretnosti (ksenofobija). Problem financiranja ukrepov in dejavnosti, ki nuj te probleme onemogočajo	Izboljšanje vedenja o kulturah in etnični raznolikosti ter uveljavljanje zavesti o etnični in kulturni pluralnosti, toleranci in enakopravnem medsebojnem sodelovanju vseh specifičnih skupnosti kot pozitivnih vrednot in bogastva; razvijanje koncepta in politike multikulturalizma in interkulturalizma ter kulture tolerance in sodelovanja. Pri tem imajo posebno vlogo vzgoja (sključno z družinsko vzgojo) in izobraževanja (šolstvo, programi kontinuiranega izobraževanja), množični mediji, organizacije in institucije etnične družbe, politika, država in državne institucije, itd. Zagotavljanje zadostnih sredstev za te naloge.
Zagotavljanje temeljnih pogojev za ohranjanje in razvoj kulture in identitete vseh manjšinskih etničnih skupnosti in njihovih pripadnikov; razvoj ustreznih postopkov mehanizmov in struktur na tem področju, ki bodo omogočali uveljavljanje manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji oz. njihovih različnih organizacijskih oblik na področju kulture kot aktivnih in enakopravnih subjektov v procesu odločanja o manjšinski kulturni politiki in (so)financiranju kulturnih dejavnosti	Premajhna proračunska sredstva, ki so na voljo za te dejavnosti. Definiiranje upravičenih subjektov (pravecev) za (so)financiranje v okviru razpisov MK) in opredelitev postopkov, ki omogočajo njihovo sodelovanje v procesu odločanja. Neusposobljenost potencialno upravičenih subjektov, da izpolnjujejo pogoje in kriterije. Oblikovanje in uveljavljanje kriterijev (meril in standardov) za odločanje.	Opredelitev in sprejeti strategije organiziranja in financiranja tega področja; zlasti določiti prioritete in dinamiki rasti sredstev. Nadaljnja raziskava in razvoj "Meril" ter razvijanje sistema in mehanizmov odločanja, vključno z razvojem postopkovnih pravil. Usposabljanje upravičenih subjektov/pro-silecev, da bi se ti uspešno lahko angažirali v procesu odločanja in da bi lahko uspešno uporabili odobrena sredstva (vključno s potrebnim znanjem za računovodska opravila in za pripravo zahtevanih poročil).
Uresničevanje ustanih obveznosti Republike Slovenije do avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti; ustrezno mesto teh skupnosti v etnično pluralni in večkulturni slovenski družbi	Pomanjkanje sredstev glede na obstoječe potrebe ohranjanja in razvoja manjšinskih kultur; problem racionalnega in optimalnega organiziranja kulturne dejavnosti avtohtonih narodnih manjšin; problem (pomanjkanja) kadrov in njihove (pogosto nezadostne) usposobljenosti.	Dograjevanje pravne ureditve. Spodbujanje kulturnega ustvarjanja in zlasti predstavitve manjšinske kulture slovenski javnosti in spodbujanje sodelovanja med manjšinsko skupnostjo in njenim okoljem. Usposabljanje potrebnih kadrov. Stabilno financiranje in ustrezna sprememba davčne zakonodaje, ki bi spodbudila privatne prispevke.
Ohranjanje etnične in kulturne identitete in jezika romske skupnosti ter razvoj kulturne dejavnosti te skupnosti; ustrezno mesto te skupnosti v etnično pluralni in večkulturni slovenski družbi in njihova uspešna integracija v to družbo	Ustavne obveznosti o celoviti zakonski ureditvi zšitosti in položaja romskih skupnosti v Sloveniji še niso uresničene. Problem negativnega odnosa do Romov. Sama romska skupnost v Sloveniji natančno ni organizirana in povezana; izrazito pomanjkanje zainteresiranih in usposobljenih kadrov. Ni dovolj sredstev za financiranje različnih programov in spodbujanje dejavnosti. Problem zagotavljanja potrebne infrastrukture.	Predstavitev romske kulture širši javnosti. Graditi pozitivni odnos do Romov in romske skupnosti in tolerance in sodelovanje. Oblikovati in sprejeti ustrezno zakonodajo in normative podlage - tudi na področju kulture. Spodbuditi samorganiziranje romske skupnosti. Prirediti in usposabljanje ustrezne kadre, ki bi lahko spodbudili razvoj romske kulturne dejavnosti. Zagotoviti nujno potrebna sredstva (tudi v ustrezno davčno politiko) za celovito reševanje romske problematike, znotraj tega pa tudi sredstva za ohranjanje in razvoj romske kulture in jezika.
Omogočiti ohranjanje in razvoj identitete in kulturne dejavnosti ostalih avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji in njihovih pripadnikov; ustrezno mesto teh skupnosti v etnično pluralni in večkulturni slovenski družbi	Zelo majhno število pripadnikov posameznih skupnosti in njihova zelo razpršena naselitev. Slaba notranja organiziranost. Pomanjkanje ustrezno usposobljenih in zainteresiranih kadrov, ki bi pripravljali in vodili programe in akcije. Nezadostna sredstva za zadovoljiv potek. Problem zagotavljanja ustrezne infrastrukture.	Predstavitev njihovih specifičnih kultur širšemu okolju. Omogočiti in spodbujati delovanje kulturnih društev in organizacij pripadnikov teh skupnosti. Usposobiti kadre in s tem spodbuditi njihov odziv na razpise MK. Zagotovevanje večjih sredstev (tudi z ustrezno davčno politiko) za kulturne dejavnosti in institucije teh manjšinskih etničnih skupnosti ter za zagotavljanje potrebne infrastrukture za njihovo kulturno ustvarjanje in delovanje.
Omogočiti ohranjanje in razvoj kulturne identitete in kulturne dejavnosti ostalih avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji; ustrezno mesto teh skupnosti v etnično pluralni in večkulturni slovenski družbi in omogočanje njihove uspešne integracije v družbo	Občasna netoleranca in nesprejemanje v večinskem okolju. Problem razpršene naselitev in organiziranja pripadnikov teh skupnosti na področju kulturne dejavnosti. Problem usrezne infrastrukture in (v posameznih primerih) pomanjkanje usposobljenih kadrov. Problem zagotavljanja zadostnih sredstev za financiranje njihove dejavnosti.	Predstavitev njihovih specifičnih kultur širšemu okolju. Utrjevanje tolerance. Usposabljanje kadrov in pomoč pri samorganiziranju. Zagotavljanje nujno potrebne infrastrukture. Povečanje sredstev za kulturne dejavnosti teh skupnosti in njihovih kulturnih organizacij in društev, tudi s spodbudno davčno politiko.
Omogočiti ohranjanje etnične in kulturne identitete tipičnih priseljencev in njihovih skupnosti ter ohranjanje in razvoj njihove etnične kulture, omogočanje njihove uspešne integracije v slovensko pluralno in večkulturno družbo	Majhno število pripadnikov posamezne skupnosti in pogosto razpršena poselitev. Problem samorganiziranja ter usposabljanja zainteresiranih kadrov, ki bi se bili sposobni odzvati na razpise MK. Zagotavljanje infrastrukture in sredstev za (so)financiranje njihove kulturne dejavnosti.	Predstavitev specifičnih kultur večinskemu okolju. Podpora kulturnemu organiziranju in kulturnim dejavnostim teh skupnosti. Usposabljanje zainteresiranih kadrov. Zagotavljanje potrebne infrastrukture in sredstev (tudi z ustrezno davčno politiko).

*Summary**The Principles and Strategy of the national cultural policy on minorities*

Slovenia is a multiethnic and multicultural society. The Ministry of Culture of the Republic of Slovenia pays special attention to multiculturalism and interculturalism in its attempts to develop the national cultural policy. This policy has to recognize specific situations, problems, needs and interests of the Italian and Hungarian autochthonous national minorities, Roma communities, other minority ethnic groups and immigrants. Each of these target populations requires a specific approach, which must be reflected also in the elaboration of principles, goals, strategies and measures of the national cultural policy. The article presents the ethnic situation in Slovenia, constitutional and political development in Slovenia after World War II and especially after the independence of the Republic of Slovenia from the specific perspective of the national cultural policy on (national) minorities. Deriving from detected problems regarding culture and cultural activities of the Italian and Hungarian autochthonous national minorities, Roma communities, other minority ethnic groups and immigrants in Slovenia, the article designs a framework for the strategy and measures of the national cultural policy on ethnic minorities.

SOCIOLOŠKI PRIKAZ JEZIKOVNE PODOBE ISTRE

Karmen Medica

1. Uvod

V prispevku bo predstavljena jezikovna podoba istrskega polotoka. Jezikovna raznolikost je odraz zapletene kolonizacijske zgodovine Istre, raznovrstnih kulturnih in etničnih sprememb, kar je vplivalo tudi na nastanek razlik med jezikovno in narodnostno zavestjo prebivalstva Istre. V tem članku izpostavljam splošno jezikovno sliko Istre v sociološkem kontekstu. Uporabljeni koncepti se nanašajo na problematiko identitete, pripadnosti in migracij v določenem prostoru, okolju, kraju.

Problematike slovensko-hrvaške etnično-jezikovne meje v Istri smo se le dotaknili, splošno predstavili in s tem mogoče odprli in aktualizirali za prihodnje, bolj poglobljene sociološke raziskave.

2. Identiteta in jezik

Istrska večetničnost je imela za posledico jezikovno heterogenost istrskega polotoka. Slednje je vplivalo tudi na identitetne posebnosti tega območja. Ze zaradi tega se vprašanju identitete ne moremo popolnoma izogniti.

Modernizacijski procesi so vprašanje identitete postavili v središče interesa družbene znanosti. Identiteta je tisti element, ki daje koherentnost človeškemu življenju, začenja se v fazi primarne socializacije, ključna je pa družbena interakcija v kasnejših fazah socializacije. Kot osrednji aspekt zavesti o sebi ima identiteta vlogo posrednika med posameznikom in družbo. (Strassoldo, 1992) Tradicionalnemu pojmovanju identitete je dodana še subjektivna komponenta. Po Barthu etnična identiteta nima objektivnega značaja, ker lastnosti, ki jih je treba upoštevati »niso seštevki objektivnih razlik temveč tistih, ki jih akterji opredelijo kot pomembne«. (Barth, 1969; 14)

Na etnično mešanih in obmejnih območjih, nastajajo posebne etnične identitete, ki vplivajo druga na drugo. Tudi možnost izbire med različnimi identitetami je neprimerno večja kot v etnično homogenih okoljih.

Etnična identiteta ne obstaja neodvisno od družbenega obnašanja ljudi, ni nek individualen produkt. Pogosto opredeljuje osebnost oziroma osebno identiteto posameznika. Postavlja ga v družbo in mu daje občutek pripadnosti. Vse pogosteje pa se pojavlja tudi opcija »neidentitete« oziroma »nepripadanja«. Po Andersenu je »pripadanje« iluzija in »pripadati« ni nujno. (Anderson, 1990) Posameznik je vključen v življenje različnih družbenih skupin, ni pa popolnoma integriran v nobeno. Iz takšne situacije izhaja glavni paradoks identitete v sodobni družbi: možnosti izbire postajajo vse širše, po drugi strani pa je položaj posameznika v družbi vse bolj nesiguren.

Še posebej je to izraženo v etnično mešanih okoljih, kjer je s spreminjanjem etničnih meja v različnih stikih prihajalo tudi do spreminjanja etnične identitete, do odpovedi prejšnji, zamenjavi ene identitete z drugo, pa tudi do vključevanja in povezovanja množstva različnih identitet. Nepriznavanje teh posebnosti na narodnostno mešanih območjih lahko hitro pripelje do izgubljanja izvorne identitete okolja in uničevanja njene avtohtonosti. Različne etnične skupine s svojimi posebnostimi so postale avtentičen odraz izvornosti istrskega okolja, prepoznavnega po svoji večetnični in večjezikovni podobi.

3. Večetničnost in večlingvističnost Istre

Nenehno priseljevanje ljudi različnih etničnih pripadnosti je vsekakor ena od temeljnih značilnosti istrskega polotoka. Skozi stoletja so se prepletali elementi in obrazci kultur, ki so pripadali slovanskemu, romanskemu pa tudi germanskemu civilizacijskem krogu, tako da je skoraj nemogoče določiti nekaj avtohtonega in tipičnega samo za eno kulturo ali etnos, ki je danes prisoten na tem območju.

Migracije prebivalstva pa niso potekale zgolj s priseljevanjem, temveč so se odvijale tudi znotraj samega polotoka, v kar so silili predvsem ekonomski interesi. V stoletjih istrske zgodovine je veljalo, da so si z mestnimi službami prebivalci lahko pridobili uglednejši in premožnejši status. S nenehnim zapolnjevanjem nižjih mestnih služb, predvsem vojaških, ter z vključevanjem v trgovino in obrt, so se prišleki s podeželja v mestih asimilirali z romanskim prebivalstvom, saj je bil v teh poklicih prevladujoč istrski romanski jezik, ki ga je tudi v zvezi z novimi kolonizacijskimi tokovi postopno zamenjala beneška italijanščina. Istrska romanščina kot eden izmed dalmatinsko-retoromanskih govorov je do 19. stoletja skoraj izumrla. Danes "istriotsko" govorijo (in tudi pišejo) nekateri le še v Balah, Fažani, Galžani, Rovinju, Šišanu in Vodnjanu, medtem ko sta postala prevladujoča in najstarejša še živa istrska jezika slovenščina in hrvaščina. Ta dva jezika sta na podeželju, kamor so se še v 18. stoletju priseljevali tudi iz italijanskih dežel, skoraj povsem prevladala. Od konca 17. stoletja naprej ter v 18. stoletju, v obdobju konsolidacije razmer v deželi, so bile v Istri oblikovane tri poglobitve jezikovne skupnosti: italijanska, hrvaška in slovenska. Jezikovna pripadnost tedaj (18.st.) še ni pomenila narodne zavesti, temveč prej socialni status. (D. Darovec, 1992; 53) Zgodovina je pustila določene »posledice«, lahko bi rekli svojevrstne posebnosti. Danes bi jih lahko opredelili v pojmovanju Istre kot večjezičnega območja in območja prostorske večjezičnosti.

3.1. Večjezično območje in območje prostorske večjezičnosti

Jezikovno podobo Istre bi, po Filipiju, lahko strnili takole:

V jezikovnem pomenu je istrski polotok hkrati:

1. večjezično območje («il territorio plurilingue»), oziroma območje, kjer je v uporabi več jezikov,
2. območje teritorialne dvojezičnosti¹/večjezičnosti («il bilingvismo territoriale»), kar bi pomenilo, da je dvojezičnost najbolj pogosta pojavna oblika vsakodnevnega komuniciranja ter da večina prebivalcev pozna in uporablja več kot en jezik. (Filipi, Ricerche Sociali, 1989)

Preden se poglobimo v posamezne istrske jezikovne cone, pogledajmo, kateri govori² so v uporabi v Istri danes:

- a) istrobeneščina je najbolj razširjen romanski govor v Istri; včasih je istrobeneščina imela vlogo splošnega pogovornega jezika za vse istrske govorce, zato je njen vpliv na sosedne govore največji;
- b) istriotsčina - je edini izmed delno ohranjenih avtohtonih istrskih govorov;
- c) istroromunščina - dialekti romunskega jezika, ki jih govorijo v nekaterih vaseh severno in južno od Učke;
- d) hrvaščina - hrvaška narečja govorijo v mestih in vaseh hrvaške Istre; po II. svetovni vojni so od beneščine prevzela vlogo splošnega pogovornega jezika na celotnem hrvaškem prostoru Istre; na slovenskem območju polotoka je vlogo sporazumevalnega jezika prevzela slovenščina;
- e) slovenščina - slovenske dialekte govorijo v mestih in vaseh v slovenskem delu Istre, ob slovensko-hrvaški, slovensko-italijanski državni meji in tudi na obmejnem območju v Italiji;
- f) črnogorščina v Peroju - črnogorski jezikovni otok v jugozahodni Istri;
- g) standardni (knjižni) jeziki - slovenščina, hrvaščina in italijanščina; njihov vpliv postaja z razvojem šolstva, cerkve, množičnih komunikacijskih sredstev, tehnologije in znanosti vedno močnejši;
- h) drugi govori - srbski, bosanski, albanski itd., ki so se v slovenski in hrvaški Istri uveljavili v glavnem po drugem velikem eksodusu Italijanov (pa ne samo Italijanov) leta 1955 in nimajo možnosti, da bi pomembneje vplivali na starejše istrske dialekte (po razpadu Jugoslavije je ta možnost še manjša). (Filipi, 1993)

¹ Problematiko dvojezičnosti (bilingvizma) analizira Livija Knaflič v doktorski nalogi: "Psihološki dejavniki dvojezičnosti v povezavi z učenim uspehom v začetku šolanja". FF, Ljubljana, 1996. Avtorica pojasnjuje, da je dvojezičnost predmet preučevanja različnih ved: jezikoslovja, psihologije, sociologije, socialne psihologije, sociolingvistike, psiholingvistike itn. Določanje stopnje jezikovnega znanja drugega jezika, ki bi ločila enojezične od dvojezičnih govorcev, je eden osnovnih problemov pri definiranju dvojezičnosti. Na osnovi izbrane literature so predlagane izhodiščne postavke, ki naj bi poenotile definiranje dvojezičnosti pri raziskovalnem delu:

- Dvojezičnost je redna raba dveh ali več jezikov in dvojezični so tisti posamezniki, ki potrebujejo in uporabljajo v vsakodnevnem življenju dva ali več jezikov.

- Dvojezični posamezniki uporabljajo svoje jezike za različne namene in redko so jezikovne sposobnosti v obeh jezikih na enaki ravni.

- Dvojezični posamezniki razvijajo jezikovne sposobnosti glede na potrebe okolja. S spremembo okolja in spremembo potreb po določenih veščinah se bo spremenila določena jezikovna sposobnost.

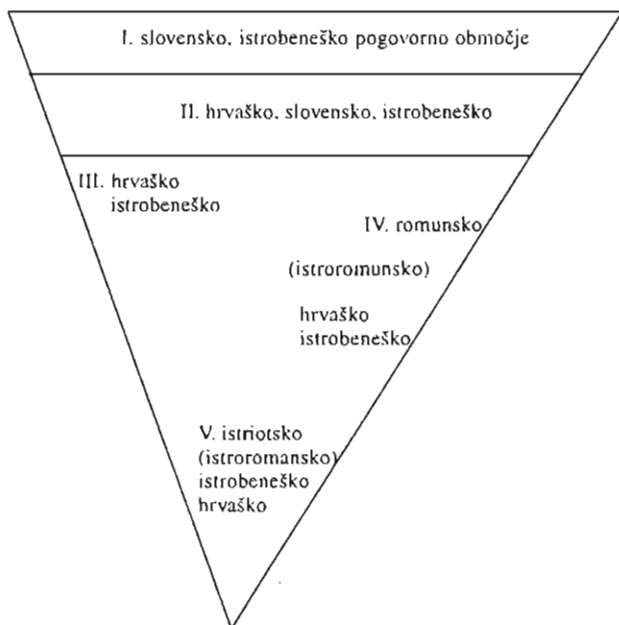
- Dvojezičnost je treba raziskovati kot takšno in ne v primerjavi z enojezičnostjo. Dvojezični posamezniki niso seštevek dveh enojezičnih; njihove jezikovne sposobnosti ni možno razdvojiti na dva ločena dela. (Knaflič, str. 14-24, citirano po: Grosjean, F. *Neurolinguists. Beware! The Bilingual Is Not Two Monolinguals in One Person*. *Brain and Language* 36, 1989).

² Govor (la langage proprement dit) je lastnost, ki je kot potencialna sposobnost dana vsem ljudem kot pripadnikom človeške vrste. S to sposobnostjo razumemo tudi celoto jezikovnih pojavov, splošnih in posebnih. Ta splošna sposobnost pa se konkretizira v jeziku (la langue). Konkretna jezikovna raba, ki temelji na posameznih govornih dejanjih, na ustvarjeni govorni dejavnosti, pa je govorica (la parole). To je torej govorjenje ali tako rekoč posamezna ostvareitev jezika. Je končna realizacija splošne sposobnosti govora ali aplikacija nekega jezika skozi govorjenje (le parler) posameznikov. (Vir: S. Južnič, 1983: str. 50, 51, povzeto po Sausurre: *Cours de linguistique generale*. Paris, 1949).

3.2. Večjezikovna podoba Istre in prevladujoče jezikovne cone na istrsko-kvarnerskem območju

Prevladujoče jezikovne cone na istrsko-kvarnerskem območju bi lahko ponazorili takole:³

(Filipi, Ricerche Sociali, 1989; 79)

³ Razdelitev Istre na ponazorjene jezikovne cone (po Filipiju) uporabljata v raziskavah pretežno istrske problematike sociolingvisti dr. Nelida M. Kruljac: ("La comunità italiana in Istria e a Fiume, fra diglossia e bilinguismo", U.I.F. Università popolare di Trieste, Trieste-Rovigno, 1990) in dr. Loredana B. Debeljuh (L'identità etnica quale tipo di identità sociale - il caso degli Italiani in Jugoslavia, doktorska disertacija, FDV, Ljubljana, 1991).

I. Prva cona predstavlja območje slovenske Istre. Uporaba slovenskih in istrobeneških dialektov je jezikovna značilnost cone. Tipičen govorec cone je dvojezičen (slovensko ali italijansko).

II. Druga cona je obmejno slovensko-hrvaško območje, kje se govori slovensko, hrvaško, istrobeneško. Tipičnost cone je torej trojezičnost slovensko, hrvaško, ali pa italijansko govorečega predstavnika (govorca).

III. Tretja cona: istrsko-kvarnerska na hrvaškem območju. Tipična značilnost je dvojezičnost italijanskega ali hrvaškega predstavnika (govorca).

IV. Četrta cona ne predstavlja jezikovno enotnega območja. Tipičen predstavnik (govorec) je dvojezičen in pripada romunski (oz. istroromunski) etniji, ki je naseljena v glavnem na območju Čičarije (naselja: Žejane, Šušnjevec, Nova vas, Jasenovik, Brdo, Zankovci, Letaj). Istroromunsko morda govori še kakih 1.500 ljudi v omenjenih vaseh Čičarije v Istri. Poleg istroromunsko govorečih predstavnikov cone so bili tu tudi istrobeneško govoreči predstavniki, čeprav v manjšem številu.

V. Tudi peta cona predstavlja jezikovno diskontinuiteto. Slednja je cona Istriotov (območje jugozahodne Istre: Šišan, Galižana, Fažana, Vodnjan, Bale, Rovinj). Istriotsko govori morda še kakšen starejši prebivalec tega dela Istre. Tipičen predstavnik cone je italijanske narodnosti, trojezičen, govori pa lokalno istro-romansko narečje oz. istriotsko, istrobeneško in hrvaško. (Filipi, *ibidem*)

Glede na navedene jezikovne cone v Istri razlikujemo:

1.) absolutni kóine⁴ (kóine assoluta) - KA je jezik, ki ga razumejo in govorijo praktično vsi prebivalci te cone.

2.) mogoč kóine (kóine possibile) - KP ni jezik vseh oziroma ga vsi ne razumejo in ne govorijo, lahko pa v določenem trenutku pridobi funkcijo koine jezika.

Po conah v Istri bi to zgledalo takole:

Cona I: KA = slovenski jezik

KP = istrobeneški, slovenski

Cona II: KA = hrvaški

KP = istrobeneški, slovenski

Cona III: KA = hrvaški

KP = istrobeneški

Cona IV: KA = hrvaški

KP = romunski, istrobeneški

Cona V: KA = hrvaški

KP = istrobeneški, istriotski

(G. Filipi, *ibidem*)

Navedeni tipologiji prištevamo še tri standardne jezike⁵: slovenščino, hrvaščino in italijanščino. Standardni jezik je natančno kodificiran: v slovnica, pravopisih, slovarjih itd. Druga lastnost je v njegovi vsestranski izdelanosti in, naj temu tako rečemo, intelektualizaciji in tako primernosti za vsakovrstno rabo, od poezije do znanosti. Glede njegovih funkcij pa je treba poudariti združevalno, pa hkrati ločevalno znotraj jezikovne skupnosti. Gre pa tudi za prestižno vlogo v odnosu na podstandardne ali nestandardne rabe in seveda za referenčno funkcijo: jezikovna raba določa identiteto in status. (Južnič,

⁴ Kóine – gr. kóine dialektos = splošno, skupno narečje

⁵ Standard (ang. standard = mera, pravilo, smernica, vzor; pa še: dogovorjena norma). Jezikovni standard (tudi: standardni jezik, standardizirani jezik). Jezikovno standardizacijo, gledano docela jezikovno, oziroma jezikoslovno, je moč razumeti kot neko fazo v razvoju jezika, ki postaja nacionalen. (S. Južnič, 1983)

1983) Standardna italijanščina (v Istri) je predvsem jezik institucij in šol. Uporaba je precej omejena, nadomeščena z istrobeneščino, slovenščino in hrvaščino. Slovensko in hrvaško govoreče prebivalstvo se v glavnem identificira z slovenskim oziroma hrvaškim standardnim jezikom. Pripadniki italijanske manjšine pa se ne identificirajo s standardno italijanščino, temveč z lokalnim italijanskim dialektom, ki postaja tako "lingua nazionale" italijanske manjšine v Istri. Ravno tako se literarna produkcija "istroitaliana" ustvarja pretežno v dialektu/dialektih istrskih Italijanov.

Uradni jezik institucij italijanske manjšine pa je italijanski standardni jezik, ravno tako je to jezik vseh institucionaliziranih oblik uresničevanja dvojezičnosti in jezikovne enakopravnosti.

Lingvistična realnost istrskih Italijanov predstavlja dialektofonijo oz. močno uporabo dialektov, zaradi tega manjšina zavzema vmesni položaj med diglosijo⁶ in dvojezičnostjo (bilingvizmom). Diglosija kot hkratna uporaba standardnega jezika in dialekt (italijanski-istrobeneški), bilingvizem pa kot hkratna uporaba dveh standardnih jezikov (italijanski-slovenski; italijanski-hrvaški).⁷

Treba je povedati, na kar opozarjajo tudi rezultati novejših sociolingvističnih raziskav avtorjev Orbanića, Filipija, Milani, da se spontana dvojezičnost v Istri vse bolj zmanjšuje, narašča pa dvojezičnost pridobljena direktno z izobraževanjem in indirektno – prek množičnih medijev.

V pričujoči kompleksnosti treh standardnih jezikov in različnih dialektov se je oblikoval za potrebe medsebojnega razumevanja in komuniciranja regionalni kóine (splošno, skupno narečje, imenujejo ga tudi "lingua del popolo", jezik ljudstva).

Istrski kóine, ki so ga uporabljali tako Italijani kakor tudi Slovenci in Hrvati, je bil do druge svetovne vojne vsekakor istrobeneški dialekt. Po vojni, eksodusu, imigracijah iz notranjosti Jugoslavije, pa so njegov položaj prevzeli slovenski in hrvaški dialekti, čeprav je v vsakodnevni komunikaciji starejših prebivalcev Istre (ne glede na narodnost) istrobeneščina še zmeraj pogovorni jezik (lingua franca).

4. Slovensko-hrvaška etnično-jezikovna meja v Istri

Kako in kdaj sta se začela ločevati hrvaški in slovenski etnos v Istri, oziroma slovensko in hrvaško govoreči, je tema, ki jo z različnih vidikov obravnavajo številne razprave.⁸

⁶ Diglosija (gr. di-glossos), več dveh govoric; ki govori dva jezika in zmore posredovati med njima; specifična dvojezičnost. S. Južnič: Lingvistična antropologija, Ljubljana 1983: str. 360.

⁷ Pri tem gre za diglosijo kot družbeni ter za dvojezičnost kot individualni pojav. Več o tem: Nečak-Luk, A.: Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost. UJ/AL 4, Ljubljana, 1995.

⁸ Naj navedemo le nekatere:

Peter Kozler: Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljevstva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškimi imenikom mest, tergov, krajev itd. Na svitlo dal P. Kozler. Na Dunaju. 1854. Natisnil Leopold Sommer: Karl V. Zoering: Etnographie der oesterreichischen Monarchie. I. Band. Erste Abtheilung. Wien. 1857: Simon Rutar: Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Prirodnoznanstvi, statistični, kulturni in zgodovinski opis.. Matica Slovenska, Ljubljana, 1896: Wilhem Urbas in Triest: Die Tschitscherei und die Tschen. Ein Kulturbild aus Istrien. Salzburg. 1884; Nikola Žic: Istra. Dio II Čovjek. Antropogeografsko stanje potkraj svjetskog rata. Zagreb 1937; Mieczyslaw Malecki: "Pregled slowjanskich gwar Istriji." Krakov. 1930; Josip Ribarić: "Razmeštaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri." Srpski dijalektološki zbornik, Beograd. 1940; Tone Peruško: Knjiga o Istri, 1968; Franc Ostanek: Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri – gradivo za obdobje od leta 1860 do 1956. Annales 1, Koper. 1991.

Ločevanje hrvaškega in slovenskega etnosa v Istri oziroma slovensko in hrvaško govorečih se po Kozlerju⁹ začne v 19. stoletju. Zadnja desetletja 19. stoletja so pomenila ustalitev te etnične meje, oprte na narodno zavest.

Politično-upravna in cerkvena razdelitev na ozemlju, poseljenem s Slovenci in Hrvati, pregled razvoja šolstva in tudi pregled ljudskih štetij razodevajo gibanje narodnostne pripadnosti oziroma nenehno nihanje narodnostne zavesti.¹⁰

V avstrijskem obdobju (1814-1918) so Slovenci in Hrvati združeno nastopali, pa vendar je vsak narod oblikoval svojo narodno zavest, predvsem kot posledico zgodovinskih dogodkov in narodne pripadnosti.

Nastanek in utrditev narodnostne jezikovne meje med Slovenci in Hrvati v Istri od druge polovice 18. pa do druge polovice 20. stoletja lahko spremljamo skozi kulturno-sociološki razvoj prebivalstva. Slovenska oz. hrvaška narodnostna zavest ob slovensko-hrvaški jezikovni meji v Istri je novejšega datuma, pred tem pa je bila odločilna pokrajinska pripadnost - prebivalci so se pretežno opredeljevali za Istrane. Pod vplivom šole, cerkve, prosvetnih in političnih organizacij se je razvijala narodnostna zavest prebivalstva. Gospodarska povezanost s tržišči in politično-upravna razdelitev ozemlja na občine s slovensko in hrvaško večino sta prav tako vplivali na formiranje narodnostne zavesti.

Zaradi tega je iskanje "avtohtonega slovenskega" in "avtohtonega hrvaškega" etnosa sploh v hrvaško-slovenskem obmejnem pasu, kot navajajo številni raziskovalci »istrske« problematike, dokaj "jalovo početje".¹¹ Do 1945. leta na tem prostoru ni bilo administrativne meje, ki bi vsaj v grobem delila Slovence od Hrvatov.

Govorce se medsebojno prepletajo, narodnostno opredeljevanje - slovensko ali hrvaško - pa je bilo do konca druge svetovne vojne nezaželeno. Statistični podatki iz popisov od l. 1880 naprej ponujajo precej konfuzno sliko, iz katere ni mogoče dobiti resnične slike tega območja, ki je bila v glavnem odraz različnih političnih odnosov in vplivov, recimo "od zunaj" in "od zgoraj", na prebivalstvo tega območja.¹²

⁹ Hrvaško-slovenska etnična meja je bila (gotovo na podlagi rezultatov jezikovnega štetja, ki ga je l. 1846 v avstrijskih deželah organiziral K. Czoering) vrisana na "Zemljovidu slovenske dežele in pokrajin" P. Kozler iz l. 1853. Hkrati je bila opisana v njegovem "Kratkem slovenskem zemljopisu" iz l. 1854 (Dunaj, 1854, natisnil Leopold Sommer). O tem tudi: Darovec, D.: Pregled zgodovine Istre, 1992: 69.

¹⁰ Podrobneje o tem: Ostanek, F.: Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri - gradivo za obdobje od leta 1860 do 1956. Annales 1, Koper, 1991.

¹¹ O tem piše tudi dr. Vitomir Belaj v prispevku: "Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj", Zbornik "Slovenci v Hrvaški", Ljubljana, 1995.

¹² O tem pričajo številne študije antropološkega zgodovinarja Miroslava Bertoše. V svojih, kot jih imenuje, "domišljanjih" Istre "Između povijesnog i fiktivnog pravi": "Još nemamo jasne odgovore na pitanje kada "Slaveni" postaju "Hrvati", a kada "Slovani" postaju "Slovenci"! Je li "Johannes Slavorum dux", izaslanik franačkog cara Karla Velikog početkom IX. stoljeća, bio "Hrvat" ili "Slovenac", kako bi se moglo zaključiti iz njegova držanja prema "Slavenima" doseljenim pod gradske zidine starih rimskih municipija i pristrana stajališta prema njima, posebice u rečenicama staroga zapisnika o "Rižanskome pravorijeku" (Il placito di Risano) kada je nastojao zadržati "Slavene" na gradskim municipalnim agerima? Za hrvatsku je povijesnu znanost on "vojvoda Ivan", za slovensku "vojvoda Janez".... svaka strana ima svoje argumente". (Glas Istre, 24. 6. 1996, str. 7).

5. Namesto sklepa

Ob vsem povedanem o istrski jezikovni mešanici se sprašujemo, ali je med govorce tako različnih jezikov sploh mogoče sporazumevanje, ki je na tako majhnem prostoru nedvomno nujno; ali obstaja kakšen splošni jezik; ali so vsi prebivalci dvojezični; kako se doseljenci sporazumevajo z domačini (staroselci) ipd. Postopno se je razlika med jezikovno in narodnostno zavestjo prebivalstva manjšala, skladno z uveljavljanjem in krepitevijo moderne nacionalne zavesti od konca 18. stoletja naprej. Gotovo pa je v istrskem prostoru šele 19. stoletje (in to njegova zadnja desetletja) obdobje ustalitve etnične meje, oprte na narodno zavest. Pluralizem jezikov, nazorov, etnosov Istre je prispeval k oblikovanju njene posebne identitete, imenovane istrska identiteta, ki je bila pogosto pojmovana skozi "kategorijo istrijanstva". Slednji je namenjena posebna analiza¹³ in je v pričujočem kontekstu ne bomo problematizirali.

Odprto puščamo tudi vprašanje vpliva novonastale slovensko-hrvaške državne meje na jezikovno realnost prebivalcev Istre.

V tem prispevku smo le v »grobih«¹⁴ črtah predstavili jezikovno strukturo Istre, marsikdaj smo najbrž zakrili njeno prvotno, izvirno plurilingvistično podobo, pogojeno z vrsto socioloških, etnoloških, antropoloških dejstev, ki so izšla iz mešanja, prepletanja in migracij prebivalstva.

Literatura:

Anderson, Benedickt (1990): *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Školska knjiga, Zagreb.

Barth, Frederik (1969): *Ethnic Groups and Boundaries*, Little Brown, Boston.

Belaj, Vitomir (1995): *Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj*, Zbornik "Slovinci v Hrvaški", INV, Ljubljana.

Bertoša, Miroslav (1985): *Etos i etnos zavičaja*, Istra kroz stoljeća, knjiga 33, Pula - Rijeka.

Darovec, Darko (1992): *Pregled zgodovine Istre*, Lipa, Koper.

Filipi, Goran (1989): *La koin istriana*, Ricerche Sociali 1, 46-54, Centro di Ricerche Storiche, Rovigno.

Filipi, Goran (1993): *Jezikovna slika Istre*, Primorska srečanja, št.149, Koper.

Filipi, Goran (1993): *Istriotski jezikovni otoki v Istri*, Annales 3, Koper.

Južnič, Stane (1983): *Lingvistična antropologija*, DDUU, Ljubljana.

¹³ Glej prispevek: K. Medica "Kategorija istrijanstva" – med "centrom" in "periferijo". Annales, Koper. 1998. št. 12.

Knaflič, Livija (1996): *Psihološki dejavniki dvojezičnosti v povezavi z učnim uspehom v začetku šolanja*, doktorska disertacija, FF, Ljubljana.

Milani Kruljac, Nelida (1993): *Istrski življenski prostor in komunikacija*, Annales 3, Koper.

Nećak- Lük, A., **Štrukelj**, I., ur. (1984): *Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti*, Društvo za uporabno jezikoslovje, Ljubljana.

Nećak-Lük, Albina (1995): *Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost*, UJ/AL 4, Ljubljana.

Ostanek, France (1991): *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*, Annales 1, Koper.

Orbanić S., **Medica K.**, **Musizza N.** (1993): *Povijesni pregled istarske višjejezičnosti*, v: Štrukelj, Inka (ur.) *Jezik tako in drugače*, Ljubljana.

Strassoldo, Tessarin (1992): *Le radici del localismo. Indagine sociologica sull'appartenenza territoriale in Friuli*, Reverdito Edizioni, Trento.

Strassoldo, Raimondo (1992): *Globalism and localism: theoretical reflections and some evidence*, v: "Globalization and Territorial Identities" Mlinar, Zdravko (ed.), Avebury Press, Aldershot

*Summary**Sociological survey of the linguistic situation of Istria*

Continuous immigration of people of different ethnic origins is by all means one of the basic characteristics of the Istrian peninsula. Over the centuries, elements and patterns of cultures belonging to Slavic, Romanic and Germanic civilizations have intertwined to such a degree that today it is almost impossible to point out something autochthonous or typical only for one culture or ethnos populating this territory. Natural consequence of the multiethnic character of Istria is the linguistic heterogeneity of its population.

A complex situation of three standard languages and different dialects was the reason for the formation of a regional koine (a common dialect, also called »lingua del popolo«, language of the people), which serves the needs of communication and understanding. Istrian koine, used by Italians as by Slovenians and Croats, was an Istro-Venetian dialect until the World War Two. After the war, exodus, and immigrations from the hinterland, its status was taken over by Slovenian and Croatian dialects. However, its function of a lingua franca was preserved in the everyday communication of the older population of Istria (irrespective of their nationality).

Recent sociolinguistic research of Istria has shown that spontaneous bilingualism is disappearing, while directly – through education – and indirectly – through mass media – acquired bilingualism is increasing.

SVET EVROPE IN NARODNE MANJŠINE

Vera Klopčič

Aktualna dogajanja-

Dejavnosti Sveta Evrope na področju varstva narodnih manjšin zajemajo¹:

- oblikovanje in dograjevanje pravnih standardov,
- nadzor nad izvajanjem sprejetih dokumentov,
- različne oblike sodelovanja z vladami držav članic in z nevladnimi organizacijami za dosego skupnega razumevanja vsebine in pomena manjšinskega varstva,
- delo posebnega odbora za vprašanja, ki se nanašajo na varstvo narodnih manjšin (DH-MIN)
- dejavnosti, ki se nanašajo na Rome v Evropi.

Dograjevanje pravnih standardov

Na področju oblikovanja in izpopolnjevanja pravnih standardov ostaja tudi na tem področju najpomembnejše merilo Evropska konvencija za varstvo človekovih pravic. Kljub temu, da izrecno omenja narodne manjšine le v nediskriminacijskem členu (14), ki med elementi zaradi katerih ne sme priti do diskriminacije navaja tudi pripadnost narodni manjšini, je sodna praksa Evropskega sodišča, še posebej v zadnjem času dokazala, da se Evropska konvencija kot "živ" instrument prilagaja tudi temu področju varstva človekovih pravic.²

Po sprejetju dveh pomembnih dokumentov, ki se nanašata na varstvo manjšin -Listine za varstvo regionalnih in manjšinskih jezikov, ter Okvirne konvencije Sveta Evrope z varstvo narodnih manjšin³ (dalje v tekstu Okvirna konvencija), ki sta skoraj istočasno stopila v veljavo, se je v najnovejšem obdobju v Svetu Evrope, še bolj očitno kot doslej, izkazala potreba po izoblikovanju načinov za izražanje skupnega interesa in povezo- vanja dejavnosti na vseh področjih človekovih pravic in manjšinskega varstva.⁴

¹ V prispevku obravnavam dejavnosti na področju dograjevanja pravnega varstva narodnih manjšin kot nadaljevanje razprave o pravnem varstvu manjšin in Okvirni Konvenciji Sveta Evrope - glej Vera Klopčič, Okvirna Konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin, RIG št. 29 - 30. Ljubljana, 1995.

² V primeru Sidiropoulos in ostali zoper Grčijo, zaradi prepovedi ustanovitve združenja "Dom makedonske civilizacije" v Florini, se razsodba Evropskega sodišča z dne 10. julija 1998 ob ugotovitvi, da gre za kršitev 11. člena E.K.Č.P. sklicuje na dosedanja sodna praksa kot tudi na najnovejše mednarodne dokumente.

V razsodbi (para 40) je Sodišče med drugim ugotovilo, da je »možnost, da državljani ustanavljajo pravne institucije z namenom delovati kolektivno na področju skupnega interesa eden najpomembnejših vidikov svobode do združevanja, brez katerega je ta pravica orošana vsakega smisla«. Sodišče se je pri presoji sklicevalo na Sklepni dokument KEVS-a iz Kopenhagna in Pariško listino za Novo Evropo, ko je ugotavljalo: «da je ...namen prebivalcev regije ustanoviti posebno organizacijo za pospeševanje regionalnih posebnosti, popolnoma jasen in zakonit ...Tudi v primeru, če predvidevamo, da bodo ustanovitelji, tako kot v tem konkretnem

Kontrolni mehanizem za nadzor nad izvajanjem Okvirne konvencije

Pomen učinkovitosti novih oblik nadzora nad uresničevanjem sprejetih dokumentov je danes v ospredju zanimanja različnih teles znotraj Sveta Evrope, držav in nevladnih organizacij, ter strokovne javnosti. V tem obdobju, ko se Okvirna konvencija pričinja izvajati, se je Svet Evrope usmeril v zagotovitev predhodnih posvetovanj in v razpravo o odprtih vprašanjih, še pred obravnavo prvih poročil držav. Te dejavnosti odražajo zavest o pomenu delovanja mehanizmov za nadzorovanje izvajanja Konvencije za interpretacijo ohlapnih določil Okvirne Konvencije. Od učinkovitosti v procesu implementacije je odvisno mesto Okvirne konvencije v hierarhiji mednarodnopravnih dokumentov, posredno pa bo to tudi preizkusni kamen uspešnosti dosedanjih prizadevanj Sveta Evrope na področju varstva narodnih manjšin.

Po določilih Okvirne konvencije (24 - 26 člen) je nadzor nad izvajanjem v rokah Odbora ministrov, to je najvišjega političnega telesa Sveta Evrope. V letu 1997 je Odbor Ministrov sprejel Pravila za delo kontrolnega mehanizma po členih 24-26 Okvirne Konvencije,⁵ v katerih določa pravila za izvolitev članov Svetovalnega odbora in postopek ter načine dela. Glavna naloga Svetovalnega odbora bo obravnava poročil držav in priprava mnenj za Odbor Ministrov. Poročila držav morajo biti pripravljena v skladu z osnutkom za pripravo poročil, ki jih je sprejel Odbor Ministrov v septembru 1998.⁶

Svetovalni odbor, ki je pričel z delom v letu 1998, bo v svojem delu izoblikoval in dopolnjeval kriterije za presojo ustreznosti posameznih notranjih rešitev z mednarodnimi standardi, ki jih določa Okvirna konvencija.

Glede na to, da Okvirna konvencija ne vsebuje definicije pojma narodna manjšina, se bo Svetovalni odbor najprej soočil z vprašanji, na katere skupine se Konvencija v posamezni državi nanaša in z vprašanji ustreznosti vsebine že podanih Deklaracij v katerih so nekatere države določile katere skupine bodo obravnavane kot narodne manjšine. Zaenkrat se Svetovalni odbor pri tem lahko opre le na splošno pravilo, da Deklaracije držav ob podpisu oz ratifikaciji Okvirne konvencije ne smejo biti nasprotno temeljnemu izhodišču Okvirne konvencije ter, da ne smejo biti diskriminatorne.⁷

Pri svojem delu lahko svetovalni Odbor pridobiva informacije iz drugih virov, vendar pa mora o tem obvestiti Odbor ministrov. V februarju 1999 bo prispelo že prvih trinajst poročil držav o sprejetih ukrepih za izvajanje Okvirne konvencije. Poročila držav, mnenje Svetovalnega odbora in mnenje Odbora ministrov bodo objavljeni in dostopni javnosti. Na ta način bo možen tudi vpogled v eventualne razlike v mnenjih Svetovalnega odbora in Odbora ministrov.

primeru spodbujali manjšinsko zavest, jim omenjeni mednarodni dokumenti, ki jih je Grčija podpisala, dovoljujejo ustanoviti organizacije za varstvo njihove kulturne in duhovne dediščine.

Dalje v tekstu, pa razsodba navaja, da dejavnosti združenja, tudi če so delno namenjena tudi »razvoju kulture manjšine« samo zaradi tega ne ogrožajo teritorialne celovitosti, državne varnosti in javnega reda ...»Obstoj manjšin in različnih kultur v državi je zgodovinsko dejstvo, ki ga mora demokratska družba tolerirati in celo podpirati v skladu z načeli mednarodnega prava« (para 41).

⁵ Okvirno konvencijo je do sedaj podpisalo in ratificiralo 24 držav, kar kaže na pripravljenost držav nadaljevati proces urejanja manjšinskega varstva na evropski ravni.

⁴ Tako so se posameznih problemov v zvezi z enakopravnostjo in uresničevanjem pravic manjšin do ohranjanja kulturne identitete dotaknili tudi na skupnem srečanju odborov za migracije, kulturno različnost in enakopravnost moških in žensk (Final Report of Activities, Joint specialist Group on Migration, Cultural Diversity and equality of women and men EG/ MG (96) 2 rev.

¹ Rules adopted by the Committee of ministers on the monitoring arrangements under articles 24 to 26 of the Framework Convention for the protection of national minorities, adopted on 17 september 1997. - Strasbourg, Resolution (97) 10

Oblike sodelovanja

V procesu uresničevanja Okvirne konvencije se prepletajo različne oblike sodelovanja-med mednarodnimi ustanovami, med telesi znotraj Sveta Evrope, v sodelovanju Sveta Evrope z posameznimi državami, med državami in nevladnimi organizacijami.⁸ Pričeto delo posebnega odbora DH-MIN, Svetovalnega odbora ter dejavnost in interes vedno širšega kroga javnosti odpira možnosti za prestop iz politične na strokovno raven obravnave, ki zagotavlja objektivnejši pristop k odpravi konfliktov in možnosti za iskanje primernih rešitev.

V marcu 1998 je bil ustanovljen odbor Sveta Evrope za vprašanja, ki se nanašajo na varstvo narodnih manjšin (DH-MIN) kot pododbor stalnega Odbora za varstvo človekovih pravic. DH-MIN je zasnoval delo na izmenjavi mnenj in informacij, obravnaval je položaj posameznih neteritorialnih manjšin ter pripravljajl mnenja o teh vprašanjih za Stalni Odbor za človekove pravice. Z pripravo vprašalnika o položaju narodnih manjšin v vsaki od držav, DH MIN presega različno obravnavo »starih« in »novih« članic Sveta Evrope pri ocenjevanju položaja manjšinskih skupnosti.⁹

Na sestanku DH-MIN-a v oktobru 1998 so sodelovali tudi predstavniki najpomembnejših nevladnih mednarodnih organizacij, (FUENS-Federalističnega združenja evropskih narodnih manjšin, EBLUL - Urada za manj uporabljane jezike, AIDLCM - Združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur in MRG - Minority Rights Group), ter predstavili poglede na pomen urejenega manjšinskega vprašanja in na odprta vprašanja uresničevanja Okvirne konvencije. Vloga teh nevladnih organizacij je pomembna v vseh fazah uresničevanja Konvencije, v procesu obveščanja širše javnosti, v procesu obveščanja narodnih manjšin ter v procesu posvetovanja in sodelovanja med predstavniki narodnih manjšin in državnih ustanov.

Tudi v postopku priprave državnih poročil je postala vse pomembnejša vloga nevladnih organizacij, saj narodne manjšine potrebujejo infrastrukturo, informacije in strokovno pomoč za uveljavitev svojih pravic. Le tako je možno uresničiti pravico, ki jo ima vsak posameznik ali skupina, ki ima možnost dodati informacijo k državnemu poročilu. Kontrolni mehanizem, ki se oblikuje na tak način vsebinsko bogati pravni in politični nadzor predviden v Okvirni Konvenciji, narodnim manjšinam pa odpira možnosti vpliva in aktivnega sodelovanja pri dograjevanju manjšinskega pravnega varstva v Evropi.

⁶ Outline for reports to be submitted pursuant to article 25 paragraph 1 of the Framework Convention for the protection of national minorities, adopted on 30 september 1998. Strasbourg, ACFC/INF (98) 1

⁷ Evropski center za manjšinska vprašanja - ECMI iz Flensburga je v juniju 1998 pripravil mednarodni posvet o uresničevanju Okvirne konvencije, z izhodiščem, da naj bi se države vzdržale rezervacij in interpretativnih deklaracij ob ratifikaciji Okvirne Konvencije. ECMI, Recommendations on the Implementation of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities (Flensburg, 14 June 1998, str 3).

⁸ V oktobru 1998 je Svet Evrope organiziral posvet »Od zapisanega do prakse« o pomenu Okvirne konvencije, na katerega je povabil člane Svetovalnega odbora, člane DH-MIN-a, vladne strokovnjake in predstavnike nevladnih organizacij, ter posvetovanje med člani Svetovalnega odbora in vladnimi strokovnjaki za pripravo državnih poročil.

⁹ Zanimivo je da je to pristop tudi v drugih dejavnostih Sveta Evrope. Tako je Odbor ministrov v letu 1998 preimenoval "Program dejavnosti za Rome v Srednji in vzhodni Evropi" v "Program za Rome v Evropi".

Viri:

1. **ECMI Recommendations** on the Implementation of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities (Flensburg, 14 June 1998)
2. **From paper to practice**, Implementing the Framework Convention for the Protection of National Minorities, seminar, Strasbourg, 28 October 1998
3. **Final Report of Activities**, Joint specialist Group on Migration, Cultural Diversity and equality of women and men EG/ MG (96) 2 rev.
4. **Vera Klopčič**, Okvirna Konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin, RIG št. 29 - 30, Ljubljana, 1995
5. **Rules adopted by the Committee of ministers** on the monitoring arrangements under articles 24 to 26 of the Framework Convention for the protection of national minorities, adopted on 17 September 1997. - Strasbourg, Resolution (97) 10
6. **Outline for reports** to be submitted pursuant to article 25 paragraph 1 of the Framework Convention for the protection of national minorities, adopted on 30 September 1998, Strasbourg, ACFC/INF (98) 1

*Summary**Council of Europe and the National Minorities*

New forms of control over the implementation of the adopted documents and their efficiency are today in the center of attention of different bodies within the Council of Europe, states, non-government organizations and experts. In the period when the Framework Convention is in the first phase of implementation, the Council of Europe organized preliminary consultations and discussions of open issues, which are to take place before the first state reports have been discussed. These activities are a proof of the significance of the mechanisms for the monitoring of the Convention's implementation as far as concerns the interpretation of the rather vague provisions of the Framework Convention. The status of the Framework Convention in the hierarchy of international legal documents depends upon the efficiency of the process of implementation. Indirectly, this will also be the touchstone of successfulness of all the Council's efforts in the field of minority protection.

CONSTITUTIONAL PROTECTION, EDUCATION AND THE PRESERVATION OF IDENTITY: THE GERMAN MINORITY IN POLAND TODAY

Karl Cordell

The Fourth Partition and the Nationalities Question

In his desperate need for new allies following the German invasion of the Soviet Union in June 1941, Josef Stalin was forced to re-appraise his attitude toward the Polish question. This re-appraisal had three major short-term ramifications: first, Moscow established diplomatic relations with the Polish government-in-exile in London. Secondly, as a result of this rapprochement, hundreds of thousands of Poles were released from imprisonment in the Soviet Union and transported via the Middle East and Africa to the United Kingdom (UK). Thirdly, the Soviet Union began recruitment into Soviet-based Polish armed forces from among those Polish prisoners who were either forbidden to travel to the UK or who for whatever reason decided to throw their lot in with the Soviets.

Inevitably alongside this dual military power grew a dual civilian power. As relations between the London government and Moscow worsened, so the political profile of Soviet-backed, communist-led forces was raised. Via a combination of *faits accomplis* and military muscle between 1944 and 1948 a neo-Stalinist regime was established in Poland. Not only was a new political system established, Poland was territorially shifted westwards. However this westward shift in no way solved the problem of identity in Poland. It simply served to change the focus of Polish nationalism firmly toward the now potentially huge German minority.

The Jewish population had been decimated by German-led genocide. The Soviet Union's re-incorporation of those territories which it had lost to Poland in 1921 served to reduce the numbers of Lithuanians and Belorussians living in Poland to more 'manageable' levels. Ukrainian nationalist resistance in Poland was broken by 1948 via a combination of military might and mass deportation of Ukrainians away from their traditional areas of settlement. As for the German population, relations at all levels between Germans and Poles plumbed new depths as a result of the German occupation. As early as 1943 it had become clear that Poland would be compensated for material losses incurred as a result of German and Soviet aggression and for territorial losses to the Soviet Union, via a westward expansion. The only questions were how far west would Poland extend, and what would be the fate of Germans living within post-war Poland.

Answers to the former question were arrived at during the closing months of the war and ratified at the Potsdam conference of July-August 1945. Poland's western border moved all the way to the *Oder-Neiße* line. Although the solution to the latter question became apparent only after the conclusion of hostilities, it in fact commenced prior to the end of the war. Polish politicians of all hues had become convinced during the war that in post-war Poland nation and state should as far as possible be rendered coterminous.

Just how many people were expelled as a result of these decisions is a matter which is still hotly disputed. In 1944 there may have been as many as twelve million Germans within territory that came to be included in post-war Poland. We should also acknowledge that among this number were huge numbers of retreating soldiers and civilians who had either fled westwards from the Soviet Union or had been re-settled in Poland during the war as part of the Nazi's Aryianisation programme. This then leaves around eight million citizens of pre-war Germany and the free city of Danzig, together with around one million Germans who had been citizens of the pre-war Polish Republic. Of this nine million, approximately half fled beyond the *Oder-Neiße* line as the war drew to an end.

As to the fate of the remainder, as shall be shown below, and contrary to popular mythology in Germany, it is untrue to say that all Germans were forcibly expelled from post-war Poland. However, it is equally untrue to pretend as did successive communist governments in Poland, that those Germans who left Poland after the war did so in an orderly manner in accordance with the terms of the Potsdam Agreement. What in fact occurred was a combination of mass flight and mass expulsion, which regardless of whether people wanted to leave or not, involved the re-establishment of former German concentration camps, organised and random acts of brutality, pauperisation and up to a million deaths between 1944 and 1948.

However, as was mentioned earlier, the incoming Polish authorities did not seek forcibly to expel every German who now resided in People's Poland. In parts of Lower Silesia, East Prussia and Pomerania, skilled workers were often allowed to remain, although by 1960 the vast majority had opted for emigration, and in Upper Silesia, Kashubia, Masuria, and Ermland formerly German groups were, following a 'verification procedure' collectively re-classified as Poles. An indeterminate number of people of mixed descent were also allowed to remain. Before dealing with these various groups, we must ask ourselves what the communist authorities hoped to achieve from pursuing such policies.

In part the communists were hoping to gain greater legitimacy. By pursuing a policy of ruthless nationalism, the communists hoped to gain a wider degree of popular support. Formerly German-owned property and land could be redistributed to people who themselves had lost everything. By expelling the bulk of the remaining Germans, the communists could also go some way to at last establishing a Poland which was ethnically homogeneous and free from 'fifth columns'. This objective had been partially secured by the mass murder of Jews by the Nazis and the return of former Soviet territory to the Soviet Union. In a sense, the communists were therefore simply completing a particularly vicious cycle.

However, the search for legitimacy is only part of the answer. From a practical point of view there was also a need to re-house millions of destitute Poles and in particular those who were now in turn being expelled from their homes in former Eastern Poland. These people had to be re-housed somewhere. Also by allowing Germans to stay in place in areas where there were skills and labour shortages, national economic recovery could be aided. Indeed unlike the 'autochthons' of Upper Silesia and other areas these people were allowed to maintain their German identity in post-war Poland.

What then of the fate of the 'autochthons', and most particularly of the Upper Silesians who were so categorised? It is from this group that the overwhelming number of declared Germans living in contemporary Poland stems. We should also acknowledge

that the term 'autochthon' is not one which finds favour with German Upper Silesians.¹ As indicated earlier the ideological decision taken was that as Germanicised Slavs, the objective of the new Polish government was to facilitate the re-entry of such groups to the Polish nation. To this end each of these groups was designated as having 'autochthonous' status. However the Polish authorities placed themselves in a conundrum which they sought to solve in a manner which was predicated upon their authoritarian and ideological disposition.

The Ermlanders of East Prussia presented the Poles with the least problems. The very numerical weakness of the latter dictated that those who wished to stay in their ancestral homelands had little choice other than to bend before what was in reality a policy of forced assimilation into the Polish nation. Their status as autochthons did not afford them any collective protection or recognition of their unique characteristics. With regard to the Kashubes of Pomerania, they essentially fell into two camps: those who were oriented toward Germany, and those who favoured Poland. Of all the autochthonous groups, it was this latter which was the least Germanicised, and their integration into Polish society was accomplished without much active or passive resistance. German oriented Kashubes survive today in Poland as isolated individuals the overwhelming majority having left Poland. In theory the fate of the Masurians should have been similar to that of the Ermlanders and Polish oriented Kashubes. Yet, large numbers who despite the fact they spoke little or no *Hochdeutsch* refused to take part in the 'verification process' and were as a result expelled to Germany. Their adherence to Protestantism, and that of the Poles to Catholicism may well have been a factor here. In Poland over the past two hundred years adherence to Catholicism has been an integral to the maintenance of Polish national identity. In Masuria, if nowhere else, there was therefore a correspondence of views between the Catholic church and the communists. Neither group wished to encourage the presence of alien elements on Polish soil, and the church was particularly hostile to those elements which adhered to a 'German' form of Christianity.

In Upper Silesia however, the situation was somewhat different. The bulk of the population regardless of linguistic affiliation was Catholic. Here a sizeable sector of the population did submit to the 'verification process' in the hope they would be allowed to remain.² The verification process itself was arbitrary and implemented in a crude manner. In order for German speakers to remain in their homes, they had to satisfy the authorities of their Polish origins. That large numbers of German-speaking Upper Silesians are of Slavic descent is not a matter of serious dispute. What is more contentious however is the idea propagated by *Volkisch* Polish nationalists, that once the German veneer had been stripped away, ancestral Slavic characteristics were bound to reveal themselves in adherence to the Polish nation.

What complicated any policy of ethnic 'cleansing' in this area was the fact that Upper Silesia also contained native Polish speakers and those who spoke indigenous Silesian dialects, collectively labelled as *Wasserpölnisch*.³ Given that in addition many Upper Silesians were multilingual, even the most fervent of ethnic nationalists was bound to encounter problems in separating the various groups from one another. In any event the German speakers, many of whom had originally fled with the German army and then had

¹ Interview with Ms Klaudia Kandzia of the BDJM. 9 November. 1995.

² Andrzej Sakson: *Die deutsche in Polen: Gegenwart Und Zukunft*. August 1993. p. 8.

³ Interview with Mr. Heinrich Kroll MP. 16 November 1994.

returned to their homes, found that if anything their status as 'autochthons' singled them out as targets for official discrimination.

The German language was banned as a medium of instruction in school, the German-language press was banned, and the use of German was forbidden in religious services. Personal and place names were Slavicised from 10 November 1945,⁴ and use of the German language even in private was regarded as in effect a sign of treasonous intent.⁵ Indeed not only were obvious signs of dissent banned, it was also apparently forbidden to hum German tunes.⁶ The consequence of such policies was something other than envisaged by the romantic ideologues of the Polish United Workers' Party (PUWP). Although the ban on the German language reduced the numbers of ethnic Germans/autochthons in Upper Silesia with a working knowledge of the tongue, it did not promote any closer identification on the part of former German nationals with Poland. In fact such policies served to further alienate them from the Polish state, and stimulate a previously watery identification with Germany and the German nation on the part of this group. According to official Polish statistics, even as late as the summer of 1952, almost 70,000 people in Upper Silesia still refused to acknowledge their new ethnic status.⁷ It could be argued that the virulent nationalism pursued by the PUWP succeeded in achieving the objectives which successive generations of German nationalists had set for themselves but failed to achieve.⁸

A Bitter Legacy

Upper Silesia is unique in contemporary Poland in that it contains a sizeable German minority. Despite the ethnic cleansing of 1944-1949, the repatriation programmes between 1950 and 1990 when an estimated total of 1,372,188 ethnic Germans left Poland⁹ and easy access to a united Germany since 1990, a claimed 600,000 German-speakers remains; primarily in the *Voivodships* (provinces) of Katowice, Opole and Czesochowa, with a large majority of these residing in the Opole *Voivodship*.¹⁰ Let us now identify the socio-economic and demographic characteristics of this group in order to better understand their concerns.

As and when the opportunity arose, many Upper Silesian Germans chose the alternative of emigration to Germany between 1950 and 1990. This has resulted in there being something of a demographic imbalance among the German population as it is primarily those born since 1945 who have availed themselves of the opportunity to leave for Germany. Another distinctive characteristic of the German community is that it is largely rural in character. At the end of the war, the large towns and cities were emptied of Germans who were in turn replaced by (Polish) survivors of the Soviet deportations from

⁴ *Schlesisches Wochenblatt*, 15 December, 1995.

⁵ Interview with Mr. Heinrich Kroll MP, 16 November 1994.

⁶ *Schlesisches Wochenblatt*, 22 December, 1995.

⁷ *Schlesisches Wochenblatt*, 5 January, 1996.

⁸ Interview with Dr. Dieter Bingen of the *Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 8 November 1994.

⁹ Barbara Marshall: 'Migration' into Germany: Asylum Seekers and Ethnic Germans: German Politics: Vol. 1. No. 1. 1992. p. 131.

¹⁰ Interview with Mr. Heinrich Kroll MP, 16 November 1994. Once again this figure can only be taken as an estimate. The exact figure is not known and is still a matter of debate.

¹¹ Interview with Father Wolfgang Globisch, 9 November, 1995.

pre-war eastern Poland. These people together with migrants from *Wielpolska* thereby came to form the new administrative and tertiary class in urban areas of Upper Silesia.¹¹

In terms of their occupational status we find to no great surprise that a large majority of Germans are employed either directly or indirectly in the agricultural sector, in small firms or are indeed self-employed.¹² We need now to identify the reasons why the Germans of this region have remained in such numbers, how they perceive themselves, the nature of their contemporary relationship with the Polish state and population, and what the future holds for them.

Turning to the first question the answer would seem to lie in main with the notion of *Heimat*. It has been argued that identification with *Heimat* is the single most important factor in this case. Attachment to place of birth, a belief in collective origin, a particular set of cultural orientations and customs all contribute to the creation of a sense of identification with *Heimat*. It may also be argued that the Germans of Upper Silesia were never fully accepted during the period of German rule as full members of the *Volk*. Their Catholicism, Slavic origins, and dialects combined with a certain parochialism served to differentiate them from other members of the *Deutschum*. Upper Silesia passed into Prussian hands only in 1742, and was something of a backwater until the onset of the industrial revolution in the nineteenth century. As is well-known, although the Prussian political elite sought to create a German nation in their own image, this was only achieved in an uneven fashion, and at the price of alienating key communities such as Catholics. Prussian nation-building policies in effect were counter-productive in Upper Silesia, and instead re-enforced identification with the *Heimat*. Indeed the Nazis provoked further estrangement from Germany by categorising the majority of German-speaking Upper Silesians as Third Class Germans, precisely because they were deemed to be insufficiently Aryan.

Poland therefore inherited a group of people who spoke a mixture of German and German-West-Slavic dialects, and as such were distinct from the remainder of the German nation. Yet, the self-perception of the Germans of Upper Silesia has clearly undergone something of a change in the last fifty years. From being a people unsure of their national identity, large numbers now come to view themselves quite firmly as German. This even includes people whose parents thought of themselves as Polish, and who are descended from people who fought for the Polish cause during the Silesian uprisings at the end of World War One. This change in perception is in large measure a consequence of the chauvinism of the PUP. In part it is also due to the post-war policies of the old West German state which actively sought to facilitate the emigration of ethnic Germans from former German territories and traditional areas of German settlement. In so doing the West German government was signalling that it felt itself morally responsible for the fate of these communities and regarded those who wished to declare for the Federal Republic as Germans first and say Upper Silesians second and not the other way round. In this context must also be mentioned the activities of the *Landsmannschaften* who to this day consistently lobby Bonn on behalf of Germans in Upper Silesia and other parts of Poland, and have over the years sought to maintain links between themselves and their compatriots in Poland. Indeed although these societies have for years been denigrated as 'revisionist', in reality their endeavours increasingly centre around maintaining ties

¹¹ Interview with Dr. Dieter Bingen of the *Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 8 November 1994.

¹² Interview with Mr. Tadeusz Willan Chairman of Masurian Society in Allenstein, 14 November. 1994.

with those who were left behind, and on maintaining links with their place of origin (see below).¹³

A Changing Environment

With the rise of Solidarity in Poland and their eventual triumph, came the project finally to establish the notion of civic society and a notion of individual civil and collective human rights. Fundamental to this re-appraisal of the relationship between state and society was a re-assessment of nation and citizenship in Poland and a move away from the idea that the Polish state was almost exclusively comprised of ethnic Poles. Thus as Solidarity moved toward the attainment of political power had to confront the position of indigenous ethnic minorities in Poland. Apart from anything else it would be impossible finally to jettison the legacy of Yalta, without acknowledging all of the human consequences that had stemmed from it. The role of the first post-communist prime minister Tadeusz Mazowiecki was particularly important at this time. Not only was he instrumental in repairing Polish-German inter-state relations, he was also supportive of the attempts of the German minority to organise itself both politically and culturally.¹⁴

When it came to the position of ethnic Germans such a re-appraisal also fairly obviously contained an element of *Realpolitik* on the part of Solidarity. It was inevitably intertwined with relations between Poland and united Germany and a definitive recognition of Poland's western border. Thus the first post-communist government in Poland became actively engaged in the 'Two-plus-Four' negotiations on German unification. After much soul-searching on both sides and not a little disagreement, two treaties eventually emerged which sought to re-define bilateral inter-state relations, and in addition sought to promote reconciliation between the two peoples. The first of these treaties was the German-Polish Treaty of 14 November 1990. This treaty finally granted to the Poles recognition of Poland's western border by the government in Bonn in international law and not merely in accordance with the norms of international law, as had the treaty of 1970. The second of these treaties was the Treaty on Good Neighbourly and Friendly Co-operation of 17 June 1991 and is that which most directly concerns us. The basic trade-off was that in return for definitive German recognition of Poland's western border, Poland would not stand in the way of German unification and would undertake to recognise the existence of an indigenous German minority. In return the German government would further reduce its support for elements among the *Landsmannschaften* who demanded the right of return to their places of origin and/or compensation from the Polish government for material and emotional harm suffered as a result of their expulsion. Of greater importance however, was the fact that Germany agreed to act as Poland's *de facto* ambassador with regard to Polish membership of the European Union (EU), and Nato.

Under the treaty of 1991 Poland recognised that an ethnic German minority resided in Poland and granted official recognition to that minority. The inability since then of parliament to pass a Law on National Minorities has contributed to a situation where no single ministry has overall responsibility for minority questions. A Commission for National and Minority Rights was established in 1988, within the Ministry of the Inte-

¹⁴ Dr. Berthold Johannes of the German Foreign Office in conversation with the author, 25 October, 1994.

rior. With the completion of the first phase of the post-communist transition in 1990, the Commission was transferred to the more appropriate Ministry of Culture, and was upgraded to the status of Bureau in 1992. To complicate matters further, the Ministries of Education and Foreign Affairs quite obviously become involved in the affairs of ethnic minorities from time to time. Thus a negative consequence of a laudable endeavour has been to muddy accountability and to encourage buck-passing.¹⁵

Just how many Germans remain in Poland is a matter of some conjecture. Estimates vary from Polish nationalist estimates of a few thousand, to German nationalist claims of over one million. Both are certainly wrong. A claimed total of 420,000 adults are currently affiliated to the *Verband der deutschen sozial-kulturellen Gesellschaften in Polen* (VdG). Of these 180,000 are to be found in the Opole Voivodship, 75,000 in the Katowice Voivodship, and 20,000 live in the Czestochowa Voivodship.¹⁶ The rest of the membership is scattered throughout the country, with the next biggest concentrations to be found in Lower Silesia, Masuria and Ermland. In recent years the greatest area of growth has been Pomerania.¹⁷ There are other smaller German organisations, throughout Poland, and some individuals remain unorganised. We must also acknowledge that only around one third of the claimed total membership actually pays its membership dues. The claim of one million Germans could only be sustained if in addition to all people of mixed descent, all Kashubes were so classified, and this is a designation which Kashubes especially overwhelmingly reject.

There is also the additional problem of how people of mixed descent categorise themselves, and the fact that most Germans born in Poland since the war have Polish as a first language, and in many cases speak little or no German. There are also different categories of German, (some of whom in German law have never lost their German nationality) much in line with the distinctions made between 1939 and 1949.¹⁸ Whatever the case, out of this definitional tangle it is normal for German academics to offer a figure in the region of 500,000.¹⁹ For good measure under the terms of the treaty, analogous recognition was accorded to the Polish community in Germany, which according to some estimates also numbers around one million. Although just how many of this number are in fact *Spätaussiedler* and can also be counted as German is another matter.

The objectives of Polish governments since 1989 have been varied. At one level they wish to foster good-neighbourly relations with their German counterpart. They have recognised that in order to achieve this objective some concessions have to be made with regard to the minority question. The Poles have also been keen to facilitate Poland's entry in such organisations as the European Union (EU) and The Council of Europe (CoE). Just as importantly, and as previously mentioned they have sought definitively to break with past political practice and promote the growth of civil society within Poland.²⁰ This ideal is of particular importance in the context of German-Polish

¹⁵ W. Dressler-Holohan & M. Ciechocinska in ed. L. O'Dowd & T. Wilson: *The Recomposition of Identity and Political Space in Europe*: Aldershot, Avebury, 1996, p.165 ff.

¹⁶ *Schlesisches Wochenblatt*, 22 December, 1995.

¹⁷ *Schlesische Nachrichten*, 15 January, 1996.

¹⁸ Joachim Rogall: *Die deutschen Minderheit in Polen heute: Das Parlament*, 26 November, 1993.

¹⁹ Interview with Dr. Dieter Bingen of the *Bundesinstitut für ostwissenschaft und internationale Studien*, 8 November 1994.

²⁰ Dieter Bingen: *Deutsch-Polnische Beziehungen Nach 1989: Themen Und Tabus*. Undated conference paper, contains an excellent commentary on the 1991 treaty and its objectives.

²¹ Stanislaw Bieniasz, in *Dialog*, Nos. 2/3, 1995.

relations, where for years the Federal Republic had been portrayed by successive communist governments as the main enemy of the Polish nation.²¹

Securing the Language and Culture

The response of the emerging leadership of the German community in Upper Silesia to the wider process of political change in Poland was to press forward with a series of political and cultural demands. As early as 1988 Johann Kroll and others attempted to register a 'German Friendship Circle' with the courts. Although their initial attempt was unsuccessful, they met with positive results when in January 1990, such societies were registered in Katowice.²² With the treaties of 1990 and 1991 any remaining legal obstacles to the registration of German cultural societies were removed. The immediate consequence was that a plethora of such societies appeared throughout Poland, even in such cities as Radom and Gdansk, where the German population had been reduced to a mere remnant of its pre-war size. The objective of the societies in Upper Silesia as elsewhere was to secure the support of both governments for a series of activities which were designed to maintain the collective existence and cultural cohesion of the German community.

These societies operate in a total of twenty-two of Poland's *Voivodships*. Their activities are co-ordinated by a ten-person national executive, which is in turn led by senator Gerhard Bartodziej. Following legalisation, they set themselves a number of tasks.²³ At one level these centre on taking steps which are designed to preserve the German language. This is especially the case in *Voivodships* and cities such as Poznan, where the German population is small, elderly and scattered. Community centres have been established and a range of ancillary organisations such as 'The Association of Silesian Farmers', which has 3,500 members have come into existence.

The German language is disseminated through both the printed and broadcast media. There is a German-language press in Poland, and in the Opole and Katowice *Voivodships*, there are now weekly radio broadcasts in German.²⁴ Radio broadcasts in German, including German language lessons, can now also be heard in the Masurian city of Olsztyn, where the German-speaking population has been greatly reduced by emigration.²⁵ In Opole, where the greatest number of Germans live, there is also a fortnightly German-language TV programme. Indeed, in the Baltic port city of Szczecin, although there are no radio or TV broadcasts in German, one of the public libraries now stocks a range of fiction and non-fiction for the local German community.

Another key objective has been that religious services either be conducted partially in German where such demand exists. For decades the Catholic church in Poland and in particular the current primate Cardinal Glemp, sided with the government in its claim that whereas there may be 'autochthons' there were no Germans in Poland. The problem of liturgical language was particularly sensitive. German Upper Silesians are deeply religious, and the right to hold services in their mother tongue was one of the original demands of the activists in the late 1980s. The first bilingual church service since 1945,

²² Andrzej Sakson: *Die deutsche Minderheit in Polen: Gegenwart Und Zukunft*: August 1993, p. 1.

²³ Joachim Rogall: *Die deutschen Minderheit in Polen heute: Das Parlament*, 26 November 1993

²⁴ W. Dressler-Holohan & M. Ciechocinska in ed. L. O'Dowd & T. Wilson: *op.cit.*, p. 167.

²⁵ *Schlesisches Wochenblatt*, 7 February, 1997

²⁶ Bishop Alfons Nossol, *Dialog*, Nos. 2/3, 1995.

and one which signalled a return to pre-war practices was eventually held on 4 June 1989 at *Sankt Anneberg* the holiest shrine in Upper Silesia.²⁶ By 1991 and mainly thanks to the endeavours of Bishop Nossol of the Silesian diocese, and despite opposition from Cardinal Glemp, the situation had changed and such church services are once again a regular occurrence.²⁷

However, the objective of Bishop Nossol, who incidentally received full backing from the Pope, was neither to secure special privileges for Germans, nor to further divide them from their Polish co-believers. In addition to masses in Polish, bilingual services are available in over 200 hundred parishes in Upper Silesia, and priests are required as far as possible to be bilingual, as they were throughout Silesia before the World War Two. Similarly, Bishop Nossol was instrumental in gaining permission for bilingual services to be held for the Moravian, Ukrainian, and Armenian communities of Upper Silesia.²⁸

Turning toward educational activities, we may divide them in to three broad headings: the first comprises of those which are designed to promote Polish-German understanding, and are not necessarily aimed at the German minority itself. The second concerns the provision of education for the German minority as a minority. The third comprises a series of cultural activities sponsored by the *Bund der Vertriebenen* (BdV), and the VdG which aims to inform both members of the minority and Poles of the cultural inheritance of formerly German areas of Poland. We shall now deal with each of these in turn.

Building Bridges

With regard to the broader aim of German-Polish reconciliation, some of the most important work in recent years has been performed by the Polish-German Schoolbook Commission. This body was established in 1972 with the aim of devising a common approach to the teaching of history in both (West) Germany and Poland. Given the ideological gulf that existed between the two states before 1989, work in the early years was laborious in the extreme. The original aims of the Commission were above all to provide a contribution to the eradication of stereotypes. Whereas this aim still holds, the fall of communism in Poland enabled the Commission to extend its brief to examine Germany's role in the post-war European movement.²⁹ This was a theme which had been all but ignored by the PUWP, because Bonn's endeavours in this field contradicted the official portrayal of the Federal Republic as being incorrigibly revanchist.

The work of the Commission proceeds primarily through workshops which deal with both specific and general issues. Laudable though the aims of the Commission are, its work has proven to be both controversial and difficult. It must also be borne in mind that it only possesses recommendatory powers. Additional problems are that its results have not been as widely disseminated in Poland as they have in Germany, and in both countries particularly Poland, textbooks which present a one-sided picture are still commonplace. Indeed, so far only about 300,000 copies of books which incorporate its recommendations have been published in either country. An additional problem in Ger-

²⁷ Interview with Father Wolfgang Globisch. 9 November. 1995.

²⁸ Interview with Father Wolfgang Globisch. 9 November. 1995.

²⁹ *Dialog*, No.2. 1996.

many is that although publishers, schools and authors are generally more eager to take on board the deliberations of the Commission there is less knowledge of the detail of twentieth century German-Polish relations than in Poland. This can lead to misunderstandings, particularly in consideration of the wartime German occupation of Poland and its immediate aftermath. By the same token, the BdV, which is increasingly active within Polish society (see below), still rails against aspects of the Commission's work, because of the avoidance of the word *Vertreibung* in their description of the fate that awaited many Germans who found themselves on the Polish side of the border in 1945.³⁰ In line with the work of the Schoolbook Commission, is that of the explicitly Christian Stiftung *Haus der Aktion 365*, which also concerns itself with the presentation of stereotypes in German and Polish schoolbooks. The Institute is supported by the Faculty of Theology at The University of Opole, and unlike the Schoolbook Commission, in addition concerns itself with Czech-German and Czech-Polish issues.³¹

Within this overall field there is also a of schemes aimed at promoting German-Polish student exchanges, and reconciliation. One such example is the *Gemeinschaft zur Förderung von Studienaufenthalten polnischer Studierender in Deutschland*. The society was established by academics at the University of Freiburg in 1984, who in addition to achieving the aforementioned objectives, wished also to contribute to the process of making the iron curtain more porous. Since its foundation, this organisation has provided around forty stipends a year for Polish students who wish to study in German institutions of higher education. For its part, the Polish sister organisation provides around twenty stipends a year for young Germans who wish to make the reverse journey. The scheme itself is funded on a charitable basis by various German-Polish institutes, such as the Institute for Polish-German Co-operation and the Stefan Bartory Institute, together with donations from private individuals. Recently, the programme has been somewhat inadvertently undermined by the larger state-run *Deutsche Akademische Austausch Dienst* (DAAD), which recently has been attracting more para-state capital, and is primarily aimed at postgraduates.³² Once again the programme is not without its ironies. Demand, particularly from the Polish side, always exceeds supply, and many of the 'German' applicants are in fact recent migrants to Germany from Poland, who see the scheme as a means of facilitating cheap re-emigration!

Such work is in itself complemented by more general youth exchanges. One of the most poignant of these centres is at Auschwitz which lies in Upper Silesia itself. It has been in existence since the early 1970s, and caters for around fifteen mixed nationality groups each year. In addition to Poles and Germans, groups from countries such as Ukraine, France and Israel take part. Once again there appears to be evidence of differing perspectives on the part of the German and Polish participants. German youths tend to visit Auschwitz in order better to understand what occurred there and why. Their Polish counterparts, who are usually well-versed in German language and culture tend toward a broader perspective than that held by many Germans, who once again often know very little about Poland.³³

³⁰ *Schlesische Nachrichten*, 15 March, 1997.

³¹ *Schlesisches Wochenblatt*, 21 February, 1997.

³² *Dialog*, Nos. 3/4, 1996.

³³ *Schlesisches Wochenblatt*, 31 January, 1997.

A German Education

As for the education of the minority itself, we find that the right for a distinct education is provided for under Articles 20, 21 and 22 of the treaty of June 1991. The Polish Ministry of Education has overall responsibility in this field, but works closely with the German government and various para-state bodies. It also attempts to co-ordinate its activities with local authorities in which there is a demand for minority education, but here there is a raft of problems as is made clear below. German community leaders view such educational provisions as constituting an inalienable right, and complain that aspects of the mainstream Polish curriculum, particularly the teaching of history and culture do not meet the needs of Poland's minorities.³⁴

In those schools which contain sufficient numbers of German students, supplementary lessons are held in German, or German is the notional language of instruction. A limited number of stipends is available for gifted children from the educational arm of the VdG. Once again, the source of funds is the German government; this time in concert with The Institute for the Development of Silesia.³⁵ Funding for the schools themselves comes jointly from the Polish and German governments. Although it is the German government which provides funds for books and other materials, as well as paying the salaries of teachers on secondment from Germany itself.³⁶ The lack of teaching materials and of teachers capable of teaching in German has proven to be a bone of contention with community leaders in Upper Silesia. They claim that neither government is doing enough in this area. Although as mentioned, the Ministry of Education in Poland has overall responsibility for the provision of education for the German minority under the terms of the 1991 treaty, it doesn't actually publish any German language textbooks. The situation of the German minority in this respect contrasts sharply with that of the Belorussian, Lithuanian, Slovak and Ukrainian minorities. Here the Polish government does assume responsibility for the publication of native language textbooks. Again, German community activists accuse the Polish government of deliberate foot dragging.³⁷ However, given the few books that are actually published under this scheme, and the comparative poverty of states such as Ukraine, the Germans in Upper Silesia and elsewhere are probably better off, because of the financial support they receive from the German government, the BdV, and other organisations in Germany.³⁸ They are most certainly better off than the Lehmke, Kashubes and Roma who have no external patrons, no powerful domestic lobby and have to live off their wits and hands.³⁹

At root the problem is that most German children of school-age in Upper Silesia have only a rudimentary knowledge of the language, and that demand particularly for teachers, outstrips supply.⁴⁰ The experience of the primary school in the Upper Silesian town of Chalupki is indicative of these aforementioned problems. German is available at this school for a total of six years. In the final year German is supposed to be the universal

³⁴ Interview with Senator Gerhard Bartodziej In *Dialog*, Nos. 3/4, 1996.

³⁵ *Schlesisches Wochenblatt*, 7 February, 1997.

³⁶ W. Dressler-Holohan & M. Ciechocińska in ed. L. O'Dowd & T. Wilson: op.cit., p.164.

³⁷ *Schlesisches Wochenblatt*, 10 January, 1997.

³⁸ *Schlesische Nachrichten*, 31 January, 1997.

³⁹ *Schlesische Wochenblatt*, 7 February, 1997.

⁴⁰ Interview with Ms Monika Witek, Head of the Education Section of the VdG, 9 November, 1995.

⁴¹ *Schlesisches Wochenblatt*, 24 January, 1997.

medium of instruction. However, the school has experienced constant difficulties in recruiting suitably qualified staff, and has more often than not had to make do with retired teachers from Germany. Given the lack of finances for text books and other materials, it has only been through the assistance of a Cologne-based educational charity, and the endeavours of a few dedicated individuals, that the school has been able to provide the level of education it is supposed to.⁴¹ Never the less, it must be remembered that resources are finite, and that neither government is prepared to accord Upper Silesia an increased level of special treatment. By way of riposte, the minority claims that once again the Polish government is deliberately dragging its heels on the issue, and uses financial arguments as a smoke screen to mask its unwillingness to help out.

Various schemes aimed at alleviating this problem have been put in to effect in recent years. The VdG itself runs supplementary courses for Polish-born teachers who wish to upgrade their qualifications. Such courses may last from a few days to a few weeks, and take place both in Germany and Poland.⁴² In the town of Niwki a special teacher-training project was begun in 1992. The scheme has proven to be fairly successful, and has been extended to other towns and cities such as Gliwice. There are currently over 150 students taking part in this programme, a figure which in itself testifies to its success.⁴³ Such schemes are of obvious long-term importance. In the short-term they compensate for the fact that few qualified teachers which to relocate from Germany to Poland. Not only do such migrants rarely speak Polish; they also have problems in coming to terms with life in (rural) Upper Silesia, and with the parochial nature of sections of the German minority. Having said that, the VdG in concert with Bonn and Warsaw, and the *Land* governments of Thuringia and Saxony, managed to raise the number of migrant German teachers in Upper Silesia from forty-five to seventy for the academic year 1996-97.⁴⁴

In those schools where German is available as a foreign language, German language instruction is available for two hours a week. Where German is designated as the official language of instruction in school, given the aforementioned limitations, German language instruction is usually only available for three hours a week.⁴⁵ For example, it is claimed that the provision for the children of the approximately 24,000 Germans who live in and around the city of Gliwice is much lower than it should or could be.⁴⁶ Of these schools, 132 are to be found in the Opole *Voivodship*, and it is estimated that there is sufficient demand to warrant German being taught in a total of 180 schools. It is reckoned that in the Opole region 13,200 children are receiving an education which recognises that they are German. This represents around ten per cent of all children of school-age in the *Voivodship*. There are also four bilingual grammar schools, and five bilingual primary schools. Those who attend the grammar schools in Wodzislaw, Opole and Cracow, if they pass their school leaving certificate, plus a series of supplementary written and oral exams in German, receive the automatic right to study at a German university. Such a programme is of obvious benefit and attraction to Germans, but is of course open to all.⁴⁷ Sometimes classes are split between those who are proficient in

⁴² *Schlesisches Wochenblatt*, 24 January, 1997.

⁴³ *Schlesisches Wochenblatt*, 14 February, 1997.

⁴⁴ Joachim Czernek, MP in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 December, 1997.

⁴⁵ Interview with Mr. Heinrich Kroll, MP, 16 November 1994.

⁴⁶ Roman Kurzbauser MP, in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 February, 1997.

⁴⁷ *Schlesisches Wochenblatt*, 7 February, 1997.

⁴⁸ *Schlesisches Wochenblatt*, 14 February, 1997.

German, and those whose knowledge of the language is lacking.⁴⁸ Given that in effect it in Upper Silesia it was forbidden for Germans to speak their own language for nigh on forty years and that Polish became the *lingua franca* this whole issue is of particular significance.

Maintaining the Culture

The formal education German children of school age is complemented by a range of supplementary activities carried out by both the BdV and VdG; usually in concert with one another. The aim of such activities is varied. Some are aimed at improving the knowledge of modern Germany, the German language and German culture among the minority in Poland. We can illustrate this point by briefly referring to Youth Hostelling holidays to Germany for Polish-born Germans organised by the BdV. The overriding objective of such ventures is to strengthen the bonds between German Silesians past and present in the face of enormous countervailing pressures.⁴⁹ Within Poland itself, both the VdG and individual DFK's organise competitions about Germany for schoolchildren in an attempt to awaken interest in and improve knowledge of the childrens' own cultural inheritance.⁵⁰

There are also other activities which are aimed at informing German refugees about contemporary Silesia, and some which are essentially aimed at disseminating knowledge of Silesia's past among the Polish population. For over forty years, the BdV and its associated *Landsmannschaften* treated the Polish authorities with an air of contempt, which was returned by the Polish population with interest. Today, however not only do BdV activists take part in conferences alongside Polish academics and politicians, the BdV actually holds functions in Poland itself. Thus in November 1996, the BdV held a seminar for its female members in the former German city of Walbrych. The objective of the seminar was to inform the participants of the fate of those Germans who remained behind after the expulsions were completed, and to meet local Polish officials in order better to understand the Polish perspective, and to create a constructive dialogue. This change in attitudes cannot be over-emphasised. Since the overthrow of Communism in Poland, and the possibility of Germans who were expelled to meet with Poles who were re-settled in their stead, a constructive dialogue is at last beginning to emerge between the two sides.⁵¹

By way of conclusion to this section, we will examine one further cultural-educational project. A series of such seminars has been held over the past two years in the city of Zabrze. Although the German community there is very small it is extremely active. The objective of these seminars has been to bring Germans (particularly German refugees) and Poles closer together, so that they can better understand one another. The seminars usually focus upon the history of Upper Silesia and involve politically and culturally interested Polish Silesians, Polish schoolchildren and their teachers, as well as members of the local German community.⁵²

⁴⁹ *Schlesische Nachrichten*, 15 February, 1997.

⁵⁰ *Schlesisches Wochenblatt*, 10 January, 1997.

⁵¹ *Schlesische Nachrichten*, 15 January, 1997.

⁵² *Schlesische Nachrichten*, 15 February, 1997.

Politics and Constitutional Change

So far we have focused upon areas which are not explicitly political in their nature. In Upper Silesia the German community has sought to translate its numeric preponderance in the rural areas into political muscle. In 1990 the German minority entered the political arena. Its objective was to complement the work of the non-political associations and achieve national and local representation for the Germans of Upper Silesia and on behalf of the smaller German communities scattered around Poland. The party met with immediate success in the October 1991 elections when seven of their candidates were returned to the *Sejm* and one to the Senate. Given the multiplicity of parties which adorned this first post-Communist *Sejm* the role of smaller parties was of importance in coalition formation and the maintenance of governments. At one level German minority and its political leadership can be characterised as conservative. However given the nationalist tendencies of the Polish right, the minority finds itself most comfortable with the left-liberal, post-Solidarity Freedom Union (FU), and along with the FU has been firmly in the opposition camp since the elections of 1993.⁵³ Given the narrow base of its constituency, i.e. the Germans of Upper Silesia, and the fact that the VdG operates as both political party and interest group, it defies straightforward classification.⁵⁴

In general the VdG uses both houses of parliament as a means of publicising its grievances and in reality confines itself to a rather parochial range of issues. It also uses the Parliamentary Committee for National and Ethnic Minorities, and the relevant sections of the Ministries of Interior and Culture in pursuance of its aims.⁵⁵ How successful the party has been in achieving its objectives is a moot point. Significant gains have been made in recent years, although the party claims that areas of discrimination do exist. Thus it has been claimed that because (collective) minority rights which guarantee equality before the law to all ethnic minorities in Poland, have not yet been enshrined within the Polish constitution, the various minorities do not necessarily receive equal treatment.⁵⁶ This is held particularly to apply to the German community, whose existence prior to 1990, unlike that of the Ukrainian and other minorities was never officially recognised. Having said that, a Law on National Minorities has now been agreed upon by the relevant parliamentary committee, upon which the German representative Henryk Kroll has pronounced favourably. The main problem with the law is that it cannot be passed until parliament has enacted a law proclaiming Polish as the official *lingua franca* of the country, and that parliament will be dissolved no later than August in order to prepare for elections.⁵⁷ Legislative time therefore is currently at a premium.

On the other hand, the impasse on the constitution itself has at last been broken. In the immediate phase of post-communism, a series of amendments was passed to the 1952 constitution which struck out all clauses which pertained to the leading role of the communist party, and were incompatible with the transition toward liberal democracy. Subsequently, numerous drafts were proposed, but none was actually laid before parlia-

⁵³ Henryk Kroll MP, in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 December, 1996.

⁵⁴ Interview with Dr. Dieter Bingen of the *Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 8 November 1994.

⁵⁵ Andrzej Sakson: *Die deutsche Minderheit in Polen: Gegenwart Und Zukunft*. August 1993, p. 3.

⁵⁶ Interview with Henrk Kroll. MP. 16 November 1994.

⁵⁷ Heinrich Kroll MP, in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 December, 1996.

ment. In the winter of 1996/97, the constitutional committee finally reached agreement on a draft which was submitted for ratification at the end of March 1997. Although as we shall see, the constitution was bitterly opposed by Polish integralists led by the Solidarity Electoral Alliance, the constitution was approved by 450 votes to forty. For our purposes it is important to note that the German parliamentarians are reasonably satisfied with the proposed constitution. They are particularly pleased that the constitution is drafted 'In the Name of the Polish People and all Polish Citizens'. In other words the draft constitution recognises that all Polish citizens are not ethnic Poles. They also are satisfied that the constitution goes as far as it can in providing for the maintenance of minority languages and cultures, in securing the overall situation of national minorities and in creating a society that is based upon the rule of law.⁵⁸

The importance of this wording and the clauses which guarantee such rights cannot be overstated. However, after the constitution was approved by Parliament, the wider issue was not one of whether or not the constitution suits the German minority; but whether it would ever be enacted. After the draft received the requisite two-thirds majority in both houses of parliament, it was submitted to popular referendum on 25 May 1997. Given the fractured state of society, this was a huge obstacle. The results of the referendum can best be described as mixed. On the one hand 53 per cent of those who voted approved the constitution, and with presidential approval a formality the constitution is now in force. On the other hand, only 42 per cent of the population bothered to vote in a campaign that became increasingly ugly and xenophobic in tone, and in which elements of the Catholic clergy were prominent in criticising the input of aliens and atheists in to the constitution itself.

Similar apathy was evidenced in September of that year at the third post-communist general election. The post-communist SLD and their Peasant Party allies lost power to a coalition of the Solidarity Electoral Alliance (SEA), and the Freedom Union (FU). The sole criterion for this government seems to be anti-communism, or to be more accurate anti-post-communism. The FU is secular, neo-liberal on social issues, in favour of classical liberal economic policies, pro-European, and tolerant of diversity. For its part, the much larger SEA is in fact an amorphous collection of over thirty organisations; which are riven by factionalism, and are to varying degrees nationalist, conservative, Catholic-traditionalist, as well as being suspicious of both the EU, and those who are not 'True Poles'. Despite being rhetorically committed to privatisation, the SEA is beholden to special interest groups in the coal and steel industries, and is opposed to selling state assets either to 'communists' or foreigners. Quite how this government intends to take Poland 'into Europe' is as yet, unclear.

Returning to the theme of electoral politics, we find that in the general elections of September 1993 and September 1997, the VdG in common with all similar associations was exempted from the thresholds introduced under the amendments to the electoral law. Yet in 1993, it had its representation in the *Sejm* cut from seven to four seats, but maintained its seat in the Senate. If these losses were not bad enough, the results in 1997 were catastrophic. The senator in this midst of accusations of collaboration with the communists lost his seat, as did two of the four members of the *Sejm*. It has been claimed these losses were incurred to disillusion with politics in general and the VdG in particular. Unsurprisingly the VdG leadership claims that these losses were incurred

⁵⁸ *Schlesisches Wochenblatt*, 11 April, 1997.

⁵⁹ Interview with Henryk Kroll MP, 16 November, 1994.

⁶⁰ M. Luczak in 'Wprost', No Date.

through no fault of their own but primarily through the increased participation of ethnic Poles in the electoral process.⁵⁹ Such excuses are a long way from the truth. In 1997 the constituencies with the lowest rates of participation were precisely those which had the largest numbers of ethnic Germans.⁶⁰ Older members of the German community were quite simply not motivated to vote. As for middle-aged and younger Germans where they voted at all, they tended to vote for mainstream Polish parties. What all of this signals, is that if the VdG is to survive next year's local elections as a credible force in any part of Upper Silesia it needs to take serious stock of its own shortcomings.

In the arena of local government, we find that the VdG has made significant gains. As of July 1993, it had representatives in sixty-three councils in Upper Silesia. In twenty-eight it was in a majority and fifteen had appointed German-speaking mayors. In addition, it had twenty-three representatives in the Opole *Voivodship* council.⁶¹ Working relationships have been established with the great majority of Polish representatives, and political issues have not been overlain with questions of ethnicity. By the same token the centralised nature of the Polish state means that local government has few significant powers, which in itself perhaps fosters good inter-communal relations. Having said that, there have been complaints from representatives of the German minority, that following recent reforms, local authorities are expected to perform more functions than their budgetary powers allow.⁶²

German and European Perspectives

It is now appropriate to examine the role of this minority with regard to bilateral Polish German relations. For years the position and existence of the Germans in Upper Silesia and other parts of Poland dogged bilateral relations between Warsaw and Bonn. The two sides eventually established formal diplomatic relations in 1970, with one of the fruits of this tentative rapprochement being that over 550,000 people claiming adherence to the *Deutschtum* were allowed to leave Poland between 1970 and 1988.⁶³ As previously mentioned the changed political climate in Poland from 1988 resulted in official recognition by the Polish government that Poland did in fact possess an ethnic German minority. However we also need to note that the fall of communism prompted a further exodus of designated Germans from Poland to Germany, and that this exodus coupled with the changed political climate in Poland prompted a re-think in Bonn of policy toward (the future of) this minority.

As a consequence of the above factors and the general disquiet in Germany over the huge number of immigrants that west Germany absorbed in the late 1980s, from 1990 the German government changed its position on the German minorities in Poland and elsewhere in eastern Europe. In the wake of the passing of The War Consequences Consolidation Act by the German parliament, (descendants of) ethnic Germans resident in Eastern Europe and the former Soviet Union born after 1 January 1993, are not recognised as German nationals.⁶⁴ The emphasis is now upon taking measures which will aid in the stabilisation of the new economic and political structures of these countries, coupled

⁵⁹ Gerhard Bartodziej: *Die Lage der deutschen Minderheit in Polen*. August 1993.

⁶⁰ Joachim Czernek MP in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 December, 1996.

⁶¹ T. Garton Ash: In *Europe's Name*: London, Jonathan Cape, 1993, p. 660/661.

⁶² M. Kuechler: *Germans And Others*: German Politics: Vol. 3, No. 1. 1993, p.50.

with a diplomatic offensive aimed at securing official recognition of these groups as indigenous ethnic minorities. Through the successful implementation of these policies it is hoped that a number of objectives will be achieved. In the short term it is hoped that through the provision of material incentives, political support and constitutional guarantees groups such as the Germans of Upper Silesia will remain *in situ*. So far this policy has proven to be successful. In the medium term it is hoped that through the provision of economic aid that is designed to improve the situation of both the minority German and host community, a positive image of Germany will be projected and barriers between Germans and Poles will be broken down. The long term goal is to encourage the growth of a civic consciousness that will effect a decisive shift away from previous patterns of authoritarian political behaviour, and toward the growth of societies which can be admitted into the EU. Discussion of whether these latter goals are in some way being achieved is beyond the scope of this paper. However, it is the opinion of this author that the situation has developed in a more positive manner than anyone had a right to expect in 1988.

It now remains for us in the light of our findings to make some assessment of the future of the German community in Upper Silesia. The pattern of migration to Germany has temporarily at least, been broken. Despite the uncertainty over exact numbers, the German community appears now to be the largest ethnic minority in Poland, and certainly is the best organised.⁶⁵ However, this does not mean that the political leadership among the German community is necessarily happy with either the attitude of or level of support it receives from Bonn. There are also complaints that the wider population of the Federal Republic has insufficient interest in the fate of the Germans of Upper Silesia.⁶⁶ In a sense such feelings demonstrate the years of isolation from Germany, and the existence of a which finds it difficult to come to terms with the reality that the experiences and orientations of post-war Germans, and particularly post-war west Germans, are very different to those Germans who have remained in Poland.⁶⁷ Thus the community leaders claim they are receiving insufficient financial and material support from the federal government. For its part the federal government sees itself as a facilitator of aid and rarely involves itself in issues which it considers to be solely within the competence of the Polish state. It has also made it crystal clear to the nationalist fringe which inevitably inhabits various of the German societies that any activities which might lead to disturbance in Polish-German relations, or within Polish society will not be tolerated.⁶⁸

Neither is (the leadership) of the German community over-enamoured with the attitude of much of the Polish polity. There are still important matters which need to be fully resolved. The question of pension rights for those who served in the German armed forces up until 1945 was settled only solved in the autumn of 1995. This settlement, for which time spent as a prisoner-of-war, or in the *Landarmee* or as civilian forced labour (either in Poland, Germany or the Soviet Union), is not reckonable, has proven to be something of a disappointment for many members of the minority.⁶⁹ In

⁶⁵ Andrzej Sakson: *Die deutsche Minderheit in Polen: Gegenwart Und Zukunft* August 1993 p. 7.

⁶⁶ Interview with Ms Klaudia Kandzia of the BDJM, 9 November, 1995.

⁶⁷ Interview with Dr. Dieter Bingen of the *Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 8 November 1994.

⁶⁸ Dr. Berthold Johannes of the German Foreign Ministry in conversation with the author, 25 October 1994.

⁶⁹ Roman Kurzbauer MP, in the *Schlesisches Wochenblatt*, 20 February, 1997.

⁷⁰ W. Dressler-Holohan & M. Ciechocinska in ed. L. O'Dowd & T. Wilson: op.cit. p.176 ff.

addition, as mentioned earlier one encounters complaints that the German minority does not enjoy the same privileges as the Ukrainian and other minorities in Poland. This is a claim which both the Polish and German governments refute, and have jointly stated that in their opinion the treaty of 1991 conforms to the United Nations' Charter on Human Rights, the Closing Act of the 1975 Helsinki Agreement, the Paris Charter for a New Europe of 1990 and the Copenhagen Document on the Human Dimension of 1990.⁷⁰

The 'Grand Design' of the VdG is to develop (Upper) Silesia as a bridge between Poland and Germany on the one hand and Western Europe and Eastern Europe on the other. Silesia they believe is through its history as a meeting place of cultures, uniquely placed to play such a role.⁷¹ Such grandiose schemes are of course contingent upon Polish admission into the EU and a continued strengthening of the EU's regional policy. Leaving the vagaries of the latter to one side, we can say that not only is the former contingent upon a continued strengthening of the Polish economy, it is also contingent upon a specific programme aimed at radically restructuring the economy of Upper Silesia. As if that were not enough such designs are predicated upon the process of constitutional reform. Given the ambiguities of the situation, current constitutional provision do not fully entrench Poland's assent to the obligations it has assumed through membership of such organisations as the CoE, German (Upper Silesian) anxieties are understandable, if at times exaggerated.⁷² According to the new constitution, where Polish law conflicts with international law, the latter takes precedence. However, the matter is much more complex than is suggested by such a bald statement. As we mentioned earlier, there still is no law on national minorities in Poland, and there will not be until a law establishing Polish as the national language comes in to force. On top of that, although Poland has signed a number of international treaties and agreements which refer to the treatment of indigenous minorities, for a variety of reasons none of them is as yet binding in international law; and all of them would require Poland to change political practice in such areas as signage and the use of minority languages as official languages at the local level. If the present socialist led government were to retain power after September's election there is every reason to hope that workable compromises could be found. In the event, a victory by Solidarity, stripped as it is of its former liberal and socialist currents would lead to a changed situation.

In order to render Polish local and regional government more compatible with EU norms, there are plans to re-organise regional government in Poland. At present they centre around amalgamating the current forty-nine *Voivodships* into a number of larger regions with increased but largely unspecified decision-making powers. The plans currently under consideration are certainly not designed to facilitate the creation of a special autonomous region in Upper Silesia. However, whether or not they have been designed in order to reduce the societal cohesion of the Germans in the area is a moot point. Interestingly enough, in late 1996 in a show of regional solidarity, politicians from right across the ideological and ethnic spectrum appealed to Warsaw not to dissolve the *Voivodship*. Apart from the most hidebound Polish integralists, regional politicians seem united in the belief that Upper Silesia has a special character, and that social harmony

⁷¹ Andrzej Sakson: *Die deutsche Minderheit in Polen: Gegenwart Und Zukunft*. August 1993, p.19/20.

⁷² Senator Gerhard Bartodziej, in *Dialog*, Nos.2/3, 1995.

⁷³ *Schlesisches Wochenblatt*, 10 January, 1997.

⁷⁴ Interview with Dr. Christoph Liedtke of the Foreign, European and Development section of the Free Dem-

should not be disturbed through interference from Warsaw. Indeed, among the Germans, there is an obvious desire to establish an Upper Silesian *Voivodship* along traditional, (i.e. German) administrative borders. For its part, the government claims that it favours the creation of larger regions as a means of reforming local government on lines that are common throughout the EU.⁷³ As far as this author is aware, the government has not actually made clear whether territorial reorganisation would be complemented by a meaningful devolution of power from the centre to the periphery.

Whatever the case Polish entry into a federal EU would be predicated upon some form of internal decentralisation.⁷⁴ Despite obfuscation the long-term objectives seem clear. The VdG wishes to see Poland enter an EU that is fully-committed to the creation of a federal Europe. As the EU moves toward the creation of federal structures and employs the principles of subsidiarity, so the role of the Polish state in the affairs of (Upper) Silesia would diminish and bilateral links with Brussels and other, especially German regions could replace them. Thus the problems of citizenship, national identification, and the legacy of history could at last be solved. South Tyrol is often seen as the role model for Upper Silesia.⁷⁵ This is despite the fact that unlike South Tyrol, Upper Silesia does not border a German speaking state, that German speakers are in an overall minority in all *Voivodships*, and that no Polish party could ever entertain Germany having an internationally agreed special relationship with any part of Poland. For good measure we should add that such a 'solution' is not taken seriously in Germany either.

'Grand Designs' apart, it is important to acknowledge the gains that have been made in Upper Silesia in the past few years. The German minority now has its own voice in both national and local politics in Poland. Their existence is no longer denied by the Polish state, and both the Polish and German governments have sponsored a range of initiatives aimed at preserving the distinct nature of this society. Although it must be noted that there is tendency on the part of the VdG and its affiliates to look to Bonn rather than Warsaw in this respect, and to lobby Bonn through the *Landsmannschaften*.⁷⁶ This is a situation given the latter's pre-occupation with the property rights of for that neither government is altogether happy with.⁷⁷ However this has not led to real disruption to either inter-state relations or inter-communal relations which at present are good. This is despite the fact that former president Walesa was not above labelling Poland's minorities as 'a threat to state security', a comment which he later withdrew.⁷⁸

The greatest change has perhaps been in the matter of citizenship and ethnicity. What we have witnessed in Poland since 1945 is the creation of a German community in Upper Silesia which is more sure of its identity. This has come about not because of the success of German nation building strategies, but because of the failure of such Polish strategies. Given the authoritarian nature of the PUWP, Stalinist methods were bound to be employed in the post-war years. Because of that experience, it is pointless to talk about 'missed opportunities'. The failure of such methods shows that you cannot foist upon people an identity which they reject. What has been encouraging since 1988 is that the presence of a declared and substantial German minority has not proven to be the major political issue in Poland that some feared it might have become. Their 'discovery' came as something of an initial shock to a people who had for decades been told that virtually no Germans resided in Poland. Yet there has been a halting but steady

ocratic Party, Bonn, 25 October, 1994.

⁷⁵ Interview with Ms Klaudia Kandziof of the BDJM, 9 November, 1995.

Povzetek

Ustavno varstvo, izobraževanje in ohranjanje identitete: nemška manjšina na Poljskem danes

Članek govori o nemški manjšini na Poljskem danes in o njenih odnosih s poljsko družbo. Pokazati skuša, da je bila politika bivše Komunistične partije, ki je hotela oblikovati etnično homogeno državo, zgrešena glede na to, da so se "prizadete" skupine upirale pritiskom prisilne asimilacije. Prehod k liberalni demokraciji od leta 1988 dalje je izpostavil paradoks znotraj politike bivše Komunistične partije. Članek prikazuje, da je delovanje poljske vlade v primeru germaniziranih Slovanov v Gornji Šleziji in drugod dejansko okrepilo nacionalno zavest in identifikacijo z nacionalno državo (nation-state).

Vendar pa, namesto da bi spodbudila identifikacijo s Poljsko, je politika prisilne asimilacije spodbudila močnejše identificiranje z Nemčijo. V luči te dokaj nenavadne situacije članek obravnava različne teme. Glavni poudarek je na tem, v kolikšnem obsegu se na Poljskem dejansko upoštevajo v ustavi zapisane določbe o avtohtonih etničnih manjšinah, kot so Nemci. To je dopolnjeno z analizo korakov, ki so bili narejeni znotraj izobraževalne sfere od leta 1989 dalje, da bi razbili negativne stereotipe in ohranili kulturno in lingvistično identiteto nemške manjšine. V članku je podana tudi ocena vloge, ki jo ta manjšina igra z ozirom na širši proces reforme.

ETHNICITY AS LIFE-WORLD

A Phenomenological Approach to a Theory of Ethnic Identity

Albert F. Reiterer

Conceptual Approaches

It has been said that the nation has its roots in ethnicity (Smith 1986). In order to understand nations and nationalism as movements based on 'collective self-consciousness' (Shils 1995) we have to ask for the structures of ethnicity. A theory of ethnicity must be conceived as a theory of ethnic identity. An analysis of contemporary ethnic conflicts, however, will deal preponderantly with questions of diverging ethnic interests and, hence, of conflicts between competing ethnic and national groups (Horowitz 1985). Ethnic identity must be considered a first-rank instrument to promote one's own interests (Hechter 1975, Nairn 1972, Keating 1991). This integrational structure must be differentiated against single fields of interests because of its outstanding character. Ethnicity has to be seen as multidimensional (Glazer / Moynihan 1975).

A First Approach: Ethnicity Creates Borderlines

Ethnicity has been seen as a mechanism for drawing boundaries toward other ethnies (Barth 1969). 'By definition, ethnic groups remain more or less discrete, but they are aware of - and in contact with - members of other ethnic groups. Moreover, these groups or categories are in a sense created through that very contact. Group identities must always be defined in relation to that what they are not - in other words, in relation to non-members of the group' (Eriksen 1993: 9 f.; 1995). Indeed, ethnic groups can be seen in the evolutionary perspective of ordering bounded societies by contrasting them with other bounded societies, thus making manageable the otherwise incomprehensible world: Drafting boundaries makes the world, humankind, work by tailoring the adequate dimension for the actual social processes. The size of societies in their different stages of development cannot be varied arbitrarily. The fulfilment of the basic functions of society (to speak with Parsons 1976, adaptation to the "social" environment, goal attainment, pattern maintenance and, above all, integration) depends upon the scale of productivity, which on its turn is dependent upon the level of communication and organization. This should not be misunderstood as some sort of determinism. Anyway, not every society can bear all institutions. But man has always different options. Thus, there are varying political institutions which vary also in the degree of their capability to integrate many (or not

so many) humans. And they differ in the cohesiveness and durability of the links they are offering. A tribe may have the same economic and social basis compared with a confederation of tribes. While the tribe is a typical socio-political institution for segmented societies which can bind together only a small number of persons (it has been said: not more than about 25.000) these tribal links and solidarities are usually enormously solid. At the same scale of productivity one has to expect to find also institutions like tribal confederations which encompass large numbers of beings. Hundreds of thousands of humans can be organized by these institutions. Anyway there is always lurking the spectre of splitting off and the threat of falling apart. The obligations and solidarities within a large confederation do not seem very committing. But looking forwards, these federations offer the perspectives for developing into an ethnic unit going far beyond a tribe. The until now final points in this development was the modern nation as a combination of societal needs and communal (ethnic) ties. Maybe we can discern at far horizons the shadow of a supra-national society which has not lost all communal ties. Most people are not able to experience mentally and emotionally this perspective. Quite another question is the existence or usefulness of political institutions regulation some aspects of supra-national societies. Sovereign nations can and may institute such regulations whenever needed.

To rely exclusively upon the material dividends of social boundarization maybe trying especially for hard core-functionalists. Thus, ethnicity has been seen as a means for minimizing information costs for identifying persons whom you can trust, that is: to avoid 'opportunism - self-interested behavior that has socially harmful consequences' (Fearon/Laitin 1996: 717). I would not consider this idea wrong; it is, however, incomplete - what the authors are ready to admit. The approach to ethnicity proposed here, based on shared life-worlds, implies such ideas of low information cost-systems. Nevertheless, it goes beyond the limits of rational choice by conceptualizing man not exclusively as *homo oeconomicus* but as *homo sapiens* in its full capacities.

Why, f. i., Euro-Americans are often clinging to their ancestry as to their ethnic identity in a context where 'the structural basis for ethnic differentiation (e.g., labour market niches, residential segregation, endogamous marriage patterns) have declined across generations levelling many social distinctions based on European ancestry' (Stoller 1996: 145)? The former authors answer: 'Because they can probably learn something about the other's past in short order by "asking around"' (Fearon/Laitin 1996: 718) in the relatively small ethnic community. The insufficiency of this answer springs to one's eyes. It is presupposing what it is expected to explain - the existence of the groups network and cohesiveness. Speaking in a broader sense, we would suppose there is a deep felt need for ordering the social world in circles more easily to overview which can deliver security in a very extensive meaning of the word: 'Fellow ethnics are in certain ways always "known in advance"' (Stoller 1996: 151). Evidently, we have to resort to other concepts in order to avoid vicious circles.

The concept of social character has been introduced as a widely presupposed device of delimiting social groups. Norbert Elias (1989) has insisted in the notion of 'national character' as pre-scientific. It was reformulated as 'national habitus' or 'national mentality' (Blomert u. a. 1993, following Bourdieu 1979). The concept, however, can not gain scientific merit if it is not restructured carefully. We find an early rational approach two and a half centuries ago with David Hume (1985: 198, 197): 'A nation is nothing but a collection of individuals... Some particular qualities are more frequently to be met with among one people than among their neighbours' (Of National Characters). The nation is

a political unity forming a communicational community. Thus, the sober empiricist offered a theoretical explanation we will find again only recently: If the concept is debated today, social scientists are asking for the 'basic structure of the personality' (Inkeles 1997: 3): "To what extent do the patterned conditions of life in a particular society give rise to certain distinctive patterns in the personalities of its members? To what extent, that is, does the sociocultural system produce its distinctive forms of "social characters", "basic personality structure", or "modal personality"?"

Drawing boundaries is fundamental not only for social technology; it plays a role, too, in the economics of human emotions. De-boundarization must also be considered a process which is crucial for human ontogenesis as well as in historical development. Identity is always shaped and re-shaped newly (cf. Verdery 1993). But we must warn against confounding this process with an iron law of history. Fusion and fission have been alternating political processes. Everybody can see it at European maps of different years in this century. The decisive fact, however, is that delimitation needs the complement of integration. This parallel / antiparallel course was the strategy which has engendered the individual as the personal structure able to deal with the demanding aspects of unfolding the social potential of greater societies. Paradoxically enough, this brought the loss of the individual's consciousness of being a limited and by social conditions bounded creature. There is a trade-off between intensity (higher frequency of interaction) and range of interaction (number of possible partners for social relations. High frequency-actions are matters of everyday life and restricted essentially to two domains - family and recreation on the one hand; occupation and profession on the other hand. Far reaching relations, in spatial and social terms, are mostly such in economic and political affairs. While the former yield satisfaction, care, and subsistence, the latter are to be measured in financial gains and, in less well accountable terms, power. In modern societies men need both interconnections. There are, however, different categories of people, some comparatively more concerned with the far reaching relations in their everyday life than others. If we label one kind of interactions 'societal', and the second 'communal', then it should be immediately clear that both types will endure and survive. The question is not the fading away of communal interaction systems, but their perhaps varying forms and their surely varying function. It is by no means necessary that ethnic units have to care for communal ties. But there will be social sub-, or medium range-, or even small range-systems, serving as communal, high intensity-/high frequency-groups.

There are several possibilities to draw boundaries between different societies. Communal strategies are only one possibility. Probably the most important mode for creating borderlines have been power-based administrative boundaries between social groups. Today this means primarily borderlines between states. We would expect societies to be held together more likely by states, as state power is not only in recent times the single most important political device (cf. Miles/Rochefort 1991). Boundaries between states are in modern societies incorporated in citizenship as politically decisive distinction, decidedly more important than ethnic affiliation. The limits of the state, juridically expressed as sovereignty, and administratively as the limits of effective power, mark the threshold, which delimits most often the area within which ethno-national identity is build up a fortiori. Citizenship is a mode of dividing humankind in smaller units, thus having the most serious practical consequences. Ethnic identity should be expected to fade away. As this is not the case, at least until now, we must consider the delimiting function of ethnicity as real but not exhaustive for defining ethnicity. It misses the specific difference of ethnicity compared

with other societal or political structures having a similar function. Ethnic identity (ethnic affiliation) will grasp, on the one side, the social structures (the macro-perspective) and, on the other side, personal consciousness (the micro-perspective).

Defining an ethnic unit exclusively by processes of boundarization is a misinterpretation of the general mechanism of human understanding. 'Difference' as the core concept of human and social recognition is an intellectual tool indispensable for giving orientation and direction in the apparently chaotic world of innumerable possible social relations, creating social categories in general and not only ethnic ones.

Ethnic boundaries can be drawn following variable needs, as Evans-Pritchard (1969) in his work about the Nuer demonstrated masterly. Finally, there are two basically different possibilities for defining ethnic membership, the emic and the etic perspective: 1) Those who are involved decide whether they want to or in fact do belong to a specific group (ethnic self-definition). 2) Limits can be applied from outside, by people who do not belong to the ethnic in question and who don't like to belong to 'them' (ethnic hetero-definition). The different consequences of these alternatives are not to belittle. First, there is the mere fact of the size of the group, seldom being the same if the limit is decided inside or outside. The extension of the concept of 'co-ethnic' usually differs, and the limits of the groups are not the same under the different approaches. An example will illustrate this.

The Sami 'Lapps' as a unique people had never a unified culture, uniting them into one single unit; the different Sami-groups economically and culturally lived in rather autonomous units exploiting different ecological situations' (Tuomi-Nikula 1992: 11; cf. Svanberg 1996 on the lumping together of ethnic groups in China). Anyway, seen from the outside by the Christianized Scandinavians, they were told of as 'Lapps', heathens, and sorcerers' and considered as one single ethnic group. So they began - very lately, indeed - to organize themselves and to develop a common Scandinavian ethnic consciousness tinged with national characteristics and aspiration.

By self-definition and social referencing groups belonging to one cultural district with the same basic cultural patterns is internally differentiated. Intruders, more powerful militarily and politically, claiming dominance about them, perceive these different groups not only as clustering to one culture but to one ethnic unit, too. They have the power to make effective and permanent their view, thus creating a new ethnic unit by forcibly fusing the older ones. Being outcasted by the majorities, many autonomous groups in the last centuries, with their own specific and asserted identities and life styles, emerged as a common Samic people. Quite a similar process in structural terms of 'self-making and being made by power relations' (Ong 1996) is going on, when in the U.S.A. immigrants from Mexico, Guatemala, and the like, are lumped together as 'Hispanics', and Cambodian, Vietnamese, Korean, etc. as 'Asians', as pan-ethnies. Ethnogenesis is, like nation-building, a process conditioned by socio-political power-relations. There is nothing natural about it, and there is no necessity in it except one fact: Modern world is divided into nations as the historically most recent universal survival units (de Swaan 1995).

Ethnic Identities - Life-Worlds and Worlds of Meaning

High intensity groups are groups not only in a metaphorical sense, that is, small. They cannot transgress a few hundreds of persons. Ethnic 'groups' (units), on the contrary,

consist ordinarily of many more persons. Thus, they can impossibly work as high intensity systems. They must have another function and be more complex as usually assumed. They are 'worlds of belonging', limiting the circle of those persons for whom it is possible to regard each other as potential partners for high intensity relations. Thus, ethnic units may be constructed to the image of family and kinship, in order to meet the necessary condition of familiarity. This may emerge as a core concept uniting the meanings of relations of trust, open to achievement, and the semantics of 'family', as the paradigm of ascriptive traits. But from the very beginning, beyond bands of foraging hunters and gatherers and village societies, ethnicity cannot be considered 'primordial'. Nevertheless, it is constructed as an ideological picture of generalized features stemming from much smaller communal units. The ethnic phenomenon seems to be some sort of a social universal.

Ethnicity as structuring social reality is constructed upon the basic category of identity. Identity, firstly, is a psychic structure: The individual person is integrating his needs with the necessities and challenges of the outside world. We can consider it the core of the person, at the same time 'me' and 'I' (Mead 1975). Identity is central to the conscious personality and to the system of society build up of many conscious personalities. Secondly, the person is integrating himself into society with its norms and expectations. Thus, identity is a relationship expressed in social action and aiming towards other persons. This aspect, however, is not exhaustive in analyzing the concept of identity.

Identity, and by implication: ethnicity, is a world of meaning (Berger/Luckmann 1969), the main tool for a human mind to apperceive his own position within society and society's position in the universe. Ethnicity construes a structure of relevance (Schütz 1982) for the member of a specific ethnic unit. If my structure of relevance or world of meaning does not coincide with that of other persons in social and mental fundamentals, these other persons are 'strangers' to me. We cannot understand each other, and if I (or he/she) is anxious, or ethnocentric, there will arouse xenophobia. The way of thinking and acting of this 'others', then, lacks meaning for me. I don't understand that there is meaning in his/her acting and communications even knowing that human actions are always meaningful although sometimes I do not understand exactly what is meant. There is not a far distance, and if I am not experienced or educated enough for recognizing that this lack of meaning is due to not being familiar with his/her way of thinking on my behalf, this lack of meaning will be followed by lack of esteem.

Ethnicity designates a corporation or group of persons 'relating to which we are subjects of a common (social) environment... The persons belonging to this corporation are given to each other as 'fellow-men' and as 'co-persons', they are not objects for each other but subjects who live 'together', are related to each other, communicate with each other' (Husserl 1984: 21 and 25). Only those 'co-persons', those 'fellow-men', who share their mutual life-world, recognize each other as co-humans of equal value. 'All experience of social reality is founded on the fundamental axiom positing the existence of other beings 'like me'... I immediately perceive another man only if he shares a sector of the life-world's space and of world time in common with me' (Schütz / Luckmann 1973: 37). The following rather lengthy quotation, taken from Schütz-Luckmann (1973: 3 - 4) is perhaps the best description of ethnicity in its original structure, although Schütz/Luckmann did not think of ethnicity by writing these sentences.

The everyday life-world is the region of reality in which man can engage himself and which he can change while he operates in it by means of his animate organism... Only

within this reality can one be understood by his fellow-men, and only in it can he work together with them. only in the world of everyday life can a common, communicative, surrounding world be constituted... In the natural attitude I always find myself in a world which is for me taken for granted and self-evidently 'real'. I was born into it and I assume that it existed before me. It is the unexamined ground for everything given in my experience, as it were, the taken-for-granted frame in which all the problems which I must overcome are placed. This world appears to me in coherent arrangements of well-circumscribed Objects having determinate properties... Moreover, I simply take it for granted that other men also exist in this my world and indeed not only in a bodily manner like and among other objects, but rather as endowed with a consciousness that is essentially the same as mine. Thus from the outset, my life-world is not my private world but, rather, is inter subjective; the fundamental structure of its reality is that is shared by us... Furthermore, I take for granted that the significance of this 'natural world'. which was already experienced, mastered, and named out by our predecessors) is fundamentally the same for my fellow-men as for me, since it is brought in a common frame of interpretation.

Our 'natural attitude' is to presuppose that the world remains what it has been before us, and that our experiences are valid as knowledge about this constant world. This is the fundament of primordial trust in my social group and natural environment. If groups get bigger or - what is the same for me personally - if my personal reach is enlarged, I furthermore will trust in my hitherto acquired experiences and in the sameness of my co-humans. Nevertheless, the quality of my affects will alter. Unconditional trust in the others' friendly behaviour towards me is no longer an adequate attitude for survival in a world which is getting always more unreliable while the spatial (and social) distance is growing. Thus, new forms of ethnic units emerge. Proximity as familiarity will supersede factual familial links as base of primary trust. This new form of ethnicity cannot claim primordiality. If society grows bigger again and counts millions of members and forms a 'nation', then the new form of social 'familiarity' by (more or less) proximity is at best a 'remembrance' (Husserl) of the 'originary impression'. Primordial ethnicity, therefore, is to be considered quite another phenomenon than nationality. However, nations are built up of individual persons, and it is their experience and their consciousness which determine the collective's limit and its possibilities. It is a question of different qualities of collective experience. While primordial ethnicity is founded in the comprehensive life-world of everyday relations, nationality is founded in a special aspect of it - the remaining weak communal ties which huge communities, too, are needing for system maintenance besides co-ordinated interests. It is meant for one specific goal: ensuring the communal link in political life for justifying decision rules.

The process of ethnic identification is drafted often as 'organic'. Theoretically, this is justified by labeling ethnicity as 'primordial'. Since Geertz (1963) in the 60ies published his analyses of 'primordial' sentiments, that is, sentiments swinging up in competition with other affectual belongings, it is taken for granted: Ethnicity is the paradigm for such primordial sentiments. Originary Ethnicity may indeed serve as model for the primacy of a social identity humans are achieving in the process of socialization. In this sense, it is 'primordial' and fundamental to other identities, superior to them in contexts of competition. This may be the answer to the riddle why ethnicity, and sometimes an ethnically conceived nationality - this, however, is a problem of its own - competing with parties or with pressure groups usually, but not always ("Trade unions transcend tribes" - Eriksen 1993: 33) were victorious. If an organization is dealing only with one single dimension

and aspect (a certain professional interest, f.i.) it will not be able to mobilize the same support, emotional as well as political, as if the total person is involved. The exception to be mentioned is the sometimes existential character of such struggles. If we consider the ontogenesis of primordial sentiments and belongings, then, ethnicity as a communal identity starts with being a microsocial identity and never gets rid off completely of this origin. Ethnic units or nations as huge sets of persons, cannot bear this trait. Only in this sense of originary communality can ethnicity be considered a primary social identity in human history, and a universal. Those societies which succeeded in the hazardous process of nation building must, above all, succeed in one paramount process: They need to transform primary solidarity of many small in-groups into solidarity of huge social units by giving this transformation the appearance of a simple linear enlargement of the small groups' originary personal ties. This may be cleared up again by Schütz' concepts. He is speaking of 'co-humans' where Husserl is speaking of 'fellow-men'. Both are targeting human beings acting in everyday life towards other human beings familiar to them with whom they share their experiences, and of whom they know they do the same. Outside the restricted circle of this comparatively small group there is the huge crowd of all the other men, who are my 'contemporaries'. By transforming the primordial solidarity, a considerable slice of the huge amount of contemporaries is turned into fellow-men. I may not even know them personally - and, indeed, mostly I do not. Of course, communal ties will weaken after this transformation. The supposed links are not founded in personal experiences but rather in abstract learning. My potential range of action is enlarged by using emotive symbols for encompassing persons into an always growing body of persons belonging to 'Us'. This will lead to some sort of abstract and thinly symbolical form of belonging together. Man is not able to enlarge his emotive range and his capacity for social action without limits. But we are able to widen the perception of who might be our fellow-men. A key role in this process plays the mechanism Weber has called 'representation' (*Stellvertretung*) that is, action on behalf of somebody else. A specific person is conceived as incorporating his group total, he/she is seen representing a region, or a commune, or a linguistic (dialect) group. Society, however, is stratified: Different strata will have different interests. Therefore, the representational process will be shaped differently according to different strata. Anyway, representation is marked by the fact that persons belonging to upper strata will ordinarily strive to represent those from lower strata, too. They often will succeed, exactly because this special representation of ethnic or national segments is held by them to be indifferent to stratification, unlike interest groups' representation. Persons belonging to different strata will have a different range in social action; this is usually characterizing the leaders from their respective movements.

Supra-Ethnicity

Presupposition and, on the other hand, consequence of amplifying the range of social action and capability is recognizing ever-widening circles of 'others' as 'equals'. The concept of equality with its two meanings as identity and possessing equal rights is important. Only a fundamental consent on national equality concerning different ethnic groups is accepted as fairness in national relations. 'In a just society equal citizenship rights are assumed to exist. Rights basing on justice cannot be the object of political bargain or considering equalization of social interests' (Rawls 1979: 20).

The problem of equality touches to even more profound psychic and philosophical grounds. To come to terms with it, we have to use the notion of supra-ethnicity. Let us begin with some definitional elements. Supra-ethnicity means the cultural structure of a

total of ethnically defined units in its profound similarity whereby, nevertheless, these units do not accept each other as ethnically equal, belonging to the same ethnic. In this sense it is roughly equivalent to what European ethnologists are labelling 'cultural districts', and what in former times has been called cultural area (Kulturkreis). Although populations insist on their ethnic distinctiveness and diversity, the possibility exists basically to see each others as equals. They share the same cultural values, so they have the capability to construe a reciprocity of their perspectives in everyday life. Objectively, they share the same culture, and so they dispose about the capability of mutually understanding meaningful social action. Subjectively, they do not consider each other as equals: They do not share the same 'world of belonging to'. Ethnicity, however, is dependent upon the subjective apperception of belonging together. If society is considered tiered in terms of meaning, supra-ethnicity is a level above ethnicity. The supra-ethnic commonalities do not serve as frames of reference for political mobilization. 'Small differences' (Volbrachtova 1988) are significant within the objectivated structures and almost common symbolic expressions. They serve to delimit ethnic units dividing supra-ethnies in many ethnic units. The shared fundamental structure of the cultural system does not generate automatically a common ethnic identity. Human and social identities are construed within culture (Caputi 1996). Consciousness about this commonalities is attainable under certain circumstances. Most often it is realized in confrontation with humans of other cultural districts. These constitute ordinarily the limits of persons accepted under the term of 'humanity'. Beings beyond this boundaries are not accepted as humans, although they may be considered near-human. 'Humanity' in contrast to Christianity, dar-ul-Islam, t'ien-hsia ('what is under the heaven') or oikomene, is a concept embracing all beings to which today is applied the term homo sapiens. It is an important and very late achievement of civilization perhaps not easily acceptable to the greater part of our species.

Supra-ethnicity is not to be confounded with 'Pan-ideas', Pan Slavism, Panturkism, and the like. These are to be considered as proto-national movements lead by politically ambitious intellectuals, counting rarely more than a few dozens, dreaming of the building up of giant nations along linguistic lines. Supra-ethnicity until now had political significance only in a few cases. Panarabism, f.i., served as anti-imperialist counter-movement against political projects of western oriented classes.

If societies become large enough to differentiate autonomous sub-systems, like religion, economics, or politics, and - for the individual person - to form out different rôles, the dividing lines between ethnic units (if not amalgamated by political force into one single unit) will be found there where several of important social cleavages are falling together. Different collective identities (rôles) will constitute a single comprehensive identity, and the concerned person will usually not be able to distinguish its components. Ethnic identity is the foremost identity for such a comprehensive rôle and identity: It has come into existence in the formative period of primary socialization as the 'natural' everyday world, entrenched deeply by all friendly and hostile affects toward the 'Us'-group and against the 'others'. Interests, originated of quite other aspects of daily life, then tend to get 'ethnicized': The socially differentiated interests tend to merge into one total interest which we now call 'identity'. Inverting the usual approach one is tried to say that it is not ethnicity which creates conflict, but conflicts which engender ethnicity (Dencik 1992). This is valid insofar as in fact to a large extent the boundaries between groups are due to such social conflicts. To be wise we must admit that these processes presuppose a core of ethnic identity.

At least in Europe, language is considered the ethnic phenomenon par excellence. Of course, understanding and speaking the same language makes it easier for the ethnic core to recruit people ready to define themselves alike. Nevertheless, we must avoid confounding ethnic groups with linguistic units: Social scientists time and again are repeating that the nations of the ex-Soviet republics in Central Asia have been created 'artificially' by Stalin dividing the Turkistani people constituting 'originally' one single ethnic unit (cf. Lindgren 1979). They should better read Armin Vambéry (1990) who traveled in 1870 disguised as dervish for motives of rooting - he believed in Central Asia as the original home of the Magyars. He tells us that the differences between the Ösbegs (= Uzbek) and the Turkmens as well as the Kasakh and the Kirgiz are at least as big as between Hottentots and Europeans. Later on, political ambitious intellectuals desiring to see themselves as designated leaders of an all-encompassing Turkic nation tried to unite all these people speaking nearly related Turkic languages into one single nation. Sultangaliev and his disciples failed miserably although supported massively by other elite Turks coming from outside. Impregnated by romanticist national ideology stemming from Central and Eastern Europe, they did not understand that linguistic similarities a priori have nothing to do with ethnic affiliation.

Neither is culture the dividing line. Modern minorities living since long time side by side with members of the dominant ethnic majority share with them their life-world, the basic features of a common culture, except in one single aspect: the world of ethnic (social) membership and belonging. Thus, not different cultures are constituting different ethnies. Their first difference is that of belonging to distinct units of reference. If a social relation is constituted by the meaning the actor gives to it, than, ethnicity is a world of direction and social meanings, not of culture difference. Seen under the political view, their difference is socio-political, not cultural (de Shalit 1996). They are in a non-dominant position caused by their lesser numerical weight. Modern politics is centered around the number of supporters and especially around the concept of 'majority'. It is not by chance, therefore, that the problem of a greater or lesser numerical membership is fought most bitterly in such conflictual relations. This, however, must not be seen as a question specific to ethnic groups. It is, indeed, a problem stemming from the organization, first, of the political world in national states, and, secondly, of the inner organization of states basing the legitimacy of government on the principle of majority, understood as the only valid procedure for decision making, not as a rule for political competition and selecting personnel for governmental positions which have to care for all segments of their polities, respectively. The law of the greater number has got an unquestioned appeal.

Kinship

Godelier (1989) is considering the social structure of kinship the real boundary between humans and prehuman primates. These are capable to parent-children relationships but - according to our knowledge - not to kinship which can be conceptualized only beyond this simple dyad. It is the complexity of the symbolic system which demands relations between relations, which they do not master. Kinship, thus, is founded in cultural and not in biological systems. It is the first human social structure, in Weber's concepts, the first human social relationship at all. Thus, it is offering the model for all other societal as well as communal forms. Stating this, kinship offered the first identi-

ties for human beings. If we chose the ontogenetic view, this is valid, too, for modern societies and its members.

Traditional societies define their 'co-humans', 'fellow men', and 'fellow subjects' by kinship, and delimit thus their outside world.

Arapesh children grow up dividing the world into two great divisions: relatives, which division includes some three to four hundred people, all the members of their own locality, and those of villages in other localities which are connected with them or their relatives by marriage; ... and strangers and enemies ... to be hated, mocked, outwitted, upon whom all the hostility that is disallowed in the group is actively displayed (Mead 1963: 54). - Those who are distant, who are unknown, who because one has never seen them or given them fire or food are believed to be capable of any evil, are the ones which it is possible to hate (Mead 1963: 136).

Ideologically kinship is based on biologically interpreted social relations of a face to face type. Its function is to create a network to care for trust and social alliances. Socialization is a process which works by enlarging the circle of fellow-humans. It makes an increasing number of 'contemporaries' belong together, extending the trustworthiness beyond the bonds, first, of kinship, and second, of spatial proximity. It is essentially this what we call getting adult in modern societies. The reach of the individual person is getting wider, and so is the extension of one's life-world and meanings. The child's limited zone of action is widened and is embracing finally a whole world. Today, the potential reach is coterminous with the whole world which gets at disposal, with its sum of knowledge, to an adult. Actually, the reach of most people is by far more limited. It is dependent mainly upon the social stratum the person is belonging to. Upper class persons usually do have far reaching social communications. Their reach is exceeding that of lower class members. In modern society with its tendency to globalization, also this reach is subject to political influence on behalf of the national leadership. Obligatory pre-schooling and schooling is the predominant tool to attain this target. By public education politics is featuring directly the world of meanings the children will get and adults will hold for the rest of their life. Governmentality is mediated by complex symbols. The impact of such an early learning is profound. It is foremost responsible to induce ethnicity and national identity from ancestry and kinship.

Nearly all humans grow up within such networks and are provided with the fundamental care: Thus, they trust in everyday society and security for their life, or at least they think to be able to rely on their kindred and family, even when hating them and distancing them from nasty reality. It is their 'kin', and that is crucial for the whole forthcoming life. In this sentiment, in fact, consists primordiality. It is the first mode to grasp the world and to recognize its apparent structure. The fundamental idea is to be born into this group and rooted in it on behalf of this fact.

The ascriptive principle of kinship and its universalization is applied to the society as a whole. Kinship, as ascribed, is assumed to be a given, something which you cannot achieve, at least if kinship is typified as agnatic. As in elementary structures of kinship marriage patterns are conditioned by kinship (Lévi-Strauss 1981), also this second procedure to build up alliances, the cognatic type of kinship, is regulated by the agnatic one. It norms not only whom you are allowed to marry - as in our societies - , but whom you are obliged to marry (preferential and prescriptive marriages). Kinship is always determined by ascription. This, of course, is not meant to mirror reality. There are strategies to manipulating kinship within its apparently so rigid scheme to one's own interests and

wishes. The determinist model has to be consistent with societies' ideology, and the probabilistic or stochastic praxis knows of exceptions and possibilities to frame it. In seeking alliances, and treaties, and furthermore prestige, population groups are constructing their kinship relations. The Saiar, e. g., a tribal group in Southern Arabia, construed a complete and consistent genealogy proving their ancestry to come from the prestigious Kinda, one and a half thousand years ago. This ancestry is considered purely fictitious by anthropologists (Dostal 1967: 113).

The ascriptive and apparently unalterable character of this organizational principle seemed to constitute a 'natural relationship' not underlying voluntary decision-making. Like primordial relations in general, kinship as a structure is longliving and can not easily be destroyed. Not only traditional people missed, however, that kinship as a workable relation presupposes a nomenclature. A socially regulated system of selection defines and generates kinship and its nomenclature. It serves for controlling the means of human reproduction, that is, the women, as well as the means of production in agrarian subsistence societies (Meillassoux 1978).

By interpreting ethnicity as kinship it will get its strong appeal to most humans. Members of an ethnic group are conceived as belonging to a network of extended kinship. Metaphorically, you can say that men try to stay, if not in their mother's womb, then at least in a socially comfortable place which has some resemblance to it. It is exactly this need and desire which leads to define identity, 'mechanical solidarity' (Durkheim 1988), emotional belonging, by recurring to family and kinship, and amplifying it at least metaphorically. This is all too convincing. Similar processes load up the concept of 'Heimat' (home, native soil) although it is altering basically the structure of kinship by founding trust not in personal relations of the kinship type, but in proximity and spatial terms. Kinship on the one side, and 'home' on the other side are thus equivalent in sharing emotional trust into bounded communities as the fundament of social relations. The nationalist term 'fatherland' tries to repeat this process of conferring primordial trust on a further extended level. At least in the German language it is carrying with it a lot of ambivalent Freudian semantics concerning fathers. Kinship and ancestry, thus, are conceived by most people as the founding principles not only of ethnicity but of nations, too. This has little to do, of course, with social reality.

Competing worlds of social meaning and belonging

In modern times an ethnic world of meaning is only one of several possible worlds of meaning. Ethnicity is one mode to frame one's life-world. But life-worlds are changing, individually and collectively. To be distinguished from life-worlds are spaces of belonging. If a change in the world of belonging is caused by social or political power, we speak of this process with the term of assimilation (Reiterer 1986 and 1996).

Ethnic identity competes with other social identities. Although this competition may occur often, ethnicity is ordinarily not an exclusive identity. Many social identities can, and do, co-exist. Nevertheless, the question of primacy between ethnic and other identities is often put as the essential political problem (Boucher u. a. 1987). The most famous juxtaposition has surely been that between ethnic / national belonging and class consciousness. A considerable part of the Marxist left was inclined to think and argued for the superiority of the latter one. Historically, this was a normative approach whose descriptive value was limited to small groups. In sharp contrast to that, and yet thinking in quite similar terms, bourgeois intellectuals designed ethnic (national) identity as the only permissible one. For the great majority of the population neither the first nor the second

exclusive option did apply. In some contexts, however, especially men seemed to experience the truth of the dominant ethnonational identity. If the nation-state went into war, he demanded in his 'deadly earnest' (Weber) that men should sacrifice their lives, justifying this by appealing to ethnonational consciousness. It, then, constituted in the fullest sense the center of an ethnonational constituted world for the concerned.

The weaker version of a similar thinking is quite common to almost all human societies. It is their own way of life which becomes the only possible way of 'human' acting. Sometimes self-naming mirrors this reasoning. Eskimos tell of themselves as 'Inuit', humans. And so do other people. The 'others' are the barbarians, those who are not even able to speak understandably. 'Totally un-English' as well as 'un-American' is not only a shame; it was and sometimes it is politically rather dangerous to be seen as such.

Gender

Ethnicity is constituted by individual as social meanings. If there is a gendered division of labour giving men the public realm on the one side and - as is nearly universally the case in pre-modern settings - restricting women to their private one, on the other side, then it follows immediately that ethnic life-worlds are to be considered fundamentally different if seen from the perspective of men or from that of women. We have to reflect this and to take it into account in our narratives about ethnicity. If the ethnic phenomenon as a process of integrating and bounding social units is leaning more to the 'public' end of the public - private polarity, then, we might complain the 'excessively viricentric accounts' (Hutchinson 1996: 29) of most anthropologists; the theorician of ethnicity will see this viricentric view as partly justified in analysis, if consciously reflected. Of course, we have to put a lot of questions neglected mostly in ethnic theory. The most important one will be: How are the more private life-worlds of women and men - for gendering will affect the private life-worlds of men, too (Chmielewski 1991) - structurally integrated in the more public world of ethnic belonging? In this way, a gendered analysis will probably not contest the fundamental validity of the viricentric idea of ethnicity as this idea is reflecting male hegemony of social reality. Nevertheless, it must be complemented by the framing in of differently gendered privacies. In modern societies the gendered structure of the public sphere gets questionable. This will have the most far reaching consequences for ethnic relations - consequences almost entirely neglected until now.

Coming to a Definition of Ethnicity

The process of delimiting social groups is paramount for defining ethnicity - in this process the specific form of social consciousness of the involved persons is coming to the surface. It signifies the emerging of specific life-worlds, which is to be considered central for ethnic belonging and allegiance. At the first glance this seems paradoxical: Without boundaries an ethnic group as the mental and social frame of reference for its members cannot and does not exist. It is, however, not this delimitational process which creates the internal structures of life-worlds. Anyway, this process gives the different life-worlds a new function until then not only unknown but unnecessary. Thus, we must consider delimitation not the main feature of ethnicity, but one of its specific properties, probably its most important one, in the terms of classical logic: its *differentia specifica*. Although delimitation does not grasp the structures of ethnic life-worlds, it is paramount

for defining 'worlds of belonging'. The emic view of everyday orientations can serve better for a starting point in discussing ethnicity because it refers to the next conceptual level (the *genus proximum*). This view does not neglect the ethnic boundaries. But it will take into account the most profound social psychological processes in the growing up of human beings gifted with consciousness and social sense. Only as such they are integrated into society which constitutes the single reality outside their bounded world of needs and gives them the psychic co-ordinates they are striving for.

Defining formally ethnicity

	<i>conceptual label</i>	<i>social function</i>
<i>genus proximum</i>	social identity as objectified structure of meaning	integration
<i>differentia specifica</i>	'mechanical solidarity' as interchangeable perspectives (generalized point of view)	delimitation

The reasoning until now can and surely will be seen as a 'heavy' theoretical approach involving the most fundamental social concepts. How can such an approach be conciliated with the necessity of a workable concept of ethnicity covering phenomena starting with the comprehensive organization of life in traditional societies and reaching until rather uncommitting self-identifications such as the 'ancestry' in US-census - a more or less voluntaristic 'weekend-ethnicity' of folcloristic colour? If we try to sum up our reflections, we can state: This is possible only by stratifying the concept of ethnicity into several layers of life-worlds, or worlds of meaning. There are different social identities. With *ethnic* identity we see the term 'ethnic' as the relational and group-oriented feature of ethnicity (Eriksen 1993: 12). It is its multidimensionality, that is: its 'total' character (Mauss 1995) which differentiates ethnic from other social identities like class or profession.

Talking culture has a meaning insofar, as relations between ethnic groups are interpreted in cultural differences, and these ideas get importance in social reality. Cultural differences, however, are of a more ideological than real existence. This applies especially to modern societies where ethnicity is used for political purposes (Weber's 'proposition of loyalty'). To explain such, mostly fictitious, cultural differences, other mental constructions are needed which, on their turn, may be fictitious, too. They are to be found in the 'culture shock of the tiny differences': in enhancing small cultural and attitudinal differences between groups and units at a local and regional level within culturally similar units. These differences are socially relevant and become the basis of boundarization. Hence, it is of little importance whether these differences are of no consideration to an outsider. They are interpreted as socially significant and are the moorings for fixing identities.

The layers of ethnicity			
<i>ethnic identities</i>	<i>label</i>	<i>function</i>	<i>description</i>
e_5	supra-ethnic	cultural	basic values and practices
e_4	national	political	survival unit
e_3	regional	macro-social	enhanced everyday needs
e_2	community	diachronic	orientation in social universe
e_1	local	micro-social	everyday needs

If we consider ethnicity as a *world of belonging* we are able to combine apparently contradicting observations and experiences which, nevertheless, cannot be dismissed for grasping the significance of the ethnic phenomenon: Common life worlds and areas of belonging are objective facts as are social relations, societies and their limits. They are, at the same time, subjective mental structures depending upon one's moods and decisions. As life worlds they do not demand (political) limits, but they do demand social delimitations as matrices of personal identities.

References:

Barth, Frederic. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Differences.* London: Alan & Unwin.

Blomert, Reinhard / Kuzmics, Helmut / Treibel, Anette. 1993. *Transformation des Wir-Gefühls. Studien zum nationalen Habitus.* Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Boucher, Jerry / Landis, Dan / Clark, Karen Arnold. 1987. eds., *Ethnic Conflict. International Perspectives.* Newbury Park: Sage.

Bourdieu, Pierre. 1979. *Entwurf zu einer Theorie der Praxis auf der ethnologischen Grundlage der kabyllischen Gesellschaft.* Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Capotorti, Francesco. 1979. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.* New York: UNO.

Caputi, Mary. 1996. National Identity in Contemporary Theory.' *Political Psychology* 17, 683 - 694.

Chmielewski, Piotr. 1991. The Public and the Private in Primitive Societies.' *Int. Pol. Sc. Review* 12: 267 - 280.

Dostal, Walter. 1967. *Die Beduinen in Südarabien. Eine ethnologische Studie zur Entwicklung der Kamelhirtenkultur in Arabien.* Horn-Wien: F. Berger.

Durkheim, Émile. 1988. *Über die Teilung der sozialen Arbeit.* Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Elias, Norbert. 1989. Zivilisation und Informalisierung.' *Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert.* Hg. von M. Schröder. Frankfurt/M.: Suhrkamp: 31 - 158.

Eriksen, Th. H. 1993. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives.* London: Pluto Press.

- Eriksen**, Th. H. 1995. 'We and Us: Two Modes of Group Identification.' *J. of Peace Research* 32, 427 - 436.
- Evans-Pritchard**, E. E. 1969. *The Nuer. A descriptions of the modes of livelihood of a Nilotic people*. Oxford: University Press.
- Fearon**, James D. / **Laitin**, David D. 1996. Explaining Interethnic Cooperation.' *Am. Pol. Sc. Review* 90: 715 - 735.
- Geertz**, Clifford. 1963. ed., *Old Societies in New States. The Quest for Modernity in Asia and Africa*. London: The Free Press of Glencoe.
- Geertz**, Clifford. 1973. *The Interpretation of Culture. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Glazer**, Nathan / **Moynihan**, Daniel P. 1975. eds., *Ethnicity. Theory and Experience*. Cambridge / Mass.: Harvard University Press.
- Godelier**, Maurice. 1989. Kinship and the Evolution of Society.' Gingrich, André, u. a., ed., *Kinship, Social Change, and Evolution*. Proceedings of the Symposium held on the Occasion of Walter Dostals 60th Birthday in Vienna, 7th and 8th April 1988. Horn-Wien: F. Berger: 3 - 9.
- Hechter**, Michael. 1975. *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development, 1536 - 1966*. Berkeley: University of California Press.
- Horowitz**, Donald L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of Cal. Press.
- Hume**, David. 1985. *Essays: moral, political, and literary*. Ed. by E. F. Miller. Indianapolis: Liberty Classics.
- Husserl**, Edmund. 1984. *Die Konstitution der geistigen Welt*. Hamburg: Meiner.
- Hutchinson**, Sharon E. 1996. *Nuer Dilemmas. Coping with Money, War, and the State*. Berkeley: University of Cal. Press.
- Inkeles**, Alexander. 1996. *National Character. A Psycho-social Perspective*. With contributions by D. J. Levinson, Helen Beier, Eugenia Hanfmann, Larry Diamond. New Brunswick-London: Transaction Publishers.
- Keating**, Michael. 1991. Regionalism, Peripheral Nationalism, and the State in Western Europe: A Political Model.' *CRSN* XVIII: 117 - 129.
- Kymlicka**, Will. 1995. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.

Lindgren, David T. 1978. Racial and Ethnic Conflict in Soviet Central Asia.' Hall, Raymond L.. 1979. ed., *Ethnic Autonomy - Comparative Dynamics. The Americas, Europe, and the Developing World*. New York: Pergamon: 234 - 252.

Lévi-Strauss, Claude. 1981. *Die elementaren Strukturen der Verwandtschaft*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Mauss, Marcel. 1995. Une catégorie de l'esprit humain: La notion de personne, celle de "moi".' *Sociologie et anthropologie*. Paris: Quadrige/Puf: 331 - 362.

Mead, George H. 1975. *Geist, Identität und Gesellschaft - aus der Sicht des Sozialbehaviorismus*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Mead, Margaret. 1963. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York: Morrow Quill.

Miles, William F. S. / **Rochefort**, David A. 1991. Nationalism versus Ethnic Identity in Sub-Saharan Africa.' *Am. Pol. Sc. Review* 85: 393 - 403.

Nairn, Tom. 1972. *The Break-Up of Great Britain*. London: Zed Books.

Ong, Aihwa. 1996. Cultural Citizenship as subject Making. Immigrants Negotiate Racial and Cultural Boundaries in the United States.' *Current Anthropology* 37: 737 - 762.
Parsons, Talcott. 1975. Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity.' In: *Glazer / Moynihan* 1975: 53 - 83.

Parsons, Talcott. 1976. Grundzüge des Sozialsystems.' *Zur Theorie sozialer Systeme*. Hg. von S. Jensen. Opladen: Westdeutscher Verlag: 161 - 274.

Rawls, John. 1979. Eine Theorie der Gerechtigkeit.' Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Reiterer, Albert F. 1988. *Die unvermeidbare Nation. Nation, Ethnizität und nachnationale Gesellschaft*. Frankfurt/M.: Campus.

Reiterer, Albert F. (1986), *Doktor und Bauer. Ethnische Struktur und sozialer Wandel*. Klagenfurt/Celovec: Drava.

Reiterer, Albert F. (1996). *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite?* Klagenfurt/Celovec: Drava.

Schütz, Alfred. 1981. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Schütz, Alfred. 1982. *Das Problem der Relevanz*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Schütz, Alfred / **Luckmann**, Thomas. 1973. *The Structures of the Life World*. Translated by Richard M. Zaner and Tristram Engelhardt jr. London: Heinemann.

Seton-Watson, Hugh. 1977. *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism.* Boulder, Col.: Westview Press.

Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations.* Oxford: Blackwell.

Stoller, Eleanor Palo. 1996. Sauna, Sisu, and Sibellius. Ethnic Identity among Finnish Americans.' *The Soc. Quarterly* 37: 145 - 175.

Svanberg, Ingvar. 1996. Ethnic Categorizations and Cultural Diversity in Xinjiang: The Dolans along Yarkand River.' *Central Asiatic Journal* 40: 260 - 282.

Swaan, Abram de. 1995. Widening Circles of Identification: Emotional Concerns in Sociogenetic Perspective.' *Theory, Culture & Society* 12. May: 25 - 39.

Tuomi-Nikula, Outi. 1992. Die Kulturidentität bei den skandinavischen Samen.' *Kieler Blätter zur Volkskunde* 24: 5 - 38.

Vambéry, Herrmann. 1990. *Sie nannten mich Reschid Effendi. Reisen in Mittelasien.* Leipzig: Brockhaus.

Verdery, Katherine. 1993. Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania.' *Slavic Review* 52: 179 - 203.

Volbrachtova, Libuša. 1988. Der Kulturschock der "kleinen Unterschiede". Greverus, I. M., u. a. Hg., *Kulturkontakt - Kulturkonflikt: Zur Erfahrung des Fremden.* 1. Bd. Frankfurt / Main.: 209 - 218.

*Povzetek****Etničnost kot življenjski svet***

Avtor, ki izhaja iz Webrove teorije in še zlasti iz Schutzove kritične analize Webrovih pojmov, v teorijo etničnosti vnaša nekaj novih temeljnih konceptov; to so na primer 'življenjski svetovi', 'svetovi pomenov in pripadanj' ter 'struktura relevantnosti'. Opušča tudi ustaljeni diskurz 'kulturnih razlik' kot središče etnične tematike. Kulturne razlike so bolj fiktiven oziroma ideološki kot realen fenomen in jih je moč razložiti le na osnovi drugih intelektualnih konstrukcij, zlasti socialnih povezav, med katerimi je še posebej pomembna vez sorodstvo oziroma skupni predniki. Sorodstvo je zelo pomemben dejavnik ustanavljanja etničnih skupnosti. Povezano je z dvojno izkušnjo odvisnosti in zaupanja, ki jo človek doživi v otroštvu.

Razlike, okrog katerih se pletejo socialne identitete, so prepoznavne v 'kulturnem šoku majhnih razlik' in v zaznavanju majhnih kulturnih in mnenjskih razlik med skupinami oziroma enotami na lokalni in regionalni ravni znotraj kulturno podobnih skupnosti. Te razlike so družbeno pomembne in so podlaga za »razmejevanje«. Ni važno, kako jih doživljajo zunanji opazovalci; njihov objektivni pomen je v tem, da so »sidrišča«, na katera se vežejo identitete.

ENJOYING THE TOWER OF BABILON The Role of Minorities in a Globalized World*

Dietmar Larcher

What I am going to present you is the interim result of almost twenty years of research in multilingual and multicultural territories of Central Europe as well as my study of social theory on the topic of the inter-relation between multicultural societies and intercultural educational systems¹. For the sake of theoretical clarity I shall sketch four ideal-type models of how multicultural societies may be organized. Each of them is an abstract construction and does not exist in its pure form in reality. Reality is infinitely more complex than theoretical concepts and tends to mess up theories. Still I insist that each one of the four ideal type models has close links to reality even if it is not identical with reality.

Each of my four models reflects in one way or the other the political history, the political principles and the political ambitions of the respective societies from which my findings have been drawn. My studies in Non-European countries such as Nicaragua and Indonesia have convinced me about their validity in a wider context.

Model 1: The destruction model.

One could call it the Hitler-Stalin-Milošević model. This is a model based on destruction. Everything that does not belong to the ruling culture is destroyed or driven out. History is full of examples, starting from ancient times up to the present.

* The paper was presented at the lecture at the Faculty of Philosophy, Ljubljana on 6. November, 1998

¹ For further study of my empirical research see Dietmar Larcher (1988), *Sprache, Macht und Identität*. In Borge Boeckmann et al., ed. (1988), *Zweisprachigkeit und Identität*. Klagenfurt/Celovec: Drava 1988, p. 9-14; Dietmar Larcher (1988), *Soziogenese der Urangst*: ibid. p. 15-64; Dietmar Larcher (1991), *Fremde in der Nähe*. Klagenfurt/Celovec: Drava 1991; Dietmar Larcher (1992), *Kulturschock*. Merano/Meran: AlphaΒ Dietmar Larcher et al. (1997), *Zwischen Herkunft und Zukunft. Südtirol im Spannungsfeld zwischen ethnischer und postnationaler Gesellschaftsstruktur*. In print (Merano/Meran: Alpha&Beta).

My theoretical studies are based among others on J. Victor Baldrige (1975), *Sociology. A Critical Approach*. New York: John Wiley & Sons; Zygmunt Bauman (1997), *Postmodernity and its Discontents*. Cambridge: Polity Press; Ulrich Beck (1986), *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/M.: Suhrkamp; Ulrich Beck (1994), *Neonationalismus oder das Europa der Individuen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp; Anthony Giddens (1997, 3rd edition), *Sociology*. Cambridge: Polity Press; Jürgen Habermas (1990), *Die Moderne - ein unvollendetes Projekt*; Leipzig: Reclam 1990; Jürgen Habermas (1996), *Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp; Frederic Jameson (1991), *The Logic of Late Capitalism*. London, New York: Verso; Alexander Langer (1996), *Aufsätze zu Südtirol. Scitti sul Sudtirolo. 1978 - 1995*. Merano/Meran: AlphaΒ Immanuel Wallerstein (1989), *The Modern World System. vol. III, Second Era of the Great Expansions of the Capitalist World Economy*. San Diego, CA: Academic Press.

The educational system consists of a national school system that does not provide any instruction for those groups of the population whose first language is different from the language of the dominant group. Children are taught in the one and only national language even if they do not understand a word of this language. Their family languages are considered private vernacular and are neither the language of instruction nor are they taught in special lessons.

Such language policy has its origin in 19th century nation building. When the European empires began their transformation process from loosely connected multilingual organisations into national states most of them had two cultural goals: the putting through of one national language and the creation of a national identity. One of the best examples of how such European nation building worked was Italy in the 19th century. When the territory of the Italian national state was in the end successfully united after decades of propaganda struggles and some fighting, it was found out that only 2,5 percent of the inhabitants used standard Italian as a means of communication. In the first reunion of parliament in 1861, Massimo d'Azeglio stated: "We have created Italy, now we are going to create the Italians."

Of course, this was not only the case in Italy. Take the Austrian province of Carinthia, for example, where there had always been a Slovene speaking group settling, long before Germans arrived. However, during the century of nation building this Slovene group was the subject of linguistic submersion programmes. Even nowadays, when Austria is rediscovering its multicultural past and is looking with sympathy at the multilingual character of some of its regions, there are quite a number of Slovenes, usually from the older generation, who prefer not to speak Slovene in public although nobody prevents them now from doing so. Actually one of the consequences of all this is a "benevolent" pressure towards adoption of the national language built into the culture of daily interaction. It is taken for granted that it is always the Slovenes who have to be bilingual and never the German speaking majority. Thus in every interaction between the groups automatically German is used while on the other hand the benevolent majority feels pity over the loss of Slovene as a second language.

Model 2: Assimilation model. One might call it the melting pot model.

Model 2 is a soft version of model 1 insofar as genocide is replaced by linguistic and cultural genocide. Model 2 is also built on the assumption that a multicultural society can only function if it becomes monocultural. However, instead of killing or driving out people whose language and culture differ from that of the ruling majority, assimilation is the key to achieving a monocultural society.

As far as school education is concerned, this is also a top down model in which the national school system is based on the one and only national language, although there exist other linguistic groups within the boundaries of the state who differ from the dominating group in language and culture. The school system pays attention to these different groups by providing an initial phase of bilingual instruction so as to facilitate and speed up the assimilation process of children. This bilingual phase of instruction usually is limited in time and ends after the first year at school. Its chief goal is to reduce children's shock when they are confronted with the official language which is completely new to

them and it also is meant to support teachers in their job of implanting the national language into children's heads as the privileged medium of communication.

Let us have a look at Carinthia again with its Slovene minority in the South. In the last decades of the Hapsburg monarchy, Slovene was a support language to an extent necessary for the teacher to make herself understood in the classroom. After the first year of instruction Slovene as a supporting language was not used any longer. After the Second World War this country introduced compulsory bilingual instruction in all schools of the bilingual territory which meant that fifty percent of the language used in the classroom was Slovene. In the fifties German nationalists succeeded in reducing the status of Slovene from a compulsory language for all pupils to a medium of instruction only for those who explicitly declare their preference for the bilingual school. However, bilingual instruction for this group of volunteers provides equal time for both languages only up to the end of the third year of elementary school. From then on, Slovene is not any longer used as the medium of instruction. From the fourth year of education onwards it becomes one subject among many others. From the age of fourteen onwards, it gets more and more difficult to find schools where Slovene is taught¹. So even for the subscribers to bilingual instruction there is only a very limited chance of really getting what they have opted for. The consequence is that for the majority of kids there is little chance to develop their bilingual skills after the first three years of elementary school. In fact, the hidden curriculum of such an educational system has one message to teach: Slovene is good for small children and for simple things. As soon as you become adult and matters become more complicated German is superior. This is, of course, assimilation, even if it is applied in a homeopathic way: The more experience, knowledge and skills you have collected the more difficult it becomes for you to articulate all this in your native tongue and the more you have to resort to the national language in order to verbalize and structure your personal growth until in the end you find that your inner language, the language in which you think, plan and calculate, is not your own any more and that also most discussions on very important, but controversial topics are not conducted in your own language. Never. This means that by and by you start to think and construct your personal identity in the dominant language. Sooner or later you find out that you have become one of them. But sometimes at home you remember that when you were a child you had a different language.

We have learnt from doctors at the local hospital that often enough old people when they are going to die fall back into this native language of theirs and although for the last sixty years in their lives they had not spoken a word of Slovene they suddenly forget all their German in the face of death and can only articulate words in Slovene. I do not think this is very different from many other minority situations in the world. But nowhere the majority cares to know about it.

If minority children are brought up in an assimilation model like this they suffer from consequences on different levels. First of all their language competence is reduced in both languages, while second self-confidence is low and identity formation becomes very difficult. Children who live in such contexts suffer from a paradoxical phenomenon: Their parents want them to succeed in life. Therefore they avoid their own native language when interacting with them. They use the majority language in almost every parent-child interaction and they try hard to use the national language also for their own private con-

¹ There are a Slovene grammar school and also a commercial school at Celovec/Klagenfurt and a private secondary school at St. Jakob i. R.

versations. But in many cases parents are not aware of their own pitfalls and problems with the national language and, what makes things worse, they do not feel emotionally at home in the target language so that as a result of their good intentions they teach the child a very restricted language. Such children often discover at school that their way of using the national language makes them outsiders and scapegoats. Their parents' original language remains a hidden culture to them while at the same time there is no easy access to the national language for them. In fact, this access has become more difficult because of their linguistic socialisation. All this does not really encourage them to take part in intercultural communication because in many cases they have acquired a basic distrust in language.

Model 3: Ethnopluralism - the multicultural model

In this model the organization of society allows all language and ethnic groups full cultural autonomy. But the price for such autonomy is that each of the groups has to establish more or less a parallel society with very few links between each of the parallel societies. The Province of Bolzano/South Tyrol is probably the best example of an ethnopluralist model in Central Europe.

As far as education is concerned, each ethnic group has a school-system of its own which functions as a subsystem of the national school system. In each of these sub-systems the language of instruction is the native language of the respective group. Usually the other national languages are obligatory subjects on the curriculum. Theoretically there are strong links between the different sub-systems, so that students become aware that they live in a multicultural and multilingual society. In reality sub-systems often tend to be concerned with their own business only and care very little for the others. The institutional links between the systems are often neglected and sometimes are even looked down upon or considered a great threat to the interests and the identity of one's own ethnic group.

However, if there are strong networks between the different ethnic groups built into the system, this may be an acceptable way of organizing cultural and linguistic diversity. It must be granted, though, that the ties between the individual subsystems are stronger than the ethnocentric interests of the individual groups. In political theory this is called the priority of demotic over ethnic interests. "Demotic" is derived from the Greek word "DĒMOS", the common people, while "ethnic" is derived from "ETHNOS", the people of a certain clan or extended family. The word democracy stems from *demos*, not from *ethnos*. The ethnic principle is in fact pre-democratic. Societies which have opted for the policy of ethnopluralism in organizing multilingual and multicultural difference must therefore take great care for the democratic process not only to include individuals, but also ethnic groups into their discourse. In the process of mediation between conflicting ethnic interests there must be a strong constitutional bond which each of the different ethnic groups respects even more than the ethnocentric interests which are their *raison d'être*. Only under these premises is it possible to reconcile the two principles of *demos* and *ethnos*.

On the other hand this ethnopluralistic system works well with authoritarian systems that have a strong and charismatic leader who is respected by all ethnic groups. This is the case in Singapore, for example. But what happens when the charismatic leader disappears? Recent history has taught us a lesson about this.

Opting for the ethnopluralistic model of education includes the obligation to devote large parts of the curriculum to language and culture awareness so as to constantly draw students' attention to the fact that they share the territory with other people who speak other languages and organize their lives according to other cultural values than those of the own group. The languages of the other groups should be obligatory subjects of the curriculum. In fact, networking is one of the central obligations of such schools: Each individual school should try to have partner schools and partner classes of other language groups for regular meetings and common projects where students learn to cooperate across language barriers in mixed groups.

Model 4: The Intercultural Model - Linguistic and cultural integration

It is based on the assumption that in a multicultural and multilingual society the public sphere should be multilingual. Production, distribution, economy, ecology, social policy, health care, education, administration and, of course, politics should be multilingual, while questions of ethnic identity should be left in the private sphere of each group. The French revolution has taught us to keep state and religion apart. Twentieth century history should teach us to keep state and ethnicity apart.

This integration model has an educational system which provides compulsory multilingual schools and multilingual instruction for each child that lives within a multilingual territory, irrespective of the child's first language. There is only one school system and only one curriculum, but both, the system and the curriculum, are multilingual. The chief goal is to create language and culture awareness in students and also to practice living in the tower of Babylon because any multicultural classroom is in fact such a tower of Babylon where different languages and different cultural behaviour patterns clash. It is of vital importance for the success of this model that the school structure allows enough resources for small classrooms, team teaching, multilingual materials, and a lot of project work. Since modern educational theory has done very little to develop special teaching methods for multilingual and multicultural classrooms a lot of experimental teaching must be done in order to make the tower of Babylon an attractive and instructive place to live in.

In October 1997 I had the privilege of taking part in such a multicultural experiment with one of my colleagues at Klagenfurt university, Ms. Rabenstein of the French department, who had invited me to join in. We were supposed to go to Luxembourg to meet a group of sixteen persons, all of them between twenty and twenty six years old. They came from five different European countries and spoke four different languages. The day we met them was the very first day they got to know each other. They had never been together before. They were on a one year international project for the integration of handicapped people into art processes and this was their first week together. We had a week's time to make a working team out of a number of isolated individuals with different languages. For this purpose we had to make some of them acquainted with English, others with French, again others with German and most of them with Italian, so that they would no longer be afraid of language barriers that existed in the group and also that they would dare experiment with all these different languages. We used a method which was designed by French authors and was based on literary techniques rather than functional

language use³. For a whole week we were simulating life on a lonely island with each of the students adopting a fictitious identity and inventing the surroundings in which all this was to take place. Even the name of the island was invented by the group and so was the plot of the island drama. By the end of the week they were used to the tower of Babilon situation. In fact, the strange and the foreign had become normal to each of them thanks to temporary alienation from their national identity. And they had developed a lot of strategies for mutual understanding and communication across the language barriers. Each one of them took pleasure in cross-cultural language experiments and each one was by then used to work in small mixed language groups where everyone spoke a different idiom. The week after they had a Tandem-project which means that they were organized in mixed language pairs who had to teach each other their native language under the supervision of a language teacher whom they could consult and ask for help when they had problems in explaining.

At school level there are some, but not many systems that have established this integrative model. There is Luxembourg, for example, which is close to the ideal type, but also the Ladin -Reto-Roman school system in Northern Italy (the third language group in Bolzano/Bozen - Südtirol) and in Switzerland. While in Luxembourg every child has to undergo total immersion in three languages consecutively, Luxembourgish being the only language in the first year, German in the following years of elementary education, French during secondary education, the students in Ladin schools take turns day by day. The Ladin schools I visited used German as language of instruction exclusively on Monday and Tuesday, Ladin on Wednesday, and Italian on Friday and Saturday.

Such school systems reflect more or less integrated multiethnic societies with strong democratic constitutional bonds based on human rights. The German social philosopher Habermas calls this "constitutional patriotism" as opposed to national or ethnic patriotism whose goal is to promote group identity at the cost of other groups, a behaviour pattern which is better known by the name of ethnocentrism. Schools of the model 4 type are places where children learn integration by daily interaction with others who speak different languages. For them linguistic and cultural diversity becomes normal and daily communication in more than only one language is natural routine. The danger with this system is that if one language has a privileged position (because it is the language of the media or it is a high status language, or because it is spoken by a large majority) it tends to become a soft version of the assimilation model where you do not even realize that you are being assimilated.

Let me now make my point. Postmodern societies in the rich world centres all have the problem that the nation as a principle of organization is losing its importance rapidly. On the one hand, there is a growing tendency of nation states to merge, and on the other hand there is a growing world market which is being made use of by international companies. Although the European Union, for example, is a union of fifteen different nations, Brussels overrules national legislation and economy. The present day dynamics of world wide economy speed up the process of de-nationalization. No national government can control the flow of money any more. No national government can force its rules on international companies any more. In fact, the globalization of economy has reduced the traditional power and influence of the nation even more.

³ For further information see Helga Rabenstein (1994), *Una simulazione globale: "L'immeuble"*. In Siegfried Baur and Sandra Montali, ed. (1994), *Lingue tra culture. Per una didattica creativa delle lingue seconde e straniere*. Merano/Meran: Alpha&Beta 1994, 93 - 98.

In times of globalization the nation state's preference for monolingual education becomes obsolete, because what is required now in politics, in business, in everyday life is no longer the monolingual individual but an individual with multilingual and intercultural competence. The traditional nation state has provided an educational system that has taught its students "foreign" languages. But foreign language instruction won't do any more. For life in a globalized society one has to be able to live in several languages, not just to have a command of foreign languages. In the traditional nation state foreign language learning had been a special branch of education which was considered more or less suitable for young ladies of the upper classes who would not be integrated into the production process anyway. But thanks to foreign language teaching they could travel abroad and read foreign literature. This has changed rapidly. Nowadays multilingual competence is a prerequisite for everyone who wants to succeed in professional life. The nation state is realizing all of a sudden that its educational policy has to be changed from monolingualism to multilingualism in order to provide its citizens with the most basic quality for success in the globalized world.

Small minorities, however, if they have lived in a model of the number three or number four type, find themselves in a situation of great advantage, because for them it has been a matter of course to grow up bilingual or even multilingual. For them, living in two languages and in two cultures has become second nature, as it were. They are the genuine bilinguals whose socialization process has equipped them with the most precious linguistic and intercultural qualities. Even in a country like Carinthia which for a whole century has done everything to assimilate its Slovene population it is beginning to dawn upon the majority that the bilingual situation in Southern Carinthia is a great advantage not only for the members of Slovene families but for all people living there.

Of course, Carinthian Slovenes have always known that this is so. But maybe the German speaking majority is beginning to realize now that globalization is starting to dominate our lives that having this Slovene speaking minority is like having a turbo engine in one's car. It could make Carinthia more attractive for investors as an industrial site and as a centre of trade and commerce.

The political systems in the countries I know best (Austria and Italy) are slow to realize this change in attitude. The ruling politicians are hesitant to open up the educational system for full scale bilingualism. But in South Tyrol as well as in Carinthia there is a new tendency of NGOs and of the civil society in general to take advantage of bilingualism as a resource for self-empowerment. After authorities had denied bilingual infant schools, parents themselves established trilingual ones in autonomous projects. And teachers themselves are creating a trilingual immersion model at the Slovene grammar school of Celovec/Klagenfurt (the "Kugy-Class, with 50% of its students being Carinthian Slovenes, 25% Italian Slovenes, and 25% Slovenian Italians).

There is a growing interest of the German speaking majority in such initiatives. Although no systematic research has so far been done into this new attitude, it seems to me that a rising number of monolinguals are becoming aware that for their children to succeed in a multilingual and multicultural society of the near future it is indispensable to be multilingual. It is worth mentioning here that the more language skills are kept apart from ethnic identity the easier it is for the majority to cooperate with the minority in establishing multilingual educational institutions.

I do hope that this recent trend that can be extrapolated from school statistics will be stronger than any anti-modernisation movement persuading people that the answer to

globalization is the extermination of anything which does not fit into the pattern of the monolingual and the monocultural nation. I do hope that people start realizing what Kotkin calls the big advantage of ethnic groups in a globalized world: They have a strong sense of identity, they have developed linguistic and cultural skills for life in a postmodern world, and they have learned to form networks in order to survive. In other words, Kotkin's definition of ethnicity is not tribal but post-national. He is stressing the importance of non-tribal ethnicities in the organization of the globalised world. It is exactly the qualities he describes that are required. If majority populations take advantage of their minorities - which means the installation of model number four, the intercultural integration model - all members of the society will profit. In other words, I am not altogether pessimistic as far as the role of minorities in times of globalization is concerned. With their experience and their skills they can teach all of us what it means to enjoy the Tower of Babylon.

Povzetek

Veselje v babilonskem stolpu. Vloga manjšin v globaliziranem svetu

V zgodovini zasledimo štiri idealne modele preseganja družbene, etnične, kulturne in jezikovne raznolikosti. Prvi model temelji na etničnem čiščenju, drugi je asimilacijski model talilnega lonca, tretji model riše meje med različnimi skupnostmi in ustvarja ločene vzporedne skupnosti v skladu z načeli apartheida, četrty model pa različne skupnosti povezuje v demokratično večjezično oziroma večkulturno družbo, v kateri ima vsaka skupina dovolj prostora za ohranjanje svoje etnične identitete. Globalizirana ekonomija zaradi dobička podpira četrty model. Pojav podjetniške miselnosti odpira povsem nove možnosti za dvo- in večjezična območja, kjer zdaj celo večinsko prebivalstvo ugotavlja, da so jezikovne manjšine bogastvo in ne nevarnost. Tudi manjšine počasi spoznavaajo, da njihova vloga v postmoderni družbi globalne ekonomije ni omejena na folkloro; nasprotno, prav manjšine so katalizator družbenega razvoja v smeri večjezičnega izobraževanja in večkulturnosti. Bližnja prihodnost bo pokazala, ali bodo napredni trendi prevladali nad reakcionarnimi težnjami politike, ki podpira družbo etničnih razlik, rasizma in etnocentrizma.

Avtor, ki izhaja iz Webrove teorije in še zlasti iz Schutzove kritične analize Webrovih pojmov, v teorijo etničnosti vnaša nekaj novih temeljnih konceptov; to so na primer 'živiljenjski svetovi', 'žsvetovi pomenov in pripadanj' ter 'žstruktura relevantnosti'. Opušča tudi ustaljeni diskurz 'žkulturenih razlik' kot središče etnične tematike. Kulturne razlike so bolj fiktiven oziroma ideološki kot realen fenomen in jih je moč razložiti le na osnovi drugih intelektualnih konstrukcij, zlasti socialnih povezav, med katerimi je še posebej pomembna vez sorodstvo oziroma skupni predniki. Sorodstvo je zelo pomemben dejavnik ustanavljanja etničnih skupnosti. Povezano je z dvojno izkušnjo odvisnosti in zaupanja, ki jo človek doživi v otroštvu. Razlike, okrog katerih se pletejo socialne identitete, so prepoznavne v 'žkulturenem šoku majhnih razlik' in v zaznavanju majhnih kulturnih in mnenjskih razlik med skupinami oziroma enotami na lokalni in regionalni ravni znotraj kulturno podobnih skupnosti. Te razlike so družbeno pomembne in so podlaga za »razmejevanje«. Ni važno, kako jih doživljajo zunanji opazovalci; njihov objektivni pomen je v tem, da so »sidrišča«, na katera se vežejo identitete.

IDENTITETA JE MERLJIVA PRISPEVEK K METODOLOGIJI PROUČEVANJA ETNIČNE IDENTITETE

Jernej Zupančič

I. Uvod

V družboslovnih znanosti, politiki, medijih in v praksi je postal pojem identitete eden najpogosteje omenjanih. Že sam izraz "identiteta" - istovetnost - pove dovolj nazorno, da gre za "enost in istost" neke stvari in da zategadelj predstavlja vsebino etničnosti. V etničnih razpravah ima ravno zaradi tega ključni pomen, čeprav se pod tem pojmom dostikrat pojmuje zgolj zunanji izraz identitete, torej opredeljevanje posameznika in skupin kot pripadnike k določeni skupnosti. Prav zaradi vsebine je pojem identitete tako zanimiv in privlačen. Prav na tej točki se zato srečamo tudi z vprašanjem merljivosti, številčne dokazljivosti in argumentiranosti družbenih pojavov.

Sama tehnična izvedba tovrstnih analiz bi ne predstavljala resnega problema, če bi ne bilo toliko zadržkov, ki se pojavijo ob kritičnem pretresu osnovnega gradiva, dobljenega s statistični popisi ter terenskimi metodami in tehnikami zbiranja podatkov. Dosedanje izkušnje na področju etničnih statistik so le-tem prinesle vrsto kritičnih pripomb, a obenem tudi svaril glede znanstvene in strokovne rabe teh podatkov (glej Klemenčič, 1960, Klemenčič, 1976, Klemenčič, 1990, Zorn 1973, Zorn, 1986, Grafenauer, 1946, Grafenauer 1990, Grafenauer 1993 ipd.). Nekateri avtorji so podatkom odrekli resnejšo uporabno vrednost (Klemenčič, 1990).

V luči teh izkušenj je videti stremljenje za čim večjo znanstveno natančnostjo na področju narodnega vprašanja že skoraj vnaprej propadel poizkus. Novejše raziskave so potrdile kritične misli predhodnikov, a obenem tudi opozorile, da je mogoče to tako kritizirano gradivo vendarle koristno uporabiti, čeprav ne gre za stoodstotno natančnost. Gradivo nam omogoča osnovni vpogled v številčna in prostorsko - naselitvena razmerja, strukturo in procese etničnih skupin ter njihovih poselitvenih območij. In slednjič se je izkazalo, da je identiteta je pod določenimi pogoji in ob upoštevanju določenih omejitev merljiva.

Prispevek je rezultat širše raziskave - disertacije avtorja "Slovenci v Avstriji", kjer je s pomočjo obsežne terenske raziskave, ki je potekala v letih 1995 do 1996, ter sočasnimi teoretskimi razglabljanji na primeru Slovencev v Avstriji, prikazanih nekaj novih metod in postopkov proučevanja identitete manjšinskih in izseljenskih skupin. Teoretsko osnovo predstavljajo po eni strani novejša dognanja politične geografije in po drugi strani razglabljanja teoretikov narodnega vprašanja (Smith, Gellner, Južnič), metodološko pa se naslanja predvsem na behavioristično in socialno geografijo. Namen prispevka je osvetliti proučevanje identitete pripadnikov manjšin in sicer v težnji po razmeroma preprosti, hitri in racionalnih metodi.

II. Vsebina identitete

V procesu socializacije posameznik izgrajuje lastno notranjo podobo (samopodobo) ter zunanjo podobo, ki mu jo dodeli družbeno okolje, v katerem živi. V tem vse življenje trajajočem procesu se vsakdo usposablja za osnovne funkcije v človeški družbi kot so bivanje, delo, izobraževanje, oskrba, prostčasne dejavnosti in komunikacija. Družinsko življenje, šola, mediji ter delovno in bivalno okolje dajejo posamezniku različna znanja in ga usposablja za življenje v družbi. Ta znanja mu obenem pomagajo istovetnosti se s skupnostjo, kateri pripada po zunaj razpoznavnih zunanjih znakih ter skupnosti, kateri hoče zavestno pripadati po lastni subjektivni presoji in volji. V dolgotrajnem procesu socializacije posameznik pridobiva različne elemente narodne oziroma etnične identitete. Vsota in kakovost teh se v življenju nenehno spreminjata in zato se tudi identiteta kot celokupen izraz teh prizadevanj in vplivov nenehno izgrajuje in spreminja (Južnič, 1993, Smith, 1991, Smith, 1993).

Elemente identitete lahko razdelimo po skupinah - imenovali smo jih komponente in razvrstimo po zaporedju, ki obenem pomeni tudi ohlapno hierarhijo odnosov med elementi oz. komponentami. Te komponente so: kulturno - jezikovna, zgodovinska (izvor), prostorska, gospodarska socialna in politična. Pri vseh komponentah je mogoče določiti objektivne (na zunaj razpoznavne) ter subjektivne (ki si jih opredeli sam posameznik, predvsem njegova zavest pripadnosti in volja) elemente.

Te komponente so prisotne pri pripadnikih večinskih narodov v celoti, pri manjšinah, izseljencih in zdincih pa se elementi lastne identitete prepletajo z elementi identitete večinskega naroda. Identiteta manjšincev se torej pomembno razlikuje od tiste pri pripadnikih večinskega naroda. Zunanja objektivna znaka (elementa) sta jezik in prepoznavna kultura, poleg samega opredeljevanja ter narodne zavesti. Slednja pomeni nenehno subjektivno odločanje za vzdrževanje in ohranjanje narodne identitete. Biti npr. "zaveden Slovenec" pomeni izpovedovati se, predstavljati in izjasnjevati se kot Slovenec, pomeni vzeti objektivne znake slovenstva (narodne identitete) kot vrednoto in jih zavestno ohranjati. V tem primeru je mogoče subjektivno obstajati "Slovenec" tudi v primeru, ko pogoji ohranjanja elementov narodne identitete niso ugodni in ko pri posamezniku zasledimo le še manjši del elementov, ki so značilnost slovenske narodne identitete. Pripadnik manjšine mora za subjektivno sprejeto vrednoto "slovenskosti" storiti več kot pripadnik večinskega naroda. Ob tem nujno sprejema tudi objektivne in morda tudi subjektivne elemente identitete večinskega naroda. Opredeljevanje za pripadnost k nekemu narodu pomeni v bistvu le poznanjanje vsebine identitete, pomeni torej subjektivno sprejemanje objektivnih lastnosti, okoliščin, vsebin in norm, ki veljajo v skupnosti, kateri želi posameznik pripadati. Da bi lahko še govorili npr. o "Slovincu", mora ta imeti vsaj nekaj objektivnih in (ali) subjektivnih elementov slovenstva. Le-te si posameznik pridobiva, spreminja in izgublja v procesu socializacije, ki poteka vse življenje (Zupančič, 1996, 61-67).

Preglednica 1

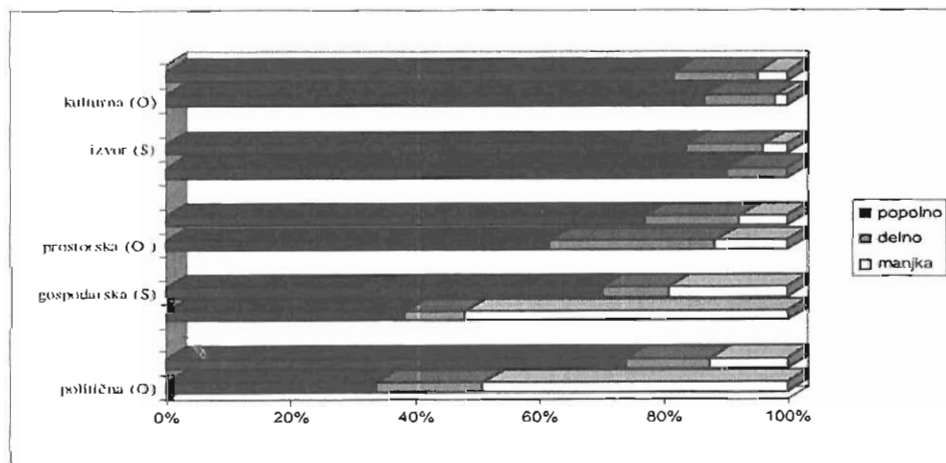
Subjektivni in objektivni znaki slovenske identitete po posameznih komponentah pri proučevani skupini avstrijskih Slovencev

komponenta	objektivni znaki	subjektivni znaki
kulturno-jezikovna	<ul style="list-style-type: none"> - zna slovensko in tudi govori slovensko vsaj v družini - je dejaven v kulturnih društvih - obiskuje slovenske prireditve 	<ul style="list-style-type: none"> - sprejema slovenščino kot svoj jezik - sprejema slovensko kulturo, ima slovensko kulturno zavest
zgodovinska (izvor)	<ul style="list-style-type: none"> - starši so bili Slovenci - predniki so bili (vsaj deloma) Slovenci 	<ul style="list-style-type: none"> - priznava slovenski izvor, korenine - sprejema slovenski zgodovinski spomin, mite in zavest
prostorska	<ul style="list-style-type: none"> - živi na območju avtohtone slovenske poselitve - je osebno, materialno in sorodstveno vezan na območje avtohtone poselitve 	<ul style="list-style-type: none"> - Slovenijo ima za "matico" - sprejema območje avtohtone poselitve za "domovino"; čuti se za koroškega Slovenca; tudi Korošca
gospodarsko-socialna	<ul style="list-style-type: none"> - sodeluje v gospodarski strukturi manjšine ali Slovenije - delo je vezano na slovensko skupnost "poklicni Slovenci" 	<ul style="list-style-type: none"> - sprejema gospodarsko razsežnost slovenstva; bodisi v Avstriji, bodisi širše kot svojo
politična	<ul style="list-style-type: none"> - sodeluje v političnem življenju manjšine ali Slovencev sploh na kakršenkoli način - je volilec pri volitvah v politične strukture, ki imajo tudi slovensko obeležje 	<ul style="list-style-type: none"> - slovenstvo zavestno sprejema kot politično skupnost, bodisi v okviru manjšine ali tudi širše

Zupančič, 1996, 274 (po: intervju, 1995, N=104).

Grafikon 1

Koliko objektivnih in subjektivnih elementov imajo intervjuvanci pri posameznih komponentah narodne identitete

Opombe: (O) - objektivni elementi; (S) - subjektivni elementi

Zupančič, 1996, 276 (po: intervju, 1995, N=104).

Spreminjanje vsebine identitete po posameznih komponentah pomeni za pripadnike manjšin, zdomce in izseljence asimilacijo. Izgubljajo elemente lastne identitete oziroma jih nadomeščajo z elementi identitete večinskega naroda. S pomočjo prikazane sheme torej dobimo pogled v stanje, tendence in procese spreminjanja etnične identitete. Po opisani shemi je mogoče v praksi preveriti obseg elementov in komponent narodne - etnične identitete pri neki skupnosti. Prikazan je primer Slovencev v Avstriji.

Jezikovno - kulturna in zgodovinska (izvor) sta osnovni, izhodiščni komponenti: v različnih oblikah ju ima velika večina vprašanih, vendar ju subjektivno nekateri ne sprejemajo kot "svoje". Po izvoru, jeziku in kulturi je torej Slovencev več, kot se jih subjektivno priznava. To je zelo značilna poteza praktično vseh manjšinskih skupnosti. Kolikšna bo razlika med objektivnim in subjektivnim, je odvisno od meril, ki jih vzamemo za ugotavljanje etničnosti. Statistični popisi kot zelo strogi kriteriji (po občevalnem jeziku) izkazujejo le tretjino populacije, ki jo je bilo mogoče ugotoviti s pomočjo različnih terenskih pokazateljev (prim. Zupančič, 1993, 232-233).

Ostale tri komponente se sicer opazno ločijo med seboj, vendar jim je skupen precej višji delež subjektivnih elementov. V tem primeru so "Slovenci" v večji meri po lastnih - subjektivnih merilih. Zlasti pri preseljenih na območja izven Koroške postopoma krnijo zveze in odnosi z izvornim območjem. V Gradec in na Dunaj odhajajo zaradi študija ter nabiranja prvih poklicnih izkušenj. Mnogi se za stalno naselijo tam. V določeni (delni) meri se povezanost z izvornim območjem še ohranja preko tesnih sorodstvenih vezi ali lastniških razmerij. Toda subjektivno jih večina opredeljuje Koroško še vedno kot "svojo", ker so od tam "doma".

Izmed vseh komponent je najskromneje prisotna gospodarsko- socialna; le pri slabi polovici jo je bilo mogoče ugotoviti. Podatek zgovorno kaže na smer gospodarske integracije v večinsko družbo, tako da lastna manjšinska postopoma izgineva oziroma se čedalje bolj omejuje na posamezne slovenske gospodarske ustanove, ki nudijo delo in preživetje. Subjektivno so sogovorniki ocenjevali gospodarsko komponento kot "svojo", torej manjšinsko, še precej višje - skoraj 80 % naj bi jo imelo. Za zadnjo - politično komponento veljajo podobne značilnosti kot za gospodarsko; okrog polovice jih premore objektivne, nad štiri petine pa slovensko skupnost tudi subjektivno sprejema kot "svojo".

Zmanjševanje objektivnih in subjektivnih znakov pri posameznih komponentah identitete zgovorno kaže na spreminjanje slovenskega značaja identitete ali celo na njeno izgubljanje. V zgornjem primeru gre v večji meri za okrnitev identitete; zaradi vključenosti v gospodarsko in politično življenje večinske družbe se izgubljajo predvsem objektivne prvine obeh komponent. Določen del manjšine postaja dejansko vse bolj le jezikovno in kulturno opredeljena skupnost, ki se zaveda svojega izvora, medtem ko so gospodarska in politična ter zaradi razseljevanja tudi prostorska sfera že krepko odmaknjeni in odtujene. Slednjič načenja asimilacija tudi jezik in kulturo. Ali povedano drugače: manjšinska skupnost se mora zaradi ogroženosti objektivnih prvin gospodarske in politične komponente narodne identitete dodatno naslanjati na jezik in kulturo ter vzgojo zavesti pripadnosti, če hoče etnično preživeti.

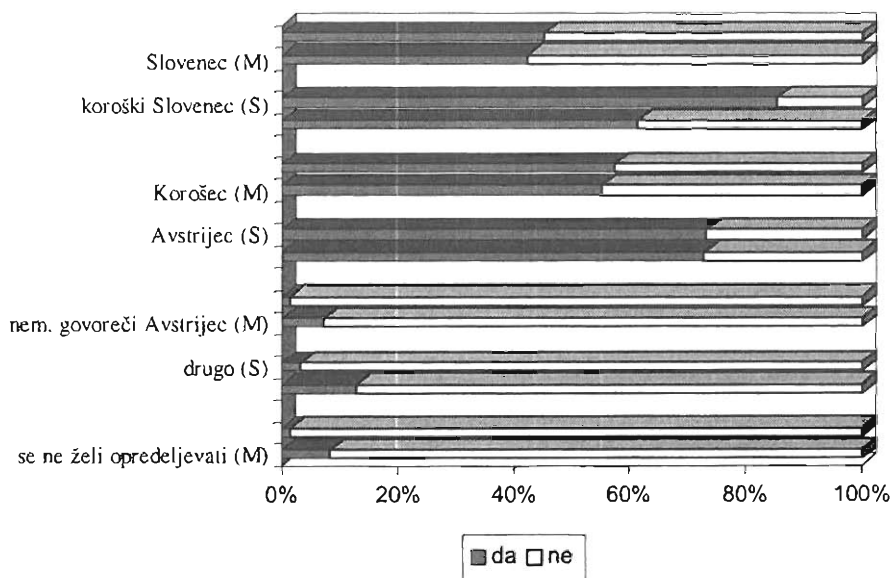
III. Večplastnost identitete

Pripadnik manjšine bo v procesu socializacije sprejemal vsebine lastne narodne identitete (svoje izvirne skupine, iz katere izhaja sam oziroma izhajajo njegovi predniki) in

elemente identitete večinskega naroda oziroma družbe, v katero je vključen preko različnih gospodarskih, političnih, izobraževalnih in kulturnih ustanov. Proces socializacije zaradi te dvotirnosti objektivno pelje tudi v določeno večplastnost identitete. Hkratno pojavljanje več identitet podobnega ranga hkrati je druga značilnost identitete pripadnikov manjšin. Medtem ko si pri pripadnikih večinskega naroda identitete sledijo od osebne in družinske, preko lokalne, regionalne, deželne do narodne kot najbolj kompleksne (torej z neko razpoznavno hierarhijo), so pripadniku manjšine v procesih socializacije posredovane tako vsebine lastne etnične oziroma narodne (manjšinske) kakor tudi vsebine identitete širšega družbenega okolja in zato tudi zavest o njej. Hkratno pojavljanje dveh ali več identitet podobnega ranga se je doslej v strokovni družboslovni literaturi razmeroma redko omenjalo (Južnič, 1993, Smith, 1991).

Če hočemo ugotoviti večplastnost identitete pri pripadnikih manjšin, je potrebno upoštevati identiteto le v smislu zunanje platforme, torej poenostavljenega opredeljevanja "za" pripadnost k določeni skupnosti. Na grafikonu je prikazano pojavljanje različnih identitet pri proučevani skupini Slovencev v Avstriji. Vsak intervjuvanec in anketiranec se je lahko opredelil za poljubno število identitet. Posebej smo ločili anketirance in intervjuvance iz slovenskih in mešanih družin (kjer je partner nemškojezičen).

Grafikon 2
Večplastnost identitete na primeru Slovencev v Avstriji

Opombe: (M) izhajajo iz mešanih družin; (S) - izhajajo iz slovenskih družin
Zupančič, 1996. 278 (po: anketa I, 1995, intervju, 1995, N=362).

Anketiranci in intervjuvanci so se opredeljevali predvsem za štiri identitete: kot Slovenci (ne glede na državo bivanja), kot koroški Slovenci (manjšinska identiteta, ki vsebuje narodno in regionalno noto obenem), kot Korošci (regionalna oziroma deželna identiteta brez narodnih implikacij) in kot Avstrijci (v smislu državne pripadnosti (ki je lahko opredeljena tudi kot nacionalna). Kot Slovenci sta se opredelili dobri dve petini vprašanih. Razlika med tistimi, ki izhajajo iz slovenskih družin, ter tistimi, ki izhajajo iz mešanih družin, je komaj zaznavna. Največ se jih je opredelilo kot "koroški Slovenci", čeprav izhaja približno desetina iz Slovenije ter jih tretjina živi na Dunaju in v Gradcu. Odstotek je posebno visok pri osebah, ki živijo v čistih slovenskih družinah. Dobra polovica se jih je ne glede na družinske jezikovne razmere opredelila za "Korošce" in tri četrtine kot "Avstrijci". Tudi pri slednjih so razlike med mešanimi in slovenskimi družinami minimalne. Slaba desetina se jih je uvrstila tudi v krog nemškogovorečih Avstrijcev, okrog 15 % pa jih je navedlo različne druge identitete, od lokalnih in regionalnih do "Evropejcev" in "kozmpopolitov". Pri tem gre večinoma za osebe iz mešanih zakonov ali pa za samske. Desetina se jih večinoma iz osebnih razlogov ni želela opredeljevati.

Iz prikazanega je jasno razvidno, da se večji del anketirancev istočasno opredeljuje za "koroške Slovence" in "Avstrijce" ter v nekoliko manjši meri, vendar še zelo izrazito za "Slovence" in za "Korošce"; združujejo torej dve identiteti: slovensko in avstrijsko. To potrjuje tudi nekaj nižji odstotek opredeljenih za "Slovence", torej za pripadnike naroda, ki ga razmejujejo politične meje. Regionalna oziroma deželna opredelitev za "Korošce" potrjuje močno regionalno noto. Nekateri se opredeljujejo tudi kot "Dunajčani" in "Gradčani", vendar to izhaja bolj iz stvarnih odnosov kot čustvene navezanosti na ta prostor.

Ob tem se javlja izzivalno vprašanje, v kakšnem odnosu so si navedene identitete. Sogovorniki so razmeroma pogosto navajali nekakšno vzporednost avstrijske in koroško-slovenske (in tudi slovenske) identitete in nobeni niso dajali očitne prednosti. Vendar se opredeljujejo za "Avstrijce" iz drugačnih razlogov in celo na drugačen način kot za "Slovence". Slovenci so zaradi jezika, kulturne pripadnosti, čustvene navezanosti, izvora, torej spleta objektivnih in subjektivnih prvin, za Avstrijce pa se opredeljujejo predvsem iz stvarnih razlogov: državljanstva in s tem povezanih državljanskih pravic in dolžnosti, lojalnosti, vključenosti v gospodarski, kulturni, politični izobraževalni in medijski svet avstrijske družbe, sprejemajo v svetu razpoznavne avstrijske državne simbole. Večinoma so ponosni, da živijo v Avstriji, ki je prepoznavna kot alpska dežela, urejena, z visokim življenjskim standardom, visoko ravnijo socialne in pravne varnosti, demokratična in ugledna. Prav tako ima veljavo istovetenje z avstrijsko kulturo (ki je rezultat prizadevanj precej širšega prostora od današnjega državnega okvira). Avstrijska identiteta je tako znak aktivnega sprejemanja danih razmer, odsev stvarnosti in koristnosti. Je funkcionalna in v smislu državljanke lojalnosti tudi pričakovana.

Drugi so navajali zgodovinsko pogojenost prepletanja obeh identitet, ker da je to že politična, gospodarska in kulturna tradicija, izvirajoča še iz skupne mnogonacionalne države - Habsburške monarhije. Le-ta naj bi bila nadnacionalna in take lastnosti pripisujejo tudi sedanji avstrijski naciji. Slovenstvo in avstrijstvo naj bi bilo po mnenju teh medsebojno pogojeno, pri čemer postavljajo svoje jezikovno-kulturno slovenstvo ob bok političnega avstrijstva.

Avstrijstvo in slovenstvo si nista v nasprotju, niti si nista v hierarhičnem odnosu, temveč sta si vzajemna. Občutijo ju kot celoto, ki je nima smisla deliti. Avstrijstvo sprejemajo v celoti, vendar le-to ne sme nasprotovati njihovemu slovenstvu in ga ovirati

(obratno praktično ne pride v poštev). Obenem se jasno zavedajo, da je za slovensko identiteto potreben določen napor in stalno prizadevanje, ker je socializacijska moč večinske družbe že tako v odločni prevladi.

IV. Metoda komunikacijskega kroga - proučevanje rabe jezika

Izmed vseh elementov narodne (etnične) identitete je jezik najbolj viden, prepoznaven, vsebinsko bogat in kompleksen, a obenem tudi dovolj občutljiv za različne vplive okolja. Dostikrat se se uporablja celo kot sinonim narodne oziroma etnične pripadnosti. Tudi Slovenci ga med drugim postavljamo v omenjenem smislu ("Slovenci smo Slovenci zaradi svojega jezika") in tudi pri opredeljevanju pripadnikov manjšin k slovenstvu je znanje ter aktivna raba slovenščine pogosto edino merilo narodne pripadnosti.

Jezik je osnovni razpoznavni znak navzven in povezovalac navznoter. Je kultura, filozofija, simbol in smisel. Nanj se morajo navezovati še drugi elementi: široko pojmovana kultura, narodna zavest, zavest politične pripadnosti, zavest o bivanju v skupnosti, da ne omenjamo vseh objektivnih elementov, ki so bili že nekajkrat izpostavljeni. Bivanje v skupnosti mora biti funkcionalno, sicer jezik izgubi eno od svojih osnovnih nalog. Zato je treba govoriti o jezikovni komunikaciji. Ogroženost jezika je zato tudi usodno vprašanje identitete in s tem vprašanje etničnega preživetja.

Ker sodita jezik in jezikovna komunikacija med najpomembnejše in obenem tudi najoprijemljivejše elemente identitete, je ugotavljanje komunikacije ključnega pomena pri ugotavljanju pogojev ohranjanja narodne oziroma etnične identitete. Le-to moremo prikazati v korelacijskih matrikah, bodisi v obliki preglednic, bodisi v grafični obliki. Oba načina sta sicer natančna, vendar precej zamudna. Za čim bolj racionalno in predstavljivo ugotavljanje le-tega služi metoda komunikacijskega kroga, ki upošteva obseg jezikovne komunikacije pri opravljanju različnih funkcij.

Teoretsko podlago te metode predstavljajo osnovne funkcije, ki jih opravlja človek v svojem življenju in izhajajo iz znane sheme o področjih socialne geografije (prim. Ruppert, Schaffer, Maier, Paesler, 1981). Funkcije kot so stanovati, delati, izobraževati se, rekreirati se, oskrbovati se in bivati v skupnosti smo med seboj povezali s sedmo funkcijo (komunicirati) v zaključen krog, poudarjajoč pri tem vlogo komunikacije kot povezovalne funkcije med vsemi ostalimi, izhodišče pa predstavlja funkcija "stanovati" in se nanaša na določeno območje, kjer posameznik za stalno biva.

Za analizo so potrebni najprej dobri vhodni podatki, kar daje pripravi in izvedbi anketiranja ali intervjuvanja posebno težo. Že pri zasnovi vprašalnikov je treba računati na kasnejše analitične postopke, predvsem pa - glede na občutljivost tematike - skrbeti za kar največjo kritično distanco pri sami izvedbi terenskega dela. Določiti je treba situacije in področja rabe jezika, pri čemer nas zanima zgolj obseg rabe manjšinskega jezika, ne pa drugi jezikoslovni parametri. Le-te proučuje veliko bolj natančno sociolingvistika. Ne zanima nas torej, ali sogovorniki uporabljajo npr. slovenščino v knjižni, zborni, narečni ali žargonski obliki. Jezik služi v našem primeru zgolj kot indikator. Z metodo komunikacijskega kroga skušamo opredeliti obseg rabe manjšinskega jezika. Ugotavljamo torej, na katerih področjih, v katerih situacijah, v katerih okoljih ali pri katerih skupinah je raba manjšinskega jezika omejena in koliko. Ne merimo torej identitete, temveč le najpomembnejši pogoj njenega zadržanja. Izbrana so bila naslednja področja in situacije rabe jezika :

1. v otroštvu:	- z materjo - z očetom - z brati in sestrami - s starimi starši - s sorodniki
2. v družini sedaj:	- z možem oziroma z ženo - s starši - z otroki - s sorodniki
3. v bližnjem socialnem okolju:	- s sosedi, v ožjem okolju - s prijatelji, znanci
4. pri prostočasnih dejavnostih:	- pri športu - pri hobiju - v društvu ali klubu - v gostilni, lokalu - pri kulturnih prireditvah - pri zabavnih prireditvah - na dopustu
5. pri oskrbi:	- na banki - pri zdravniku - pri veterinarju - pri obrtniku - v trgovini
6. na uradih:	- na občinskem uradu - na sodiščih - na poštah
7. na delovnem mestu:	- s sodelavci - z nadrejenimi - s podrejenimi - s strankami - s poslovnimi partnerji
8. v cerkvi:	- v cerkvi

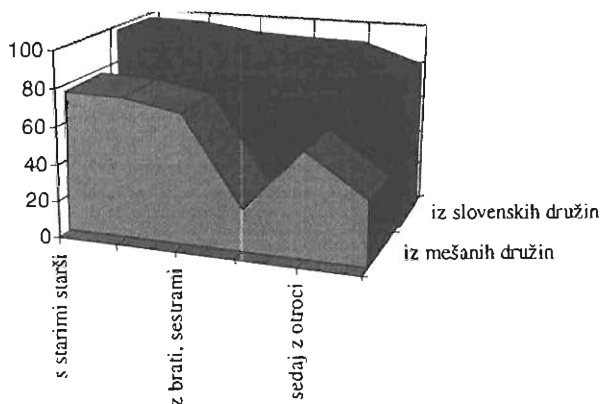
Naslednji korak je točkovanje "količine" rabe manjšinskega jezika, v našem primeru slovenščine pri vsakem posamezniku za vsako zgoraj prikazano situacijo. Z 0 ocenimo izključno rabo nemščine, z 1 pretežno rabo nemščine in malo slovenščine, z 2 enakomerno rabo obeh jezikov, s 3 prevladujočo rabo slovenščine in s 4 izključno rabo slovenščine. Zaradi primerljivosti in enostavnosti smo uporabili že precej uveljavljeno členitev jezikovne rabe. Naslednji korak je izračun indeksa komunikacije za vsako proučevano področje posebej, po obrazcu:

$$\text{Indeks (slovenske) komunikacije} = \frac{S \text{ točk}}{4 \times S \text{ odgovorov}}$$

Primerjamo torej skupno ocenjeni obseg slovenščine (izražen v točkah) s številom odgovorov, ki jih pri določenem področju rabe imamo. število področij, ki jih vzamemo, torej ne more vplivati na rezultat, ker se ta izračunava za vsako področje posebej; vpliva lahko le zelo podrobna členitev področja na posamezne situacije, ki se med seboj močno razlikujejo. S 4 delimo, ker predstavlja 4 najvišjo možno oceno rabe jezika. Tako izračunani indeks bo imel vrednosti med 0 (popolna prevlada nemščine npr.) in 1 (izključno raba slovenščine). Dobljeni indeks je primerljiv, lahko razumljiv in tudi pot do njega razmeroma enostavna, obenem pa predstavlja tudi dobro osnovo za nadaljnje statistične in grafične postopke. Indeks je primeren za nadaljnjo statistično obdelavo, kot so izračun korelacije, regresije, variance ter drugih statističnih postopkov.

Prva možna uporaba je grafični prikaz. če vzamemo npr. primerjavo pogostosti (obsega) rabe jezika po generacijah: starih starših, starših, anketirancih in njihovih zakonskih partnerjih, z otroci in otroci med seboj. Pri tem dodatno ločimo osebe, ki živijo v slovenskih in v mešanih družinah. Rezultat je zelo pregleden in nazoren prikaz spreminjajočih se jezikovnih razmer v družinah. Raba slovenščine nazaduje pri čistih slovenskih družinah precej počasneje kot pri mešanih. Pri slednjih je slovenščine najmanj v pogovorih z zakonskim partnerjem; anketiranci in intervjuvanci se z njimi pogovarjajo mešano ali že pretežno nemško. Z otroki se pogovarjajo več slovensko kot z zakonskim partnerjem, medtem ko pri pogovorih otrok med seboj delež slovenščine ponovno nazaduje.

Grafikon 3
Spreminjanje rabe slovenščine v družini po generacijah pri Slovencih v Avstriji

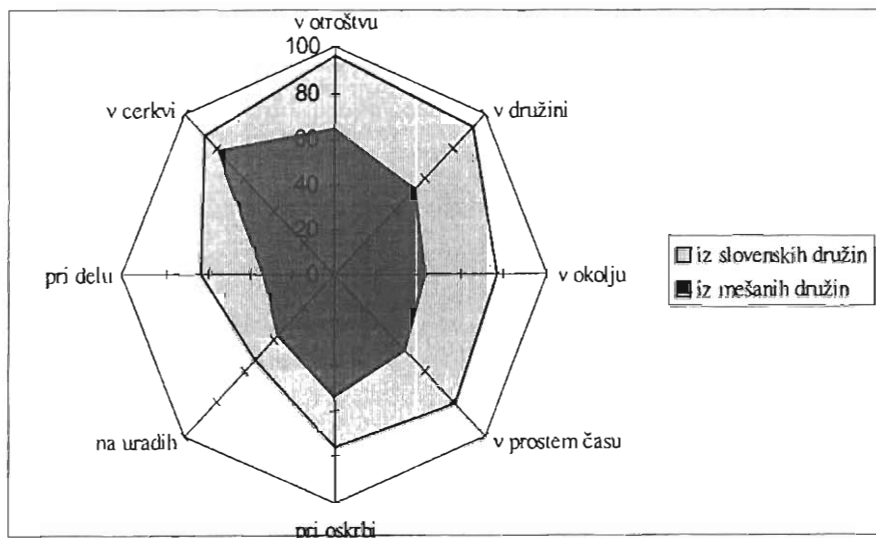

Druga oblika grafične predstavitve je grafikon zvezdaste oblike, ki zelo jasno in nazorno kaže, na katerih področjih je slovenščina močnejše uveljavljena in na katerih je šibka. Če slovenščina na vseh področjih popolnoma prevladuje, dobimo mnogokotnik oziroma z nekaj grafičnimi popravki krog - torej komunikacijski krog. Prav tako je mogoče s pomočjo grafikona (komunikacijskega kroga) hitro odčitati, ali je večji primanjkljaj slovenščine na področjih, kjer je možen vpliv posameznika in družine, kjer je torej vpliv osebnih odločitev praviloma večji (na desni strani grafikona) in kje je večji vpliv okolja.

Komunikacijski krog nazorno pokaže, v koliko odstotkih določena skupina uporablja svoj manjšinski jezik, kako v katerih situacijah. Izračun indeksa komunikacije in njegova grafična upodobitev - komunikacijski krog nam omogočata razmeroma enostavno primerjavo med območji slovenske poselitve. Vidne so razlike med posameznimi območji, med posameznimi situacijami in med posameznimi skupinami v istem okolju in situacijah; posebej je treba obrniti pozornost na osebe v mešanih in v slovenskih družinah. Če so razlike večje znotraj območij, gre za večji vpliv družinskega jezika (slovenske ali mešane družine) in vpliv socialnih dejavnikov, če pa so večje razlike med območji, so pomembnejši vplivi okolja. Vsa spodaj navedena okolja so bila socialno dovolj heterogena, večino pa so predstavljali izobraženci. Na ta način lažje merimo razlike, ki so rezultat vplivov okolja. V nadaljevanju sta prikazana komunikacijska kroga za koroško podeželje in za Slovence na Dunaju.

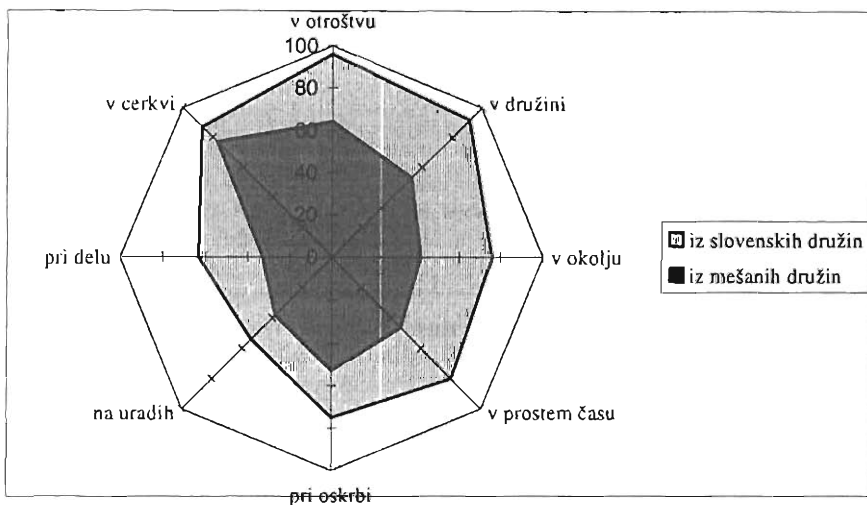
Grafikon 4

Komunikacijski krog pri anketirancih in intervjuvancih v koroških občinah z večjim deležem Slovencev

Zupančič, 1996, (po: anketa 1, 1995; intervju, 1995, N=96)

Grafikon 5 Komunikacijski krog pri anketirancih in intervjuvancih na Dunaju

Zupančič, 1996 (po: anketa I, 1995; intervju, 1995, N=25)

Bolj ko se temno notranje polje približa zunanjemu obodu na posameznih omenjenih področjih, ugodnejše za manjšino lahko štejeemo možnosti rabe manjšinskega jezika. Tako lahko primerjamo različna poselitvena območja, socialne sloje, po izobrazbeni ravni ali pa manjšinske skupnosti med seboj. Primerljivost se s to metodo izjemno poveča in omogoča naslednji korak - tipizacijo.

Pri osebah iz slovenskih družin se slovenščina zadržuje v družinskem krogu še razmeroma dobro. Pri mešanih družinah na Dunaju je bil v otroštvu družinski jezik predvsem slovenščina, kar lepo dokazuje regionalno poreklo dunajskih Slovencev: prišli so s koroškega podeželja in iz Slovenije. Slovenščina je izven Koroške še bolj izrazito kot na Koroškem družinski jezik, ki je prisoten le pri čisto slovenskih družinah, sicer praviloma le v skromnem obsegu v družinah, nekaj malega v cerkvi ter v krogu znancev in prijateljev. Vendar je v mestih tudi nekaj oseb, kjer je slovenščina predvsem poklicni jezik in imajo zato zelo živahne stike s Koroško in s Slovenijo.

Pri jeziku v otroštvu ter sedaj v družini so si anketiranci in intervjuvanci precej podobni. Razlike med osebami iz slovenskih in iz mešanih družin so precej večje kot razlike med območji. Zato sklepamo, da imajo dejavniki znotraj družinskega kroga in v posameznikih (npr. različni psihološki motivi ipd.) precej večji pomen kot vplivi okolja. Opredelitev za pretežno ali izključno rabo slovenščine je torej v veliki, celo največji meri odvisna od posameznikov oziroma od družin. Zanimivo je, da so pri mešanih družinah že v otroštvu dosledno na vseh področjih vrednosti indeksa opazno nižje kot pri čistih slovenskih družinah v istem območju, kar navaja na misel, da je raba obeh jezikov ali celo prevlada nemščine pogosteje vplivala na izbiro nemškogovorečega zakonskega partnerja.

Pri jeziku v bližnjem socialnem okolju (s prijatelji, znanci, sosedi), kjer je do neke mere mogoča izbira pogovornih partnerjev in pri drugih ne, so razlike velike tako med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij kot med območji. Vendar so slednje

nekoliko manjše, zato je mogoče ocenjevati, da je tudi pri stikih z bližnjim socialnim okoljem odločilnejšega pomena osebno prizadevanje in vpliv družine. Podobno je mogoče trditi tudi za rabo jezika pri različnih dejavnostih v prostem času ter v cerkvi, čeprav je pri tem vpliv okolja še zelo močan. Pri različnih oblikah oskrbe in predvsem na delovnem mestu ter na uradih so razlike med območji bistveno večje kot med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij. Vpliv zunanjih - torej prostorskih dejavnikov je tukaj močnejši od notranjih.

Možnosti uporabe indeksa komunikacije pa so še širše. Z nadaljnjimi postopki ugotavljamo velikost ter statistično pomembnost razlik med posameznimi področji in posredno ugotavljamo pomen vplivov npr. družine ter okolja na rabo manjšinskega jezika. Če so razlike pri posameznih situacijah oziroma področjih večje znotraj območij kot med območji, potem so vplivi družine in bližnjega socialnega okolja verjetno pomembnejši od ostalih - zunanjih dejavnikov. Če pa so razlike večje med območji, je treba razloge zanje pripisati vplivom okolja. Pri manjšem številu je razlike mogoče preprosto odčitati in primerjati med seboj, pri večjem številu pa to dosežemo z izračunom standardnega odklona in / ali variance.

Uporabili bi lahko tudi koeficient korelacije ali celo multiplo korelacijo, če bi iskali vpliv vseh zunanjih dejavnikov skupaj. Žal pa tak izračun ne pojasnjuje vplivov posameznih dejavnikov iz okolja - to pa je pogosto ključno vprašanje, ki ga iščemo pri ugotavljanju jezikovne prakse in njene povezanosti z identiteto.

Pri različnih oblikah oskrbe in predvsem na delovnem mestu ter na uradih so razlike med območji bistveno večje kot med slovenskimi in mešanimi družinami znotraj območij. Zlasti na uradih so možnosti za rabo slovenščine z izjemo na občinskih uradih v izbranih občinah zelo skromne. Vpliv zunanjih - torej prostorskih dejavnikov je tukaj močnejši od notranjih.

Da bi ugotovili približni obseg vplivov družinskega jezika na rabo slovenščine izven ožjega družinskega kroga, izračunamo determinacijski koeficient (regresijo); ta pove, v kolikšni meri sta povezana jezik v družini in različne primerjane situacije izven družinskega kroga. Jezik v družini smo vzeli za konstanto in ostala področja za spremenljivke ter dobili naslednje rezultate:

Preglednica 2 Povezanost rabe jezika v družini z rabo jezika na različnih področjih izven družine

področje	determinacijski koeficient
v bližnjem socialnem okolju	0.7585
pri prostočasnih dejavnostih	0.7836
pri oskrbi	0.3103
na uradih pri delu	0.2051 0.2924
v cerkvi	0.6358

Zupančič, 1996, 266 po: anketa I, 1995, intervju, 1995, N=362)

Determinacijski koeficient je bil pri vseh primerjanih področjih pozitiven in statistično pomemben, kar pomeni, da večji rabi slovenščine v družini praviloma sledi tudi večja raba slovenščine na različnih področjih izven družine. Vendar je ta vpliv prevladujoč le na tistih področjih, kjer ima posameznik večje možnosti osebne izvire (kar smo določili tudi na osnovi primerjave in bi ugotovili tudi z izračunom variance). Vendar povezanosti rabe jezika v družini in na področjih, kjer je vpliv okolja zelo močan in očitno prevladujoč, ne kaže niti zanemariti niti podcenjevati; še vedno ostane eden od dejavnikov, ki lahko posredno vpliva tudi na rabo jezika na drugih področjih preko različnih osebnih motivov pretežno psihološke narave.

V. Uporabnost in nekateri problemi

Izračun indeksa komunikacije ima dovolj široko uporabno vrednost, da je postopek smiselno izvajati. Je preprost, jasen, enostaven za izračun in nadaljnjo uporabo, bodisi oblikovanje grafičnih upodobitev, bodisi nadaljnjo statistično obdelavo od variance in regresije do multiple korelacije na drugi strani. Ker so jezikovne situacije postavljene na enotno skalo, je mogoče z lahkoto primerjati različne skupine ali območja med seboj ter izvesti nadaljnje korake, kot je npr. tipizacije. Pomembna prednost metode je tudi v tem, da je v celoti prilagojena računalniški obdelavi.

Prikazane metode in postopki imajo dve šibki točki, ki izhajata iz narave pridobivanja podatkov. Najprej gre za precej zamudno terensko zbiranje podatkov, ki ga mora zelo skrbno izvajati izurjen raziskovalec. Druga šibka točka je subjektivnost pridobljenih podatkov. Vendar drugače skoraj ni mogoče. Vrh tega delamo na področju, ki je že po svoji naravi zelo variabilno. To še posebej velja za opredeljevanje obsega elementov manjšinske identitete ter za večplastnost identitete. Ker gre za občutljivo vprašanje, je usposobljenost in nastop terenskega raziskovalca, če se hoče izogniti tendencioznostim. Med slabe lastnosti sodi tudi dejstvo, da v vsakem primeru delamo na vzorcu in ne na celotni populaciji.

Na primeru Slovencev v Avstriji so se prikazane metode dobro obnesle. Nadaljnja verifikacija še na drugih območjih in drugih manjšinskih ali izseljenskih skupnostih bo prinesla nove rezultate. Zaenkrat velja, da je metoda vredna znanstvenega zanimanja in novih poskusov.

VI. Literatura

Grafenauer B., 1946, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Državna založba Slovenije, Ljubljana, str. 117- 247 (ur. Grafenauer B., Ude L., Veselko M.)

Grafenauer B., 1990, Proučevanje problematike posameznih manjšinskih skupnosti, Narodne manjšine, zbornik, SAZU, Ljubljana, str. 17-28 (ur. Vratuša A.)

Grafenauer B., 1993, Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje in njena današnja vprašanja, Zgodovinski časopis, 47-3, Ljubljana, str. 349-383

Južnič S., 1993, Identiteta, FDV, Ljubljana, 399 str.

Klemenčič V., 1960, Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem, Razprave in gradivo, 2, INV, Ljubljana, str. 101-182

Klemenčič V., 1976, Uradni avstrijski popisi prebivalstva po drugi svetovni vojni glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste, Sodobna vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji / Suvremena pitanja slovenske i hrvatske manjine u Austriji. zbornik, Ljubljana str. 41-50

Klemenčič V., 1990, Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, Narodne manjšine, zbornik, SAZU, Ljubljana, str.31-45

Ruppert K., Schaffer F., Maier J., Paesler R., 1981, Socijalna geografija, šolska knjiga, Zagreb, 159 str. (prev. in ured. Crkvenčič)

Smith A.D., 1991, National Identity, Penguin Books, London - New York, 227 str.

Smith A. D., 1995, The Ethnic Origins of Nations, Blackwell Publishers Ltd., London

Zorn T., 1973, Nacistično ljudsko štetje leta 1939 na Koroškem, Zgodovinski časopis, 27, Ljubljana, str. 91-105

Zorn T., 1986, Ljudsko štetje z dne 7. marca 1923 na Koroškem, Kronika, 16, 2, Ljubljana, str. 121-123

Zupančič J., 1993, Socialgeographic Transformation and National Identity - the Case of the Slovene Minority in Carinthia (Austria), GeoJournal, 30.3, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht / Boston /London, str. 231-234

Zupančič J., 1996, Slovenci v Avstriji. Sodobni socialnogeografski procesi in ohranjanje identitete, disertacija, FF, Ljubljana

Zupančič J., 1997. Slovenci v Avstriji. številčnost in identiteta pripadnikov avtohtone manjšine, izseljencev in zdomcev, Koroški vestnik, 31, 1-2, Ljubljana, 17-43

Zupančič J., 1997. Slovenci v Avstriji število, način poselitve, struktura, identiteta, Geografski vestnik, 69, Ljubljana, 115-138

Summary

Identity is measurable. A contribution to the methodology of studies on ethnic identity

Today the concept of identity is amongst the most frequently used in social sciences, politics and public sphere. Identity is not just a declaration of ethnic adherence but the contents of ethnicity itself. The term includes different subjective and objective elements classified into five components: cultural-linguistic, historical (origin), spatial, socioeconomic and political. In members of majority nations all these components and elements of ethnic identity are fully developed; however, some of these elements are lacking in minorities, emigrants and migrant workers. The shortage of elements of identity within individual components indicates the progress of assimilation.

The official statistical data are quite useful for the estimation of spatial distribution, migration dynamics, demographic characteristics, economic power and socioeconomic features of minority and emigration communities. However, they are not sufficient for the research of ethnic identity. Here it is necessary to use local data, acquired through questionnaires and special kinds of interviews. The procedure of the ascertaining of ethnic identity is time-consuming but worth the effort; it provides the insight into the situation, revealing the kind and degree of assimilation processes taking place in minority communities.

Another characteristics of identity is its complexity. The so far made research projects laid stress on one individual identity only; identity was something one either accepted or rejected. Nowadays, several kinds of identity are pointed out by scholars, from human and sexual identities, which are identities in the broadest sense, to very narrow and specific identities. Ethnic studies only focus on those identities that refer to lasting forms of group integration, as well as to spatially conditioned identities. These are local, regional, state (national), ethnic, minority, etc. identities. In the process of socialization minority members are acquiring different elements of their own (minority, national, etc.) identity, as well as elements of local and majority population's identity. All the time they are in touch with the identity of majority population. Therefore, everyone is free to declare for a local, regional, ethnic, etc. identity, the result being a multilayered identity. Minority members have different reasons for opting for a certain identity than members of majority population. Thus, Slovenes of Carinthia declare themselves as Slovenians, Austrians, Carinthian Slovenes and Carinthians, to name just a few options.

Language is the most recognizable, symbolic, rich in contents and lasting element of ethnic identity. It is also the most important means of communication. The latter is an integrative function in the performance of individual's basic needs in society, integrating existence, work, education, nursing, leisure activities and physical exercise. Observation of language situations and especially studying of the use of minority language provides us with the insight into one of the most significant and vital elements of ethnic identity, also exposing the reasons for retention or changing of an identity. Instead of time-consuming descriptive methods which do not allow for a comparison of different ethnic communities, we invented a new method, called the communication circle method, its basis being a calculation of the index of communication, which shows the extent of minority language use in a given situation or community. The index is simple, understandable, clear, easy to calculate with the help of a computer. Shown in values ranging from 0 to 1, it is easy to compare (mutual comparison of different groups) and suitable for further statistical processing, like correlations, regressions, etc. If presented in graphic form, we get a very clear and useful picture – communication circle. The weak side of this method are entry data, acquired through field work. The processing of these data is demanding, time-consuming, expensive and limited as regards population.

RAZPRAVA O MULTIKULTURALIZMU IN INDIVIDUALNIH ČLOVEKOVIH PRAVICAH

Felicita Medved

Pogosto se domneva, da je koncept individualnih pravic že po svoji definiciji antiteza koncepciji skupnostnih kulturnih vrednot. Individualne pravice so tesno povezane s teorijami liberalizma in demokracije ter so se v razvoju modernih (nacionalnih) držav, v utemljevanju svoje upravičenosti v antičnem intelektualnem viru Aristotelove koncepcije Narave, najprej izrazile v obliki civilnih in političnih pravic. Kasneje so se razširile na ekonomsko, socialno in kulturno področje, ne nazadnje zahvaljujoč se ideološkim tradicijam marksizma in filozofiji socialne pravičnosti, ki gradi na misli liberalizma in socialne države. Kolektivne pravice pripadajo mlajši generaciji človekovih pravic in so se prvotno razvijale predvsem kot reakcija na abstraktni in ahistorični individualizem ter iskanje socialne relanosti v kulturnih skupnostih.¹

V sodobnih imigracijskih družbah, kjer živijo ljudje različnih kultur vprašanje pravic in "etnične kulture" pogosto posega v center razprav, ne nazadnje pri formaciji in izvajanju državnih politik. Multikulturalizem se večkrat ponuja kot formula za rešitev tega vprašanja, čeprav pogosto ni jasno kaj se za multikulturalizem pojmuje, včasih pa niti to, kaj se v tem sklopu pojmuje s kulturo.²

Pričujoča razprava je poskus kritične analize multikulturalizma kot normativnega načela. Nastala je v toku iskanja teoretičnih osnov in intelektualnih razmišljanj o multikulturalizmu pri oblikovanju izhodišč politike priseljevanja Republike Slovenije, kjer se imigracijska politika, s pojmom politike kot usmerjanja družbe zaradi doseganja določenih ciljev, ne nanaša le na načela in cilje admisije tujcev v državo, temveč zajema tudi legalno in družbeno integracijo.³

Čeprav človekove pravice v zadnjih petdesetih letih postajajo vedno bolj internacionalizirane, je predvsem država tista, ki za nekatere človekove pravice deluje kot porok in za druge kot spodbujevalec in zaščitnik blaginje. V Politiki je Aristotel nekoč zapisal, da država izvira iz goliš potreb življenja, a nadaljuje svoj obstoj v namene dobrega življenja. Če se torej za začetek strinjamo, da mora zmerno pojmovanje "dobrega življenja" vsebovati tako vidike posameznika kakor skupnosti, koliko prostora bi potem morali dati kulturi? V iskanju odgovora na to vprašanje ta razprava poskuša kritično analizirati multikulturalizem, ki ga zagovarja Charles Taylor (1994) ter z vidika moralno filozofske kritike Pera Bauhna (1995) iskati teoretične rešitve, ki jih na to vprašanje ponuja Alan Gewirth (1993, 1994) s konceptom "skupnosti pravic."

¹ Glej Medved 1998b.

² Glej Medved 1993.

³ Integracija je pri tem omejena na strukturna razmerja. V integracijo usmerjena politika in njeni ukrepi so opredeljeni tako, da priseljenci progresivno pridobivajo enake pravice in možnosti kot jih imajo državljani. Glej Medved 1998a.

Ker je termin multikulturalizem večkrat nejasen in dvoumen je v namene te razprave pomembno, da se zavedamo razlike med opisnim in normativnim označevanjem. Zato se poslužujem sledečih enostavnih definicij. Deskriptivni multikulturalizem označuje prepričanje, ki izhaja iz dejstva, da živimo oz. če se to ne nanaša na naše okoliščine, da drugi živijo v politični družbi oz. državi, ki vsebuje več različnih kultur. Normativni multikulturalizem označuje prepričanje, da so vse kulture enako dragocene in da si zaslužijo enako spoštovanje. To prepričanje se lahko nanaša na vse kulture znotraj naše države, na kulture znotraj neke druge države, na vse sedanje kulture sveta kot tudi na vse pretekle kot sedanje kulture sveta. Takšna ločitev je smiselna zaradi tega, ker se v sodobnem multikulturalističnem diskurzu dozdeva, da sta oba multikulturalizma logično povezana.

Na primer, ko Suzan Wolf (1994) ugotavlja, da so afriške, azijske in indijanske kulture "del naše (ameriške) kulture, ali bolje rečeno, kultur nekaterih skupin, ki skupno konstituira našo skupnost" in se potem pritožuje, da so pretekle generacije pogrešile, ker niso "priznale stopnje multikulturalnosti naše skupnosti," ponazarja deskriptivnega multikulturalista.⁴ Ko Charles Taylor (1994) poskuša obrazložiti "zakaj zahteve multikulturalizma gradijo na že ustanovljenih načelih politike enakega spoštovanja," se sklicuje na ideal družbe, ki ga zagovarjajo normativni multikulturalisti. Tako pravi, da bi glede na ideal, da "morajo vsi, ne glede na raso ali kulturo, imeti enake civilne in enake volilne pravice vsi morali uživati domnevo, da ima njihova tradicionalna kultura vrednost." Potem nadaljuje, da bi "primerno spoštovanje enakosti" zahtevalo "več kot le domnevo, da so naše tradicionalne kulture dragocene," in sicer "dejanske sodbe o enaki vrednosti običajev in stvaritev teh različnih kultur."⁵

V tem diskurzu je torej normativni multikulturalizem priznan kot sklep argumenta, v katerem deskriptivni multikulturalizem funkcionira kot eden izmed njegovih postulatov. Vendar iz tega kar ugotovimo, da "je" ne more logično slediti kar bi "moralo biti". To pomeni, da dejstvo da živimo v družbi, ki jo sestavlja več kultur še ne določa kako bi se morali do teh kultur obnašati. Iz tega dejstva namreč ne izhaja, da bi morali različne kulture v naši družbi obravnavati kot enako dragocene in enakovredne niti, da bi jih morali obravnavati kot neenakovredne. Normativni multikulturalizem ne more logično izhajati iz ugotovitve deskriptivnega multikulturalizma, ker je derivacija normativnih sodb iz deskriptivnih ugotovitev pojmovana za logično nedovoljeno. Praznina med tistim kar je in kar bi moralo biti enostavno izloči kakršno koli normativno implikacijo deskriptivnega multikulturalizma. Charles Taylor se kot skrbni branitelj normativnega multikulturalizma tega problema seveda zaveda. Zato svoj argument ne temelji na glem deskriptivnem multikulturalizmu, ampak na deskriptivnem multikulturalizmu in na normativnem načelu enakega spoštovanja. To načelo se nanaša bolj na posameznike kot na kulture, kar jasno izhaja že iz zgornjega citata, kjer "vsi" pomeni vse osebe oz. vse posameznike.

Enako spoštovanje vseh posameznikov je moralno in politično načelo liberalizma. Ta pa je s svojim poudarjanjem individualnih pravic pogosto skeptičen do normativnega multikulturalizma kot tudi drugih oblik kolektivizma, predvsem zaradi tega, ker slednje

⁴ Wolf 1994, str. 81.

⁵ Taylor 1994, str. 68. Kar se tiče univerzalnih človekovih pravic, civilnih in političnih, je potrebno omeniti, da so politične pravice večinoma omejene na državljane posamezne države. Taylor razvija svoj koncept multikulturalizma v kanadskem kontekstu, in s posebnim vidikom quebeškega separatizma (o tem glej na primer Medved 1997), torej v kontekstu, kjer državljanstvo že obstaja. Kanada ima tudi relativno kratko rezidenčno-časovno zahtevo za pridobitev državljanstva.

s ciljem spoštovanja kulturnih in drugih kolektivitet dopušča dajanje prednosti kolektivnim vrednotam pred pravicami in interesi posameznika. Kljub temu Taylor trdi dvoje. Prvič, da ni nujno, da bi med liberalcem in zagovornikom normativnega multikulturalizma obstajala nekonsistentnost in drugič, da že osnovno liberalno načelo enakega spoštovanja v sebi vsebuje normativni multikulturalizem. Zanj torej že iz predpisa, da bi morali vse posameznike obravnavati z enakim spoštovanjem sledi, da bi morali domnevati, da so tudi njihove različne kulture enako dragocene.

Vprašamo se torej lahko na kakšen način načelo enakega spoštovanja že vključuje normativni multikulturalizem? Taylor na to vprašanje odgovori tako, da se sklicuje na svojo tretjo tezo. Ta je tudi njegova politika priznanja (the politics of recognition). "Teza je, da je naša identiteta delno oblikovana s priznanjem ali odsotnostjo priznanja, pogosto zgrešenim priznanjem s strani drugih." Če ljudje ali družba okoli neke osebe ali skupine ljudi zrcali omejeno, ponižujočo ali zaničljivo podobo te osebe ali skupine ljudi, potem lahko ta oseba ali skupina ljudi trpi resnično škodo, "pohabljenost", ki je lahko "oblika zatiranja, ki človeka ujame v napačne, deformirane in reducirane oblike bivanja."⁶ Zahteva po priznanju motivira ameriški multikulturalizem, na primer, ko želi spremeniti vsebine univerzitetnega, posebno humanističnega izobraževanja, "s praskanjem sedanjega kanona" akreditiranih avtorjev, ki jih v glavnem predstavljajo "mrtvi beli možje." Bistvo kulikularnih sprememb se torej ne dogaja v imenu širše kulture za vsakogar, ampak je razlog teh sprememb predvsem v tem, da se da priznanje tistim, ki so bili do sedaj izključeni.⁷

Če strnemo lahko rečemo, da je njegov argument sledeč: če sprejmemo tako deskriptivni multikulturalizem kot tudi načelo enakega spoštovanja, kjer je to načelo vzeto kot da implicira tezo priznanja, potem moramo zaključiti, da normativni multikulturalizem ni sporen. Vendar, preskok iz individualnega načela enakega spoštovanja na kolektivizem normativnega multikulturalizma ostaja vprašljiv. Taylor poskuša doseči ta preskok s sredstvi določenih domnev, ki se nanašajo na priznanje češ, da "pravo priznanje ni le vljudnost, ki smo jo ljudem dolžni, ampak je vitalna človekova potreba."⁸ S tem bi se lahko strinjali, če bi nam bilo povsem jasno kaj točno s priznanjem meni. To lažje sklepamo iz njegove analize odsotnosti oz. zgrešenosti priznanja. Glede na to analizo, priznanje nekoga pomeni obravnavanje te osebe na takšen način, ki ne izraža omejen, ponižujoč ali zaničljiv pogled na to osebo. Če je temu tako ni niti potrebno, da nam je določena oseba všeč; lahko je celo ne maramo in smo še vedno sposobni, da jo priznamo vse dokler svojega "nepriznavanja" bodisi ustno ali kako drugače ne izražamo. A očitno namen "politike priznanja" predpostavlja več kot le nevtralnno obnašanje, kajti "vsi bi morali uživati domnevo, da je njihova tradicionalna kultura dragocena."⁹ To pa od nas zahteva nekaj več kot nevtralnno, čeprav nas pravzaprav prosi le to, da domnevamo, da so vse kulture dragocene, ne pa da sklepamo, da tudi so. To domnevo Taylor brani s tem, "da je razumno predpostavljati," da imajo kulture - ki so skozi dolgo časovno obdobje predstavljale "obzorje pomena" za veliko število človeških bitij, različnih značajev in temperamentov, ter "artikulirale njihov pomen dobrega, svetega, občudovanja vrednega - skoraj gotovo nekaj, kar si zasluži naše občudovanje in spoštovanje celo, če je to povezano z mnogočem kar mi zavračamo ali se nam studi."¹⁰ S tem se lahko strinjamo, a kljub temu njegov argument

⁶ Taylor 1994, str. 25.

⁷ Ibid., str. 65-66.

⁸ Ibid., str. 26.

⁹ Ibid., str. 68.

¹⁰ Ibid., str. 72-73.

še ne zadostuje kot osnova za upravičenost priznanja na način, ki ga predlaga njegov koncept normativnega multikulturalizma. Če predpostavljamo, kot predpostavlja tudi on sam, da so v vseh kulturah dobre in slabe prakse, potem lahko sklepamo, da niso vse kulture enako dragocene, da pa so dragocene posamezne sestavine vseh kultur. Poleg tega, ne glede na to kako opredelimo katere sestavine so dragocene ne moremo uiti možnosti, da so te sestavine pogostejše ali razvitejše v nekaterih kulturah, niti ne moremo trditi, da so ti elementi enako pogosti in enako razviti v vseh kulturah.

Obstajajo seveda še drugi, morda važnejši argumenti proti Taylorjevi tezi priznanja. Ni potrebno, da bi dvomili da je za osebno samospoštovanje in občutek lastne vrednosti bistveno, da je oseba obravnavana s spoštovanjem in da ni žrtev zlorabe, žalitve, zaničevanja ali ponižanja. A zakaj naj bi to spoštovanje - priznanje bilo definirano v odnosu do kulture oz. kulturnega ozadja te osebe? Sklicevanje na kulturo se zdi nepotrebno, če predpostavljamo da nam ni nikoli moralno dovoljeno raniti dostojanstvo in samospoštovanje osebe kot človeka, posameznika. Ta prepoved vključuje tudi tisti del človekovega dostojanstva, ki se nanaša na kulturna prepričanja in vrednote. Če ranimo posameznikovo kulturno samospoštovanje to ni ločena moralna žalitev, ampak specifikacija splošne moralne žalitve človekovega dostojanstva. In ker je stopnja oškodovanosti osebnega dostojanstva in samospoštovanja kar tu moralno šteje in ne to, ali je vir te oškodovanosti ta ali ona osnova človekovega dostojanstva, ne moremo reči da je primer oškodovanosti kulturnega dostojanstva hujši kot, na primer, primer žalitve estetskega samospoštovanja, v kolikor sta osebi v obeh primerih enako trpel. Morda nekaterim posameznikom osebne estetske preference pomenijo več kot kulturno ozadje in bi glede na to bolj trpeli kot žrtve opazk ali drugih dejanj, ki so usmerjene na njihov pogled na, na primer, neko zvrst glasbe, kot na opazke ki se na primer tičejo njihovih verskih tradicij.

Priznanje posameznika kot posameznika, to je izkazovanje spoštovanja, da je oseba to kar je, kar se je sama odločila postati, lahko postane tudi logično nekonsistentno s priznanjem te osebe kot nosilca (vseh) vrednot njene kulture. Obstajajo primeri, da se oseba odloči prekiniti vse vezi, ki jo vežejo na kulturo iz katere izvira. Lahko je celo preganjana s strani ortodoksne večine te kulture in zdaj poskuša začeti novo življenje v tuj, "naši" državi, kjer pričakuje, da bo svobodna in da se bo lahko ravnala po svoji svobodni izbiri. Obstajajo tudi primeri, da se oseba enostavno naveliča običajev ali tradicij svoje kulture in želi spoznati drugačno koncepcijo "dobrega življenja" v "naši" državi. V obeh primerih, če naj tej osebi damo priznanje, potem tega ne moremo narediti tako, da povečujemo in afirmiramo vrednote njene kulture, celo če iskreno verjamemo v dragocenost te kulture, ker jo je oseba sama zavrnila. Če tej osebi damo priznanje to pomeni, da spoštujemo njeno izbiro, in ena izmed važnejših odločitev te osebe je prav zanikanje ali kljubovanje vrednotam, ki konstituirajo in definirajo "njeno" kulturo.

To nas privede do naslednjega pomembnega vidika. Verjetno nihče ne dvomi, da so naše identitete vsaj delno oblikovane v objemih naših kulturnih skupnosti. Vendar pa nismo le pasivni sprejemniki teh kulturnih identitet. Analiziramo jih, kritiziramo jih, mešamo jih s koncepcijami, ki so eksterne naši kulturi, lahko jih celo delno ali povsem zavrnemo. Na kratko, nismo "pasivci", ampak agenti svoje identitete. Čeprav, kot je zapisala Yael Tamir (1993) "kulturne izbire niso ne lahke ne brez meja, kulturno članstvo ni izven dosega naše izbire."¹¹

A s tiho predpostavko, da priznanje osebe vedno implicira tudi enako priznanje njeni kulturni skupnosti je Taylor individualnemu načelu enakega spoštovanja pripisal kolektivistično omejitev. Verjeli naj bi, da nekoga ne moremo spoštovati brez spoštovanje njegove kulture. Vendar povezava med tema oblikama spoštovanja ni logično nujna in v nekaterih primerih lahko ena oblika celo izključuje drugo.

¹¹ Tamir 1993, str. 7.

Taylor seveda ni edini, ki nas želi prepričati, da kontekst skupnosti postavlja omejitve temu kar si posamezniki izberemo, da bomo ali ne bomo. Med nekaterimi drugimi važnejšimi zagovorniki te smeri, ki ju s stališča moralne filozofije podrobneje kritizira Per Bauhn (1995) sta Alasdair MacIntyre in Michael Sandel. Prvi (1993) na primer eksplicitno zavrača individualistično in univerzalistično upravičenost moralnega sklepanja: "Ker nisem nikoli zmožen doseči dobro ali izvrševati vrlino samo *qua* posameznik." Kot razlaga ta avtor je temu tako, ker živeti dobro življenje konkretno variira od okoliščine do okoliščine celo, če je pojem dobrega življenja enak. Zato, ker različni posamezniki živimo v različnih socialnih razmerah tudi pristopamo k našim lastnim razmeram kot nosilci posebnih socialnih identitet. "Sem nekoga sin ali hči... pripadam temu klanu, temu plemenu, temu narodu.... Kot takšen, podedujem iz preteklosti moje družine, mojega mesta, mojega plemena, mojega naroda, raznovrstnost dolgov, dediščin, pričakovanj in obveznosti. Te konstituira danost mojega življenja, moje moralno izhodišče. To je tisto kar delno daje mojemu življenju njegovo lastno moralno posebnost."¹² Podobnega mnenja je tudi Michael Sandel (1984) ko trdi, da ne moremo biti neodvisni ne da bi plačali visoko ceno za tiste lojalnosti in prepričanja katerih moralna sila se delno sestoji v dejstvu, da je skladno delovanje z njimi neločljivo povezano z našim lastnim samorazumevanjem, da smo kot posebne osebe člani "te družine, skupnosti, naroda..." Te "vdanosti", piše Sandel, "presejajo obveznosti, ki jih prostovoljno prevzamem kot 'naravne dolžnosti', ki sem jih dolžan človeškim bitjem kot takšnim. Dovolijo mi, da nekaterim dolgujem več kot zahteva ali celo dovoljuje pravica..."¹³

Bauhn trdi, da je ob branju njihovih del možno razbrati njuno nezmožnost razlikovanja moralne upravičenosti od psihološke in zgodovinske razlage. Seveda pripadanje skupnosti v nas vzbuja čustveno navezanost na našo družino, narod, domovino in njene tradicije. Vendar, če smo odrasli v družini, ki je bila žrtev žalitev in zaničevanja s strani obdajajoče skupnosti, potem lahko pričakujemo, da bomo sovražili vse kar ta skupnost predstavlja. Lahko je tudi res, da je naša osebna identiteta vsaj do neke mere odraz izkušenj skupnosti. A vse to še ne pomeni, da bi morali moralno delovati v skladu z našimi vezmi s skupnostjo. Dejstvo, da nas naša lastna kulturna skupnost dobro obravnava ne implicira, da je ta skupnost moralno pravična in da si zasluži našo lojalnost. Na primer, lahko smo odrasli kot otroci vladajoče kaste represivne družbe apartheida. Seveda nas je naša kultura lahko oskrbela s koncepti dobrega življenja in moralne pravičnosti in te kulturno prenešene vrednote in norme konstituira tisto, kar se imenuje za "pozitivno" moralo, torej moralo ki vodi življenje ljudi v "naši" družbi. A vse te pozitivne morale, ki so večkrat v medsebojnem konfliktu, so lahko predmet kritičnega vrednotenja. Ali bi morali delovati v skladu z moralo naše rodne kulturne skupnosti torej ni prazno vprašanje.

Da bi nanj lahko odgovorili, moramo imeti normativno koncepcijo - koncepcijo upravičenosti - morale. Alan Gewirth (1993) pravi, da je to normativno vprašanje staro vsaj toliko kot Biblija in se sprašuje katera od pozitivnih moral v medsebojnem konfliktu, če sploh katera, je nesporna? A četudi ne razmišljamo o sporih teh moral, to vprašanje izhaja tudi iz prepričanja, da so mnoge t. i. pozitivne morale moralno krivične in nasprotne normativnemu kriteriju ali načelu tega kaj je moralno prav. Ta pa seveda zastavlja še drugo vprašanje, namreč kaj je moralno pravi kriterij ali princip in kako, če sploh, sta dokaz ali upravičenost tega kriterija lahko uspešno utemeljena.¹⁴

¹² MacIntyre 1993, str. 220.

¹³ Sandel 1994, str. 172.

¹⁴ Gewirth 1993, str. 31.

Kritika proti komunitarnejemu pogledu se sestoji tudi v tem, da podcenjuje možnosti, da so posamezniki zmožni ali celo upravičeni do sprememb vsebin svojih afiliacij s kulturno skupnostjo. A vendar je tudi iz zgodovine dobro znano, da so ljudje prevzemali drugo vero, emigrirali v druge dežele, zavračali tradicionalne poglede na poroko in podobno. Če skupnost ni tiranija, lahko predpostavljamo da tako tisti, ki se sami izločijo, kakor tudi tisti, ki v skupnosti ostajajo in nadaljujejo z njenimi tradicijami to počno po lastni izbiri. Pogosto se misli da ljudje, ki ostajajo lojalni tradicijam prednikov "prenovijo" že obstoječo identiteto bolj kot pa, da bi si sami izbirali lastno identiteto. A tudi o takšnem opisovanju zadev bi morali biti skeptični. Tamir na primer se sprašuje kaj pomena v tem kontekstu pomeni in pravi, da čeprav ne verjamemo več, da mora "čevljarjev sin ostati čevljar," še vedno mislimo, "da mora sin ali vnuk Juda biti Jud."¹⁵

Če se povrnemo na začetno vprašanje te razprave morda lahko iščemo teoretično rešitev na problem zastavljenega vprašanja v analizi in razvoju koncepta "skupnosti pravic", ki ga ponuja Alan Gewirth (1993). Njegovo izhodišče je v človekovem delovanju: vsako delovanje, ki je prostovoljno in namensko je vredno priznanja zato, ker agenti vidijo cilj svojega delovanja kot nekaj dobrega. Agent, kot razlaga Gewirth, mora na nujne pogoje uspešnega delovanja gledati kot na instrumentalno nujne dobrine, ker brez teh dobrin ne bo mogel doseči namenskih ciljev svojega delovanja, torej ciljev, ki jih smatra za dobre cilje. Te dobrine so svoboda in blaginja, pri čemer slednja ne vključuje samo osnovnih dobrin kot sta fizična integriteta in mentalno ravnotežje, ampak tudi dobrine s katerimi agent lahko vzdržuje in povečuje stopnjo izpolnjevanja namena, kot na primer, da ima spoštovanje, izobrazbo in možnost zaslужka. Ker sta svoboda in blaginja nujni dobrini, agent ne more sprejeti, da bi se drugi agenti vmešavali v njegovo svobodo in blaginjo. Zato, vsaj implicitno, zahteva pravice do svobode in blaginje. Ker je dovoljšen pogoj za te pravice v tem, da je agent z dobronamernimi cilji, mora sprejeti tudi normativni sklep, da imajo tudi drugi agenti pravice do svobode in blaginje. Torej, Gewirth derivira svojo teorijo univerzalnih pravic iz pogojev za uspešno ciljno dobronamerno delovanje.¹⁶ Z uvedbo koncepta "skupnosti pravic" skuša tudi odgovoriti tisti kritiki človekovih pravic, ki izpostavljajo, da univerzalne človekove pravice vidijo človeška bitja kot samo vase zainteresirana, asocialna bitja, ki ljubosumno vztrajajo na dobrinah do katerih so upravičena in nervozno opazujejo početje svojih sosedov, da bi si zagotovila nevmešavanje v svoje pravice. Kot pokaže Gewirth koncept človekovih pravic vključuje "recipročno univerzalnost: vsaka oseba mora spoštovati pravice vseh drugih medtem ko morajo biti njene pravice spoštovane s strani vseh drugih tako, da mora obstajati vzajemna delitev koristi pravic in bremen dolžnosti. Človekove pravice zahtevajo vzajemnost upoštevanja in tako bolj obliko altruizma kakor pa egoizma. Z vzajemno univerzalnim pojmovanjem človekovih pravic je osebna terjatev vsakega posameznika do lastnine in zaščite nujnih dobrin za delovanje kombinirana z odgovornostjo za interese, ki jih skupno delimo z vsemi drugimi osebami."¹⁷ Dolžnosti, ki so z univerzalnostjo človekovih pravic potrebne so na prvi pogled negativne, ker se moramo brzdati in se odpovedati vmešavanju v svobodo in blaginjo drugih oseb. A dolžnosti so tudi afirmativne, ker zahtevajo aktivno pomoč na primer, če se kdo utaplja, če strada ali

¹⁵ Tamir 1993, str. 28.

¹⁶ Opredelitev teh dobrin močno spominja na koncept individualnih človekovih pravic, kot jih prepoznamo tudi v mednarodnopravnih instrumentih s področja človekovih pravic. Kar je zanimivo z vidika idejno-zgodovinskega razvoja človekovih pravic je njegov argument o predpostavljenem viru univerzalnih pravic. Glej na primer Medved 1998b.

¹⁷ Gewirth 1993, str. 44.

če trpi drugačne oblike groženj svojemu osnovnemu blagostanju. A v širšem družbenem kontekstu je osnovna blaginja in enakost možnosti lahko podprta le z družbeno akcijo. Zato afirmativne dolžnosti zahtevajo primerne - ter izvedljive - vladne določbe pa tudi, v smislu podpore posameznikov za pravice drugih oseb, nujne ukrepe za zagotovitev te podpore.

Tako se lahko ponovno vprašamo, koliko prostora lahko damo kulturi v okviru Gerwirthove teorije pravic. Kot se izkaže, njegov "princip generične konsistentnosti", to je moralnega načela dosledno enakih pravic za vse, dejansko podpre kulturni pluralizem kot sredstvo, ki vsem zagotavlja ефективne pravice do svobode in blaginje. Za ponazoritev lahko navedemo njegov pogled na ameriško družbo, kjer so "afriški, azijski, indijanski in špansko govoreči Američani, ženske, in drugi" v inferiornem položaju glede na člane dominantnih skupin in ефективne pravice do svobode in blaginje, oblasti, bogastva in statusa. Članj teh skupnosti so diskriminirani s strani dominantnih političnih, ekonomskih, izobraževalnih in drugih institucij širše družbe. Rezultat diskriminacije se ne kaže le v tem, da te osebe trpijo zaradi šibkega gmotnega stanja, ampak tudi zaradi globokega občutenja inferiornosti, zavisti in nepravčnosti. Kar zahteva načelo generične doslednosti je to, da je kulturni pluralizem afirmativno zaščiten, da morajo biti potrebe članov različnih kultur priznane in da morajo biti uvedeni tudi ukrepi za njihovo izpolnitev. "Multikulturalno" izobraževanje v ameriškem kontekstu torej ni motivirano le z intelektualnega in moralnega vidika, ampak znanje o drugih kulturah bogati našo zavest o alternativnih zgodovinah in načinih življenja ter njih spoštovanje. To spoštovanje pa je zahteva njegovega načela generične konsistentnosti o enakih človekovih pravicah.¹⁸ Takšno spoštovanje drugih kultur ne implicira relativistične predpostavke, da so vse kulturne prakse ne glede na njihovo vsebino enako dragocene. Nasprotno, ker je to načelo načelo enakih individualnih pravic do svobode in blaginje spoštovanje, ki ga predpisuje ne more biti razširjeno na primere kulturno promoviranega kršenja teh pravic.

To nas privede do preoblikovanega normativnega multikulturalizma, kjer je spoštovanje kultur podrejeno spoštovanju individualnih človekovih pravic. Kulturni pluralizem je lahko priznan v svoji relevantnosti za moralno znanje in kot razširitev svobode, ker vsem zagotavlja alternativne nize prepričanj, ki so lahko tudi osnova za kritične premisleke o "naših" lastnih kulturnih vrednotah. Vendar multikulturalizem po načelu generične doslednosti ne more imeti za svoj cilj kreacijo različnih monokulturnih enklav znotraj družbe. V pojmovanju tega koncepta normativnega multikulturalizma je namreč družba kot celota lahko mišljena kot "multikulturalna".

Glede na te razprave lahko rečemo, da normativni multikulturalizem v Taylorjevi verziji ne more biti upravičen, ker ne more premostiti razkoraka med individualnimi interesi, vrednotami in pravicami na eni strani in skupnostnimi dobrinami, kot so ohranjenje kulturnih tradicij na drugi strani. S prepričanjem, da si kulturne vrednote zaslužijo spoštovanje – priznanje ni nič narobe. Kar je v tem konceptu normativnega multikulturalizma narobe je trditev, da si vse kulturne vrednote zaslužijo enako spoštovanje. Takšna oblika enostavnega kulturnega egalitarizma namreč ne upošteva posledic, ki jih različne kulturne vrednote imajo za življenje posameznikov. Če naj vse osebe obravnavamo z enakim spoštovanjem, potem moramo posvetiti pozornost vrednotam, interesom in

¹⁸ Gewirth (1994) občasno kulture imenuje subkulture, kar je v navedenem kontekstu precej običajno v angleški literaturi, vendar to, verjetno z njegove strani nenaumno, vnaša v njegov argument nekaj nejasnosti in lahko, prej kot ovrže potrdi zgoraj zabeleženi Taylorjev pogled na ameriško multikulturalistično izobraževanje.

pravicam posameznika. Če so bile neki osebi te pravice resno kršene zaradi njenega nasprotovanja tradicionalnim kulturnim vrednotam v njeni kulturi, potem spoštovanje te osebe ne more biti kompatibilno s spoštovanjem (vseh) tradicionalnih vrednot njene kulture. Ta verzija normativnega multikulturalizma in komunitarizem na splošno torej v svojih naporih zagovarjanja kulturne skupnosti podcenujeta važnost posameznika in sta, kot med drugim pravi tudi Buhn, nekoliko preobrnila Aristotelovo idejo da smo ljudje socialne živali v obliko, kot da smo samo socialne živali.¹⁹

Glede na Gewirthovo teorijo morale osnovano na delovanju je normativni multikulturalizem lahko moralno upravičen, vendar v restriktivni obliki. Omejitev je v podrejenosti individualnim pravicam človeka - agenta za svobodo in blaginjo. Tako modificirani normativni multikulturalizem s "skupnostjo pravic" in pojmovanjem celotne družbe kot "multikulturne" družbe lahko predstavlja veliko skušnjavo za nacionalistično-etnicistične ali verske fundamentaliste, ki žele člane lastne skupnosti omejiti od ostale družbe in jih s promoviranjem ekskluzivne navezanosti na lastno skupnost oropati komunikacije z njihovimi soprobitalci ali sodržavljanji. Takšni cilji pa so bolj monokulturalistični kot multikulturalistični in ne morejo najti podpore v normativnem multikulturalizmu katerega upravičenost in katerega cilj sta ohranjanje in razvijanje svobode delovanja, ne pa njenega omejevanja. To pomeni, da normativni multikulturalizem še zdaleč ni sporen z individualnimi človekovimi pravicami, ampak prav na njih temelji njegova upravičenost. Na teh pravicah temeljijo tudi predlagana načela enakopravnosti, svobode izražanja kulturne identitete in vzajemnega sodelovanja imigracijsko - integracijske politike družbe oz. države Slovenije.²⁰

¹⁹ Tako poenostavljen pogled na človekov značaj spregleda na primer tudi to, da se nekateri ljudje, če imajo priložnost, umaknejo iz socialnega življenja. Ta nesocialnost ne pomeni nujno tudi antisocialnosti, a včasih lahko vsebuje zavračanje široko sprejetih prepričanj (morda predsodkov) o naši predpostavljeni socialnosti.

²⁰ Za podrobnejšo obrazložitev načel, ciljev in instrumentov te politike glej Medved 1998a, posebno str. 51-77.

Literatura:

Baun, Per 1995: *Nationalism and Morality*. Lund University Press.

Gewirth, Alan 1993: Common Morality and the Community of Rights, v Outka, Gene and Reeder, John P. (eds.) *Prospects for a Common Morality*. Princeton University Press.

Gewirth, Alan 1994: Is Cultural Pluralism Relevant to Moral Knowledge? *Social Philosophy & Policy* 11: 1: 22–43.

MacIntyre, Alasdair 1985 (2nd edition): *After Virtue*. Duckworth.

Medved, Felicita, 1993: Swedish multiculturalism: the case of Slovene immigrant organisations. *Geographica Slovenica* 24: 93–104.

Medved, Felicita 1997: Preživetje in multikulturalizem: Politično-geografski dualizem Kanade in Quebeca. *Razprave in gradivo* 32: 177–203.

Medved, Felicita 1998a: Izhodišča za oblikovanje politike priseljevanja Republike Slovenije. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije* letnik XXIV, št. 38: 9–77.

Medved, Felicita 1998b: O človeških zadregah človekovih pravic (On the human dilemma of human rights), *Evropska konvencija o človekovih pravicah in njeni izvedbeni mehanizmi za zaščito človekovih pravic državljanov, tujcev in beguncev*, Ljubljana 6. maj 1998. Informacijsko-dokumentacijski center Sveta Evrope; Urad Visokega komisariata združenih narodov za begunce, Ljubljana (v tisku).

Sandel, Michael, 1984: Justice and the God, v Sandel, Michael (ed.) *Liberalism and Its Critics*. New York University Press.

Tamir, Yael 1993: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press.

Taylor, Charles 1994: The Politics of recognition, v Gutmann, Amy (ed.) *Multiculturalism*. Princeton University Press.

Wolf, Susan 1994: Comment, v Gutmann, Amy (ed.) *Multiculturalism*. Princeton University Press.

*Summary**The treatise on multiculturalism and the individual human rights*

In modern immigration societies the question of rights and 'ethnic' culture in particular represent a great challenge in state policy making. The article addresses the question of multiculturalism and individual human rights in order to show some of the intellectual and theoretical thought that contributed to the basic principles for the immigration-integration policy making of the Republic of Slovenia, as drafted by the same author. First the distinction between descriptive and normative multiculturalism is outlined to point out the ambiguity and logical inconsistency of the contemporary multiculturalist discourse. Thereafter the normative multiculturalism as proposed by Charles Taylor is critically analysed, as well as communitarianism in general. It is argued that individual right to equal respect of all persons cannot be transferred to the form of cultural egalitarianism by the thesis of 'politics of recognition', as it neglects the consequences this variant of normative multiculturalism might have for an individual. Therefore normative multiculturalism based on Alan Gewirth's concept of the 'community of rights' may offer a better basis for normative multiculturalism, though modified as far as it is subordinated to the rights of individuals as agents of their identity. The aim of such a multiculturalism is to maintain and promote freedom of action and well-being, rather than their restriction. The three guiding principles of Slovene integration policy making, equality, freedom of cultural identity expression and mutual co-operation are thus justified in individual human rights.

BILDUNG FÜR DIE MENSCHENRECHTE

Astrid Kaiser

1998 ist das Jahr der Kinderrechts-Jubiläen: 75 Jahre Unterzeichnung der Genfer Erklärung vom 17. Mai 1923 der *Save the Children International Union*, dem ersten internationalen Zusammenschluß nationaler Kinderhilfsorganisationen.

Das Übereinkommen über die Rechte des Kindes wurde auf der 44. Vollversammlung von den Vereinten Nationen am 20. November 1989 beschlossen und am 2. September 1990 in Kraft gesetzt. Es wurde von den meisten Ländern, im Vergleich zu den 23 bisher geschlossenen internationalen Übereinkommen über die Menschenrechte der Vereinten Nationen, innerhalb kürzester Zeit ratifiziert. 50 Jahre nach der Proklamation der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte durch die Generalversammlung der Vereinten Nationen und fast zehn Jahre nach der Verabschiedung des Kinderrechtsübereinkommens fragen wir uns oft, wo diese Beschlüsse im Alltag der Länder zu finden sind. Dazu reicht es nicht aus, den offenkundigen Widerspruch zwischen juristisch codifizierten und real umgesetzten Rechten zu beklagen.

Ein wichtiger Weg ist es, auf politischem Wege, die Inhalte der bereits verabschiedeten Deklarationen weltweit publik zu machen. In dieser Hinsicht ist es wichtig, gerade über Bürgerrechtsbewegungen Bewußtsein zu schaffen wie es in bereits relativ erfolgreichen Bewegungen wie der gegen die Diskriminierung der schwarzen und spanischsprachigen Bevölkerung in den Vereinigten Staaten, die sich in ihrem Kampf immer wieder auf die Texte der internationalen Menschenrechtsdokumente bezogen.

Auch die Möglichkeit des juristischen Einforderns von deklarierten Rechten etwa über den Europäischen Menschenrechtsgerichtshof ist ein wichtiger Ansatz.

Gleichzeitig gibt es neben dieser staatlichen Ebene auch eine soziale Ebene der Entwicklung von Menschenrechten. Gerade für junge Menschen, also Kinder, Schülerinnen und Schüler, gilt es erst, subjektiv Rechte wahrzunehmen und als Teil personaler Entwicklung herauszubilden. Jeder Mensch braucht zu seiner Identität auch den Stolz über seine Handlungs- und Entfaltungsmöglichkeiten. Hier muß er seine Rechte als Mensch und auch als junger Mensch erleben und erfahren. So betrachtet ist Menschenrechtserziehung nicht nur eine politische oder juristische, sondern gleichzeitig auch eine alltägliche interaktive Frage des Zusammenlebens. Hierzu werde ich jetzt unter der Perspektive "Bildung zur Menschenrechtserziehung" das Schwergewicht meiner Ausführungen lenken.

2) Praxisprobleme der Menschenrechtserziehung

Das Recht des Kindes auf die Entwicklung einer eigenen Persönlichkeit und Lebenswelt ist praktisch und weltweit neu - und wird entsprechend der Vielfalt nationaler

Kulturen und gesellschaftlicher Strukturen widersprüchlich diskutiert. Gerade darin liegen aber noch viele ungelöste Probleme.

Schule als Institution wurde u.a. deshalb historisch herausgebildet, um Kindern die Chance zur Bildung ihrer Fähigkeiten und Entwicklung ihrer Persönlichkeit gegeben wurde, damit sie nicht durch Ausbeutung im Arbeitsalltag zerstört werden. Dies hat zu national vereinheitlichten Lehrplänen, Schulstrukturen und Fachsystemen geführt. Die Folge dieser Entwicklung war das Postulat einer Schule für alle. Aber die heutigen allgemeinen Aufgaben von Schule sind umfassender. Denn sie muß Kindern auch Chancen eröffnen, ihre Umwelt aktiv zu verändern und anzueignen. Damit kann es keine Beziehung von Dominanzkultur und Minderheitenkultur geben, sondern es muß auch die Seite der individuellen, kulturellen und sozialen Identität neben der nach wie vor bestehenden einheitlichen Bildungsaufgabe entfaltet werden. Dazu muß allerdings ein verändertes Verständnis von Schule entwickelt werden, in der nicht nach Hierarchien und Minderheit bzw. Mehrheit unterschieden wird. Dazu gehört auch, daß die Hierarchie Lehrende/Lernende schrittweise abgebaut wird. Denn Kinder haben ein originäres Recht auf Selbstbestimmung und Beachtung ihrer kulturellen Verschiedenheiten und auf ein tieferes Verständnis der anderen Menschen für diese Verschiedenheiten – ohne dabei aus der Gleichheitsbeziehung zu anderen herauszugeraten, sondern gemeinsam mit ihnen handlungsfähig zu werden.

Denn zukünftiger Unterricht muß Kindern helfen, Veränderungen zu sehen, zu verstehen und aktiv zu gestalten.

Zukünftiger Unterricht muß den Blick unter die Oberfläche von Erscheinungen lenken.

Zukünftiger Unterricht muß den Kindern Gelegenheit zum Selbermachen, selbst Gestalten und Verändern eröffnen.

Vor allem ist es Aufgabe der Erwachsenen zu lernen, mit den Kindern zu kooperieren. An einigen Orten wird schon damit experimentiert, Kinder ernsthaft an der Gestaltung ihrer Schule und ihrer Umwelt zu beteiligen. Projektunterricht, Kinderparlament, Klassenrat oder "Kinder lernen von Kindern" (peer education) sind nur einige dieser Möglichkeiten (vgl. Carle/Kaiser 1998). Dies bedeutet, Kinder ernst zu nehmen, sie als Rechts- und Lernsubjekte wahrzunehmen und nicht hierarchisch abwertend von oben herab mit einer methodisch reduzierten Kindertümelei zu entmündigen. Dazu gehört, ihre gesamten personalen Kräfte, Motive, Verhaltens- und Denkweisen ernst zu nehmen und sie nicht nur in bezug auf die von den Lehrkräften gewünschten kognitiven Inhalte herabgesetzt zu betrachten. Eine solche Sichtweise der Kinder als eigenständige Wesen bedeutet, daß Kinder sich persönlich im Unterricht ausdrücken dürfen, können und sollen. Gerade nicht die Verkleinerung von Problemen der Welt, sondern im Erschließen im Unterricht von wirklichen Fragen, Hoffnungen, Erfahrungen oder Nöten der Menschen liegt die Zukunft von Bildung. "Die Erziehung des Kindes (muß ... vielseitig, ausdauernd und als fundamentales Recht so offen und so weit wie möglich ausgelegt werden. Vielseitig, weil der Akt der Erziehung ein fast unbegrenztes Spektrum an Möglichkeiten des Machens-Denkens-Fühlens bietet: Von den Gefühlen bis zu den Wissenschaften, von den Eindrücken bis zum religiösen Glauben, vom Verhalten bis zur Ethik, von den Werten bis zur Philosophie" (Freire 1998). Den schon von Comenius formulierten Anspruch an umfassende Bildung aller Menschen nicht aufzugeben, ist eine wichtige Voraussetzung der Entfaltung von Menschenrechten im Raum von Schule und Bildung. Er muß aber für die heutige Zeit der zunehmenden Globalisierung, der Migration und der kulturellen

Vielfalt und verschiedenen Lebensweisen der Geschlechter, der Gleichberechtigung der Menschen unabhängig von ihrer individuellen Herkunft, Behinderung oder ihrem Geschlecht, erweitert werden um die Seite der Differenzierung innerhalb des unantastbaren humanen Gleichheitsanspruchs.

Ein weiteres Problem, weshalb das pädagogische Denken in Richtung Menschenrechtserziehung immer stärker an Grenzen stößt, ist es, daß wir Menschen uns gegenseitig primär nicht als Menschen, sondern unter bestimmten kulturellen Kategorien wahrnehmen. So wird zuerst gesehen, ob ein Mensch dieses oder jenes Geschlecht, dieses oder jenes Alter, diese oder jene Kultur, diese oder jene soziale Lage oder diese oder jene Sprache hat. Menschen werden in unserer Welt vorwiegend und prinzipiell kategorisiert und geraten dadurch überhaupt in das Konstrukt "Minderheit" oder "Mehrheit". Dies ist aber nicht ein den Menschen inhärenter Unterschied, sondern einzig und allein eine Folge soziale Strukturierungen. Innerhalb jeder dieser Kategorien gibt es eine breite individuelle Vielfalt, die unter der Kategorisierung leicht verloren gehen kann.

Die Verschiedenheit der Menschen nicht biologisch, sondern als soziale Strukturkategorie zu sehen, heißt gleichzeitig, daß das Verhältnis der Menschen untereinander und zueinander als prinzipiell wandelbar verstanden wird. Die Konstitution, Reproduktion und Modifikation dieses Verhältnisses ist in wechselseitige Sozialisationsprozesse eingebunden und hat immer eine äußere und eine vom Subjekt bestimmte - also innere - Seite. Beim Veränderungsprozeß des Verhältnisses der Menschen untereinander gilt es empirisch und systematisch zwischen der subjektiven und der gesellschaftlichen Seite zu unterscheiden. Auf der subjektiven Seite ist faktisch eine große Variabilität von Persönlichkeitsmerkmalen innerhalb einer Kategorie feststellbar (HAGEMANN-WHITE 1984), die subjektiven Sozialisationsprozesse sind außerordentlich verschieden. Besonders wichtig scheint mir dabei zu sein, das Augenmerk auf die dynamische Seite der Sozialisation zu lenken, denn alle Menschen haben die Fähigkeit, Unterdrückung zu widerstehen und sich eigene Meinungen zu schaffen, aber begrenzt durch Klasse, Rasse und Geschlechtsposition (WEILER 1988, 52). In der Sozialisation gehen historische und soziale Umstände der Konstruktion (WEILER 1988, 39), aber auch vielfältige kulturelle Bedingungen ein.

3) Pädagogik der Vielfalt als Perspektive

Die Alternative besteht in dem Verstehen der Kinder verschiedener Kulturen bei gleichzeitigem Zusammenführen. Und "Verstehen" meint mehr als die Kenntnis und die Anerkennung der eigenständigen Sinndeutung von Kindern. Dies betrifft unter anderem ihr Denken, ihre Gefühlswelt, ihre Alltagskultur oder ihre Weise, sich auszudrücken. Dieses Verstehen von Verschiedenheiten muß ein wechselseitiges sein, wenn es nicht hierarchisch strukturiert sein soll und somit nicht strukturell zum Entstehen von Minorität beitragen soll. Deshalb darf die Verschiedenheitspädagogik nicht bei einer bloß kognitiven Annäherung an das Erkennen von Kulturen im Sinne des Erkennens ihrer Vielfältigkeit oder des Zusammentragens der Verschiedenheiten und Ähnlichkeiten (Gemeinsamkeiten) zwischen Kulturen und des bloß kognitiven Verstehens anderer Kulturen anhand ihres jeweiligen Systems und der jeweiligen Gegebenheiten des alltäglichen Lebens ihrer Menschen. Die Verschiedenheitspädagogik muß vielmehr innerlich und äußerlich vieldimensional sein und darf sich nicht auf die hierarchisierende kognitive Dimension beschränken. Sie darf diese für den kritischen Impetus aber niemals aufgeben.

Mittlerweile wird in der Didaktik eine Abkehr von gegenstandserobernden Lernweisen hin zu kontemplativen, Macht abgebenden in vielen inhaltlichen Bereichen der Schulpädagogik wie der Umwelterziehung, des Religionsunterrichts oder der ästhetischen Erziehung (vgl. u.a. GESING/LOB 1991) begonnen. Dabei geht es um eine Umkehr der expansionistischen, auf mehr Stoffbeherrschung orientierten Lernbewegung. Einzelne Naturgegenstände, einzelne Kunstwerke werden dabei meditativ betrachtet, die inneren Gefühle, die ein derartiger Inhalt auslösen kann, stehen im Mittelpunkt von Unterricht und nicht äußere Kenntnisse. Verschiedene subjektive Deutungen werden ernst genommen, die Inhalte sollen auf die Lernenden einwirken können und nicht von den Lernenden angeeignet, systematisiert und eingeordnet werden. Kinder müssen das Recht haben, ihre persönlichen Deutungen den anderen Kindern mitzuteilen und im Austausch mit ihnen zu gemeinsamen, veränderten Sichtweisen oder auch zur Feststellung verschiedener Sichtweisen zu gelangen. So kann eine substantielle Gleichheit entstehen und nicht nur per Deklaration auf die Integration von Minoritäten appellativ hingewiesen werden. Den Kindern können nicht bestimmte Deutungsweisen oder Lehrsätze zu bestimmten Inhalten abverlangt werden, sondern die Art und Weise des Zugangs muß ihnen zunächst offen gelassen werden. In einem Minderheiten nicht ausgrenzenden subjektivitätskonstituierenden didaktischen Verständnis heißt dies, daß die Heterogenität der Kinder zunächst an erster Stelle ernst sowie für wahr und wirklich genommen wird, indem es offen ist, welche Definitionen, Zugangsweisen oder Perspektiven jeweils das einzelne Kind oder die einzelne Kindergruppe in ihren kommunikativen Austausch einem bestimmten Inhalt beimißt.

Inhaltlich trifft dieser didaktische Ansatz auf verschiedene Vorkonzepte (vgl. Wagenschein 1973, Prengel 1993). Gegenwärtig wird verstärkt nach Ansätzen einer Pädagogik gesucht, in der Verschiedenheiten gelten können, ohne durch hierarchische Abwertung beeinträchtigt zu werden.

Ein derartiger didaktischer Ansatz ist für alle Kinder wichtig und zukunftsnotwendig, denn er nimmt ihre subjektive Sicht dort, wo sie sind, im Unterricht, ernst. Er vermeidet strukturell das Entstehen von Minderheiten in der Schule, weil er geradezu auf Verschiedenheit angewiesen ist.

Konkrete Ansätze für eine derartige didaktische Wende (vgl. Kaiser 1995) wären:

- Zeit bei jedem einzelnen Unterrichtsinhalt für die verschiedenen Gefühle, Wahrnehmungen und Gedanken der Kinder lassen
- Unterrichtsinhalte mehrperspektivisch betrachten, nicht einzelfachliche Lösung als allein gültig deklarieren
- mehrere Lösungswege zulassen; keine direkte Ergebnisorientierung, Vielfalt statt Uniformierung
- offene Probleme bevorzugt als Unterrichtsinhalte auswählen und sie auch nach dem Gespräch über viele Aspekte als offen stehen lassen
- Schonung als Gegenbegriff zu Massenproduktion/Imperialismus/ Kolonialismus/Expansion nach außen
- nicht expansiv, sondern intensiv lehren und lernen, nicht nur expansiv nach vorn schreiten, sondern in Bezug auf das soziale Feld auch seitwärts und rückwärts
- Kommunikation als Zirkulation und netzwerkartiges Beziehungsstiften, aber nicht als Dominierungsentscheidung zu praktizieren
- verschiedene Sichtweisen und Pluralität erfahrbar machen Geschwindigkeitsreduktion

Diese Dimensionen bedeuten auch, daß von monolinearen Kausalketten Abschied genommen werden muß. Systemisches Denken (vgl. Hopf 1993) ist in der Unterrichtsplanung wie beim Unterrichtsprozeß gleichermaßen gefragt. Damit ist hier gerade nicht ein diffuses Ganzheitsdenken gemeint (vgl. Kahlert 1997), sondern ein bewußtes Betonen gerade der Verschiedenheiten in einem System, sei es Nachbarschaft, Stadt, Schule, Kindergarten, Freizeitzentrum oder Land.

Gleichzeitig wird in einer so verstandenen "Verschiedenheitspädagogik" ein Denken angebahnt, in der nicht die eine Sichtweise oder Lösung nur als richtig gilt, sondern mehrere Zugangsweisen möglich sind. Hier muß Emotionales zugelassen werden, hier geht es nicht zu unterrichten, ohne die persönlichkeitsbildende Seite der Inhalte zu beachten. Hier muß von der Verbalschule endgültig Abschied genommen werden. Unabhängig davon, welche Lösungen die Lehrkräfte jeweils finden, bleibt es entscheidend, daß zukünftiger Unterricht deutlich mehr handelnd, durchgehend als Soziales Lernen und mit verschiedenen Sinnen erfolgen muß.

Dies hat nicht nur eine demokratische und persönlichkeitsfördernde Seite, sondern auch eine produktiven Impuls für das Lernen aller. Es bedeutet eine Bereicherung von Schule und Lernen nicht nur durch die Vielfalt, sondern auch eine Entwicklung von Lernen, indem die für die individuelle Lernmotivation so entscheidenden Diskrepanzen sichtbar werden, die erst ein weitergehendes Denken erforderlich machen (vgl. Kahlert 1997). In einer harmonisch-paradiesischen Situation ist kein Motiv für weitergehende Erkenntnisentwicklung gegeben. Dies ist erst eine Folge von unterschiedlichen Wahrnehmungen, Deutungen, Erkenntnisinteressen oder Motiven.

Insofern eröffnet eine Schule bzw. Bildungseinrichtung der Kulturenvielfalt prinzipiell ein ungeheures Potential an Lernanregungen für alle, wenn die Verschiedenheit sichtbar und offen wird und nicht unter dem formalen Gleichheitsdiktat unterdrückt und verschwiegen wird. Gleichzeitig muß die allgemeinmenschliche Dimension als integrierender Rahmen über allen Differenzierungen stehen. Dazu habe ich den Curriculumvorschlag der amerikanischen Wissenschaftlerin Nel Noddings bildlich zusammengefaßt, um auch den allgemeinmenschlichen Rahmen einer Pädagogik der Vielfalt inhaltlich zu fassen.

Der Kernbereich dieses Ansatzes, das Self als Ausgangspunkt für Lernen zu nehmen, mag auf den ersten Blick atomistisch wirken. Gleichzeitig bedeutet es nicht eine Verstärkung eines sozial isolierten oder gar egoistischen "Selbst", sondern gerade die Voraussetzung dafür, daß ein Kind das Fremde akzeptieren kann, mit auch aversiven Gefühlen umgehen lernen kann. Denn Selbsterfahrung ist eine entscheidende Voraussetzung für tolerante Fremdwahrnehmung.

Vor allem bei der Umgrenzung des Self durch soziale und Weltdimensionen wird deutlich gesagt, daß hier keine didaktische Perspektive der Verstärkung von individueller Atomisierung gemeint ist.

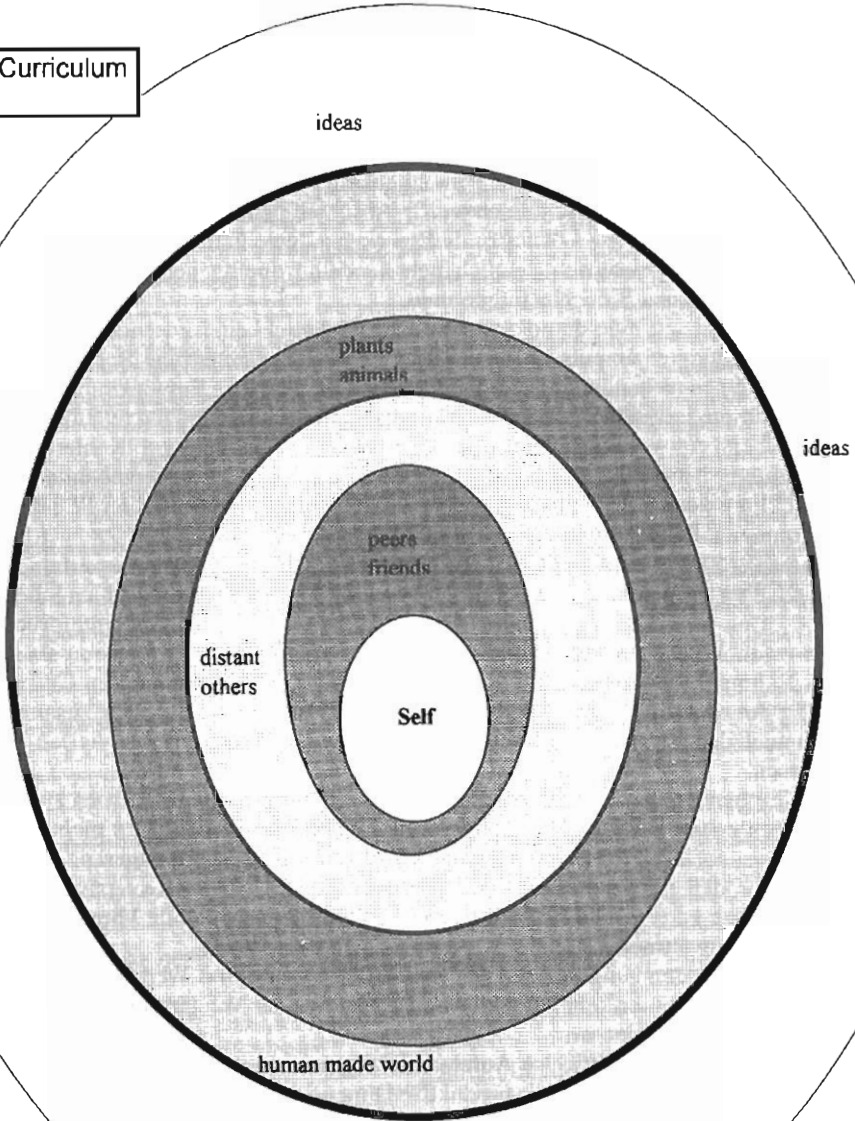
Besonders dieses schrittweise Aufeinanderangewiesensein sich immer stärker verallgemeinernder Weltansichten ist die produktive Dimension dieses Denkansatzes. Es schafft Gemeinsamkeit, auch wenn in jedem Kreis wiederum sehr verschiedene Sichtweisen zum Tragen kommen.

Die Dimensionierung des Caring-Ansatzes halte ich für in allen Ausbildungsbereichen bedeutsam, denn ohne ein sozial entwickeltes Selbst, das die Mit- und Umwelt achtet, können Ideen nicht fruchtbar werden.

Gerade an der Verschiedenheit der Menschen und ihrer Sichtweisen gilt es anzusetzen,

Caring-Curriculum

A. Kaiser
nach Nel Noddings

um eine produktive Pädagogik der Gleichberechtigung und der Humanisierung menschlicher Beziehungen als konsequente Abkehr von jeder Form menschlicher Unterdrückung zu entwickeln. Denn als Minderheiten deklarierte Menschengruppen werden nicht dadurch geschützt, daß wir sie separieren und isolieren, sondern indem sie gestärkt werden, selbst alle menschlichen Stärken zu entwickeln. Dazu brauchen sie sowohl Zeit als auch Raum für sich. Unterricht in der eigenen Sprache und Kultur ist eine entscheidende Voraussetzung für eine integrierte Bildung von gleichwertigen, aber nicht gleichgemachten Kindern. Die inneren Qualitäten jedes Menschen, seine soziale Kompetenz im Umgang miteinander – dies sind die entscheidenden Bedingungen für eine praktische Entfaltung von Menschenrechten. Denn Rechte werden den Menschen nicht per se gegeben, sie müssen sie sich auch selber schaffen. Um den Weg von Rechtsnorm zu Rechtstat zu entwickeln ist Bildung im Sinne des Verschiedenheitskonzeptes der entscheidende Schritt.

Literatur:

Carle, Ursula/ Kaiser, Astrid (Hg.): Rechte der Kinder. Baltmannsweiler: Schneider Verlag 1998

Freire, And Maria Araujo: Die Rechte der Kinder von heute - Perspektiven aus Lateinamerika. In: CARLE, URSULA/ KAISER, ASTRID (Hg.): Rechte der Kinder. Baltmannsweiler: Schneider Verlag 1998, 24-31

Gesing, Harald/Lob, Reinhard (Hg.): Umwelterziehung in der Primarstufe. Agentur Dieck 1991

Hagemann-White, Carol: Sozialisation weiblich - männlich? Opladen 1984

Hopf, Arnulf: Grundschularbeit heute. München 1993a

Kaiser, Astrid: Einführung in die Didaktik des Sachunterrichts. Baltmannsweiler 1995

Kahlert, Joachim: Vielseitigkeit statt Ganzheit. In: DUNCKER, LUDWIG/POPP, WALTER (Hg.): Über Fachgrenzen hinaus. Heinsberg: Agentur Dieck 1997. 92-118

Noddings, Nel: The Challenge to Care in Schools. Columbia Universität. New York - London 1992

Prenzel, Annedore: Pädagogik der Vielfalt. Opladen 1993

Wagenshein, Martin u.a.: Kinder auf dem Wege zur Physik. Stuttgart 1973

Weiler, Kathleen: Women Teaching for Change. Gender, Class & Power. New York - Westport - London 1988

*Povzetek***Vzgoja za človekove pravice**

Prispevek, izhajajoč iz mednarodnega vprašanja človekovih pravic, ločuje poti, ki so za njihovo uresničitev na voljo, namreč politične, pravne in socialno interaktivne. Prav slednjim je namenjena osrednja pozornost in so definirane kot »pedagogika raznolikosti«. Tako izhodišče, ki je usmerjeno na subjekte in njihove spremembe v smislu upoštevanja in toleriranja drugih subjektov, naleti na številne omejitve. Kljub temu je potrebno delovati v smeri pedagogike različnosti in dati vsem ljudem v vzgojnoizobraževalnih procesih enak pomen. K temu sodi tudi, da resno obravnavamo subjektivno interpretiranje, dopustimo različne kulturne izraze in poglede in jih v skupnih pogovorih odprto in tolerantno obravnavamo. Izhajajoč iz enakosti vseh ljudi je predstavljeno večdimenzionalno pedagoško izhodišče, ki poskuša razviti raznolikost posameznika v skupnih socialno-vzgojnih situacijah.

*Summary***Education for human rights**

Based on the international issue of human rights, the article points out different, i.e. political, legal and socially interactive, ways, available for their implementation. The latter are given special attention and are defined as a »pedagogics of diversity«. Such a starting point, which is focused on subjects and their changes in the sense of consideration and tolerance of other subjects, is in many ways limited. Nevertheless, one has to strive towards the pedagogics of diversity, which means giving equal significance to all people participating in educational processes. This includes serious treatment of subjective interpretations, tolerance of different cultural expressions and views, as well as open and tolerant joint discussions. Based upon the equality of all people, a multi-dimensional pedagogical starting-point promoting individual's diversity in collective social and educational situations, is presented.

TOWARDS A NEW STORY OF THE EUROPEAN SELF. AN INTERVIEW WITH DR. IVER NEUMANN

Dr. Iver B. Neumann was born in 1959, is married and lives in Oslo, Norway. His education took place at the Oslo University: he took undergraduate studies in anthropology, Russian and English, majored in political science, and graduated 1987. He did his masters studies at the University of Oxford and obtained the M.Phil. degree in 1989, and Ph.D. at the same university in 1992. He published eight books in Norwegian, mainly on policy issues. He has three major academic books: *Russia and the Idea of Europe*, Routledge 1986, based on the doctoral thesis; a co-edited volume with Ola Weaver, *The Future of International Relations. Masters in the Making?*, Routledge, 1987; an edited volume, *Regional Great Powers in World Politics*, Routledge 1992; and *The Uses of the Other. The "East" and the European Identity Formation*, Univ. of Minnesota Press, 1998.

Dr. Neumann was Head of Foreign Security Policy at the *Norwegian Institute of Foreign Affairs* (Norsk Utenrikspolitisk Institutt, NUPI), and is currently Head of the *Russian Centre* at the same institute. He was a Jean Monet fellow at the *European University Institute* in Florence in 1995-96. In Fall 1997, he has been appointed in-house researcher at the *Norwegian Foreign Ministry*. The interview took place on July 13, 1997, on Olib island in Croatia.

Q: Dr. Neumann, you were up to recently the Head of the *Russian Centre* at the *Institute of Foreign Affairs* in Oslo. What does your work entail?

A: Norway is a smallish country on the border of the former Soviet Union, and we used to be the only bordering country that did not have a separate institute for Russian studies. Somewhat belatedly, after the end of the Cold War, it was decided to make a separate little cell, a department, within the *Norwegian Institute of Foreign Affairs* devoted to Russian studies. Our Institute is one of the twenty-three national think-tank institutes throughout Europe, government-run but not government-directed, as it were, half-way between academic life and state life. The *Russian Centre* consists of three full time researchers and myself, and then a couple of guest researchers and a student, and also a conscientious objector who does most of our paperwork because we cannot afford a secretary.

Q: You would frequently visit Russia, even nowadays.

A: I am in and out of Russia a couple of times a year, because things are changing so rapidly you have to be there. You have to dip your hands in the trough in order to follow what is going on. Even so I find it almost impossible to understand it all - it is too rough and too big.

Q: You did quite a bit of research on the topic. What would be the major point here nowadays: The end of Soviet Union, the beginning of Russia?

A: (laugh). Well, I like the way you phrased that question. Perhaps the history of this work can explain it. I got interested in the beginning of the 1980s when I started to study political science at the University of Oslo. I had two rather quirky interests: it was the European Community, and the Soviet Union. The EU was quirky because everybody was speaking of Eurosclerosis at that time, meaning that Europe was not a very active scene, and Soviet Union was quirky because everyone wanted to do solidarity work on Latin America. So if you were a political scientist, you either did work on party systems in Western Europe, or you did solidarity work on Latin America. I am parodising, of course. So I first did my thesis on how the Soviet Union controlled other members of the Warsaw pact and the CMEA, the *Council on Mutual Economic Assistance*. Then, having done that, I needed to stock up more knowledge on Soviet Union and Europe, so I went to Britain and did a masters in philosophy on the specific relationship between the Soviet Union and the European Community. The problem was that this work commenced in 1987, and I finished the degree in 1989, and as I was finishing it, it was quite obvious that the theme was historically not very interesting, because it was changing by the day. You will recall that the summer of 1989 was when just about everybody knew that the whole thing was coming to an end. Very few people knew it before, but in Spring and Summer of 1989, it dawned on everybody. So I re-cast the whole project and did a study on Russian representations of Europe. The work is called *Russia and the Idea of Europe*, which is rather a misleading title since it is not merely the ideas that the Russians have had about Europe, it is the whole way they have related to Europe, the way they have discussed this. This is of course known to every schoolchild as the debate between the *Zapadniki* and the *Slavophiles* from 1840s and 1850s, but what I am showing in my thesis is that the Russian debate about Europe (or rather the discourse, as it should properly be called as it is an institutional thing) is a vital part of how the Russians talk about themselves, and how they try to find their own identity, because they are forever relating Russia on the one hand, to Europe on the other. It is not necessarily so that Russia is on the one side of the limit and Europe on the other: for instance, some people would always talk about Russia being a normal European country. Even so, when they speak about Europe, they speak about themselves. One could draw a parallel to Slovenia, for example, when Slovenians talk about Germans, or when they talk about Croats and Serbs. It is also a question of representing them in such a way that it becomes obvious what it is to be a Slovene. You are a Slovene, among other things, because you are not a German or Croatian or Serb. You are a man, because you are not a female, etc. But this is of course a theoretical take on things and you will of course recognise French post-structural thinking, which was my major profound inspiration. So that study showed how Russian discourse on Europe

was part of how Russians have tried to find their place in the new European order, and how the representations that Russians make of Europe are part and parcel of international relations in Europe. It is not a question of this being a mere intellectual debate, it is a question of what the policy will be. Because what ideas they have about who they are, will be one of the major things in deciding what kind of policy they will follow. In my view, this kind of thing has been understudied in international relations, because everybody has been talking about the logic of the international system. What I tried to show was that what is going on in that particular country, and the way people think about the world and talk about it, actually plays straight into the country's foreign policy.

Q: Two questions come to mind, but let me start with the first one: you mentioned post-structuralism and the French school. And you have spelled out this identity problem in a very anthropological way. Is there a course in it for you?

A: (laugh). There certainly is. I started my work in political science. I went to Britain because I wanted to work inside what is called the English School of international relations. It is a way of thinking about international relations which focuses on the accumulated body of rules and norms amongst states, so that there is a steady growth in the degree of institutionalisation, in how states can relate to one another, as it were. I co-wrote an article with a friend who is an anthropologist in 1991, it is called *International Relations as a Cultural System*. That title rather indicates what the English School was all about also.

Q: This was with Thomas Eriksen.

A: Yes, this was with Thomas Hylland Eriksen. Having studied in Britain, having had a look at the culture of international relations, I sought to explore the implications what I learnt there through my own work, and it quickly dawned on me that why the heck should I stay in political science, stay with the political science ideas, when there was another discipline which had spoken about culture since the end of the last century, namely anthropology. So I found out that anthropology, which I also studied as an undergraduate, was a much more deep-plowing tool to take to this kind of research. Then of course it happened what always happens when you put together two different pools of knowledge: you discover that not only is the interface an interesting place to be, but that there are also lacks on both sides. You are now probably going to ask me what are the lacks in anthropology; so let me proceed. What I find when I go into anthropological literature on culture generally, and on identity specifically, is that there are enormously advanced theoretically, and that there are good empirical works on how these things are actually made socially, how they are socially constructed. But there is also a certain naivete as concerns the role of the state. And I would see this, would not I, since I have been trained with both eyes on the state; after all, political science in Germany, which is where the field very much begun, is called *Staatswissenschaft*, and in its Norwegian equivalent, *statsvitenskap*: the science of the state, really. So what I see when I look at the anthropological literature is a lot of very sophisticated identity work, but without taking into consideration the backdrop which is the state.

Q: Would that entail power problems?

A: When power problems are addressed in anthropology, they are addressed in their immediate setting. Anthropologists have made a virtue of this: I think it goes with two things. The method, the idea of participant observation, which means that you have to lay your hands on something and study it in its actuality, and as Foucauldian, I can relate to that, I think it's fine. But the problem is that you also have to take into consideration how the different parameters are manipulated by the state.

I will give you an example. I did a study of Tadjikistan as a theatre of peace-making operations after the Cold War. You will recall there was a war there which entailed the loss of life running perhaps as high as thirty thousand people in 1991. Now you have these groups in Tadjikistan called *Mahagoroi*, which are often referred to in English as clans. They have been there during the whole Soviet era, or at least since the 1930s. The ethnogenesis is somewhat muddled, of course, as ethnogeneses are want to be. Anyway, there were there: and the *Leninabodi*, which is one of the major clans, more or less held the communist power to itself. So there was ethnopolitics going on also in the Soviet era; but once the Soviet Union collapsed, Tadjikistan became a separate state, at least in name. What meant to be a *Leninabodi*, and what it meant to be a *Kulyabi*, changed radically. And of course, this was brought on among other things by the manipulation of the state.

To give you another example. I made a study of Baschkortostan, which is the ethnic republic in Russia next to Tartarstan. Quite obviously, there were two times when the question of ethnopolitics had exploded in Bashkortostan: in the early 1920s, and in the late 1980s. Both times, it had to do with the reconfiguration of the state in which the Bashkiri were living: first the Russian empire becoming the Soviet Union, then Soviet Union becoming the Russian Federation. An anthropologist would not focus on those kinds of processes, they would look at specific ethnopolitical movements etc, but they would not take the state in earnest, as it were. The reason I think is not only to do with the anthropological method; it also has to do with the normative orientation. Anthropologists have this idea of "my clan", "my people", "my organisation", "my tribe", and they somehow cast themselves in the role of the voice of the margin, giving a voice to those who cannot speak, or are not allowed to speak. Which is fine: I sympathise. But the problem is that you can do a lot of good anthropology on power groups as well. Of course there are problems: power groups would by definition be corrupt, for example, so that you have to wriggle your way into them in some other way. But if you when you put these two things together, anthropology's method, and anthropology's normative, siding with the weak and the downtrodden means that that it is a part of the doxa of the discipline that you should look at the social integration from the bottom up. Now in political science, one would always look at social integration from the top down. The trick, then, would be to see the relationship in a multifaceted way.

Q: How do you then propose to marry these things: the study of power, and the anthropological method?

A: The easiest way to do it would be for an anthropologist to take into consideration how the state manipulates the settings of what is going on. And this is one of the few places where I would look into the old-fashioned Marxist social analysis for inspira-

tion. When you look at the work of some French anthropologists, for instance Maurice Godelier, you have a potential there for looking at the state. They do not of course always do it in the most productive way, being materialists. But they are looking at some questions that other anthropologists should also look at.

Q: These novelties that you are talking about or would like to introduce into your work: I understand you have a book coming out in print in the U.S.* Is that incorporated in the book?

A: I am not there yet. The genealogy of Russian discourse on Europe was in fact my re-fashioned doctorate. I have also explored this question how the categories of Self and Other sustain themselves in specific discourses. This book however, which is called *The Uses of the Other; "the East" in European Identity Formation*, looks at identity formation at three levels: Europe itself, European sub-regions like Central Europe, and national identities. Europe itself, and the formation of European identity, I have tried to study by looking at how Europeans have represented Turkey, and how they have represented Russia. In the case of Turkey, we know all about that: I do not think we have to go further than Bosnia-Herzegovina to see that the representation of Turkey of today is still a live issue of European politics. And when you say Turkey, some people also want to say The East. To call someone a Turk for example is to suggest easternness, and easternness is, to drop into the jargon here, the occluded subterranean Other of European identity formation.

Russia on the other hand is a different kettle of fish: I picked up the story at the time when Russia was trying to form diplomatic relations with countries to its West: Denmark in 1493 and England in 1553. And then I took it up to our time. My major finding is that despite the fact that when you talk about Moscovie, Tsarist Russia, Soviet Union, and modern Russia, the representations would be very different, still there is one lasting theme: Russia was always treated as a country which is just about to join Europe, or has just joined it. It is forever suspended, as it were, in time. So the trick with Russia and European identity formation is not that it is outside Europe territorially, the trick is not in where the Russian territorial boundary starts, the trick is along the chronological axis: Russia was always just about to join in. Engels for example pinpointed that in a fascinating article on Russian foreign policy form 1890. He then fixed the time when Russia will join Europe down to a year, explaining that with the defeat in the Crimean war in 1856, Russia understood that it could not ignore the will of the people, etc - Engels had these heroics about the people - and with the control of the people growing the autocracy which somehow held Russia at arm's length from the general development of Europe would lose its specific traits and Russia was becoming just another part of Europe. So to Engels, Russia became a part of Europe in 1856, to him, recently. But when you hear people talk about Russia now, they would also say things like "Now that Russia has become part of Europe" or "Now that Russia is in the transition" - and this would be the word, transition. How the heck could Russia just become a part of Europe in 1710, just as it became part of Europe in 1856, just as it became part of Europe 1996? There is a deferral going on here: a country that is forever deferred.

You asked me about the book: I have become too enthusiastic in explaining just one chapter of it. But one chapter that would be of specific interest from the Slovenian point

*As indicated in the introductory note, the book is since out of print, see above, p. 277.

of view I think, is the reading of the term "Central Europe". What I am trying to show is that "Central Europe" is an appeal to Western Europe from countries like Poland, Hungary, Czechoslovakia at one time, and by implication also Croatia and Slovenia, in the sense that they are not Eastern Europe, they are Central Europe. I trace how this idea was first introduced by Central European intellectuals, than picked up by Western intellectuals, then by Central European politicians, and then by Western politicians, so that now one routinely talks about first countries joining the NATO and the EU being the Central European countries. It has become an incredibly important symbolic capital to be able to call yourself Central European. Not that the job is done: if Rumania has been able to successfully pass itself as a Central European country, they and also Slovenia would probably be able to join the NATO in the first round. The material and the ideational factors go together here, and it is a discourse.

Q: Let me pick this one up for a moment: the terminological problem. You mentioned "transition" and the complex of the Mittel Europa idea: what of it? What is your terminological reservoir?

A: In the sense, what do I really mean? It would be the anthropological thing: "do you know it when you see it" thing? I would say there are differences all right. But my main interest - and this is why at present, I am not an anthropologist in my work - is in seeing how things are operated politically. How do these representations actually feed into politics. Of course it is not enough to say about your country that it is Central European. For example, most people in the world would accept Slovenia as a Central European country, but it would not be enough to get accepted in the NATO. It could have been, but it was not, as we have seen.

But as to my terminology, I suppose I am speaking about Western Europe, Eastern Europe, Central Europe like everybody else. But the thing is not whether we use them or not, the thing is to be aware that these are man-made entities. Jenő Szűcs is one of the Hungarian macro-sociologists who has written well on this. He wrote on it in the 1960s and 1970s and was a student of István Bibó. His point was that you should have three regions in Europe rather than two: not just East and West, but East, Central and West. You have to read this as a political project: when he wrote that, it was essentially a Central European appeal to say, Listen, we are not Russia. When it was said then, it functioned very differently from when you say that now. So I use East, Central and West with a clear conscience. We would like to be aware of our own histories here. "Only that can be defined which has no history", as one of my intellectual heroes had said for me (laugh).

Q: In anthropology you have this lingering problem: terminology would always leak and would become "native", or things get, as we say, informed by anthropology and social science in general, and that in turn can create problems, like in the case of the infamous "ethnic cleansing", for instance. Is it due to such leaks, do you think, that one can detect a certain flatness of theory in political science? Is theory, in your opinion, a weak side of political science?

A: Very much so! And it is characteristic that political science does not travel. When you take political science out of the setting of the so-called Western pluralist democracy, out of capitalist economy, it has very little to offer. And I should know, as I have

been applying political science to Soviet Union for fifteen years. And when you look at people doing studies of Latin America or Africa, they somehow do not get to it, because there is an in-built baseline in what they do which says, Aha, the standard against which we measure those things is the Western pluralist democracy with a capitalist economy. And that is a very poor way of getting at the world. Again, one is used to speak badly about Marxist ideas of phases and stages and jumping stages and all that. What one tends to conveniently forget is that these Marxist ideas are very similar to liberalist stuff, as both share a heritage in being 19th century products, and if you go into the liberal litany, their way of looking at things, it would be very similar to the Marxist one. There is this in-built teleological ideology. So this whole idea that you can now free intellectual life in former Communist countries by adopting an American positivist vocabulary in social sciences is mistaken, because you merely swap one 19th century orthodoxy for another. "Change, but not progress", is what I would call that.

Q: You told me earlier that you have an interest in the institution of diplomacy. Why such a separate interest - what does it offer as a study field? And how do you propose to go about studying it?

A: Again, when you look at international relations, they are not supposed to be embodied. Everybody in social science talks about bodies these days. You talk about states, and you talk about *The King's Two Bodies*. This is a fantastic study by Kantorowicz - a king has a personal body, and the body politic. International relations, in turn, are embodied in the diplomats. Diplomats are actually doing a lot of the running, but when you look at how social scientists and historians have studied diplomacy, you see that there are a lot of studies on diplomatic history. They are basically on what one clerk wrote to another. And there are some studies on the evolution of diplomacy as an institution - very interesting, and invariably starting with the change from Middle-Age diplomacy to Renaissance diplomacy to the idea of permanent representation, to such time as the states established networks of permanent representation all over the world. But there are not so many studies of diplomacy as a social institution, an institution which integrates the culture which is world culture. That is one reason why I think I should get into it.

But the other reason is that I am sick and tired of studies on sovereignty. Most people in international relations who are theoretically aware of the problem will do studies on the institution of sovereignty - and they do it very well, and there are many brilliant readings of how sovereignty functions as the principle of the system of states, and how sovereignty is theoretically impossible: from a post-structural view, you cannot have such a thing as a sovereign entity. We are talking flux here, and you cannot be sovereign in the midst of flux. But me being sick and tired is because I think the time has come to say Okay, now we have these things theoretically, but we need to build up a body of empirical knowledge here. And one of the ways of looking at the question of the centrality of state sovereignty to international relations is to look at the diplomacy and ask how central is diplomacy to settling different things. And between which entities is it that the diplomats mediate: is it still the case that diplomats mediate between sovereign states, or do they do other things? And one way of finding out is to do empirical work on what diplomacy is. And this I would like to do.

As to your question of how to go about it, first one can have a look at the organisational structure in the foreign ministries of this world, then compare them to other minis-

tries and other organisational forms. But I suppose that getting into it means observing diplomats at play. It only so happens that I am going to work in the Planning Cell of the Norwegian Foreign Ministry over the next year. So I will have time to see diplomacy unfolding in practice. I expect that to change my outlook in a number of ways; so should anything particularly interesting from an anthropological point of view come out - I would not know yet. But there is this gap in the literature on what diplomats actually think they do, so I do have this working title for the project: *What are diplomats doing between two cocktails?*

Q: You mentioned earlier how political science makes little sense outside the context of Western democratic states. What about the public duty as a scientist - in a country like yours?

A: With your permission, I will pare this question down a bit, because there are many interesting debates about the duties of nuclear physicists, for example, and should they participate in Pugwash, or should they not, etc. Specialists have duties regarding their work. But let us talk about the duty of intellectuals, and what it is to be an intellectual. I think that a number of academics are not intellectuals, because they do not participate in public debates. They are specialists, but not intellectuals.

Q: You are referring to the Voltairean type of intellectuals.

A: Well, Voltaire is not a hero to me. He is historically a very interesting chap, because he brought this kind of specific figure onto the scene. We could use Gramscian terms here and talk about great intellectuals and organic intellectuals. Very few of us end up as great intellectuals, but at least we can try to be organic intellectuals. And frankly, I do not care whether you are an organic intellectual to a feminist movement, or an organic intellectual to the bourgeoisie - the point is, you have to be out there, availing yourself of public space, and also by availing yourself of it, widening it. You have to participate in what is going on. I am frustrated with how many intellectuals sit around talking about the impossibility of using the public sphere for anything. They do not even take up the cudgels of making themselves, in the sense of a private project, into intellectuals. And this does not only entail becoming a specialist in your field, it also entails communicating with a number of different people. Not **the** people. It is fine with me if some intellectuals do not want to speak to the man on the street; but they have to speak to somebody. There are a number of different ways you can do it, if only you are out there trying.

This is particularly important because the time for specialised knowledge is here, which means that someone also has to try to get the general picture. That is exactly the job of intellectuals.

Q: How would that be in Norway, it being a smallish community by Western standards, a small national market?

A: Norway has an economic agreement with the EU which makes it part of the EU market in a number of areas, and as a petroleum-exporting economy it is wide-open to the world. The days of national markets are over. But Norway is a smallish community

by any standard. There are 4.3 million people scattered over a very large area. You will find in Norway academics a strange reluctance to writing in newspapers, and to what I would consider your duty as an intellectual, to write in what the Russians call *tolsty zhurnaly*. I really do not know what one calls that in English, but it refers to belle-lettres journals, as it were. Not necessarily hyper-intellectual, although they can be that as well; more like a journal with wide readership. I understand that *Mladina* at one time, and *Razgledi* currently in Slovenia, would be the typical example. I really do not know enough about this, but I would have a hunch that in order to become an intellectual in Slovenia, you at one point have to publish in such reviews and magazines. In Norway, there are a couple of places where you can write, and most of the people writing there will forever feel that they are not being listened to, which is actually true in the immediate sense. They will also complain that they are not on TV, but when they get on TV, they will complain that they only get five minutes. My point here is that you do not have to do all these things, you do not have to talk to everybody, you do not have to be on TV. And you do not necessarily have to write into those magazines. But you have to do some of these things. I am not really interested in the specialised intellectual who can only talk to the people inside his or her own discipline, so that there are only fifteen people in the world who can relate to his or her speciality.

Q: Do you think we are dealing with a phenomenon here: this is how it would be in Norway. It would be quite similar in Slovenia. Let us go back to the Central European problem for a moment. Do you feel that this would be the problem of the "societies in transition", as it were? Do the intellectuals get enough say?

A: No I do not. That I celebrate intellectuals in this specific sense does not mean that I think intellectuals are the greatest thing since sliced bread. I am actually quite sceptical of intellectuals. Let me quote a chap I am not in the habit of quoting, Vortster, the former South African leader. He says that scientists should be on tap, but never on top. I do not necessarily think that this whole Western thinking tradition of having intellectuals on the top, the Plato project, is a good idea. One should participate in politics, and one cannot stay outside of politics, but it is not necessarily so that countries run by intellectuals are run better. As this interview takes place in Croatia, I do not think I have to spell out that point any further.

If you go to Russia, you can see this thing about intellectuals in politics. Intellectuals were very important in politics from, say, 1987-88 till about 1991. It was a fermenting period when the power of ideas was exceptionally important. And then it turned out that the Russian intellectuals were unable to organise. They sat around and the old joke about three Russians making for four fractions turned out once again to hold water, although this time of course once again in a historically specific way. Characteristically, the reaction from Russian intellectuals when they lost the first impact on the political life was to say Oh, everything is over with intellectuals in Russia. The reason why Brodsky for instance did not go back to Russia before he died was arguably that he could not bear going back and not see the intellectuals sitting around kitchens with their vodka and their tea and discussing into the night. This I find silly when you think of the type of intellectuals: intellectuals in Russia have always had this idea that politics is dirty, that it was not something you should work with. Then for once, they found themselves in the thick of politics, and once that disappeared, they were saying that everything is over for intellectualism, that capitalism is

killing off intellectual life altogether. Even a highly intelligent chap like Vladimir Slyapentokh, who used to be perhaps the foremost sociologist in the former Soviet Union before he emigrated would say things like that. But you cannot think of a state-formation which does not have its intellectuals. You really cannot think of any human formation without something of the kind. It may well be that the priest class is the oldest specified profession of the world: it certainly is not prostitutes: priests must be an older profession than prostitutes. - So why should it be impossible to have intellectual life in Russia or anywhere else for that matter? Right now, it is a question of the job being different. The main job right now in my opinion is to think through alternative worlds. This perhaps sounds too grand, let me rephrase that: the job is to think through the implications of the end of modernity. Uhhh, that sounds even grander, but well, we have a lot to do.

Q: Can you elaborate some of this alternative world projects?

A: Uugh... should we write a book together? (laugh). I am not yet good enough to say what exactly those would be. In a sense, it is now up to every human to create him or herself in a much much more inclusive sense than before. This is obvious on a number of levels. Some time ago, we were talking about the change between classes. Classes are still there, but they are not linked to production in the same way that they used to be. When people say class these days, you would not know whether he or she means a Bourdieuan class, of people who make up a taste community, as it were, or a group of people who are linked to a mode of production in a specific way. Same goes for gender, for example: I was born in 1959, and when I became a young man, it was still possible to walk into the fairly straightforward role of a young man in Norway. When I look at my students now, they have to make themselves into sexual creatures in a much more thorough sense than was previously the case. This means that there is much work in looking at what is going on, and participating in seeing how these new categories come to life. Again, one of my intellectual heroes, Michel Foucault - I call my latest book *The Uses of the Other* as an homage to his work on sexuality - made a major point in his late years: you have to make yourself as a sexual being. That was an avantgarde thing to say fifteen years ago; now it is all over the place.

Q: There is an obvious question here. What would post-modernity mean for the project of the national state, and state nationalism?

A: This is one of my main worries, and the question that propels my latest work. Globalism and European integration as processes opened up a whole new set of categories that people can identify with, and a whole new set of processes. However, they also triggered a reaction from the people who are acutely uncomfortable with the idea that straight categories inside which they identify themselves are now being shot down. Let me put it this way: ethnic cleansing in the former Yugoslavia is part and parcel of globalisation, because it is exactly the possibility of having other identities with which the nationalists cannot live. What propels them forward is this need to defend - this is the word they would always use - the fixed categories of yesteryear. Slavoj Žižek writes very well on this: how there is a logic in nationalism that says, We had a golden past; and we could once again have golden future, were it not for the minorities who are here right now; should we do away with these, we would be able to realise our goal. And that impossible project has become acute because of globalisation.

I think it was summed up well in an American book-title: *Jihad vs. McWorld*. The idea being, you have McDonalds spreading all over the world, and you have a Jihad movement in Algeria, with variants in Iran etc., but you also have the Serbs-Croats problem. They would really be the same phenomenon: rallying around essentialised identities. And this is the future of European politics, I think. I do not think that there is this big divide between, say, the Balkans and Europe, or the East on the one hand, and the West on the other. So I think when Slovenes congratulate themselves on having extricated themselves from this kind of essentialised politics, they are congratulating themselves perhaps too early: it is all over Europe. You have politicians who look back to an idealised, essentialised ethnic past: Le Pen in France comes to mind as a good example. And these people have a future in terms of politics: if not for themselves, then for their followers there would always be a bright future. The political field is by definition antagonistic: there is no politics without antagonism, and antagonism is an endemic part of the human condition.

This means that certain conflicts must format the political field. It used to be class, which was fine, because you can negotiate class - if you are not Stalin, you can negotiate class, you can have fluent borders between classes, and you can relate classes to one another. Now when the class is gone, something else has to take up the antagonistic role of the class in politics. And about the best candidate we have is ethnicity. That creates problems: ethnicity freezes categories in a very rampant way. It is much much harder to negotiate between groups if identity is based on ethnic conflict rather than class conflict. So the new political field in Europe is on the one hand composed of those who celebrate globalisation, European integration, and cosmopolitanism, and here we find intellectuals like ourselves: on the other hand, you have people that are the power that be in this country, Croatia, dr. Franjo Tudjman: an essentialising ethnic politician. This kind of clash, this kind of conflict, is the present, and increasingly the future of European politics. And this is rather a grave situation. Again, we have to come up with ideas of how to deal with this politically. So do not tell me there is not enough work to do for intellectuals. (laugh)

But if you ask me about solutions, this is where I become impatient with post-structuralism. It is not enough to show that identities which traverse the context are impossible. It is not enough to say that Slovenia in the 1990s is completely different than Slovenia in the 1920s, and that Slovenia did not even exist before the word "Slovene" was first used. This is of course totally true on the ontological level. But in order to be politically effective, you have to tell stories about communities being tolerant in some ways. Look at, for instance, the situation in Bosnia: once the ethnic thing exploded and you had three clear ethnic programmes, the only way to combat that was to tell alternative stories of a Bosnian self that consisted of ethnic groups which have always lived in peace with one another. But that is obviously an untrue history, an untrue story to tell, because ethnic groups have not always lived in peace with one another. Ethnic groups come to the fore in hostile fashion, in friendly fashion, and sometimes ethnic groups have been somewhat parenthetical. But in order to combat the essentialising Croat-Serb-Muslim project, you needed an alternative story of what the history of the Bosnian self was, for an obvious reason: history is the chronological axis of identity, just like territory is its spatial axis. And you do need to tell the history.

So it is not enough to sit around and say, it is impossible to have a coherent identity, such as cannot go from one context to another, you have to have a story to tell which

will bind people together. And what would these stories be? Well, let us have a story on European identity; just let us not have it in a national way.

Q: In your opinion, is it possible?

A: Well, I am trying in my own little way, and in the Norwegian political setting, which has so far not met with great success; a big political defeat in my life was in November 1994, when there was a referendum on EU membership in Norway, and Norway said no. But this is not serious compared to what is going on in Bosnia, Croatia and Serbia. But on the other hand, although one has global responsibilities, and European responsibilities, one also has to act locally. So this is what I have engaged myself in from the beginning of the 1980s till that referendum, and I am still at it. But I do believe that the reason for that referendum's failure was that one did not have a story about a European self to tell which Norwegians would believe in. So Norwegian nationalists carried the day.

So what we need is a story on the European self that is as little antagonistic as possible. One way of doing it of course is to make the U.S. the Other of Europe, not to make a country like Russia or Turkey or Iran or Iraq the other of Europe. And of course not to make the Muslim minority of Europe the Other, or the Jewish minority. But to make the U.S. the other of Europe could do - because they can somehow handle it, they are the hegemonic power after all.

Q: Is this not a bit of a dangerous idea, fashioned somewhat in Huntington's terms?

A: Huntington celebrates the clash of civilisations, which is exactly what we should not do. But Huntington has seen something: that after the end of classes, other things will format the political field. His way of describing it is politically very harmful, because he celebrates it. When you read what he says about Bosnia in his latest book for example, the way he talks about borders and the clash between the cultures, it is simply erroneous, uninformed historically. And it is also impossible to do it the way he suggests, because he believes that identities can be ontologically essentialised; of course they cannot be. We must make-believe that they can be, but we must not believe it ourselves. (laugh)

Q: Finally, what would be your comment on the talk of loss: nationalists would always talk about culture loss, language loss?

A: When you start speaking of something as needing defence, because the alternative is that the thing will be lost, you have somehow already lost. It relegates things into an ethnographic museum, as it were. It is no coincidence that ethnographers are now so interested in nationalism, just as they are interested in iron and steel production. These are yesterdays, phenomena that the ethnographers, given the doxa of their way of producing knowledge, are now interested in.

Irena Šumi

BIBLIOGRAFIJA SODELAVCEV INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA ZA LETO 1997

*Sonja Kurinčič Mikuž
Marinka Lazič*

MARJETA GOSTINČAR CERAR

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.03 Prevajalec

MUNDA-Hirnök, Katarina

The current situation of Slovenes in Hungary / Katarina Munda-Hirnök ; [prevedli: Jana Kranjec Menaše in Meta Gostinčar Cerar].

V: Slovene studies. - ISSN 0193-1075. - Let. 16, št. 2 (1994), str. 83-97. COBISS-ID 6400333

4.59 Prevajalec povzetka

GOSTINČAR-Cerar, Marjeta (prevajalec povzetka 1991-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

IZBOLJŠANJE položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : gradivo s posveta : avstrijsko-slovensko znanstveno srečanje, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / gradivo pripravili in uredili: Vera Klopčič, Nada Vilhar ; prevodi: Jana Kranjec-Menaše, Meta Gostinčar-Cerar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 5). COBISS-ID 6197069

BORIS JESIH**ČLANKI IN SESTAVKI****1.04 Strokovni članek**

JESIH, Boris

Nemci v Sloveniji - narodna manjšina ali zgolj politično vprašanje / Boris Jesih.
V: Koroški vestnik. - ISSN 1318-1866. - Let. 31, št. 1-2 (1997), str. 11-16. COBISS-ID 6099789

JESIH, Boris

Strah pred "nemško nevarnostjo": Nemci, Staroavstrijci ali izgovor za izsiljevanje sosedu / Boris Jesih.
V: Primorske novice. - ISSN 0350-4468. - Let. 51, št. 86 (7.XI.1997), str. 21.
COBISS-ID 5919821

1.05 Poljudni članek

JESIH, Boris

Zamejska Koroška v letu 1942 / Boris Jesih.
V: Čelna kolona NOV in POS / Vseslovenski partizanski tabor, Prečna. 21. junij 1997. - Ljubljana : Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije. 1997. - Str. 30-31. COBISS-ID 6097229

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

JESIH, Boris

So "male" narodne manjšine drugačne od "velikih"? / Boris Jesih.
V: Die europäische Dimension des Volksgruppenrechtes / Volksgruppenkongress 1995, Warmbad Villach / Volksgruppenkongress 1996, Egg am Faaker See. - Klagenfurt : Land Kärnten. 1997. - (Kärnten-Dokumentation ; Bd. 14/15). - Str. 112-120. COBISS-ID 6110029

1.17 Poglavlje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

JESIH, Boris

Televizija Koper/Capodistria oddaja v italijanščini / B. J.
V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. - 2. izd. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 331. COBISS-ID 6785357

JESIH, Boris

Dvojezičnost na preizkušnji / B. J.
V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. - 2. izd. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 336-337. COBISS-ID 6785613

JESI, Boris

Slovenci v Italiji / B. J.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Dmovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 354-355. COBISS-ID 6785869

JESI, Boris

Kulturno društvo člen 7 za štajerske Slovence / B. J.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Dmovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 417. COBISS-ID 6786125

JESI, Boris

Ustavni amandma za romsko etnično skupnost / B. J.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Dmovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 423. COBISS-ID 6786381

JESI, Boris

Hidak/Mostovi / B. J.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Dmovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 508. COBISS-ID 6786637

JESI, Boris

Zveza Slovencev na Madžarskem / B. J.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Dmovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 509. COBISS-ID 6786893

1.18 Sestavek v enciklopediji

JESI, Boris

Singer, Blaž / B. Je.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 83. COBISS-ID 6110797

JESI, Boris

Slovenci na avstrijskem Štajerskem / B. Je.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 259-260. COBISS-ID 6111053

1.22 Objavljeni intervju

JESI, Boris

Štajerski Slovencev na poti v OZN? / Branko Lenart / Boris Jesih ; [Pogovarjal se je] Branko Žunec.

V: Večer. - ISSN 0350-4972. - Let. , št. (7.II.1997), str. 36. COBISS-ID 5300301

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.11 Radijski in TV prispevki

JESI, Boris

Predstavitev revije Razprave in gradivo = Treatises and documents, št.31 : pogovor z novinarjem Ernestom Ružičem v oddaji Sotočja, dne 13. 9. 1997 / Boris Jesih ; Ernest Ružič. - 1995. COBISS-ID 5997901

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

JESI, Boris

Manjšine in čezmejno sodelovanje : referat na konferenci Delovne skupine za manjšine Alpe-Jadrana, Siófok, 23. - 25. november 1997 / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997. COBISS-ID 6105933

JESI, Boris

The political participation of ethnic minorities in Slovenia : report of second working group : referat na seminarju "Participation of National Minorities in Decision-Making processes", Brdo 1-2 December 1997 / Boris Jesih. - 1997. COBISS-ID 6201421

JESI, Boris

The position of Italian and Hungarian minority in Slovenia : vabljeno predavanje na mednarodnem posvetu "Citizenship and peace", 6. - 11. 9. 1997, Keutschach/Hodiše / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997 COBISS-ID 6200653

JESI, Boris

The Role of schools in the promotion of tolerance and interculturalism in the regional Alps-Adriatic : referat na 2. mednarodni konferenci: Regulation and monitoring of ethnic relations and conflicts = Urejanje in spremljanje medetničnih odnosov in konfliktov, Ljubljana, 6. - 8. novembra 1997 / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997. COBISS-ID 6104397

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

JESI, Boris (glavni in odgovorni urednik 1992-)

KOROŠKI vestnik : glasilo Osrednjega odbora Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani, Zveze koroških partizanov v Celovcu in klubov koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru. - Let. 26, št. 1/2 (1992)- . - Ljubljana : [Osrednji odbor Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani : Zveza koroških partizanov v Celovcu : Klubi koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru], 1992- ISSN 1318-1866. COBISS-ID 36282368

JESI, Boris (član uredniškega odbora 1992-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

JESIŠ, Boris (odgovorni urednik 1992-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

4.03 Prevajalec

VELIKI splošni leksikon : v osmih knjigah / [urednica Marija Javornik ; prevod posameznih gesel Boris Jesih]. - Ljubljana : DZS, 1997. - 4 zv. COBISS-ID 16769373

4.05 Prireditelj

VELIKI splošni leksikon : v osmih knjigah / [urednica Marija Javornik ; priredba posameznih gesel Boris Jesih]. - Ljubljana : DZS, 1997. - 4 zv. COBISS-ID 16769373

VERA KLOPČIČ

ČLANKI IN SESTAVKI

1.01 Izvirni znanstveni članek

KLOPČIČ, Vera

Ureditev medetničnih odnosov in statusa narodnih manjšin v Sloveniji in v odnosih s sosednjimi državami / Vera Klopčič.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 32 (1997), str. 65-71. COBISS-ID 6101069

1.20 Predgovor, spremna beseda

KLOPČIČ, Vera

Uvod = Introduction / Vera Klopčič.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 32 (1997), str. 1-4. COBISS-ID 6100045

1.25 Drugi članki ali sestavki

KLOPČIČ, Vera

Poročilo o avstrijsko-slovenskem znanstvenem srečanju Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo (Murska Sobota, 11. in 12. aprila 1997) = Report on Austrian-Slovene conference improvement of the status of Roma in Central and Eastern Europe - a challenge for minority law (Murska Sobota, april 11, 12, 1997) / Vera Klopčič, Miroslav Polzer / Vera Klopčič, Miroslav Polzer.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 32 (1997), str. 259-262. COBISS-ID 6104653

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : organizacija avstrijsko - slovenskega srečanja 11. in 12. aprila 1997 v Murski Soboti v sodelovanju z Avstrijskim inštitutom za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo na Dunaju - izpostava Ljubljana / Vera Klopčič, Miroslav Polzer, Sonja Novak-Lukanovič, Nada Vilhar. - Murska Sobota, 1997. COBISS-ID 6439245

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

KLOPČIČ, Vera

Implementation of the framework convention of the Council of Europe for the protection of national minorities in the Republic of Slovenia : referat na 2. mednarodni konferenci: Regulation and monitoring of ethnic relations and conflict = Urejanje, upravljanje in spremljanje medetničnih odnosov in konfliktov, Ljubljana 6. - 8. november 1997 / Vera Klopčič. - 1997. COBISS-ID 6254157

KLOPČIČ, Vera

Mednarodnopravni dokumenti, ki urejajo položaj Romov : vabljen predavanje na mednarodni konferenci: Izboljšanje položaja Romov - izziv za manjšinsko pravo, Murska Sobota, 11.-12. april 1997 / Vera Klopčič. - 1997 COBISS-ID 6727245

KLOPČIČ, Vera

Pomen človekovih pravic za narodne manjšine : uvodno predavanje na seminarju Sožitje, v organizaciji Zveze slovenskih žena iz Celovca, Umag 7. 11. - 9. 11. 1997 / Vera Klopčič. - 1997. COBISS-ID 6156621

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

KLOPČIČ, Vera (član uredniškega odbora 1990-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

KLOPČIČ, Vera (odgovorni urednik 1990 (št. 24)-1991)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-02. COBISS-ID 23045378

KLOPČIČ, Vera (glavni urednik 1990-1993,1996-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

IZBOLJŠANJE položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : gradivo s posveta : avstrijsko-slovensko znanstveno srečanje, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / gradivo pripravili in uredili: Vera Klopčič, Nada Vilhar ; prevodi: Jana Kranjec-Menaže, Meta Gostinčar-Cerar. - Ljubljana : INV. 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 5). COBISS-ID 6197069

4.56 Diskutant

"The Enlarged consciousness. Minorities and cultural diversity in their theoretical and political evolution" : (this theme will be developed in parallel in the 4 workshops) : vodenje ene od tematskih skupin na: final conference of the project: "Democracy, human rights, minorities, educational and cultural aspects". Strasbourg, 21 - 23 may 1997 / Vera Klopčič. - 1997
COBISS-ID 6156877

MIRAN KOMAC

ČLANKI IN SESTAVKI

1.01 Izvirni znanstveni članek

KOMAC, Miran

Srbska skupnost v Sloveniji : statistična slika / Miran Komac.
V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 32 (1997), str. 73-115. tabele.
COBISS-ID 6101325

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

KOMAC, Miran

Researching issues of minorities : relations between science and politics / Miran Komac.
V: Language minorities and minority languages in the changing Europe / Eds. by Brunon Synak and Tomasz Wicherkiewicz. - Gdańsk : Wydawnictwo uniwersytetu Gdańskiego, 1997. - Str. 367-370. COBISS-ID 6118733

KOMAC, Miran

Srbi u Sloveniji / Miran Komac.
V: Srbi u Sloveniji / Urednik: Vladimir Petrović. - Beograd : Svetska srpska zajednica, 1997. - Str. 126-146. COBISS-ID 6747213

1.17 Poglavlje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

KOMAC, Miran

Slovenia / Miran Komac.
V: Interethnic relations and human rights in Europe. - Roma : Italian social science council : Italian committee of the European cultural foundation, 1997. - Str. 64-66, 152.
COBISS-ID 5779277

KOMAC, Miran

Slovensko-italijanski odnosi : kronologija / Miran Komac.

V: Zbornik Primorske / [skupina avtorjev]. - Koper : Primorske novice, 1997. - (Knjižnica Primorskih novic ; 5). - Str. 47-55. COBISS-ID 6117965

KOMAC, Miran

Slovensko-italijanski odnosi : Londonski memorandum / Miran Komac.

V: Zbornik Primorske / [skupina avtorjev]. - Koper : Primorske novice, 1997. - (Knjižnica Primorskih novic ; 5). - Str. 50. COBISS-ID 6118477

1.18 Sestavek v enciklopediji

KOMAC, Miran

Slovenska demokratska zveza / M. Kc.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 401-402. COBISS-ID 6118989

1.25 Drugi članki ali sestavki

KOMAC, Miran

Spomin na Salvatoreja Venosija / Miran Komac.

V: Salvatore Venosi. - Ukve : Slovensko kulturno središče Planika = Ugovizza : Centro culturale Sloveno Stella Alpina, 1997. - Str. 6-8. COBISS-ID 5384269

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

KOMAC, Miran (član uredniškega odbora 1991-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

4.54 Redaktor prevoda

PARIŠKA mirovna pogodba : integralno prevodno besedilo Mirovne pogodbe z Italijo, podpisane v Parizu 10. februarja 1947 in faksimilni kartografski prikaz pogodbeno določenih mej med Italijo, FLRJ in STO / [predgovor Borut Bohte. Mirjam Škrk : prevedte Breda Negro-Marinič. Mateja Mrak-Thorne. Marija Zlatnar]. - Ljubljana : Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 1997. - X, 113 str. + 2 zvd. ISBN 961-90269-2-6. COBISS-ID 69040640

ATTILA KOVÁCS

ČLANKI IN SESTAVKI

1.05 Poljudni članek

KOVÁCS, Attila

Megnyílt a Határon Túli Magyarok VI. Fesztiválja / Kovács Attila.
V: Népművészet. - ISSN 0352-6569. - 40, št. 41 (16.X.1997), str. 11. COBISS-ID 1733427

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.20 Druge monografije in druga zaključena dela

KOVÁCS, Attila

A lendvidéki magyarság a demográfiai adatok tükrében 1910-1991 között : szakdolgozat / Kovács Attila ; témavezető Katus László. - Pécs . [s.n.], 1997. - 88 str. - (Diplomske naloge).
COBISS-ID 6109261

JANA KRANJEC MENAŠE

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.03 Prevajalec

MUNDA-Hirnök, Katarina

The current situation of Slovenes in Hungary / Katarina Munda-Hirnök ; [prevedli: Jana Kranjec Menaše in Meta Gostinčar Cerar].
V: Slovene studies. - ISSN 0193-1075. - Let. 16, št. 2 (1994), str. 83-97. COBISS-ID 6400333

4.59 Prevajalec povzetka

KRANJEC-Menaše, Jana (prevajalec povzetka 1991-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- . . - ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

IZBOLJŠANJE položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : gradivo s posveta : avstrijsko-slovensko znanstveno srečanje, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / gradivo pripravili in uredili: Vera Klopčič, Nada Vilhar ; prevodi: Jana Kranjec-Menaše, Meta Gostinčar-Cerar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo : 5).
COBISS-ID 6197069

SAMO KRISTEN**IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA****3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa**

KRISTEN. Samo

Mirovna konferenca v Parizu in vprašanje zavezniških ozemeljskih jamstev Jugoslaviji : referat na mednarodni konferenci Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji, Koper - Nova Gorica, 25. - 27. september 1997 / Samo Kristen. - 1997. COBISS-ID 6104909

VERA KRŽIŠNIK-BUKIĆ**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Prilog programu za Bosnu / Vera Kržišnik-Bukić. 1 - 14, Paušalno i grubo razvrstavanje. Zločin i kazna. Nadgradnja Dejtonskog projekta. Stvaranje nove "stare" Bosne. Odsustvo zajedničke političke volje. Bosanska nacija. Etnička BiH i stvarnost njenih etnonacija. Zajednička suverenost u državnim granicama. Klopka ZAVNOBiH-a. Apsurdnost domovinske lojalnosti. Političko otrježnjenje. Istorijska zadaća SAD. Istorijska zadaća SAD. Bosanska nacija - bez odgađanja. Bosansko državljanstvo - bosanska nacionalnost.

V: Oslobođenje. - ISSN 0350-4352. - Let. 54, št. 17751-17765 (2.XI.1997 - 15.XI.1997), str. 13. ilustr. COBISS-ID 6395213

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Legal trials in Yugoslavia, particularly in Slovenia, in the aftermath of the second world war / Vera Kržišnik-Bukić.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 117-134. COBISS-ID 6102605

1.16 Poglavlje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Hrvati po narodnosti opredeljeni in po maternem jeziku v naseljih obmejnih slovenskih občin s Hrvaško pred razpadom Jugoslavije / Vera Kržišnik-Bukić.

V: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20-21. lipnja 1996. - Zagreb : Institut za migracije, 1997. - Str. 175-205. Tabele. COBISS-ID 5900621

1.22 Objavljeni intervju

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Na poti v asimilacijo / Vera Kržišnik - Bukić ; [pogovarjal se je] Borut Tavčar.
V: Nedelo. - ISSN 1318-7023. - Let. 3, št. 34 (24.VIII.1997), str. 14. COBISS-ID 5733709

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Slovenci južno od Kolpe : "Popisi sicer kažejo, da po republikah bivše SFRJ zunaj Slovenije živi približno 35.000 Slovencev, vendar jih je po mojih ocenah približno trikrat več", pravi Vera Kržišnik - Bukić iz Inštituta za narodnostna vprašanja / Vera Kržišnik-Bukić ; [pogovarjal se je] Peter Žerjavič.
V: Večer. - ISSN 0350-4972. - Let. 53, št. 242 (18.X.1997), str. 35. Portret. COBISS-ID 5898061

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Nezaslišana, senzacionalna poteza sabora : dr. Vera Kržišnik Bukić o "izginotju" Slovencev iz hrvaške ustave / Vera Kržišnik Bukić ; Boris Jaušovec.
V: Večer. - ISSN 0350-4972. - Let. 53, št. 290 (16.XII.1997), str. 5. COBISS-ID 6784845

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.01 Znanstvena monografija

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Bosanski identitet izmedu prošlosti i budućnosti / Vera Kržišnik Bukić ; [prijevod sa slovenačkog Josip Osti]. - Sarajevo : Bosanska knjiga, 1997. - 107 str. - (Savremene teme)
ISBN 9958-20-014-7. COBISS-ID 70677760

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Narodnostna sestava prebivalstva v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : statistični kazalci narodnostnega (samo)opredeljevanja in maternega jezika po popisu prebivalstva iz leta 1991 s posebnim poudarkom na Slovencih in Hrvatih / Vera Kržišnik-Bukić. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. - VI, 138 str. - ISBN 961-6159-05-4. COBISS-ID 71602688

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Prilog programu za Bosnu : polazišta za rješavanje bosanskog pitanja / Vera Kržišnik-Bukić. - Ljubljana : samozal., 1997. - 47 str. + pril. COBISS-ID 67929856

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.11 Radijski in TV prispevki

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Intervju : Slovenci v Bosni, TV Sarajevo 26. 6. 1997, ponovitev oddaje september 1997 / Vera Kržišnik Bukić ; voditelj pogovora Adil Kulenović. - Sarajevo : TV Sarajevo, 1997
COBISS-ID 6517325

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Slovenci na Hrvaškem : oddaja Tednik na Radiu Koper/Capodistria, 24.12.1997 / Vera Kržišnik Bukić. - 1997. COBISS-ID 6117709

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera

Slovenstvo na Hrvaškem : oddaja na radiu Svobodna Evropa, Praga, 28.12.1997 / Vera Kržišnik Bukić. - 1997. COBISS-ID 6117453

SONJA KURINČIČ MIKUŽ

ČLANKI IN SESTAVKI

1.04 Strokovni članek

KURINČIČ-Mikuž, Sonja

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leti 1995 in 1996 / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 207-249. COBISS-ID 6103629

MARINKA LAZIĆ

ČLANKI IN SESTAVKI

1.04 Strokovni članek

LAZIĆ, Mrinka

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leti 1995 in 1996 / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 207-249. COBISS-ID 6103629

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

LAZIĆ, Marinka (član uredniškega odbora 1991-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

KARMEN MEDICA

ČLANKI IN SESTAVKI

1.02 Pregledni znanstveni članek

MEDICA, Karmen

Vloga časopisov, ki jih izdaja založba EDIT, med italijansko manjšino v slovenski Istri / Karmen Medica.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 149-165. Tabele.
COBISS-ID 6103117

1.04 Strokovni članek

MEDICA, Karmen

Slovensko - hrvaško - italijanski stiki v regionalnem dnevnem tisku /Karmen Medica.

V: Glasnik ZRS Koper. - ISSN 1318-9131. - Let. 2, št. 2 (1997), str. 79-80. COBISS-ID 13011

1.05 Poljudni članek

MEDICA, Karmen

L'armonia drammatica, kolaž situacija : Evropski mesec kulture, Ljubljana 1997 / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (2.VII.1997). COBISS-ID 5773645

MEDICA, Karmen

U znaku Shakespearea i Branagha : 8.međunarodni filmski festival u Ljubljani - od 3. do 16.studenoga / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (10.XI.1997), str. 10. COBISS-ID 6007885

MEDICA, Karmen

Ludi kralj i junaci iz predgrada : 8. međunarodni ljubljanski filmski festival / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (13.XI.1997), str. 10. Ilustr. COBISS-ID 6008141

MEDICA, Karmen

Pobjeda kineske "Istočno-zapadne palače" : završio 8.ljubljanski međunarodni filmski festival / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (19.XI.1997), str. 10. Ilustr. COBISS-ID 6008397

MEDICA, Karmen

Svevremenski junak : Jean Baptiste Poquelin Moliere "Tartuffe": Mestno gledališče ljubljansko / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (21.X.1997), str. 21. Fotografija. COBISS-ID 5921101

MEDICA, Karmen

Spoj tradicije i kvalitete : jazz festival na Križankama / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (26.VI.1997). Fotografija. COBISS-ID 5773389

MEDICA, Karmen

Kultura na prijelomu tisućljeća : Europski mjesec kulture. Ljubljana 1997/ Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (4.VII.1997), str. 43. Fotografija. COBISS-ID 5763405

MEDICA, Karmen

Luciano Pavarotti i puljanka Norina Radovan / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54 (4.VII.1997), str. 43. COBISS-ID 5764173

MEDICA, Karmen

Sjaj u oku ili čarolija glume : Pero Kvirgić - legenda hrvatskog kazališta u Ljubljani / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 87 (1.IV.1997), str. 33. Ilustr. COBISS-ID 5436237

MEDICA, Karmen

Hraniteljeva modna ekstravagancija : Europski mjesec kulture u Ljubljani / K. Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 134 (19.V.1997), str. 34. COBISS-ID 5531725

MEDICA, Karmen

Bugarsko kazalište "La Strada" / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 136 (21.V.1997), str. 27. COBISS-ID 5762637

MEDICA, Karmen

Zijah Sokolović i jazz kvartet Lolita u predstavi "Medvjed" : Europski mjesec kulture, Lj. 1997 / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 136 (21.V.1997), str. 27. COBISS-ID 5537101

MEDICA, Karmen

Damir Zlatar Frey: "Schizophrenia" / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 142 (27.V.1997), str. 25. Fotografija.
COBISS-ID 5569101

MEDICA, Karmen

"EXP" iz Italije i "Klon" iz Slovenije : Europski mjesec kulture Ljubljana '97.: EXODOS - Festival suvremenih scenskih umjetnosti / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 149 (3.VI.1997), str. 28. Fotografija.
COBISS-ID 5581389

MEDICA, Karmen

"Druga godba" na Križankama : Europski mjesec kulture. Ljubljana 1997 / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 153 (7.VI.1997), str. 20. COBISS-ID 5593421

MEDICA, Karmen

Jože Plečnik i praški dvorac : Europski mjesec kulture. Ljubljana 1997 / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 158 (12.VI.1997), str. 19. COBISS-ID 5596237

MEDICA, Karmen

Veličanstveni Valerij Gergiev / Karmen Medica.
V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 158 (12.VI.1997), str.19. Fotografija.
COBISS-ID 5762125

MEDICA, Karmen

Evropski mjesec kulture. Ljubljana 1997 : suvremeni slovenski grafički dizajn, XXII. mednarodni grafički bienale, portreti Marije Ujević / Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 54, št. 168 (24.VI.1997), str. 29. Ilustr.

COBISS-ID 5624141

MEDICA, Karmen

Evropski mjesec kulture : u Ljubljani od 15. svibnja do 5. srpnja /Karmen Medica.

V: Glas Istre. - ISSN 0017-0771. - Let. 56, št. 127 (12.V.1997), str. 34. COBISS-ID 5519437

1.16 Poglavlje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

POŽGAJ-Hadži, Vesna

Hrvatski jezik u Sloveniji / Vesna Požgaj Hadži. Karmen Medica.

V: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20-21. lipnja 1996. - Zagreb : Institut za migracije, 1997. - Str. 359-371. Grafikoni. COBISS-ID 6058061

MEDICA, Karmen

Branko Gavella i slovenska kazališna scena / Karmen Medica.

V: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20-21. lipnja 1996. - Zagreb : Institut za migracije, 1997. - Str. 459-466. COBISS-ID 6058317

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

MEDICA, Karmen

Vera Kržišnik-Bukić: "Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško - Statistični kazalci narodnostnega (samo)opredeljevanja in materne jezika po popisu prebivalstva iz leta 1991 s posebnim poudarkom na Slovencih in Hrvatih". Ljubljana, Institut za narodnostna vprašanja, 1997, 138 strani / Karmen Medica.

V: Annales. Series historia et sociologia. - ISSN 1408-5348. - Let. 7, št. 10 (1997), str. 369-370.

COBISS-ID 6407245

MEDICA, Karmen

Vera Kržišnik-Bukić, Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško - Nacionalni sastav u pograničnom prostoru između Slovenije i Hrvatske / Karmen Medica.

V: Društvena istraživanja. - ISSN 1330-0288. - Let. 6, št. 32 (1997), str. 820-822.

COBISS-ID 6278477

MEDICA, Karmen

Znanstveno srečanje "Hrvati v Sloveniji", Zagreb, 20.-21.6.1996 / Karmen Medica.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 32 (1997), str. 299-301. COBISS-ID 6108493

MOJCA MEDVEŠEK**SEKUNDARNO AVTORSTVO****4.01 Urednik**

MEDVEŠEK, Mojca (član uredniškega odbora 1994-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

MEDVEŠEK, Mojca (tehnični urednik 1994-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

RENATA MEJAK**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

MEJAK, Renata

A magyar nemzeti ünnepek ismerete / Mejak Renata.
V: Muratáj. - ISSN 0353-5584. - Št. 2 (1996), str. 55-68. COBISS-ID 1515827

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

MEJAK, Renata

O teoriji in praksi pozitivne diskriminacije / Renata Mejak.
V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 295-297. COBISS-ID 6107981

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA**3.06 Elaborat, predstudija, študija**

MEJAK, Renata

Pogledi prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo / Renata Mejak. - Ljubljana : INV. 1997. - 30 str. - (Ekspertize : 164). COBISS-ID 6440525

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.03 Prevajalec

ODMEVI ob izdaji knjige Tjbor Zsiga: Muravidéktől Trianonig (Od Prekmurja do Trianona). Lendava 1996 : dokumentacijsko gradivo in bibliografija / članke zbrala Nada Vilhar ; prevod člankov Katarina Munda Hirnök in Renata Mejak. - Ljubljana : INV. 1997. - loč. pag.[30] f. - (Dokumentacijsko gradivo ; 2). COBISS-ID 5798733

4.35 Intervjuvanec

KIRÁLY, Jutka

Az etnikai nézetek is a családban alakulnak : a ljubljanaí Nemzetiségi Kutatóintézet munkatársai november 19. és 21. között Lendván kutatást végeztek Interetnikai kapcsolatok és nemzeti identitás Lendva városában címmel / Király Jutka ; Renata Mejak.

V: Népújtság. - ISSN 0352-6569. - 46, št. 47 (27.XI.1997), str. 5. portret. COBISS-ID 1789235

KATARINA MUNDA-HIRNÖK

ČLANKI IN SESTAVKI

1.02 Pregledni znanstveni članek

MUNDA-Hirnök, Katarina

Sezonstvo / Katarina Munda Hirnök.

V: Etnologija Slovencev na Madžarskem. - ISSN 1418-3382. - Let. 1, št. 1 (1997), str. 19-66. Fotografije. COBISS-ID 6521165

1.04 Strokovni članek

MUNDA-Hirnök, Katarina

Bibliografija/Bibliográfia 1. / Katarina Hirnök, Marija Kozar.

V: Etnologija Slovencev na Madžarskem. - ISSN 1418-3382. - Let. 1, št. 1 (1997), str. 99-104. COBISS-ID 6522189

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

MUNDA-Hirnök, Katarina

The current situation of Slovenes in Hungary / Katarina Munda-Hirnök ; [prevedli: Jana Kranjec Menaše in Meta Gostinčar Cerar].

V: Slovene studies. - ISSN 0193-1075. - Let. 16, št. 2 (1994), str. 83-97. COBISS-ID 6400333

SEKUNDARNO AVTORSTVO**4.03 Prevajalec**

ODMEVI ob izdaji knjige Tibor Zsiga: Muravidéktől Trianonig (Od Prekmurja do Trianona). Lendava 1996 : dokumentacijsko gradivo in bibliografija / članke zbrala Nada Vilhar ; prevod člankov Katarina Munda Hirnök in Renata Mejak. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag.[30] f. - (Dokumentacijsko gradivo ; 2). COBISS-ID 5798733

ALBINA NEČAK-LÜK**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

NEČAK-Lük, Albina

Slovene language issues in the Slovene-Hungarian borderland / Albina Nečak-Lük.
V: International journal of the sociology of language. - ISSN 0165-2516. - Št. 124 (1997), str. 99-128. Tabele. COBISS-ID 6060621

NEČAK-Lük, Albina

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : predstavitev projekta / Albina Nečak Lük.
V: Traditiones. - ISSN 0352-0447. - Št. 26 (1997), str. 187-202. COBISS-ID 6592301

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

NEČAK-Lük, Albina

Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih / Albina Nečak Lük.
V: Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas / [urednik Dušan Nečak . - [Ljubljana] : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997. - (Historia). - Str. 117-132. COBISS-ID 5434957

1.12 Objavljeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

NEČAK-Lük, Albina

Educational goals aimed at cultural pluralism / Albina Nečak Lük.
V: Minderheiten & Kultur. - Wien : KulturKontakt Austria, 1997. - Str. 45. COBISS-ID 6111565

1.16 Poglavlje ali samostajni sestavek v znanstveni knjigi

NEČAK-Lük, Albina

Slovenia / Albina Nečak Lük.

V: Kontaktlinguistik / herausgegeben von Hans Goebel ... [et al.]. - Berlin ; New York : W. de Gruyter, 1996-1997. - (Handbücher zur Sprach- und Kommunikations- wissenschaft ; Band 12.1 : Band 12.2). - Str. 1416-1424. COBISS-ID 5812045

NEČAK-Lük, Albina

Language planning issues in a Yugoslav context / Albina Nečak Lük.

V: Recent studies in contact linguistics / W. Wölck, A. de Houwer (eds.). - Bonn : Dümmler, 1997. - (Plurilingua : XVIII). - Str. 248-255. COBISS-ID 5587533

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

NEČAK-Lük, Albina

Letno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja : za leto 1996 : naslov projekta: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru / Odgovorna nosilka: Albina Nečak-Lük ; [sodelavci: Boris Jesih, Sonja Novak-Lukanovič, Katarina Munda Hirnök, Mojca Medvešek, Renata Mejak]. - Ljubljana : INV, 1997. - 12 str. + pril. - (Raziskovalne naloge ; 84). COBISS-ID 4492365

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.09 Projektna dokumentacija (idejni projekt, izvedbeni projekt)

NEČAK-Lük, Albina

Interetnikai kapcsolatok és nemzeti identitás Szentgotthárd/Monošter városában : a nemzetiségi identitás elemeinek összehasonlító elemzése Szlovénia, Ausztria, Olaszország és Magyarország régióinak érintkezési területein élő lakosság körében : kérdőív = Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd : primerjalna analiza elementov medetnične identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : vprašalnik / Vodja projekta: Albina Nečak Lük ; vprašalnik so pripravili: Katarina Munda-Hirnök, Vera Klopčič, Miran Komac, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih... [et al.]. - Ljubljana : INV, 1997. - 20 str. COBISS-ID 6220365

NEČAK-Lük, Albina

Medetnični odnosi in etnična identiteta v mestu Lendava/Lendva = Interetnikai kapcsolatok és nemzeti identitás Lendva/Lendava városában : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : vprašalnik . a nemzetiségi identitás elemeinek összehasonlító elemzése Szlovénia, Ausztria, Olaszország és Magyarország régióinak érintkezési területein élő lakosság körében : kérdőív / A kutatás vezetője: Albina Nečak Lük ; mukatársak: Katalin Munda Hirnök, Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Mojca Medvešek. - Ljubljana : INV, 1997. - 18 str. - (Raziskovalne naloge : 86). COBISS-ID 6217293

NEČAK-Lük, Albina

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva : pismo 1996 : Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak Lük ; sodelavci: Katarin Munda-Hirnök, Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Ljubljana : INV, 1997. - 25 str. - (Raziskovalne naloge ; 89)
COBISS-ID 6221901

NEČAK-Lük, Albina

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd : pismo 1997 : Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov medetnične identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; [sodelavci: Katarina Munda Hirnök, Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. - 32 str. - (Raziskovalne naloge ; 88). COBISS-ID 6221133

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

NEČAK-Lük, Albina

Allochthone und autochthone Minderheiten aus der Sicht der Sprachenpolitik in Slowenien : Workshop "Von Zuwanderern zur 'autochthonen' Gruppe." Dunaj, 14. 3. 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997. COBISS-ID 6222413

NEČAK-Lük, Albina

Ekspertno mnenje o dokumentu "Jezikovno načrtovanje v Estoniji" in predstavitev slovenske izkušnje : International expert meeting on Appraisal of Estonian language strategy, Käsmu (Estonija), 21. - 24. avgusta 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997. COBISS-ID 6223181

NEČAK-Lük, Albina

K proučevanju romskega jezika v Sloveniji : referat na slovensko avstrijskem znanstvenem srečanju: Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997. COBISS-ID 6222669

NEČAK-Lük, Albina

Language planning issues in Slovenia : international symposium "Contact and Conflict", Bruselj 28. - 31. maja 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997. COBISS-ID 6222925

NEČAK-Lük, Albina

Language policy and practice in Slovenia : referat na znanstvenem srečanju: Linguistic human rights, Budimpešta 16. - 19. oktober 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997. COBISS-ID 6223437

NEČAK-Lük, Albina

The mixed communities in Europa: research issues : referat na Meeting on mixed communities in Southern European countries, Andora 18-22 May 1997 / Albina Nečak Lük. - 1997
COBISS-ID 6201165

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

NEČAK-Lük, Albina (član uredniškega odbora 1992-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

SONJA NOVAK-LUKANOVIČ

ČLANKI IN SESTAVKI

1.04 Strokovni članek

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Svet Evrope in identiteta / Sonja Novak Lukanovič.
V: Koroški vestnik. - ISSN 1318-1866. - Let. 31, št. 1-2 (1997), str. 113-116.
COBISS-ID 6099533

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Bilingual education in Slovenia / Sonja Novak Lukanovič.
V: Encyclopedia of language and education / edited by Jim Cummins and David Corson. - Dordrecht ; Boston ; London : Kluwer Academic publishers, 1997-. - Str. 109-116.
COBISS-ID 6777421

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Bilingual education and ethnic identity : the case of the ethnically mixed territory of Prekmurje in Slovenia / Sonja Novak Lukanovič.
V: The Development of successive bilingualism in school-age children / J. N. Jorgensen & Anne Holmen (eds.). - Copenhagen, 1997 : Royal Danish school of educational studies. - (Copenhagen Studies in Bilingualism ; 27). - Str. 77-82. COBISS-ID 6107213

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Prekrivanje kultur in večplastne identitete : predstavitev zbornika "Overlapping cultures and plural identities...1995" / Sonja Novak Lukanovič.
V: Traditiones. - ISSN 0352-0447. - Št. 26 (1997), str. 427-429. COBISS-ID 6712109

1.25 Drugi članki ali sestavki

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Manjšine v prostoru Alpe-Jadran in čezmejno sodelovanje : predstavitev projekta / Sonja Novak-Lukanovič.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 255-258. COBISS-ID 6104141

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : organizacija avstrijsko - slovenskega srečanja 11. in 12. aprila 1997 v Murski Soboti v sodelovanju z Avstrijskim inštitutom za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo na Dunaju - izpostava Ljubljana / Vera Klopčič, Miroslav Polzer, Sonja Novak-Lukanovič, Nada Vilhar. - Murska Sobota, 1997. COBISS-ID 6439245

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Kulturna ustvarjalnost romske skupnosti v Sloveniji : referat na avstrijsko slovenskem znanstvenem srečanju: Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / Sonja Novak Lukanovič. - 1997

COBISS-ID 6105165

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Manjšine in čezmejno sodelovanje : referat na konferenci Delovne skupine za manjšine Alpe-Jadrana, Siófok, 23. - 25. november 1997 / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997

COBISS-ID 6105933

NOVAK-Lukanovič, Sonja

The mixed communities in Europa: Slovenia : referat na Meeting on mixed communities in Southern European countries, Andora 18-22 May 1997 / Sonja Novak Lukanovič. - 1997

COBISS-ID 6103373

NOVAK-Lukanovič, Sonja

Pomen in vloga vzgoje in izobraževanja v medetničnih odnosih : referat na mednarodni konferenci: Vloga verskih skupnosti v mirovnem procesu in pri odpravi posledic vojne na področju nekdanje Jugoslavije, Rogaška Slatina, 19. - 21. september 1997 / Sonja Novak Lukanovič. - 1997.

COBISS-ID 6106189

NOVAK-Lukanovič, Sonja

The position of Italian and Hungarian minority in Slovenia : vabljen predavanje na mednarodnem posvetu "Citizenship and peace", 6. - 11. 9. 1997, Kautschach/Hodiše / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997. COBISS-ID 6200653

NOVAK-Lukanovič, Sonja

The role of culture in multicultural societies : referat na kongresu *Commuting between cultures = Pendeln zwischen Kulturen = Va-et-vient entre cultures* : v okviru projekta UNESCO *Overlapping cultures and plural identities*. Vienna/Dunaj, 21 - 24 september 1997 / Sonja Novak Lukanovič. - 1997. COBISS-ID 6103885

NOVAK-Lukanovič, Sonja

The Role of schools in the promotion of tolerance and interculturalism in the regional Alps-Adriatic : referat na 2. mednarodni konferenci: *Regulation and monitoring of ethnic relations and conflicts = Urejanje in spremljanje medetničnih odnosov in konfliktov*. Ljubljana, 6. - 8. novembra 1997 / Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih. - 1997. COBISS-ID 6104397

JANEZ STERGAR

ČLANKI IN SESTAVKI

1.04 Strokovni članki

STERGAR, Janez

Klub koroških Slovencev v Ljubljani nasledil premoženje Ciril-Methodove družbe / Janez Stergar.

V: *Koroški vestnik*. - ISSN 1318-1866. - Let. 31, št. 1/2 (1997), str. 121-126.

COBISS-ID 6160717

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

STERGAR, Janez

Slovenia and national minorities / Janez Stergar, Peter Vencelj.

V: *Language minorities and minority languages in the changing Europe* / Ed. by Brunon Synak and Tomasz Wicherkiewicz. - Gdańsk : Wydawnictwo uniwersytetu Gdańskiego, 1997. - Str. 357-365. Tabele. COBISS-ID 6124109

1.13 Objavljeni povzetek predavanja na strokovni konferenci

STERGAR, Janez

Problematika izhajanja Zgodovinskega časopisa / Janez Stergar.

V: *Slovenska nekomercialna periodika* / Ur. Monika Bren in Zoltan Jan. - Ljubljana, 1997. - Str. 73

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

STERGAR, Janez

Trinajst obglavljenih Slovencev iz Sel / J. S.

V: *Slovenska kronika XX. stoletja* / [uredila Marjan Dmrovšek, Drago Bajt]. - 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 50-52. ilustr. COBISS-ID 6789965

STERGAR, Janez

Slovensko krščansko socialna zveza na Koroškem / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 79. COBISS-ID 6789197

STERGAR, Janez

Slovensko šolsko društvo na Koroškem / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 90. ilustr. COBISS-ID 6789453

STERGAR, Janez

Mir - glasilo koroških Slovencev / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 94-95. ilustr. COBISS-ID 6788429

STERGAR, Janez

Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 110-111. Ilustr. COBISS-ID 6787661

STERGAR, Janez

Senžermenska mirovna pogodba / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 236-237. COBISS-ID 6788941

STERGAR, Janez

Koroški plebiscit / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 247-249. ilustr. COBISS-ID 6788173

STERGAR, Janez

Prva slovenska poslanca v koroškem deželnem zboru / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 263. COBISS-ID 6788685

STERGAR, Janez

Klub koroških Slovencev / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 337. COBISS-ID 6787917

STERGAR, Janez

Anšlus in koroški Slovenci / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 426-427. ilustr. COBISS-ID 6787405

STERGAR, Janez

Ljudska štetja na Koroškem - pogled nazaj / J. S.

V: Slovenska kronika XX. stoletja / [uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt]. – 2. izd. -. - Ljubljana : Nova revija, 1997. - Str. 537-539. COBISS-ID 6787149

1.18 Sestavek v enciklopediji

STERGAR, Janez

Aichholzer, Franc / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 26-27. COBISS-ID 6212173

STERGAR, Janez

Avstrijsko-slovenski odnosi : gospodarski odnosi / M. But., B. Sc., (J. Ste.)

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 141-144. COBISS-ID 6213709

STERGAR, Janez

Avstrijsko-slovenski odnosi : politični odnosi / R., (J. Ste.)

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 141-144. COBISS-ID 6212941

STERGAR, Janez

Beg, Ante / J. Ste., R.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 212. COBISS-ID 6213453

STERGAR, Janez

Bizjak, Pavel / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 280. COBISS-ID 6209101

STERGAR, Janez

Blüml, Rudolf / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 293. COBISS-ID 6207565

STERGAR, Janez

Brandner, Anton / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 355. COBISS-ID 6208077

STERGAR, Janez

Brumnik, Franc / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987 -. - Zv. 1 : A-Ca (1997), str. 402. COBISS-ID 6207053

STERGAR, Janez

Sele / Zell Pfarre / J. Ste., J. Zu.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 38.

COBISS-ID 6204749

STERGAR, Janez

Senžermenska mirovna pogodba / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 51.
COBISS-ID 6204237

STERGAR, Janez

Sienčnik Luka / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 67.
COBISS-ID 6204493

STERGAR, Janez

Skavtstvo / D. Vel., R. (J. Ste.)

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 101-102.
COBISS-ID 6205261

STERGAR, Janez

Slovenija : središča neagrarnih gospodarskih dejavnosti na Slovenskem v tridesetih letih 20. st. : zemljevid / sestavili Žarko Lazarevič, Branko Marušič, Janez Stergar.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 229.
COBISS-ID 6206285

STERGAR, Janez

Slovenji Plajberk / Windisch Bleiberg / A. Ma., J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 389-390.
COBISS-ID 6205005

STERGAR, Janez

Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško, SKSZK / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 408-409.
COBISS-ID 6205517

STERGAR, Janez

Aneksijska kriza. AVNOJ. Avstrijsko cesarstvo. Bavčar, Igor. Bela krajina (zgodovina). Beneška Slovenija. Binkoštni program. Carinthia / [Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 1: A-Ch (1997), str. 144, 256, 274, 359, 373, 389, 423, 579

STERGAR, Janez

Celovec / [dopolnitve Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 1: A-Ch (1997), str. 598. COBISS-ID 6301005

STERGAR, Janez

Civilna družba. Cvetkovič. Dragiša. Davidovič, Ljubomir. Djekše. Družba sv. Cirila in Metoda. Etnično čiščenje. Evrokorpus. Ezuli. Friderik II. Celjski. Germanizacija / [Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 2: Ch-Gh (1997), str. 647-648, 685, 765, 845-846, 885, 1030, 1041, 1057, 1176, 1241.

STERGAR, Janez

Cvijič, Jovan. Davek. Delavsko gibanje. Demografija. Denar. Društvo. Dunaj. Enciklopedija. Furlanija-Juljska krajina. / [dopolnitve Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 2: Ch-Gh (1997), str. 685, 762, 780-781, 791, 796-797, 884, 896-898, 987, 1188.

STERGAR, Janez

Gligorov. Kiro. Globocnik. Odilo. Goli otok. Gosposvetsko polje. Institut Jožef Stefan. Inštitut za narodnostna vprašanja. Italianizacija. Jugoslovansko gibanje. Kabila, Laurent Désiré. / [Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 3: Gh-Ka (1997), str. 1273, 1278, 1293, 1313-1314, 1628, 1629, 1663, 1791, 1794, 1820.

STERGAR, Janez

Gimnazija. Gospa Sveta. Gozd. Gradec. Gradišče. Gregor V. Herberstein, Žiga. Industrializacija. Industrija. Industrijska revolucija. Industrijsko oblikovanje. Inštitut. Internacija. Italijanska zgodovina. Izseljevanje. Jadransko morje. Janez Pavel II. Janzenizem. Jožefinizem. Judenburg. / [dopolnitve Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 3: Gh-Ka (1997), str. 1253-1254, 1311, 1322-1324, 1330-1331, 1331, 1350, 1464, 1609, 1609, 1610-1611, 1611, 1629, 1634, 1673-1676, 1693, 1701-1702, 1715, 1718, 1785, 1786-1787.

STERGAR, Janez

Karantanija. Kmečki upori. Kmetijske družbe. Knežji kamen. Kočevarji. Kočevski proces. Kolaboracija. Komunistična partija Jugoslavije. Komunistična partija Slovenije. Kongres evropskih manjšin. Koroški plebiscit. Koroški Slovenci. Krnski grad. Krščanski demokrati. Krščanski socializem. Krška (celovška) škofija. Kulovec, Franc. Liberalna demokracija Slovenije. Ljubljanska banka. Ljubljanska (nad)škofija. Ljubljanska pokrajina. Ljubljanski kongres (1821). Ljudevit Posavski. Madžarizacija. Majniška deklaracija. Mala antanta. / [Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 4: Ka-Ma (1997), str. 1873-1874, 1990, 1991, 1993, 2005, 2006, 2012, 2037, 2038-2039, 2047, 2080, 2145, 2154, 2155, 2173, 2296, 2341, 2341-2342, 2342, 2411, 2433, 2443.

STERGAR, Janez

Katoliška akcija. Katoliška cerkev. Kelti. Kmečka odveza. Kmetijstvo. Knez. Kolonizacija. Koncentracijsko taborišče. Koper. Koroška. Kranj. Kulturbund. Langobardi. Liberalizem. Ljubljana. Ljudska fronta. Maastrichtski sporazumi. Mach, Ernst. Madžarska, Manjšine. Marčna revolucija/ [dopolnitve Janez Stergar].

V: Veliki splošni leksikon / [urednica Marija Javornik]. - Ljubljana : DZS, 1997-1998. - Knj 4: Ka-Ma (1997), str. 1902, 1902-1903, 1919-1920, 1989, 1992, 2023-2024, 2040-2041, 2066-2067, 2079-2080, 2110-2111, 2174, 2219, 2296, 2337-2341, 2342, 2399, 2401, 2412-2415, 2468, 2477-2478.

1.25 Drugi članki ali sestavki

STERGAR, Janez

Ali res za 30 odstotkov višje plače? : nekoliko zapoznala prvomajska epistola mag. Janezu Zeniju, vladi in še komu / Janez Stergar.
V: Večer. - ISSN 0350-4972. - 9. 5. 1997. COBISS-ID 6203981

STERGAR, Janez

Dopolnitev odgovora ministrstva za šolstvo / Janez Stergar.
V: Delo. - ISSN 0350-7521. - 39. št. 95 (21. 4. 1997). str. 5. COBISS-ID 6202701

STERGAR, Janez

Nova pravila Kluba koroških Slovencev v Ljubljani / Janez Stergar.
V: Koroški vestnik. - ISSN 1318-1866. - Let. 31. št. 1/2 (1997). str. 127-138.
COBISS-ID 6160973

STERGAR, Janez

Obvestila o izhajanju Zgodovinskega časopisa / Janez Stergar.
V: Zgodovinski časopis. - ISSN 0350-5774. - Let. 51. št. 1 (1997). str. 153-154.
COBISS-ID 5822029

STERGAR, Janez

Ogrožen obstoj znanosti / Janez Stergar.
V: Republika. - ISSN Y500-6694. - 6. št. 21 (23. 1. 1997). str. 4. COBISS-ID 6202445

STERGAR, Janez

Poročilo o delovanju Sindikalne konference raziskovalnih organizacij v SVIZ Slovenije v letu 1996.
V: Razmnoženo v GO SVIZ, Ljubljana 27.1.1997, 2 str.

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.20 Druge monografije in druga zaključena dela

STERGAR, Janez

Kamen Goričar in njen likovni svet / Janez Stergar. Mozirje : samozaložba, 1997 (zloženka)

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.12 Razstave

STERGAR, Janez

Researching cultural diversity at the Central-European ethnic touching-point = Seven decades of the Institute for ethnic studies. Ljubljana - Slovenia = Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja : razstava na Brdu pri Kranju od 1.-2. decembra 1997 / Janez Stergar. - 1997

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Urednik

BRATOŽ, Rajko

Grška zgodovina / Rajko Bratož. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije. – 1997, 264 str. – (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; uredil Janez Stergar ; 18)

ENCIKLOPEDJA Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar ; izdelava zemljevidov in risb Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana ; izdelava grafikonov Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Ljubljana ; urednik za zamejstvo Janez Stergar]. - 1. natis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1997>. - Zv. <11>. Savs - Slovenska m 1997. COBISS-ID 17411

ENCIKLOPEDJA Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik ; izdelava zemljevidov in risb Geodetski zavod SR[!] Slovenije ; izdelava grafikonov Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo ; urednik za zamejstvo Janez Stergar]. - Ponatis. 1997 - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1997>. Zv. <1-> ISBN 86-11-15145-3. COBISS-ID 70821376

PLETERSKI, Andrej

Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov / Andrej Pleterski. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije. – 1997, 58 str. : ilustr. – (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; uredil Janez Stergar ; 17)

STERGAR, Janez (član uredniškega odbora 1979-)

RAZPRAVE in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : Journal of ethnic studies. - 1979, št. 9-10. - . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1979- ISSN 0354-0286. COBISS-ID 23045378

VELIKI splošni leksikon : v osmih knjigah / [urednica Marija Javornik ; urednik za zgodovino Janez Stergar]. - Ljubljana : DZS, 1997. - 4 zv. COBISS-ID 16769373

STERGAR, Janez (namestnik glavnega urednika 1985-)

ZGODOVINSKI časopis = Historical review : glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije. - od I/1947. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije. - 51/1997

IRENA ŠUMI

ČLANKI IN SESTAVKI

1.25 Drugi članki ali sestavki

ŠUMI, Irena

In memoriam: Darko Bratina 1942-1997 / Irena Šumi.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 303-304. COBISS-ID 6108749

ŠUMI, Irena

Kanalska dolina ob smrti Salvatoreja Venosija : nekaj besed / Irena Šumi.
V: Salvatore Venosi. - Ukve : Slovensko kulturno središče Planika = Ugovizza : Centro culturale Sloveno Stella Alpina, 1997. - Str. 8-10. COBISS-ID 5384525

NADA VILHAR

ČLANKI IN SESTAVKI

1.18 Sestavek v enciklopediji

VILHAR, Nada

Slovenska gospodarska zveza na Koroškem / N. Vi.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 404.
COBISS-ID 6116429

VILHAR, Nada

Slovenska kinečka zveza / N. Vi.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 405.
COBISS-ID 6116173

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

VILHAR, Nada

Koroški vestnik 2/1996 / Nada Vilhar.
V: Svobodna misel. - ISSN 1318-0266. - Let. 35, št. 12 (27.VI.1997), str. 9. COBISS-ID 5630797

IZVEDENA IN DRUGA NEDOSTOPNA DELA

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : organizacija avstrijsko - slovenskega srečanja 11. in 12. aprila 1997 v Murski Soboti v sodelovanju z Avstrijskim inštitutom za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo na Dunaju - izpostava Ljubljana / Vera Klopčič, Miroslav Polzer, Sonja Novak-Lukanovič, Nada Vilhar. - Murska Sobota, 1997. COBISS-ID 6439245

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.01 Uredništvo

VILHAR, Nada (izbor in uredništvo 1995-)

INFORMACIJE & komentarji INV : mesečni bilten Inštituta za narodnostna vprašanja / izbor in uredništvo Nada Vilhar. - Let. 1, št. 1, 1995- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995-

4.03 Prevajalec

VELIKI splošni leksikon : v osmih knjigah / [urednica Marija Javornik ; prevod posameznih gese] Nada Vilhar). - Ljubljana : DZS, 1997. - 4 zv.

4.99 Drugo

AVSTRIJSKO - slovenski odnosi s posebnim ozirom na vprašanje nemško govoreče manjšine v Sloveniji : dokumentacijsko gradivo : članki v slovenskih periodičnih publikacijah v obdobju od septembra - decembra 1997. 1. zvezek, bibliografija (208 enot) ; članki v slovenskih publikacijah - september, oktober 1997 / zbrala in uredila Nada Vilhar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 3/1). COBISS-ID 6161229

AVSTRIJSKO - slovenski odnosi s posebnim ozirom na vprašanje nemško govoreče manjšine v Sloveniji : dokumentacijsko gradivo : članki v slovenskih periodičnih publikacijah v obdobju od septembra - decembra 1997. 2. zvezek, članki v slovenskih periodičnih publikacijah - november 1997 / zbrala in uredila Nada Vilhar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 3/2). COBISS-ID 6164813

AVSTRIJSKO - slovenski odnosi s posebnim ozirom na vprašanje nemško govoreče manjšine v Sloveniji : dokumentacijsko gradivo : članki v slovenskih periodičnih publikacijah v obdobju od septembra - decembra 1997. 3. zvezek, članki v slovenskih periodičnih publikacijah - december 1997: članki v Našem tedniku, Slovenskem vestniku in Nedelji iz Celovca in članki iz Primorskega dnevnika, Trst / zbrala in uredila Nada Vilhar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 3/3). COBISS-ID 6165069

IZBOLJŠANJE položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo : gradivo s posveta : avstrijsko-slovensko znanstveno srečanje, Murska Sobota, 11. in 12. april 1997 / gradivo pripravili in uredili: Vera Klopčič, Nada Vilhar ; prevodi: Jana Kranjec-Menaše, Meta Gostinčar-Cerar. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag. - (Dokumentacijsko gradivo ; 5)

ODMEVI ob izdaji knjige Tibor Zsiga: Muravidéktől Trianonig (Od Prekmurja do Trianona), Lendava 1996 : dokumentacijsko gradivo in bibliografija / članke zbrala Nada Vilhar ; prevod člankov Katarina Munda Hirnök in Renata Mejak. - Ljubljana : INV, 1997. - loč. pag.[30] f. - (Dokumentacijsko gradivo ; 2). COBISS-ID 5798733

ROMI v Sloveniji : bibliografija september - oktober 1997 (55 enot) / izbor in uredništvo: Nada Vilhar. - Ljubljana : INV, 1997. - [loč. pag.]. - (Dokumentacijsko gradivo ; 4). COBISS-ID 6168653

ALESSANDRO VOLK**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

VOLK, Alessandro

Nekaj zapisov o politični izrabi vprašanja ezulov v Italiji in posebej v Trstu do leta 1954 / Sandi Volk.

V: Pretoki. - ISSN Y500-7984. - Št. 1/2 (1997), str. 28-50. COBISS-ID 6137421

VOLK, Alessandro

Italijanski begunci iz Istre kot subjekt "propagande italijanstva" v Italiji in "nacionalne bonifikacije" v Trstu v letih 1945-1954 / Sandi Volk.

V: Zgodovinski časopis. - ISSN 0350-5774. - Let. 51, št. 2 (1997), str. 241-254.

COBISS-ID 6232653

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

VOLK, Alessandro

Sloveni e Croati in Italia tra le due guerre / Alessandro Volk.

V: Friuli e Venezia Giulia / [supervisione dei testi di Giampaolo Valdevit]. - Udine : LEG - Libreria editrice goriziana, 1997. - Str. 297-308. COBISS-ID 6115149

1.18 Sestavek v enciklopediji

VOLK, Alessandro

Slavjansko delavsko podporno društvo / A. V.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik, odgovorni urednik Dušan Voglar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<1998>. - Zv. 11 : Savs-Slovenska m (1997), str. 131.

COBISS-ID 6115917

1.20 Predgovor, spremna beseda

VOLK, Alessandro

Prefazione / Sandi Volk.

V: Operazione foibe a Trieste / Claudia Cernigoi. - Udine : Edizioni Kappa Vu, 1997. - (I Quaderni del Picchio : 10). - Str. 5-7. COBISS-ID 6255949

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

VOLK, Alessandro

Il Piccolo in Narodni dom : pisma uredništvu / Alessandro Volk, Stefano Fattorini.

V: Primorski dnevnik. - ISSN Y500-4586. - Let. 53, št. 164 (11.VII.1997), str. 14.

COBISS-ID 5666637

VOLK, Alessandro

Odprto pismo prirediteljem posveta o "prisilnih selitvah" iz istrsko-dalmatinske regije : prejeli smo / Alessandro Volk.

V: Primorski dnevnik. - ISSN Y500-4586. - Let. 53, št. 215 (10.IX.1997), str. 15. Ilustr.
COBISS-ID 5785677

1.22 Objavljeni intervju

VOLK, Alessandro

Begunci na braniku italijanstva : pogovor z zgodovinarjem Sandijem Volkom o naseljevanju istrskih beguncev na Tržaškem / Sandi Volk : Tomo Šajn.

V: Primorske novice. - ISSN 0350-4468. - Let. 51, št. 83 (24.X.1997), str. 22. Fotografije.
COBISS-ID 5916493

IZVEDENA IN DRUGA NEDOSTOPNA DELA

3.11 Radijski in TV prispevki

VOLK, Alessandro

Istrski in dalmatinski begunci po 2. svetovni vojni : prispevek v oddaji Znanstveno raziskovanje na Radiu Trst A, 22. 10. 1997 / Alessandro Volk. -1997. COBISS-ID 6136397

VOLK, Alessandro

Naseljevanje istrskih beguncev na Tržaškem : pogovor o Pariški mirovni pogodbi iz leta 1947, TV Slovenija, Ljubljana 8. 12. 1997 / Alessandro Volk. - 1997. COBISS-ID 6136909

3.14 Predavanje - gostovanje na tuji univerzi

VOLK, Alessandro

Italijanski begunci iz Istre kot subjekt propagande italijanstva in nacionalne bonifikacije (1945-1954) : predavanje v organizaciji Zgodovinskega društva Ljubljana in Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 29. 5. 1997 / Alessandro Volk. - 1997

COBISS-ID 6133837

VOLK, Alessandro

Smernice in etape naseljevanja istrskih beguncev na Tržaškem : predavanje v sklopu javnih srečanj z naslovom "Trst in njegove zgodovine od leta 1945 do 1995", v organizaciji Študijskega centra Ecole Miani, hotel Savoja Excelsior v Trstu 22. 12. 1997 / Alessandro Volk. - 1997

COBISS-ID 6136653

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

VOLK, Alessandro

Naselitev istrskih beguncev v Tržaški pokrajini : vidiki "nacionalne bonifikacije" : referat na mednarodni konferenci Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji. Koper - Nova Gorica 25. - 27. september, 1997 / Alessandro Volk. - 1997. COBISS-ID 6134349

SEKUNDARNO AVTORSTVO**4.08 Avtor dodatnega besedila**

CERNIGOI, Claudia

Operazione foibe a Trieste : come si crea una mistificazione storica: dalla propaganda nazifascista attraverso la guerra fredda fino al neoirredentismo / Claudia Cernigoi. - Udine : Edizioni Kappa Vu, 1997. - 183 str. - (I Quaderni del Picchio ; 10). COBISS-ID 426356

SIMONA ZAVRATNIK**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

ZAVRATNIK-Zimic, Simona

Sarajevska Zora Cankarjeva : analiza besedil / Simona Zavrtnik Zimic.
V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 135-148. Tabele.
COBISS-ID 6102861

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

ZAVRATNIK-Zimic, Simona

Slovenci v Hrvaški/Slovinci u Hrvatskoj / Simona Zavrtnik Zimic.
V: Družboslovne razprave. - ISSN 0352-3608. - Let. 13, št. 24/25 (1997), str. 234-238.
COBISS-ID 6124877

ZAVRATNIK-Zimic, Simona

Albert F. Reiterer: Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung / Simona Zavrtnik Zimic.
V: Teorija in praksa. - ISSN 0040-3598. - Let. 34, št. 4 (1997), str. 740-742.
COBISS-ID 6065229

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

ŽAGAR, Mitja

Exploring ethnicity: constitutional regulation of (inter)ethnic relations (New approaches to a multicultural education) / Mitja Žagar.

V: From early warning to early prevention / Eds. Otto Feinsein and Anthony D. Perry. - 1997. - Michigan : Wayne State University. - (The Journal of ethno-development ; Vol. 5, No. 1/2, 1997). - Str. 141-155. COBISS-ID 6120269

ŽAGAR, Mitja

Eslovenia : será posible el éxito tras una década de transición? / Mitja Žagar.

V: Las nuevas instituciones políticas de la Europa Oriental / Carlos Flores Juberías (director). - Madrid : Centro de estudios constitucionales institució Valenciana d'estudis i investigació, 1997. - Str. 311-374. COBISS-ID 6120781

1.22 Objavljeni intervju

ŽAGAR, Mitja

Why did Yugoslavia break up? / Mitja Žagar ; Metta Spencer.

V: Peace magazine. - ISSN 0826-9521. - Let. 13, št. 3 (1997), str. 20-23. Portret. COBISS-ID 6112589

1.25 Drugi članki ali sestavki

ŽAGAR, Mitja

Mednarodna konferenca "Urejanje, upravljanje in spremljanje medetničnih odnosov in konfliktov: zgodnje odkrivanje in nevojaško preprečevanje etničnih konfliktov z ustavnimi, pravnimi, političnimi in družbenimi dejavnostmi na nacionalni in mednarodni ravni" : poročilo o drugi mednarodni znanstveni konferenci o ustavnem, pravnem in političnem urejanju in upravljanju medetničnih odnosov in konfliktov (Ljubljana, 6.-8. november 1997) / Mitja Žagar.

V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 265-266. COBISS-ID 6105677

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

ŽAGAR, Mitja

Letno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja : Etnična dimenzija integracijskih procesov v pluralnih družbah ter upravljanje in razreševanje konfliktov / Odgovorni nosilec Mitja Žagar ; [sodelavca: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih]. - Ljubljana : INV, 1997. - 21, [17] str. - (Raziskovalne naloge ; 83)

COBISS-ID 5450061

MITJA ŽAGAR**ČLANKI IN SESTAVKI****1.01 Izvirni znanstveni članek**

ŽAGAR, Mitja

Rights of ethnic minorities: individual and/or collective rights? : some new(er) trends in development and the (universal) nature of human rights - the European perspective / Mitja Žagar.
V: Journal of international relations (Ljubljana). - ISSN 1318-2862. - Vol. 4, no. 1/4 (1997), str. 29-48. COBISS-ID 18434653

ŽAGAR, Mitja

Rešitev, ki je postala problem : nacionalne države in večetnična realnost / Mitja Žagar.
V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - Št. 32 (1997), str. 7-13. COBISS-ID 6100301

ŽAGAR, Mitja

Asimetrije : kako odraziti obstoječe različnosti in asimetrije v političnem sistemu? / Mitja Žagar.
V: Teorija in praksa. - ISSN 0040-3598. - Let. 34, št. 5 (1997), str. 793-807. COBISS-ID 6110541

1.04 Strokovni članek

ŽAGAR, Mitja

Ustavno varstvo in ustavnosodna presoja zaščite etničnih manjšin / Mitja Žagar in Aleš Novak.
V: PP. Pravna praksa. - ISSN 0352-0730. - Let. 16, št. 3 (1997), str. 2-5. COBISS-ID 1199697

1.05 Poljudni članek

ŽAGAR, Mitja

Vzgoja in oblikovanje novih raziskovalcev : med Skilo in Karibdo / Mitja Žagar.
V: Raziskovalec. - ISSN 0351-0727. - Let. 27, št. 3/4 (1997), str. 46-48. COBISS-ID 276300

1.09 Objavljeno predavanje na strokovni konferenci

ŽAGAR, Mitja

Sodobne države, kontinuirano izobraževanje in demokracija : izobraževanje odraslih v državnih inštitucijah, lokalni samoupravi in državljanska vzgoja / Mitja Žagar.
V: Demokracija - vladanje in uprava v Sloveniji / Politološki dnevi, Portorož, 6. in 7. junij 1997. - Ljubljana : Slovensko politološko društvo, 1997. - Str. 55-74. COBISS-ID 17536349

2.13 Elaborat, predštudija, študija

ŽAGAR, Mitja

Mnenje o pobudi za oceno skladnosti Zakona o evidenci volilne pravice (Ul. RS 46/92), Zakona o volitvah v državni zbor (Ul. RS 44/92), Zakona o samoupravnihnarodnih skupnostih (Ul. RS 65/94), Zakona o lokalnih volitvah (Ul. RS 72/93) in Statuta mesta občine Koper (Primorske novice: Uradne objave, Koper/Capodistria, št. 9, z dne 26. 6. 1995) z Ustavo Republike Slovenije, ki jo je s sopobudniki sestavil (13. 6. 1995) in vložil (14. 7. 1995) Danijel Starman, dipl. iur., v imenu "Državljske pobude 'Slovenska Istra'" - upošteva sklepe (U-I- 283/94) Ustavnega sodišča Republike Slovenije v postopku za preizkus pobud Danijela Starmana in Julija Tittla iz Kopra ter drugih sprejet na seji dne 6. junija 1996 / Mitja Žagar. - Ljubljana : INV, 1997. - 21 str. - (Ekspertize ; 159). COBISS-ID 5227085

IZVEDENA IN DRUGA (V KNJIŽNICAH) NEDOSTOPNA DELA

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

The INTERNATIONAL Conference on the regulation and monitoring of ethnic relations and conflict : early warning and non-military preventive mechanisms through constitutional, legal and social practices and education at the national and international level = Mednarodna konferenca "Urejanje, upravljanje in spremljanje medetničnih odnosov in konfliktov : zgodnje odkrivanje in nevojaško preprečevanje etničnih konfliktov z ustavnimi, pravnimi, političnimi in družbenimi dejavnostmi na nacionalni in mednarodni ravni" : organizacija konference v okviru dejavnosti mednarodnega kolokvija za etnične študije (International colloquium on ethnicity: conflict and cooperation), Ljubljana od 6. do 8. novembra 1997 / Mitja Žagar. - Ljubljana, 1996
COBISS-ID 6137165

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

ŽAGAR, Mitja

Asymmetrical federation as the model for the regulation of ethnic relations in Europe : the case of the former Yugoslavia : the applicability of the federative model in the relations between states in postcommunist Europe, 3rd meeting, Bolzano, august 28-31, 1997 / Mitja Žagar. - 1997
COBISS-ID 6123341

ŽAGAR, Mitja

International and domestic regulation of ethnic relations and minority rights : mednarodni simpozij Identitete mejnih dežel v dobi evropskih integracij, Ljubljana, 25. - 26. septembra 1997 / Mitja Žagar. - 1997. COBISS-ID 6123853

ŽAGAR, Mitja

The new strategy for education of adults in the twenty-first century : referat na CONFINTEA v - 5 th Conference on adult education - UNESCO, Hamburg, July 14-18, 1997 / Mitja Žagar. - 1997. COBISS-ID 6122317

ŽAGAR, Mitja

Rights of ethnic minorities : individual and/or collective rights? : referat na Annual conference of the American association for the advancement of ethnic studies, Seattle (Washington), november 1997 / Mitja Žagar. - 1997. COBISS-ID 6121037

ŽAGAR, Mitja

Yugoslavia : what went wrong? : referat na Annual conference of the American association for the advancement of ethnic studies, Seattle (Washington), november 1997 / Mitja Žagar. - 1997
COBISS-ID 6121293

SEKUNDARNO AVTORSTVO

4.02 Mentor

Diplomska dela

MIŠIČ, Petra

Kolektivno pogajanje in vloga socialnih partnerjev v evropskih državah : v povezavi z mednarodno organizacijo dela : diplomska naloga / Petra Mišič ; Mitja Žagar (mentor). - Ljubljana : [P. Mišič], 1997. - 63 f. COBISS-ID 17566045

O GEOGRAFSKEM ATLASU SLOVENIJE

Jernej Zupančič

Dne 10. novembra 1998 je izpod tiskarskih strojev prišel prvi izvod Geografskega atlasa Slovenije, prvi celovit kartografski prikaz slovenske države in naroda, temeljno delo slovenske geografije in izkaznica naše mlade države. Geografi s tem izpolnjujemo dolgoletni sen generacij slovenskih geografov. Prve zamisli o slovenskem nacionalnem atlasu so se pojavile že v času med svetovnima vojnama, vendar izvedba zaradi pomanjkanja kadrov, pomanjkljive tehnike in belih lis v raziskanosti našega ozemlja še ni bila mogoča. Glede na predmet geografskega proučevanja je razumljivo, da je bila geografija tista veda, ki je združila ne samo lastna spoznanja o Sloveniji in Slovencih, marveč tudi znanja in vedenja nekaterih sorodnih znanstvenih disciplin. Geografski atlas Slovenije je torej rezultat visoke stopnje strokovnega in organizacijskega medinstitucionalnega sodelovanja.

Z delom smo pričeli leta 1993. Odgovorni izvajalec projekta je bil Inštitut za geografijo. Vsa znanstvena, strokovna in tehnična dela je zasnovalo, organiziralo in usmerjalo sedemčlansko vodstvo projekta v sestavi: dr. Andrej Černe (nosilec projekta) z Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Drago Kladnik in dr. Marjan Ravbar z Inštituta za geografijo, Jerneja Fridl, dr. Milan Orožen Adamič in dr. Drago Perko z Geografskega inštituta Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter dr. Stanko Pelc s Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani. Pri ustvarjanju knjige so se v uredniški odbor vključili še Matjaž Skobir in dr. Jernej Zupančič z Inštituta za geografijo ter mag. Aleš Pogačnik z založbe DZS. Skokovit tehnološki razvoj je spodbudil odločitve, da naj bodo vsi tematski zemljevidi pripravljene s pomočjo računalniške, digitalne tehnologije. Čeprav digitalna tematska kartografija po svetu in tudi pri nas doživlja izreden razmah, je to delo zahtevalo celo vrsto lastnih tehnično-kartografskih rešitev. Strokovno izredno zahtevno računalniško-kartografsko delo so opravili sodelavci na Inštitutu za geografijo (Matjaž Skobir, Iztok Sajko) in Geografskem inštitutu Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Jerneja Fridl) s številnimi sodelavci.

Geografski atlas Slovenije je naš prvi nacionalni atlas, se pravi celovita zbirka tematskih zemljevidov, ki v kartografski obliki, s pisano besedo, sliko in grafičnimi prilogami razkrivajo prostorsko stvarnost Slovenije. Geografski atlas Slovenije je zaradi boljše preglednosti in vsebinske zaokroženosti razdeljen na več poglavij. Uvodu sledi poglavje s predstavitev Slovenije v Evropi in kartografsko podobo naše države. Poglavje Ozemlje je obsežno in vsebinsko pestra predstavitev naravnogeografskih potez naše države. Družbenogeografsko tematiko uvede poglavje Prebivalstvo, v katerem so predstavljeni tudi Slovenci zunaj meja naše države. Sledi najboljše in vsebinsko najraznovrstnejše poglavje s predstavitev gospodarskih in drugih dejavnosti ter zaposlitvene sestave s skupnim naslovom Ustvarjalnost. V sicer kratkem poglavju Poselitev je prikazan zgodovinski vidik naseljevanja in kulture slovenskega ozemlja od prazgodovine do sodobnosti, pri čemer so predstavljene tudi glavne značilnosti vaških in mestnih na-

selij. Knjigo zaključuje poglavje Okolje s prikazi glavnih naravnih virov, ogroženostjo ozemlja z naravnimi nesrečami, obremenjenostjo okolja ter pomembnejšo kulturno in naravno dediščino. Atlas bi se ne mogel upravičeno imenovati "nacionalni" če bi ne zajel tudi območij slovenske poselitve v svetu: manjšin, izseljencev in zdomcev. Težišče prikazov je bilo na sodobnosti, vendar posega tudi v zgodovino, h koreninam.

V podnaslovu je zapisano: "Država v prostoru in času". Izid tega dela ni le knjižni podvig založbe, kulturno in znanstveno dejanje, temveč v veliki meri tudi državniško dejanje. Atlas je zaradi svoje vsebine, obsega in oblike dokument mlade slovenske države in izkaznica identitete slovenskega naroda. Delo prihaja med bralce v času po osamosvojitvi Slovenije ter v fazi njenega intenzivnega vključevanja v Evropsko zvezo. Kolikokrat smo soočeni, da se kot država in narod premalo poznamo in cenimo, v tujini pa se nam opleta neprepoznavnost, ko nas zamenjujejo zaradi imena ali nacionalnih barv.

Geografski atlas Slovenije prinaša temeljna spoznanja o Sloveniji, jo locira, opredeli in nazorno opiše. To vedenje pripomore k boljši samopodobi nas kot politične entitete; utrjuje v resnici temeljne elemente naše narodne, državljanske in državniške identitete.

Atlas je obenem tudi primerno sredstvo promocije Slovenije v svetu. Pove namreč, da 20000 km² z 2 milijonoma prebivalcev ni neznaten in nepomemben košček zemeljskega površja, komaj viden v globalnih razsežnostih našega planeta, temveč vsemu navkljub zaključena celota, ki jo zaradi raznovrstnosti pokrajinskih podob nekoliko poetično imenujemo "geografski vrt Evrope". Z Geografskim atlasom Slovenije se enakovredno postavljamo ob bok tistim državam in narodom, ki so vedenja in spoznanja o sebi znali in zmogli predstaviti tudi v kartografski podobi.

Za razliko od mnogih nacionalnih atlasov je Geografski atlas Slovenije namenjen širokemu krogu uporabnikov. Pripravljen je bil, da postane last vseh tistih, ki želijo razširiti svoje vedenje o lastni državi in narodu ter last tistih, ki želijo in hočejo ta spoznanja posredovati tudi drugim.

NOTES FOR CONTRIBUTING AUTHORS

Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies (Razprave in gradivo, RIG) welcomes the submission of articles, other materials and documents on ethnic and minority studies — more specifically on ethnicity, racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, protection of (ethnic, national) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. Manuscripts should be sent to:

The Editor

Razprave in gradivo / Treatises and Documents

Institute for Ethnic Studies

Erjavceva 26

SI-1000 Ljubljana, SLOVENIA

Submissions may also be made by e-mail attachment to boris.jesihZinv.si (Subject: RIG). All submissions will be acknowledged.

All received manuscripts are reviewed. Manuscripts are referred to specialist readers for anonymous comment before a decision is made on publication. Following reviewers' recommendations the authors may be asked to revise their contributions for publication. The Editor and Editors of Special Issues may invite individual authors to contribute to a certain issue; solicited manuscripts may exceed the length limitations.

Manuscripts and format

Authors are requested to submit three double-spaced, typed copies of manuscripts. Each page of manuscripts, including tables, schemes, figures, maps, references and notes, should be numbered with margins on all four sides of at least 2 cm. Tables, schemes, figures and maps should be printed separately from the text, each on a separate sheet of paper. Places where they belong to in the text must be marked. Title, author name(s) and a brief biographical note on each author should be typed on a separate page. Full contact details for the author(s) should be supplied. An electronic version of the manuscript should be sent by e-mail, or by posting a 3,5" diskette (preferably in IBM format). Authors must indicate which format and wordprocessor (computer program) are used. Tables, schemes, figures and maps should be saved in separate files and not embedded in the text.

Submissions should be accompanied by a covering letter confirming that the manuscript is original and not under consideration elsewhere.

The preferred length for articles is between 5,000 and 12,000 words. Other contributions (Research reports and papers, Review articles, Interviews) should not exceed 4,000 words and book reviews should not exceed 1,500 words. All contributions must be typed double-spaced. The *RIG* reserves the right to allow the said limits to be exceeded, depending on the nature of the contribution.

Authors are requested to attach an ABSTRACT (10-20 lines, up to 200 words) in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument using

in addressing the topic, and the conclusion reached. Abstracts are not required for Debates and Book Reviews.

The *RIG* publishes contributions in Slovenian and/or English. Nevertheless, articles in other languages may be published if the Editor or Editors of Special Issues decide to do so. If a certain article is not written in English, it must have an ENGLISH SUMMARY of up to 400 words.

A manuscript not presented in accordance with these guidelines will not undergo the reviewing process. It will be returned to the author for appropriate modifications.

Style

Authors who do not have native or equivalent proficiency in English are encouraged to have the manuscript read by someone with this proficiency prior to submission.

Numbers up to ten should be written in words, except for measurements. Metric measurements are preferred.

Abbreviations are written without full stops (UN, OSCE, etc.).

Quotations should be enclosed in quotation marks. Long quotations (three lines or more) should be typed as indented paragraphs, single spaced, without quotation marks.

Dates should be written 26 December 1991, the 1960s (no apostrophe), twentieth century (no capital, hyphen only when used as an adjective).

TERMINOLOGY with derogatory connotations is not permitted

Notes and knowledgements

A limited number of explanatory and bibliographic endnotes are permitted. Notes should be indicated serially within the paper. Endnotes should not be used for citations. For technical reasons, it is preferred if authors do not use automatic note formats, but simply indicate notes with superscript numbers in the text and list the notes as ordinary text at the end of the article, before the references.

Acknowledgements appear under a separate subtitle and are positioned before the Notes and References.

References

Manuscripts should follow the conventional guidelines of the style of footnotes, endnotes and citations. It is recommended that authors use the following method in the text: (Author year: page). References to more than one publication by the same author in the same year should be distinguished alphabetically by a, b, c etc. Where there are no named authors, the name of the appropriate body or the title of the referred material should be placed in parentheses instead.

The alphabetical listing of all References should be placed at the end of the text. Only works referred to in the text should be listed and conversely, all references given in the text must appear in the listing. The full names of all authors (initials only for the possible middle name) should be used in the listing. The style of references is as follows:

- for books:

Author's family name, name (year) *Title of the book*, Location: Publisher.

- for chapters and/or articles in books:

Author's family name, name (year) "Title of the chapter/article" - in Editor's family name, name (ed/eds) *Title of the book*, Location: Publisher: pages from — to.

- for articles in journals and newspapers:

Author's family name, name (year) "Title of the article" - in Journal / Newspaper, Vol. , No. : pages from — to.

Proofs and corrections

The *RIG* reserves the right to edit or otherwise alter contributions, but authors will receive proofs for approval before the publication whenever this right is exercised substantially.

Every author of a manuscript accepted for publication will receive page proofs for correction, if there is sufficient time to do so. The deadline to return them to the Editor will be indicated. Speedy return of corrected proofs is important. Requests for amendments must be kept to a minimum and the Editor's decision will be final. Extensive changes will be charged to the author and will probably result in the article being delayed to a later issue.

Author issues and offprints

Authors receive two complementary copies of the issue in which their contribution appears and 25 offprints of their article.

Copyright

It is a condition of publication that authors vest copyright in their articles, including summaries and abstracts, in the Institute for Ethnic Studies. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and the journal, to the widest possible readership in print and in electronic formats as appropriate. Authors may use the article elsewhere *after* publication without prior permission from the Institute, provided that acknowledgement is given to the *RIG* as the original source of publication and that Institute for Ethnic Studies is notified so that our records show that its use is properly authorized. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

The *RIG* is a scholarly journal published by the Institute for Ethnic Studies from Ljubljana, Slovenia and is listed in COBISS and Historical Abstracts. Any additional queries and/or information requests should be directed to the Editor at the above address.

<p><i>Vera Klopčič, M. Sc., Institute for Ethnic Studies, SLO – Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana</i></p> <p>The Council of Europe and national Minorities</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 203-206</p> <p>The article deals with the implementation of the Framework Convention, with the new forms of its monitoring as well as with the related preliminary activities of the Council of Europe.</p>	<p><i>Karmen Medica, Institute for Ethnic Studies, SLO – Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana</i></p> <p>Sociological survey of the linguistic situation of Istria</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 193-202</p> <p>Continuous immigration of people of different ethnic origins is by all means one of the basic characteristics of the Istrian peninsula. Over the centuries, elements and patterns of cultures belonging to Slavic, Romanic and Germanic civilizations have intertwined to such a degree that today it is almost impossible to point out something autochthonous and typical only for one culture or ethnos populating this territory. Natural consequence of the multiethnic character of Istria is linguistic heterogeneity of its population.</p>
	<p><i>Larcher Dietmar, PH.D., Universität Klagenfurt, A-9020 Klagenfurt /Celovec</i></p> <p>Enjoy the tower of Babilon</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 245-252</p> <p>Four ideal type models of coming to terms with social, ethnic, cultural, and linguistic diversity are extrapolated from historical societies. Model 1 is based on ethnic cleansing, model two is an assimilation model of the melting pot type, model 3 separates the different groups and constructs segregated parallel societies along the lines of an apartheid society, model 4 integrates the diverse groups in a plurilingual and pluricultural public sphere with demotic features, but leaves enough private space for each group to preserve its ethnic identity</p>

Karmen Medica, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO – 1000 Ljubljana

Sociološki prikaz lingvistične podobe Istre

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 193-202

Nenehno priseljevanje ljudi različnih etničnih pripadnosti je vsekakor ena od temeljnih značilnosti istrskega polotoka. Skozi stoletja so se prepletali elementi in obrazci kultur, ki so pripadali slovanskemu, romanskemu pa tudi germanskemu civilizacijskemu krogu, tako da je skoraj nemogoče določiti kaj avtohtonega in tipičnega samo za eno kulturo ali etnos, ki danes živi na tem območju. Naravna posledica večetničnosti je lingvistična heterogenost prebivalstva Istre.

Larcher Dietmar, dr., prof, Univerza Celovec, A-9020 Klagenfurt /Celovec

Veselje v babilonskem stolpu

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 245-252

V svetovni zgodovini zasledimo štiri idealne modele preseganja družbene, etnične, kulturne in jezikovne raznolikosti. Prvi model temelji na etničnem čiščenju, drugi je asimilacijski model talilnega lonca, tretji model postavlja meje med različnimi skupinami in ustvarja ločene vzporedne skupnosti v družbi, ki temelji na apartheidu, četrti model pa različne skupine integrira v večjezično oziroma večkulturno družbo demokratičnega značaja, v kateri ima vsaka skupina dovolj svobode za ohranjanje svoje etnične identitete.

Vera Klopčič, mag., Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO – 1000 Ljubljana

Svet Evrope in narodne manjšine

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 203-206

Članek obravnava implementacijo Okvirne konvencije Sveta Evrope, pomen novih oblik nadzora nad uresničevanjem sprejetih dokumentov in s tem povezane aktivnosti Sveta Evrope.

<p><i>Albert F. Reiterer, Ph. D., Büro für Sozialforschung, Raimundgasse 6/15, A-1020 Wien</i></p> <p>Ethnicity as a life world. Phenomenological approach to the theory of ethnic identity</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 227-244</p> <p>The author deals with the relation between cultural differences and social identity, together with introducing into the theory of ethnicity new categories like »life world«, »worlds of meanings and belongings«, etc.</p>	<p><i>Felicita Medved, Department of Human Geography, Stockholm University, S-106 91 Stockholm</i></p> <p>Treatise on multiculturalism and Individual human rights</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 269-278</p> <p>The article discusses different theoretical views on the concept of multiculturalism as a normative principle, specifically in relation to communitarianism and individual human rights, that have contributed to the formation of principles of the immigration-integration policy of the Republic of Slovenia, based on individual human rights for freedom of action and well-being.</p>
<p><i>Jernej Zupančič, PH. D., Geografski inštitut, Trg francoske Revolucije 7, SLO-1000 Ljubljana</i></p> <p>Identity is measurable.</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 253-268</p> <p>The article deals with some new approaches to the study of ethnic identity, focusing on its contents, multi-layer complexity and certain reasons for its preservation and changing. Language as the richest, most easily accessible, and typical element is by all means the most suitable subject of such an analysis. The method of communication circle based on the index of communication offers an illustrative picture of the frequency of the minority language use, thus providing us with an insight into the most important condition of identity preservation. Ethnic question, identity, methodology, Carinthia, Slovenes, Carinthian Slovenes</p>	<p><i>Vladimir Wakounig, Ph.D., Universität Klagenfurt, A 9020 Klagenfurt</i></p> <p>Minority schools in Carinthia</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 121-130</p> <p>Bilingual education in Carinthia underwent essential changes during the last decade, some positive and some negative. Due to the increasing acceptance of bilingual classes especially among German speaking parents, it will be necessary to reorganize minority schools in future.</p>

<p><i>Felicita Medved, Department of Human Geography, Stockholm University, S - 106 91 Stockholm</i></p> <p>Razprava o multikulturalizmu in individualnih človekovih pravicah</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 269-278</p> <p>Članek razpravlja različne teoretične poglede na koncept multikulturalizma kot normativnega načela, predvsem v razmerju med komunitarizmom in individualnimi človekovimi pravicami, ki so pripomogli k utemeljitvi oblikovanja načel za izgradnjo imigracijsko - integracijske politike Republike Slovenije na individualnih človekovih pravicah za svobodo delovanja in blaginje.</p>	<p><i>Albert F. Reiterer, svobodni raziskovalec, Büro für Sozialforschung, Raimundgasse, 6/13, A1020 Dunaj</i></p> <p>Etničnost kot življenjski svet</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 227-244</p> <p>Fenomenološki pristop k teoriji etnične identitete</p> <p>Avtor v članku obravnava povezavo med kulturnimi razlikami in socialno identiteto, hkrati pa v teorijo etničnosti uvaja nove pojme, kot so 'življenjski svet', 'svetovi pomenov in pripadanj', itd.</p>
<p><i>Vladimir Wakounig, dr., Univerza Celovec, A-9020 Klagenfurt/Celovec</i></p> <p>Manjšinsko šolstvo na Koroškem-Trendi- vprašanja-perspektive</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 121-130</p> <p>Dvojezično šolstvo na Koroškem je v zadnjih desetih letih doživelo veliko usodnih sprememb, tako pozitivnih kot negativnih. Ker se naklonjenost dvojezičnemu šolstvu zlasti med nemško govorečimi starši povečuje, bo v prihodnosti manjšinsko šolstvo potrebno reorganizirati.</p>	<p><i>Jernej Zupančič, dr., Geografski inštitut, Trg francoske Revolucije 7, SLO-1000 Ljubljana</i></p> <p>Identiteta je merljiva. Prispevek k metodologiji proučevanja etnične identitete</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 253-268</p> <p>Prispevek obravnava nekatere nove pristope k proučevanju etnične identitete. Ugotavljamo njeno vsebino, večplastnost ter nekatere pogoje ohranjanja oziroma razloge spreminjanja identitete. Pri tem je jezik kot vsebinsko bogat, dostopen, značilen in zaznaven element vsekakor najbolj primeren za tovrstno analizo. S pomočjo metode komunikacijskega kroga, podlaga katerega je indeks komunikacije, dobimo nazorno, jasno, primerljivo podobo pogostosti rabe manjšinskega jezika in s tem vpogled v najpomembnejši pogoj ohranjanja identitete.</p>

Renata Mejak, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000 Ljubljana

The attitude of the inhabitants of Monošter/Szentgotthard towards Slovenia

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 99-120

The article compares the perceptions of inhabitants of Monošter/Szentgotthard regarding Slovenia and Hungary. The complex structure of perceptions was approached through a group of questions, included in the following themes: the role of individual sources in the shaping of the attitude towards Slovenia, the respondents' knowledge of some basic facts concerning Slovene history and culture (Slovene national holidays), respondents' opinion about similarities and differences on both sides of the border (architecture, urbanization, customs, behaviour, clothing, food, historical experience), and how close or remote are the languages, cultures and lifestyles of the two nations.

Vera Kržišnik Bukič, Ph.D., Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000 Ljubljana

Slovenes in Croatia and the slovenian national question

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 7-30

The article deals with Slovenes and their organizations in Croatia. Major emphasis is on Slovenes that live along the Slovene-Croatian border, and on Slovenes living in Istria. The author also analyzes the scientific research of Slovenes in Croatia, pointing out the past achievements and tasks yet to be carried out.

Irena Šumi, M.A., Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000 Ljubljana

»...for we live at the triple Border«: Slovene codes usage and evaluation in parents of children that frequent private Slovene language instruction in Valcanale

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 31-56

The paper presents the results of a research conducted in 1997 among a group of parents of children that frequent private Slovene language courses in Valcanale. The results demonstrate certain aspects of their self-perception through their relation to Slovene language codes.

Key words:

Valcanale, native Slovene speakers, identity self-perceptions, ethnic identity

Marko Kosin, ambassador, Švabičeva 1, SLO-1000 Ljubljana

The Slovene minority and the Slovene-Italian relations (chronological survey of the period since the gaining of independence in 1991 to the end of 1995)

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 57-98

The survey includes only those steps and talks (concerning the Slovene minority) between the official representatives of Slovenia and Italy, the Embassy of Slovenia in Rome was acquainted with. Also mentioned are some major events from the Slovene-Italian relations, which have affected the status of the Slovene minority. Important documents concerning the protection of the Slovene minority, which were officially conveyed by our side to the Italian one, are also re-

<p><i>Irena Šumi, mag., Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO- 1000 Ljubljana</i></p> <p>»...ker živimi na tromeji«: poznavanje, vrednotenje in raba slovenskih kodov pri starših otrok- slušateljev zasebnega pouka slovenščine v Kanalski dolini</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str.31-56</p> <p>Članek predstavlja izsledke raziskave, ki je bila leta 1997 opravljena med starši otrok, ki v Kanalski dolini obiskujejo privatne tečaje slovenskega jezika. Rezultati razgrinjajo identitetne samopercepcije teh ljudi skozi njihov odnos do slovenskih jezikovnih kodov.</p>	<p><i>Renata Mejak, dr., Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO- 1000 Ljubljana</i></p> <p>Pogledi prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 99-120</p> <p>V prispevku smo preučevali in primerjali percepcije prebivalcev Monoštra o Sloveniji in o Madžarski. Zapleteni strukturi percepcij smo se približali s skupino vprašanj, zajetih v naslednja tematska področja: vloga posameznih virov pri oblikovanju pogleda na Slovenijo in njenih ljudi, informiranost respondentov o nekaterih temeljnih dejstvih slovenske zgodovine in kulture (slovenski nacionalni prazniki), zapažanja respondentov o sorodnostih oziroma razlikah na obeh straneh meje (zunanjí videz stavb, ureditev prostora, življenjske navade, vzorci obnašanja, oblačenje, prehrana, zgodovinske izkušnje), pogledi respondentov o miselni bližini / oddaljenosti (glede na jezik, kulturo, način življenja) Slovencev in Madžarov.</p>
<p><i>Marko Kosin, veleposlanik, Švabičeva 1, SLO-1000 Ljubljana</i></p> <p>Slovenska manjšina v slovensko-italijanskih odnosih</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 57-98</p> <p>Pregled zajema tiste korake in razgovore o slovenski manjšini med uradnimi predstavniki Slovenije in Italije, v katere je imelo vpogled veleposlaníštvo Republike Slovenije v Rimu. Omenjamo tudi nekatere važnejše dogodke iz slovensko-italijanskih odnosov, ki so vplivali na položaj slovenske manjšine. Reproducirani so tudi pomembnejši dokumenti, ki jih je v zvezi z zaščito slovenske manjšine naša stran uradno posredovala italijanski.</p>	<p><i>Vera Kržišnik Bukič, dr. Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO- 1000 Ljubljana</i></p> <p>Slovenci na hrvaškem in slovensko narodno vprašanje</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 7-30</p> <p>Članek obravnava Slovence na Hrvaškem in njihove organizacije. Poudarek je predvsem na Slovencih, ki živijo ob slovensko-hrvaški meji in v Istri. Avtorica analizira tudi trenutno stanje na področju znanstvenega raziskovanja Slovencev na Hrvaškem, skupaj s preteklimi dosežki in še neopravljenimi nalogami.</p>

<p><i>Astrid Kaiser, Ph.D., Institut für Erziehungswissenschaft, Carl von Ossietzky Universität, Oldenburg, Nemčija</i></p> <p>Education for human rights</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 279-286</p> <p>Based on the international issue of human rights, the article points out different ways, available for their implementation. These are political, legal and socially interactive. The latter are given special attention and are defined as a »pedagogics of diversity«.</p>	<p><i>Mitja Žagar, Ph. D., Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO-1000 Ljubljana</i></p> <p>Culture of the Italian and Hungarian autochthonous national minorities, Roma communities, other minority ethnic groups and immigrants in the Republic of Slovenia.</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p.155-192</p> <p>The article presents the ethnic situation in Slovenia, constitutional and political development in Slovenia after World War II and especially after the independence of the Republic of Slovenia from the specific perspective of the national cultural policy on (national) minorities. Deriving from detected problems regarding culture and cultural activities of the Italian and Hungarian autochthonous national minorities, Roma communities, other minority ethnic groups and immigrants in Slovenia, the article designs a framework for the strategy and measures of the national cultural policy on ethnic minorities</p>
<p><i>Simona Zavratnik Zimic M.A., Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO-1000 Ljubljana</i></p> <p>»Minority-majority-parent nation«: manifestations of identity and alienation</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 131-144</p> <p>The presented text is part of a fieldwork research, carried out in 1995 in the area of three Carinthian valleys: Zilja (Gailtal), Rož (Rosental) and Podjuna (Jauntal). The central topic was the study of ethnic identity and its forms of manifestation in the Slovene ethnic community in the Southern Carinthia. The research project was based on the methods of interviews and »observation with participation«. The interviews mainly deal with four types of relationships: 1. (bilingual) socialization, 2. language adherence, 3. identification and alienation in the relations between minority, majority and parent nation, 4. ethnic self-perception. The text focuses on the third element.</p>	<p><i>Matjaž Klemenčič, Ph.D., full professor, Department of History, Faculty of Paedagogics, University of Maribor, Koroška cesta 160, 2000 Maribor</i></p> <p>Rev. Jurij Trunk During World War I.</p> <p>Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, p. 145-154</p> <p>The paper deals with Rev. Jurij Trunk (1870 – 1973), a Catholic priest and writer in Carinthia. He was an active participant in Slovene national movement. As such, he was highly suspicious to the Austrian authorities. He was charged with espionage on behalf of Italians, and signalling them from his church at Perova/=Perau near Beljak/=Villach. He was imprisoned in Beljak/=Villach and got suspended from his position as parish priest. When he was acquitted of all charges, he was sent to Jezersko/=Seeland to serve as assistant priest. Before the end of World War I., he took over a parish in Borovlje/=Ferlach.</p>

Mitja Žagar, dr., Inštitut za narodnostna vprašanja, Slo- Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 155-192

Članek predstavlja etnično situacijo v Sloveniji, ustavni in politični razvoj v Sloveniji po II. Sv. vojni in še posebej po osamosvojitvi Slovenije s specifičnega vidika nacionalne manjšinske kulturne politike. Izhajajoč iz prisotnih problemov v zvezi s kulturo in kulturnimi dejavnostmi italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih etničnih skupin in priseljencev v Sloveniji, članek oblikuje okvir za strategijo in ukrepe nacionalne manjšinske kulturne politike.

Matjaž Klemenčič, red. prof., dr., Oddelek za zgodovino Pedagoške fakultete, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SLO-2000 Maribor

Župnik Jurij Trunk v obdobju prve svetovne vojne

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 145-154

Avtor v članku obravnava življenje in delo Jurija Trunka med I. sv. vojno. Jurij Trunk je do 1916 služboval na župniji sv. Križa na Perovi pri Beljaku. Potem, ko so ga vojaške oblasti obdolžile veleizdaje, saj naj bi skupaj s svojim stanovskim tovarišem Ksaverjem Meškom pošiljal Italijanom zaupne informacije, so ga za nekaj dni zaprle v Beljaku. Čeprav so kasneje ugotovili, da je celotna zgodba izmišljena, pa je moral vendarte zapustiti župnijo sv. Križa in oditi za pomočnika župnika na Jezersko. Kmalu za tem so ga premestili v Borovlje, kjer je dočkal tudi konec I. sv. vojne. Avtor uporablja za podkrepitev zgodbe doslej še neobjavljene vire iz arhiva krške škofije v Celovcu, ter spomine Frana Ksaverja Meška, ki jih je le-ta objavil v ameriško-slovenskem mesečniku *Ave Maria*.

Astrid Kaiser, prof., dr., Institut für Erziehungswissenschaft, Carl von Ossietzky Universität, Oldenburg, Nemčija

Vzgoja za človekove pravice

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 279-286

Prispevek, izhajajoč iz mednarodnega vprašanja človekovih pravic, ločuje poti, ki so za njihovo uresničitev na voljo, namreč politične, pravne in socialno interaktivne. Prav slednjim je namenjena osrednja pozornost in so definirane kot »pedagogika raznolikosti«.

Simona Zavratnik Zimic, mag., Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SLO 1000 Ljubljana

»Manjšina-večina-matica«: podobe istovetnosti in tujosti

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1998, št. 33, str. 131-144

Predstavljeni tekst je del terenske raziskave, opravljene leta 1995, na območju treh koroških dolin: Zilje, Roža in Podjune. Središčna tema je bila proučevanje etnične identitete in njenih manifestativnih oblik pri slovenski etnični skupini na južnem Koroškem. Uporabljen ista bili metodi intervjujev in 'opazovanja z udeležbo'. V intervjujih tematiziramo predvsem štiri odnose: 1. (dvojezično) socializacijo, 2. jezikovno opredelitev, 3. istovetjenja in tujosti v odnosih med manjšino, večino in matico in 4. etnično samopodobo. V tekstu se omejujemo na prikaz tretjega elementa.